

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**“12 MART’TAN 12 EYLÜL’E TÜRK BASINININ SİYASAL
SÖYLEM ANALİZİ: (1971-1980)”**

Doktora Tezi

Aslı SOLAK ŞENER

İzmir-2025

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**“12 MART’TAN 12 EYLÜL’E TÜRK BASINININ SİYASAL
SÖYLEM ANALİZİ: (1971-1980)”**

Doktora Tezi

Aslı SOLAK ŞENER

Prof. Dr. Fevzi ÇAKMAK

İzmir-2025

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “12 Mart’tan 12 Eylöl’e Türk Basınının Siyasal Söylem Analizi: (1971-1980)” adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/01/2025

Aslı SOLAK ŞENER

ÖZET

“12 Mart’tan 12 Eylül’e Türk Basınının Siyasal Söylem Analizi(1971-1980)” adlı tez çalışmasının amacı kitle iletişim araçlarından olan yazılı basının haber sunumlarının ideolojilerine yakın buldukları iktidar/güç adına toplumsal zihin oluşturma misyonu taşıyıp taşımadığını ortaya koymaktır. Tüm kitle iletişim araçlarını kapsayacak şekilde dönemin en çok okunan ve farklı yayın politikalarına sahip olan Tercüman, Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmada eleştirel söylem analizinin van Dijk modeli yöntem olarak uygulanmıştır. 12 Mart’tan 12 Eylül’e giden süreçte ele alınan konular örneklem olarak belirlenen gazetelerin haber yoğunluklarına göre oluşturulmuş ve bu kapsamda Tercüman, Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri nitel araştırma yöntemlerinden Dijk modelinin makro ve mikro yapı şemasına göre incelenmiştir. Analiz sürecinde gazetelerin; sayfa tasarımları(mizanpaj), sayfada kullanılan renk seçimleri, haber hiyerarşisi, görseller, karikatürler, manşet, sürmanşet, başlıklar, spotlar vb. unsurlar değerlendirilmiştir.

Kitle iletişim araçlarından olan yazılı basının siyasi hayattaki yeri ve önemi çalışma sürecinde değerlendirilen bir diğer konudur. Yöntem çerçevesinde egemen güç veya karşıt ideolojinin medya aracılığıyla söylemlerini yeniden üreterek topluma nasıl aktardığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Gazeteler farklı yayın politikalarına sahip olsalar da bağlı bulundukları güç adına toplumsal rıza üretimi misyonu yürütmüşlerdir.

ABSTRACT

The aim of the thesis titled “Political Discourse Analysis of the Turkish Press from March 12 to September 12 (1971-1980)” is to reveal whether the news presentations of the written press, which is one of the mass communication tools, have a mission of creating a social mind on behalf of the power/authority they find close to their ideologies. Tercüman, Cumhuriyet and Milliyet newspapers, which were the most read and had different publication policies of the period in a way that would cover all mass communication tools, were selected as samples. The perspectives of the newspapers on the events within the political process covering the years 1970-1980 constitute the subject of the study. The van Dijk critical discourse analysis model, which states that ideologies are hidden in discourses, was determined as the method of the study. In the study covering the period from March 12 to September 12, the topics carried to the title were determined according to the publication policies of the newspapers selected as samples and in this context, Tercüman, Milliyet and Cumhuriyet newspapers were examined according to the macro and micro structure scheme of the Dijk model, which is one of the qualitative research methods. The ways in which the newspapers handled the news in the study; page designs (layout), news hierarchy, visuals, cartoons, language used, color choices, titles, headings, fonts used in headings, spots were evaluated within the framework of the study. The place and importance of the written press, which is a mass communication tool, in political life was evaluated within the scope of the study. It was tried to determine how the dominant power or opposing ideology discourses were reproduced and transmitted to the society through the media. Although newspapers have different ideologies, they have served to produce social consent on behalf of the power they are affiliated with and to convince the society of the power.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	VII
TABLO LİSTESİ	IX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

12 MART 1971'DEN 14 EKİM 1973 GENEL SEÇİMLERİNE KADARKİ DÖNEMDE YAŞANAN GELİŞMELER

1.	12 Mart'a Giden Süreç	13
2.	12 Mart 1971'den Hükümetin Kurulmasına Kadarki Dönem	22
3.	Hükümetler... ..	26
3.1.	I. Nihat Erim Hükümeti... ..	26
3.2.	II. Nihat Erim Hükümeti	69
3.3.	Suat Hayri Ürgüplü Kabinesinin Cumhurbaşkanı Tarafından Reddi. 83	
3.4.	Ferit Melen Hükümeti.....	84
3.5.	Naim Talu Hükümeti... ..	113

İKİNCİ BÖLÜM

1973 YILI GENEL SEÇİMLERİ VE SONRASINDA KURULAN HÜKÜMETLER (1973-1975)

1. 1973 Genel Seçimleri...	130
1.1. Siyasi Partilerin Seçim Kampanyaları ve Basına Yansıması...	131
1.2. 14 Ekim 1973 Genel Seçim Sonuçları ve Hükümet Krizi...	159
2. I. Ecevit Hükümeti (CHP-MSP Koalisyonu)...	165
2.1. CHP-MSP Koalisyon Hükümeti Döneminde İç Politikada Yaşanan Gelişmeler.....	173
2.2. Muhalefetin Hükümeti Düşürme Çabaları ve Yaşanan Siyasi Gelişmeler.....	191
3. Sadi Irmak Hükümeti.....	213

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ VE YAŞANAN GELİŞMELER (1975-1977)

1. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemi (1975-1977)...	219
1.1. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Döneminde İç Politikada Yaşanan Gelişmeler ve Basına Yansıması.....	234
2. 1975 Yılı Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme ve Milletvekili Ara Seçimleri.....	242
2.1. 1975 Seçimleri Öncesinde İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Siyasal Şiddet.....	242
2.2. Siyasi Partilerin Seçim Kampanyaları ve 12 Ekim 1975 Seçim Sonuçları.....	251

3. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemindeki Şiddet Olayları ve Basına Yansıması...	265
3.1. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Döneminde Şiddet Olayları	265
3.2. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Döneminde İşçi Eylemleri...	385
4. I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin Sona Erme Süreci...	305

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1977 YILI GENEL SEÇİMLERİ VE II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ DÖNEMİ

1. 1977 Yılı Genel Seçimleri ve Siyasi Gelişmeler...	315
1.1. Siyasi Partilerin Seçim Kampanyaları ve Basına Yansıması...	316
1.2. 1977 Yılı Genel Seçim Sonuçları ve Seçimler Sonrası Siyasi Durum...	335
2. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti...	345
3. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti Döneminde Yaşanan Şiddet Eylemleri ve Basına Yansıması...	361
4. İktidarı Değiştiren Yerel Seçim: 11 Aralık 1977	374
5. II. Milliyetçi Cephe Hükümetinin Sonu...	381

BEŞİNCİ BÖLÜM
12 EYLÜL’E GİDEN SÜREÇTE YAŞANAN SİYASİ
GELİŞMELER

1. III. Ecevit Hükümeti	390
1.1 Ecevit Hükümeti Döneminde Yaşanan Şiddet Olaylarının Basına Yansıması ve Hükümete Yönelik Tepkiler... ..	396
2. 14 Ekim 1979 Seçimleri ve Ecevit Hükümetinin İstifası... ..	450
3. VI. Demirel Azınlık Hükümeti	460
3.1.Demirel Azınlık Hükümeti Dönemindeki Şiddet Olaylarının Basına Yansıması... ..	467
4. 12 Eylül’e Giden Süreçte Yaşanan Gelişmeler	484
5. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesinin Tercüman, Milliyet ve Cumhuriyet Gazetelerine Yansıması	502
 SONUÇ	 509
KAYNAKÇA	518
EKLER.....	574
ÖZGEÇMİŞ	581

ÖNSÖZ

Türk siyasi ve demokrasi tarihi açısından 12 Mart'tan 12 Eylül'e giden süreç önem arz etmektedir. 1970'li yıllarda Türkiye'de yaşanan ağır ekonomik bunalım ve her geçen gün artan şiddet olayları toplumsal dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Toplumda meydana gelen sağ ve sol kutuplaşması ile birlikte ivme kazanan şiddet, mezhepsel boyutlara kadar ulaşmıştır. 1971'den 1980'e giden süreçte dönemin siyasi aktörlerinin yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler karşısında ortak hareket edememeleri ise toplumsal kutuplaşmanın derinleşmesinde önemli rol oynamıştır.

12 Eylül'e giden süreçte yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler kitle iletişim araçlarından olan gazetelerin sayfalarında yer bulmuştur. Medya kuruluşları bağlı bulundukları ideolojiler doğrultusunda ürettikleri haberlerle siyasi ve toplumsal gelişmelere olumlu veya olumsuz katkı sağlamışlardır. Toplumsal rıza üretimi ve egemen gücün ikna aracı olarak ortaya çıkan kitle iletişim araçlarının son yüzyılda yaygınlaşmasıyla söylem analizi önem kazanmıştır. Bilimsel çalışmalara kuramsal bir çerçeve kazandıran ve aynı zamanda multidisipliner bir yöntem olan eleştirel söylem analizi, haberi egemen gücün söylemi olarak değerlendirmektedir. Çalışmanın yöntemi olan Van Dijk eleştirel söylem analizi modeli metinleri sadece dilbilimsel ve anlam bilimsel olarak değil aynı zamanda haberin oluşturulduğu dönemin kollarını da dikkate alarak ayrıntılı bir çözümleme olanağı tanımaktadır. Metinlerin sadece görünürde anlatmak istediklerinin dışında örtük anlamalarına odaklanarak asıl söylenmek isteneni, haber metinlerinin altında yatan ideolojiyi ve egemen gücün medya aracılığıyla gerçekleştirdiği toplumsal inşayı ortaya çıkarma hedefindedir.

İdeolojilerin söylemlerde gizli olduğunu ileri süren van Dijk eleştirel söylem analizinin yöntem olarak belirlendiği çalışmada örneklem olarak belirlenen Tercüman, Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri üzerinden dönemin basınının söylemlerini nasıl şekillendirdiği, neye hizmet ettiği ve toplumsal inşa sürecine nasıl katkı sağladığını tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda dönemin en çok okunan ve farklı yayın politikalarına sahip olan Tercüman, Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri çalışmanın

örnekleme olarak belirlenmiştir. Söz konu gazeteler çalışmanın ana kaynakları olarak kullanılmış olup, içerik gazetelerin haber akışlarına göre oluşturulmuştur. Beş ana bölümden oluşan çalışmada; 12 Mart Muhtırası, 12 Mart'tan 12 Eylül'e kadarki dönemde kurulan hükümetler, hükümetlerin politikaları, iktidar-muhalefet ilişkileri, seçimler, siyasal şiddet, işçi ve öğrenci olayları, 12 Eylül Askeri Müdahalesi gibi konu başlıklarına yer verilmektedir.

Tez sürecinde özgür çalışma ortamı sunması ve akademik çalışmalarında tecrübesini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Fevzi Çakmak başta olmak üzere jürimde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Hakkı Uyar, Doç. Dr. Beral Alacı, Doç. Dr. Süleyman Aşık ve Doç. Dr. Hasan Taner Kerimoğlu'na emekleri ve yorumları için teşekkürü borç bilirim. Ailemden daha fazla vakit geçirdiğim mesai arkadaşlarım Zozan Kaya ve Sinan Alagöz'e dost olarak yanımda oldukları ve beni destekledikleri için minnettarım. Eğitim alanında bizleri destekleyen ve yüreklendiren kurum müdürümüz Dr. Serhan Kemal Saygı'ya, tecrübesiyle yol gösteren, beni motive eden aynı zamanda mesai arkadaşım sevgili Doç. Dr. Asil Kaya'ya ve Akın Onur Bazkara'ya teşekkür etmek isterim. Zorlu süreçte her zaman yanımda olan canım aileme, sürece şahitlik eden, kızıma bakan ve beni her zaman yüreklendiren eşim Emre Şener'e ve son olarak sabırla benimle vakit geçirmeyi bekleyen biricik kızım Asya Bilge'ye sevgilerimi sunarım.

Anahtar Kelimeler: Söylem Analizi, Eleştirel Söylem Analizi, 12 Mart, 12 Eylül, Askeri Müdahale, Siyasi Tarih, Siyasal Söylem, Medya, Tercüman, Milliyet, Cumhuriyet, Siyasi Şiddet.

TABLO LİSTESİ

Tablo		Sayfa No
Tablo.1:	I. Nihat Erim Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi	26
Tablo.2:	II. Nihat Erim Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi	70-71
Tablo.3:	Ferit Melen Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi	85-86
Tablo.4:	Naim Talu Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi	117
Tablo.5:	14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları	160
Tablo.6:	14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçimi Sonuçları	161
Tablo.7:	I. Ecevit Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi	169
Tablo.8:	Sadi Irmak Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi	214-215
Tablo.9:	IV. Demirel Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi	228
Tablo.10:	12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçimi Sonuçları	259
Tablo.11:	12 Ekim 1975 Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları	259-260
Tablo.12:	5 Haziran 1977 Genel Seçim Sonuçları	335
Tablo.13:	5 Haziran 1977 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçimi Sonuçları	336
Tablo.14:	II. Ecevit Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi	343
Tablo.15:	V. Demirel Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi	348-349
Tablo.16:	11 Aralık 1977 Yerel Seçim Sonuçları	379
Tablo.17:	III. Ecevit Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi	391-392
Tablo.18:	VI. Demirel Azınlık Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi	462

KISALTMALAR

A.g.d. : Adı Geçen Dergi

A.g.e. : Adı Geçen Eser

A.g.m. : Adı Geçen Makale

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADMMA: Ankara Devlet Mimarlık Mühendislik Akademisi

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AP: Adalet Partisi

BCA: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Bir: Birleşim

Bkz.: Bakınız

C. : Cilt

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CMKP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CP: Cumhuriyetçi Parti

CSTD: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Çev.: Çeviren

DÇM: Dövizle Çevrilebilir Mevduat

DeP: Demokratik Parti

Der.: Derleyen

DEV-GENÇ: Devrimci Gençlik

DGM: Devlet Güvenlik Mahkemeleri

DKK: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı

Dön: Dönem

DP: Demokrat Parti

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

Dr.: Doktor

EDMMO: Elazığ Devlet Mimarlık ve Mühendislik Okulu

Edt.: Editör

EPO: Etüd, Eğitim, Pazarlama ve Organizasyon

FIJ: Uluslararası Gazeteciler Federasyonu

GİK: Genel İdare Kurulu

Haz.: Hazırlayan

HKK: Hava Kuvvetleri Komutanlığı

İDMMA: İstanbul Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi

İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi

KATÜ: Karadeniz Teknik Üniversitesi

KKK: Kara Kuvvetleri Komutanlığı

MC: Milliyetçi Cephe

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MESS: Madeni Eşya Sanayicileri İşverenleri Senadikası

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MGP: Milli Güven Partisi

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MNP: Milli Nizam Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

O.: Oturum

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

Ora.: Oramiral

Org.: Orgeneral

POL-BİR: Polis Birliği

POL-DER: Polis Derneği

PTT: Posta ve Telgraf Teşkilatı

s.: Sayfa

S.: Sayı

SEKA: Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş.

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBP: Türkiye Birlik Partisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TGS: Türkiye Gazeteciler Sendikası

THKO: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu

TİKKO: Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Partisi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TMO: Toprak Malları Ofisi

Top: Toplantı

TÖB-DER: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası

TRT: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

ÜGD: Ülkücü Gençler Derneği

YAŞ: Yüksek Askeri Şura

YÖK: Yükseköğretim Kurumu

YTP: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde beşeri bilimlerin neredeyse hepsi tarafından kullanılan söylem, ideolojilerin aktarımı görevini üstlenmiştir. Siyasi tarih içerisinde ön plana çıkan aktörler, ideolojilerini söylemlerle hitap ettiği alıcıya aktarırken medyayı araç olarak kullanmışlardır. Siyasal söylem bağlamında çoğu zaman iktidar olarak tanımlayabileceğimiz erkin medya aracılığıyla aktardığı söylemler, eleştirel söylem analizinin konusudur. Metinlerin gerçek anlamları dışında yan anlamlarının da değerli olduğunu, aslında örtük anlamda söylenmek isteneni ortaya çıkarmayı hedefleyen söylem analizi, medya aracılığıyla aktarılan siyasilerin söylemlerini incelemektedir. Böylece araç rolünde olan medyanın ideolojisi ve yayın politikası tespit edilmektedir.

Medya en basit tanımı ile ileti yayan araçlar olarak tanımlanmaktadır¹. Frankfurt okulunun önde gelen isimlerinden Althusser, medyayı ideolojik devlet aygıtlarından biri olarak kabul etmektedir². İdeolojiler toplumu ilgilendiren çelişkili ifadelerin mantıklı bir zemine taşınarak belli bir fikrin, düşüncenin normalleştirilmesinde hizmet etmektedir³. 21. yüzyılda iletişimin yaygınlaşması ile birlikte kitle iletişim araçları siyasal yaşamın olmazsa olmazlarından biri haline gelmiştir⁴. Toplumu alt ve üst sınıf olarak tanımladığımızda üst sınıf olarak betimlenen elit kesim elinde bulundurduğu güç ile alt sınıf üzerinde hegemonya oluşturmaktadır. Elit kesim/seçkinler ya da yöneticiler kamuoyu oluşturmak için medyaya ihtiyaç duymakta ve söz konusu hegemonyayı medya aracılığıyla gerçekleştirmektedir⁵. Kapitalist devlet anlayışının gelişmesi ile birlikte medya, kapitalist ideolojilerin egemenliğinde şekillenmiştir. Bu nedenle medya aracılığıyla aktarılan içerikler

---

¹ Atilla Girgin, (2000). **Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etiği**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2000, s.47.

² Muhanned Abdulmecid, “Mulan Filminin Çin Milliyetçiliği Bağlamında Söylem Analizi”, **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S.12 (2023), s. 3.

³ Yasemin İnceoğlu, Savaş Çoban(Der), “Şimdi Haberler”, **Haber Okumaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, ss.27-28.

⁴ Vedat Demir, **Türkiye’de Medya Siyaset İlişkisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007, s.2.

⁵ Burak Toraman, “31 Mart ve 23 Haziran İstanbul Yerel Seçimleri Haberlerinin Karşılaştırmalı Söylem Analizi: Sabah, Sözcü, Yeniçağ, Milli Gazete, Birgün Örnekleme”, **Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Antalya, 2022, s. 51-58.

medyayı elinde tutan şirketlerin, holdinglerin bağlı oldukları ideolojiler üzerinden şekillenmektedir. Günümüzde birçok medya organının bağlı bulunduğu şirketler, aynı zamanda farklı sektörlerde faaliyet göstermektedir. Güç/iktidar, kitle iletişim araçlarını çeşitli baskı yöntemlerine ekonomiyi de ekleyerek elinde tutmayı hedeflerken şirketleşmiş olan medya, hayatta kalmak için ve ekonomik kaygılara bağlı olarak gücün/iktidarın denetimine girmektedir. Yani ekonomik, askeri, siyasi vs. farklı otoritelerle ilişkisi olan medya, iletişim alanında ve ekonomik anlamda hayatını sürdürebilmek için haber içeriğini şirketin bağlı bulunduğu egemen ideolojisi üzerinden şekillendirmektedir⁶.

Medya haber oluşturma ve dil yetisini kullanarak yeniden ürettiği söylemlerle siyasi hayatta kültürel inşa sürecine hizmet etmektedir. Medya aracılığı ile hedef kitleye aktarılan bilgi/haber, sadece bilgilendirme amacı taşımamakta aynı zamanda hedef kitleyi ikna etmek ve toplumsal rıza üretimi misyonunu da taşımaktadır⁷. Bu yönüyle “*zihin yönlendiren araç*” olarak da tanımlanan medya toplumun bilgilendirilmesiyle birlikte şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Medya, toplumsal gerçekliği yeniden üreterek iktidarın istediği şekilde oluşturduğu söylemleri haber metinleri aracılığıyla alıcıya aktarmaktadır. İktidar/erk tarafından söylemlerin aktarılması açısından propaganda aracı olarak kullanılır. Haber metinlerinde yer alan ideolojinin ortaya çıkarılması ise söylem analizi ile gerçekleştirilir⁸.

Medya iktidarın/erkin ideolojisini söylemler yoluyla topluma aktarmada köprü görevi görmektedir. Haber metinleri yoluyla gerçekleştirilen söylemlerle hedef kitlenin nasıl düşüneceğini, düşünme sınırlarını belirlemektedir⁹. Haber metnini oluşturan gazeteci veya muhabir haberi bağlı bulunduğu ideoloji kapsamında seçtiği sözcük ve cümlelerle hedef kitleye iletmektedir. Haberleştirilmiş olan olay, gerçek

---

⁶ Şerife Çam, **Medya Çalışmalarında İdeoloji**, De Ki Basım Yayım, Ankara, 2008, s.75.; İnceoğlu, Çoban, **a.g.e.**, s.17.

⁷ Nurettin Güz, **Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları**, Nobel Yayınları, Ankara, 2005, ss.157-160.

⁸ İbrahim Toruk, Rengim Sine, “Haber Söylem Üretimindeki İdeolojik Etki: Wikileaks Haberleri”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.31(2012), s. 352. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/258391>. (Erişim Tarihi: 08.12.2024).

⁹ Burcu Kaya Erdem(Edt.), **İdeolojik Arena Medya**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2012, s.5.

olaydan ziyade haberi hazırlayanın anladığı ve aktarmak istediği üzerinden yeniden şekillendirilmektedir¹⁰. Bu nedenle aynı olay farklı yayın organlarında bazı farklılıklarla okuyucuya aktarılmaktadır. Medya, haber oluşturma gücünden aldığı destekle ideolojik hegemonyanın oluşumunu desteklemekte ve yönetenlerin çıkarlarına uygun olarak oluşturduğu söylemlerle toplumun dönüşümüne hizmet etmektedir¹¹.

Haberin söylem olarak önem kazanması medyanın farklılaşmasını beraberinde getirmiştir. Bazı medya kuruluşları egemen gücün sözcülüğünü yaparken bazı medya kuruluşları da egemen gücün tam karşısında konumlanmışlardır. Özellikle 21. yüzyılda iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ideolojik ve siyasi tartışmalara fikirlerini aktarabileceği yeni alanlar yaratmıştır¹². Toplumu bilgilendirme misyonu olan ve bu nedenle tarafsız ve nesnel olması beklenen medya, ekonomik kaygılara dayalı olarak belli güçlerin egemenliğinde gerçekleştirdiği yayın politikası nedeniyle bağımsızlığını ve tarafsızlığını kaybetmiştir. Bu haliyle egemen güç veya karşıt ideoloji üzerinden yayın politikasını sürdüren medya toplumsal kutuplaşmanın yaşanmasına da zemin hazırlamaktadır¹³. Bu bağlamda *“hiçbir medya sisteminin siyasi rejimden bağımsız olduğu düşünülemez”* ilkesinden hareket eden araştırmacılar, medyayı bağımsız ve tarafsız olarak demokrasinin dördüncü gücü/erki kabul etmek yerine siyasal bir yapılaşma olarak görmektedir¹⁴.

Kitle iletişim araçları içerisinde yer alan gazetelerin bilgiyi yayma misyonu açısından önemi büyüktür¹⁵. Gazeteler haberi oluştururken hedef kitleye haber olarak neyi aktaracağını önceden belirlemekte böylece toplumsal gerçeklik algısını oluşturduğu haber üzerinden şekillendirmektedir¹⁶. Haberin ne olduğuna yönelik

---

¹⁰ Yusuf Devran, **Haber, Söylem, İdeoloji**, Başlık Yayın Gurubu, İstanbul, 2010, s.122.

¹¹ İnceoğlu, Çoban, **a.g.e.**, s.17.

¹² Erdem, **a.g.e.**, s.6.

¹³ Mehmet Candikmen, “2011 Genel Seçimlerinde Ak Parti ve CHP Ait Miting Haberlerinin Yazılı Basında Sunumu”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Konya, 2014, s.34

¹⁴ Ayşe İnal, **Haberi Okunmak**, Temuçin Yayınları, İstanbul, 1996, s.30.

¹⁵ Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, İmge Yayınları, Ankara, 1994, s.37.

¹⁶ Çiler Dursun(Edt.), “Haberde Gerçeğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?”, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Elips Kitap, Ankara, 2004, s.43.

çeşitli tanımlamalar bulunmakla birlikte araştırmacıların haber kavramı konusunda fikir birliğine vardığı nokta, haberin yeni bilgi içermesi ve anlam ifade etmesi en önemlisi de hedef kitleyi büyük oranda etkilemesidir.

Bir olayın gazetede haber olabilmesi bir takım süreçleri de beraberinde getirmektedir. Genel yayın yönetmeninden muhabire kadar gazete çalışanları gün içerisinde sayısız şekilde tabir edebileceğimiz haberle karşılaşmaktadır. Oldukça fazla olan haberler arasından hangi haberin gazeteye yansıtılacağı, ön plana çıkarılacağı haber için hangi fotoğrafların kullanılacağı hangi haberin eleneceği gibi ayıklama ve seçme işlemleri yapılmaktadır. Ayıklama ve seçme işlemi eşik bekçiliği kavramını ortaya çıkarmış olup, bu işlemleri gerçekleştiren kişiler eşik bekçisi olarak tanımlanmaktadır. Eşik bekçiliğinden geçmiş, haber olma değeri gören olay, toplumsal ve siyasal yapılanma kapsamında gazetenin bağlı bulunduğu ideoloji çerçevesinde yeniden üretilip, şekillendirilerek hedef kitleye sunulmaktadır¹⁷. Medyanın ayıklama ve seçme işlemiyle bazı konuları ön plana çıkarıp gündeme getirirken bazı konuları da hiç gündeme almaması kitle iletişim araçlarının gündem oluşturma gücünün göstergesidir.

Kurgulanan haber dilinin halk diline yakın bir dille aktarılmasının toplum tarafından kolaylıkla benimsendiğini belirten İnal, medyanın böylece egemen gücün/hegemonyanın halk tarafından kabul edilmesinde hizmet ettiğini ifade etmektedir¹⁸. Medya üzerinden oluşturulan haber metinleri oluşturulduğu medyaya ve ideolojiye bağlı olarak yeniden dizayn edilerek yeni bir gerçeklik algısı ile okuyucuya sunulmaktadır¹⁹. Medyanın bağlı bulunduğu ideolojiye dayalı olarak oluşturulan haber metinleri aktarılan bilginin taşıdığı ideolojiyi, stratejiyi ne anlatılmak istediğini ortaya çıkarmak söylem analizinin konusunu oluşturmaktadır²⁰.

---

¹⁷ Edibe Sözen, **Medyatik Hafıza**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s.38.

¹⁸ İnal, **a.g.e.**, s.114.

¹⁹ Dursun, **a.g.e.**, s.43.

²⁰ Sibel Karaduman, “Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif”, **Maltepe İletişim Dergisi**, C.4, S.2(2017), s.31. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/386936>. (Erişim Tarihi: 08.12.2024).

Söylem analizi

Bilimsel araştırmalar açısından 21. yüzyıl önemli metodolojik değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişim pozitivist, akılcı, materyalist anlayışa yeni alternatifler sunarak nitel araştırma yöntemlerini ortaya koymuştur. Nicel araştırma yöntemlerinin yanı sıra nitel araştırma yöntemlerinin de anlam kazanmasıyla tarih, sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi alanlarda anlam ve yoruma dayalı araştırma yapma fırsatı doğmuştur²¹. Bugünkü bilinen anlamda söylem analizine yönelik ilk çalışmalar 1952 yılında Zellig Haris tarafından yapılmış özellikle medyanın toplum üzerindeki etkisinin fark edilmesi ile birlikte daha çok kullanılan bir yöntem haline gelmiştir²². Özellikle iletişim, politika ve medya alanlarında daha çok ön plana çıkan yöntem, sözlü, yazılı, görsel ve işaretleri söylem olarak değerlendirerek verilerin anlamsal boyutlarını ele almaktadır²³. Söylem analizi metinlerde gizlenmiş olan anlamların ortaya çıkarılmasıyla ideolojik olarak metinde anlatmak istenenle ilgilenmektedir. Söylem analizi anlamın ne olduğundan ziyade, söylemin nasıl üretildiğine odaklanmaktadır. Analiz edilen veri işitsel ve yazılı ise kullanılan dil gramatik ve semantik olarak da değerlendirilmektedir. Anlambilimi açısından yapılan analizde, kelimelerin gerçek anlamlarının yanı sıra yan anlam, retorik, ima, örtük anlam incelemeleri yapılmaktadır. Dilbilimsel açıdan imla kuralları, cümle yapıları, sözcük seçimleri dilin yapısal kuralları üzerinden değerlendirilmektedir²⁴. Ayrıca dili sadece bir araç olarak görmeyen yöntem, söylemi sosyal hayatın inşasında da önemli bir yere konumlandırmaktadır²⁵. Bu bağlamda farklı disiplinlerle bir arada kullanılan söylem analizi, söylemin üretildiği toplumun sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal yapılarını da dikkate alarak yaptığı değerlendirmeye sosyo-kültürel etkileri de ortaya

---

²¹ Mevlüt Altıntop, “Ulusal Basında Cumhuriyet’in 100. Yılına Yönelik Haberlerin İçerik ve Söylem Analizi”, **Journal of Communication Science Researches**, C.4, S.2 (2024), s.100. [Ulusal Basında Cumhuriyet in 100 Yilina \(1\).pdf](#). (Erişim Tarihi: 08.12.2024).

²² Aysel Aziz, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2013, s.145.

²³ Ömer Özer, **Haber Söylem İdeoloji, Eleştirel Haber Çözümlemeleri**, Literatürk Yayınları; 2011, s.39.; Nuri Bilgin, **Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s.5.

²⁴ Nazife Güngör, **İletişim, Kuramlar, Yaklaşımlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016, s.256.

²⁵ Ferhat Sayım, Nuray Çetin, Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi, **İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.9, S.1(2024), s. 52. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3888296>. (Erişim Tarihi: 08.12.2024).

çıkarmayı hedeflemektedir. Tümevarım ve tümdengelim çalışmaları ile bazen bir cümle içerisindeki sözcüğün anlamı bazen de cümleler analiz edilen metnin/verinin tümünün dışında anlamlar içerebilmektedir²⁶. Başka bir deyişle mikro alanda makro çözümleme olanağı sunan söylem analizi böylece metinler arasındaki gizli/örtük olan ideolojiyi ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Söylem analizi yöntemi kullanılan yöntem açısından ikiye ayrılmaktadır. İlki verileri gramatik(dilbilimsel) ve anlambilimsel (semantik) bir çözümlemeyle inceleyen eleştirel söylem analizi olarak da bilinen yöntemdir. Diğer farklı bilimsel yaklaşımların epistemolojik birikiminden yola çıkarak yapılan bir söylem çözümlemesidir. Yapısalcılık ve post yapısalcılık arasındaki çatışmadan doğan ve postmodern düşünceden beslenen ikinci yaklaşım tarih, antropoloji, sosyoloji, psikoloji ve edebiyat gibi farklı bilim dallarının birikiminden meydana gelmiştir. Bu alandaki başlıca örnekler ise Foucaultcu Bilgi/İktidar Söylemi, Barthesçı Dil Söylemi, Hermenötik Söylem, Derridacı Dil Söylemidir²⁷.

Van Dijk Eleştirel Söylem Analizi

Söylem analizi çalışmalarının önde gelen isimlerinden Teun A. van Dijk'in yönetime yönelik çalışmaları 1980'li yıllara dayanmaktadır. Hollandalı dilbilimci özellikle Avrupa'daki etnik önyargı ve ırkçılık konuları üzerinde çalışmalar yürütmüştür²⁸. Söylem analizi sadece sözcük yapıları ile değil aynı zamanda sosyoloji, politika, iletişim, psikoloji, etnografya gibi farklı disiplinlerle de ilişkilidir. Yöntem bu yönüyle disiplinler arası bir nitelik kazanmaktadır²⁹. Söylem analizi alanındaki diğer araştırmacılardan farklı olarak haber metinlerini analiz ederken sadece yapısal olarak değil aynı zamanda haberin anlamı ve üretim sürecine de odaklanan Dijk, incelemesinde metinlerin anlamları ile birlikte haberin oluşum sürecinde sosyal geleneklerinde önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Analiz sürecinde "*iletişimi*

---

²⁶ Aziz, **a.g.e.**,s.137.

²⁷ Edibe Sözen, **Söylem, Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.43-75

²⁸ Edibe Sözen, **Söylem...**, s.124.

²⁹ Teun Van Dijk, **News as Discourse**, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, New Jersey, 1988, s.2.

gerçekleştiren kişi ve kurumların içinde bulunduğu toplumun farklı yönleriyle ele alınması gerektiğini” belirtmekte, bu kapsamda yapılan çözümleme sürecinde söylemlerin üretildiği tarihsel süreç ve dönemin sosyo-ekonomik koşullarının önemine dikkat çekerek çözümleme sürecinde bunların göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir³⁰. Metin bir bütün içerisinde incelenerek aktarılmak istenen anlam, göndermeler tespit edilmeye çalışılır³¹. Çalışmaları sonucunda söylemle ideoloji arasındaki yakın ilişki olduğunu ifade eden Dijk, ideolojinin haber metinlerinin arasında yer aldığını ve haberin ideolojiye göre yeniden üretildiğini ileri sürmektedir³². İdeolojinin yeniden üretilerek sürekliliğinin sağlanmasında ise medyanın rolüne dikkat çekmektedir. Egemen gücün söylemlerini yeniden üreterek iktidar/güç ile toplum arasında köprü görevini gören medya aynı zamanda ürettiği söylemleri ile toplumsal dönüşüme de hizmet etmektedir. Bu yönüyle medya seçkinlerin/üst sınıfın toplum üzerinde hegemonyasına ve kurumsallaşmasına zemin hazırlamaktadır.

Haberi egemen gücün söylemi olarak kabul eden van Dijk, ele aldığı analizle haber içerisinde gizli olan ideolojiyi, gücün çıkarlarını, özelliklerini ve toplumun sosyal yapısındaki, dini, ekonomik, etnik, sosyal sınıf ayrımını belirlemeyi hedeflemektedir³³. Yapılan çalışma sonucunda kitle iletişim araçları üzerinden aktarılan ideolojiyle iktidarın/gücün tavrı olumlu veya olumsuz olarak tespit edilmektedir.

Hedef kitleyle egemen güç arasında köprü görevi gören medya, van Dijk’e göre söylemleri bir metot içerisinde aktarmaktadır. Bilgi edinme aracı olan gazeteler, eşik bekçiliğine bağlı olarak seçtikleri haberleri ana sayfalarında belli bir hiyerarşi içerisinde hedef kitleye aktarmaktadır. Ana sayfa tasarımı (mizanpaj) yapılan gazetede

---

³⁰ Gözde Dedeoğlu, “Medya ve İletişim Çalışmalarında Teun A. Van Dijk’in Yaklaşımı Bağlamında Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Söylem Olarak Haberin Çözümlemesi”, **Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S3 (2013), s.40, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/111798>. (Erişim Tarihi: 08.12.2024).

³¹ Teun Van Dijk, **Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach**, s.6. <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-2008-Critical-discourse-studies-a-sociocognitive-approach.pdf>. (Erişim Tarihi: 08.12.2024).

³² Dijk, Teun A. van. (1995). “Aims of Critical Discourse Analysis” *Japanese Discourse Vol.1*(1995) 17-27. <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-1995-Aims-of-critical-discourse-analysis.pdf>. (Erişim Tarihi: 08.12.2024).

³³ Edibe Sözen, **Söylem...**, s.125.

yer alması gereken bilgiler önemliden önemsizye doğru üst sayfalardan altlara doğru yerleştirilmektedir. Günün en önemli konusu manşet veya sürmanşet olarak büyük ve kalın puntolarla ana sayfaya yerleştirilmektedir. Genellikle manşete konu olan olayla ilgili görseller hedef kitlenin dikkatine çekecek şekilde sayfa tasarımında yer verilir. Bir gazetede kullanılan cümle yapısı, haber hiyerarşisi içerisinde konunun sayfanın üst veya altlarına yerleştirilmesi, sayfada kullanılan renk dizaynı, başlıklar, puntolar, spotlar ve görsel öğeler vb. unsurlar eleştirel söylem analizinin değerlendirme kriterleri arasında yer almaktadır. Medyada yer alan haber metnlerine yönelik çalışmalara yeni bir kuramsal çerçeve kazandıran van Dijk eleştirel söylem analizinin temel niteliği haber metnini bir söylem olarak çözümlemektir. Haber metnini dilbilimsel, anlambilimsel, biçem, retorik gibi kapsayıcı bir çözümleme ile ele almakta, değerlendirmeye aldığı haber metnini yapılar ve kategorilere ayırarak incelemektedir. Söylem ve ideoloji arasındaki bağı ortaya çıkarmayı hedefleyen bu yöntem makro ve mikro yapı şemasını kullanarak gerçekleştirilmektedir³⁴.

Makro yapı analiziyle ilk etapta hedeflenen metinde yer alan temanın ortaya çıkarılmasıdır. Yani anlambilimsel bir değerlendirme yapılmaktadır. Şemanın bir diğer basamağı mikro yapıda ise sentaktik değerlendirme, metinlerde yer alan cümlelerin gramatik boyutu incelenmektedir³⁵. Makro yapı kendi içerisinde tematik ve şematik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tematik yapı; başlıklar(alt, üst, ara başlık), haber girişi, spot ve fotoğraflardan oluşmaktadır. Tematik yapı analizinde haber metninin makro örgütlenmesine yani metnin özetine yer verilmektedir. Haber aracılığıyla aktarılmak istenen tema, genellikle haber metninin en dikkat çeken ve akılda kalan kısmına yani başlıklara taşınmaktadır. Haber hiyerarşisi içerisinde aktarılmak istenen genellikle başlıklarla sağlansa da bazen bir fotoğraf veya karikatürle de ön plana çıkarılmaktadır. Okuyucunun algısına hitap etmek ve uzun bir haberin kısaltılabilmesi için başlıklarda genelleme, kurgulama, enformasyon eksiltimine yer verilmektedir. Genelleme yapılarak bilgiler gizlenirken, kurgusal

---

³⁴ Dedeoğlu, a.g.e, s.44

³⁵ Van Dijk eleştirel söylem analizinin makro ve mikro yapısına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Dijk, News..., ss.34-55.

başlıklar ise örtük önermelerin çözümlenmesinde önem taşımaktadır. Analiz sürecinde önemli ipuçları barındırdığı gerekçesiyle Dijk, analizinin başlıklardan başlanmasını tavsiye etmektedir³⁶. Makro yapı analizinin ikinci adımında şematik yapı yer almaktadır. Eşik bekçiliğinden geçmiş haber değeri olan olay hakkında bilgi aktarımında bulunan şematik yapının içerisinde durum ve yorum değerlendirmelerine yer verilmektedir. Durum kısmında; ana olayın sunumu, sonuçlar, ardan ve bağlam bilgisi yer almaktadır. Yorum bölümü ise haber kaynakları ve tarafların görüşlerinden oluşmaktadır. Hedef kitlenin kolaylıkla dikkatini çekmek ve algısına hitap edebilmek için ana olayın sunumu genellikle haber girişinde verilmektedir. Şematik yapının durum değerlendirmesi ile gazetenin okuyucuya neyi nasıl sunduğunu ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Ardalan ve bağlam bilgileri ile haber değeri olan olayın tarihsel veya geçmiş arka planı olup olmadığına ve olayın gelecekte ne gibi durumlara sebep olabileceğine dair ipuçları değerlendirilmektedir. Böylece olayın gerçeklikle tutarlılığı ölçülmektedir. Yorum bölümü haberin alıcı tarafından ikna edilebilmesi açısından önem taşımaktadır³⁷. Yapılan bu çözümlemeyle gazetecinin haberin toplum tarafından iknası sürecinde kullandığı yöntemler ortaya çıkarılmış olur.

Van Dijk söylem analizi şemasının bir diğer yapısı mikro yapı çözümlemesidir. Mikro yapı; sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri ve haber retoriğinden oluşmaktadır. Sentaktik çözümleme kapsamında cümlelerin basit/karmaşık, uzun/kısa, etken/edilgen yapılarına bakılmaktadır. Egemen gücü destekleyen bir yayın kuruluşu güç/erk üzerine olumlu haber üretimi yaparken gücü özne konumunda kullanmaktadır. İktidarın uygulamalarını, faaliyetlerini veya söylemlerini aktarırken özneyi ön plana çıkarır. Savunduğu iktidarın olumsuz haberini yaparken de özne konumundaki iktidarı edilgen konumda vererek özneyi gizler ve iktidarın zarar görmesini engellemeye çalışır. Bu durum karşıt medya içinde tam tersi şekliyle geçerlidir³⁸. Van Dijk, söylem çözümlemesinde bu durumu ideolojik kare

---

³⁶ Ömer Özer, “Teun Adrian van Dijk Örneğinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi”, **İletişim Araştırmalarında Yöntemler**, Literatürk Academia, Konya, 2015, s.210.

³⁷ Necla Mora, **Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim**, Alt Kitap, Ankara, 2007, s.18.

³⁸ Devran, **a.g.e.**, s.100.

metodu ile açıklamaktadır. Yani “bizden olanın olumlu yönlerini ön plana çıkar, olumsuz yönlerini gösterme ya da gizle. Bizden olmayanın olumsuz yönlerini ön plana çıkar, olumlu yönlerinden bahsetme ya da çok az bahset” şeklinde açıklanan ideolojik kare metodu cümle yapılarının etken veya edilgen yapılarda kullanılmasıyla ortaya çıkarılmaktadır. Bu teknik gazetenin hizmet ettiği ideolojinin tespit edilmesinde önem arz etmektedir. Örnek vermek gerekirse “Hükümet x bakanı değiştirdi” veya “X bakan değiştirildi” cümleleri farklı gazetelerin sayfasında yer alan söylemler olarak karşımıza çıkabilmektedir. İlk cümlede etken/aktif yapıda kurulan bir cümle ile iktidar/hükümet ön plana çıkarılmış ve hükümetin gücü vurgulanırken edilgen cümle yapısıyla kurgulanan ikinci cümlede ise özne gizlenmiş, eylemden etkilenen ön plana çıkarılmıştır³⁹.

İdeolojinin tespitinde önemli yeri olan sentaktik çözümlemenin ardından bölgesel uyum değerlendirmesi gelmektedir. Bölgesel uyum nedensel, işlevsel ve referansal ilişki olmak üzere kendi içerisinde ayrılmaktadır. Nedensel ilişkide metnin neden sonuç ilişkisi içerisinde kurgulanıp kurgulanmadığına, işlevsel ilişkide genel bir açıklama ifadesinden sonra devam eden cümlelerde aynı açıklamanın sürdürülüp sürdürülmediğine bakılmaktadır. Referansal ilişki ise kullanılan bir kavramın devam eden cümlelerde bağ kurularak açıklanmasıdır⁴⁰. İdeolojinin tespitinde önemli analiz basamaklarından biri sözcük seçimidir. Yayın kuruluşlarının aynı anlamı ifade eden kelimelerden hangisini seçtiğine bakılmaktadır. Metin içerisinde anlatılan aynı olayla ilgili bir kişinin “özgürlük savaşçısı”, “şehit” veya “terörist” gibi ifadelerle tanımlanması mümkündür. Özelde muhabirin genelde gazetenin belirtilen sözcüklerden hangisini seçerek haber metnini oluşturduğu gazetenin ideolojik söylemi ile doğrudan ilgilidir. Mikro yapı analizinin son adımı ise haber retoriğinden oluşmaktadır. Retorik, hedef kitleyi ikna etmek amacıyla dilin ustaca kullanılmasıdır. Haberde en çok kullanılan olayla ilgili; fotoğraf, karikatür, görgü tanıkları, sayısal veriler, şematik tablolar, karşılaştırma, örnek gösterme, metafor kullanımı, ironi

³⁹ Teun Van Dijk, İdeoloji, **Multidisipliner Bir Yaklaşım**, (Çev. Ayşe Demir), Hece Yayınları, Ankara, 2019, s.397

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özer, **İletişim...**, ss.210-286.

yapma, uzman görüşü vb. retorik unsurlardır. Haberi oluşturan muhabir/gazeteci haberin iknasında ve inandırıcılığında metafor kullanımına yer verebilmektedir⁴¹. İktidara muhalif bir yayın kuruluşu iktidar lehine olumsuz metaforlara yer verirken iktidarı desteklen bir medya olumlu metaforlardan aldığı destekle iktidarın hegemonyasını toplum tarafından kabul edilmesine hizmet etmektedir. Korku ve endişe yaratma tekniği ile de iktidar veya muhalefet lehine toplumsal tepkinin oluşumuna destek veren medya, toplumdaki kararsız bireylerin fikirleri üzerinde etkili olabilmek için sürü mantığı veya sürü psikolojisi tekniğini kullanarak ikna sürecini gerçekleştirmeyi hedeflemektedir⁴².

“12 Mart’tan 12 Eylül’e Türk Basınının Siyasal Söylem Analizi(1971-1980)” adlı tez çalışmasının amacı yazılı basının haber sunumlarıyla siyasal iletişim yöntemlerini kullanarak ideolojileri kapsamında yakın hissettikleri siyasi aktörler adına toplumsal zihin oluşturma misyonu taşıyıp taşımadıklarının tespit edilmesidir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan van Dijk eleştirel söylem analizi çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmanın hedeflerinden bir diğeri ise kitle iletişim araçlarının egemen güç ve karşıt ideolojinin hegemonyasını kabul ettirmek adına söylemlerini nasıl şekillendirdiği ve toplumsal rıza üretimi gerçekleştirmek için nesnel ve bağımsızlık ilkesinde hareket edip etmediklerini ortaya koymaktır. Siyasal iletişim alanı içerisinde varlık gösteren tüm kitle iletişim araçlarını kapsayacak şekilde üç farklı bakış açısına sahip, Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet ve gazeteleri çalışmanın örnekleme ile birlikte sınırlılığını da oluşturmaktadır. Farklı yayın politikasına sahip üç gazetenin örnekleme olarak tercih edilmesinin nedenlerinden biri ise dönemin en çok okunan gazeteleri olmaları yani yüksek tiraja sahip olmalarıdır. Çalışmanın içeriği örnekleme olarak seçilen Tercüman, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinin izlediği yayın politikası doğrultusunda ön plana çıkardığı konulara bağlı olarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda beş ana bölümden meydana gelen çalışmada 1970-1980 yılları arasında; kurulan koalisyon hükümetleri, 12 Mart Muhtırası, seçimler, iktidar-muhalefet

⁴¹ Seda Dural, “Eleştirel Söylem Çözümlemesi Çerçevesinde Siyasi Gündeme İlişkin Gazete Metinlerinin Çevirilerinde Yeniden İdeoloji Üretimi”, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Ankara, Kasım 2019, s.219.

⁴² Devran, **a.g.e.**, ss.43-49.50.

ilişkileri, siyasal şiddet, öğrenci olayları, 12 Eylül 1980 darbesi vb. konular yer almaktadır. Tez başlığında da belirtildiği üzere çalışma siyasi gelişmeler ışığında hazırlanmıştır. Bununla birlikte çalışmaya bütünlük sağlaması adına dönemin ekonomik gelişmelerine sınırlı ölçüde yer verilmiştir. 1971-1980 yıllarındaki siyasi gelişmeler çalışmanın yöntemi olarak belirlenen van Dijk eleştirel söylem analizinin makro ve mikro yapıları bağlamında ayrıntılı çözümlemeye bağlı kalınarak gerçekleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

12 MART 1971'DEN 14 EKİM 1973 GENEL SEÇİMLERİNE KADARKİ DÖNEMDE YAŞANAN GELİŞMELER

1. 12 Mart'a Giden Süreç

Türk siyasal yaşamında 27 Mayıs 1960 günü askerin sivil yönetime müdahalesi ile demokrasi kesintiye uğradı. Böylece başlayan askeri vesayet, siyasetin en belirleyici ögesi halini aldı. Bu dönemden itibaren siyasi partiler tavırlarını askeri yönetimin vereceği tepkiye referans alarak şekillendirmişlerdi. 27 Mayıs askeri yönetimin son bulup sivil iktidara devri için 15 Ekim 1961 tarihinde yapılacak seçimlerde ordu, kurulacak hükümetin Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) yönetiminde olmasını istemişti. Ancak CHP 15 Ekim 1961 seçimlerinde %36,7 oy alarak askeri yönetimin beklentisini karşılayamamıştı⁴³. Ordunun isteğinin aksine 27 Mayıs hareketine karşı olan, Demokrat Parti'nin (DP) mirasçısı olarak varlık gösteren Adalet Partisi(AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP) gibi sağ partiler, oyların çoğunluğunu almışlardı. Oyların geneli merkez sağ partilerde toplanmış olsa da hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek oy çoğunluğuna sahip olamamıştı. 15 Ekim seçim sonuçlarında önemli olan konu ise ordunun rahatsızlık duyduğu merkez sağda yer alan partilerin oylarının fazla olmasıydı. Bu durum sonucunda Silahlı Kuvvetler Birliği 21 Ekim Protokolü'nü gündeme getirmişti. Protokole göre; seçimlerden sonraki yeni TBMM toplanmadan önce fiili olarak duruma müdahale edilecek, 15 Ekim seçim sonuçları tanınmayarak siyasi partiler

---

⁴³ 15 Ekim 1961 Genel Seçim Sonuçları: AP; Alınan Oy Sayısı:3.527.435 Oy Miktarı: %34.7, Milletvekili Sayısı:158. CHP: Alınan Oy Sayısı: 3.724.752,Oy Miktarı:%36.7, Milletvekili Sayısı: 173,CMKP: Alınan Oy Sayısı: 1.415.139, Oy Miktarı: 14.0, Milletvekili Sayısı: 54, YTP; Alınan Oy Sayısı: 1.391.934. Oy Miktarı: %0.13.7, Milletvekili Sayısı: 65., .Bağımsızlar; Alınan Oy Sayısı: 81.732, Oy Miktarı; 0.18, Milletvekili Sayısı:0, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012, s.25. Ümit Cizre Sakallıoğlu, **AP-Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.30.

siyasetten men edilecekti⁴⁴. 23 Ekim 1961 günü siyasi parti liderleri ile Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Genelkurmay Başkanı, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanları ile Çankaya’da yapılan görüşme sonunda Çankaya Protokolü⁴⁵ adı verilen belgenin imzalanması ile kriz çözüme kavuşmuştu⁴⁶. Siyasilerin amacı Çankaya Protokolü ile belli bir oranda askerin beklentisini karşılamaktı.

Çankaya Protokolü’nün imzalanması ile 25 Ekim 1961 günü açılan Meclis’in ilk görevi Cumhurbaşkanlığı seçimiydi. Protokol gereği siyasiler başka bir cumhurbaşkanı adayı çıkarmamış, 26 Ekim 1961 tarihli Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun yönettiği Meclis oturumunda cumhurbaşkanı için yapılan seçime 607 üye katılmış ve Cemal Gürsel 434 oy alarak Cumhurbaşkanı seçilmişti⁴⁷. Çankaya Protokolü’nün ilk maddesinin hayata geçmesiyle askeri kanadın Türk siyasetindeki etkisi uzunca bir süre devam edecekti. Siyasilerin zaman içerisinde iktidarı asker ile paylaşması ülkede yazısız bir kural haline dönüşmüştü. Bu durum Genelkurmay Başkanının Cumhurbaşkanı seçilmesi geleneğini başlatmıştır.

Askeri yönetimin gölgesinde şekillenen 15 Ekim 1961 seçimlerinde hiçbir parti tek başına hükümeti kurabilecek oy çoğunluğunu sağlayamamıştı⁴⁸. Bu durumun asıl

---

⁴⁴ Nevin Yurdsever, *Türkiye’de Askeri Darbe Girişimleri (1960-1964)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s.122.

⁴⁵ Çankaya Protokolünün tam metni; 1. Partiler, Cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyeceklerdir. Gürsel’e rey verilmesi için liderler elden gelen gayreti gruplarında sarf edeceklerdir. 2. Ordu mensuplarının maddi ve manevi huzur içinde vazife görmeleri başlıca emelimizdir. Onlar ile alakalı her mevzuu bu çerçevede mütalaa etmekteyiz. Bu meyanda ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hakkı geri almayı da asla düşünmüyoruz. 42 numaralı kanunu değiştirmeyi düşünmediğimiz gibi, bu mevzuda söylenilmiş bir sözümüz yoktur. Prensip olarak ordu bünyesinde ihtilat (karışıklık) yapacak her türlü tasarrufun aleyhindeyiz. 3. Af müessesesinin ortadan kaldırılması mahiyetinde istikbale muzaf (geleceğe bağlayan) bir taahhütte bulunmak, millî hâkimiyet ve hukuk prensiplerine ve anayasa esaslarına aykırıdır. Bununla beraber, siyasi mülahazalar ile yersiz ve zamansız olarak af müessesesinin kullanılmasına aleyhtarız. Yassıada hükümlerine şimdilik bir af kanunu çıkarılması yolunda partimizce alınmış herhangi bir kararımız olmadığı gibi partimizde bu yolda bir temayül de mevcut değildir. **Milliyet**, 25 Ekim 1961 Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze*, İmge Kitabevi, ss.115–116.

⁴⁶ Şaban İba, *Ordu Devlet Siyaset*, Sezai Ekinci Matbaası, İstanbul, 1998, ss.186-187. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945–1980)*, (3. Baskı), (Türkçesi: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul, 2007. s.214.

⁴⁷ *Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Tutanak Dergisi*, Dön:1, C.1, Bir:2, (26 Ekim 1961), ss.8-9. Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul, Mart 1993, s.34, Osman Metin Öztürk, *Ordu ve Politika*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, s. 75.

⁴⁸ Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2007, s.54

nedeni DP'nin oylarını elde edebilmek adına ortaya çıkan parti sayısının fazla olmasıydı. Böylece merkez sağıın oyları birçok sağ parti arasında paylaşılmıştı. Diğer bir önemli neden ise 1961 Anayasası ile kabul edilen Çevre Barajlı d'Hont⁴⁹ sistemi idi. Bu gibi nedenler ülkenin ilk kez koalisyon hükümeti ile tanışmasına zemin hazırlamıştı. Askeri vesayetin hükümetin kurulmasında CHP ve İsmet İnönü'yü kırmızı çizgi olarak kabul ederek siyasiler üzerinde baskı kurması üzerine Türkiye'nin ilk koalisyon hükümeti CHP ve AP arasında gerçekleşmişti⁵⁰. İki farklı ana akım partinin bir araya gelerek kurduğu CHP-AP hükümeti döneminin ilk günlerinden itibaren DP'lilerin af meselesi gündemden düşmemiş, AP siyasi af konusunda ısrarcı davranmıştı. Bu duruma karşılık hükümet ise sosyo-ekonomik sorunlara öncelik vermek istemiş, siyasi affın ise ancak özel ve kademeli bir şekilde çıkarılması gerektiği fikrini savunmuştu. İki parti arasındaki bu fikir ayrılıklarının sonucunda Başbakan İsmet İnönü, 30 Mayıs 1962 tarihinde görevinden istifa etmişti⁵¹. I. İnönü Koalisyonunun dağılmasından sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, yeniden hükümeti kurma görevini İsmet İnönü'ye vermişti. AP ile koalisyon yapmak istemeyen İnönü, yaptığı bir dizi görüşmeler ve karşılıklı anlaşmalar sonunda 25 Haziran 1962 günü, CHP-YTP-CMKP ile koalisyon hükümetini kurduğunu açıkladı. Sancılı bir ortaklık sürecine rağmen II. İnönü koalisyonu döneminde birçok gelişme yaşanmıştı. Öncelikle “Ağalar Sorunu”⁵² olarak bilinen sorun gündeme alınarak çözülmüştü. Koalisyon

⁴⁹ 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra yeniden düzenlenen 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda kabul edilen çevre barajlı nispi temsil sistemi(d'Hont) seçim sistemi ile ilk kez milletvekili sayısı sabitlenmiş ve 450 olarak belirlenmiştir. Yine bu yasaya göre, milletvekili seçilebilme yaşı 30, seçmen yaşı 21, milletvekilliği süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Seçimlerin Anayasa'da belirtildiği gibi, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esasına göre yapılması kararlaştırılmıştır. “Milletvekili Seçimi Kanunu”, Kanun No. 306, Kabul Tarihi: 25/5/1961, **Resmi Gazete**, (30 Mayıs 1961),S.(10815),ss.4188-4191

⁵⁰ Sabri Sayarı, **Parlamentar Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1980, s.179.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Fevzi Çakmak, “Koalisyonlar Dönemi (1961-1965), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1960 Sonrası Türkiye(1960-2000)**, C 3, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2023, ss. 76-117.; Hakkı Uyar, **İki Darbe Arasında CHP 1960-1971**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s.83.

⁵² 27 Mayıs 1960'ta askeri müdahalenin gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ağa, aşiret liderleri, şeyhler 2510 Sayılı İskân Kanununa ek olarak çıkarılan 105 sayılı kanun gereğince ülkenin batısına, Manisa, Afyon Aydın gibi illere gönderilmişlerdi. O dönemde batı bölgesine gönderilen 55(56) ağa, şeyh ve aşiret reislerinin yerlerine geri dönmelerine yönelik olarak 105 sayılı kanun iptal edilmiştir. “19 Ekim 1960 Tarihli ve 105 Sayılı Kanun Kaldırılması Hakkında Kanun”, Kanun No:81, Kabul Tarihi: 18/10/1962, **Resmi Gazete**, (23 Ekim 1962), S. 11239,ss.1-2.

ortaklarının da hükümet kurulurken şart koydukları siyasi suçluların affı 16 Ekim 1962’de çıkarılmış, bundan yaklaşık dört ay sonra da 218 sayılı kanun ile sınırlı kesimi kapsayan af kabul edilmişti. Çalışma hayatında barışçıl bir ortamın sağlanması adına “Toplu Sözleşme, Grev-Lokavt ve Sendikalar”⁵³ yasaları da çıkarılmıştı. Bu gibi gelişmeler dışında ciddi bir AP muhalefeti gölgesinde 21 Mayıs Olayı⁵⁴ olarak bilinen Talat Aydemir meselesi koalisyon hükümetinin gündeminde yer alan bir diğer gelişmeydi. Koalisyon hükümetinin iç anlaşmazlıklarının dışında dağılmasının en belirgin nedeni ise 17 Kasım 1963 yerel seçimleridir. Seçimlerde CHP oy oranını korurken koalisyonun diğer ortakları olan YTP ve CMKP’nin oyları ciddi oranda düşmüştü. Bu durum üzerine koalisyon ortakları hükümetten çekilme kararı almıştı. Partilerin bu kararı almaları İsmet İnönü’nün ABD Başkanı John Kennedy’in cenaze töreni için ABD bulunduğu döneme denk gelmişti. İsmet İnönü’nün ise ülkeye döndükten sonra 2 Aralık 1963 günü istifasını Cumhurbaşkanına sunması ile koalisyon hükümeti son bulmuştu⁵⁵. Üçüncü koalisyon hükümetinin kuruluşunda ortaklık için görüşme yapılan YTP ile anlaşmazlığın çıkmaza girdiği noktada Kıbrıs sorunu patlak vermişti. Kıbrıs meselesinin hassas olduğu bir dönemde CHP-Bağımsızlar arasında III. İnönü Koalisyon hükümeti kuruldu⁵⁶. Bu hükümet dönemi özellikle dış politikanın hassas ve yoğun olduğu bir dönemdir. Hükümet, Kıbrıs’ın uluslararası sorun haline dönüştüğü, Türk-Yunan ilişkilerinin savaşın eşiğine gelecek kadar çıkmaza girdiği bir

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. “Sendikalar Kanunu”, Kanun No:274, Kabul Tarihi.(15/7/1963), **Resmi Gazete**, (24 Temmuz 1963).S.11462,ss.1-6. “Toplu İş Sözleşmesi, “Grev ve Lokavt Kanunu”, Kanun No:275, Kabul Tarihi: (15/7/1963), **Resmi Gazete**, (24 Temmuz 1963), S.11462,ss.6-14.

⁵⁴ 21 Mayıs Olayı: Talat Aydemir’in başarısızlıkla sonuçlanan ikinci darbe girişimidir. Kara Harp Okulu komutanlarından Talat Aydemir önderliğinde, 27 Mayıs’ın amacından uzaklaştığını düşünen bir grup, 22 Şubat 1962 günü darbe girişiminde bulunmuştur. Bu başarısız darbe girişiminin sonrasında emekliye sevk edilen Talat Aydemir darbe faaliyetlerini sürdürerek 21 Mayıs 1963’te yeniden bir darbe girişiminde bulunmuştur. Aydemir’in bu hamlesi Hava Kuvvetlerinin ve İsmet İnönü’nün darbe karşıtı tutumu sebebi ile başarısızlıkla sonuçlanmış, ikinci darbe girişiminden sonra yargılanan Talat Aydemir idam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Bahtiyar Yalta, **Bir Darbeci Subayın Hatıraları**(Haz. Erhan Çiftçi), Kronik Kitap, İstanbul, 2020, ss.326-328; Talat Aydemir, **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, ss.170-180.; Yeşim Demir, **Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri ve Türk Demokrasi Sürecine Olan Etkileri**, Andaç Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 97-111.; Erdoğan Örtülü, **Üç İhtilalin Hikayesi**, Milli Ülkü Yayınevi, Konya, 1977, ss.365-374.

⁵⁵ Çakmak, a.g.e., s.105.**Milliyet**, 3 Aralık 1963.

⁵⁶ Uyar, a.g.e., s.89.; **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1963.

dönemde ulusal çıkarların savunulmasında kararlı bir tutum izlemiştir. İç politikada ise yaklaşan seçimlere paralel olarak merkez sağ partiler “*CHP’siz hükümet*” ilkesinde anlaşma sağlamışlardır. Bu ilkeye sadık kalan partiler, 13 Şubat 1965 tarihli Meclis oturumunda 1965 bütçesine güvenoyu vermeyince⁵⁷ İsmet İnönü aynı gün görevinden istifa etmişti⁵⁸.

Merkez sağ partilerin CHP’siz bir hükümet kurma istekleri Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel engeline takıldı. Cemal Gürsel CHP’den sonra Meclis’te en çok oya sahip olan partiye yani AP’ye hükümeti kurma görevini vermeyerek bağımsız aday olarak Suat Hayri Ürgüplü’yü hükümeti kurmakla görevlendirdi⁵⁹. CHP’ye karşı muhalefet cephesi oluşturan sağ partilerin oluşturduğu Ürgüplü başkanlığındaki hükümetin kuruluş amacı ülkeyi 1965 seçimlerine götürmekti. Seçim sisteminin bir sonucu olarak 1961-1965 yılları arası dönem koalisyonlarla geçmişti. Askeri vesayetin varlığı oy çoğunluğu sağlayan sağ partilerin koalisyon kurmasına müsaade etmemişti. Farklı düşüncelerin bir araya gelmesi ile oluşan hükümetlerin ömrü ise bu dönemde uzun ömürlü olamamıştı. Dönem içerisinde CHP’nin ortanın solu düşüncesine evrilmesi diğer partilerin de kendilerini tanımlamasına neden olmuş ve sağ-sol gruplaşması kendini göstermeye başlamıştı⁶⁰.

Siyasi istikrarsızlığın yaşandığı 1961-1965 döneminin sonunda normalleşme ve istikrar beklentisiyle ülke 13 Ekim 1965 günü sandık başına giderek oy kullanmıştı. Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel, seçim döneminde güçlü hitap yeteneği ile kitleleri etkilemiş, AP’nin yeni ambleminde “kırat” simgesine yer vererek DP tabanını partisine çekmeyi başarmıştı⁶¹. CHP ise “ortanın solu” sloganıyla geniş halk

---

⁵⁷ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, 9. Baskı, Ankara 2008 s.121-123.; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, İmge Yayınevi, Ankara, 2013, 108.; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:1, C.:36, Bir:57, (13 Şubat 1965), s.154.

⁵⁸ Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976, s.301.;**Milliyet**, 14 Şubat 1965.

⁵⁹ Hüseyin Çınar, Gültekin Yıldız, **Osmanlı’dan Günümüze Demokrasi Tecrübesi ve Parlamento**, TBMM Basımevi, Nisan 2023, s.252.

⁶⁰ Erdoğan Günel, **Türkiye’de Demokrasinin Yüz Yıllık Serüveni 1908-2008**, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009, s.172. Ahmad, **a.g.e.**, s.-351.

⁶¹ Nedim Yalansız, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002**, Büke Yayıncılık, İstanbul, 2006, s s. 230-231.

kitlelerinin yaşam standartlarını yükseltmeyi hedefleyen bir seçim kampanyası yürütmüştü. Tamamlanan seçim sonuçlarında⁶² Süleyman Demirel daha geniş kitlelere kendisini kabul ettirerek birinci parti olarak sandıktan çıkmayı başarmıştı. 1965 seçimlerinin bir diğer özelliği ise Türkiye İşçi Partisi (TİP) ilk kez Meclis'e girerek aktif siyaset yapma şansını elde etmişti⁶³. 1965 Seçimleri uzun süren koalisyon hükümetlerinden sonra AP'nin tek başına iktidar olmasıyla ülkede en azından bir süreliğine istikrar sağlanmıştı. Süleyman Demirel o günlerin siyasi konjonktürünü "*Marifet, patırtı çıkarmadan sistemi götürebilmektir*"⁶⁴ sözleri ile özetleyecekti. Demirel, askeri vesayetin hala devam ediyor olması nedeniyle asker-siyaset ilişkilerinde oldukça ılımlı bir politika izlemişti. Siyasi tartışmalardan uzak durarak kendi ekonomi anlayışına bağlı kalarak ekonomi de ciddi girişimlerde bulunmuştu⁶⁵. Toplumun gündelik hayatını kolaylaştırmak için atılan somut adımlar sonucunda o güne kadar ulaşılamayan, lüks olarak kabul edilen ürünler ulaşılabilir olmuştu⁶⁶. İç pazarın canlılık kazanması ile köy ve kentte ekonomik hareketlilik hissedilmişti. Köylünün problemlerini bilimsel olarak çözebilmek için Yol Su Elektrik Kurumu'nu kurmuştu. Keban Barajı (1966), Ambarlı Termik Santrali (1969), Boğaz Köprüsü gibi önemli yatırımlar hayata geçirildi. Ekonomi alanında yapısal reformlar olmamasına rağmen ülkenin bu dönemdeki büyüme hızı %7, enflasyon ise % 5'ti⁶⁷. Fakat ekonomik alandaki bu hızlı gelişme ve büyüme uzun vadede devam ettirilememiş, 12 Mart'ta giden süreçte enflasyon yükselmiş ve iktisadi dengeler bozulmaya başlamıştı⁶⁸. Türkiye 1965 seçimlerinden sonra ekonomik gelişmelere rağmen 1961

---

⁶²13 Ekim 1965 Genel Seçim Sonuçları: Seçime Katılım Oranı: %71,3,olup; AP;(%(52,9 ile 240 Milletvekili), CHP;(%28,7 ile 134 Milletvekili), CMKP; (%2,2 ile 11 Milletvekili),MP;(%6,3 ile 31 Milletvekili),TİP;(%3,0 ile 14 Milletvekili),YTP;(%3,7 ile 19 Milletvekili), BĞMZ(%3,2 ile 1 Milletvekili) Toplam 450 milletvekili kazanmıştır. Ergun Özbudun, **Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, ss.38-39. **Milletvekili Genel Seçimleri, a.g.e.,s.25.**

⁶³Emre Kongar, **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s.167.; Hamit Emrah Beriş, **Adı Konmayan Darbe 12 Mart Muhtırası**, TBMM Yayınları, Ankara, 2023, s.40.

⁶⁴ Seyfi Öngider, **Lider Biyografilerindeki Türkiye**, Aykırı Yayınları, İstanbul,2001,s.217.

⁶⁵ Süleyman Demirel, **1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru**, Doğu Matbaası, Ankara, 1973,s.28.; İsmail Cem, **Türkiye'de Geri kalmışlığın Tarihi**, Cem Yayınları, İstanbul,1983,s.376.

⁶⁶Tevfik Çavdar, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, "Adalet Partisi",C.8, İletişim Yayınları(yy), İstanbul, ss. 2091-2093.

⁶⁷ Öngider, **a.g.e.**, ,s.109.

⁶⁸ Ahmad, **a.g.e.**,s.330.

Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlük ortamında sağ-sol, devrimci-milliyetçi düşüncelerin şekillendiği bir döneme girilmişti. İşçi eylemleri, öğrenci boykotları ve silahlı eylemlerdeki artış, toplumsal alanda bir dönüşümü de beraberinde getirmişti. Toplumsal hayatta bir takım dalgalanmalar yaşanırken, siyasi alanda da partiler içerisinde bölünmeler ortaya çıkmıştı. CHP içerisinde "ortanın solu" anlayışına tepki gösteren grup, CHP'den ayrılarak Güven Partisi'ni kurdu. Süleyman Demirel'in ılımlı siyaset izlemesinden memnun olmayan parti içindeki muhalif grup da 18 Aralık 1970'te Demokratik Parti'yi(DeP) kuracaktı⁶⁹.

12 Mart'ta giden süreçte bir diğer önemli gelişme ise 12 Ekim 1969 genel seçimleriydi⁷⁰. Seçimler öncesinde iktidar partisi AP, seçim sisteminde bir takım değişiklikler yapmıştı. Milli bakiye sisteminden vazgeçilmiş nispi temsil sistemi getirilmişti. Küçük partilerin Meclis'e girmesinin önünü kesmek için yapılan bu seçim sistemindeki değişiklik işe yaramış, başta TİP olmak üzere küçük partiler Meclis temsiliyetini kaybetmişlerdi. Küçük partilerin Meclis'teki temsiliyet oranı azalmasına rağmen Güven Partisi ise ilk kez girdiği bu seçimlerde 15 milletvekili çıkarmıştı. Meclis muhalefetini kaybeden sosyalist sol gruplar 1969 seçimlerinde demokratik düzene olan inancını kaybetmiş ve demokrasi dışı bir yöntemin denenmesini savunmaya başlamışlardı⁷¹. 1969 genel seçimleri AP adına zafer olsa da ülke ekonomi, siyasal ve toplumsal alanlarda bunalım sürecine girmişti. Enflasyonun yükselmesi ile halkın alım gücü düşmüş bu güvensizlik ortamı işçi sınıfının eylemlerinin artmasına neden olmuştu⁷². Hükümet eylemleri yatıştırmak için işçi sınıfını temsil eden DİSK'in etkisini kırmak istemiş ve Sendikalar Yasası'nda bir takım değişiklikler yapmak isteyince 15-16 Haziran 1970 işçi direnişleri ile karşı karşıya kalmıştı. İstanbul-Kocaeli arasındaki işçi sınıfının eylemleri ancak sıkıyönetimle engellenebilmişti⁷³.

⁶⁹ Turan, a.g.e., ss. 143-147.

⁷⁰ **12 Ekim 1969 Genel Seçim Sonuçları:** Katılım Oranı(%64,3), AP (%46,6 ile 250 Milletvekili),CHP(%27,4 ile 143 Milletvekili), GP;(%6,6 ile 15 Milletvekili), MP;(%3,2 ile 6 Milletvekili),MHP; (% 3,0 ile 1 Milletvekili), BP;(%2,8 ile 8 Milletvekili), TİP; (%2,7 ile 2 Milletvekili), YTP;(%2,2 ile 6 Milletvekili), BĞMZ;(%5,6 ile 13 Milletvekili) . **Milletvekili Genel Seçimleri a.g.e., s.25**

⁷¹ Hasan Cemal, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 158

⁷² Çavdar, **Türkiye'nin Dem...**s.191.

⁷³ **Milliyet**, 17 Haziran 1971.

Toplumsal dönüşümün yaşandığı bu dönemde dönemin gençleri de kendilerini farklı fikirler altında tanımlama ihtiyacı duymuştu. Sol düşünceye sahip gençler “Dev-Genç”, sağ düşünceye sahip gençler “Bozkurt”, dindar kesim ise “Akıncılar” olarak kendilerini sınıflandırmışlardı⁷⁴. Sol görüşlü öğrenciler başlarda eğitim sistemindeki tepkilerini dile getirirken, zaman içerisinde siyasallaşmıştı. İç ve dış politikanın işleyişindeki memnuniyetsizliklerini söylemlerine dâhil ederek mücadele alanlarını genişletmişlerdi. Radikal sol gruplarının karşısında ise komando kamplarında eğitim gören Ülkücü gençliğin ortaya çıkması uzun sürmemiş ve şiddet olayları 1971 yılının ilk ayında farklı bir noktaya gelmiştir. Banka soygunları her geçen gün artmıştır. ODTÜ’de yaşanan olaylar üzerine üniversitenin süresiz tatil edilmesinin hemen ardından Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrenci yurdunda öğrencilerle polis arasında çatışma çıkmıştı. 3 Mart 1971 günü dört Amerikan askeri ise kaçırılmıştı⁷⁵. Ülkede yaşanan kargaşa ortamında ise AP hükümeti olayların üzerine gitmekte çekimser davranmıştı. Ordu ise yaşanan tüm bu olaylardan rahatsızlık duymakla birlikte sık sık toplantılar düzenleyip hazırladıkları reform taleplerini AP’ye iletliyordu. Ordunun bu uyarı mektupları ise ülkede müdahale havasının yayılmasında ve meşrulaşmasında etkili olmaktaydı⁷⁶.

12 Mart’a gidilen süreçte siyasi istikrarsızlık, ekonomik kriz, toplumsal kaos orduda hareketliliğin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde askeri müdahalenin bir gereklilik olduğunu düşünen ve bunun için faaliyette bulunan üç grup bulunmaktadır. Yön ve Devrim dergilerinin çevresinde birleşenler ilk gruptu. 27 Mayıs döneminde etkin rol oynayan Cemal Madanoğlu’nun başını çektiği ikinci grup subaylardan oluşuyordu. Üçüncü grupta ise 27 Mayıs’tan sonra rütbe alan Muhsin Batur, Faruk Gürler, Celil Gürkan vb. komutanlar bulunmaktaydı⁷⁷. Faruk Gürler’in Kara Kuvvetleri Komutanlığına getirilmesiyle ordunun siyasetteki etkisi belirginleşmiş ve bu atama müdahaleden yana olan askerleri memnun etmişti⁷⁸. Askeri

⁷⁴ Turan, a.g.e.,s.181.

⁷⁵ Tercüman, 5 Mart 1971.

⁷⁶ Sedef Bulut, “27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:19, (Mayıs 2009), s.83

⁷⁷ Rasim Cinisli, **Bir Devrin Hafızası, Doğan Kitap**, İstanbul, 2017, s. 325

⁷⁸ Birand vd., **12 Mart...**, ss.206–207.

müdahale noktasında genç komutanlardan oluşan grup en önemlileriydi. Askeri müdahale için tüm hazırlıklarını tamamlayan bu grup, 9 Mart akşamı Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nda bir toplantı yapmıştı. Faruk Gürler'in son dakika müdahale fikrinden vazgeçmesi üzerine bir sonraki gün yapılan toplantıda doğrudan bir müdahale yerine muhtıranın verilmesi karar verildi⁷⁹. Karar sonrasında 12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Türk Silahlı Kuvvetleri adına Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur'un imzası bulunan muhtıra metnini Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Başkanlığı'na sunmuştu⁸⁰.

Toplum içerisinde 1961 Anayasasının sunduğu hak ve hürriyetler çerçevesinde şekillenen radikal grupların kutuplaşması, siyasi partiler arasındaki hoşgörü ve uzlaşma anlayışının yitirilmesi siyasi ve sosyal hayatta gerginliği de beraberinde getirmişti. Zaman içerisinde kaosu ve sokaktaki şiddetin artması ülkeyi 12 Mart'a götürmüştü. Neticede ordu tarafından verilen 12 Mart 1971 tarihli muhtıra metni şu şekildedir⁸¹:

“1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyetinin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür. 2. Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir Hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir. 3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bilgilerinize”.

12 Mart tarihinde Meclis tarihinde ilk kez kürsüden askeri muhtıra metni okunmuştu. Muhtıranın amacı parlamentonun kapatılmasını engellemek olsa da

⁷⁹ Turan, a.g.e., s.215

⁸⁰ Hikmet Özdemir, **Türkiye Cumhuriyeti**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.321.

⁸¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3, C.12, Bir: 70, (12 Mart 1971), s. 236.

muhtırayla parlamentonun itibarı elinden alınmış askeri vesayetin gölgesinde güdümlü hale getirilmişti⁸².

2. 12 Mart 1971'den Hükümetin Kurulmasına Kadarki Dönem

Muhtıranın verilmesinden sonra dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, hükümet üyelerini toplayıp istifa mektubunu vermişti⁸³. *Milliyet*⁸⁴ bu haberi “*Silahlı Kuvvetler Sunay’a ve Meclislere muhtıra verdi*” manşetiyle yayınlamıştı⁸⁵. Manşetin haber girişinde muhtırayı imzalayan komutanların isimleriyle birlikte muhtıra metnine yer verilmişti. Haberin retoriğini güçlendirmek isteyen gazete, manşetin sağ tarafında ise muhtıra metninin fotoğrafını paylaşmıştı. Etken yapıda kullanılan başlıkla Silahlı Kuvvetlerin gücü ön plana çıkarılmaktaydı. Manşette muhtıra haberi verilmiş olsa da ana sayfada okuyucunun ilk dikkatini çeken “*Demirel İstifa Etti*” şeklindeki manşet niteliğindeki ikinci başlıktır⁸⁶. Gazetenin muhtıra sonrasında ele aldığı ilk köşe

---

⁸² Erdoğan Günel, **Türkiye’de Demokrasi’nin Yüzyıllık Serüveni (1908–2008)**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2009, s.232.

⁸³Süleyman Demirel’in İstifa Mektubu: “Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları tarafından zatı devletlerinize, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına ve Millet Meclisi Başkanlığına tevdi edilip, bu gün saat 13.00’da radyo haber bültenlerinde Türk kamuoyuna da duyurulan muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde hükümetin istifasını saygı ile arz ederim” S. Yüksel Cebeci, **Silahların Gölgesinde Demirel**, Ufuk Matbaası, İstanbul, 1980, ss.28-29. Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, Ankara, 2009, s. 175,176.

⁸⁴ “Milliyet gazetesi, 11 Şubat 1926 yılında kurulmuş olup, daha sonrasında Ali Naci Karacan tarafından satın alınmış ve Tan adıyla yayın hayatına devam etmişse de 1950 yılında yeniden Milliyet adıyla çıkmaya başlamıştır. Milliyet gazetesi Yayın Yönetmenliğini Abdi İpekçi’nin yürüttüğü süreçte döneme özgü toplumsal ve küresel ilişkiler ağıyla uyumlu bir politika izlemişse de Türk siyasetinde Ecevit’in liderliğindeki CHP’yi desteklemiştir. İpekçi’nin öldürülmesinden sonra 1979 yılında Ercüment Karacan gazetesinin çoğu hissesini Aydın Doğan’a satmıştır. 12 Eylül sürecinde Ali Gevgilili, Mehmet Barlas gibi birçok Genel Yayın Yönetmeni değiştiren gazetesinin çizgisi de belirsizleşmiştir. Milliyet, 2005 yılında Sedat Ergin’in yönetiminde yeniden sol tandasnlı çizgisine geri dönmüşse de 2011 yılında Demirören Medya Grubu’na geçmiştir. Kurulduğu süreçten itibaren Metin Toker, Abdi İpekçi, Abbas Güçlü, Zülfü Livaneli, Mümtaz Soysal, Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Hikmet Bila, Mehmet Barlas, Taha Akyol gibi pek çok isme ev sahipliği yapmıştır”. Ayrıntı için bkz. **İzmir Milli Kütüphane, Milliyet**, 20-21 Temmuz 1979.

⁸⁵ **Milliyet**, 13 Mart 1971.

⁸⁶**Milliyet**, 13 Mart 1971

yazısında muhtıra antidemokratik bir hareket olarak değil, zorunluluk gereği yapıldığına yer verilmişti⁸⁷:

“...salt hukuk açısından antidemokratik gözüken olayın aslında demokratik düzenin korunabilmesi amacını güttüğü ortaya çıkacaktır. Kuvvet Kumandanları, alttan gittikçe artarak geldiği belli olan baskılar karşısında yapılması istenen müdahaleyi önlemek üzere parlamenter rejimi yaşatabilmek için bir imkân tanınması yolunu seçmişler, bu davranışları ile de demokrasiye bağlılıklarını göstermişlerdir.”

*Tercüman*⁸⁸ muhtıra haberini “*Derhal Kuvvetli Bir Hükümet Kurulmazsa Ordu İdareye El Koyacak*” sürmanşeti ile okuyucusuna duyurmuştu. Muhtırada imzası bulunan komutanlar ile muhtıra metni de ana sayfada yer verilmişti. Manşet niteliğindeki başlıkta ise “*Demirel Hükümeti Çekildi*” ifadesi kullanılmıştı. Ana sayfada dikkat çeken bir diğer nokta ise Süleyman Demirel’in istifa mektubudur. Ayrıca İsmet İnönü’nün muhtıra sonrası ilk açıklamasını *Tercüman*; “*Demokratik düzen normal işliyor*” cümleleri ile ön plana çıkarırken⁸⁹ *Milliyet* “*İnönü; ‘Bütün dikkatim demokratik rejimin normal işlemesidir’ dedi*” şeklinde kullanmayı tercih etmişti⁹⁰. *Cumhuriyet*⁹¹ ise İnönü’nün bu sözlerini gazeteye taşımayıp, bunun yerine

⁸⁷ Abdi İpekçi, “Muhtıra ve Gerçekler”, **Milliyet**, 13 Mart 1971.

⁸⁸ “1955 yılında Cihad Baban öncülüğünde “Hadiselere Tercüman” adıyla yayın hayatına başlayan gazete 11 Ekim 1961 tarihinden “Halka ve Olaylara Tercüman” adıyla Kemal Ilıcak ve Sadettin Çulcu yönetiminde yeniden yayın hayatına başlamıştır. İdeolojik olarak kendisini Milliyetçi, Muhafazakâr bir çizgide tanımlayan gazete 1993’te Kemal Ilıcak’ın ölümünden sonra aynı yıl Sedat Çolak’a satılmıştır. 1995 yılının ilk ayında kapatılan gazete 2003 yılından Dünden Bugüne Tercüman adında yeniden yayın hayatına başlamışsa da 24 Haziran 2010’da kapatılmıştır. Tercüman gazetesinde Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Güneri Civaoglu, Ahmet Kabaklı, Tarık Buğra, Nazlı Ilıcak, Ergun Göze gibi pek çok isim varlık göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Tercüman**, 11-12 Ekim 1961; **Tercüman**, 19 Ocak 1995, **İzmir Milli Kütüphane**.

⁸⁹ **Tercüman**, 13 Mart 1971.

⁹⁰ **Milliyet**, 13 Mart 1971.

⁹¹ Cumhuriyet gazetesi Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Cumhuriyet rejimin topluma anlatılması için Atatürk’ün desteğiyle Yunus Nadi, Nebizade Hamdi ve Zekeriya Sertel’in sermayesiyle 7 Mayıs 1924 yılında yayın hayatına başlamıştır. Kuruluşundan II. Dünya Savaşı’na kadarki dönemde CHP’yi destekleyen gazete, çok partili hayata geçiş sürecince DP’nin yanında yer almıştır. 1954 yılıyla birlikte DP iktidarına karşı sert muhalefet yürütmüş, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden 12 Mart 1971 Muhtırasına kadarki süreçte ise aydın kesimin temsilcisi olmuştur. 12 Mart rejiminde tutucu bir yayın politikası izlemişse de rejimin son bulmasıyla eski çizgisini kaldığı yerden sürdürmüştür. 12 Eylül’ün ilk zamanlarında askeri müdahaleyi olumlu bir dille sunmuş olan Cumhuriyet, 1982 yılıyla birlikte yeniden muhalif yayın politikasına geri dönmüş bu durum gazetenin sayısız kapatmalarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Gazetenin pek çok farklı sorunla yüz yüze geldiği 1990’lı yıllarda, önemli bir kayıp yaşamıştır. 1945 yılından itibaren başyazarlık yapan Nadir Nadi hayatını kaybetmiş, sonrasında yaşanan gelişmeler sonucunda Cumhuriyet, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık

hükümetin istifasını “*demokratik bir istifa*” olarak değerlendirmişti⁹². Cumhuriyet, muhtıra haberini “*Komutanların ultimatomu üzerine Demirel istifa etti*” manşeti ile duyururken üst başlık olarak belirtilen şartlar yerine getirilmezse ordunun yönetime el koymakta kararlı olduğu bilgisine yer verilmekteydi. Gazetede ilk günlerde muhtırayı “*devrimci ordunun sesi*” olarak görmekteydi⁹³.

Muhtıranın ilk günlerinde *Tercüman*’ın “*Kumandanların çok çeşitli taleplerle, doğrudan doğruya olmasa bile, bazı isteklerin sahibi gibi durmayı arzulamaktadır*” şeklindeki değerlendirmesi siyasi arenada asker etkisinin hissedileceğine dair ipuçları barındırmaktaydı⁹⁴. Bununla birlikte “*Beklenen Ses*” adlı köşe yazısında “*Türkiye çoktandır beklediği sesi işitti. Türkiye şimdi rahattır*” yorumuna yer vererek muhtıranın beklendiğine işaret edilmişti⁹⁵. Muhtıranın beklenen bir durum olduğunu belirten bir diğer yazar ise Nadir Nadi’ydi⁹⁶. Ahmet Kabaklı değerlendirmesinde muhtırayı demokrasiye veda belgesi olarak görmediğini açıklamaktaydı. Ülkede yaşanan anarşi ortamının son bulması, demokrasi çarkının daha iyi işleyebilmesi için devlet adamlarına verilen ikaz olarak görmekteydi⁹⁷.

Muhtıranın hemen sonrasında Demirel hükümetinin istifasını vermesiyle yeni hükümeti kurma arayışı başlamıştı. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, kurulacak yeni hükümet hakkında siyasi partilerin de görüşlerini almak istemişti. O günün olağanüstü koşullarında partilerin ortak kararı kurulacak hükümete yardımcı olmaktı. Siyasi

---

A.Ş. adlı yeni bir şirket tarafından basılmaya başlanmıştır. Yeni dönemde Yayın Yönetmenliğini İlhan Selçuk’un yürütmeye başladığı Cumhuriyet, 2002 yılıyla birlikte iktidara karşı muhalif bir yayın politikası benimsemiştir. Cumhuriyet gazetesi başta Yunus Nadi olmak üzere Server Tanili, Ahmet Taner Kışlalı, Uğur Mumcu, İlhan Selçuk, Cüneyt Arcayürek, Mustafa Balbay, Emre Kongar, Erol Manisalı, Hikmet Çetinkaya gibi pek çok önemli isimle yayın hayatında varlık göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Elif Emre Kaya, “Cumhuriyet Gazetesi’nin Kuruluşundan Günümüze Kısa Tarihi”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.39 (2010); **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyet-gazetesi/?pdf=5948>. İzmir Milli Kütüphane, Cumhuriyet, 9-10-11-12 Nisan 1992.

⁹² Cumhuriyet, 13 Mart 1971.

⁹³ Nadir Nadi, “Devrimci Ordunun Sesi”, Cumhuriyet, 13 Mart 1971.

⁹⁴ Ergun Göze, “Generallerin Beş Çayı”, Tercüman, 13 Mart 1971.

⁹⁵ Tarık Buğra, “Beklenen Ses!”, Tercüman, 14 Mart 1971.

⁹⁶ Nadir Nadi, “Devrimci Ordunun Sesi”, Cumhuriyet, 13 Mart 1971.

⁹⁷ Ahmet Kabaklı, “Temennimiz Şu Ki:”, Tercüman 14 Mart 1971.

partilerin görüşlerini açıklamasından sonra tüm ülke bağımsız aday beklerken, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay sürpriz bir isim olarak Nihat Erim'i partilerüstü hükümeti kurmakla görevlendirdi. Cumhurbaşkanı, Nihat Erim'i başbakan olarak görevlendirdiği 19 Mart 1971 günü siyasi parti liderlerine de bir mektup göndererek, kurulacak partilerüstü hükümete şartsız katılım sağlamalarını ve güvenoyu vermelerini istemişti⁹⁸. Erim'in başbakan olarak görevlendirilmesi üzerine DeP anayasaya aykırı bulduğu gerekçesi ile kurulacak hükümete desteklemeyeceğini açıklarken, AP yaptığı ortak grup toplantısında Erim hükümetini destekleme kararı almıştı⁹⁹. CHP, İsmet İnönü'nün hükümete destekleme görüşüne sadık kalarak parti ortak grup toplantısında 45'e karşı 100 oyla hükümete destek verilmesini kabul etmişti¹⁰⁰. Partilerüstü hükümeti destekleme oylamasında çıkan 45 karşıt oy CHP içerisindeki muhalefetin derinliğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Nihat Erim'in başbakan olarak görevlendirilmesini *Milliyet*; “öğleye kadar CHP’li, öğlenden sonra bağımsız” cümlesi ile *Tercüman* da “sonradan olma bir tarafsızdır” sözleri ile eleştirmişti. *Cumhuriyet* ise eleştiri getirmemiş, aksine Nihat Erim'i okuyucuya tanıtmak adına bir köşe yazısı hazırlamıştı¹⁰¹.

Dönemin basını muhtıranın verildiği ilk günlerde muhtırayı beklenmekte olan bir durum olarak yansıtmışlardı. Bununla birlikte gazetelerin muhtıra verilmesine karşı çıkmadıkları görüşmüştü. Nihat Erim'in görevlendirilmesini *Milliyet* ve *Tercüman* tarafsızlık ilkesine bağlı kalarak eleştirmişlerse de *Cumhuriyet*, CHP’li bir adayı eleştirmek yerine Erim hakkında olumlu haber üretimine yer vermişti.

⁹⁸ Süleyman Demirel, **1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru**, **Doğuş Matbaası**, Ankara 1973, s. 10; Nihat Erim, 12 Mart Anıları, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 2004, s.115.; **Cumhuriyet**, 20 Mart 1971.

⁹⁹ **Cumhuriyet**, 22 Mart 1971; **Cumhuriyet**, 23 Mart 1971; **Milliyet**, 22 Mart 1971; **Milliyet**, 23 Mart 1971.

¹⁰⁰ Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1981, s. 524.

¹⁰¹ **Milliyet**, 20 Mart 1971.; Ahmet Kabaklı, “Perde Aralanıyor”, **Tercüman**, 21 Mart 1971.; Nihat Erim Kimdir, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1971.

3. Hükümetler

3.1. I. Nihat Erim Hükümeti

Nihat Erim, ülkedeki anarşi olaylarını bitirmek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir anlayışla ele alarak kanunları uygulayacak reformcu bir kabine listesi oluşturmak için çalışmalara başladı. Erim Kabinesinde 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 MGP'li, 1 Milli Birlik Grubu üyesi ile parlamento dışından 14 teknokrat görev almıştır. 26 Mart 1971 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunulan I. Nihat Erim hükümetinin Bakanlar Kurulu listesi şu şekildedir¹⁰²:

Başbakan	Nihat ERİM
Devlet Bakanı	Sadi KOÇAŞ
Devlet Bakanı	Atilla KARAOSMANOĞLU
Devlet Bakanı	Mehmet ÖZGÜNEŞ,
Devlet Bakanı	Doğan KİTAPLI
Adalet Bakanı	İsmail ARAR
Milli Savunma Bakanı	Ferit MELEN
İçişleri Bakanı	Hamdi ÖMEROĞLU
Dışişleri Bakanı	Osman OLCAY
Maliye Bakanı	Sait Naci ERGİN
Milli Eğitim Bakanı	Şinasi OREL
Bayındırlık Bakanı	Cahit KARAKAŞ
Dış Ekonomik İlişkiler Bakan	Özer DERBİL,
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Türkan AKYOL,
Gümrük ve Tekel Bakanı	Haydar ÖZALP
Tarım Bakanı	M. Orhan DIKMEN
Ulaştırma Bakanı	Haluk ARIK
Çalışma Bakanı	Atilla SAVE
Sanayi ve Ticaret Bakanı	Ayhan ÇİLİNGİROĞLU
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	İhsan TOPALOĞLU
Turizm ve Tanıtma Bakanı	Erol Yılmaz AKÇAL
İmar ve İskân Bakanı	Selahattin BABÜROĞLU
Köy İşleri Bakanı	Cevdet AYKAN
Orman Bakanı:	Selahattin İNAN
Gençlik ve Spor Bakanı:	Sezai ERGUN
Kaynakça: TBMM CSTD, C: 64, Bir:56, Top:10, (30 Mart 1971), s.493	

Tablo 1: I. Nihat Erim Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi

Metin Toker yeni kurulan kabine ilgili düşüncelerini şu cümlelerle açıklamıştı:

¹⁰²TBMM Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), C.: 64, Bir:56, Top:10, O:1, (30 Mart 1971), s.493.

“Kabine çoğunluğuyla ve başta Başbakanın kendisi, hizmet etme iştirakiyla uzun yıllar yanmış, kafası fikir dolu, kendi köşesinde memleket sorunlarını düşünmüş kimselerden teşekkül etmektedir. Bunların akümülatörleri son kertesine kadar şarj olmuştur. Yurdun ekonomik ve sosyal dertleri ise bunların hemen ele alınmalarını gerektirir ciddiyette görünmektedir. Kabine Fransızların ‘İyinin düşmanı, mükemmeldir!’ sözünü hatırlardan çıkarmaz ve atılımlarını frenleyebilir, adım adım ilerleme sabrını ve sükûnetini gösterebilirse, kendi kuvvetini kendisi yapar”¹⁰³.

Tercüman’ın görüşü ise şu şekildeydi¹⁰⁴:

“...siyaset başka şeydir, ilim adamlığı veya uzmanlık başka. Ve devlet idaresinin hakiki uzmanların, partilerin tüzükleri çerçevesinde ve Anayasa paralelinde işte bu politikacılarıdır. Biz, yürütme sorumluluğu doğrudan doğruya omuzlarına yükletildiği için nice bakanları berbat etmiş nice en iyi beyinler görmüşüzdür. Onlar bir noktada romantikleşmeye mahkûmdurlar: İdare ve icra onların işi değildir. En iyi beyin en doğruyu görebilir, ama en iyi, en doğru en verimli yürütmeyi çoğu zaman başaramaz. Bir bakanlık bir bakan demek değildir. Kısacası bakanlığın ve bakanın kaderi, iyi veya kötü yönde, daha çok bu mekanizmaya, sonra da bakanlığın bütün elemanlarına bağlıdır.”

Kabinenin iyi bir beyin takımından oluşmasına rağmen, yönetim tecrübesi olmadığına dikkat çekilmişti. Gazetenin yazarlarından Ahmet Kabaklı’ya göre Nihat Erim kabinesi bir seçim kabinesi değil teknokratlar-bürokratlar kabinesiydi. Parlamentodan alınan bakanlar parti liderlerinin arzusuyla değil serbest bir şekilde seçilmişlerdi. Bu nedenle kurulan hükümet parlamento hükümeti vasfında değildi. Kabinenin ne totaliter ne de parlamenter olmadığını belirten yazar bütün bu çelişkilere rağmen kuruluş tarzı nasıl olursa olsun kabineyi “*ümit kabinesi*” değerlendirmişti¹⁰⁵.

Nadir Nadi ise Nihat Erim kabinesi için “*yarım yüzyıla yaklaşan Cumhuriyet tarihinde bu hükümet, şimdiye dek benzerine rastlamadığımız, kendine özgü bir nitelik taşımaktadır. Başbakan partisizdir. Bakanların çoğu da parlamento dışından seçilmiş teknik elemanlardır. Aralarında çağımız sosyal ve ekonomik sorunlarını derinlemesine kavramış, genç, dinamik çalışkan değerler yer almaktadır*” yorumunu getirmişti¹⁰⁶.

Tercüman, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri köşe yazıları ile kurulan Erim hükümetini farklı yönlerden değerlendirmiş olsalar da bir “*ümit*” kabinesi olarak

¹⁰³ Metin Toker, “Kabine İçin En Büyük Tehlike: Kabine”, **Milliyet**, 29 Mart 1971.

¹⁰⁴ Tarık Buğra, “Ülkenin En İyi Beyinleri”, **Tercüman**, 27 Mart 1971.

¹⁰⁵ Ahmet Kabaklı, “Ümit Kabine”, **Tercüman**, 28 Mart 1971.

¹⁰⁶ Nadir Nadi, “Güç Görev” **Cumhuriyet**, 28 Mart 1971.

görmüşlerdi. *Cumhuriyet*, donanımlı kişilerden oluşan kabineye sahip çıkmıştı. *Tercüman* ise ümit kabinesi olarak bakmakla birlikte bakanların tecrübesizliğine odaklanmıştı. *Milliyet* de kabinenin istikrarlı davranması durumunda hükümetin başarılı olabileceğini ileri sürmüştü.

Nihat Erim 2 Nisan 1971 tarihinde Meclis kürsüsünden okuduğu programında; çıkmaza giren ülke sorunlarının, Anayasal doğrultuda yapılması zaruri olan reformların bir an önce hayata geçirilmesi ile mümkün olacağını açıkladı. Yeni hükümeti, “Reform Hükümeti” olarak nitelendiren Başbakan, hükümet programının zorunlu reformları gerçekleştirmeye yönelik hazırlandığını, reformist stratejileri ise kısa ve uzun olmak üzere ikiye ayırdıklarını açıklamıştı. Kısa vadeli plana göre; ilk altı ayda önceki dönemlerde çalışmaları yarım kalan toprak reformu, eğitim ve mali reformların çalışmaları tamamlanarak uzun vadeli planlar arasına dâhil edileceği belirtilmişti. Nihat Erim reformların bekletilmeden gerçekleştirilmesi gerektiğini ve reformlarda Atatürk ilke ve devrimlerine tam olarak bağlı kalınacağı ifade edilmişti.

Halkın can ve mal güvenliğini sağlamak konusunda yetersiz kalan kanunların derhal tespit edilerek gerekli eksikliklerin tamamlanacağı da programda yer almıştı. Erim, halkın huzur ve güvenliğine önem verileceğini “*yurdumuzun Atatürk ülküsünden saptırarak, sağ ya da sol bir diktatoryanın ve anarşinin kucağına asla ve asla düşürmemek Hükümetimizin en başta güdeceği amaçtır*” cümleleri ile ifade etmişti¹⁰⁷.

Açıklanan hükümet programı *Tercüman*’ın beklentisini karşılamamıştı. Programda çok fazla reform kelimesinin geçmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getiren gazete aynı zamanda programın dilinin ağır bulmuştu. Ağdalı ve ağır bir dil kullanan hükümetin halkla iletişiminin kopuk olabileceğini ileri sürmüştü¹⁰⁸. Başka bir değerlendirme de ise “*Tıpkı her türden bakanın seçilişi gibi program da, hamarat bir genç kızın bütün ihtiyaçlarını karşılayacak çeyiz sandığı manzarasındadır... En çok adı geçen şey “reform” en az, en kısa geçirilen şey de “seçim”dir*” yorumuna

¹⁰⁷ TBMM CSTD, C.64; Bir.57, Top.:10, O.:2, (2 Nisan 1971), ss. 499-508.

¹⁰⁸ Ahmet Kabaklı, “Kuş Bakışı”, *Tercüman*, 4 Nisan 1971.

yer verilmişti¹⁰⁹. Kabaklı bu son değerlendirmesiyle her şeyi yapmayı vaad eden programda seçime yer verilmemesini eleştirmişti. Bir başka gazeteci Abdi İpekçi ise programı yüzeysel bulmuş, bu durumu hükümetin belli bir partiye mensup olmaması, önceden hazırlanmış programın bulunmamasıyla açıklamıştı¹¹⁰.

Hükümet programının okunmasından sonra programın görüşülmesine geçilmişti. CHP adına konuşan İnönü, kurulan partilerüstü hükümetin bir koalisyon hükümeti olmadığını bu nedenle alacağı bütün kararlardan kendisinin sorumlu olduğuna dikkat çekmişti. Olağanüstü koşullarda kurulan bu hükümete ordunun müdahalesini engellemek için oy vermek zorunda olduklarını Meclis kürsüsünden dile getirmişti. Milli Güven Partisi (MGP) adına söz alan Turhan Feyzioğlu da iyi niyetle kurulan Nihat Erim hükümetini olağanüstü şartların ürünü olarak değerlendirmişti. Feyzioğlu, *“memleketi içinde bulunduğu dar geçitten selamet yolluna çıkarma düşüncesine”* bağlı kalarak hükümete güvenoyu vereceklerini açıklamıştı. DeP adına konuşan Talat Asal, teknisyenlerden oluşturulan bir hükümetin sorumluluk alamayacağına dikkat çekerek hükümetin oluşturulma şeklini eleştirmişti¹¹¹. Adalet Partisi adına konuşma yapan Orhan Dengiz, hükümet programında yapılması açıklanan reformların gerçekleşmesi ile sorunların halledilemeyeceğine yönelik açıklamanın ardından güven oylamasını bir rejim sorunu olarak gördüğünü açıklayarak bütün siyasi partilerin de bu sorumlulukla davranması gerektiğini bildirmişti. Görüşmelerin ardından 7 Nisan 1971 günü güvenoyuna sunulan programa 321 üye evet oyu vermiş, 46 ret ve 3 çekimser oy kullanılmıştı. Böylece I. Nihat Erim hükümeti Meclis’ten güvenoyu almıştı¹¹².

Tercüman hükümet programı üzerine yapılan değerlendirmeleri yapıcı bulup grupları adına konuşan partililerin hiçbirinin programı tamamen reddetmediğine dikkat çekmişti. Ülkede başlıca sorunları çözebilme potansiyeli olan hükümet programına hepten karşı çıkanlara ise *“komünistlerdir”* eleştirisi getirmişti¹¹³. Gazete

¹⁰⁹ Ahmet Kabaklı, “Yine Program”, **Tercüman**, 5 Nisan 1971.

¹¹⁰ Abdi İpekçi, “Reform Programı”, **Milliyet**, 3 Nisan 1971.

¹¹¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3 C.:12, Bir:81, Top.: 2, (5 Nisan 1971), ss.409-428.

¹¹² **A.g.d.**, ss.436.463.

¹¹³ Ahmet Kabaklı, “Görüşler”, **Tercüman**, 8 Nisan 1971.

bu tavrıyla birlikte bir başka köşe yazısında ise hükümetin kuruluş biçimini eleştirmişti. Gücünü millettten almayan Erim hükümetinin “*gerçek kök ve kuvvetten yoksun*” olduğu düşüncesine yer vererek, hükümetin muhtıra zorunluluğu nedeniyle güvenoyu aldığına dikkat çekmişti¹¹⁴.

Kabineye yönelik daha ılımlı bir değerlendirmede bulunan Abdi İpekçi güven oylamasının sayısal sonuçlarını değerlendirmişti. Hükümetin son on yılın en yüksek güvenoyunu aldığını belirten İpekçi, bu durumu sadece baskının bir sonucu olarak değil aynı zamanda ümidin ifadesi olarak değerlendirmişti¹¹⁵.

Nadir Nadi ise hükümetin almış olduğu güvenoyunun sebebinin muhtıraya dayandırmıştı. Bu durumu Türk demokrasisi üzerindeki asker gücüyle açıklamıştı. Öte yandan Erim hükümetinin yapacağı reformların asıl destekçisinin Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) olduğunu ifade etmişti¹¹⁶.

Erim hükümetinin kurulması ile birlikte süreç içerisinde önem arz eden bir diğer gelişme ise Bülent Ecevit ve İsmet İnönü arasında yaşanan yol ayrımıdır. İki siyasi karakter arasındaki yol ayrımı İsmet İnönü’nün Erim hükümetini desteklemesi Bülent Ecevit’in ise bu karara karşı çıkması üzerine başlamıştı. İsmet İnönü’nün kurulacak Erim hükümetine bakan verme kararına karşı çıkan tepkisini CHP Genel Sekreterliği görevinden istifa ederek göstermişti¹¹⁷. Ortanın solu akımının temsilcisi olan Bülent Ecevit’in genel sekreterlik görevinden ayrılması ile başlayan parti içi fikir ayrılıkları sonucunda CHP 5. Olağanüstü Kurultayı’nda İsmet İnönü’nün istifası üzerine partinin yeni Genel Başkanı Bülent Ecevit olmuştu¹¹⁸. Bülent Ecevit’in CHP Genel Sekreterliğinden istifası dönemin basınında önemli yer bulmuş, haberi *Cumhuriyet*; “*Ecevit istifa etti*” manşetini “*CHP, Hükümeti destekleme kararı aldı*”

¹¹⁴ “Yeni Hükümet ve Halkın Güveni”, **Tercüman**, 10 Nisan 1971.

¹¹⁵ Abdi İpekçi, “Ümit”, **Milliyet**, 8 Nisan 1971.

¹¹⁶ Nadir Nadi, “Dönüm Noktası”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1971.

¹¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Asil Kaya, **CHP’de İnönü-Ecevit Mücadelesi**, **Paradigma Akademi**, 2. Baskı, Çanakkale, 2023, ss.57-68.

¹¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Yaşar Özkandaş, “12 Mart Muhtırası’nın Türk Siyasetini Şekillendirmesi Ekseninde Cumhuriyet Halk Partisi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.68, Bahar 2021, ss.573-615.

üst başlığı ile duyurmuştu¹¹⁹. Gazete kullandığı manşetle Ecevit'in istifasını CHP'nin Erim hükümeti destekleme kararını alması üzerine verdiğini açıklamıştı.

Cumhuriyet yazarlarından İlhan Selçuk *"Halk Partisinin halklaşma stratejisi suya düşüyor"*¹²⁰ söylemi ile Ecevit'in istifasını partinin vizyonunu etkileyecek bir girişim olarak görmekteydi. *"Ecevit ve çevresindekiler bakımından Erim'in başbakanlığı ağır bir darbeydi"* söylemlerine yer veren yazar, Ecevit ve ekibinin istifa etmekten başka seçeneği olmadığını ele almıştı. Ecevitçilere uzak olan Nihat Erim'in başbakanlığa getirilmesiyle 12 Mart Muhtırasının sadece Demirel'i değil aynı zamanda Ecevit'i de koltuğundan ettiğine dikkat çekmekteydi¹²¹.

İlhan Selçuk'un aksine Nadir Nadi, Ecevit'in istifa kararını sert bir üslupla eleştirmişti:

"Sayın Ecevit'in kendisine yakıştıramadığımız sert tepkisi başbakan adayı olarak Nihat Erim adı ortaya atılır atılmaz bomba gibi patlamıştır... Daha da ileri giderek bu müdahalenin AP'yi değil de CHP'yi çürütme ve onun içindeki ortanın solu hareketin dumura uğratma amacına yöneldiğini söylemiştir." Ecevit'in istifa kararını duygusal nedenlere bağlamak eğiliminde olan yazar, *"yoksa yaşadığımız koşullar altında gerçeklerin böylesine dışına kaçan sözleri bakanlık yapmış, parti yönetmiş, içtenliğine inandığımız bir politikacıya yakıştırmak olanağı bulamayacağız"* demişti¹²².

Cihad Baban'ın Ecevit'in istifası ile ilgili şu yorumda ise Cumhuriyet'te yer alan en sert değerlendirmeydi¹²³:

"Onun hırçın bir basın toplantısı yaparak, Parti Genel Sekreterliğinden çekilmesi CHP parlamento grubunda, karşısına İnönü'yü, Erim'i eski partili arkadaşlarını alarak çok sert bir çıkış yapması ve bu arada ordu muhtırası hakkında gerçeği belirtmeyen sözler söylemesi, yani bir başka deyimle de politika arenasında nümayişli harakiri yapması veya Vietnam'daki Bonzlar gibi üstüne başına gaz döküp kendini bir avuç kül haline getirmesi, memleket çıkarı düşüncesiyle kendini gösteren bir fikir sonuç veya bir eylem amacı değildir. Bu gerçeğin Ecevit romantizmini yenmesi, onun şişmiş gururunun patlamasıdır. Bu hal şunu ispat etmiştir: Ecevit çetin günlerin adamı değildir. Duyguları zekâsını mağlup etmekte, olaylar kendi istediği istikamette gelişmediği zaman olaylara sahip çıkmak şöyle dursun, oyuncağı kırılan bir çocuğun haline düşmektedir... Nihayet bir dinamit lokumu gibi patladı ve göz gözü görmeyen bir kargaşalık

¹¹⁹ Cumhuriyet, 22 Mart 1971.

¹²⁰ İlhan Selçuk, "Muhtırasal Halklaşma", Cumhuriyet, 20 Mart 1971.

¹²¹ İlhan Selçuk, "Demirel'den Sonra Ecevit de Ayrıldı", Cumhuriyet, 22 Mart 1971.

¹²² Nadir Nadi, "Sakat Bir Çıkış", Cumhuriyet, 23 Mart 1971.

¹²³ Cihad Baban, "Bir Harakiri", Cumhuriyet, 12 Nisan 1971.

içinde Nihat Erim'i kıskanan Ecevit'in solcu Ecevit'i öldürmüş olduğu görüldü"

Ecevit'in kişisel hırsları nedeniyle istifa ettiğini ileri süren yazar, Ecevit'i parti içinde sorun yaratan karakter olarak ele almıştı.

Milliyet etken yapıda kullandığı *"Ecevit istifa etti"* manşetini İsmet İnönü ile Ecevit'in aynı fikirde olmadıkları ve muhtıranın ortanın solu hareketine yönelik bir hamle olduğuna ilişkin spot bilgilere yer vermişti. Bununla birlikte gazete *"İnönü: Ecevit mübalağa etti"* sözlerini ön plana çıkarmıştı¹²⁴. Haber hiyerarşisi içerisinde istifa haberini manşet yaparak vurgulayan gazetenin aynı zamanda İnönü'nün sözlerine de yer vermiş olması *Cumhuriyet*'e göre daha ılımlı bir politika izlediğini göstermektedir. İstifa kararını değerlendiren Abdi İpekçi, Bülent Ecevit'in *"siyasal çekişmelere kurban edilmemesi"* gerektiğini ortaya koymuştu. CHP'deki hizipçiliğe dikkat çekerek Ecevit ve ekibinin bıraktığı kadroları karşı hizbin ekibi ile doldurulması durumunda ortanın solu savunucularının partiden tamamen kopabileceğine yönelik endişelerini dile getirmişti¹²⁵. Bir başka köşe yazısında da her iki siyasi lideri aldıkları düşünceleri konusunda hak vermektedir. *"Kendisine cephe almış bir hizbin, iktidarda bakan olarak sağlayacağı avantajlardan yararlanıp onu parti içinde zayıflatma ihtimali vardı"* sözleri ile Ecevit'e hak veren yazar, İnönü'nün hükümeti destekleme kararını *"parlamenter rejim kesinlikle paydos edilecek ve askeri rejim kurulacaktı"* gerekçesiyle açıklamaktaydı. Rayından çıkmış bir rejimin önemli iki siyaset adamını Demirel ve Ecevit'i yerinden oynattığını ortaya koymaktaydı¹²⁶. İsmail Cem de *"son siyasal gelişmelerin yol açtığı iki önemli sonuç, şimdilik, Türkiye'nin kilit noktalarında bulunan iki liderin eski görevlerini kaybetmeleridir"* şeklindeki yorumuyla muhtırayı farklı bir perspektifte değerlendirmişti¹²⁷.

¹²⁴ *Milliyet*, 22 Mart 1971.

¹²⁵ Abdi İpekçi, "Ecevit'in İstifası", *Milliyet*, 22 Mart 1971.

¹²⁶ Abdi İpekçi, "Sarsıntının Kaçınılmaz Sonuçları", *Milliyet*, 23 Mart 1971.

¹²⁷ İsmail Cem, "Demirel ve Ecevit", *Milliyet*, 23 Mart 1971.

Gazeteler toplumu ilgilendiren önemli konularda sürmanşet kullanır¹²⁸. *Tercüman* gazetesi günün en önemli olayı olarak gördüğü istifa haberini “*Bülent Ecevit istifa etti*” başlığı ile sürmanşetine taşımıştı. “*Başkan Sunay ve İnönü’yü suçlayan*” üst başlığının kullanıldığı sürmanşette aynı zamanda Ecevit’in “*Darbe AP’ye değil, ortanın soluna karşı olmuştur*” ve “*Kurt kuzuyu nasıl olsa yiyecekti*” sözleri de spot olarak yerleştirilmişti¹²⁹. Ecevit’in “*Kurt kuzuyu nasıl olsa yiyecekti*” sözlerini değerlendiren *Tercüman*, “*Muhtıra bir kurt kuzu hikâyesi değildir*” yorumuyla askerin politikacılara alternatif sunmadığına dikkat çekmişti. “*Tam bir yol kavşağında bulunuyoruz: alternatifi olmayan bir seçime mecburuz: ya hürriyetler ve insan hakları düzeni yaşayacak yahut da bir dikta ile idare edileceğiz*” söylemi ile partilerin Erim hükümetine destek vermekten başka seçeneklerinin olmadığını açıklamış ve aynı zamanda örtük anlamda da Ecevit’in istifa kararını eleştirmişti¹³⁰.

Ecevit’in istifa kararını değerlendiren gazeteler arasında en sert çıkışı *Cumhuriyet* yapmıştı. *Milliyet*, Ecevit’in siyasi çekişmelere kurban edilmemesi gerekliliğini ön plana çıkarmıştı. *Tercüman* ise ordunun siyasilere Erim’den başka alternatif sunmadığını gerekçe göstererek, Erim hükümetine rejimin geleceği adına destek verildiğinin altını çizmiş ve bu bağlamda Ecevit’in çıkışını eleştirmişti.

Nihat Erim hükümet programında asayiş sorununu ekonomik ve sosyal nedenlerle açıklamıştı. Bu bağlamda bakıldığında Başbakan asayiş sorununu bir neden olmaktan çok uygulanacak politikaların sonucu olarak değerlendirmişti. Erim’in bu görüşü 12 Mart Muhtırasının ilk maddesi¹³¹ “*parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklara sokmuş...*” ile paralellik göstermekteydi. Hükümetin amacı uygulanması gereken reformların bir an önce hayata geçirilmesiyken ülkedeki gelişmeler hükümet planının değişmesine zemin hazırlamıştı.

---

¹²⁸ Mustafa Yağbasan, Ümit Demir, “Basın Dili ve Gazete manşetlerinin Dilbilimsel Analizi”, *e-Journal of New Worlds Sciences Academy Social Sciences*, 2006 (3/1). [Microsoft Word-C114-127 \(dergipark.org.tr\)](http://dergipark.org.tr) (Erişim Tarihi: 17.05.20204).

¹²⁹ *Tercüman*, 22 Mart 1971.

¹³⁰ Tarık Buğra, “Neden Bahsediyorsunuz Siz?”, *Tercüman*, 22 Mart 1971.

¹³¹ *Milliyet*, 13 Mart 1971.

12 Mart Muhtırasının yolunu açan sokak olayları muhtıraya rağmen hız kesmeden devam etmişti. 12 Mart'tan sadece üç gün sonra bile 4 kişi tarafından banka soygunu gerçekleştirilmişti. Emperyalizme karşı silahlı mücadeleyi temel alan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun (THKO) lider kadrosunda yer alan Deniz Gezmiş'in bu günlerde yakalanması da dönemin basınında sürmanşetten duyurulmuştu¹³². Banka soygunu, adam kaçırma, örgüt kurmak gibi suçlarla itham edilen Deniz Gezmiş'in idam edileceği dönemin gazetelerinde geniş yer bulmuştu¹³³. Hatta *Tercüman* o günlerde; *"Deniz Gezmiş denen çocuk ibret-i âlem için sallandırılmazsa, adam kaçırma olayları önlenemeyecektir... Biz Başvekilini asmış bir milletiz. Bu çocuk, Menderes kadar bile mi suçlu değil?"* diyerek sokak eylemlerinin ancak Deniz Gezmiş'in idamı ile son bulacağını savunmaktaydı¹³⁴.

Sol örgütlerin faaliyetleri kadar sağ gruplar da 12 Mart'tan sonra sahnede ydiler. Ülkü Ocakları'na bağlı bir grup öğrenci Konya Selçuk Eğitim Enstitüsü'ne baskın yaparak devrimci öğrencilerle yaralamalı kavgaya girmişti. Yine İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde kontrolü ele geçirerek devrimci öğrencileri içeri almamışlardı¹³⁵. Nisan ayında Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde derslere girişlerinin engellendiğini belirten sağ grup gençlerle sol grup gençler arasında çıkan silahlı çatışmada on kişi yaralanmış ve yaşanan bu olay üzerine fakültenin yeniden kapatılmasına karar verilmişti¹³⁶. Mart ayının sonlarında meydana gelen polisle öğrenci arasındaki çatışmalar sonrasında İstanbul Üniversitesi'nin süresiz kapatılmasına karar verilirken, 7 Nisan günü Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, öğrencilerin boykot kararı üzerine kapatılmıştı. Bir süredir devam eden Ülkücü ve Dev-Gençli öğrenci grupları arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle Karadeniz Teknik Üniversitesi (KATÜ) de eğitime ara veren kurumlardan biriydi¹³⁷.

¹³² "Türk Ticaret Bankası Erenköy Şubesi soyuldu. Başka bir olay ise Ankara'da silahlı dört kişi bir tüccarın on yedi bin lirasını çaldı." **Cumhuriyet**, 16 Mart 1971.; 15 Mart 1971'de Türk Ticaret Bankası Erenköy şubesi soyuldu. **Milliyet**, 16 Mart 1971; **Tercüman**, 16 Mart 1971.

¹³³ **Milliyet**, 26 Mart 1971.; **Hürriyet**, 26 Mart 1971; **Tercüman**, 26 Mart 1971.

¹³⁴ Rauf Tamer, "Açık Konuşalım" **Tercüman**, 13 Nisan 1971.

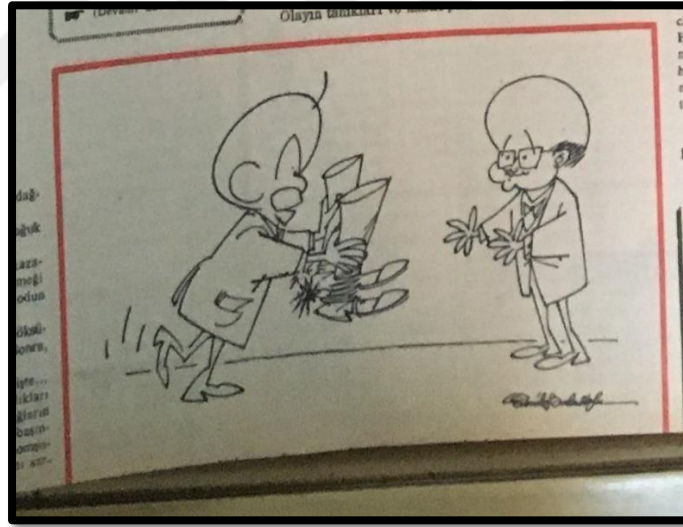
¹³⁵ **Milliyet**, 23 Mart 1971; **Cumhuriyet**, 23 Mart 1971.

¹³⁶ **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1971; **Milliyet**, 27 Nisan 1971.

¹³⁷ **Milliyet**, 26 Mart 1971, ; **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1971.

Ülke gündeminden bir türlü düşmeyen sağ sol grupları arasındaki güvenlik sorununa yönelik hükümet yetkilisi olarak açıklama yapan İçişleri Bakanı Hamdi Ömeroğlu “*anarşiye son vermenin hazırlığı içindeyiz*” diyerek yeni alınacak bir takım tedbirlerin sinyallerini vermişti¹³⁸. Ömeroğlu’nun açıklamasının üzerinden henüz 24 saat geçmeden Genelkurmay Genel Plan, Program Başkanı Korgeneral Atıf Erçikan’ın evine dinamit atılmıştı. Yaşanan olay üzerine Genelkurmay tarafından sert bir açıklama yayınlanmıştı: “*Bu esef verici patlama olayı yalnız bir askeri şahsa değil bütün silahlı kuvvetlere karşı yapılmış menfur bir harekettir. Türk Silahlı Kuvvetleri bu ve benzeri tecavüzleri affetmemeye karardır*”¹³⁹.

Tercüman, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri haberi manşetlerine taşımışlardı. *Tercüman* bu olay sebebiyle yayınladığı karikatürde şiddet olaylarının durdurulması için sıkıyönetim çağrısında bulunmuştu¹⁴⁰:

Kaynak: Tercüman, 13 Nisan 1971.

Tarık Buğra köşe yazısında şiddeti toplumsal sorun olarak ön plana çıkarmış ve politikacılarında toplumun sorunlarını çözmek zorunda olduğuna dikkat çekmişti.

¹³⁸ *Tercüman*, 11 Nisan 1971.

¹³⁹ *Milliyet*, 12 Nisan 1971.

¹⁴⁰ *Tercüman*, 13 Nisan 1971.

Erim hükümetinin sokakta şiddet eylemlerini engelleyemediğini “*eski hamam eski tas*” deyimi ile açıklarken, “*üniversite ve yüksekokullara Devlet’in, hiç değilse gölgesi düşmeliydi*” diyerek hükümetin tedbirler konusundaki yetersizliğini belirtmekte “*Fildişi Kule politikacıyı perişan eder*” söylemi ile de Erim hükümetinin şiddetle mücadele yönetimini eleştirmişti¹⁴¹.

Üniversitelerdeki şiddet olaylarının boyutunu “*savaş karargâhları*” betimlemesiyle açıklayan Abdi İpekçi, Erim hükümetinin kurulmasıyla şiddet eylemlerinde beklenen azalmanın gerçekleşmediğini değerlendirmişti¹⁴². Cumhuriyet ise hükümetin yanında yer alan yayın siyasetiyle şiddet olaylarının “*Erim hükümetinin huzuru sağlayamadığını ispat etmek*” amacıyla yapıldığı iddiasındaydı. Sorunun çözümü için bir an önce reform tedbirlerinin uygulanması gerektiğini belirten gazete “*reform tedbirlerine yönelmeden zabıta baskısına yönelmek Demirel yönetiminin usulü olduğuna göre*” bu yolda adımlar atmanın sakıncalı olacağını açıklamaktaydı¹⁴³.

Ülkedeki asayiş sorunun zirve yaptığı günlerde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın anarşiye karşı acil tedbir isteği ve İçişleri Bakanının yeni tedbirlerin kapıda olduğuna yönelik sinyallerinin ardından anarşiyle mücadele alanında ilk olarak toplum polisinin yetkilerini genişleten kanun değişikliği gündeme getirildi¹⁴⁴. Ülkede asayişin sağlanması için dönemin MİT Müsteşarı Fuat Doğu’nun da fikirleri alınmıştı. Fuat Doğu’nun önerisi anayasada bazı maddelerin değiştirilmesi ve sıkıyönetimin ilan edilmesiydi. İlk başlarda sert tedbirlere mesafeli olan Başbakan Erim, olayların hızla ilerliyor olması ve muhtırayı verenlerin istekleri doğrultusunda ülkenin 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlükler çerçevesinde yönetilemeyeceği fikrine sıcak bakmıştı¹⁴⁵. Bu fikre paralel olarak 23 Nisan Egemenlik Bayramı’nda konuşan Başbakan Erim, hükümete geniş yetkiler tanıyan Anayasa değişikliğine gidileceğini açıklamıştı. Sağ ve sol örgütlere yönelik “*alacağımız tedbirler kafalarına balyoz gibi*

¹⁴¹ Tarık Buğra, “Fildişi Kule ve Politika”, **Tercüman**, 12 Nisan 1971.

¹⁴² Abdi İpekçi, “Hayale Kapılmayın”, **Milliyet**, 12 Nisan 1971.

¹⁴³ “Patlamalar”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1971.

¹⁴⁴ 654 sayılı Toplum Zabıtası Kurulması hakkında kanunun 1 ve 3. Maddelerinin değiştirilmesine dair kanun tasarısı 5 Temmuz 1971 günü Meclis’te Kabul edilmiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön.:3, C.:15, Bir: 125, (5 Temmuz 1971), s.27.

¹⁴⁵ Turan, **a.g.e.**, s.229.

inecektir” sözleriyle hükümetin sert tedbirler uygulama konusunda kararlı olduğunun altını çizmişti¹⁴⁶. Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş’ın; “*asayişsizliğe karşı yurttan düünden itibaren savaş açılmış olduğunu*” belirten konuşması da Erim’in açıklamalarıyla paraleldi. Başbakan tarafından yapılan açıklamaların ardından Cumhurbaşkanı Sunay’ın “*Türk Milleti Hainleri Affetmez*” sözleri de hükümetin alacağı kararları desteklediğini gösterir nitelikteydi¹⁴⁷.

Hükümet yetkilileri tarafından tedbir açıklamalarının yapılmasının ardından *Cumhuriyet*, hükümetin kararlarını gerekçe gösteren bir yazı kaleme almıştı. Erim hükümetinin aslında reformist çalışmalar yapmak isterken sokak olayları ile uğraşmak zorunda kaldığı ön plana çıkarılmıştı. Gazete, Erim’in “*balyoz*” açıklamasından önce zabıta baskısına yönelik tedbirler yerine reform tedbirlerinin alınmasını savunmaktaydı. Erim’in açıklamalarından sonra söylemini değiştirerek alınacak kısıtlayıcı tedbirleri demokrasi rejimi çerçevesinde eleştirmek yerine Erim hükümetine haklı gerekçeler üretmişti. Erim hükümetinin büyük zorluklarla karşı karşıya kalmasının sebebi olarak da “*sabık iktidarın mirası*” olarak değerlendirdiği Demirel hükümetini işaret etmişti¹⁴⁸.

Başbakan Nihat Erim’in tedbirlerle ilgili yapmış olduğu “*balyoz*” açıklaması sağ ve sol kesim tarafından çokça konuşulmuş bu durum dönemin basınında yer bulmuştu. Özellikle sol kesim açıklamalardan memnun olmamış, sol akımı engellemeye yönelik hazırlık olarak algılamıştı. Abdi İpekçi solun endişelerini değerlendirdiği yazısında Erim’in konuşmalarını asayiş probleminin çözümü üzerinden değerlendirilmesini önermişti¹⁴⁹. Konunun bağlamı noktasında *Ortam* dergisi, Erim’in açıklamalarının sol kesim tarafından özgürlüğe şal örtme hazırlığı olarak algılandığını aktarmaktaydı. Gazete “*özgürlüğe şal örtme*” deyimini ile Nihat Erim’in 30 Mayıs 1946 yılında *Ulus* gazetesindeki “*sosyal bünyedeki derin rahatsızlıklar müşahade edildiğinde bunu gidermenin yolu bir müddet için hürriyet*

¹⁴⁶ *Milliyet*, 23 Nisan 1971; *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1971; *Tercüman*, 23 Nisan 1971.

¹⁴⁷ *Milliyet*, 24 Nisan 1971.

¹⁴⁸ “Asayiş Konusu”, *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1971.

¹⁴⁹ Abdi İpekçi, “Şiddetten Yana Mıyız? Karşı Mıyız?”, *Milliyet*, 27 Nisan 1971.

ilahının üzerine şal örtmek...” sözüne atıfta bulunmaktaydı¹⁵⁰. Sol kesimin aksine Erim’in açıklamaları sağ kesim tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Hatta *Tercüman* Başbakanın açıklamalarını “*Bu 1971’in 23 Nisanı da umuyoruz ki artık, halk iradesinin her şeye hâkim olduğu milliyetçi, huzurlu, Büyük Türkiye’nin başlangıcı*” olarak değerlendirmişti¹⁵¹. *Tercüman*’ın bu açıklamaları sol kesimin duyduğu endişede ne kadar haklı olduğunu göstermekteydi.

Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Başbakan Erim Anayasa’da yapılacak olan değişikliklere kadar ön tedbir olarak sıkıyönetim ilan etmek istemişlerdi. Cumhurbaşkanı liderliğinde Milli Güvenlik Kurulu’nda(MGK) gerçekleştirilen sıkıyönetim ile ilgili toplantıda; özellikle üzerinde durulan konu asayişin nasıl sağlanacağı olmuştu. Laik cumhuriyete karşı olan hareketlerin önlenmesi, ideolojik temalı çatışmaları sonlandırmak, doğu illerinde ortaya çıkan bölücülük faaliyetlerine son vermek ve Kıbrıs konusunda olası bir harekâta avantaj sağlayacak durumların neler olacağı toplantının gündem maddelerini oluşturmuştu¹⁵².

26 Nisan günü toplanan MGK, sıkıyönetimin ilan edilmesi önermişti. Nihat Erim’in ülkeye ve cumhuriyete yönelik kuvvetli bir kalkışmanın olduğunu söylediği toplantı sonunda 27 Nisan 1971 itibarıyla Ankara, İstanbul, Sakarya, Adana, Hatay, Eskişehir, Diyarbakır gibi 11 ilde bir ay süre ile sıkıyönetimin ilan edilmesine karar verildi¹⁵³. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* manşet haberle *Tercüman* ise sürmanşetle sıkıyönetimin ilanını duyurmuştu. *Cumhuriyet*, sürenin “*şimdilik 30 gün*” ile sınırlı olduğunu belirtirken *Milliyet* sıkıyönetimin hükümet kararı olduğunu vurgulamıştı¹⁵⁴.

¹⁵⁰ “Nihat Erim Özgürlüğe Şal Örtmeye Mi Hazırlanıyor”, **Ortam**, Sayı:2, (26 Nisan – 3 Mayıs 1971), s.4; Nihat Erim, “Demokrasi Gaye Midir Vasıtamıdır”, **Ulus**, 30 Mayıs 1946.

¹⁵¹ Ahmet Kabaklı, “Balyoz Gibi”, **Tercüman**, 24 Nisan 1971.

¹⁵² **Milliyet**, 23 Nisan 1971.

¹⁵³ **Sıkıyönetim Kararnamesi**: “Memleketimizde uzun süreden beri gözlemlenen çıkarıcı çevrelerin tutumu ile anarşik nitelikteki eylem ve davranışların sadece kamu düzenini ve güvenliğini bozucu amaçlara yönelmiş olmayıp, aslında ideolojik maksatlarla, devletin temel nizamına, yurt bütünlüğüne, vatan ve laik Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma” sebebi ile sıkıyönetim ilan edildiği belirtilmektedir. **Resmî Gazete**, Karar No:7/2302, Sayı:13820, 27 Nisan 1971. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3, C.13, Top:2, Bir:92, (28 Nisan 1971), ss.295-322; **BCA**: 30.18.01.02/264. 26. 12.

¹⁵⁴ **Tercüman**, 27 Nisan 1971; **Milliyet**, 27 Nisan 1971; **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1971.

Abdi İpekçi hükümetin on bir ilde sıkıyönetim ilan etmesinin gerekçelerini Kürtçülük sorunu, işçi eylemleri, Kıbrıs ve asayişsizlik olarak sıralamıştı. Bununla birlikte kararı “sıkıyönetim, özgürlükleri kısıtlayan olağanüstü bir yönetim” olarak değerlendiren yazar, “İktidarın, şiddeti önlemek üzere şiddet tedbirlerine başvurmak zorunda kalması üzücüdür” yorumuna yer vermişti¹⁵⁵. İpekçi bir başka köşe yazısında; “şiddet ve anarşi olaylarından bezip, disiplin özlemi çeken vatandaşın sıkıyönetimi umutla karşıladığı sezilmektedir” görüşüne yer verirken aydın kesimin de “sıkıyönetimle demokratik hakların rafa kaldırılacağı, özgürlüklerin baskı altına alınacağı ve giderek faşist karakterli bir totaliter düzenin kurulacağı” endişesini ifade etmişti. Söz diziliminin devamında “sıkıyönetimin başarısı vatandaşın umudunu gerçekleştirip, aydınların kaygısına meydan vermemeye bağlı olacaktır” sözlerine yer veren yazar, aynı zamanda sıkıyönetimden duyduğu kaygıyı da dile getirmişti¹⁵⁶. Kontrollü bir sıkıyönetimi kabul eden gazeteci hem hükümetin sıkıyönetimi nasıl uygulayacağına yönelik endişe taşıırken hem de demokrasi adına şiddet eylemlerine bir çözüm getireceğine inanmak istemekteydi.

Asayiş ve güvenlik sorununun en kısa sürede halledilmesi için sıkıyönetim kararının alındığını belirten Ahmet Kabaklı kararı desteklemekteydi. Desteğini; “hürriyetler, bizzat hürriyeti ve devleti batırmak isteyen hainlerin aleti olmuş ise, millet, bir zaman için.. Yine öz hürriyetlerine, sağlam milli devletine kavuşuncaya kadar bu tahditlere razı olabilir” sözleriyle göstermişti. Sıkıyönetim idaresine olan güvenini de “ne sert ne gevşek... ama yüz akı ve disiplin içinde sona ereceğine şüphesiz nazariyle bakıyorum” cümlesiyle açıklamıştı¹⁵⁷.

Nadir Nadi sıkıyönetim kararıyla ilgili “12 Mart ultiatomunu imzalayan komutanlar tarafından parlamentoya zorla kabul ettirilmiştir” yorumuna yer vermişti. Yazar metnin devamında Başbakan Erim’e hedef alarak şunları söylemekteydi¹⁵⁸:

“Kendine güvenen Atatürkçü ve ilerici bir hükümet, balyoz korkutmacalarına gerek duymadan da anarşik hareketi, bölücü davranışları ve bozguncu sabotajları önlemenin yolunu kolaylıkla bulabilir. Bunun ilk şartı kendi

¹⁵⁵ Abdi İpekçi, “Sıkıyönetim”, **Milliyet**, 27 Nisan 1971.

¹⁵⁶ Abdi İpekçi, “Anarşiye Karşı: Evet Demokratik Haklara Karşı: Hayır”, **Milliyet**, 28 Nisan 1971.

¹⁵⁷ Ahmet Kabaklı, “Sıkıyönetim”, **Tercüman**, 30 Nisan 1971.

¹⁵⁸ Nadir Nadi, “Yerimiz Neresi”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1971.

safını belirtmek, kimden yana olduğunu hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek biçimde ortaya koymaktır. Biz Sayın Erimi ilerici biliyorduk. Hala da öyle bilmek istiyoruz. Ne var ki onu şimdi karşı devrimciler ve Atatürk düşmanları alkışlıyorlar”.

Balyoz açıklamalarına kadar Erim hükümetini desteklemekte olan *Cumhuriyet*, artık Erim hükümetine şüpheyile bakmaktaydı. İlerici bir hükümet modeliyle hareket edeceğini düşündüğü Erim’in uygulamalarından kuşku duymaktaydı. Sağ kesim tarafından alkışlanan, kabul gören Erim’e tavrını belli etmesi için çağrıda bulunmuştu. Söz konusu köşe yazısı *Cumhuriyet*’in bundan sonra Erim hükümetine karşı kırılma yaşadığı ya da hükümetin karşısında duran bir yayın siyaseti izleyeceğinin habercisiydi.

Sıkıyönetim Komutanlığı yeni dönemde yasak kararlarıyla birlikte basına da bir takım uyarılarda bulunmuştu¹⁵⁹:

“Halkı kanunlara ve hükümetçe alınmış tedbirlere karşı itaatsizliğe tahrik ve teşvik edici,... bir takım ilkeler ileri sürülerek ve fakat devletin bütünlüğü düşünülmeden mesnedini anayasadan alan 12 Mart beyannamesini eleştirerek TSK’nın disiplin ruhunu zedeleyici, sıkıyönetimin bir anayasal rejim olduğu düşünülmeden ilanındaki sebebin mevcut olmadığı gerekçe alınarak hükümeti halk nazarında küçük düşürücü, aşırı sağ ve sol akımların devletin hukuki, sosyal ve temel nizamlarını yıkmaya matuf ve kanuni ölçüler dışında yayıcı mahiyetteki her türlü haber ve yayın yasaklanıyor, aksi halde 3832 sayılı Kanunun üçüncü maddesi gereğince işlem yapılacağı...”

Ayrıca grev, lokavt, toplantı ve gösteriler yasaklanmış; film, tiyatro etkinliklerinden sendikaların seminer düzenlemelerine hatta bağırarak gazete satılmasına kadar birçok alanda kısıtlama getirilmişti. Şerafettin Turan’ın deyimiyle yurt genelinde “balyoz” hareketine girilmişti¹⁶⁰. Sıkıyönetim komutanlıkları yayınladıkları genelgelerle “balyoz” hareketine başlamışlardı. Birçok kimse tutuklanırken pek çok basın yayın kurumu ve dernekler kapatılmıştı. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı’nın 2 nolu bildirisine göre, Ankara’da yeni bir bildiriye kadar saat 01:00’dan 05:00’e kadar sokağa çıkma yasağı getirilmişti. 3 nolu bildiri kapsamında da Ankara halkının huzurunu bozduğu gerekçesiyle Devrimci Gençlik, Devrimci Doğu Kültür Ocakları ve Ülkü Ocakları Dernekleri, Sosyal Demokrasi

¹⁵⁹ *Milliyet*, 28 Nisan 1971.

¹⁶⁰ Turan, a.g.e., s.230.

Dernekleri Federasyonu, İşsizlik ve Pahalılıkla Mücadele Derneği ve Mücadele Birliği'nin süresiz kapatılmasına karar verilmişti¹⁶¹. *Cumhuriyet* ve *Akşam* gazeteleri sıkıyönetimle ilgili 28 Nisan tarihindeki eleştirel yazılarından dolayı 10'ar gün süre ile kapatılırken, yazı müdürleri ile birlikte İlhan Selçuk ve Çetin Altan gözaltına alınmıştı¹⁶². *Bugün* ve *Sabah* gazeteleri ise süresiz kapatılmıştı¹⁶³. Ayrıca Devrim, Proleter Devrimci gibi gazetelerle Türkiye Solu, Aydınlık gibi dergilerinde süresiz kapatılmasına karar verildi¹⁶⁴. Karar kapsamında *Cumhuriyet* gazetesi 28 Nisan-8 Mayıs 1971 tarihleri arasında yayın hayatına ara vermek durumunda kalmıştı. Yeniden yayın hayatına başladığı 9 Mayıs günü; "*Cumhuriyet, ilk çıktığı gün ilan ettiği Atatürk ve devrim ilkeleri ışığında, bütün güçlülere göğüs gererek doğru bildiği yoluna aynı sarsılmaz inançla devam etmektedir*" şeklinde yazı yayınlamıştı¹⁶⁵.

Ülkede genel huzuru sağlamak, güven ortamını yaratmak için aşırı akımlarla mücadele etme fikri her geçen gün önem kazanırken, yaşanan sorunlar karşısında ülke bütünlüğünü koruyabilmek için sıkıyönetim uygulamaları ile başlayan tedbirlerin ardı arkası kesilmemişti. Aşırı akımların kümелendiği dernek, sendika, cemiyetler süresiz olarak kapatılırken, suçlu olarak görülenler tutuklanmış, yakalanamayanların da ele geçirilebilmesi için alınan tedbirler genişletilmişti. Sıkıyönetim tedbirleri sıkı sıkıya sürdürülürken THKO adını taşıyan bir grup İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Ephraim Elrom'u kaçırmıştı. Eylemciler Başkonsolosu bırakmak için tutuklu bulunan arkadaşlarının 20 Mayıs'a kadar bırakılmasını, aksi durumda rehini öldüreceklerini açıklamışlardı¹⁶⁶. Elrom'un kaçırılmasına hükümet, sert bir karşılık vermişti. Hükümet adına TRT radyolarından eylemcilere seslenen Sadi Koçaş; adam kaçıranlar ve yataklık edenlerin idam ile cezalandırılacağını açıklamıştı¹⁶⁷. İsrail'in İstanbul

¹⁶¹ **Milliyet**, 28 Nisan 1971.

¹⁶² **Milliyet**, 29 Nisan 1971.

¹⁶³ Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, 1987,s.527, **Milliyet**, 1 Mayıs 1971.

¹⁶⁴ **Milliyet**, 30 Nisan 1971.

¹⁶⁵ Nadir Nadi, "Bir Yıl Daha geçti", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1971.

¹⁶⁶ **Tercüman**, **Milliyet**, 18 Mayıs 1971.

¹⁶⁷ Sadi Koçaş'ın TRT Radyo Konuşması şu şekildedir: "İsrail devletinin İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom, İstanbul'daki evinden silahlı dört zorba tarafından kaçırılmıştır. Türkiye'de görev yapan, Türk kanunlarının ve geleneksel Türk konukseverliğinin himayesi altında bulunan bir kişiye karşı girişilen bu alçakça saldırının, bugüne kadar çeşitli kanunsuz hareketlerde bulunan ve amacı Türkiye Cumhuriyetini yıkmak ve parçalamak olan gizli örgüt mensupları tarafından yapıldığı ve

Başkonsolosunun kaçırılmasından sonra İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 19 sayılı bildirisi ile “*masum gençleri kışkırtıcı yayın ve sözlerle kanunsuz hareketlere teşvik ettikleri*” gerekçesiyle aralarında profesör, asistan, yazar, sendikacıların da bulunduğu 49 ismi açıklamıştı. Yapılan açıklamanın hemen ardından aralarında Tarık Zafer Tunaya, İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal, Muammer Aksoy gibi tanınmış isimlerinde bulunduğu 427 kişi gözaltına alınmıştı¹⁶⁸. Tutuklamalar devam ederken İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığınca İstanbul il sınırları dâhilinde 22 Mayıs günü 1402 sayılı kanunun 3. maddesi gereğince sokağa çıkma yasağı getirilmişti. Başkonsolosu bulmak için evlerde arama yapma amacıyla olan hükümet ile uzlaşmaya gidilemeyeceğini düşünen eylemciler, Elrom’u öldürmüştü. Konsolosun öldürülmesinden sonra Erim; “*bu hareketin sorumlularının gereken şiddetle cezaya çarptırılmaları için kanunlarda yenilik, değişiklik, yapılmak gerekirse bunu da göz kırpmadan ve vakit geçmeden yapacaktır*” açıklamasında bulunmuştu¹⁶⁹.

Ülkedeki huzur ve asayişin sağlanamaması, 22 Mayıs’ta İsrail İstanbul Başkonsolosu’nun öldürülmesi üzerine Erim hükümeti 25 Mayıs 1971 günü sıkıyönetimin yeniden uzatılmasına ilişkin tezkereyi Meclise sunmuştu. Sıkıyönetimin gerekçelerini açıklayan Adalet Bakanı İsmail Arar; sıkıyönetimin 1 ay daha uzatılmasını istemiş, bu bağlamda TBMM Birleşik Toplantısında hükümetçe

---

saldırganların kimlikleri tespit edilmiş bulunmaktadır. Kendilerini Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi Merkez Komitesi diye tanıttıkları silahlı saldırganlar, küstahlıklarını daha da ileri götürerek, Türk Devleti ve Hükümetiyle şartlar ileri sürerek pazarlığa girişmeye kalkışmak cüretini, göstermişlerdir. İstedikleri “Devrimci” adını verdikleri ele geçmiş bütün tedhişçilerin 20 Mayıs saat 17.00a kadar serbest bırakılmalarıdır. Aksi halde kaçırdıkları yabancı başkonsolosu kurşuna dizeceklerini bildirmektedirler. Şimdi kararımızı kendilerine tebliğ ediyor ve sayın kamuoyuna açıklıyoruz: Kaçırılan başkonsolos, bu bildirinin yayınlanmasını takip eden en kısa süre içinde derhal serbest bırakılmadığı takdirde, sözü geçen gizli örgütle uzak, yakın ilişkisi bulunanlar ve masum gençlerimizi kışkırtıcı yayın ve sözleriyle kanunsuz hareketlerle teşvik eden ve kimlikleri güvenlik kuvvetlerince öteden beri bilinen kimseler, sıkıyönetim bölgeleri dışında bulunsalar dahi, sıkıyönetim kanunu gereğince derhal gözaltına alınarak en yakın sıkıyönetim komutanlığına teslim edilecektir. Ayrıca her ne amaçla olursa olsun, adam kaçıranlar, bunlara yataklık edenler ve saklandıkları yeri bildikleri halde resmi makamlara bildirmeyenler için idam cezası verilmesini öngören kanun tasarısı hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulacaktır. Bu arada kaçırılan konsolosun hayatına kastedildiği takdirde sevk edilecek kanun makabline de teşmil edilerek gerek bu şen’i fiili işleyenler, gerekse aynı örgütün mensubu ve ayı suçtan sanık olarak tutuklu bulunanlar hakkında da aynı kanun uygulanacaktır. Bu bildiri bütün sıkıyönetim komutanlığıyla sıkıyönetim bölgesi dışındaki idare amirlerine ve emniyet makamlarına kesin emir niteliğindedir.” **Milliyet**, 18 Mayıs 1971.

¹⁶⁸ Turan, a.g.e.s.232. **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1971.

¹⁶⁹ **Milliyet**, 24 Mayıs 1971.

sıkıyönetimin uzatılması istemi karara bağlanmıştı¹⁷⁰. Bu sıkıyönetim kararı son olmamış, iki ayda bir uzatılarak iki yıl gibi uzun bir süre ülke sıkıyönetim gölgesinde yönetilmişti¹⁷¹.

Erim hükümeti döneminde asayişin sağlanmasına yönelik gerçekleştirilen bir diğer gelişme Anayasa’da yapılan değişiklikler olmuştu. 1961 Anayasa değişikliği Adalet Partisi’nin iktidarı döneminde de sık sık dile getirilmişti. Hatta AP, 1969 seçim bildirisinde Anayasa’nın mutlaka değiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Bu dönemde değiştirilemeyen 1961 Anayasası 12 Mart Muhtırası ve sıkıyönetim sayesinde kolayca değiştirilmişti. Ülkede gittikçe artan terör ve şiddet olayları da anayasanın değiştirilmesine gerekçe olarak sunulmuştu¹⁷². 12 Mart muhtıra metnine bakıldığında komutanların anayasa değişikliği talebi olmadığı bunun yerine anayasanın öngördüğü reformların yapılması istediği görülmektedir. Hatta muhtırada imzası bulunan komutanlardan HKK Muhsin Batur’un *Milliyet*’te yayınladığı yazı bu fikirle paralellik taşımaktaydı. Batur’un yazısı muhtıra sonrasında siyasilerin anayasa değişikliği düşünmediği bu fikrin ilerleyen süre zarfında şiddet olaylarının giderek artması ile gündeme geldiği şeklindeydi¹⁷³. Ancak Bülent Tanör “İki Anayasa” adlı eserinde; komutanların anayasa değişikliği talebini 12 Mart öncesine dayandırmaktadır¹⁷⁴. Nihat Erim ve hükümeti ise kurulduğu ilk zamanlar anayasa değişikliği konusuna oldukça uzaktı. Hükümet programında anayasa değişikliğinden bahsedilmemişti. Ancak reform kabinesi olarak gelen Nihat Erim hükümeti ülkede asayiş sorununun ciddi bir boyuta ulaşması nedeniyle reformlarını gerçekleştirememişti. Erim, şiddet olaylarına etkili çözüm bulmak için anayasada değişiklik yapılacağına dair haberi 23 Nisan sebebiyle yaptığı konuşmada “*Tedbirler balyoz gibi kafalarına inecektir*” sözleriyle duyurmuştu¹⁷⁵. Artan şiddet olaylarıyla birlikte artık anayasanın değiştirilmesi

¹⁷⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, C.:10, Top.10, Bir:8, (25 Mayıs 1971) s.33; **Resmi Gazete**, Karar No:251, S. 13847, 26 Mayıs 1971;

¹⁷¹ “24 Temmuz 1973, Sıkıyönetim, İstanbul ve Ankara illerinde iki ay ve Diyarbakır ilinde bir ay süreyle uzatılmıştır”. 25.07.1973 tarihli ve 302 sayılı karar, **Resmi Gazete**, Karar No.302 S.14605.

¹⁷² Bülent Tanör, **İki Anayasa 1961-1982**, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1994, s.134.

¹⁷³ Muhsin Batur, “12 Mart Sonrası ve DMG’ler”, **Milliyet**, 23 Eylül 1976.

¹⁷⁴ Tanör, **a.g.e.**, ss.43-44.

¹⁷⁵ **Milliyet**, 23 Nisan 1971.

gerektiği fikrini benimsediğinde ise tarihe mal olan “*Bugünkü Anayasa Türkiye için lükstür*”¹⁷⁶ sözünü dile getirmişti.

Ülke gündeminde tartışılan anayasa değişikliği üzerine dönemin anayasa profesörlerinden birçoğu sıkıyönetim döneminde serbest tartışma ortamının olmamasını gerekçe göstererek değişikliğin ertelenmesini önermişlerdi. Ancak bu görüşler dikkate alınmamış hazırlıkların tamamlanmasından sonra Anayasa taslağı siyasi partilerle paylaşılmıştı. Anayasa değişikliğine TİP dışındaki diğer siyasi partilerin tutumu olumlu yöndeydi. TİP ise yayınlamış olduğu bildiriyle anayasa değişikliğine karşı çıkmıştı¹⁷⁷.

Abdi İpekçi anayasa değişikliğiyle ilgili; “*Anayasayı tabu haline getirmek, hiçbir zaman hiçbir şekilde değişmemesini istemek yobazlıktan, tutuculuktan başka bir şey değildir. Her şeyin değiştiği bir âlemde yasalar da elbette değişecektir, değişmelidir*” yorumunda bulunarak değişikliğin mümkün olduğunu ortaya koymuştu. Getirilecek hükümlerin özgürlükleri kısıtlamayacağı görüşünde olan gazeteci bu düşüncesini; “*Uluslararası İnsan hakları Komisyonlarında önemli görevlerde bulunmuş bir Başbakanın getireceği yeni hükümler, herhalde o haklara aykırı nitelik taşımayacaktır*” cümlesine dayandırmıştı¹⁷⁸. Abdi İpekçi bir başka yazısında da “*biz 1961 Anayasası gibi bir yasaya layık olabilmeyi isterdik*”¹⁷⁹ sözleri ile Türk toplumunun henüz 1961 Anayasası gibi özgürlükçü bir anayasa ile yönetilecek kadar olgunlaşmadığını ifade etmişti

Tercüman anayasa değişikliğinin kendi milli kodlara bağlı kalınarak hazırlanmasını istemişti¹⁸⁰. Gazete bir başka köşe yazısında anayasa değişikliğini şu şekilde savunmaktadır¹⁸¹:

---

¹⁷⁶ “Başbakan Nihat Erim yabancı gazetelerle yaptığı basın toplantısında; “Türkiye Anayasası birçok Avrupa ülkesinin anayasalarından daha liberal bir anayasadır. Türkiye böyle bir lüksü kaldıramaz. Anayasada değişiklik yaparak temel hak ve hürriyetlerin bu hak ve hürriyetleri ortadan kaldıracak şekilde suiistimal edilmesini önleyici bir hüküm koyacağız” demiştir”. **Milliyet**, 2 Mayıs 1971.

¹⁷⁷ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1971

¹⁷⁸ Abdi İpekçi, “Anayasa Değişikliği”, **Milliyet**, 2 Mayıs 1971.

¹⁷⁹ Abdi İpekçi, “Yasalar ve İnsanlar”, **Milliyet**, 10 Temmuz 1971.

¹⁸⁰ “Örnek Anayasaya Doğru”, **Tercüman**, 2 Mayıs 1971.

¹⁸¹ Tarık Buğra, Lüks Anayasa, **Tercüman**, 6 Mayıs 1971.

“Türkiye’de birtakım cübbelerin, unvanların, zümrelerin, hatta lise, hatta ortaokul hatta ve hatta ilkokul sınıflarının yer yer birer derebeylik haline getirilmek istenışı ve maalesef yer yer de getirilmiş olabilmesi 1961 Anayasasının liberal karakterinden değil, tam aksine garantileri ve sorumlulukları gümrük kapılarında bırakılmış devlet ile doğrudan doğruya ilgili hak, yetki, hürriyet ve özerklik müesseseleri yüzündendir. Türkiye, sıkıyönetime telgraf çektiren darboğaza bu yüzden girmiştir.”

Anayasa değişikliğini savunan *Tercüman*, 12 Mart’a gelinmesinin sebebi olarak 1961 Anayasasını göstermişti. 1961 Anayasasının Fransa, İtalya, Batı Almanya gibi ülkelerin Anayasalarının örnek alınarak hazırlanmış olması sebebi ile Türkiye’ye uyumlu olmadığını ifade ederek milli kodlara bağlı kalınarak bir anayasa hazırlanması görüşündeydi.

12 Mart rejimi sırasında anayasa değişikliği üç farklı kanun ile gerçekleşmişti¹⁸². Bunlardan ilki 30 Haziran 1971 tarih ve 1421 sayılı kanundur. Anayasanın 56.¹⁸³ ve 82.¹⁸⁴ maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun, milletvekillerinin mali haklarına ilişkin düzenlemeler ve siyasi partilere sağlanacak destekle ilgiliydi. 12 Mart sonrasında 1961 Anayasasında yapılan en büyük ve en ciddi değişiklik 1488 sayılı kanun ile gerçekleşmişti. 1971 yılının Eylül ayında anayasaya yapılan müdahale ile 35 madde değiştirilirken 9 da geçici madde eklendi. Yapılan bu değişiklikler; temel hak ve hürriyetler, basın özgürlüğü, TRT ve Üniversite özerkliği,

¹⁸² “12 Mart rejimi sürecinde 1961 Anayasası’nda yapılan 3. değişiklik Ferit Melen hükümeti döneminde ele alınmıştır”.

¹⁸³ “Madde 1 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 56 nci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir: «Son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde beşini alan veya bu seçimlerde Millet Meclisinde grup teşkil edecek sayıda milletvekilliği kazanmış bulunan siyasî partilere Devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir.» “9/7/1961 tarihli ve 334 sayılı T.C Anayasasının 56ncı ve 82nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun”, Kanun No.1421, Kabul Tarihi. 30/06/1971, **Resmi Gazete** (2 Temmuz 1971), S.13883.

¹⁸⁴ “Madde 2 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 82 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir. Madde 82 Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir, ödeneğin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödeneğin yarısını aşamaz. Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.” “9/7/1961 tarihli ve 334 sayılı T.C Anayasasının 56ncı ve 82nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun”, Kanun No.1421, Kabul Tarihi.30/06/1971, **Resmi Gazete** (2 Temmuz 1971), S.13883.

sosyal, siyasi, mali, yargı alanlarını kapsamaktadır¹⁸⁵. Son olarak üçüncü değişiklik 15 Mart 1973 tarih ve 1699¹⁸⁶ sayılı kanun ile gerçekleşmiştir.

Anayasa değişikliği yapılması hakkındaki teklifin milletvekilleri tarafından değerlendirilmesinden sonra 27 Ağustos 1971 tarihinde anayasa maddelerinde yapılacak değişiklikler meclis gündeminde görüşülmeye başlamıştı. İlk konuşmayı yapan İsmet İnönü; ülkeyi bölmeyi hedefleyen tehditleri engellemek için anayasa değişikliği noktasına gelindiğini ancak ülkede yaşanan güvensizlik ortamında 1961 Anayasasının bir kusuru olmadığını ifade etmişti. AP lideri Süleyman Demirel 1961 Anayasasının tanıdığı özgürlükler sebebiyle devletin yasal yollardan rejimi korumasının yetersiz kaldığını belirtmekte yapılan değişikliklerin ise 1961 Anayasasının getirmiş olduğu özgürlükleri zedelemeyeceğini açıklamıştı¹⁸⁷. Mehmet Ali Aybar ise son on yıl içerisinde sosyokültürel, ekonomik ve politik gelişmelerin sağlanamaması sonucunda yaşanan toplumsal patlamanın sorumluluğunun 1961 Anayasasına yüklendiğini belirtmekte yapılacak 35 maddelik değişiklikle Anayasanın temelden kısıtlayıcı bir biçimde değişeceğini ifade etmişti¹⁸⁸.

Millet Meclisi'nin 5 Eylül tarihli oturumunda yapılan anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi ve geçici maddeler eklenmesi hakkında teklifin oylaması sonucunda kanun değişikliği 360 milletvekilinin katılım gösterdiği oylamada 358 kabul 2 red ile değişik kabul edilmişti. Anayasa değişikliğine red oyunu kullanan iki milletvekili ise İçel Milletvekili Celal Kargılı ve İstanbul Milletvekili Mehmet Ali Aybar'dır¹⁸⁹.

---

¹⁸⁵ “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının bazı maddelerinin değiştirilmesi ve geçici maddeler eklenmesi hakkında Anayasa Değişikliği”, Kanun No.1488, Kabul Tarihi:20/09/1971, **Resmî Gazete**, (22 Eylül 1971),S.13964.

¹⁸⁶ “T.C Anayasasının 30,57,136,138, ve 148 inci Maddelerinin Bazı Fıkralarının Değiştirilmesi ve 2 Geçici Madde Eklenmesi Hakkında”, Kanun No:1699, Kabul Tarihi, 15/2/1973, **Resmî Gazete**; (20 Mart 1973), S.14482.

¹⁸⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3, C:17, Top:2, Bir.:156, (27Ağustos 1971), ss.254-260.

¹⁸⁸ **A.g.d.**,s.292.; Özkan Tikveş, “**Anayasada Onbeş Yıllık Dönemde (1961-1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler**”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.34.No.1-4, 1997s.26.

¹⁸⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön: 3, C:17, Top:2, Bir: 162, (5 Eylül 1971), s.1004.

Cumhuriyet Senatosu'nda yapılan görüşmeler sırasında CHP Grubu adına konuşan Hıfzı Oğuz Bekata CHP'nin anayasa değişikliğini olumlu karşılamasının nedenlerini şu şekilde sıralamıştır:¹⁹⁰

“1961 Anayasası geniş hürriyetler getirmiştir. Bu hürriyetlerin özünü koruyalım. Ancak bunların milli birlik ve bütünlüğümüze ve demokrasiye kaste kadar varan kötüye kullanılmasını önleyelim. Türk Devleti, vatani ve milleti üzerine yalnız düşmanlarımızı sevindirecek, ideolojik ve bölücü kumar oynatmayalım. Türkiyemizin şiddetle ihtiyacı olan ve pek çok sorunları çözeceğini umduğumuz hızlı kalkınmanın gerektirdiği temel reformları sosyal adalete uygun olarak rahatça gerçekleştirelim”.

AP Grubu adına konuşan Ahmet Nusret Tuna'nın konuşmaları Millet Meclisi'nde konuşan Süleyman Demirel'inkinden farklı değildi. AP adına Anayasa değişikliğinin yeni bir konu olmadığını dile getiren Tuna; yapılacak değişikliklerle Anayasayı geldiği noktadan geriye götürmeyecek bir biçimde adımların atılması gerektiğini belirtmişti¹⁹¹.

1961 Anayasasında 1488 sayılı kanun ile yapılan değişiklik Millet Meclisi'nde 5 Eylül 1971 tarihinde kabul edilirken, Cumhuriyet Senatosu'nda Anayasa değişikliğinin oylaması 14 Eylül 1971'de tamamlanabilmişti. 20 Eylül tarihli oturumda ise teklifin tümü üzerine yapılan görüşmeler sonunda 148 katılımin olduğu oylamada 135 kabul, 12 ret ile değişiklik kabul edilmişti¹⁹².

1488 sayılı kanun ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının, 11. 15. 19. 22. 26. 29. 30. 32. 38. 46. 60. 61. 64. 89. 110. 111. 114. 119. 120. 121. 124. 127. 134. 137. 138. 139. 140. 141. 143. 144. 145. 147. 149. 151. 152. maddelerinde değişiklik yapılmıştı. Ayrıca dokuz tane de geçici (12.13.14.15.16.17.18.19.) madde eklenmişti. Temel hak ve özgürlüklerin, sınırlandırılması ve kötüye kullanılmaması (madde 11) dışında basın özgürlüğü ile alakalı yayın kuruluşlarının yargı kararına gerek duymadan mahkeme kararı ile kapatılmasının önü açılmıştı (madde 19 ve madde 22). TRT özerkliği tamamen kaldırılırken ve üniversitelere de bilimsel özerklik çerçevesi çizilmişti. Sıkıyönetimin ilan edilmesinin sebepleri genişletilmiş (madde124), küçük

¹⁹⁰ TBMM CSTD, C.67, Bir:113, Top.10, (12 Eylül 1971) ,s.227.

¹⁹¹ A.g.d., s.251.

¹⁹² TBMM CSTD, C.67, Bir:116, Top.10, (20 Eylül 1971) ,s.743.; Gevgilili, a.g.e.,s. 87, s.533.

siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi'ne başvurmasının önü kapatılmıştı (madde149). Bülent Tanör bu maddenin TİP gibi radikal düşünceye sahip partilerin etkin çalışmalarını engelleyebilmek adına yapıldığı fikrindedir¹⁹³. Memurların sendika kurması (madde 46, madde119) üniversitelere bağlı öğretim üyelerinin siyasi partiye üye olması (madde 120) da engellenmişti¹⁹⁴.

Anayasayı Türk milletinin ideolojisi olarak gören Ahmet Kabaklı, 1961 Anayasasının Türk milletini bütünüyle temsil etmediği düşüncesindeydi. Ancak son yapılan değişikliklerle Anayasaya bir çerçevenin çizilmiş olmasını önemli bulmaktaydı¹⁹⁵. *Cumhuriyet* ise Anayasada yapılan değişiklikleri ülkeyi 12 Mart'a getirenlerin suçunu sorumlulardan alıp Anayasaya ve Anayasa üzerinden tüm ulusa yüklediği düşüncesindeydi¹⁹⁶. Sonuç olarak *Tercüman* ve *Cumhuriyet* gazetelerine baktığımızda iki farklı yayın politikasının sonucu olarak *Tercüman* değişiklikleri gerekli ve hatta yetersiz bulurken *Cumhuriyet* anayasal değişiklikleri özgürlüklerin kısıtlanması olarak değerlendirmişti.

Nihat Erim hükümeti döneminin önemli gelişmelerinden biri de haşhaş meselesidir. 12 Mart müdahalesinden önce Türkiye ve müttefiki Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında çıkan başlıca uyuşmazlık meselelerinden birisini “haşhaş” oluşturmuştu¹⁹⁷. Türkiye’de uzun yıllardır üretilen ve Türk çiftçisinin geçim kaynaklarından biri olan haşhaş bitkisi; 1960’lı yılların sonlarında ABD’deki gençler arasında uyuşturucu kullanımının giderek artmasıyla iki ülke arasında sorun haline gelmişti. Bu nedenle ABD, ülkesindeki uyuşturucunun kaynağını Türkiye’de üretilen

---

¹⁹³ Tanör, **a.g.e.**, s.56.

¹⁹⁴ Ayrıntı için bkz. “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının bazı maddelerinin değiştirilmesi ve geçici maddeler eklenmesi hakkında Anayasa Değişikliği”, Kanun No: 1488, Kabul tarihi:20.09.1971, **Resmî Gazete**, (22 Eylül 1971), S.13964.

¹⁹⁵ Ahmet Kabaklı, “Anayasa-Anafikir”, **Tercüman**, 7 Eylül 1971.

¹⁹⁶ Turhan Ilgaz, “Anayasa Değişikliği Senato’da”, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1971.

¹⁹⁷ İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayınevi, İstanbul, 3.baskı., 1993, s. 29.; Ahmet Coşkun Tekin, Sabit Dokuyan, Haşhaş Sorunu ve Türk Diplomasisindeki Yeri (Osmanlı’dan 1980’e Kadar)”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Cilt 132, Sayı 260, İstanbul 2022, ss. 41- 78. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2643121>. (Erişim Tarihi: 18.05.2023)

haşhaş olarak değerlendirip Türkiye’deki haşhaş ekiminin durdurmasını istemişti¹⁹⁸. Haşhaş sorunu 12 Mart sonrasında ortaya çıkmış gibi görünse de AP iktidarı döneminde de gündemde olan bir konudur. Süleyman Demirel Başbakanlığı döneminde ülke için önemli bir geçim kaynağı olan haşhaş ekimini tamamen yasaklamak yerine 7 ille sınırlandırılmasına karar vermişti¹⁹⁹. Ancak AP lideri tarafından alınan bu önlem ABD tarafından yeterli görülmemiştir²⁰⁰. Hatta bazı görüşlere göre; 12 Mart’ta AP lideri Süleyman Demirel’in başbakanlık koltuğundan indirilmesinin arka planında haşhaş meselesi söz konusuydu²⁰¹. Yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde 12 Mart sonrasında kurulan I. Nihat Erim hükümeti dış ilişkiler konusundaki hassasiyetin farkında olarak hükümet programında haşhaş meselesine yer vererek; *“Bütün dünya gençliği için kahredici bir âfet halini almış olan afyon kaçakçılığının, her şeyden önce insanlık duygularını incittiği inancında olan Hükümetimiz bu mesele üzerine önemle eğilecektir. Afyon üreticilerine daha iyi bir geçim alanı gösterilecektir”* sözleriyle hükümet olarak haşhaş meselesiyle ilgili izlenecek politikayı net bir şekilde açıklama gereği duymuştu²⁰².

Başbakan hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra ABD ve Türkiye arasında yaşanan haşhaş sorunuyla ilgili düşünce ve politikasını kamuoyuyla paylaşmıştı. Dünyada genç kuşağın yaşamış olduğu uyuşturucu sorunu karşısında Türkiye’nin görev ve sorumluluklarını yerine getirmek için en kısa zamanda haşhaş ekim ve satışının kontrol altına alınacağını açıklamıştı. 1971 yılında ülkede ekilen tüm haşhaşın devlet tarafından satın alınacağını, geçimini haşhaş bitkisinden sağlayan çiftçiye mağdur etmeden farklı ürün ve üretim alanlarının geliştirileceğini ifade ederek üreticinin de endişesini en aza indirmek istemişti. Nihat Erim başbakan olmasından kısa bir süre sonra ABD Ankara Büyükelçisi William Handley ile bir araya gelerek

¹⁹⁸ Hüseyin Demirel, **12 Mart’ın İçyüzü: Nasıl Geldi, Nasıl Geçti?**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977, s. 51 ve 55.; Ozan Örmeci, “Türk-Amerikan İlişkilerinde 8 Büyük Kriz” **International Journal of Economics Administrative and Social Sciences**, 3 (2), 63-84. 2020, ss.68-69.

¹⁹⁹ “Haşhaş Ekimi ve Afyon Üretimi Yapılacak Sahalar Hakkında Kararname, : Karar Sayısı: 7/854, Kabul Tarihi: 22/6/1970, **Resmi Gazete**, 30 Haziran 1970, S.: 13534, s.3.; **BCA**: 30.18.1.2/252.43.15.

²⁰⁰ Baskın Oral, **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 703.

²⁰¹ Çetin Yetkin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980**, Yeniden Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 4.bs., 2007, s. 139.

²⁰² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön: 3, C.12, Top.: 2, Bir:80, O: 1, C.12, (2 Nisan 1971), s. 39.

haşhaş konusunu görüşmüştü. Handley, haşhaşın yerine başka bir ürünün ekilebileceğine yönelik tavsiyede bulunurken; Erim, haşhaş yetiştiriciliğinden geçimini sağlayan köylülere; *“Afyon ekiminin yasaklanmasını köylüye kabul ettirebilmek için ona daha iyi bir hayat standardı sağlayacak bir imkân”* sunmanın gerekliliğinden bahsetmişti²⁰³. Haşhaş meselesi bir kez daha 1971 yılının Mayıs ayında yapılan CENTO Bakanlar Konseyi için ADB Dışışleri Bakanı William Rogers’ın Türkiye’ye gelmesiyle gündeme gelmişti. Erim görüşmeler sırasında Türk hükümetin haşhaş konusuna önem verdiğini, uzun yıllardır politik kaygılar nedeniyle Meclis’ten geçirilmeyen haşhaş ekiminin lisansa bağlanacağını ve kaçak ekime yönelik yaşanan sorunun ortadan kaldırılmasına ilişkin bir yasanın mutlaka meclisten geçirileceğini açıklamıştı²⁰⁴. Erim’in tutumundan memnuniyet duyan Rogers, Türk hükümetinin haşhaş konusuna göstermiş olduğu hassasiyetten memnuniyet duyarak iki ülke ilişkilerinin *“daha güçlü şekilde ve karşılıklı işbirliğine ve anlayışa dayanarak devam edeceği”* beklentisini dile getirmişti²⁰⁵.

Erim hükümeti haşhaş kaçakçılığını önlemek adına ilk adımını 1971 yılının Mayıs ayında atmıştı. Toprak Malları Ofisi (TMO) tarafından afyona % 66 oranında zam yapılmasına karar verildi. Bu hamlenin amacı üreticiyi kaçakçılığa sevk etmekten caydırmak ve devlet alımını teşvik etmekte²⁰⁶.

Amerikan kamuoyunun Türkiye’de üretilen haşhaş algısı ise şu şekildedir:

*“Türkler, Amerikan gençliğini zehirlemek için afyon ekimi yapmaktadır. Türkiye’deki tarlalardan yılda 400 ton ham afyon elde edilir. Bunlar Marsilya civarındaki Fransız laboratuvarlarında işlenerek heroin haline konur. Amerika’ya kaçak olarak sokulan heroinin % 80’i Türkiye’den, % 15’i Ortadoğu’dan, % 5’i de Meksika’dan gelir. Başkan Nixon’ın, Türk ve Fransız başkanları nezdinde yaptığı teşebbüslere rağmen heroinin Amerika Birleşik Devletleri’ne hainane akışını durdurması mümkün olmamıştır.”*²⁰⁷

²⁰³ Ahmet Gülen, “Nihat Erim Hükümetleri’nin Haşhaş Politikası”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 15, S.30(Güz 2019), s.369. https://ctad.hacettepe.edu.tr/15_30/13.pdf. Erişim Tarihi: (Erişim Tarihi: 18.05.2023), Ali Haydar Soysüren “12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri”, **Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s.325

²⁰⁴ **Yankı**, 9 Mayıs 1971

²⁰⁵ **Milliyet**, 1 Mayıs 1971.

²⁰⁶ Çağrı Erhan, **Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 118.

²⁰⁷ Ragıp Üner, “Afyon sorunu ve Amerika”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1971,

Amerikan kamuoyundaki algıyla birlikte 1972 yılında yapılacak seçimlere hazırlanan Amerikan Başkanı Nixon'un Türk haşhaşına yönelik ilk somut adımı afyon üretilen ülkelerdeki büyükelçiler ile yaptığı toplantıdır²⁰⁸. Nixon ABD'de kullanılan uyuşturucunun dış kaynaklı olduğunu ve bu eroin sorununun çözülebilmesinin tek yolunun afyon ekimine son vermekle olacağını net bir şekilde elçilere bildirmişti²⁰⁹. Bu görüşmeden sonra Türkiye'ye dönen Büyükelçi Handley, 21 Haziran 1971 günü Nihat Erim, Dışişleri Bakanı Osman Olcay, Başbakan Yardımcısı Atilla Karaosmanoğlu'nun katılımı ile yaptığı toplantıda, ABD Başkanı Richard Nixon'un tehditkâr mesajı olan *"Afyon konusunun ilişkilerimizin tümü üzerine gölge düşürmesinden çok endişe duyulmaktadır"* mesajını iletmişti. Handley'in haşhaş konusu üzerine ABD'nin beklentilerinin karşılanması durumunda askeri ve ekonomik destek sağlanacağını da açıkladı. Ancak 30 Haziran 1971 tarihine kadar Erim hükümeti haşhaş meselesine yönelik bir karar almaz ise ABD Türkiye ilişkilerinin zora gireceğini dair uyarıda bulunmuştu. Erim ise hükümet programına haşhaş meselesini kendisinin koyduğunu dolayısıyla hükümeti ile birlikte bu sorunu halletmek istediğini açıkladı. Haşhaş üreticisine daha iyi bir geçim kaynağının sunulması gerektiğini, büyükelçinin tehditkâr sözler söylemesinin bu görüşme sırasında olmaması gerektiğini belirtmişti. Bu kapsamda 1972 yılının sonbaharından sonra haşhaş ekimi ve afyon üretiminin yasaklanmasına karar verilmişti²¹⁰.

Tercüman, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri haşhaş ekim yasağını kısmen ele almıştır. *Milliyet* diğer gazetelere oranla haşhaş yasağı konusunda en çok haber yapan gazetedir. Gazete sayfasında haber hiyerarşisi içerisinde haşhaşla ilgili haberleri en altlarda da olsa kısmen okuyucuya yansıtılmıştı. Yasak kararı; *"1972'de Afyon Ekimi Yasak!"* manşetiyle verilirken Amerika'nın iki yıl boyunca haşhaş üreticisini mağdur etmeyecek ücret ödemesi yapacağı bilgisi aktarılmaktaydı²¹¹. Abdi İpekçi konuyla ilgili değerlendirmesinde yasak kararının ABD'deki uyuşturucu sorununu

²⁰⁸ Cem, 12 Mart..., s. 293.

²⁰⁹ *Milliyet*, 19 Haziran 1971, s. 3.

²¹⁰ "1972 Sonbahar Devresinden İtibaren Haşhaş Ekimi ve Afyon Üretiminin Yasaklanacağı Hakkında Kararname", Karar Sayısı:7/2654, Karar Tarihi: 26/6/1971, *Resmî Gazete*, 30 Haziran 1971, S.13881, s.5.

²¹¹ *Milliyet*, 26 Haziran 1971.; *Milliyet*, 30 Haziran.; *Milliyet*, 4 Temmuz 1971.

çözmeyeceğini ifade etmiştir. Yazarın değerlendirmesinde Türk üreticinin mağduriyetini ele almadığı ABD'deki uyuşturucu sorununu konu edindiği görülmektedir²¹².

Tercüman kararın kabulüne ilişkin herhangi manşete yer vermeyerek “1972’de Haşhaş Ekimi Yasak” şeklinde küçük bir başlıkla haberi duyurmuştu. Herhangi bir yoruma yer vermeyen gazete haberi arka sayfalara taşıyarak çıkan kanunla ilgili bilgi aktarımında bulunmuştu. Temmuz ortasında ise Ahmet Kabaklı “...o kadar aleyhinde konuştuğumuz aslında bize hiçbir ziyanı dokunmayan, isteseydik bizi bay edecek olan haşhaşı korkarım ki çok arayacağız. Korkarım, Allah’ın bir nimetini, dostluk belasına ve “insanîyetçilik” fiyakasına bırakmış bulunuyoruz” değerlendirmesinde bulunmuştu. Kabaklı ele aldığı yazıda yasak kararının hata olduğunu ortaya koymaktaydı. “isteseydik bizi bay edecek” sözleriyle haşhaşın sanayi ürünü olarak değerini vurgulamakta ve ülke ekonomisi için önemine dikkat çekmekteydi. Yazının devamındaki “şimdi yine insanîyet minsanîyet! Derken koydular mı bizi kafese?” sözleriyle ABD’nin Türkiye üzerindeki baskısına dikkat çekilmişti²¹³.

Cumhuriyet yasak kararına ilişkin herhangi bir haber sunmayarak kararı onaylamadığını göstermişti. Konuya yönelik ele aldığı köşe yazısında; *Bu karar, büyük bir dünya rekorunun ve kapıları bir türlü açılmamış biz hazinenin ölüm kararıdır*” yorumuna yer vererek karara tepki göstermişti²¹⁴.

Milliyet haşhaş kararına yönelik politik bir değerlendirmeden kaçınırken *Tercüman* ve *Cumhuriyet* gazeteleri hükümetin kararına karşı çıkan eleştirilere yer vermişti.

Nihat Erim Başbakanlığında kurulan partilerüstü hükümet, aynı zamanda reform hükümeti olarak tanıtılmıştı. Reform hükümetinin temel hedefi 12 Mart Muhtırasında belirtilen ve 1961 Anayasası ile öngörülen toprak-tarım-vergi-eğitim vb. alanlardaki reformların hayata geçirilmesiydi²¹⁵. Hükümet programında da genişçe yer

²¹² Abdi İpekçi, “Haşhaş Kararı”, *Milliyet*, 30 Haziran 1971.

²¹³ Ahmet Kabaklı, “Şu Bizim Haşhaş”, *Tercüman*, 18 Temmuz 1971.

²¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “Haşhaşın Ardından”, *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1971.

²¹⁵ Ahmad, *Modern...*, s.366.

bulan reformlar, gittikçe şiddetini arttıran sokak olayları nedeniyle önceliğini yitirmiş, şiddet olaylarının etkisini kırmak için sıkıyönetim ve ardından anayasa değişikliğine ihtiyaç duyulmuştu. Ancak muhtırayı veren komutanlar reformların bir an önce hayata geçirilmesini istedikleri için reformların ertelenmesi söz konusu olamazdı. Bu bağlamda Nihat Erim “*reformları gerçekleştirmemek, meclisten geçirmemek durumu ile karşılaştığımızda yapacağımız iş emaneti teslim etmek, görevimizden ayrılmaktır*” diyerek yapılması hedeflenen reformlar konusunda ciddiyetini ve kararlılığını net bir şekilde ifade etmişti²¹⁶.

1961 Anayasasında 1488 sayılı kanunla yapılan değişikliklerin tamamlandığı günlerde, ülke gündeminde konuşulan bir diğer konu reformlar meselesiydi. Reform kabinesi olarak bilinen Nihat Erim’in reformları gerçekleştirebilmesi için önünde engel olarak gördüğü anayasa değişikliği artık tamamlanmıştı. Reformist bir vaadle ortaya çıkan Nihat Erim hükümeti ilk günlerde siyasi çevre tarafından sempati ile karşılanmıştı. 12 Mart’ın iktidardan uzaklaştırdığı AP lideri Süleyman Demirel, “*Reform diye memleket kötürüm hale gelmemeli*” şeklinde uyarıda bulunmuş olsa da “*Memleketin derdini kim çözerse onu destekleriz. Yeter ki faydalı olmayacak işlerle karşılaşmayalım*” diyerek temkinli bir şekilde Erim ve hükümetine olan yaklaşımını net bir şekilde açıklamıştı²¹⁷. CHP lideri İsmet İnönü ise reformlar konusunda ümitli konuşan Erim hükümetine reformlarla ilgili “*Ne kadar ilerletirler, ne kadar hazırlarsa, netice almış kadar hizmet etmiş olurlar*” sözleri ile desteğini esirgememişti²¹⁸. Nihat Erim’in dönemin iki güçlü siyasi liderinin reformlar konusundaki desteğini hissetmesi dönemin koşulları bakımından oldukça önemliydi.

Erim hükümetinin uygulamak istediği reformlar arasındaki önceliği Toprak ve Tarım Reformudur. Cumhuriyetin kuruluşuna dayanan; “*topraksız çiftçiyi toprak sahibi yapacak ve ağalık sistemine son verecek*” köklü bir düzenlemenin yapılmamış olması sebebiyle Hükümet; “*bir kişi veyahut ailenin bölgelere göre en fazla sahip*

---

²¹⁶ **Milliyet**, 9 Nisan 1971.

²¹⁷ **Milliyet**, 12 Nisan 1971

²¹⁸ **Milliyet**, 14 Nisan 1971.

olabileceği toprak miktarını tespit amacıyla”²¹⁹ bir yasa hazırlamayı ve bu yasaı meclisten geçirmeyi istemişti²²⁰. Toprak Reformu tasarısının hazırlanması için görevlendirilen ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Atilla Karaosmanoğlu o günlerde yaptığı bir açıklamada bu reform çalışmasının Türkiye için bir tercih değil zorunluluk olduğunu vurgulayarak hükümetin bu konudaki kararlılığını ifade etmişti²²¹.

Toprak meselesinde CHP, toprağı olmayan çiftçiyi toprak sahibi yapma fikrini savunurken, AP modern tarımı savunmaktaydı. İki önemli siyasi görüşün düşüncelerini önemseyen Nihat Erim bu düşünceleri kapsayan ve bütünleştiren bir yasa tasarısı ile siyasi liderlerin karşısına çıkmak istemişti²²².

Hükümetin toprak reformuna yönelik çalışmaları basının da değerlendirme konusu olmuştu. *Tercüman* reformun hazırlık sürecinin aceleye getirilmemesi görüşündeydi. Aceleyle hazırlanmış bir toprak reformunu “*reform değil ihtilaldir*” olarak değerlendiren gazete bu durumun aynı zamanda özellikle köylerde sınıf mücadelesine neden olacağını ileri sürmüştü²²³.

Toprak reformunun çıkarılmasını destekleyen Abdi İpekçi, geç kalınmış bir kararın hayata geçirilmesine yönelik görüş bildirmişti. Öte yandan böylesi bir reformun uygulama sürecinde bir takım aksaklıklar yaratacağı da değerlendirilmişti:

*“Toprak Reformu sihirli bir değnek değildir. Kanunun çıkarılması, uygulamanın başlaması ile Türkiye’de ne tüm sosyal adaletsizlikler ortadan kalkacak, ne de ülkemiz birdenbire kalkınacaktır. Aksine, uygulamanın başlangıçta tarımsal üretimde duraklamalar, hatta gerilemeler yaratması dahi muhtemeldir. (Nitekim Toprak reformunu yapan birçok ülkelerde başlangıçta bu durumla karşılaşmıştır)... Ama Türkiye artık geciktirilmesi mümkün olmayan bu reformu başarılı bir biçimde gerçekleştirebilmek için, şimdiye kadar uygulananlardan yararlanmak avantajına sahiptir.”*²²⁴

---

²¹⁹ Turan, **a.g.e.**,s.247

²²⁰ Nihat Erim, **Günlükler 1925-1979**, Cilt. II, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005,s.554.

²²¹ **Milliyet**, 4 Temmuz 1971.; **Tercüman**, 4 Temmuz 1971

²²² Erim, **a.g.e.**, s.554.

²²³ Mehmet Eröz, “ İlke ve Stratejileri İle Toprak Reformu I”, **Tercüman**, 19 Ağustos 1971.; Mehmet Eröz, “ İlke ve Stratejileri İle Toprak Reformu II”, **Tercüman**, 20 Ağustos 1971.

²²⁴ Abdi İpekçi, Toprak Reformu, **Milliyet**, 25 Temmuz 2021.

Cumhuriyet, 8-21 Temmuz 1971 tarihleri arasında 4. sayfasında “*Tarımsal Devrim*” adlı köşe yazısında olması gereken tarım devrimini/toprak reformunu bütün boyutlarıyla ele alan bir yazı dizisi hazırlamıştı. İdeal toprak reformunun bütün boyutlarıyla tartışan gazete, üretimden tüketime kadar zincirin bütün aşamaları planlanmış olan bir toprak reformunun başarılı tarım devrimine dönüşebileceği düşüncesindeydi²²⁵.

Toprak Reformu ile ilgili ilk önce Ön Tedbirler Kanun Tasarısı hazırlanmıştı²²⁶. Tasarı 24-25 Eylül 1971 tarihleri arasında yapılan Bakanlar Kurulu görüşmelerinde bir takım değişikliklerin ardından Meclis’e sevk edilmişti²²⁷. Tasarının Meclis görüşmelerine başlamadan önce dönemin siyasileri konu ile ilgili görüşlerini açıklamışlardı. Toprak meselesinde CHP, toprağı olmayan çiftçiyi toprak sahibi yapma fikrini savunurken, AP modern tarımın savunmuştu²²⁸. CHP lideri İsmet İnönü toprak dağılımının sanayii kalkınmayı destek olacak nitelikte ekonomiye yararlı olan işletmelere zarar verilmeden yapılması gerektiğini açıklamıştı. MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş tasarıya tamamen karşı çıkmakta önceliğin ağır sanayiye verilmesi gerektiğini belirtmekteydi. AP de programına uygun olmayan reformları kabul etmeyeceğini açıklamıştı. Süleyman Demirel partisinin gençlik kollarında yaptığı konuşmada en büyük reformun “*siyasi reform*” olduğunu ileri sürmüş, ülkenin nasıl ve kimin tarafından yönetileceği, yöneticilerinin nasıl gelip gidecekleri sorunları halledilmeden başkaca reform yapılmayacağını söylemişti. Demirel’in bu söylemlerine CHP Genel Sekreteri Şeref Bakşık “*Demirel olanlardan ders almamışa benziyor*” çıkışında bulunmuştu²²⁹. Siyasiler arasındaki bu gerginlik kuvvet komutanlarının dikkatini çekmiş ve muhtırayı yayınlayan komutanlar açıklamalarda

---

²²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1971.; **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1971; Beşir, Hamitoğulları, “Çeşitli nedenler”, **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1971.; Beşir, Hamitoğulları, “Ve Sonuç”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1971.; Beşir Hamitoğulları, “Tarımsal Devrim”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1971.; İbrahim Saffet Omay, “Toprak Reformu Yeniden Ele Alınırken”, **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1971.

²²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Tercüman**, 14 Temmuz 1971.

²²⁷ Toprak Reformu Ön Tedbirler Tasarısı Bakanlar Kurulu değişiklikleri için bkz. **Milliyet**, 26 Eylül 1971.

²²⁸ Erim, a.g.e.,s.554.

²²⁹ **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1971; **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1971; **Milliyet**, 26 Eylül 1971; **Milliyet**, 27 Eylül 1971.

bulunmuşlardı. Bu açıklamalar *Milliyet*'e “*Reform Mutlaka Yapılacaktır*” manşeti ile *Cumhuriyet*'e “*Reformlar bu devrede mutlaka yapılacaktır*” manşetiyle yansırken Org. Celal Eyiceoğlu ve Org. Muhsin Batur'un sözleri spot olarak ön plana çıkarılmıştı. Batur'un “*Tartışma perdesi ardında reformlar dejenere edilmeyecektir*” açıklaması da siyasilere yönelik uyarı niteliğindeydi. *Tercüman* ise Şeref Bakşık'ın ve kuvvet komutanlarının açıklamalarına sayfasında yer vermeyerek bu tartışmanın dışında kalmıştır²³⁰. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* kuvvet komutanlarının açıklamalarını manşetten aktararak 12 Mart ile yaratılan koşulların halen devam ettiğini, ordunun reformların yapılması konusunda ısrarcı olduğunu ve komutanların ülke yönetimi üzerinde etkilerinin hala devam ettiği mesajını vermişti

Tasarı, 1971 Ekim ayının ikinci haftasında Geçici Komisyon'da görüşülmeye başlandı. Gergin bir ortamda gerçekleşen görüşmelerde Toprak Reformu Ön Tedbirler Tasarısı bir takım değişikliklere uğramıştır. Söz konusu değişiklikler hükümetin isteğinin dışında olsa da tasarının düzenlenmesi sırasında yaşanan siyasal gelişmeler sonucunda Nihat Erim görevinden istifa etmişti²³¹. Hükümeti kurmakla yeniden Nihat Erim'in görevlendirilmesi ile reform çalışmalarına devam edilmişti. II. Erim hükümeti önceki Toprak Reformu'na Tarım Reformu'nu da eklemişti²³². Hükümet hazırlık çalışmalarının tamamlanmasından sonra düzenlediği basın toplantısı ile Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısını açıklamıştı. 17 bölüm 241 maddeden oluşan tasarı; “*Herkes eşit toprak değil, eşit ve yeterli gelir prensibi*” ilkesi ile hareket ederek hazırlanmıştı. Toprak cinsi ne olursa olsun 2 bin dönümden fazla olan topraklar kamulaştırılacaktı. Kamulaştırılan topraklar da bedel karşılığında topraksız veya az topraklı kişilere dağıtılacaktır. 5 nüfuslu bir topraksız çiftçi ailesine sulu yerlerde en çok 106, kuru yerlerde en çok 337 dönüm verilecekti. Tarım arazilerinin kiraya ve ortağa verilmesi kesinlikle yasaklanmıştı. Reform kapsamında toprak sahibi olan vatandaş bulunduğu bölgedeki Toprak ve Tarım Reformu Kooperatiflerine kayıt olacaktı. Bu kooperatifler kredi, işletme ve satış kooperatifleri şeklinde kurulacak

²³⁰ *Milliyet*, 28 Eylül 1971; *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1971.

²³¹ Ön Tedbirler Kanun Tasarısı Geçici Komisyon'da yapılan değişikliklerin ayrıntıları için bkz. *Milliyet*, 16 Kasım 1971; *Milliyet*, 18 Kasım 1971. Beriş, a.g.e., s.249.

²³² *Milliyet*, 20 Aralık 1971.

arazi tamamen kendilerine kalacaktır. Toprak dağıtımının nasıl yapılacağı da açıklanan konular arasındadır. Toprak dağıtımından yararlanmak isteyen vatandaş kurulacak olan kooperatiflere girecek ve çiftçilik yapmaya elverişli olması gerekecektir. Topraksız veya az topraklı ailelerin reform bölgelerinde en az üç yıldan beri ortakçı veya kiracı olarak çiftçilik yapan aile başkanları toprak dağıtımından öncelikle yararlanacaktı²³³. Reform bir bölgeden değil, ülkenin çeşitli yerlerinden seçilecek birçok pilot bölgelerde birden uygulanmaya başlanacaktı²³⁴.

Tasarının açıklanması *Tercüman* gazetesine “*Arazi Kiralamak Yasaklanıyor*” manşeti ile yansıtılmıştı. Spotta Toprak Reformu Kanun Tasarısı ile Türkiye’nin sulu arazide 14, kuru arazide 16 bölgeye ayrıldığı aktarılmaktaydı²³⁵. *Tercüman*’ın tasarımı arazi kiralamasının yasaklanması üzerinden haber yapması konuyla ilgili olumsuz haber yaptığını göstermektedir. *Cumhuriyet* “*Toprak Dağıtım Ölçüsü Belli Oldu*” başlığını “*Topraklandırılacak çiftçiler üç yıl denemeye tabi tutulacak*” üst başlığı ile destekleyerek aktarmıştı. *Milliyet* ise “*2 Bin Dönümden Çok Arazi Kamuşalacak*” manşetine yer vermiş, “*Öztrak ve Sönmez “Toprak Reformu”nu açıkladı*” üst başlığını kullanmıştı²³⁶.

Tasarı 1972 yılında bir dizi kararların alınmasından sonra ciddi değişikliklere uğramıştı. 8 Haziran tarihinde de Millet Meclisi Geçici Komisyon’da görüşülmeye başladığında Nihat Erim Başbakanlık görevinden ayrılmıştı²³⁷. Bütün çalışmalara rağmen çıkarılamayan Toprak ve Tarım Reformu ancak, 25 Haziran 1973, Naim Talu hükümeti döneminde kabul edilmiştir²³⁸.

Toprak ve Tarım Reformuna ilişkin *Milliyet*, hükümet diliyle konuyu sürekli gündemde tutmaya çalışmış ve her fırsatta radikal bir reformun yapılması gerektiğini

---

²³³ *Milliyet* 20 Nisan 1972. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, İstanbul, Tekin Yayınevi, Bas.y.y., s.698.

²³⁴ *Tercüman*, 8 Şubat 1972.

²³⁵ *Tercüman*, 20 Nisan 1972.

²³⁶ *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1972.; *Milliyet*, 20 Nisan 1972.

²³⁷ Ziya Gökalp Mülayim, **Toprak Reformu ve Kooperatifleşme**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2.bs., 1976, s: 116.

²³⁸ Toprak ve Tarım Reformu Kanunu”, **T.C. Resmî Gazete**, Sayı: 14599, 19 Temmuz 1973.

dile getirmişti. Konu ile ilgili siyasi liderlerin basın toplantılarını, demeçlerini, reform ile ilgili gelişmeleri genel itibariyle manşetine taşımış, köşe yazılarında konuyu canlı tutmaya çalışmıştı. Toprak reformu konusunda özellikle ilk reform çalışmasında hükümetle aynı fikirdeydi. Radikal bir reformun ülke için mecburiyetinden bahsederken, reform sürecinde yaşanacak bir takım sorunların da olacağını ve bunların çok normal olduğunu göstermeye çalışmıştı. *Tercüman* Toprak Reformunu ön plana çıkarmamıştı. Başından beri mesafeli yaklaştığı reformun hazırlık sürecini eleştirmiş, reforma muhalif olanları da okuyucusuyla paylaşmaktan çekinmemişti. Yapılan haberler genellikle manşete yansıtılmamış, ana sayfada küçük başlıklar halinde okuyucuya aktarılan metinlerin devamı genellikle son sayfada açıklanmıştı. *Cumhuriyet* gazetesi ise ele aldığı köşe yazılarında ideal toprak reformunun nasıl olması gerektiğini açıklayan bir yayın siyaseti izlemişti. Hükümetin tasarısını eleştirmeden olumsuz haber yapma tekniğini kullanmadan tasarıyı ideal tasarının nasıl olması gerektiği üzerinden ele alarak değerlendirmişti.

Nihat Erim dönemindeki bir diğer reform çalışması eğitim alanındaydı. Hükümet programında Milli Eğitim reformuna geniş yer verilmişti²³⁹. Erim döneminde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yükseköğretim reform çalışmalarına başlanmıştı. Ancak beş üniversite (Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ege üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi) MEB bünyesindeki çalışmalara katılmayacaklarını, beş üniversitenin ortak tasarı hazırlayacağını Nihat Erim'e bildirmişlerdi²⁴⁰. Başbakan tasarıyla ilgili görüş ayrılıklarının yaşandığı günlerde Üniversite Reformu Çalışma Komisyonu'nda yaptığı konuşmada fikir ayrılıklarını da ele alarak; “*üniversite, yükseköğretim ve eğitim alanında yapılacak reform şahsen benim gözümde en önemli reformdur*” diyerek konuya verdiği önemi belirtirken, tasarının en geç iki hafta içerisinde tamamlanmasını istemişti²⁴¹. Nihat Erim'in toplantıdaki konuşmalarını “*Erim ‘Üniversite reformu muhakkak yapılacak’ dedi*” cümlesiyle haberleştiren *Tercüman*, Başbakan'ın kararlılığını ön plana

²³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dön.:3, C.:12, Bir: 80, 2 Nisan 1971, ss.394-395.

²⁴⁰ Milliyet, 1 Ekim 1971.

²⁴¹ Milliyet, 2 Ekim 1971; Tercüman, 2 Ekim 1971; Cumhuriyet, 2 Ekim 1971.

çıkarmıştı²⁴². *Cumhuriyet* ise Erim'in "*Gerekenler yapılmadığı için 1971 ortamına geldik*" cümlesini başlığa taşıyarak 1971 öncesi Demirel hükümetini örtük anlamda eleştirmişti. Ön plana çıkarılan bir diğer vurgu ise Başbakanın "*Üniversite, yükseköğretim ve eğitim alanında yapılacak reform şahsen benim gözümde en önemli reformdur*" sözleri ile sağlanmıştı. *Milliyet* de Erim'in; "*Üniversite tasarısı 15 Ekimde Bitmeli*" sözünü manşetine taşıyarak Erim'in bu konudaki kararlılığına dikkat çekmekteydi²⁴³.

Milli Eğitim Reform tasarısında üniversitenin gözetim ve denetimi için Yükseköğretim Kurumu(YÖK) adıyla bir kuruluş öngörülmüştü. Kurulacak olan YÖK aynı zamanda üniversiteye giriş konusunda yetkili kılınmıştı. Yükseköğretimin paralı olmasına karar verilmiş olup durumu olmayan ve başarılı öğrencilerin harçlarının devlet tarafından yatırılması taslakta yer alan maddeler arasındadır. Kademeli öğretim uygulamasının öngördüğü taslak, birinci kademe temel bilimler, ikinci kademe lisans diploması, üçüncü kademenin de lisansüstü ve doktora ile ilgili olmasını önermekteydi. Akademik unvanlar da Profesör, Doçent, Yardımcı Doçent şeklinde düzenlenmişti. Milli Eğitim Bakanına üniversite senatoları kararlarına itiraz hakkı tanınmaktaydı. Öğretim üyeleri 70 yaşında emekli olacak, aynı zamanda aylıklarının yüzde yetmiş oranında tazminat ödenecekti. Öğretim üyelerine uyarma-meslekten çıkarma gibi cezalar verilebilecekti. Üniversitelerde meydana gelen olaylarda yetkililerin kapatma kararına rağmen bir ay içerisinde olaylar yatışmaz ise Bakanlar Kurulu üniversite veya üniversitenin ilgili kurum veya kuruluşuna belli bir süre ile el koyabilecekti²⁴⁴.

Hazırlık çalışmaları tamamlanan tasarı hakkında bilgi vermek ve kritiğini yapmak üzere 23-25 Kasım 1971 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen semire Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü(OECD) gözlemcileri de katılmıştı²⁴⁵. Üniversiteler Kanun Tasarısı'nın görüşüldüğü seminerde Ankara ve İstanbul

---

²⁴² Ali Rıza Alp, "Reform Kadrosu", *Tercüman*, 2 Ekim 1971.

²⁴³ *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1971; *Milliyet*, 2 Ekim 1971

²⁴⁴ *Cumhuriyet*, 7- Ekim 1971; *Milliyet*, 7- Ekim 1971; *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1971

²⁴⁵ *Tercüman*, 19 Kasım 1971.

üniversiteleri tasarıya karşı çıkmışlardı²⁴⁶. Tasarısının bazı maddelerinin üniversite fikirlerine uygun olmadığı bazı maddelerinin ise Anayasanın 120. maddesine aykırı olduğu gerekçesini sunan üniversitelerarası kurul, üniversite reformunun, üniversite özerkliğini zedelemekten gerçeğe geçirme zorunluluğuna vurgu yapmıştı. Kurula göre; üniversite özerkliğini esas almayan herhangi bir üniversite kanun tasarısını, toplum yararıyla bağdaştırmaya ve reform olarak nitelendirmeye imkân yoktur²⁴⁷. İstanbul Teknik Üniversitesi(İTÜ), Ege Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi gibi birçok üniversite tasarıya karşı çıktığını açıklarken Erzurum Üniversitesi tasarıyı savunmuştu²⁴⁸. Tasarı, Ankara Üniversitesi Rektörü Tahsin Özgüç tarafından “*Bu tasarı ile üniversiteler siyasal iktidarların etki alanı içine itilmektedir*” şeklinde değerlendirilmişti. Üniversitelerin eleştirisine dönemin Milli Eğitim Bakanı Şinasi Orel; “*Öğretim üyelerinin üniversitelerden uzaklaştırılması yetkisini daha yukarı bir otoriteye verme taraftarı değiliz. Ama şartlar icap ederse şüphesiz ki üniversiteler içinde operasyon yapılabilir*” şeklinde tehditkâr bir karşılık vermişti²⁴⁹.

MEB Komisyonu ve üniversitelerin ayrılık yaşadığı konuların başında YÖK kuruluş ve görevi, üniversiteler arası kurulun kuruluş ve görevi, MEB bakanına tanınan yetkiler, disiplin esasları, akademik unvanların kanunla verilmesi gelmekteydi²⁵⁰. Derin görüş ayrılıklarının olduğu tasarının ortak kurullararası toplantılarda ele alınarak çözümlenebileceği düşünülmüş olsa da Nihat Erim’in istifası üzerine sonuçsuz bir reform girişimi olarak kalmıştır²⁵¹.

Konuya yönelik en dikkat çekici duyarlılığı gösteren *Cumhuriyet*, *Tercüman* ve *Milliyet*’e nazaran eğitim reformuna yönelik haberleri ana sayfasına taşımış ve çokça köşe yazısına yer vermişti. Gazete Anayasanın 120. maddesinde yapılacak

---

²⁴⁶ *Milliyet*, 26 Kasım 1971.

²⁴⁷ *Cumhuriyet*, 27 Kasım 1971.

²⁴⁸ *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1971; *Tercüman*, 28 Kasım 1971

²⁴⁹ *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1971; *Milliyet*, 26 Kasım 1971.

²⁵⁰ *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1971.

²⁵¹ *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1971.; *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1971.

değişikliklerin özerkliği zedeleyeceğini ön plana çıkarmıştı²⁵². Başarılı bir eğitim reformunun gençleri toplum hizmetleri için özgür ortamlarda yetiştirmekten geçtiğini vurgulayan gazete, yükseköğretimin niteliğine önem verilmesi gerektiği düşüncesindeydi²⁵³.

Nihat Erim hükümetleri dönemindeki reform çalışmalarından biri de mali reformlardı. Hükümet programında gelir vergisi sistemindeki eksikliklerin tamamlanıp vergi kaçakçılığının önüne geçileceği ileri sürülmüştü. Anayasanın 61. maddesine dayanarak tarımsal gelirlerin vergilendirileceği, vergi sistemindeki gelir dağılımının yeniden düzenlenerek, sosyal adaletin sağlanması esas alınmıştır. Tasarruf bonusu sisteminin vergi haline dönüştürülmesi, bankacılık ve sigorta sisteminin geliştirilmesinde öz kaynakların takviye edilmesi, emekli, dul ve yetim aylıklarının düzenlenmesi, devlet içerisindeki lüks tüketimin engellenmesi mali reformlar arasında yer almıştı²⁵⁴.

Atilla Karaosmanoğlu düzenlediği basın toplantısında vergi sistemindeki kaçak noktaları kapatmak amacıyla en kısa zamanda vergi reformu tasarısının hazırlanarak Meclis'e sunulacağını açıklamıştı. Dar gelirli vatandaşa en az geçim indirimi ve vergi yükünün azaltılması öngörülmekteydi. Maliye Bakanı Sait Naci Ergin de Tasarruf Bonolarının vergiye dönüştürülmesi için çalışmaların başlatıldığını, çalışma kapsamında en yüksek vergi oranının %3 olacağını duyurmaktaydı²⁵⁵. Mali reformlar kapsamında 1327 Sayılı Personel Kanunun değiştirilmesini öngören kanun tasarısı Başbakanlığa sunulurken, sadece yabancı şirketleri etkileyecek Kurumlar Vergisi'nin %25'ten %50'ye çıkarılması öngörülmüştü²⁵⁶. Yine mali reformlar kapsamında yer alan emekli, dul, yetim ve malul aylıklarına yüzde 80'e kadar zam

---

²⁵² Bedrettin Tuncel, "Üniversite Reformu", **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1971.; Bedrettin Tuncel, "Üniversite ve Özerklik", **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1971; Sadi Irmak, "Üniversiteler Reform Tasarısı", **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1971.; Sadi Baydan, "İlköğretimde Reform Meselesi", **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1971.

²⁵³ Cumhuriyet gazetesinde Orhan Erdiç, "Üniversite ve Tasarılar adında bir yazı dizisi ile tasarımı bütün yönleriyle ele almıştır. Orhan Erdiç, "Üniversite Reformu ve Tasarılar", **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1971; **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1971; **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1971; **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1971; **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1971.

²⁵⁴ **A.g.d.**, s.396.

²⁵⁵ **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1971.; **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1971

²⁵⁶ **Milliyet**, 22 Haziran 1971.

yapılmasını öngören tasarı kanunlaşmıştı. Böylece emekli aylıklarında gösterge ve katsayı sistemi uygulanmış, emekli olmak için 25-30 sene bekleme zorunluluğu kaldırılmış 5 hizmet yılını dolduran memurun emekliye ayrılmasının önü açılmıştı. Emekliye ayrılması durumunda da her hizmet yılı için yarım maaş ikramiye ödemesi öngörülmüştü²⁵⁷.

1972 bütçesine acil finans ihtiyacının doğması üzerine hükümet bir takım vergilendirme çalışmalarında bulunmuştu. Bu kapsamda mali portresi yaklaşık 8 milyarı bulan katma değer vergisi, mali denge vergisi, emlak vergisi gibi bazı vergi kalemlerinde düzenleme yapılmak istenmişti. Ancak siyasi partiler çıkarılacak vergilere tepki göstermişlerdi. O günlerde yaşanan vergi tasarılarını görüşecek milletvekillerinin komisyon sözcülüğünü kabul etmemesi krize neden olmuştu²⁵⁸. *Tercüman* bu duruma “*Vergi çok savunacak sözcü yok*” başlığıyla duyurmaktaydı. Haberi ana sayfanın ortasında paylaşan gazete, başlığı gerçek anlamda kullanmış olsa da hükümetin vergilerle ilgili kararına eleştirel bir dille yaklaşmıştı.

Milliyet ise aynı haberi manşetten vermiş ve “*Vergi Komisyonu süresiz ertelendi*” başlığını kullanmıştı. Değerlendirmede bulunan Abdi İpekçi, hükümetin enflasyonist ortamdan kurtulmak için vergi kaleminden başka çaresi olmadığını ön plana çıkarmıştı. Aynı zamanda vergiden etkilenecek dar gelirliden sanayiciye kadar tüm kesimin itiraz etmesini de haklı bulan yazar, başka bir alternatifin olmadığını belirterek dengeli bir değerlendirmeye yer vermişti²⁵⁹. Aynı günlerde *Milliyet*’te vergiler konusunun değerlendirildiği bir başka yazıda “*maliye, vergi zamları yaparken hep ücretliler ile çoğu sanayi alanında iş yapan firmaları nişan almaktadır... Vergi yükünün ağırlığını taşıyanlara biraz daha abanmak, olumlu çıkar yol değildir. Yeni vergilere bir alternatif aramak lazımdır*” demekteydi. İstanbul Üniversitesi Öğretim

---

²⁵⁷“5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa ek ve geçici maddeler eklenmesine ve bu kanun ile diğer kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesine ve kanun ile diğer kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesine ve kaldırılmasına dair Kanun”, Kanun No:1425, Kabul Tarihi: 08/07/1971, **Resmî Gazete**, (11 Temmuz 1971), S.13892, ss.1-4.

²⁵⁸ İncelemiş olduğumuz Cumhuriyet gazetesi 8 Mart 1971 tarihli yazısı sebebi ile 22-31 Haziran 1971 ve 1-31 Ocak 1972 tarihleri arasında kapalı olması sebebi ile gazetenin bu takvim aralığını inceleme şansımız olmamıştır.

²⁵⁹ Abdi İpekçi, “Peki Ama Çare Ne?”, **Milliyet**, 11 Ocak 1972.

Üyesi Prof. Dr. Feridun Ergin'in ele aldığı yazıda hükümetin vergi reformu konusundaki tavrı eleştirilmişti. Hükümetin vergi yükümlülüğünün belli bir kesime yüklendiği ifade edilmişti²⁶⁰. *Tercüman* konuya ilişkin görüşlerini “*Klasik CHP’li Sayın Maliye bakanımız yeni vergiler peşindedir. Çünkü kendilerinin maliye felsefeleri ‘Her şeye vergi, daima vergi, daha çok vergi’den ibarettir*” sözleri ile ifade ederek eleştirmişti²⁶¹.

Bütçe açığını kapatmak amacıyla getirilmek istenen vergiler siyasi parti, kurum ve kuruluşlar tarafından sert tepki ile karşılanmıştı. CHP, hükümetin getireceği vergilerin reform niteliğinde bulmamış, bütçe zorunluluğu nedeniyle getirilecek mali denge vergisinin yüzde üçten fazla olmaması gerektiği üzerinde durmuştu. Milli Güven Partisi mali denge vergisini çağın vergi anlayışına aykırı bulmuş, hayat pahalılığı ile mücadele eden halka böyle bir yükümlülük altına sokmanın hata olacağını ileri sürmüştü²⁶². CHP’nin tasarıya yönelik tepkisi *Milliyet*’in manşetine “*Vergi Yerine Lüks Harcama Dursun*” başlığı ile yansırken *Tercüman* konuya değinmemişti. Bu durum da yine gazetenin ideolojisiyle paralellik gösteren bir tutumdur²⁶³.

Vergiler meselesinin tartışıldığı günlerde *Tercüman* planlanan vergi oranlarının düşürülmesi taraftarıydı. Aksi durumda “*ülkenin hayat damarlarını kurutulacak, gelir gücünü aşan verginin adı da haraç olacaktır. Haraç alma yerine herkesten istenen tasarrufa önce devlet uymalıdır*” diyerek vergiler konusu ile ilgili görüşünü dile getirmişti²⁶⁴. Aynı zamanda o dönemde ülkede çıkarılan vergilendirme çeşitlendirmesi ile ilgili olarak; “*gün geçmiyor ki gazete sütunlarında yeni bir verginin getirilmekte olduğu yazmasın*” yorumuna yer vermişti²⁶⁵.

²⁶⁰ Feridun Ergin, “Yeni Vergiler”, *Milliyet*, 12 Ocak 1972.

²⁶¹ Ergun Göze, “Mali ve Zihni Denge”, *Tercüman*, 11 Ocak 1972.

²⁶² *Milliyet*, 10 Ocak 1972.; *Milliyet*, 15 Ocak 1972.

²⁶³ *Milliyet*, 13 Ocak 1972. Cumhuriyet gazetesi ise 8 Mart 1971 tarihinde yayınlamış olduğu bir yazı sebebi ile 1-31 Ocak 1972 tarihleri arasında kapalı kaldığı için gazetenin bu nüshaları incelenememiştir.

²⁶⁴ “Vergiler ve Haraç”, *Tercüman*, 25 Ocak 1972.

²⁶⁵ Vural Savaş, “Vergiler ve Kalkınma”, *Tercüman*, 10 Ocak 1972.

Mali reformlar kapsamında yürütülen çalışmalar sonucunda Mali Denge Vergisi Kanun tasarısı 6 Nisan 1972 günü Meclis'te görüşülerek kabul edildi²⁶⁶. Ayrıca Tasarruf Bonosu yükümlülüğüne ilişkin geçici bir maddenin eklenmesi sağlanmıştı. Gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri, 1972 yılı için beyan edecekleri kazançlar üzerinden tasarruf bonusu karşılığını ödeyeceklerdi. Ayrıca Süleyman Demirel döneminde çıkarılmış olan 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununun bazı maddelerinde de değişiklik yapılmıştı²⁶⁷.

Mali Denge Vergisi Kanun Tasarısının kabul edilmesine ilişkin *Tercüman* herhangi bir habere yer vermemişti. *Milliyet* ana sayfasının en altlarında küçük bir haber yaparken *Cumhuriyet* hükümeti çıkarmakta olduğu vergi kanunları üzerinden eleştirmişti:

“Maliye Bakanımızın gözü aydın Bütçeyi dengelemek için kolları sıvayıp hamle yaptığı 972 modeli vergilendirme teşebbüslerinden biri sonuca yaklaşıyor. Mali Denge Vergisi Tasarısı Meclis'te kabul edildi... Derken, sırasıyla, Finansman Kanunu değişikliği içinde yer alan İşletme Vergisi, Emlak Alım Vergisi, Gayrimenkul Değer Artışı Vergisi, Harçlar Vergisi, Gider Vergisi ile ilgili tasarılar gelecek... Tabii, bütçemiz dengelenirken, bu arada pek çok vatandaşın da dengesi bozulacak. Kesenin dengesi bozulacak, sınırların dengesi bozulacak. Allah vere de her şeye bulaşacak bu dengesizlik, mali Denge Vergisinin dengesini bozmasa!”²⁶⁸.

Olağanüstü şartların ürünü olarak kurulan I. Nihat Erim hükümeti kuruluşundan itibaren uyumsuzluk içerisindeydi. 12 Mart rejiminin iktidardan aldığı AP'nin Erim hükümetinin kurulmasında bakan vererek destek vermesi bu uyumsuzluğun sebeplerinden biriydi. Farklı görüşlerin yer aldığı kabinde reformcular olarak bilinen 11'ler 12 Mart Muhtırasını yaratan koşulları AP'nin yaptığı düşüncesinde olup muhtırada belirtilen reformların da bir an önce gerçekleşmesi gerektiği kanaatindeydi. Ancak hükümetin kurulmasından kısa süre sonra ülkede yaşanan asayiş sorununun öncelik meselesi haline gelmesiyle ülkenin en önemli ve en

²⁶⁶Mali Denge Vergisi Kanunu ayrıntı için bkz. Mali Denge Vergisi Kanunu, Kanun No:1598, Kabul Tarihi:26/6/1972, **Resmi Gazete**, (30 Haziran 1972), S. 14231.

²⁶⁷ 1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunun bazı maddelerinin değişikliğine ilişkin ayrıntı için bkz. 29/7/1970 gün ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunun bazı maddelerinin kaldırılması, değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi hakkında Kanun”, Kanun No:1610, Kabul Tarihi: 17/7/1972, **Resmi Gazete**, 27 Temmuz 1972, S. 14258.

²⁶⁸“Dengeden Dengeye”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1972.

acil meselesi güvenlik olmuştur. Bu bağlamda hükümet önce sıkıyönetim sonra da anayasa değişikliği sürecine gitmişti. Bununla birlikte 12 Mart rejimine yönelik yeni bir strateji belirleyen AP ise özellikle Haziran ayıyla birlikte suskunluğunu bozmuştu. Bundan sonraki süreçte de kendi istediği, sıkıyönetim ve anayasa değişikliği, kararların Meclis'ten çıkmasında hükümeti desteklerken toprak reformu gibi istemediği konularda da destek vermemiştir.

Erim hükümetinin AP ile yaşadığı sorun zaman içerisinde büyümüştü. Özellikle Süleyman Demirel'in partisinin Gençlik Kolları'nda yapmış olduğu *"Milletin vizesinden geçmeyen hiçbir hamle gerçekleşemez", "En büyük reform siyasi reformdur"* gibi açıklamalar dönemin kuvvet komutanlarının rejime yönelik ardı ardına açıklama yapmasına neden olmuştu. Bu açıklamanın üzerine Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanları *"bu reformlar mutlaka yapılacaktır"* açıklamasında bulunurken Kara Kuvvetleri Komutanı; *"Oyalama ve taktik istemiyoruz"* çıkışında bulunmuştu²⁶⁹. Başbakan Nihat Erim 29 Eylül tarihli Meclis oturumunda yaptığı konuşmada; *"komutanlarla Aynı Düşüncedeyim ve onların bu sözlerinin sorumluluğunu taşıyorum"* , *"12 Mart muhtırası hakkında şöyle veya böyle konuşmalar yapmak, bence mertlik değildir. Mertlik; o muhtırayı burada kabul edip etmediğini konuşmakla olur"* sözleri de AP ve Erim hükümeti ilişkilerini farklı bir noktaya taşımıştı²⁷⁰. Konuşmanın ardından AP Başkanlık Divanı toplantısında Erim'in bu konuşmaları ve son siyasi durum değerlendirilmiş Demirel, *"Biz memleketimizin büyük bir buhran içinde bulunduğunun idraki ve bunun gerektirdiği sorumluluğu daima göz önünde tuttuk başkalarının sorumsuz davranışları bizi aynı şekilde hareket etmeye zorlamaz"* diyerek AP'nin Genel İdare Kurulu'nun toplanmasına karar verilmişti²⁷¹. Toplantı sonucunda AP, Erim hükümetindeki 5 bakanını geri çekme kararı almıştır.

²⁶⁹ Tercüman, 26 Eylül 1971.; Tercüman, 27 Eylül 1971.; Tercüman, 29 Eylül 1971.; Milliyet, 26 Eylül 1971.; Milliyet, 27 Eylül 1971.; Milliyet, 29 Eylül 1971.; Cumhuriyet 26 Eylül 1971.; Cumhuriyet, 27 Eylül 1971.; Cumhuriyet, 29 Eylül 1971.

²⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi; Dön: 3, C.: 18, Bir: 169, (29 Eylül 1971), s.170.

²⁷¹ Cumhuriyet, 2 Ekim 1971. Milliyet, 2 Ekim 1971. Tercüman, 2 Ekim 1971.

AP'nin bakanlarını çekme kararı *Milliyet*'e “AP, kabinedeki 5 bakanını çekiyor” manşetiyle yansıtılırken, *Cumhuriyet* ise “AP, Erim Hükümetine verdiği bakanları çekiyor” manşetine “Genel İdare Kurulu Karar verdi” üst başlığını kullanmış “Yeni bir hükümet buhranı doğruyor” cümlesinden oluşan yoruma dayalı bir spot bilgi yerleştirilmişti. *Tercüman*'ın “Erim'in Meclis'teki konuşmasında Hükümetin partilerüstü niteliğini kaybettirdiği gerekçesi ile” üst başlığına yer verdiği manşeti “AP Hükümetten çekiliyor” şeklindeydi²⁷².

Adalet Partisi'nin kararını AP'li bakanlardan Cahit Karakaş ve Sezai Ergun gibi isimler kabul etmezken, söz konusu karar hükümet bunalımına sebep olmuş ve Başbakan Erim istifası gündeme gelmişti. Hükümet krizi AP lideriyle yapılan bir dizi görüşmelerle aşılmaya çalışılsa da sonuç alınamamıştı. Ancak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın “hükümeti desteklemenin tarihi görev” olduğuna yönelik 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı mesajı hükümet krizinin atlatılmasına katkı sağlamış ve AP, bakanlarını çekme kararından vazgeçmişti²⁷³.

Adalet Partisi, Erim hükümetiyle çalışmaya devam etme kararı almış olsa da olayın üzerinden çok süre geçmeden tarihte 11'ler olarak bilinen bakanların istifasıyla I. Erim hükümeti son bulacaktı. Dönemin Sağlık Bakanı Akyol'un ilaç fiyatlarında düzenlemeye gitmek amacıyla ilaç hammadde ithalatını Dış Ekonomik İlişkileri Bakanlığı kontrolüne devretmek istemişti. Bu talep eczacılar ve ilaç firmalarının tepkisine yol açmıştı. Tepkilerin parlamentodaki temsilcisi ise AP ve MGP idi. İşin çıkmaza girmesi üzerine Sağlık Bakanı bu durumdan memnuniyetsizliğini dile getirmişti. Bir diğer neden ise 1972 bütçe görüşmeleriydi. Hükümetteki reformcu kanat, bütçe denkliliğini sağlamak amacıyla yeni vergiler çıkarmak istemişti. Ancak bu isteklerin Maliye Bakanlığındaki reformcu olmayan kanat tarafından geciktirilmesiyle hükümet içerisindeki fikir ayrılıklarını derinleştirmişti. Söz konusu fikir ayrılıklarının son noktası ise Başbakan Nihat Erim'in 2 Aralık 1971 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında AP'li Maliye Eski Bakanı Mesut Erez'i Başbakan Yardımcısı olarak

²⁷² *Milliyet*, 5 Ekim 1971.; *Milliyet*, 6 Ekim 1971, *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1971. *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1971. *Tercüman*, 5 Ekim 1971.; *Tercüman*, 6 Ekim 1971.

²⁷³ *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1971; *Tercüman*, 7 Kasım 1971; *Milliyet*, 7 Kasım 1971.

tanıtması sürpriz bir gelişme olmuştu. Görevlendirme habersizce yapılmış ve reformist kadroda bu atama kırılma noktası olmuştu. Bu olay üzerine 11 bakan tarafından hazırlanan istifa mektubu Başbakan'a sunulmuştu. 11'ler istifa gerekçelerini; hükümet üyeleri arasında inanç ve görüş birliği olmaması, reformlara hükümet içerisinde engellemeler, AP'nin hükümeti düşürmek için takındığı tutum, Mesut Erez'in Başbakan Yardımcılığına getirilmesi gibi sebeplere dayandırmıştı²⁷⁴.

Milliyet I. Nihat Erim hükümetinin istifa haberini “Önce 11 Bakan Çekildi” üst başlığını taşıyan “Sonra Erim İstifa Etti” manşeti ile okuyucusuna aktarmıştı²⁷⁵.

Abdi İpekçi'nin 11'lerin istifasına ilişkin yorumu şu şekildedir:

“Erim Kabinesine partiler dışından alınan ve büyük çoğunluğunun politika ile ilişkisi bulunmayan Bakanlar, işin başından beri bir değerlendirme hatası yapmakta idiler. Kendilerini Kuvvet Kumandanlarının muhtırası ile kurulan olağanüstü bir hükümetin üyeleri olarak görüyorlardı. 12 Mart Muhtırasında öngörülen hususların özellikle reformların yerine getirilmesi ile görevlendirildiklerini dikkata alarak, bu görevin yürütmesinde muhtırayı veren kuvvetlerce destekleneceklerini, parlamento engeli ile karşılaşmayacaklarını hesaplıyorlardı herhalde... Hükümetle partiler arasında kurulacak diyalog, suçlama ve zorlama yollarına kaymadan, uzlaşıcı hedeflere dönük olsaydı imkânsız sayılan birçok işler başarılabilirdi... Bu fırsat kaçırılmıştır. Kabineye partiler dışından alınan Bakanlar belki politikaya yabancı olduklarından, belki devrimci atılımlarına karşı gösterilen direnişler karşısında kolaylıkla tepkiye kapılmaktan gerçek durumu yeterince değerlendirememişlerdir. Ve yazık oldu. Yazık”²⁷⁶.

Abdi İpekçi ele almış olduğu köşe yazısında 11'lerin yönetim anlayışını ve siyasi tablodaki durumlarını ele almıştı. Partiler dışından seçilen teknokrat kadronun TSK'yı arkasına alarak harekât edeceklerine olan inançlarını eleştirmişti. Aynı zamanda yazar söz konusu iddiasıyla teknokrat kadronun demokrasinin gereklerinden olan parlamentoyu yok saydığını iddia etmişti.

I. Erim hükümetinin istifası günün en önemli haberi olarak sürmanşete taşıyan Tercüman'ın başlığı “Hükümet İstifa Etti” şeklindeydi. Üst başlıkta Mesut Erez'e bakanlık verilmesi ile 11'lerin hükümetten çekildiği açıklanmıştı²⁷⁷. Tercüman'ın

²⁷⁴ “I. Erim kabinesinde yer alan 11'lerin istifa mektubuna yönelik ayrıntılı bilgi için bkz.”: Turan, a.g.e., ss. 254- 255

²⁷⁵ Milliyet, 4 Aralık 1971.

²⁷⁶ Abdi İpekçi, “Yazık Oldu”, Milliyet, 4 Aralık 1971.

²⁷⁷ Tercüman, 4 Aralık 1971.

istifalara ilişkin yorumu kendilerini beyin takımı ve reformcu olarak gören bakanların başından beri Erim ile görüş ayrılıkları yaşadığını, zaman zaman kabine içerisinde istifa seslerinin duyulduğunu ve bunların yatıştırıldığına yönelikti.²⁷⁸

Tercüman iki köşe yazısında da teknokratları sert bir dille eleştirmiştir. Şöyle ki;

“Parlamentomuzda, demokratik rejimin ve anayasa kurallarına, hatta son zamanlarda Başbakan’a bile ısrarlı şekilde karşı çıkan bir kısım hükümet üyelerinin ayrılmaları, siyasi havamızda günlük güneşlik bir devrin açılacağı müjdesini vermiştir. Bilhassa son aylarda, bazı iktidar koltuklarından neredeyse kuşku duyar ve yarın başına ne geleceğini acı acı düşünür hale gelmiş olan halkımızda, bu istifa kararları, gizlenmeyen bir ferahlık yaratmıştır. Erim hükümetindeki bazı bakanların, görünen, görünmeyen bazı tasarrufları ile sade parlamentoya değil, sıkıyönetim makamlarının milliyetçi ve antikomünist çalışmalarına da ters düştükleri, hatta direndikleri kanaati, halkımızda yerleşmiştir. Anarşist kimselerin, firar etmeye ve sayın askeri hâkimlerin üzerine yürümeye kadar varan azgınlıkları bile, maalesef, sıkıyönetimle çatışır görünen bazı tutumlar ile yorumlanmaktadır.”²⁷⁹

“Beyin kabinesi denilerek büyük iddia ve gösterişlerle seçilip getirilen kimselerden bir kısmının tam bir acz içine düşerek vazifeden adeta kaçmaları, milletimizi asla şaşırtmamıştır. .. Sekiz aydan beri her şey, parlamento dışından gene teori ve kaprisli, toy kimselerin iyi bakan ve idareci olamadıklarını, en koyu parlamento düşmanlarına bile ispat etmiş bulunmaktadır.”²⁸⁰

Cumhuriyet “11 Bakan çekilince Erim istifa etti” şeklindeki durum bildiren manşete yer vermişti²⁸¹. Gazete 11’lerin istifası şu şekilde değerlendirilmişti:

“Kurulduğu günden beri Erim kabinesinin bir kısım bakanları üzerinde toplanan ve son günlerde yoğunlaşan kampanyanın bir sonucu varacağı son hafta içinde iyiden iyiye belli olmuştu... Bu hükümet üyelerinin tasavvurları, yapmak istedikleri geniş tepki ile karşılaşılıyordu. Toprak reformu bu konulardan biri idi. Dış ticaret ile ilgili olarak alınan tedbirler bunlardan biri idi. İlaç konusunda alınan ve hiçbir zaman ortaya çıkma fırsatı bulamayan halk lehine tedbirler bunlardan biri idi. Bunları istemeyen güçler doğrusu kampanyayı ustalıkla yürütüyor ve arzu edilen sonuç yavaş yavaş kendini belli ediyordu. Nihayet olan olmuştur. Fakat istenmeyen üç dört bakan yerine on bir bakan istifa etmiş olması herkes gibi kampanyayı yürütenler için de şaşırtıcı olmuş, Nihayet Erim hükümetinin çekilmesine kadar varan büyük bir siyasal gelişme meydana gelmiştir.”²⁸²

²⁷⁸ *Tercüman*, 4 Aralık 1971.

²⁷⁹ “Emri Hak ve Emri Halk”, *Tercüman*, 6 Aralık 1971.

²⁸⁰ “Ümitli Bekleyiş”, *Tercüman*, 5 Aralık 1971.

²⁸¹ *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1971.

²⁸² “Reformları Atatürkçü Bir Görüşle Ele Almak”, *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1971.

Cumhuriyet 11’lerin istifa nedenini reformlara muhalif olan güçler tarafından yürütülen kampanyanın sonucu olarak görmekteydi. Bir başka değerlendirmesinde de Reform kabinesinin ülke için yapmak istediği yatırımlar ve reformların AP tarafından engellenmesi sonucunda reform kabinesinin “*memleketin ihtiyacı olan reformlardan*” umudunu keserek istifa ettiklerini açıklamıştı²⁸³.

Adalet Partisi’nin 5 Ekim kararı ile başlayan siyasi krizin zor atlatılması hemen ardından 11’ler olarak tarihe geçen Erim Kabinesindeki bakanların istifası, 12 Mart’ın yüklediği sorumlulukları hızla yerine getirebilmek için hükümetin seçimlere kadar sürekliliğini devam ettirmesi fikrinin yerleşmediğini göstermektedir. Bu durumun tam tersi olarak herhangi bir siyasi partinin veya koalisyon hükümetinin kolaylıkla çekilme kararı alarak rejim buhranı yaratabileceği daha net anlaşılmıştı.

Tercüman Erim kabinesindeki teknokratları sert bir dille eleştirirken gerçekleşen istifadan duyduğu memnuniyeti “*müjde, ferahlık*” olarak nitelendirmiş, ötekileştirmekten ve olumsuz haber üretme tekniğini kullanmaktan çekinmemişti. *Cumhuriyet* ise reformist kadro olarak gördüğü 11’lerin istifasından sorumlu tuttuğu bir kesim üzerine yayın siyaseti izlerken *Milliyet*, 11’lerin yapısı, siyasi tecrübesi üzerine değerlendirmelere yer vermişti.

3.2. II. Nihat Erim Hükümeti

Nihat Erim hükümetinin son bulması üzerine Çankaya’da Cumhurbaşkanlığı köşkünde komutanların da katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantı sırasında Sunay ve komutanların ortak kararı ile yeniden hükümeti kurma görevi Nihat Erim’e teklif edilmişti. Nihat Erim Günlükler adlı eserinde Başbakanlık teklifine sıcak bakmadığını ve kendisinin yeniden başbakanlığa Memduh Tağmaç tarafından ikna edildiğini açıklamaktaydı²⁸⁴. Cumhurbaşkanından resmi olarak hükümeti kurma yetkisini almadan önce parlamentonun tam desteğini almak isteyen Nihat Erim, AP ve CHP ile görüşmüştü. Siyasi partilerin olası bir Erim hükümetini destekleyeceklerine

²⁸³ “Şimdi Ne Olacak”, *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1971.

²⁸⁴ Erim, *a.g.e.*, ss.987-988.

yönelik açıklamalarının ardından Cevdet Sunay hükümeti kurma yetkisini kendisine vermiş, Cumhurbaşkanı aynı zamanda siyasi partilere reformları desteklemeleri için mektup göndermişti²⁸⁵. Başbakan, II. Hükümetine alacağı üyeleri Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile birlikte belirlemişti. AP'den 7, CHP'den 4, MGP'den 1, Kontenjandan 2 olmak üzere Parlamento dışından da 11 kişinin görevlendirildiği kabine sayısı başbakanla birlikte 26 olmuştu. Kültür Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı kaldırılarak yerine dört tane Devlet Bakanlığı'nın kurulmasına karar verilmiş, söz konusu bakanlıklardan ikisi AP'ye biri CHP diğeri ise teknisyenlere paylaştırılmıştı²⁸⁶. Ayrıca I. Erim kabinesindeki 11'lere bu kabinede yer verilmemişti. Erim'in bu yaklaşımı diğer siyasi liderlerle olan ilişkisinde ne kadar hassas davrandığının göstergesiydi.

II. Nihat Erim hükümetinin Bakanlar Kurulu listesi şu şekildedir:

Başbakan	Nihat ERİM
Devlet Bakanı	Ali İhsan GÖĞÜŞ
Devlet Bakanı	Doğan KİTAPLI
Devlet Bakanı	İlhan ÖZTRAK
Devlet Bakanı	İlyas KARAGÖZ
Adalet Bakanı	Suat BİLGE
Savunma Bakanı	Ferit MELEN
İçişleri Bakanı	Ferit KUBAT
Dışişleri Bakanı	Haluk BAYÜLKEN
Maliye Bakanı	Sait Naci ERGİN
Milli Eğitim Bakanı	İsmail ARAR
Bayındırlık Bakanı	Mukadder ÖZTEKİN
Ticaret Bakanı	Naim TALU
Sağlık Bakanı	Dr. Cevdet AYKAN
Gümrük Bakanı	Haydar ÖZALP
Tarım Bakanı	Orhan DİKMEN

²⁸⁵ **Tercüman**, 7 Aralık 1971; **Tercüman**, 8 Aralık 1971; **Tercüman**, 10 Aralık 1971; **Milliyet**, 7 Aralık 1971; **Milliyet**, 8 Aralık 1971; **Milliyet**, 10 Aralık 1971; **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1971; **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1971; **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1971.

²⁸⁶ **Milliyet**, 12 Aralık 1971.

Ulaştırma Bakanı	Rıfkı DANIŞMAN
Çalışma Bakanı	Ali Rıza UZUNER
Sanayi Bakanı	Mesut EREZ
Enerji Bakanı	Nezih DEVRES
Turizm Bakanı	Yılmaz AKÇAL
İmar ve İskan Bakanı	Serbülent BİNGÖL
Köy İşleri Bakanı	Necmi SÖNMEZ
Orman Bakanı	Selahattin İNAL
Spor Bakanı	Adnan KARAKÜÇÜK
Kaynak:TBMM Tutanak Dergisi: Dön:3, C.19, Bir:14, 13/12/1971, s.357.	

Tablo 2: II. Nihat Erim Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi

Kabineye yönelik Abdi İpekçi'nin ilk değerlendirmesi şu şekildedir:

“İkinci Erim hükümeti birincisine oranla daha ortada, daha ılımlı bir görüntü taşımaktadır. Kişilikleri yönünden yeni Bakanlar eskileri kadar radikal ve teknokrat değildirler. Bu özellik dikkate alındığında İkinci Erim Hükümetinin reform anlayışının, birincisinde beliren köklü değişim istekleri doğrultusunda olmayacağı düşünülebilir. Bu, köklü reformculuk bakımından bir gerileme sayılabilir. Ama şimdi “orta yol” anlayışı ile yapılacak düzenlemelerin parlamentodan daha kolay gerçekleştirileceği göz önünde tutulursa, İkinci Erim Hükümetinin reformları gerçekleştirmek yönünden birincisinden daha şanslı olacağı ortadadır”²⁸⁷.

I. ve II. Erim kabinelerini kıyaslayan Abdi İpekçi'nin II. Erim kabinesini ilkinde göre daha ılımlı bulmuştu. Bu durumun hükümetin çalışmalarını kolaylaştıracağı düşüncesindeydi.

Tercüman ise II. Erim kabinesine ilişkin yorumu şu şekildedir:

“İkinci Erim Hükümetinin, birincisi ile mukayese edilemeyecek derecede demokratik parlamenter rejime ve Türk milletinin benimsediği reform anlayışına sahip olduğunu söylemek, herhalde peşin bir hükümle hareket edildiği intibayı vermeyecektir. Zira Birinci Erim hükümeti, o günlerin henüz berraklaşmamış olan ortamı içerisinde reformist bir beyin kabinesi adı altında, sağdan soldan toplanan üyelerle kurulmuştu... Altı üyesi profesör olan İkinci Erim Hükümeti ise, bu ülkenin gerçeklerini, kamuoyunun neleri istediğini, bilen bir nitelikte görülmektedir”²⁸⁸.

²⁸⁷ Abdi İpekçi, “Yeni Hükümet”, **Milliyet**, 12 Aralık 1971.

²⁸⁸ “2. Erim Hükümetine Başarılar Dilerken”, **Tercüman**, 12 Aralık 1971.

İki kabine arasında kıyaslamada bulunan *Tercüman*, II. Erim kabinesine yönelik olumlu görüşler bildirmişti.

Cumhuriyet ise “*Sekiz ay öncesine nazaran yeni hükümet çok daha artmış ve zorlaşmış sorunlar karşısında bulunmakla beraber, iyi niyetle ve başarmak azmiyle yola çıldığına göre, gelecek için umutlu olmakta sebep var demektir*” yorumuna yer vermişti²⁸⁹.

Cumhuriyet, *Milliyet* ve *Tercüman* gazetelerinin II. Erim hükümetine yönelik olumlu haber üretimi yaptığı, aynı zamanda yapılması gereken reformların hayata geçirileceği konusunda umutlu oldukları görülmektedir.

Siyasi partilerin II. Erim hükümetini genel olarak iyi karşılamasıyla birlikte yeni kurulan hükümet, programını hızlıca hazırlayıp, 16 Aralık günü her iki mecliste de okumuştur. Programda, aşırı akımlara karşı mücadele edileceği, sorunların çözümünde hükümet olarak demokratik rejim çerçevesinde hareket edileceği dile getirilmişti. Ülkenin yaşamış olduğu ekonomik ve sosyal sorunlardan kurtulmak için reform çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilirken reformların başarıya ulaşması için hükümet ve parlamentonun uyum içerisinde çalışmasının zorunluluğuna dikkat çekilmişti. Programda özellikle ilk programla karşılaştırıldığında dikkat çeken nokta özel sermayeydi. “*Özel sektör için gerekli güven ortamının sağlanacağı*” vurgusuna yer verilmekle birlikte hükümet tarafından gerekli teşviklerin yapılacağı da ifade edilmişti²⁹⁰.

Abdi İpekçi’nin hükümet programı ile ilgili yorumu; “*İkinci Erim hükümeti, başta reformlar olmak üzere meclislere sunacağı tasarıları partilerle sürtüşmeye düşmeden, onlarla uzlaşarak geçirmek gerektiğini benimsemektedir... Yeni program, eskisini genel hatları ile benimserken uzlaşıcı bir tutum takınmaya da önem vermiştir*” şeklindeydi²⁹¹. Abdi İpekçi köşe yazısında II. Erim hükümetinin programında birincisine nazaran tutum değişikliğine gidildiğini ön plana çıkarmıştı.

²⁸⁹ “Artan İşler ve 2. Erim Hükümeti”, *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1971.

²⁹⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3, C.19, Bir.:16, (16 Aralık 1971) ss., 435-443.

²⁹¹ Abdi İpekçi, “Yeni Program: Yeni Tutum”, *Milliyet*, 17 Aralık 1971.

Tercüman’ın programla ilgili yorumu şu şekildedir:

“İkinci Erim Hükümetinin dün Meclislerde okunan programı, Birinci Erim Hükümeti programına göre, hedefleri, detayları ve konuları bakımından tereddütleri ortadan kaldıran bir nitelik taşımaktadır... Nihayet programda, memleketimizde siyasi iktidarın Anayasa hükümlülerine uygun olarak yapılacak serbest seçimlerle el değiştirmesi için gerekli şartların ve imkânların sağlanacağı da öngörülmüş bulunmaktadır... Bu ümidin İkinci Erim Hükümeti tarafından gerçekleştirilmesi, en büyük temennimiz olacaktır”²⁹².

Tercüman hükümet programını olumlu bir tema üzerinden aktarmıştı. Gazete en kısa sürede seçimlerin yapılarak demokratik iktidarın iş başına gelmesini istediğini de açıkça ifade edilmişti.

Hükümet programını demokrasi rejimi üzerinden değerlendiren ve dengeli Cumhuriyet’in yorumu şu şekilde olmuştur;

“Bu programın siyasal anlamı, bunalımın olumlu yönde bir aşama daha geçirmesi, normal rejime doğru bir dönemeç daha dönmesidir. Hükümetin ve 12 Mart Muhtırası veren Silahlı Kuvvetlerinin, dikta hevesinden uzak oldukları, içtenlikle ortaya koyan bir belgedir... Bu program, aynı zamanda ülkenin gerekseme duyduğu yeni düzenlemelerin, her biçim aşırılıktan uzak olarak, ne kadar zorunlu olduğunun da açık ve kesin duyurusudur. Millet, parlamento, ordu bütünlüğünün de yeni bir kanıtıdır”²⁹³.

II. Erim hükümetinin programı daha önceki programa karşı çıkanları bu kez memnun etmişti. Bu çıkarımın sebebi Erim’in, “AP’liler çok memnun görünüyorlar. İş muhiti de iyi karşıladı”²⁹⁴ ifadeleri ile birlikte *Tercüman*’ın yayın siyasetidir. *Tercüman* hükümet programını demokratik rejime sahip çıkılması ve parlamentoya sekiz ay zarfında bilinen kanadın baktığı şekilde bakılmayacağını belirtmesi, memleket, millet ve rejim için memnuniyet verici bulmaktaydı²⁹⁵. Aynı zamanda hükümet programındaki üslup değişikliğine de dikkat çekmekteydi. Hükümetin bu tavırla hareket etmesi sonucunda reformların demokratik, tarafsız yöntemlerle uygulanacağı fikrindedir²⁹⁶.

Siyasi partiler İkinci Erim hükümetine güvenoyu vereceklerini partilerinin grup oylamaları sonucunda zaten açıklamışlardı. Meclis’in 20 Aralık 1971 tarihli

²⁹² “Tereddütler Dağılırken”, **Tercüman**, 17 Aralık 1971.

²⁹³ Fikret Ekinci, “Görev Sırası Parlamentoda”, **Cumhuriyet**, “18 Aralık 1971.

²⁹⁴ Erim, **a.g.e.**,s.989.

²⁹⁵“Tereddütler Dağılırken”, **Tercüman**, 17 Aralık 1971.

²⁹⁶ Ahmet Kabaklı, “Değişen Üslup”, **Tercüman**, 19 Aralık 1971.

toplantısında da siyasi partiler tarafından hükümet programı görüşüldü. II. Erim hükümetinin programını neredeyse eleştiri getiren tek parti DeP olmuş ve bu parti adına konuşan Ferruh Bozbeyli, programı ilk programın devamı olarak yorumlamış ve “*acaba bu birbirine ters düşen metinlerin ve görüşlerin hangisine itibar olunacaktır? Hangisi uygulanacaktır?*” sorularını sormaktan çekinmemişti²⁹⁷. Hükümet programının her iki mecliste de görülmesinden sonra II. Erim Hükümeti, Meclis’in 22 Aralık 1971 tarihli oturumunda verilen oyların sonucunda güvenoyu almıştı²⁹⁸.

İkinci Erim hükümeti, Meclis güven oylamasına çıkmadan önce CHP, MGP, AP grupları aldıkları kararla hükümete destek olacaklarını açıklamışlardı. Ancak CHP ve AP grubundaki bazı milletvekilleri partilerinin gruplarında yapılan güven oylamasına katılım göstermemişlerdi. Bu durumu “*pasif direniş*” olarak değerlendiren Abdi İpekçi, Erim hükümetinin parlamentoda kendisini içtenlikle benimsememiş kümelerle sık sık karşılaşabileceğine dikkat çekmekteydi²⁹⁹. *Tercümanın* güvenoyu sonrasında yaptığı değerlendirmede verilen güvenoyuyla hükümete açık çek sunulduğunu ifade etmişti. Bu güven doğrultusunda parlamentonun söz sahibi olduğu milli görüşle hazırlanan reformların hızla hazırlanması ve hazırlanan reformların gelecek hükümetlerce sahip çıkılabilecek nitelikte olmasını istemişti³⁰⁰. *Cumhuriyet* güven oylaması alan “*Çiçeği burnunda*” II. Erim hükümetinin birincisine göre daha elverişli şartlar altında işe başlayacağını ancak ilk hükümete göre daha zor ve güç işlerle karşı karşıya kalacağı yorumuna yer verilmişti³⁰¹.

Erim’in yeni hükümet programını AP ve sağ kesimi memnun edecek düzeyde hazırlamış olması bu kez CHP kanadını rahatsız edecek ve bu durum aralarının açılmasına neden olacaktı.

²⁹⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3, C.:19, Bir: 18, (20 Aralık 1971), ss.503-504.

²⁹⁸ “II. Erim Hükümeti’nin Meclis’te aldığı oy şu şekildedir: Üye Sayısı: 450, Oy Verenler:349, Kabul Edenler:301, Reddedenler:45, Çekinserler:3, Oya Katılmayan:93, Açık Üyelikler:8’dir.” **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3, C.19, Bir: 19, (22 Aralık 1971), ss.581-584.

²⁹⁹ Abdi İpekçi, “Güven Oyu ve Partiler”, **Milliyet**, 22 Aralık 1971.

³⁰⁰ “Halkça Beklerken”, **Tercüman**, 23 Aralık 1971.

³⁰¹ “Şansı Fazla Fakat İş Daha Zor”, **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1971.

İkinci Erim hükümeti iç politikada yaşanan gelişmelerde sık sık CHP'yle karşı karşıya gelmişti. Bu dönemde yaşanan iç gelişmelerden biri sıkıyönetimin daha fazla uzatılmamasına yönelik tartışmalardı. Ülkede istenen asayiş ve huzurun sağlanamaması ve uzatılan sıkıyönetimin süresinin dolması üzerine sıkıyönetimin uzatılıp uzatılmama konusu yeniden gündeme gelmişti. Sıkıyönetim uygulamasının süresinin dolmasına günler kala İstanbul'da 15 saat süreyle sokağa çıkma yasağı getirilmiş ve 84.885 personelin katıldığı geniş çaplı bir arama çalışması yapılmıştı. Arama çalışmalarının hemen ardından Milli Güvenlik Kurulu, Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Sunay başkanlığında toplanmış ve sıkıyönetimin iki ay daha uzatılmasına karar vermişti³⁰². TBMM Birleşik Toplantısı'nda görüşülen sıkıyönetim uzatılması konusu hakkında İsmet İnönü söz alarak; asayiş sağlamak için sıkıyönetim dışında da tedbir alma yöntemleri olduğunu sıkıyönetimi uzatmanın bir çözüm yolu olmadığını aksine bu durumun orduyu yıprattığını dile getirmişti³⁰³. Süleyman Demirel ise sıkıyönetimin ilanını gerektiren sebepler ortadan kalkmadan sıkıyönetimin kaldırılmasına karşı çıkmıştı. CHP'nin sıkıyönetimin daha da uzatılması durumunda ortaya çıkacak sıkıntıları dile getirdiği bu meclis görüşmesi sonunda sıkıyönetimin iki ay daha uzatılmasına yönelik verilmişti³⁰⁴.

İkinci Erim hükümeti döneminde CHP ile hükümetin karşı karşıya geldiği konulardan biri de idamlar özelinde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmesi meselesiydi. Meclis görüşmeleri sırasında İsmet İnönü yapmış olduğu konuşmasında idamlar konusuna da değinmişti: *“Şimdi, siyasi suçlar gelecek. Bu siyasi suçların, sade bir şekilde siyasi suç, muğlâk bir şekilde, birçok hareketlerle bağlantılı olarak siyasi suç olması ihtimali vardır; bunu bilirim. Bağlantılı, hukukî, muğlâk meselelere böyle umumi bir konuşmada çare bulacak değilim. Benim esas olarak bildiğim bir*

³⁰² Tercüman, 23 Ocak 1972; Tercüman, 24 Ocak 1972; Tercüman, 25 Ocak 1972; Milliyet, 23 Ocak 1972; Milliyet, 24 Ocak 1972; Milliyet, 25 Ocak 1972.

³⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, Birleşik Toplantı, C.11, Top.11, Bir:6., O.:1, (24 Ocak 1972), s.196.; Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları; İsmet Paşa'nın Son Yılları, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s.281

³⁰⁴ A.g.d., s.224.

*nokta var. Siyasi suçlardan dolayı idam cezası yapmayalım; bunu kaldıralım...*³⁰⁵. İsmet İnönü'nün yaşanan şiddet eylemleri sonucunda yakalananları siyasi suçlu kategorisinde değerlendirerek siyasi suçlardan doğan idam cezalarının kaldırılmasını istemiş olması büyük tepki yaratmıştı.

İsmet İnönü'nün idamlarla ilgili talebi *Tercüman* gazetesi tarafından sert bir dille eleştirilmiştir:

*“Olmaz Sayın İnönü olmaz; bu gülünç değil, korkunç! “İşgal de bir boykot da” diye önceleri masum gördüğün anarşistlere vesikalar ortaya çıkınca “Sokak haytaları” ve “Eşkıya” diyeceksin; sonra duruşmaların henüz devam ettiği sırada tekrar fikir değiştirecek, “Bunlar siyasi suçlu” diye konuşacaksın.. Haydi canım sen de, olmaz böyle şey...memleketin huzurunu bozanları, askeri mahkemelerde açıkça “Komünistiz” diyenleri, devletin polisine ve askerine kurşun atacak kadar hıyanet içinde olanları siyasi bir suçlu olarak ilan et.. ve bunları, Anayasa kuralları içinde meşru yollarla iktidara gelmiş olan fakat kaderin bir cilvesi sonucu idam edilmiş siyasilerle aynı paralelde gör.. bu olmaz. Bu türlü zikzaklar ne bir siyaset adamını... İnönü'ye ise hiç ama hiç yakışmaz. Evet. İnönü çok nazik bir zamanda sokak hareketlerinin kökünden kazınmasına ramak kaldığı vatandaşı oh demek üzere olduğu bir zamanda sokağa kötü bir tohum atmıştır. Ümit ediyoruz ki bu tohum yeşermeyecektir. Cumhuriyeti ayakta tutmaya kararlı olanlar bundan yılmayacaktır. Görev ifa edenler tereddüde düşmeden göreve devam edeceklerdir. Komünistlere komünist diyemeyecek kadar bir ürkek tavrın memleketi nereye götüreceğini artık herkes görmüştür. Bilinmelidir ki anarşinin meydana gelmesinde çabası olanların, şimdi onu siyanet(koruma) eder hale gelmesini millet şaşkınlıkla karşılamayacak ve cumhuriyeti yaşatma kararından vazgeçmeyecektir”*³⁰⁶.

İsmet İnönü'nün talebini net ve sert bir dille çıkış yapan *Tercüman*'ın ele aldığı köşe yazısında yayın siyaseti açıkça ortaya çıkmaktadır.

AP lideri Süleyman Demirel ise siyasi idamların kaldırılmasına yönelik tartışmalara *“siyasi kimlikleri bulunmayanların nasıl siyasi suç işlediklerini bilmiyorum. Rejimin şeklini değiştirmek arzu, gayret ve eylemlerinin siyasi olarak nitelendirilmesi mümkün değildir”* diyerek karşı çıktığını göstermişti³⁰⁷.

İdamlar konusunda en başından beri karşı çıkan İsmet İnönü, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idamlarının Meclis'te onaylandığı 10 Mart 1972'de

³⁰⁵ “İsmet İnönü Meclis'te şiddet eylemleri sonucunda yakalananları siyasi suçlu kategorisinde değerlendirerek siyasi suçlar sebebi ile gerçekleştirilecek idamların kaldırılmasını talep etmiştir.” **A.g.d.**, s.197.

³⁰⁶ **Tercüman**, 26 Ocak 1972.

³⁰⁷ **Tercüman**, 31 Ocak 1972.

Ecevit kanadı ile birlikte red oyu kullanmıştı³⁰⁸. Ayrıca kararın uygulanmaması için Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşmüş, kararı bozmak için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak istemiş ancak parti yönetiminden destek alamamıştı. Başvurusunu o günlerde Ecevit kanadının desteği ile gerçekleştirebilmişti³⁰⁹.

Cumhuriyet Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam kararını “*Meclis, 3 ölüm kararını onayladı*” manşeti ile vermişti. Gazete manşetin hemen altında Erim'in, “*Ölüm cezaları için kanunda değişiklik yapmak niyetinde değiliz*” sözlerine ve CHP'nin red oyu verdiği ön plana çıkarılmıştı³¹⁰. *Milliyet*, “*Meclis İdamları Onayladı*” manşeti ile haber yaparken spot olarak vurguladığı diğer bir bilgi ise Süleyman Demirel, Ferruh Bozbeyli ve Turhan Feyzioğlu'nun idamları onaylamış olmasıdır³¹¹. *Tercüman* ise idam kararlarını “*İdamlar Onaylandı*” sürmanşetiyle duyurmuştu. Spot olarak oylama sonuçlarına yer verilirken, manşet niteliğinde bir başlıkla “*Berrin Menderes: Metinim Ama, O benim canım ciğerimdi*” sözlerine yer verilmiş, Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes'in cenaze töreni büyük bir fotoğraf eşliğinde haber hiyerarşisi içerisinde genişçe bir alanda aktarılmıştı. Gazete her iki haberi birlikte vermiş olmasıyla Adnan Menderes'in idam edilmesine göndermede bulunmakla birlikte özellikle devlet erkânının da cenaze töreninde bulunmuş olmasına dikkat çekmişti³¹².

Tercüman İsmet İnönü'nün ve idamlara karşı çıkan CHP kanadının bu tavrını sert bir dille eleştirmeye devam etmişti. İdam kararlarının Senato'da görüşülmesi sırasında ortalığı velveleye verdiklerini, “*anarşist*” diye bahsettiği eylemcilerin CHP'den cesaret alarak bu hareketleri sergilediğini ileri sürmüştü. CHP'den almış olduğu gücün anarşiyi pekiştirdiğine de dikkat çekmekteydi³¹³. Yine o günlerde CHP'nin idamlara karşı tutumunu Ergun Göze, ele aldığı yazıda CHP'yi; “*Başındaki sorumsuz ihtiyarla, içindeki yorumsuz solcu sekreterle bu parti, bu meseleyi de*

³⁰⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**: Dön:3, C. 23, Bir: 58, (10 Mart 1972), s.226.

³⁰⁹ Cüneyt Arcayürek, **Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s.282'

³¹⁰ **Cumhuriyet**, 11 Mart 1972.

³¹¹ **Milliyet**, 11 Mart 1972.

³¹² **Tercüman**, 11 Mart 1972.

³¹³ “Maskeler Düşmüştür”, **Tercüman**, 18 Mart 1972.

‘piç’leştirmek için elinden geleni değil, gelmeyen yapmak sevdasına düşmüş bulunmaktadır” eleştirmişti³¹⁴.

Milliyet gazetesi ise idamlar konusunda İnönü’nün tutumunu şu şekilde değerlendirmektedir:

“...şimdi ters yorumlara uğrayan davranışlarının amacı sonucun başarılı olmasını güçleştirecek, ya da uzun vadede memleket için olumsuz gelişmelere yol açabilecek kararları, durumları önlemektir. Aldığı vaziyetlerin, yaptığı uyarmaların hatalı olduğu düşünülebilir, tartışılabilir. Ama İnönü’nün kişisel hesaplarla, ya da parti çıkarları için bile bile memlekete zarar verecek bir tutum izlediğini ileri sürmek en hafif deyişle “insafsızlık” olacaktır”³¹⁵.

CHP’nin ve İnönü’nün idam kararlarını *Tercüman* yüksek tondan eleştirirken, *Milliyet* İnönü’ye yapılan eleştirileri haksız bulmuştu. *Cumhuriyet* ise ne idam kararlarının onaylanmasına ilişkin ne de CHP ve İnönü’ye ilişkin değerlendirmede bulunmamıştı.

O günlerde Belçika, Danimarka, Avusturya ve Norveç’in Ankara’daki elçilikleri, hükümetlerinin talimatı üzerine Dışişleri Bakanlığı ile Cumhurbaşkanına başvurarak, Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki idam kararlarının yerine getirilmemesi temennisinde bulunmuşlardı³¹⁶.

İdam kararının yeniden Anayasa Mahkemesi’nde görüşüldüğü günlerde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını kurtarmak isteyen eylemciler, Ünye Radar Üssünde görevli olan üç sivil İngiliz teknisyeni kaçırmışlardı. Bu hamleyi kabul etmeyen Başbakan Erim, o günlerde *“Her şantaja karşı kararlıyız”* diyerek geri adım atılmayacağını sinyallerini vermişti³¹⁷. Nitekim Anayasa Mahkemesi idamların iptal kararını görüşürken özellikle ordu ve AP, MGP başta olmak üzere siyasi partiler, idamlar konusunda hızlı davranılmasını istemişti³¹⁸. Anayasa Mahkemesi’nden kararın çıkmasından sonra Meclis, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnönü’nün idamını onaylamıştı³¹⁹. Hemen sonrasında aynı karar Senato’da da alınmış ve Deniz Gezmiş’in

³¹⁴ Ergun Göze, “İnfazlar Meselesi”, *Tercüman*, 21 Mart 1972.

³¹⁵ Abdi İpekçi, “12 Mart ve İnönü”, *Milliyet*, 17 Mart 1972.

³¹⁶ *Milliyet*, 24 Mart 1972.

³¹⁷ *Milliyet*, 28 Mart 1972; *Milliyet*, 29 Mart 1972; *Tercüman*, 28 Mart 1972; *Tercüman*, 29 Mart 1972.

³¹⁸ Erim, *a.g.e.*, ss.1005-1010.

³¹⁹ *Tercüman*, 25 Nisan 1972.

arkadaşları son bir çare olarak, içinde Ömer İnönü'nün de bulunduğu THY uçağını³²⁰ Bulgaristan, Sofya'ya kaçırmışlardı.³²¹ Tercüman “*korkmayın bir şey olmaz içinde İnönü'nün oğlu var*”³²² sözleriyle uçak kaçırılma olayının bilinçli bir şekilde yapıldığı iddiasına da yer vermişti.

Uçak kaçırma olayının hemen sonrasında Jandarma Genel Kuvvet Komutanı Org. Kemalettin Eken'in silahlı saldırıya uğramasıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın onayladığı idam kararı resmi gazetede yayınlanmış ve Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı idam edilmiştir³²³. *Cumhuriyet* bu haberi “*İdam Edildiler*” manşetini kullanarak verirken, *Tercüman*; “*Gezmiş, Aslan ve İnan asıldı*” manşetiyle haberini duyurmuş ve “*Defolup gittiler*”³²⁴ diyerek kararları onayladığını belirtmişti. *Milliyet* ikinci baskısında idamlar için, “*Gezmiş, İnan ve Aslan İdam Edildi*” sürmanşetine yer vermişti³²⁵. *Cumhuriyet*, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam sürecine giden hikâyeleri ayrıntılı bir şekilde “*Nasıl İdamlık Olmuşlardı?*” başlıklı yazıda anlatılmıştı³²⁶.

³²⁰ *Milliyet* gazetesi THY uçağının kaçırılmasına yönelik ele aldığı köşe yazısında; “Masum insanların hayatları ile oynayarak istenen bir sonucu alma eylemleri, yürüncü yüzyılda insanlık tarihine sürülen kara lekelerdendir. Şimdiye kadar ülkemizde bu yola başvuranlar istedikleri sonuçları elde edememişler, korkunç facialara yol açmışlardır. Alınan bunca acı derse rağmen, 66 insanın hayatını tehlikeye sokan yeni bir maceraya kalkışılması karşısında söylenecek söz bulmak güçtür. Dileğimiz hiç olmazsa bu defaki olayın yeni bir facia ile sonuçlanmamasıdır” Abdi İpekçi, “Bunca Acı Derse Rağmen”, *Milliyet*, 4 Mayıs 1972.

³²¹ *Milliyet*, 3 Mayıs 1972. *Tercüman*, 4 Mayıs 1972. “3 Mayıs 1972 sabahı Esenboğa'dan (Ankara) kalkan THY uçağı, silahlı 4 kişi tarafından Bulgaristan'a kaçırılmıştır. Sofya Havaalanına indirilen uçakta 4 mürettebatla 61 yolcu bulunmaktaydı. Yolculardan birinin Ömer İnönü olması idamları önlemeye çalışan İnönü ailesine heyecanla karışık bir korku uyandırmıştı. Uçağı kaçırılanların rehin aldıkları yolcuları serbest bırakmak için Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'la birlikte tutuklu olan DEV-GENÇ'lerden Kamil Dede ile Necmi Demir'in de serbest bırakılmasını, işçi sınıfı üzerindeki baskının ve grev yasağının kaldırılmasını, köylülerin 3.000 liraya kadar olan borçlarının da affedilmesini istemişlerdi. Hükümet bu isteklerin yerine getirilmesine olanak bulunmadığı kararına varırken, İsmet İnönü de kendisiyle görüşmeye gelen Erim'e yapılması gerekeni, “Hükümet hiçbir pazarlığa girmez. Devlet taviz vermez” diye açıklamıştı” Tunaya, *a.g.e.*, s.260.

³²² *Tercüman*, 4 Mayıs 1972.

³²³ “Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun”, Kanun No.1586, Kabul Tarihi:02/05/1972, *Resmi Gazete*, 5 Mayıs 1972. Sayı:14178, s.2.

³²⁴ “Keşke öbürlerini de bir otobüse doldurup Bulgaristan'a göndersek” Rauf Tamer, “Hangi Birini Yazacaksınız”, *Tercüman*, 6 Mayıs 1972.

³²⁵ *Milliyet*, 6 Mayıs 1972.

³²⁶ Alaaddin Bilgili, “Nasıl İdamlık Olmuşlardı?”, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1972.

Milliyet'ten Abdi İpekçi'nin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmesinin ardından kaleme aldığı yazı şöyleydi:

“İnsanlar öldü: 38'i Yüksek Öğretim çağında... İkisi vatani görevini yapan er.. Biri zavallı bir odacı, diğeri masum bir veznedar.. ve ülkemizde konuk olarak bulunan dört yabancı.. Soygunlar yapıldı: Bankalar, kooperatifler, ticarethaneler.. Adamlar kaçırıldı: Biri masum bir çocuk, dokuzu yabancı, ikisi politikayla ilişkisiz vatandaş ve 61 uçak yolcusu.. Bombalar Patladı, Üniversiteler kapatıldı, güvenlik kuvvetleri sürekli seferber hale getirildi, insanlar birbirlerine düşman edildi, yıllarca dinmeyecek kin duygularının tohumu atıldı, Ulusal ekonomiyi ve eğitimi zaman zaman felce uğratan, demokratik sistemdeki olumlu gelişmeleri tersine döndüren durumlar yaratıldı. Yüzlerce kişinin tutuklanmasına, önemli bir bölümünün mahkum olmasına ve nihayet üçünün idamına yol açıldı. Bütün bunlar niçin yapıldı ve ne sonuç alındı? Ülkemiz huzursuzdu da huzurlu mu oldu? Ulusumuz mutsuzdu da mutlu mu olduk? Rejimimiz demokratik değildi de demokratik mi oldu? Sorunlarımızı çözmek için şiddete başvurmaktan başka çare kalmamıştı da bu yolun haklılığı ve yararlılığı mı ispatlandı? Şimdi önümüzdeki bilanço bu soruları korkunç bir şekilde cevaplandırmaktadır. Onu daha da korkunç hale getirecek girişimlere, kışkırtmalara artık son veremezsek önümüzdeki kuşaklara çok kötü bir miras devredeceğiz”³²⁷.

Ülkede idamların ve eylemlerin yeniden gündeme geldiği bu dönemde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, siyasi parti liderleri ve parlamentodaki grup başkanlarıyla bir toplantı düzenlemişti. Yapılan toplantının konusu hükümetin gücünü arttırmaya yönelik yetkilerdi. Siyasi faaliyetlerin durdurulması ve hükümete kanun hükmünde kararname yetkisinin verilmesi gündeme gelmişti³²⁸. Ancak söz konusu teklif tüm siyasi partiler tarafından reddedilmiş ve ülkenin içinde bulunduğu durumdan bir çıkış noktası olarak görülen bu isteklerin reddedilmesiyle siyasi ilişkiler ve hükümet işleri çıkmaza girmişti.

Kanun hükmünde kararname isteği ve bu isteğin siyasi partiler tarafından reddedilmesiyle ülke içindeki siyasi ilişkilerin çıkmaza girdiği bir dönemde DeP, Nihat Erim'e yönelik Meclis'e gensoru önergesi vermişti. DeP grup yöneticisi Necati Çakıroğlu, gensorunun gerekçesini Erim'in demokratik hukuk devletinin gerekliliklerine uygun davranmaması, hükümetin kararsız ve inançsız tutumuna

³²⁷ Abdi İpekçi, “Gelecek Kuşaklar İçin...”, **Milliyet**, 7 Mayıs 1972.

³²⁸ **Milliyet**, 3 Nisan 1972; **Milliyet**, 7 Nisan 1972; **Milliyet**, 8 Nisan 1972, **Milliyet**, 9 Nisan 1972; **Tercüman**, 3 Nisan 1972; **Tercüman**, 7 Nisan 1972; **Tercüman**, 8 Nisan 1972, **Tercüman**, 9 Nisan 1972.

dayandırmıştı³²⁹. Ancak gensoru önergesi Meclis'te kabul edilmemişti³³⁰. Bu noktada Erim'in istifa edip etmeyeceği o günlerde siyasi gündemi meşgul etmişti. Nitekim bir çıkmazda olduğunu Nihat Erim “*Keskin bıçak üzerinde bir tampon görevi yapıyorum, bunu kimseye anlatamıyorum*” sözleri ile ifade etmektedir³³¹. CHP'nin başından beri II. Erim hükümetine olan muhalif tavrı, sıkıyönetime karşı çıkması gibi durumlar zaten gergin olan siyasi ortamı daha da çıkmaza sokmuştu. O günlerde idamların gündemde olması, sokak eylemlerinin de yeniden ivme kazanmış olması gibi nedenlerle Erim, istifasını sunmuş ve istifa Cevdet Sunay tarafından kabul edilmişti³³². Erim'in istifası üzerine yeni hükümeti kurmak için acele edilmemiş ve Başbakanlığa Ferit Melen'in vekâlet etmesine karar verilmişti³³³.

Nihat Erim'in istifası dönemin basınında geniş yankı uyandırmıştı. 12 Mart Muhtırasından sonra Nihat Erim'in kurmuş olduğu iki hükümetin de istikrar sağlayamadığının altını çizen *Tercüman*, Erim hükümetinin gerçekçi hedeflerden ziyade romantik hedefler peşinde koştuğunu ileri sürmüştü. Hükümetin başarısız olmasını Nihat Erim'in kendi karakteri ile ilgili olduğunu ve kesinlikle parlamentonun bu süreçte iyi niyetle ve gayretle çalıştığına değinmekteydi. *Tercüman*'ın dikkat çektiği bir diğer husus ise kurulacak olan hükümetin parlamentoya dayalı olması yönündeydi. Parlamento dışı bir hükümet arayışının hata olacağını ifade eden gazete, aynı paraleldeki denemelerin bırakılıp, parlamento içinden kurulacak ve parlamento çoğunluğunu tam bir destekle sağlayabilecek bir hükümet şeklinin ülkeyi seçimlere götürmekte başarıya ulaşacağını düşünmekteydi³³⁴. *Tercüman*'ın o günlerde sık sık tekrarladığı konu en kısa sürede yapılacak seçimlerle parlamenter rejimin kurulmasıydı. Seçimlere kadar da seçimlere kadar ülkenin tarafsız bir başbakan önderliğinde milli koalisyon hükümeti tarafından yönetilmesini gerektiğini yönelik görüş bildirmişti³³⁵.

³²⁹ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1972.

³³⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dön:3, C.:23, Bir: 69, (10 Nisan 1972), s.633.

³³¹ *Milliyet*, 16 Nisan 1972.

³³² *Tercüman*, 16 Nisan 1972.

³³³ *Milliyet*, 18 Nisan 1972; *Tercüman*, 18 Nisan 1972.

³³⁴ “Parlamento Desteği”, *Tercüman*, 18 Nisan 1972.

³³⁵ “Formül Açıktır”, *Tercüman*, 19 Nisan 1972.; Ahmet Kabaklı, “Milli Koalisyon”, *Tercüman*, 20 Nisan 1972

Tercüman yeni kurulacak hükümete yönelik genel düşüncesi parlamentoya dayalı bir hükümet sisteminin kurulmasıdır. Daha önce iki kez denen partilerüstü hükümet modelinin başarısız olduğunu açıkça ifade ederek, ülkeyi seçim atmosferine taşıyacak parlamentoya dayalı hükümet sisteminin kurulmasını istemektedir.

Cumhuriyet'in ise hükümet değişikliğinin Türkiye'nin huzur tedbirlerine, ekonomik ve sosyal gelişmesine zarar vermeden en kısa sürede sonuçlanmasını istemektedir³³⁶. Erim'in istifasında İsmet İnönü'nün büyük etkisi olduğu ileri sürülmüştü³³⁷. *Milliyet* Nihat Erim istifasının gerekçesi olarak partisi CHP'yi özellikle de İsmet İnönü'yü işaret ettiği köşe yazısı şu şekildedir:

*“Canım ne uzağa gidiyoruz. Nihat beyin doğduğu sabık partisinin kendisine öteden beri yaptığı azizlikten tutun da Sayın İnönü'nün askeri savcılar ve infazlar konusunda ona çektiği çile insanda tahammül mü, sabır mı, çalışma zevki mi bırakırdı? Gene iyi dayandı” demiştir. “Naçiz fikrimizce Nihat Bey tam bugünün Başvekili idi. Çünkü içimizde demokrasiye onun kadar inanmış pek azdır. Neyleyelim ki politikada insaf aramak neye benzer. Çölde pınar aramaya benzer. Ama Nihat Bey alışktır bu işlere. Nihat beyin daima ‘dost elinden yüreği yareli’dir”*³³⁸.

Nihat Erim'in istifa kararı yerine hükmet sorununu değerlendiren *Tercüman* en kısa sürede seçimlere gidilerek parlamenter rejim çağrısında bulunmuştu. *Cumhuriyet* rejimin tehlikeye girmesinden duyduğu endişeyi ifade ederken Erim'in istifasında İnönü'nün rolünü değerlendirmişti, *Milliyet* ise Erim'in istifasının sebebi olarak CHP'yi özellikle de İsmet İnönü'yü işaret etmiş ve sert bir dille bu durumu eleştirmişti.

³³⁶ “Devlet Yürür”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1972.

³³⁷ Cihad Baban, “İstifanın Arkasından”, *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1972.

³³⁸ Burhan Felek, “Nihat Beyin Kaderi”, *Milliyet*, 19 Nisan 1972.

3.3. Suat Hayri Ürgüplü Kabinesinin Cumhurbaşkanı Tarafından Reddi

II. Erim hükümetinin istifasından sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, siyasi parti liderleri ile yapmış olduğu bir dizi görüşmelerin ardından Suat Hayri Ürgüplü'yü yeni başbakan olarak atamıştı³³⁹. Seçim kabinesi olarak değerlendirilen Ürgüplü'nün kuracağı hükümet, dönemin siyasi çevreleri ile birlikte basınına da memnun etmişti³⁴⁰.

Cumhurbaşkanının Suat Hayri Ürgüplü'yü hükümeti kurmakla görevlendirmesi *Milliyet* tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. *Milliyet*'e göre Ürgüplü 12 Mart Muhtırası'nın öngördüğü partilerüstü anlayışı temsil edecek nadir siyasetçilerden biriydi. Ürgüplü'nün uzlaşıcı ve bağdaştırıcı yönünün olması bakımından da ülkenin içinde bulunduğu şartlar gereği doğru bir tercih olduğu belirtilmişti³⁴¹. *Cumhuriyet*, Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakanlığa getirilerek kurulacak olan hükümeti “seçim kabinesi” olarak nitelendirmişti. Herhangi bir partiye bağlı olmayan bir karakterin başbakanlığa getirilmiş olması doğru bir tercih olarak değerlendirilmişti³⁴². Suat Hayri Ürgüplü ismini olumlu karşılayan diğer gazete *Tercüman* da Ürgüplü başkanlığında kurulacak hükümetin Meclisle uyumlu çalışacağı kanaatindeydi³⁴³.

Suat Hayri Ürgüplü kuracağı hükümete, Meclis'te grubu bulunan bütün partilerden bakan almak kararında olduğunu açıklamıştı³⁴⁴. İlk etapta AP, Suat Hayri Ürgüplü'nün kuracağı hükümete DeP'den bakan almaması şartı ile destek vereceğine yönelik açıklamada bulunmuşsa da siyasi istikrarsızlığın son bulması için hükümete bakan vermeyi kabul etmişti³⁴⁵. Hükümeti kurma çabasını son ana kadar devam ettiren Ürgüplü, 14 Mayıs günü yeni kabinesini açıklayarak Cumhurbaşkanı'na sunmuştu. Ancak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Ürgüplü'nün kurmuş olduğu kabineyi 12 Mart

³³⁹ *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1972.

³⁴⁰ *Milliyet*, 30 Nisan 1972; *Tercüman*, 30 Nisan 1972, *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1972. Abdi İpekçi, “Ürgüplü”, *Milliyet*, 30 Nisan 1972.

³⁴¹ Abdi İpekçi, “Ürgüplü”, *Milliyet*, 30 Nisan 1972.

³⁴² Kemal Aydar, “Ürgüplü Başbakan”, *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1972.

³⁴³ Ahmet Kabaklı, “Yeni hükümet”, *Tercüman*, 1 Mayıs 1972.

³⁴⁴ *Milliyet*, 12 Mayıs 1972.

³⁴⁵ *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1972; *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972.

Muhtırası ile bağdaşmadığı kanaatine vararak onaylamamıştı³⁴⁶. Ürgüplü'nün açıklaması “*Kurduğum hükümet, 12 Mart Muhtırasına uygun görülmediği için reddedilmiştir* şeklinde basına yansımıştı³⁴⁷.

Cumhuriyet de Ürgüplü'nün listesini beğenmemiş ve hükümetin onaylanmamasını haklı bularak “*Böyle kuruluş olmazdı, olmamalıydı.. Nitekim oldurulmadı. Bu ülkede artık ayrımcılığa paydos demenin zamanı çoktan gelmiştir*” yorumuna yer vermişti³⁴⁸. *Tercüman* Cumhurbaşkanının kararını “*Çankaya Sürprizi*” olarak nitelemiş ve bu hamleyi 12 Mart'ın gölgesi olarak yani kuvvet komutanlarının kararı olarak yorumlamıştı³⁴⁹. *Milliyet* ise oldukça realist yaklaştığı durumla ilgili “*bu talihsiz olayı bir bakıma talihli bir sonuçlamak mümkündür. Zira yürümeyeceği ilk anca belli olan bir denemeye devam etmek hem zaman kaybına he de zamandan da önemli kayıplara yol açabilir*” yorumlamasına yer vermişti³⁵⁰.

3.4. Ferit Melen Hükümeti

Cumhuriyet tarihinde bir ilk olarak Suat Hayri Ürgüplü'nün kurmuş olduğu kabinenin onaylanmaması üzerine Cumhurbaşkanı Sunay, vakit kaybetmeden yeniden temaslara başlamıştır. Neticede 16 Mayıs 1972 günü II. Erim hükümetinde Milli Savunma Bakanı olarak görev yapan ve aynı zamanda Erim'in istifasından sonra Başbakan vekilliğinde bulunan Ferit Melen hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir³⁵¹. Erim tarafından kurulan iki hükümet döneminde verilen mücadeleye rağmen 12 Mart muhtırasının verilmesini gerektiren nedenler gerekçesi ile Ferit Melen hükümetinin de partilerüstü nitelikte kurulmasına karar verilmişti.

Ferit Melen'in başbakanlığa getirilmesi *Tercüman* tarafından olumlu karşılanmıştı. Melen'in devlet adamlığı kimliği üzerinde duran gazete, Melen'in

³⁴⁶ Çavdar, “*Türkiye'nin Dem...*”, s.222. *Milliyet*, 14 Mayıs 1972; *Tercüman*, 14 Mayıs 1972; *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1972.

³⁴⁷ *Milliyet*, 15 Mayıs 1972.

³⁴⁸ Fikret Otyam, “*Ne Mi Oldu?*”, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1972.

³⁴⁹ Ergün Göze, “*Çankaya Sürprizi*”, *Tercüman*, 15 Mayıs 1972.

³⁵⁰ Abdi İpekçi, “*Talihsiz Deneme*”, *Milliyet*, 15 Mayıs 1972.

³⁵¹ Beriş, a.g.e., s.255. *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Tercüman*, 16 Mayıs 1972.

ülkeyi seçim ortamına götürebilecek karakter olarak ön plana çıkarmıştı³⁵². *Milliyet* de devlet adamlığı kimliğiyle açıkladığı Melen'in asker tarafından da onaylanan bir isim olduğu üzerinden durmuştu³⁵³. Melen'i olumlu karşılayan bir diğer gazete *Cumhuriyet*, O'nun herkes tarafından onaylanan bir isim olduğunu üzerinde durmakla birlikte otorite kurabilecek bir karakter olarak değerlendirmişti.³⁵⁴

Ferit Melen Başbakanlık görevini kabul ettikten sonra yaptığı açıklamada; kurulacak hükümetin partilerüstü nitelikte olacağını, şiddet olaylarına yönelik ciddi tedbirler alınacağını, yarım kalan reformların tamamlanacağını ve en önemlisi de seçim vaadinde bulunmuştu. Siyasi partiler tarafından da kabul gören, Melen hükümeti DeP hariç, AP 8, CHP 5, MGP 2, dışarıdan 9 ve 1 kontenjan senatörü olarak 22 Mayıs 1972 tarihinde ilan edilmişti³⁵⁵. Ferit Melen hükümetinin Bakanlar Kurulu listesi şu şekildedir:

Başbakan	Ferit MELEN
Devlet Bakanı	Doğan KİTAPLI
Devlet Bakanı	İsmail Hakkı ARAR
Devlet Bakanı	Zeyyat BAYRAKAR
Devlet Bakanı	İlhan ÖZTRAK
Adalet Bakanı	Hasan Fehmi ALPASLAN
Milli Savunma Bakanı	Mehmet İZMEN
İçişleri Bakanı	Ferit KUBAT
Dışişleri Bakanı	Ümit Haluk BAYÜLKEN
Maliye Bakanı	Ziya MÜEZZİNOĞLU
Bayındırlık Bakanı	Mukadder ÖZTEKİN
Ticaret Bakanı	Mehmet Naim TALU
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Ali Mesut EREZ
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Kemal DEMİR
Gümrük ve Tekel Bakanı	Haydar ÖZALP
Tarım Bakanı	İlyas KARAGÖZ
Ulaştırma Bakanı	Rıfkı DANIŞMAN
Çalışma Bakanı	Ali Rıza UZUNER
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Mehmet Nuri KODAMANOĞLU
Turizm ve Tanıtma Bakanı	Erol Yılmaz AKÇAL

³⁵² “Seçimli ve Çizgili Bir Hükümet”, *Tercüman*, 16 Mayıs 1972.

³⁵³ Abdi İpekçi, “Melen”, *Milliyet*, 17 Mayıs 1972

³⁵⁴ Cihad Baban, “Yeni hükümet Teşebbüsü”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1972.

³⁵⁵ *Milliyet*, 23 Mayıs 1972.

İmar ve İskân Bakanı	Hayrettin Turgut TOKER
Köyİşleri Bakanı	Necmi SÖNMEZ
Orman Bakanı	Selahattin İNAL
Gençlik ve Spor Bakanı	Ali Adnan KARAKÜÇÜK
Kaynakça: Resmi Gazete: 23 Mayıs 1972, S.14194	

Tablo 3: Ferit Melen Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi

Melen kabinesinde II. Erim hükümetinde yer almış olan on altı bakan görevlendirilmişti. TBMM dışından alınan 12 üyenin 9'a düşürüldüğü dikkat çekerken, 12 Mart'tan sonra kurulan hükümetlerde yer alan yedi bakanın sabit kaldığı fark edilmektedir³⁵⁶. Ferit Melen, kabinesinin ilk toplantısından sonra verdiği demeçte; hükümetin her türlü yıkıcı faaliyete ve anarşiye karşı mücadele edeceği belirtmiş, seçim hukukunda gerekli düzeltmelerin yapılarak ülkenin en uygun zamanda seçim ortamına kavuşması gerektiğine vurgu yapmıştı³⁵⁷.

Tercüman, hükümete yönelik olumlu söylemelere yer vermişti. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ortamda Melen'in en iyi hükümeti kurduğunu açıklamıştı.

*“En akılcı yol, Nihat Erim'den kalan hükümeti birkaç değişiklikle muhafaza etmek; geline bu çizgiden daha kötüye gidiş önlemek ve demokratik parlamenter rejimden daha büyük lokmalar koparılmasına fırsat vermemektir. Ferit Melen de bunu yaptı. Mümkün olduğu ölçüde birbiriyle zıtlamayacak, milli ve ana konuları aykırı görüşlere düşmeden medeni anlayışla tartışıp karara bağlayacak üyelerin çoğunluğunu hükümetinde muhafaza ettiği gibi yen bakanları da bu anlayışla seçti”*³⁵⁸.

Abdi İpekçi ele aldığı köşe yazısında Melen kabinesindeki üyelerin çoğunluğunun II. Erim kabinesinde yer aldığını, hazırlanacak programın da II. Erim hükümetininkinden çok farklı olmayacağı düşüncesindeydi. Yazarın kabineyle ilgili asıl önemseddiği nokta güvenoyu alacağı neredeyse kesin olan hükümetin güvenoyu almasıyla ülkenin bir buçuk aydır yaşamış olduğu “*hükümet buhranının*” son bulacak olmasıydı³⁵⁹. *Cumhuriyet* kabinesinin ilk bakışta maliyeci üyelerden oluştuğunu belirttiği yorumu “*adeta bir maliyeciler koalisyonu diyebileceğimiz elemanların*

³⁵⁶ Üç hükümette de görev alan bakanların isimleri şu şekildedir: Ferit Melen, Doğan Kitaplı, İsmail Hakkı Arar, Haydar Özalp, Erol Yılmaz Akçal, Selahattin İnal, Ali Mesut Erez'dir.

³⁵⁷ *Milliyet*, 24 Mayıs 1972.

³⁵⁸ “En Akılcı Yol”, *Tercüman*, 24 Mayıs 1972.

³⁵⁹ Abdi İpekçi, “Buhran Sona Ererken”, *Milliyet*, 24 Mayıs 1972.

bulunduğu Melen Hükümetinin iktisadi ve mali konulara önem vereceğinin bir işareti sayılabilir” şeklindeydi³⁶⁰.

Ferit Melen kabinesinin Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmasından sonra hazırlıkları başlayan hükümet programında tüm ülkenin ve özellikle de siyasi partilerin beklentisi olan seçim konusuna önem verilmişti. Ne zaman yapılacağına yönelik net bir zaman belirtilmese de anayasanın uygun gördüğü şekil ve zamanda yapılması için hareket edileceği dile getirilmişti. Seçim vaadinin dışında ülke güvenliğini ve huzurunu korumak amacı ile “komünizmi önleyici” çalışmaların yapılacağına dikkat çekilmişti. Erim hükümetinin programını esas alarak hazırlanan Melen hükümetinin programında, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın uygulanacağı, yolsuzluk, rüşvet ve israfın önüne geçebilmek adına devlet yönetiminde denetleme mekanizmasına önem verileceği de belirtilen konular arasındaydı³⁶¹.

Ferit Melen hükümetinin programı Millet Meclisi’nin 5 Haziran tarihli oturumunda oylamaya sunulmuştur. 290 milletvekilinin oy kullandığı program 262 kabul, 4 red, 24 çekimser oy alarak güvenoyu alarak göreve başlamıştı³⁶². Hükümet programına red oyu veren milletvekilleri Türkiye Birlik Partisi(TBP) Genel Başkanı Mustafa Timisi, TBP Genel Sekreteri Haydar Özdemir, İçel Bağımsız Milletvekili Celal Kargılı ve İstanbul Bağımsız Milletvekili Mehmet Ali Aybar’dır.

Ferit Melen hükümetinin kurulmasından sonra iç politikanın gündemi sıkıyönetim olmuştu. 12 Mart süreciyle başlayan sıkıyönetim dönemi, Melen döneminde de devam etmiş ve ülke gündeminin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Melen Hükümeti’nin Millet Meclisi’ndeki ilk toplantı konusu sıkıyönetim olmuştu³⁶³. Başbakan, “sıkıyönetimin ilanını gerektiren şartların henüz ortadan” kalkmadığını gerekçe göstermiş ve MGK’nın 19 Haziran 1972 tarihli toplantısında

³⁶⁰ Kemal Aydar, “Melen Hükümeti”, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1972.

³⁶¹ Ferit Melen hükümetinin ayrıntısı için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön.3 C.24, Bir: 94, (29 Mayıs 1972), ss.827-839.; İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, “**Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri 26 Mart 1971-17 Kasım 1974**”, C.5, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, Aralık 2013, ss. 3632-3650.

³⁶² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön: 3, C.25, Bir: 98. (5 Haziran 1972), s.113.

³⁶³ **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1972.

sıkıyönetimin iki ay daha uzatılması teklifinin gündeme gelmesi üzerine Meclis'in Birleşik toplantısında görüşülen karar sonucunda sıkıyönetimin 11 ilde iki ay daha uzatılması kararlaştırılmıştı³⁶⁴.

Sıkıyönetimin uzun zamandır yürürlükte olması bazı illerde özellikle de sanayi bölgelerinde yeni sosyal ve ekonomik sorunlar yaratmıştı. Bir yandan sosyal ve ekonomik alanda reformlar yapılmaya çalışılırken bir yandan yıllar önce gerçekleştirilmiş olan işçi hakları ile ilgili reformların askıya alınmış olması işçi sınıfının istismar ve mağdur edilmesine yol açmıştı³⁶⁵. İşçinin elinden grev hakkının alınmasıyla zaman içerisinde bazı işverenlerin toplu iş sözleşmelerini sebepsiz yere uzatması işçi sınıfı arasında memnuniyetsizlik yaratmıştı. Bu durumda işçi sınıfı temsilcileri sıkıyönetim komutanlıklarına başvurarak, grev haklarının geri verilmesini talep etmişlerdi. İşverenle işçi arasında yaşanan bu gerginlik üzerine o günlerde Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı bir bildiri yayınlayarak; gerek işçi, gerekse işveren temsilcilerine gösterilen iyi niyetin suiistimal edilmemesini, aksi halde grev ve lokavt uygulaması yasağının kaldırılacağını bildirmişti³⁶⁶. Toplumsal, ekonomik ve siyasi hayatta bir takım kısıtlamalar getirmesine rağmen sıkıyönetimin uzatılması yeniden Meclis gündemine gelmiş ve Başbakan Ferit Melen, *"Milletlerarası komünizm Türkiye'yi ayırma gayretine devam ettiği müddetçe sıkıyönetim devam edecektir. Bugün biz bir iç savaş vermekteyiz"* diyerek sıkıyönetimin uzatılması konusundaki kararlılığını açıkça dile getirmişti³⁶⁷.

Sıkıyönetimin uzatılmasına yönelik Meclis görüşmelerinde CHP adına söz alan Bülent Ecevit; en azından olay yaşanmayan yerlerde sıkıyönetimin kaldırılması gerektiğini, sıkıyönetimin toplumsal hayatı da derinden etkilediğini ve bu konunun hükümetle karşılıklı uzlaş içerisinde görüşülmesini istemişti. Ferit Melen ise komünizmin ülkeyi yıkmak istediğini ve bu tehdit olduğu sürece sıkıyönetimin olması

³⁶⁴ "Sıkıyönetimin uzatılmasına ilişkin üç muhalif oy şu şekildedir: Mehmet Ali Aybar(İstanbul Milletvekili), Celal Karlı (İçel Milletvekili), Turgut Cebe (C. Senatosu Ankara Üyesi)" **TBMM Tutanak Dergisi, Birleşik Toplantı**: C.11,Bir:13, (24 Mayıs 1972), s.555-580.

³⁶⁵ **TBMM Tutanak Dergisi, Birleşik Toplantı**, C.11, Bir:19, (25 Eylül 1972), s.750

³⁶⁶ **Milliyet**, 1 Eylül 1972.

³⁶⁷ **Tercüman**, 26 Eylül 1972.

gerektiğine yönelik görüşlerini “*milletlerarası komünizm bu hedefe varma için ciddi bir mesai sarf etmeye devam ettiği sürece, bu mücadele de bitmeyecektir*” sözleriyle ifade etmişti. Nitekim yapılan görüşmeler sonucunda 8 red oya karşılık sıkıyönetimin iki ay daha uzatılmasına karar verilmişti³⁶⁸. Böylece 17 ay önce alınan sıkıyönetim kararı 9. kez uzatılmıştı.

Ülkedeki asayiş problemlerinin çözülemediği düşüncesiyle sıkıyönetimin uzatılması kararı 24 Kasım 1972 tarihinde bir kez daha Meclis’te gündeme gelmişti. Sıkıyönetimin 10. kez uzatılmasına yönelik Meclisin Birleşik Toplantısında yapılan görüşmeler sırasında İçişleri Bakanı Ferit Kubat sıkıyönetim sürecince yapılan uygulamalarla ilgili bilgi vererek sıkıyönetimin uzatılması gerekçesini açıklamıştı. Ferit Kubat 19 aydır devam eden sıkıyönetim süresinde sıkıyönetim askeri mahkemelerinde açılan 1842 davadan 1047’sinin mahkûmiyetle sonuçlandığını, davalarla ilgili 3336 sanıktan 377’sinin beraat ettiğini raporlamıştı. Ayrıca sıkıyönetim komutanlıkları emrinde bulunan askeri ceza ve tutuk evlerinde 1135 kişinin olduğunu ve operasyonlar nedeniyle sıkıyönetim komutanlıklarınca 84 kişinin de gözaltı sürecinde olduğu açıklanmıştı³⁶⁹.

Ferit Melen hükümeti döneminde Sıkıyönetim Mahkemeleri davaları dikkat çeken bazı örnekler söz konusuydu. Bu dönemde Davut Paşa Kışlası’nın Hünkâr Kasrı’nda hazırlanan salonda 2 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından yürütülen 154 sanıklı DEV-GENÇ davasının duruşmalarına başlanmıştı³⁷⁰. Fikir Kulüpleri Federasyonu ve Dev-Genç örgütünün İstanbul’da düzenlemiş olduğu ideolojik eylemlere katılmak, bildiriler yayınlarak Anayasanın 141. maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle duruşmasına başlanan bir diğer dosya TÖS Davası’dır. Bu bağlamda Fakir Baykurt ve arkadaşının duruşmalarına 25 Ağustos 1972 tarihinde Ankara 2 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından görüşülmeye başlanmıştı³⁷¹.

---

³⁶⁸ A.g.d., ss.750-777.

³⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi Birleşik Toplantı, C.12, Top.:12, Bir:1, (24 Kasım1972), s.19.

³⁷⁰ Tercüman, 1 Ağustos 1972.

³⁷¹ Cumhuriyet, 26 Ağustos 1972; Tercüman, 26 Ağustos 1972; Milliyet, 26 Ağustos 1972.

İçişleri Bakanı Ferit Kubat'ın Meclis'te okuduğu dava raporunun ardından CHP dışındaki siyasi partiler Kubat'ı desteklemişti. AP Grubu adına konuşan Ali Naili Erdem, sıkıyönetim kararını desteklediğini açıklamıştı. DeP sözcüsü Necati Çakıroğlu ise gün geçtikçe ülkenin normalleşmeye doğru ilerlemesi gerekirken durumun daha da ağırlaştığını, bu nedenle de Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin(DGM) kurulması gerektiğini vurgulamıştı. MGP sözcüsü Mualla Akarca da DeP ile aynı görüşü savunarak DGM'nin kurulmasına taraftar olduğunu partisi adına dile getirmişti. Sıkıyönetime karşı çıkan CHP ise hükümetin orduya daha fazla yük olmadan asayiş problemini sıkıyönetim dışında başka bir yolla çözmesi gerektiğini ifade etmişti. Yapılan görüşmeler sonunda sıkıyönetimin iki ay daha uzatılmasına bir kez daha Meclis'in birleşik toplantısında karar verilmişti³⁷². CHP ise sıkıyönetimin gereğinden fazla uzadığına yönelik görüş bildirilmişti. Özellikle bazı küçük illerde artık sıkıyönetimin kaldırılmasını istemiş, hükümetin geçici yönetim tarzını daimiliğe dönüşecek kadar uzamasını önlemek için bir an önce çözüm üretmesi gerektiğini ifade etmişti. Hükümetin en azından sıkıyönetim kapsamında bulunan ve önemli olayın yaşanmadığı küçük illerde sıkıyönetimin kaldırılmasına yönelik bir hamle yapması gerektiğini ayrıca sıkıyönetim mahkemelerinde bakılan davaların akıbetinin de ileriki iki aylık zaman diliminde halledilmesini talep etmişti³⁷³.

Sıkıyönetimin 10. kez uzatılmasının ardından Ankara Bölgesi Sıkıyönetim Komutanlığı eğlence yerleri için gerekli resim, afiş ve yazılar dışında her türlü el ilan, broşür, bildiri, pankart, resim ilanlarının dağıtılmasını ve asılmasını yasaklamıştı³⁷⁴. Ayrıca bu dönemde sıkıyönetim komutanlıklarınca tutuklulara işkence yapıldığı iddiası da gündem olmuştu. Söz konusu iddialar üzerine Ankara Sıkıyönetim Komutanı Namık Kemal Ersun 21 aylık sıkıyönetim çalışmalarıyla ilgili bilgi vermişti. İşkence iddialarının gerçek olmadığını Türkiye'de normal demokratik ülkelerde uygulanan sorgulama yöntemlerinin uygulandığını, tutukluların genel sağlık kontrollerinden geçirildiğini ifade ederek; *"Bu kadar insani şartlar ile hareket*

---

³⁷² A.g.d., ss.24.

³⁷³ A.g.d., ss.13-24.

³⁷⁴ Tercüman, 30 Kasım 1972.

etmemize rağmen işkence kampanyası taktiğinin bir müddet daha devam edeceği kanısını da beslemekteyim” demişti³⁷⁵. Sıkıyönetime yönelik işkence iddiaları 25 Ocak 1973 tarihli Meclis oturumunda sıkıyönetimin yeniden uzatılmasına yönelik görüşme sırasında gündeme gelmişti. Başbakan Ferit Melen sıkıyönetim uygulamalarına yönelik işkence iddialarının yalan olduğunu kürsüden dile getirince Bülent Ecevit, “Yalan diyemezsiniz” diyerek karşılık vermiş ve gergin anlar yaşanmıştı. Ecevit’in bu çıkışı üzerine MGP Adana Milletvekili Turgut Topaloğlu, CHP sıralarına doğru yürüyerek münakaşanın başlamasına sebep olmuş ve Meclis oturumunda gergin anlar yaşanmıştı. CHP, 12 Mart sonrasında kurulan hükümetlerin demokratik rejime geçişte yetersiz kaldıkları gerekçesiyle karara kırmızı oy vereceğini açıkladı. CHP’nin kırmızı oyuna karşılık diğer siyasi partilerin desteğiyle sıkıyönetim Zonguldak ve Sakarya hariç 9 ilde 2 ay süre ile 11. kez uzatılmıştı³⁷⁶. Meclis’te bile siyasiler arasında kavgaya neden olan işkence meselesiyle ilgili olarak sıkıyönetimin uzatılmasından sonra yeni bir karar alınmıştı. Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yayınlanan 50 numaralı bildiriyle işkence iddialarının yayınlanması yasaklanmıştır³⁷⁷.

12 Mart ile birlikte başlayan sıkıyönetimin Ferit Melen partilerüstü hükümeti döneminde de devam ettirilmesi siyasi partiler özellikle de CHP tarafından eleştiri konusu olmuştu. İstikrar sağlamayan partilerüstü hükümet modeli sürekli eleştiri konusu olarak gündeme gelirken hükümet, asayiş sorununu sıkıyönetim uygulamasının dışında başka bir yönetimle çözülmesi gerektiği dillendirmişti. Dönemin başbakanı Ferit Melen de sıkıyönetim dışında başka bir yöntem olarak anayasa değişikliğini sunmuştu.

Ferit Melen döneminde Anayasa’nın 32. 57. 63. 86. 114. 136. maddelerinde değişiklik yapılması gündeme gelmişti. Buna göre; Devlet Güvenlik Mahkemesinin kurulması, Meclis işlerliğinin hızlanması için Meclis ve Senato’nun birleşik toplantı yapmasının sağlanması, Meclis’in toplanması ve toplantıya devam edebilmesi için

---

³⁷⁵ Tercüman, 24 Ocak 1973.

³⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi Birleşik Toplantı, C.12, Top:12, Bir:3, (25 Ocak 1972), ss.130-140.

³⁷⁷ Milliyet, 4 Şubat 1973; Cumhuriyet, 4 Şubat 1973. (Tercüman gazetesinin 4 Şubat 1973 tarihli sayısında habere rastlanmamıştır)

gerekli olan sayının sağlanabilmesi için Meclis çoğunluğu sayısının yeniden düzenlenmesi, siyasi partilerin mali konuda denetim sorunları nedeniyle Anayasa Mahkemesi ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesini istemekteydi³⁷⁸.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay liderliğinde Florya Köşkü'nde dönemin siyasileriyle yapılan görüşmede Anayasa değişikliğinin ele alınmasından sonra Başbakan, yeni Anayasa değişikliğini; *“1961'den bu yana geçen zaman içinde duyulan ihtiyaçlarla büyük ölçüde uygulama ve yorumlama hatalarından doğan boşluklar, Anayasada bazı değişiklikleri zaruri kılmıştır”* sözleri ile kamuoyuna açıklamıştı³⁷⁹. Hükümetin sunmuş olduğu Anayasa değişikliği teklifini siyasi partilerden MGP, DeP tarafından desteklenirken, AP söz konusu değişiklikleri yeterli bulmamış, CHP ise *“değişikliğe lüzum yok”* diyerek anayasa değişikliği yerine yeni kanunların getirilmesini istemişti³⁸⁰. CHP Anayasa'da yapılacak değişikliklerin özgürlükleri kısıtlayacağı fikrindeydi. Halkçı aydınların susturulduğu bir zamanda anayasa değişikliği yapmanın sakıncalı olduğunu ileri sürmüştü. Hatta CHP Parti Meclisi toplantısında partinin anayasa değişikliği için kurulan partilerarası komisyondan çekilmesi görüşülmüştü. Ancak Bülent Ecevit; *“Partiler arası Komisyonda bir görev yapıyoruz. 1961 Anayasasının bozulmaması için gayret sarf ediyoruz. Ayrıca kendi görüşlerimizi açıklama fırsatı buluyoruz”* diyerek bu fikre karşı çıkmıştı³⁸¹.

CHP muhalefетinin anayasa değişikliği gündemini bu kadar etkilemesinin nedeni tasarının kabul edilebilmesi için Meclis'te üçte iki çoğunluğun sağlanması ile ilgiliydi. AP ve MGP hükümetin teklifini desteklese de bu iki partinin toplam oyu mecliste üçte ikilik çoğunluğu sağlamamaktaydı. Çoğunluğun sağlanabilmesi içinse CHP veya DeP'den en az bir partinin desteğine ihtiyaç duyulmaktaydı. DeP o dönemde siyasal hakların geri verilmesini ve bu hakların Anayasa değişikliği paketiyle birlikte çıkmasını istemişti. Bu şartlar sağlanamadığı için DeP'in oylarından

---

³⁷⁸ Cem, 12 Mart..., s.457.

³⁷⁹ Milliyet, 15 Temmuz 1972.

³⁸⁰ Milliyet, 13- 18 Temmuz 1972.; Milliyet, 18 Temmuz 1972

³⁸¹ Milliyet, 20 Eylül 1972.

vazgeçilmişti. CHP ise en başından beri DGM ve Sıkıyönetim Mahkemeleri'ne karşı çıkmıştı. Bir umut CHP'nin ikna edilmesi için yollar aranmıştı³⁸².

Ferit Melen hükümeti tarafından anayasa değişikliği için partilerarası bir komisyon kuruldu. Toplamda 12 üyeden oluşan komisyona parlamentoda grubu bulunan siyasi partilerden, AP, CHP, DeP, MGP, 3'er üye alınmıştı. Komisyona AP'den Seyfi Öztürk, Ahmet Nusret Tuna, Hasan Diner, CHP'den İsmail Hakkı Birler, Selçuk Erverdi, Zihni Betil, DeP' den Hasan Korkmazcan, Talat Asal ve Cevad Önder MGP'den Emin Paksüt, Salih Yıldız, Sedat Çumralı katılmıştı³⁸³.

Anayasa değişikliğinden kaynaklanan siyasi çıkmazdan kurtulmak için bir çıkış yolu ortaya atılmış ve değiştirilmek istenen 12 maddeden 7sinin şimdilik parlamentoya sunulmasına karar verilmişti. CHP'nin karşı çıktığı ve DeP'in isteği olan siyasal hakların geri verilmesi geriye bırakılan maddeler arasındaydı³⁸⁴. Komisyon tarafından anayasa değişikliği tasarısının hazırlanmasından sonra çalışmalar Meclis'e taşınmış, 7 Şubat 1973'te Meclis'te başlayan Anayasa değişikliği görüşmeleri hayli hararetle geçmişti³⁸⁵.

Anayasada 5 esas maddenin (30. 57. 136. 138. 148.) değiştirilmesi ve 2 yeni geçici maddenin eklenmesini öngören kanun teklifi Millet Meclis Genel Kurulu'nda ikinci kez görüşülerek kabul edilmişti. Değişikliğe göre, DGM'lerin görev ve yetkililerine giren suçlarla toplu olarak işlenen suçlarda gözaltında bulundurma süresi 15 günle (madde30) sınırlandırılmıştı. Ayrıca DGM'lerin kurulması (madde136) da kararlaştırılmıştı. Yapılan diğer bir değişiklik, Askeri Mahkemelerde üyelerin çoğunluğunun, savaş hali dışında, hâkimlik niteliğine sahip olması şartı (madde138) getirilmişti. Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalarda siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalar dışındaki işleri, dosya üzerinde değerlendirecekti (madde 148 Fıkra 2). Anayasaya eklenen 21. geçici madde de sıkıyönetimin kaldırıldığı tarihte sıkıyönetim mahkemelerinde görülmekte olan

³⁸² Abdi İpekçi, "Anayasa Üzerindeki Anlaşmazlık", **Milliyet**, 12 Ocak 1973.

³⁸³ **Milliyet**, 20 Temmuz 1972.

³⁸⁴ **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1973.; Abdi İpekçi, "Anayasa Değişiklikleri İçin Çözüm Yolu", **Milliyet**, 13 Ocak 1973.

³⁸⁵ **Milliyet**, 9 Şubat 1973. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön: 3, C.33, Bir: 54. (9 Şubat 1973) ss.417-440.

davalar sonuçlandırılncaya kadar bu mahkemelerin görev ve yetkilerinin devam etmesine karar verilmişti. 22. Geçici madde ile de 1 Kasım 1972'den 3 Mart 1973 tarihine kadar TBMM'de grubu bulunan ve milletvekili genel seçimine katılma niteliği kazanmış olan siyasi partilere de Anayasa'nın 56. maddesindeki şartlar aranmaksızın kanunun öngördüğü ölçüde devletçe yardım sağlanacaktı³⁸⁶.

Dönemin basını anayasa değişikliğine ilişkin haberleri ön plana çıkarmıştı. Abdi İpekçi köşe yazısında Ferit Melen'in partilerüstü hükümet modelinin parlamenter çoğunluğa dayalı olmadığı için desteksiz kaldığını ele almıştı. Bu nedenle hükümetin anayasa değişikliği konusunda siyasi partilerle gerginlik yaşadığını ön plana çıkarmakta ve bu durumun hükümetin geleceğini de etkileyebileceği ihtimalini ortaya koymaktaydı³⁸⁷. *Tercüman*, anayasa değişikliğine ilişkin yorumu oldukça net ve açtı. Gazete söz konusu değişiklikleri “27 Mayıs Anayasası'nın restorasyonu” olarak nitelemekteydi³⁸⁸. *Cumhuriyet*'in anayasa değişikliğiyle ilgili ön plana çıkardığı konu ise siyasi partiler arasında fikir birliğinin olmadığı bir anayasa değişikliğinin toplumda kabul görmeyeceğiydi³⁸⁹. Ayrıca *Cumhuriyet* yayın siyasetine bağlı kalarak CHP'nin karşı çıktığı bir değişikliğe gidilmesini doğru bulmamakta merkez sağ partilerin oylarıyla anayasa değişikliği çabalarını nitelik bakımından da sakıncalı bulduğunu açıkça ifade etmekteydi³⁹⁰.

12 Mart rejimi sürecinde CHP'de yaşanan lider değişikliğiyle partideki yeni yönetim başta 12 Mart Muhtırası olmak üzere sıkıyönetim, partilerüstü hükümet modeline, anayasa değişikliğine ve idamlara karşı çıkmaktaydı. Bu duruma bağlı olarak Ferit Melen hükümeti iktidarı sürecinde ciddi bir CHP muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştı. CHP, olağanüstü koşulların devam etmesi sebebiyle kurulan

---

³⁸⁶ **Cumhuriyet STD**, C.10, Bir:44, Top.:12, (15 Mart 1973), ss.277-332.; **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1973.; Bülent Tanör, İki Anayasa, s.39.; “T.C Anayasasının 30,57,136,138 ve 148 inci Maddelerinin Bazı Fıkralarının Değiştirilmesi ve 2 Geçici Madde Eklennesi Hakkında”, Kanun No.1699, Kabul Tarihi:15.3.1973, **Resmi Gazete**, 20 Mart 1973, S.14482.; 26 Şubat 1976 tarihinde iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas Sayısı:1973/19, Karar Sayısı:1975/87, Karar Günü: 15/4/1975, **Resmi Gazete**, 26 Şubat 1976. S.15511,s.12.; Serap Yazıcı, **Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s.129.

³⁸⁷ Abdi İpekçi, “Anayasa Değişikliği ve Hükümetin Geleceği”, **Milliyet**, 22 Eylül 1972.

³⁸⁸ Ergun Göze, “Anayasa Değişikliğinin Manası”, **Tercüman**, 19 Temmuz 1972.

³⁸⁹ M. İskender Özturanlı, “Anayasa İstendikçe Değişmez”, **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1973.

³⁹⁰ “CHP’siz Anayasa Değişikliği”, **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1973.

partilerüstü Ferit Melen hükümetine 5 bakan vererek destek olmuşsa da muhalefetini sürdürmüştü. Ecevit Genel Başkan olduktan sonra CHP'nin 49. yıldönümü sebebi ile yaptığı konuşmada, hükümeti sert bir dille eleştirmişti. 12 Mart'tan sonra geçen bir buçuk yıllık sürede tek bir reformun yapılmadığını, demokratik seslerin kısılmak istendiğini dile getiren Ecevit, demokrasinin işlerlik kazanacağı ortama bir önce dönülmesi temennisinde bulunmuştu³⁹¹. CHP liderinin bu konuşmaları *Milliyet*'e “*Ecevit:1,5 yılda Tek Reform Yapılmadı*” manşetiyle yansırken *Cumhuriyet* de “*Reform ortamına süratle dönülmeli*”, “*Ecevit, 1973'te seçim istedi*” gibi başlıkları ön plana çıkararak konuyu gündeme taşımışlardı. Söz konusu gazeteler Ecevit'in söylemleri üzerinden oluşturdukları haber içerikleri ile CHP'nin söylemlerine kamuoyu yaratmak istemişlerdi. *Tercüman*'ın ise konuya yönelik haberi ana sayfanın köşesinde haber değerini küçülterek aktarması konuya önem vermediğini göstermekteydi³⁹².

CHP Genel Başkanının yapmış olduğu bu açıklamaya kayıtsız kalmayan Başbakan Ferit Melen; “*Sayın Ecevit bu toplantıda belli meseleleri eleştirmekle yetinmeyerek, 12 Mart sonrası yönetimine tümüyle karşı olduğunu da bu vesile ile ortaya koymuştur*” şeklinde cevap vermişti³⁹³. *Milliyet* gazetesi haberi durum bildiren bir başlıkla aktarırken *Tercüman*'ın haberi ön plana çıkarma biçimi şu şekildedir: “*Melen sert cevap verdi: Ecevit kendi düzen değişikliği görüşüne uymadığı için reformları yozlaşmış olarak nitelemiştir. 12 Mart sonrası hakkında ileri sürdüğü iddialarını haklı bulmaya imkân yoktur. Zira 12 Mart Muhtırası demokratik rejimi daha da güçlendirmek için verilmiştir*”. *Tercüman*, CHP'ye karşı yaklaşımını Ferit Melen'in dilini kullanarak ifade etmişti. *Cumhuriyet* Başbakanın “*Biz Reformları Ecevit'ten Farklı Anlıyoruz*” sözlerini ön plana çıkarırken, seçimlerin ertelenmeyeceği bilgisini de paylaşmıştı³⁹⁴.

---

³⁹¹ *Milliyet*, 10 Eylül 1972.

³⁹² *Milliyet*, 10 Eylül 1972; *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1972; *Tercüman*, 10 Eylül 1972.

³⁹³ Başbakan Ferit Melen'in konuşmasının devamı için bkz. *Milliyet*, 13 Eylül 1972.

³⁹⁴ *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1972; *Milliyet*, 13 Eylül 1972; *Tercüman*, 13 Eylül 1972.

CHP ile hükümet arasındaki bir diğer gerginlik konusu CHP'nin dönemin Ticaret Bakanı Naim Talu hakkında verdiği gensoru önergesiydi. Devlet tarafından tarım ürünlerine verilen taban fiyat, maliyetin altında ya da maliyete denk gelecek şekilde planlanmıştı. Taban maliyetin düşük tespit edilmesi devlet kesimi ve kooperatif dışındaki alıcıların piyasaya daha düşük fiyatlarla girerek köylü ve çiftçinin elindeki ürünü düşük fiyattan almasına sebep olmuştu. CHP, köylünün elindeki mahsulün çıkar çevreleri tarafından yok pahasına alınmasını sosyal devlet anlayışı ve sosyal devlet ilkesine aykırı bulmuştu. Bu nedenle planın uygulayıcısı ve planlayıcısı olarak dönemin Ticaret Bakanı Naim Talu hakkına Manisa Milletvekili Mustafa Ok ve 30 arkadaşı Anayasanın 89. maddesi gereğince gensoru açılmasına yönelik Meclis'e önerge sunmuştu³⁹⁵. Ferit Melen hükümeti için istenen ilk gensoru önergesinin gündeme alınması DeP'in desteğine rağmen AP, MGP ve Cumhuriyetçi Parti (CP)³⁹⁶ oylarıyla reddedilmişti³⁹⁷.

Hükümetle CHP arasındaki gerginlik en açık haliyle III. 5 Yıllık Kalkınma Planı'nın Meclis görüşmeleri sırasında ortaya çıkmıştı. 1973-1977 yıllarını kapsayan II. 5 Yıllık Kalkınma Planı ile sanayi ağırlıklı ekonomik yapı değişikliği, milli gelirin artırılması, sanayi bitkileri ve yağlı tohum üretimine devam edilerek yatırım malı üreten sanayinin gelişimine önem verilmesine karar verilmişti. Sanayi ağırlıklı ekonomik yatırımlara önem veren bu plan AET'ye üyeliğin sağlanabilmesi için temel bir şart olarak değerlendirilmişti³⁹⁸. Kalkınma Planı 1972 yılının yaz aylarında hazırlandıktan sonra Meclislerde görüşülmüş, Cumhuriyet Senatosu görüşmeleri sırasında AP planı devletçi bulduğunu açıklamıştı. CHP ise planın yoksul halkın çıkarlarını savunmadığını öne sürmüştü³⁹⁹. Cumhuriyet Senatosu'ndan sonra Millet

³⁹⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3, C.27, Bir:145, (13 Ekim 1972), ss.333-334.

³⁹⁶ Cumhuriyetçi Parti CHP'den ayrılan Kemal Satır liderliğinde 04/09/1972 tarihinde kurulmuş olup, daha sonra parti kendisini fesh ederek Milli Güven Partisi'ne 4 Mart 1973'te Milli Güven Partisi'nin III. Büyük Kongresi'nde Milli Güven Partisi'ne katılmıştır. Yapılan tüzük değişikliği sonucunda da partinin adı Cumhuriyetçi Güven Partisi olarak değiştirilmiştir". Ayrıntılı bilgi için bkz. Gürcan Bozkır, "Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.15, Yıl:2007/Güz, ss. 275-308.

³⁹⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3, C.27, Bir:146, (16 Ekim 1972), s. 414.

³⁹⁸ DPT, "Türkiye'de Demokratik Planlı Kalkınma", Planlama Dergisi, 42.Yıl Özel Sayısı, Ankara, 2002, s.7.

³⁹⁹ **Milliyet**, 22 Ekim 1972.

Meclisi'ne gelen Kalkınma Planı, bir takım değişikliklere uğramıştı. Başbakan değişiklik önerilerinin gündeme gelmesi üzerine reformların özünü değiştirici değişikliklere gidilmesi durumunda istifa edeceğini ve planın bütünlüğünü bozdurmamakta kararlı olduğunu açıklamıştı. Dikkate alınan 61 öneriden 3'ü geri alınmış, 18'i reddedilmiş, 40 tanesi ise hükümetin ısrarıyla kabul edilmişti. Toprak reformunu zedeleyen bazı öneriler hükümetin ısrarı ve AP'nin çekimser tavrı sonucu geçmişti. Bor madenlerinin devlet tekeline alınması hakkında plan hükmü değiştirilmiş olup, bu konuda özel sektöre imkân tanınmıştı⁴⁰⁰. Meclis'te hükümet programının açıklanmasından sonra AP grubu adına konuşan Orhan Oğuz, hükümetle AP grubu arasında temelde büyük fikir farklılıklarının bulunduğunu bildirmiş, planın halkın ihtiyaçlarına cevap verecek niteliğe getirilmesi için iyileştirmelerin yapılması gerektiğine değinmişti. DeP grubu planın geneli için *“kendi yağı ile kavrulmanın daha altında bir sistemin içine Türk ekonomisini”* çekeceği kanaatinde olduklarını açıklamıştı⁴⁰¹.

CHP grubu adına konuma yapan Bülent Ecevit, hükümet programında bor gibi değerli yeraltı kaynaklarının devlet eliyle işletileceği belirtilirken, 3. 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda yapılan son değişiklikle devletin isterse tekele son verebileceği hükmünün getirilmesine olan eleştirisiyle milletvekilleri arasında sataşma başlamıştı. Ecevit konuşmasının devamında plan ve reformlar konusunda hükümetle olan anlaşmazlığın daha da derinleştiğine değinmişti. Ayrıca seçimlerin zamanında yapılmasını, normal demokratik ortama geçilerek *“Bütün suçu toprak reformu hakkında kitap yazmış olmaktan ibaret olan profesörlere baskı yapılmaktan vazgeçilen bir ortama geçilsin”* demesi üzerine kavga çıkmıştı. Bu sözler üzerine Trabzon Milletvekili Ekrem Dikmen *“hangi baskı, hangi profesör açıkla”* diye çıkışmıştı. Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ile Ankara Milletvekili İbrahim Cüceoğlu arasında karşılıklı yumruklaşmalar meydana gelmişti. CHP ve MGP milletvekilleri arasında karşılıklı laf atışmaları yumruklaşmalar yaşanmış, Adana Milletvekili Turgut Topaloğlu Bülent

---

⁴⁰⁰ **Milliyet**, 26 Ekim 1972.

⁴⁰¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3, Cilt 28, Bir: 155, (26 Ekim 1972), s. 370

Ecevit için “Bunları söylemek için çıktı kürsüye, plan için değil” suçlamasında bulunmuştu⁴⁰².

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, III. 5 Yıllık Kalkınma Planı’nın; “işten artmaz dıştan artar, bir lokma bir hurka” felsefesi ile hazırlandığını, böyle bir planın halk iradesine dayanmadığını, ancak dikta rejimlerde böyle bir projenin hayat bulabileceğine” yönelik sert eleştirileri gündemi meşgul etmişti⁴⁰³. Planın Meclis oturumunda kabul edildiği gün Ecevit; “CHP olarak bu plana kırmızı oy vermek “bizim adalet anlayışımızın gereğidir” diyerek plana karşı çıktıklarını açıklamıştı. Başbakan Ferit Melen de plan görüşmeleri sonunda yapmış olduğu konuşmada Bülent Ecevit’e yönelik aynı tonda “Sayın Ecevit, hiç şüphesiz ki bir düzen değişikliğine önem verdiği için bizim paylaştığımız ıslahatı yeterli bulmamaktadır. Ben bunu doğal karşılıyorum. Ancak Sayın Ecevit’i memnun edecek bir reform getirme taahhüdünde ne bulundum ne bulunabilirim. Çünkü ben onu memnun etmeye kalkışırsam memlekete yaralı işler yapan bir insan durumundan çıkacağıma inanıyorum” sözleriyle karşılık vermişti⁴⁰⁴.

Tartışmalı geçen Meclis görüşmeleri sonunda DeP ve CHP plana muhalif kalarak kırmızı oy kullanmış, 98 red, AP, MGP ve CP’lilerin 193 kabul oyu ile Üçüncü Beş (1973-1977) Yıllık Kalkınma Planı Meclis’te kabul edilmişti⁴⁰⁵.

Tercüman, III. 5 Yıllık Kalkınma Planı’na yönelik görüşü AP’ninkiyle aynıydı. Planla ilgili özelleştirmeyi savunmuş kamulaştırmayı diktatör rejimi olarak açıklamıştı⁴⁰⁶.

Parlamentoda AP hâkimiyetine dikkat çeken Cumhuriyet ise AP’nin özelleştirmeye dayanan ekonomi politikasının III. 5 Yıllık Kalkınma Plan’da etkili olduğunu ileri sürerek özelleştirmenin karşısında yer alan bir dil kullanmıştı. Bu düşüncelerden hareket ederek tasarıyı “özel sektörün böylesine ağır bastığı bir plana

---

⁴⁰² A.g.e., s. 375

⁴⁰³ Cumhuriyet, 20 Ekim 1972.

⁴⁰⁴ A.g.e., s.410-421.

⁴⁰⁵ A.g.e., s. 542.; Milliyet, Tercüman, 27 Ekim 1972.; [3. 5 Yıllık Kalkınma Planı Resmi Gazete.pdf](#) Erişim Tarihi:03.12.2021.16.28.

⁴⁰⁶ Tarık Buğra, “Planlama Yoluyla Devrim”, Tercüman, 14 Ekim 1972.

devlet eliyle fert zengin etme aracı demeyi daha doğru bulanlardanız” sözleriyle eleştirmişti⁴⁰⁷. Her siyasi partinin kendi ideolojisi doğrultusunda planı değerlendirdiği düşüncesinde olan Abdi İpekçi, sağ partilerin planı devletçi bulurken sol partilerinse tam tersi düşüncede olmasını olağan karşılayarak ılımlı bir yayın akışı izlemişti⁴⁰⁸.

Kalkınma planının görüşmeleri sırasında Başbakan Ferit Melen’in sert açıklaması CHP içerisinde hoşnut karşılanmadı. Bu durum üzerine Parti Meclisi, 27 Ekim 1972 günü düzenlediği toplantıda genel siyasi ortam ve parti hükümet ilişkilerini konu alan bir toplantı düzenledi. Toplantıda konuşan Genel Başkan, partisinin hükümet ile ilişkilerde çelişkilerden kurtulamadığını, *“siyaset ve demokrasi kurallarına uymayan bir rejimden ülkemizi bir an önce çıkarmaya çelişkilerle dolu bu ortamı yeni buhranlara yol açmaksızın sona erdirmeye çalışıyoruz”* sözleri ile bir değerlendirmede bulundu. CHP Meclis Üyesi Turhan Güneş de yaptığı konuşmada CHP-hükümet ilişkileri üzerinde durmuştu. Hükümetin AP-MGP koalisyonuna dayandığını ve sağ sosyal güçleri temsil ettiğini ifade etmişti. Bu durumu sağ partileri iktidara getirme hazırlığı olarak değerlendiren Güneş, CHP’nin hükümetten çekilmesini önermişti⁴⁰⁹. CHP iki gün süren görüşmeler sonucunda Ferit Melen Hükümeti’ne verdiği bakanları geri çekme kararını kamuoyuna duyurdu.

Ecevit, hükümetin asayiş ve huzurun sağlanması ve bunalımdan çıkış yollarının aranmasına yönelik çeşitli çevrelerin görüşüne başvururken CHP’nin görüşlerine itibar edilmediğini ileri sürmüştü. CHP ile hükümet arasındaki çelişkinin gensoru önergesinden sonra 3. 5 Yıllık Kalkınma Planı’nın görüşmeleri sırasında daha da derinleştiğini belirten CHP Genel Başkanı, hükümetin rejim buhranından çıkış yolları, ekonomik ve sosyal görüşlerde AP doğrultusunda hareket ettiğini ileri sürmüştü. Ecevit, bu gibi nedenlerden dolayı CHP ve hükümet arasındaki çelişkili ilişkinin CHP tarafından daha fazla devam ettirilmeyeceğini kamuoyuna duyurmuştu⁴¹⁰. *Cumhuriyet* yazarlarından Nadir Nadi, CHP’nin bakanlarını çekme

⁴⁰⁷ Nadir Nadi, “Plansız Plan Politikası”, **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1972.

⁴⁰⁸ Abdi İpekçi, “Plan, Hükümet ve Partiler”, **Milliyet**, 27 Ekim 1972.; Abdi İpekçi, “Plan”, **Milliyet**, 28 Ekim 1972.

⁴⁰⁹ **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1972.

⁴¹⁰ **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1972.

kararı almasına yönelik değerlendirmesinde Ferit Melen'in izlediği politikayı eleştirmişti. Hükümetin CHP ile başından beri pamuk ipliğine bağlı bir siyaset izlediği düşüncesinde olan yazar Melen'in AP'ye kayan bir siyaset izlediğini ileri sürmüştü⁴¹¹. Gazete bir başka köşe yazısında CHP'nin kararını “*Doğru Bir Hareket*” olarak nitelendirmiş ve şu yorumlara yer vermiştir: “*Bülent Ecevit'i memnun edebilecek bir reformun memlekete hizmet etmek olmayacağını Millet Meclis kürsüsünden söyleyen Başbakanın, bu sonucu bilerek yarattığı da bir gerçek olarak kabul edilebilir. Bu sözler, partilerüstü görünümünü uzun süredir kaybetmiş Melen hükümeti içindeki CHP'li bakanların çekilmesi için çıkarılmış bir davetiyeden başka bir anlam taşımamaktadır*”⁴¹². CHP'nin aldığı kararı destekleyen Cumhuriyet, Ferit Melen'in izlediği politikayı eleştirmişti. Ecevit'e yönelik eleştirilerini Başbakanın, CHP'li bakanların çekilmesi için bilinçli olarak yaptığını iddia etmişti.

Tercüman, CHP'nin kararını hükümet buhranı olarak değerlendirmişti. “*Kısacası bir koalisyon hükümeti kurulmalı ve siyasal bir hükümetten korkulmamalıdır*” yorumuna yer veren gazete partilerüstü hükümet modelinin beklenen sonucu vermeyeceğini açıklamıştı⁴¹³.

Milliyet yazarlarından İsmail Cem'in CHP'nin kararı ile ilgili değerlendirmesi şu şekildeydi.

“CHP'nin son kararını olağan karşılamak mümkündür. Gerçekten bu parti kendi görüşleriyle kesinlikle çelişen bir hükümete Bakan vermek gibi ters bir durumda kalmıştı. Taban fiyatlarından anayasa değişikliğine özgürlüklere ve baskılara kadar hükümetle ayrı görüşte olan bu kuruluşun hükümette kalmasını düşünmek zaten mantıksız olacaktı. Hem CHP'nin görüşlerine hükümette yer vermemek hem de onun aynı hükümetin sorumluluğunu paylaşmasını beklemek ve hele Hükümet Başkanının CHP liderine yönelttiği ağır telkinlerden sonra bunu ümit etmek ancak hayal olabilirdi”⁴¹⁴.

CHP'nin haklılığını ele alan İsmail Cem, temelde taban tabana zıt olan iki görüşün ayrılık yaşamasını olağan karşılamaktaydı.

⁴¹¹ Nadir Nadi, “Açıklığa Doğru”, **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1972.

⁴¹² “Doğru Bir Hareket”, **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1972.

⁴¹³ “Çıkar Yol”, **Tercüman**, 6 Kasım 1972.; “Hükümet, Suni Desteklerle Ayakta Duramaz!”, **Tercüman**, 7 Kasım 1972.

⁴¹⁴ İsmail Cem, “Hükümet ve CHP”, **Milliyet**, 7 Kasım 1972.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ise buhrana çözüm bulmak için Bülent Ecevit ve Ferit Melen ile bir dizi uzlaşma görüşmeleri gerçekleştirmişti. Sunay'ın hükümet buhranının yaratılmaması için verdiği çabaya rağmen Ecevit'in CHP'nin aldığı kararın hükümet buhranına neden olmayacağı gerekçesi görüşmeleri sonuçsuz bırakmıştı⁴¹⁵. CHP'nin kararı sonrasında “Ülke için en doğru kararı alacağız” sözleriyle Melen'in sakinliğini koruduğunu göstermekteydi⁴¹⁶. CHP'nin bakanlarını çekme kararı hükümetin akıbetinde buhran yaratmış gibi görünse de CHP'li bakanlar istifa etmemişti. Aksine başta İsmet İnönü olmak üzere CHP'nin Ferit Melen hükümetine verdiği 5 bakan Bayındırlık Bakanı Mukadder Öztekinden, Enerji Bakanı Nuri Kodamanoğlu, Sağlık Bakanı Kemal Demir ve Çalışma Bakanı Ali Rıza Uzuner ve Devlet Bakanı İsmail Hakkı Arar CHP'den istifa etmişlerdi⁴¹⁷.

Başbakan CHP'siz bir hükümetle devam etmek için diğer siyasi partilerle de bir takım görüşmelere ağırlık vermişti. O günlerde *Milliyet* gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi ile yaptığı bir röportajda ilk kez CHP ile yaşanan sorunla ilgili açıklamada bulunmuştu. Ecevit ile hükümet arasında yaşanan ihtilafın sebebini anarşiye karşı alınan tedbirler olarak işaret etmişti⁴¹⁸. O günlerde Ferit Melen yapmış olduğu bir basın toplantısında; “*gerekli desteği göreceğimize inanırsak göreve devam ederiz. Aksi halde herkes tarih ve millet önünde sorumluluğu yüklenir*” açıklamasına bulunarak siyasi partilere özellikle de CHP'ye gereğinin yapılması ile ilgili göndermelerde bulunmuştu⁴¹⁹. Ferit Melen'in bu emrivaki konuşmasından hem AP'nin hem de CHP'nin rahatsızlık duyduğu dönemin basınında yer bulmuştu. CHP, Melen'in bu sözlerine “*bu tür ima ve tehditlerde bulunmakla asıl Sayın Ferit Melen tarih ve millet önünde sorumlu duruma düşmektedir*” şeklinde karşılık vermişti. Yaşanan siyasi krizi çözme sürecinde bile uyumsuz bir süreç yürütülmüşse de AP, Ferit Melen hükümetini destekleyeceğini açıklaması ile hükümet bunalımı çözüme kavuşmuştu⁴²⁰. AP'nin hükümeti destekleme kararının ardından Devlet Bakanı İsmail

---

⁴¹⁵ *Milliyet*, 2 Kasım 1972.

⁴¹⁶ *Cumhuriyet*, 4 Kasım 1972.; *Milliyet*, 4 Kasım 1972.

⁴¹⁷ *Tercüman*, 6 Kasım 1972.; *Tercüman*, 7 Kasım 1972.

⁴¹⁸ *Milliyet*, 7 Kasım 1972.

⁴¹⁹ *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1972.

⁴²⁰ *Milliyet*, 19 Kasım 1972.

Hakkı Arar tarafından hükümetin devam edeceğine yönelik karar kamuoyuna duyurulmuştu. Arar konuşmasında; her türlü anarşi ve yıkıcı faaliyetlerle mücadele, reformları gerçekleştirme, anayasada gerekli değişiklikleri yapma, seçim kanununda gerekli düzenlemeleri yaparak seçimlerin anayasada belirtilen tarihte yapılması esasına dayılı çalışma programını siyasi partilerin de anlayış ve yardımı ile gerçekleştireceklerini ifade etmişti⁴²¹.

Milliyet ve *Cumhuriyet* gazeteleri Ferit Melen hükümetinin kuruluş döneminde destekledikleri görülmektedir. Her iki gazetenin de ortak fikri Melen'in hükümetinin zaman içerisinde merkez sağa yakınlık duyan bir politika izlediği yönündeydi. Melen'in hükümet ortağı CHP'yi göz ardı etmesinden ve sert bir dille eleştirmesinden duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdi. Bu bağlamda da CHP'nin bakanlarını çekme kararını haklı gerekçelerle savunmuşlardı. Ferit Melen hükümetine başından beri olumlu bakan *Tercüman*, Ferit Melen'in AP ve MGP çizgisinde bir siyaset izlemesinden memnuniyet duyduğunu hemen hemen her siyasi haberinde hissettirmişti. CHP'nin bakanlarını çekme kararına ise bahane olarak değerlendiren gazete Melen hükümetini haklı bulmaktaydı.

Sıkıyönetimin kesintisiz devam etmesi ve 1402 sayılı kanunla getirilen kısıtlamalarla basına tanınan haklar budanmıştı. Ferit Melen dönemi boyunca da sıkıyönetimin kesintisiz devam etmesi basın affı, basına reform taleplerinin gündeme gelmesine neden olmuştur. 15 Mayıs 1971 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 1402 sayılı sıkıyönetim kanununla yasakların kapsamı oldukça genişletilmişti. 1402 sayılı kanunda basını ilgilendiren maddeler oldukça ağırdır. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun(TRT) yayınları da dâhil olmak üzere telefon, telsiz, televizyon, radyo vb. gibi her çeşit medya aracı ile yapılan yayım ve haberleşmeye sansür, durdurma, gibi kısıtlamalar getirilmişti. Ayrıca söz, yazı, resim, film vs. her türlü haberleşme araçlarını kontrol etmek, gazete, dergi, kitap gibi yayımların basımlarına sansür koymak ve bunların sıkıyönetim bölgelerine sokulması kısıtlanmıştı. Sıkıyönetim komutanlığı tarafından yasak getiren her türlü medya ve

---

⁴²¹ *Tercüman*, 21 Kasım 1972.

haber alma aracının yasaklara uymaması durumunda da bunları basan matbaaların kapatılması da diğer bir kısıtlamaydı. Bunla birlikte basında halkı telaşa sokacak, abartı veya asılsız haber yapan ve nakledenler altı aydan iki yıla kadar hapis ve beş yüz bin lira ile beş bin lira arasında para cezası getirilmişti. Bu suçların basın ve yayın organları tarafından işlenmesi durumunda ise iki katı ceza uygulanmasına karar verilmişti⁴²².

Türk basını sansürün kaldırıldığı 24 Temmuz gününü Gazeteciler Bayramı olarak kutlamaktadır. Bu sebeple Ferit Melen döneminde basının durumu gündeme gelmiş, *Milliyet* gazetesi Başbakan’a hükümet programında da yer alan basın suçlarının hapis yerine para cezasına çevrilmesi ve basın affı çıkarılmasına ilişkin düşüncesini sormuştu. *Milliyet*’in “*Melen: Basında Ceza Sistemi Değişmeli*” sözleri ile manşetine yansıttığı Başbakan’ın konu ile ilgili açıklaması basın suçlarında hapis ceza yerine para cezasının düşünülebileceğini açıklamıştı⁴²³. Öte yandan gazetenin bu konuyu manşetine taşıması gazetenin basına yönelik kısıtlamaları ön plana çıkardığının göstergesiydi. *Milliyet*, Gazeteciler Bayramı sebebi ile ele aldığı köşe yazısında basınla ilgili; “*Ne yazık ki bu yılın “Gazeteciler Bayramı” Türkiye’de özgürlükleri kısıtlanmış bir basın bulunduğu görüntüsüyle kutlanmaktadır. Bayram arifesinde o görüntüyü değiştirecek sık sık söz edilmiş ama 24 Temmuz’a bu tedbirler gerçekleştirilmeden gelinmiştir*” değerlendirmesinde bulunmuştu⁴²⁴.

Milliyet basın affına yönelik konuyu gündemde tutmaya çalışırken *Tercüman* ve *Cumhuriyet*’in konuya mesafeli yaklaştığı görülmüştü. İki gazete basın affına yönelik yetkililerin açıklamalarına ya hiç yer vermemiş ya da dikkat çekmeyecek küçük haber başlıklarıyla aktarmışlardı. *Milliyet*, konuya olan hassasiyetini devam ettirerek, aynı zamanda sansürün bilincinde hareket ederek, hükümeti eleştirmeden Pakistan’da çıkan ‘Sun’ adlı bir gazetenin hükümet tarafından kapatılması ve 3 ayrı gazeteyi de mali yükümlülükler yüklemesi üzerine protesto etmek amacıyla basın

---

⁴²² “Sıkıyönetim Kanunu”, Kanun No: 1402, Kabul Tarihi: 13/5/1971, **Resmî Gazete**: 15 Mayıs 1971, S.13837.

⁴²³ **Milliyet**, 23 Temmuz 1972.

⁴²⁴ Abdi İpekçi, “Gazeteciler Bayramı Kutlanırken”, **Milliyet**, 24 Temmuz 1972.

mensuplarının 24 saatlik greve başladıklarını haberleştirmişti⁴²⁵. Gazete Pakistan'daki basın sansürüne dikkat çekerek yer verdiği haberle örtük anlamda Türkiye'deki durumu eleştirmişti.

Basın affının konuşulduğu günlerde *Akşam* gazetesinin sorumlu müdürü gazeteci Doğan Koloğlu bir yıl bir aylık mahkûmiyetini doldurmak üzere cezaevine girmişti⁴²⁶. Çetin Altan'ın bir yıl hapis cezasına mahkûm edilmesi üzerine Türkiye Gazeteciler Sendikası(TGS) İstanbul Şubesi kararı itiraz etmek amacıyla Yargıtay Başsavcılığına başvurmuştu⁴²⁷. TGS'nin yapmış olduğu açıklamaya göre; Ankara, İzmir, İstanbul adliyelerinde basın suçuyla ilgili toplam 754 dosya işlem görmekteydi. Bunların 490'ı İstanbul, 264'ü Ankara, 15'i İzmir'dedir. Mahkemelerde kesinleşen ve bir kısmı halen Yargıtay'da bulunan mahkûmiyetlerin toplamı ise 220'dir. Açılan davalardan yalnız 90'ı beraatla sonuçlanırken, basın suçundan mahkûm olan 3 gazeteci bulunmaktaydı. Bunlar: Yeni İstanbul Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Doğan Koloğlu, Yenigün Gazetesi Yazı İşleri Eski Müdürü Ahmet Tümül, Adalet Gazetesi Genel Yayın Müdürü Turhan Dilligil'dir.⁴²⁸

Sıkıyönetimin gölgesinde kalan basının özgürlük mücadelesi verdiği bu dönemde 11-16 Eylül 1972 tarihleri arasında Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (FIJ) 11. Dünya Kongresi'ni Türkiye'de yapmaya karar vermişti⁴²⁹. Hollanda ve Almanya'daki bazı kongre üyeleri Türkiye'de bulunan basının özgür olmadığı gerekçesi ile bu durumu boykot ederek, kongreye katılmama kararı almışlardı⁴³⁰. FIJ kongresi o günlerde ülke gündeminde geniş yer bulmuştu. Kongre üyeleri cezaevinde bulunan gazetecileri ziyaret etmiş, FIJ Basın Özgürlüğü Komisyonu gazeteciler hakkında açılan davalardan vazgeçilmesi gerektiğini öne sürmüştü. Ayrıca basının üzerindeki baskının tümüyle kaldırılmasına yönelik hükümete çağrıda bulunmuşlardı.

⁴²⁵ **Milliyet**, 24 Temmuz 1972.; **Milliyet**, 25 Temmuz 1972.; **Milliyet**, 26 Temmuz 1972. **Tercüman**, 24 Temmuz 1972.; **Tercüman**, 25 Temmuz 1972.; **Tercüman**, 26 Temmuz 1972.; **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1972.; **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1972.; **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1972.

⁴²⁶ **Milliyet**, 29 Temmuz 1972; **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1972.

⁴²⁷“Altan TİP milletvekilim iken parti meclisinde yaptığı konuşmasa cumhurbaşkanına hakaret gerekçesi ile mahkûm olmuştur” **Milliyet**, 15 Eylül 1972; **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1972.

⁴²⁸ **Milliyet**, 4 Ağustos 1972.

⁴²⁹ Cem, **12 Mart...**, s.216.

⁴³⁰ **Milliyet**, 5 Eylül 1972.

FİJ, hükümetin baskı uygulamalarından vazgeçememesi durumunda dış ilişkiler politikasından olumsuz etkileneceğini, AET ve Avrupa Konseyi vb. kuruluşların ilgili makamlarında sanık konumunda yer alabileceğini dillendirmişlerdi⁴³¹. FİJ'in bu açıklaması üzerine Devlet Bakanı İsmail Arar, basının üzerinde sanıldığı gibi bir baskının olmadığını, kongre üyelerinin yanlış bilgilendirildiğini açıklamıştı⁴³².

FİJ Kongresinin tamamlanmasından sonra hükümet, basına yönelik reform paketini duyurmuştu. Basında büyük bir hayal kırıklığına neden olan reform paketi özgürlük yerine daha da kısıtlama getirmekteydi. Söz konusu reform paketi, savcılara mahkeme kararı ile gazete kapatma yetkisi tanımaktaydı. Ayrıca gazetelerin sorumlu müdürlerine yükseköğrenim mezunu olma şartı, muhabirlere lise mezuniyet kıstası getirilmek isteniyordu. Gazetecileri kolayca hapse gönderen hükümet, bu tasarı ile kolaylıkla gazete de kapatabilecekti⁴³³. Hükümetin açıklamış olduğu tasarıya Türkiye Gazeteciler Cemiyeti “*gazete tabanca veya bıçak gibi bir suç aleti sayılmak isteniyor*” diyerek tepki göstermişti⁴³⁴. Tasarı ile ilgili yapılan eleştiriler üzerine Adalet Bakanı Fehmi Alpaslan, gazetecilerin isteklerini karşılayacak düzeyde bir reform paketinin çıkarılması için uygun koşulların olmadığını açıklamıştı⁴³⁵. Bu nedenle basın mensuplarının kanunlara uymasını isteyen Bakan, ülkenin bulunduğu koşullar sebebiyle özgürlükçü bir reform taslağının çıkarılamayacağını ifade etmeye çalışmıştı.

Ferit Melen hükümeti döneminde meydana gelen bir diğer önemli gelişme ise Cumhurbaşkanlığı seçimidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresi 28 Mart 1973'de dolacaktır. Anayasanın 101. maddesi gereği Cumhurbaşkanı'nın süresi dolmadan on beş gün önce Meclis'in yeni bir aday seçmesi gerekmektedir⁴³⁶. Bu bağlamda 12 Mart rejiminin gölgesinde yapılacak ilk seçim 1973 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimleri olmuştu. Türkiye Cumhuriyeti'nin altıncı

---

⁴³¹ **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1972.; **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1972.

⁴³² **Milliyet**, 18 Eylül 1972.

⁴³³ **Milliyet**, 13 Ekim 1972.

⁴³⁴ **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1972.

⁴³⁵ **Milliyet**, 20 Ocak 1973.

⁴³⁶ İsmet İnönü, **Defterler(1919-1973)**, C.2 Yay. Haz.: Ahmet Demirel, YKY Yayınları, İstanbul, 2001, s.1223.

Cumhurbaşkanı'nın seçileceği bu seçim, Ferit Melen Hükümeti döneminde gerçekleşmiş ve hükümeti de oldukça olumsuz etkilemişti.

Cumhurbaşkanı'nın nasıl seçileceğini ve özelliklerini belirleyen 1961 Anayasasının 95. maddesine istinaden 1973 yılının Mart ayında Cumhurbaşkanlığı seçim turlarına başlanılmıştı. 12 Mart rejiminin gölgesinde gerçekleşecek olan bu seçim bir nevi siviller ve askerler arasında vesayet mücadelesinin örneğini oluşturmaktadır. Asker, 1960 müdahalesinden sonra başlayan asker-cumhurbaşkanı geleneğini sürdürerek siyaseti kendi kontrolünde tutmak istemişti. Ancak 12 Mart rejimine rağmen özellikle AP ve CHP, askeri vesayetin devam etmesini istememiştir. Dönemin siyasi partileri ordu tarafından teklif edilen Cumhurbaşkanı adayını seçmek istemedikleri için orduya karşı birlikte mücadele etmişlerdir. Bu bağlamda AP ve CHP, askeri vesayetin gölgesinde kalmamak adına asker kökenli de olsa kendilerinin seçmek istedikleri bir ismi aday yapmışlardır. Neticede asker-sivil arasında yaşanan Cumhurbaşkanlığı seçimi kavgasını kıvrak zekâları ile siyasiler kazanmıştır.

13 Mart 1973 tarihinde başlayacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde Cevdet Sunay, komutanlarla ve siyasi liderlerle görüşme yapmıştı. *“Hem parlamentonun hem de Türk Silahlı Kuvvetlerinin itibarını korumak lazımdır”* diyen Sunay, Faruk Gürler'i Cumhurbaşkanı olarak dillendirmişti. Ayrıca Sunay, Orgeneral Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesine imkân verecek formülün uygulanabilmesi için Meclis'teki partiler arasında bir mutabakat olmasını ve bunun bir protokolle yapılmasını istemişti⁴³⁷. Faruk Gürler dönemin Genelkurmay Başkanıydı. Asker, Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı olmasını istiyordu. Gürler Cumhurbaşkanı olursa devrimlere ve ülkenin geleceğine sahip çıkacak ordu da kışlaya geri dönecekti. Bu doğrultuda hareket eden Faruk Gürler Cumhurbaşkanlığı adaylığı için Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa etmiş, aynı gün 5 Mart 1973, Tabii Senatör yapılmıştı. Gürler'in zorunlu aday olarak seçtirilmek istenmesine dönemin siyasi partileri karşı çıkmışlardı. Özellikle Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit iki ana akım partinin liderleri olarak, Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda

---

⁴³⁷ Beriş, a.g.e., s.263.

demokrasiye tam geçişin sağlanmayacağına inanıyor ve ordunun bu talebine karşı çıkmıştı. AP lideri Süleyman Demirel tepkisini; “*Hür iradeye hiçbir tesir kabul etmiyoruz*” “*tayin değil seçim yapılacak*” açıklamaları ile dile getirmişti⁴³⁸. Askerin adayı Faruk Gürler’in seçilmesi adına siyasi partiler üzerindeki baskıdan basın da nasibini almıştı. Ankara, İstanbul, Adana, İzmir, Eskişehir, Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlıkları Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonuçlarını etkileyecek yayın yapılmasını yasaklamıştı⁴³⁹.

Tercüman, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinin Cumhurbaşkanlığı seçimine yönelik değerlendirmeleri de basına getirilen yasak çerçevesinde olmuştu. Üç gazete arasında baskıyı üzerinde en çok hisseden gazetenin *Cumhuriyet* olduğu şu cümlelerden görülmektedir:

*“Kısa sürede bunalımdan kurtulmak ve ara rejimden sıyrılmak için gerekli yönelişin fasıllarını sağlayacak olan kişiliğin Cumhurbaşkanı seçilmesi en doğru yöntemdir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde Başkanlığa seçilebilmek için Adalet Partisi’nin hiç olmazsa bir bölümünün oyları gerekmektedir. Şimdiye kadar sızan haberler içinde AP’de çeşitli eğilimlerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki, AP’deki sağduyu sahiplerinin büyük bir bunalım yaratmak pahasına Sayın Gürler’in Cumhurbaşkanlığına karşı çıkacağı tahmin edilmiyor... Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bundan böyle bir sürpriz beklemek yanlıtıcı olur”*⁴⁴⁰.

Cumhuriyet’in yazısında Gürler’in Cumhurbaşkanı seçilmesi için herhangi bir tepkinin olmadığı ifade edilmiş ve AP’nin tutumuna önem verilmişti. Gazete yine bir başka köşe yazısında “*Sayın Gürlerin Cumhurbaşkanlığına seçilmesi de çözüm bekleyen birçok sorunu halledecek bir potansiyeli ifade etmektedir*” sözleriyle cumhurbaşkanlığı seçiminde Gürler isminin rejim buhranını sonlandıracağı aktarılmıştı⁴⁴¹.

Milliyet; “*Parlamento bugünkü seçimi, hiçbir baskı altında kalmadan serbest iradesiyle yapmalıdır. Seçimin ve rejimin selameti de, seçenlerle seçilenin itibarı da bu temel durumun gerçekleşmesine bağlıdır... Parlamento iradesini serbestçe*

⁴³⁸ *Milliyet*, 7 Mart 1973; *Milliyet*, 8 Mart 1973; *Tercüman*, 7 Mart 1973.; *Tercüman*, 8 Mart 1973.

⁴³⁹ Haz. Mehmet Ali Birand, 12 Eylül Belgesi, 1. Bölüm, Renklerin Çatışması, 17. Dakika, <https://www.youtube.com/watch?v=37Vlhq6rT-8>. (Erişim Tarihi: 28/11/2024); *Milliyet*, *Cumhuriyet*, 11 Mart 1973.

⁴⁴⁰ “Sürpriz Beklenmiyor”, *Cumhuriyet*, 6 Mart 1973.

⁴⁴¹ “Bir Dönüm Noktası”, *Cumhuriyet*, 8 Mart 1973.

kullandığını göstermek için ordudan gelmiş bir adayı seçilmemesini zorunlu saymak hatadır”⁴⁴² yorumuyla seçimlerin hür iradeyle yapılmasına dikkat çekerken dönemin koşulları değerlendirildiğinde askerin baskısına tepki gösterdiği görülmektedir.

Cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda en net tavrı *Tercüman* göstermişti. Siyasi partilere, Faruk Gürler ismini teklif eden Cumhurbaşkanı Sunay’ın bu teklifini eleştiren Demirel’in “*Hür iradeyi hiçbir tesir kabul etmiyoruz*” sözlerini manşete taşıyarak AP lideriyle aynı göster olduğunu göstermişti⁴⁴³. Köşe yazılarında; “*Cumhurbaşkanı seçiminin her türlü şüpheden ve ileride telafisi güç hatadan, demokratik cumhuriyeti zedeleyici girişimlerden; uzak Anayasa ve onu getirdiği gelenekler doğrultusunda yapılması gerekmektedir*” cümleleri adeta siyasileri uyarı niteliği taşımaktaydı⁴⁴⁴. Ahmet Kabaklı ise Faruk Gürler’e karşı çıkış konusunda CHP’yi haklı bulmuş ve şu yorumlara yer vermişti;

“*şimdilik tek adayımız kendisidir. Parlamentonun hür iradesi ile seçilirse o yüksek makama gelecektir. Partiler başka bir aday gösterirlerse veya bir başka değerli zat adaylığını koyarsa elbette bir seçim yarışı olacak, kim kazanırsa onun başkanlığını millet kabul edecektir. Bunun zıddını düşünmek imkânsızdır. Bunun zıddı parlamentonun rızası ve hür iradesi olmadan seçilmek ve de seçilmeden bir duruma razı olmak kimin aklından geçebilir*”⁴⁴⁵.

Cumhuriyet gazetesi Gürler’in adaylığı konusunda temkinli bir yaklaşımla hareket ederken *Milliyet*, daha ılımlı bir dille hür iradeyi savunarak baskıya karşı olduğunu ifade etmişti. *Tercüman* ise Faruk Gürler’in dayatma aday olarak ortaya çıkmasına duyduğu tepkiyi basın üzerindeki baskıya rağmen ortaya koymuştur.

Meclis, 6. Cumhurbaşkanını seçmek için toplandığı 13 Mart 1973 gününü Mehmet Ali Birand’ın “12 Eylül” adlı belgeselinde Bülent Ecevit; “*adeta işgal altına alınmıştı Meclis*” sözleri ile açıklamaktaydı. Her tarafta askerlerin bulunduğu Meclis’in Cumhurbaşkanı adayları ise AP’nin Tekin Arıburun, askerin Faruk Gürler, DeP’nin Ferruh Bozbeyli’ydi⁴⁴⁶. Adaylar 13 Mart günü yapılan 4. tura rağmen yeterli

⁴⁴² Abdi İpekçi, “Bugünkü Seçim”, *Milliyet*, 13 Mart 1973.

⁴⁴³ *Milliyet*, 8 Mart 1973.

⁴⁴⁴ “Anayasa Doğrultusu”, *Tercüman*, 8 Mart 1973.

⁴⁴⁵ Ahmet Kabaklı, “Ecevit Haklıdır”, *Tercüman*, 8 Mart 1973. Ayrıca bkz. “Hak Bilinen Yol”, *Tercüman*, 13 Mart 1973.

⁴⁴⁶ Birand, *12 Eylül Belgeseli..*, 27. dk.

oy alamamışlardı⁴⁴⁷. O güne kadar TBMM tarihinde ilk defa dört tura rağmen Cumhurbaşkanı seçilememişti. Adalet Partisi, komutanların dayatması olarak getirilen Faruk Gürler'i desteklememişti. CHP ise oylamaya katılmayacağına yönelik açıklamada bulunmuş, ancak CHP'nin grup kararına rağmen oy kullananlar olsa da sonuç değişmemişti. Cumhurbaşkanı seçiminin krize dönüşmesi üzerine başka formüller arama yoluna gidilmişti. O günün koşullarında ilk akla gelen seçeneklerden biri mevcut Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresini uzatmak olmuştu. Bu seçeneğin gerçekleşmesi durumunda Cumhurbaşkanlığı seçimi iki yıl ertelenmiş olacaktı. AP ve CHP'nin sıcak baktığı bu formüle DeP, CGP, Milli Birlik Grubu karşı çıkmıştı⁴⁴⁸. Sunay Formülü'nün gündeme gelmesi üzerine Faruk Gürler ve Tekin Arıburun Cumhurbaşkanı adaylıklarını çekmişti⁴⁴⁹. Mehmet Ali Birand, Faruk Gürler'in aday seçilememesi durumunu ise “*Ordunun en yetenekli, en çok sevilen komutanı siyaset oyununda kaybetmişti*” sözleri ile açıklamıştı⁴⁵⁰.

Cumhuriyet Cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda siyasi partilerin Faruk Gürler'e karşı çıkmasını eleştirmişti. Parlamento çoğunluğunun iki yıldan beri “*ordu böyle istiyor*” diyerek birçok kanunu Meclis'ten geçirdiği için siyasi partilerin kararını mantıksız bulmaktaydı. Silahlı Kuvvetlerin de bunalımlı dönemi parlamento ile birlikte aşma çabası varken, cumhurbaşkanlığı seçiminde kişilerden ziyade koşulların değerlendirilmesi fikrini paylaşmaktaydı. Demokratik ortama, dengeye ve seçime yönelişe en büyük katkı sağlayacak adayın yani Gürler'in olumlu karşılanması gerektiği, yeni bunalımlara yol açacak kişilerde ısrarcı olunması durumunda olağan düzene geçiş sürecinde büyük pürüzler çıkabileceği riskini vurgulamıştı⁴⁵¹.

---

⁴⁴⁷ 13 Mart 1973 tarihinde başlayan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk gününde yapılan dört tur sonuçları şu şekildedir: 1. Tur: Tekin Arıburun:282, Faruk Gürler:175, Ferruh Bozbeyli: 45; 2.Tur: Tekin Arıburun: 28, Faruk Gürler: 176, Ferruh Bozbeyli: 47. 3. Tur: Terkin Arıburun: 285, Faruk Gürler:186, Ferruh Bozbeyli:47; 4 Tur: Tekin Arıburun: 276, Faruk Gürler:200, Ferruh Bozbeyli:48, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1973; **Cumhuriyet**, 14 Mart 1973; **Tercüman**, 14 Mart 1973; **Milliyet**, 14 Mart 1973.; Beriş, **a.g.e.**, 267.

⁴⁴⁸ **Milliyet**, 21 Mart 1973.

⁴⁴⁹ **Cumhuriyet**, 21 Mart 1973; **Milliyet**, 21 Mart 1973.

⁴⁵⁰ Birand, **12 Eylül Belgeseli..**, 30. dk.

⁴⁵¹ “Kişiler Değil, Koşullar”, **Cumhuriyet**, 16 Mart 1973.

AP ve CHP dışındaki partiler ve komutanların karşı çıktığı “*Sunay Formülü*” için gerekli olan Anayasa değişikliği önce Meclis’te sonra da Cumhuriyet Senatosu’nda reddedildi⁴⁵². İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı Sunay’ın görev süresinin uzatılması teklifini Senato’da “*Bunu yapmayınız. Bu O’na iyilik değildir. Vazifesini bırakmasını bilirse şerefli bir iş yapmış olur*” sözleri ile karşı çıkmış ve üyeleri de anayasal hukuk çerçevesine davet etmişti⁴⁵³. Anayasa değişikliği kararının reddedilmesinden sonra AP ve CHP liderleri yeni Cumhurbaşkanı adayı konusunda görüşmelere başlamışlardı. AP, CGP ve CHP’nin ilk üzerinde anlaştıkları aday Anayasa Mahkemesi Başkanı olan Muhittin Taylan olmuştu. Ancak bu aday Kontenjan Senatörü değildi. Sunay, yeni bir Faruk Gürler vakası yaşamak istemediği için aday teklifini geri çevirmişti. Bu arada 28 Mart tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın görev süresi dolmuş ve yerine Tekin Arıburun vekil olarak getirilmişti. Partiler ise yeni cumhurbaşkanı arayışına devam ederken Naim Talu, Sabahattin Özbek, Fahri Korutürk gibi isimler üzerinden görüşmelere devam edilmişti. CHP, Fahri Korutürk dışındaki adayları desteklemek istemeyince Korutürk aday olarak görülmüştü⁴⁵⁴.

Siyasiler yeni isimler üzerinde görüşmelerine devam ederken Meclis’te oylamalara devam edilmekteydi. 13. tura kadar gelen oylamalarda, 7. turda çekilmesine rağmen halen Faruk Gürler’in ismi yazılmaya devam etmişti. Yaşanan bu kısır döngü sebebiyle AP erken seçimi bile dillendirmişti⁴⁵⁵. Erken seçim fikrinin kabul görmemesi üzerine partiler yeniden Fahri Korutürk ismine yönelmişlerdi. Fahri Korutürk ilk turda seçilme şartı ile adaylığı kabul edeceğini açıklamıştı⁴⁵⁶.

Partilerin bir isim üzerinde anlaşamaması ile “*erken seçim*” formülüne kadar varan siyasi gelişmeler sonucunda cumhurbaşkanlığı seçimi tek aday olarak Meclisin

⁴⁵² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3, C. 36, Bir: 80, (22 Mart 1973), s.337. “Evet; 299, Hayır; 81 oyu ile öneri reddedilmiştir.; Cumhuriyet Senatosu Oylama Sonuçları: 104 Evet, 51 Hayır, 25 Gelmeyen şeklindedir. Anayasanın 155. Maddesi gereğince üçte iki kabul sağlanamadığından teklif reddedilmiştir”. **TBMM CSTD**, C.10, Bir: 48, Top:12, (25 Mart 1973), s.456.

⁴⁵³ A.g.d., s.447., ; Çavdar, **Türk Dem...**, s.235.

⁴⁵⁴ **A.g.e.**, s.236.

⁴⁵⁵ Ertuğrul Alath, **Müdahale**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002,s.93.

⁴⁵⁶ Orhan Tokatlı, “**Kaybolan Yıllar (1961-1973)**”, Doğan Kitapçılık A.Ş, Aralık 2000, s.500.

15. tur oylamasında Fahri Korutürk 365 oy ile 6. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve aynı gün yemin ederek göreve başlamıştır⁴⁵⁷. 25 gün devam eden cumhurbaşkanı seçim krizi nihayet sonuçlanmıştı. Sancılı bir süreçten sonra siyasi liderlerin gösterdiği bir adayın seçilmesi, askerin siyaset arenasındaki baskısının ilk kırılma noktası olmuştu. Bu durum askerin artık eskisi kadar etkili olmayacağını ve sivil demokratik düzene geçişin sağlanacağına dair umutları yeşertmişti. Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi 12 Mart'tan beri devam eden askeri baskının artık siyasiler üzerinde kırılmış olduğunu göstermekteydi.

Tercüman Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesini; “*Yeni Başkan Korutürk*” manşeti ile duyurmuştu. Gazete, haber girişi olarak seçim sonucunun 101 pare top atışıyla ilan edildiğini aktarırken, yaşanan gelişmeyi inanması güç bir durum olarak değerlendirmişti. Cumhurbaşkanı seçiminde önemli rol oynayan üç siyasi liderin; Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Ferruh Bozbeyli, fotoğrafları ana sayfanın en üstünde yan yana verilmişti. Ayrıca *Tercüman* konuyu Anıtkabir'in üzerine “OOOOH!” yazısıyla açıklanmış bir karikatüre yer vermişti. Karikatür, hem sivillerin mücadeleyi kazanmış olmasından dolayı demokrasiye hem de uzun süren Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin son bulmasına gönderme yapmaktaydı⁴⁵⁸. Gazetenin cumhurbaşkanı seçimine ilişkin değerlendirmeleri ise şu şekildedir:

*“Parlamento Sayın Korutürk'ü devlet başkanlığına getirmekle her şeyden önce hür ve milli iradesini tecelli ettirmiş, üstünlüğünü Anayasa'daki anlamı ile göstermiştir. Ayrıca üç partinin anlaşarak parlamento içinden bir aday çıkarıp seçmesiyle de demokratik rejime ciddi bir sıçrama olmuştur”*⁴⁵⁹.

*“Cumhurbaşkanımızın seçimi öyle kolayca unutulacak olaylardan değildir. Bu seçim büyük tedirginliklerine ve netameli gerilimlerine rağmen demokrasimizin ve topyekûn Türkiye varlığının hayrına yönelen bir viraj alma olmuştur. ... ve seçilen milletin seçtiği olmuştur; kelimenin en kesin en değerli anlamıyla Devlet Başkanlığının şeref yetki ve sorumluluğunu teslim almıştır. Kısacası uzun piknik bitmiştir. Onun tatlı acı hatıraları artık günümüzün motor gücü olmamalı evli evine köylü köyüne... Herkes sorumluluk ve görev sınırlarına çekilmelidir”*⁴⁶⁰.

⁴⁵⁷ *Milliyet*, 7 Nisan 1973; *Milliyet*, 7 Nisan 1973; *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1973.

⁴⁵⁸ *Tercüman*, 7 Nisan 1973. Bkz. EK-1.

⁴⁵⁹ Yenileşme Hareketi ve Beklenenler”, *Tercüman*, 8 Nisan 1973.

⁴⁶⁰ Tarık Buğra, “İşimize Bakalım”, *Tercüman*, 8 Nisan 1973.

Milli irade vurgusu yapan gazete, seçimlerin önemini değerlendirmişti. Seçimle ordunun kışlasına geri döndüğünü, ordunun işinin siyaset olmadığına dikkat çeken gazete, üç siyasi partinin başarısını taktir ederek demokrasi rejimini ön plana çıkarmıştı.

Cumhuriyet gazetesi “Korutürk Cumhurbaşkanı Seçildi” şeklinde açıklayıcı manşetine aynı zamanda Fahri Korutürk’ün resmini de ekleyerek retoriği güçlendirmişti. Gazetenin Korutürk’ün Cumhurbaşkanı seçilmesinden duyulan memnuniyeti şu şekilde ifade etmişti:

“Evet, geç oldu, güç de oldu ama politik çevrelerinden yansıyan seslere kulak verilirse herhalde iyi oldu. Gerçekten, çok partili yaşama geçtiğimizden bu yana hiçbir Cumhurbaşkanı seçimin böylesine memnunlukla karşılandığını biz hatırlamıyoruz. Birbirine taban tabana zıt görüşlerin temsilcileri bildiğimiz liderler önceki gün alınan sonucu el çırparak alkışlamakta bundan kıvanç duyduklarını saklamamaktadırlar... Kısaca tüm sayın parlamenterler sevinç içindedirler”⁴⁶¹.

Milliyet; “Korutürk” manşetini “Üç parti anlaştı ve 365 oyla Cumhurbaşkanı seçildi” üst başlığı ile açıklamıştı. Gazete, “Sayın Korutürk’ün Cumhurbaşkanlığına seçilmesi içinde bulunduğumuz koşullarda düşünülebilecek çözümlerin en iyisi olmuştur” diyerek siyasi partilerin askere karşı kazanmış olduğu Cumhurbaşkanlığı mücadelesini olumlu olarak okuyucuya aktarmıştı⁴⁶².

Cumhurbaşkanlığı seçimi süreci Melen hükümetini de olumsuz etkilemişti. Melen’in cumhurbaşkanı adayı olarak, askerin önerisi olan Faruk Gürler’i desteklemesi zaten çıkmazda olan siyasi partilerle ilişkisini çıkmaza sokmuştu. Bu durum bazı çevreler tarafından “orduya yaranmak için” yorumunun yapılmasına neden olmuştu⁴⁶³. Hatta Bülent Ecevit, cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan bunalımın nedenini hükümetin saray politikası ile seçim yapmak istemesine dayandırmıştı⁴⁶⁴. Neticede Ferit Melen hükümeti, yeni cumhurbaşkanının seçilmesinden sonra istifa etmiştir⁴⁶⁵.

⁴⁶¹ Nadir Nadi, Hadi Hayırlısı”, **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1973.

⁴⁶² Abdi İpekçi, “Türklerin Kendilerine Özgü Sağduyusu”, **Milliyet**, 7 Nisan 1973.

⁴⁶³ Süleyman Yeşilyurt, **Türkiye’nin Başbakanları**, Kültür-Sanat Yayınları, 1. Baskı, 2006,s.286.

⁴⁶⁴ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1973.

⁴⁶⁵ Beriş, **a.g.e.**, s.275.

3.5. Naim Talu Hükümeti

Cumhurbaşkanının seçilmesinden sonra prosedür gereği görev yapmakta olan hükümetin istifasını sunması beklenir. Bu bağlamda Ferit Melen, 7 Nisan 1973 tarihinde istifasını sunmuştur. Dönemin siyasi liderleri özellikle CHP ve AP, Melen Hükümeti ile çalışmak istememişlerdi. AP lideri Süleyman Demirel, “*memlekete yeni hükümet lazımdır*” sözleri ile CHP lideri Bülent Ecevit ise “*Kurulacak hükümet nasıl olursa olsun, yeter ki demokratik olsun*” diyerek yeni bir hükümet kurulması gerektiğinin altını çizmişlerdi. Siyasilerin sağlıklı bir seçim süreci için bu istekleri Cumhurbaşkanlığı tarafından kabul edildi ⁴⁶⁶.

Tercüman, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri yeni kurulacak hükümet için partilerüstü hükümet modelinin terk edilmesine yönelik görüş bildirmişlerdi. Bu bağlamda *Cumhuriyet*, “*Sorumluluğun dağıldığı ve sorumlu olmayan kurumlara yansıdığı bir ortamdan artık kurtulmak gerekiyor. Bulanık bir politika yaşamının ekonomik yaşamı da etkilediği düşünülürse yeni hükümetin beklenen kesinlik ve açıklığı getirecek bir Hükümet olmasını istemek doğaldır*” ifadesiyle partilerüstü hükümet modeli yerine parlamentoya dayalı bir hükümet modelini önermişti⁴⁶⁷. Abdi İpekçi ise “*içinde bulunduğumuz dönemin koşullarında yeni hükümetin bağımsız bir üyenin başkanlığında kurulmasını daha uygun görmektedir*” değerlendirmesiyle bağımsız bir üye tarafından hükümetin kurulması gerektiği düşüncesindeydi⁴⁶⁸. Partilerüstü hükümet modelleriyle zaman kaybedildiğini belirten *Tercüman* “*Şimdi bir yığın halinde duran ana ve milli problemlerin çözümü, milletin de ondan hesap sorabileceği parlamento içi hükümet şekilleriyle mümkün olacaktır*” sözleriyle önerdiği hükümet modelini açıklamıştı⁴⁶⁹. Sonuç olarak *Tercüman* parlamento içi hükümet modelini *Milliyet*, bağımsız bir üye başkanlığında bir hükümet modelini *Cumhuriyet* ise parlamentoya dayalı bir hükümetin kurulası gerektiğini basın olarak

⁴⁶⁶ Yeşilyurt, a.g.e., s. 289; Sina Akşın, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 269. *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1973.; *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1973. *Milliyet*, 10 Nisan 1973.; *Milliyet*, 10 Nisan 1973; *Tercüman*, 10 Nisan 1973; *Tercüman*, 11 Nisan 1973.

⁴⁶⁷ “Kesinlik ve Açıklık İhtiyacı”, *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1973.

⁴⁶⁸ Abdi İpekçi, “Yeni Hükümet: Yeni Sorun”, *Milliyet*, 8 Nisan 1973.

⁴⁶⁹ “Yenileşme Hareketi ve Beklenenler”, *Tercüman*, 8 Nisan 1973.

açıkça dile getirmişlerdir. Her üç gazete partilerüstü hükümet modelinin terk edilmesi konusunda fikir birliği içerisindeydi.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, “*Türkiye’de hür demokratik parlamenter sistem yaşayacaktır ve parlamentoya dayalı hükümet tatbik mevki bulacaktır*” sözleriyle partilerarası bir hükümetten yana olduğunu sinyallerini vermekteydi. Korutürk’ün aklındaki koalisyon hükümeti AP-CHP’dir. Ancak bu iki siyasi parti o dönemde ortak bir başbakan adayı ve af konusu üzerinde fikir birliği sağlayamamıştı⁴⁷⁰. AP-CHP Koalisyonu fikrinin dışında Meclis’te yeni bir koalisyon hükümeti üzerine partiler arası görüşmeler gerçekleştirilmişti. AP-CGP arasında yapılan bir takım görüşmeler sonucunda Naim Talu Başbakanlığında bir koalisyon hükümetinin mümkün olduğu ortaya çıkmıştı. Bu durum Süleyman Demirel tarafından Cumhurbaşkanlığına iletilmişti⁴⁷¹.

CHP, Naim Talu’nun başbakanlığındaki ve CGP’nin bulunacağı bir hükümette bulunmak istemezken, AP’de DeP ile herhangi bir iş birliğine karşıydı⁴⁷². Daha geniş tabana dayanan AP-CGP koalisyonunun yeterli güvenoyu alabileceğinin netleşmesi üzerine Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Naim Talu’yu başbakan olarak görevlendirmişti. Talu Başbakan olduktan hemen sonra AP ve CGP liderleriyle koalisyon protokolünü görüşmüştü. Protokol taslağı her iki parti tarafından ayrı ayrı hazırlandıktan sonra başbakan ile birlikte yeniden incelenmesine karar verilmişti. Seçimlere gidilirken bağımsız olması gereken İçişleri Bakanı, Adalet Bakanı ve Ulaştırma Bakanının bağımsızlar arasından atanmasına karar verilmiş olup, bu durumun dışında hükümette bağımsızlara asgari düzeyde yer verilmesi kararlaştırılmıştı⁴⁷³.

AP-CGP arasında imzalanan koalisyon protokolü *Milliyet* yazarlarından Ali Gevgilili tarafından “*Partilerüstü hükmet döneminden partiler hükümetlerine*

⁴⁷⁰ Çavdar, *Türkiye’nin Dem...*, s.236

⁴⁷¹ *Milliyet*, 12 Nisan 1973.

⁴⁷² Naim Talu’nun sermayecilerin fazla kar elde etmesi için fiyat artışlarını desteklediğini düşünen CHP, Talu’nun başbakanlığının halka faydalı olmayacağını belirterek karşı çıkmıştır. *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1973.

⁴⁷³ *Milliyet*, 13 Nisan 1973.

yönelişin ilk işaretlerini teşkil eden protokol aynı zamanda 1970ler Türkiye'sinde siyasal arenada var olan düzenin aydınlığa çıkaran bir siyaset belgesidir” cümlesi ile yorumlanmıştır. Normalleşme sürecinde önemli bir teminat olarak değerlendirilen protokol, Türkiye'nin gerçek gündemini belirleme çabası olarak değerlendirilmişti⁴⁷⁴.

Milliyet gazetesi AP-CGP koalisyonuna yönelik; “CGP ile ortaklık ilke olarak yönetimi sağa kaydıracaktır. Bu kayış, normale geçiş dönemi için zorunlu saydığımız dengeyi bozacaktır. O dengesizlik karşılıklı tepkilerin sertleşmesine, kutuplaşmanın yoğunlaşmasına yol açabilir” yorumuna yer vermişti⁴⁷⁵. Gazete söz konusu ortaklık sürecinde yapılacak reformların sağ görüş çerçevesinde gerçekleşebileceğini bu durumunda dengeyi bozabileceği ihtimalini değerlendirmişti. Nadir Nadi, AP'nin CGP'yi yanına alarak ülkeyi genel seçimleri hazırlayacağına dikkat çekmişti⁴⁷⁶. Naim Talu'nun başbakanlığa getirilmesinden duyduğu memnuniyeti açıkça ifade eden Tercüman, AP-CGP koalisyonuna ilişkin; “bu hükümet, reformları çıkaracak, ön seçim sisteminde istenen değişikliği gerçekleştirecek, anarşinin önlenmesi ile ilgili kanun tasarılarını hazırlayacak Meclislere sunacak ve nihayet Ekim seçimlerine selamete gidici ortamı sağlayacaktır” yorumuyla demokrasi rejiminin önemini ortaya koymaktaydı⁴⁷⁷.

Naim Talu, Başbakan olduktan sonra ilk röportajını *Milliyet* gazetesine vermişti. Talu kuracağı hükümetin reform tasarılarını çıkarmaya, seçim kanunu memleket şartlarına uygun hale getirmeye ve huzurun bozulmamasını teminat altına almaya çalışacağını, karma ekonomi modeline dayanarak iş çevreleri ile ilişkilerini iyi tutmayı hedeflediğini açıklamıştı⁴⁷⁸. Görevi, normale geçişin koşullarını hazırlamak ve Ekim 1973'te yapılacak olan seçimlerin sağlıklı bir biçimde yapılmasını sağlamak olan AP-CGP Koalisyonu arasında hazırlanan 10 maddelik⁴⁷⁹ koalisyon protokolü Naim Talu, Turhan Feyzioğlu ve Süleyman Demirel tarafından imzalanmıştı.

⁴⁷⁴ Ali Gevgilili, “AP ve CGP Tarih Önünde”, **Milliyet**, 18 Nisan 1973.

⁴⁷⁵ Abdi İpekçi, “Normale Geçiş Sağlamak İçin”, **Milliyet**, 15 Nisan 1973.

⁴⁷⁶ Nadir Nadi, “Olaylar ve Nedenler”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1973.

⁴⁷⁷ “Sağduyu ve İnanç”, **Tercüman**, 14 Nisan 1973.

⁴⁷⁸ **Milliyet**, 13 Nisan 1973.

⁴⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Milliyet**, 15 Nisan 1973.

Koalisyon protokolünde hükümetin yapacağı işlerle Türkiye'nin önemli meselelerinin çözüm yoluna gideceği ve huzur ortamının doğması için TBMM'nin kendisine düşen görevleri yerine getireceği bildirilmiştir. Varılan mutabakata göre Kabinede 5 Bağımsız, 6 sandalye CGP'ye verilirken AP'den de 13 bakan yer almıştır. Devlet Bakanı İlhan Öztrak ile Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken yerlerini korumuşlardır⁴⁸⁰.

Naim Talu Kabinesi şu şekildedir:

Başbakan	Naim TALU
Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.	Nizamettin ERKMEN
Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.	Kemal SATIR
Devlet Bakanı	İsmail Hakkı Tekinel
Devlet Bakanı	İlhan ÖZTRAK
Adalet Bakanı	Hayri MUMCUOĞLU
Milli Savunma Bakanı	İLHAMİ SANCAR
İçişleri Bakanı	Mukadder ÖZTEKİN
Dışişleri Bakanı	Haluk BAYÜLKEN
Maliye Bakanı	Sadık Tekin MÜFTÜOĞLU
Milli Eğitim Bakanı	Orhan DENGİZ
Bayındırlık Bakanı	Nurettin OK
Ticaret Bakanı	Ahmet TÜRKEK
Sağlık-Sosyal Yardım Bakanı	Vefa TANIR
Gümrük ve Tekel Bakanı	Fethi ÇELİKBAŞ
Tarım Bakanı	Ahmet Nusret TUNA
Ulaştırma Bakanı	Sabahattin ÖZBEK
Çalışma Bakanı	Ali Naili ERDEM
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Nuri BAYAR
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Kemal DEMİR
Turizm ve Tanıtma Bakanı	Ahmet İhsan KIRIMLI
İmar ve İskân Bakanı	M. Nebil OKTAY

⁴⁸⁰ Tercüman, 15 Nisan 1973.; Tercüman, 16 Nisan 1973.

Köy İşleri Bakanı	Orhan KURUMOĞLU
Orman Bakanı	İsa BİNGÖL
Gençlik ve Spor Bakanı	Selalettin COŞKUN
Kaynak: Resmi Gazete: (16 Nisan 1973), S.14509.	

Tablo 4: Naim Talu Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi

Talu hükümetine yönelik *Tercüman*’ın yorumu “*Parlamento Hükümetinin kurulup ilan edilmesinden sonra rejimin geleceği daha da aydınlanmıştır; partiler demokrasisine ve Anayasa kurallarına dönüldüğü görülmüştür... Türk demokrasisinin arzusu büyük çapta giderilmiş, Ekim seçimleri mana taşır anlama gelmiştir*” şeklindeydi. AP-CGP koalisyonunun kurulmasını sivil iktidara geçişin anahtarı olarak değerlendirmekte ve rejimin geleceğine önem atfetmişti⁴⁸¹. Abdi İpekçi de; “*Önemli olan, yeni hükümetin önümüzdeki beş ayı seçimlerin selamete yapılması ve normale geçişin sağlanması yolunda değerlendirmesi ve bu tarihi görevi başarıyla yerine getirebilmesidir*” diyerek sivil iktidar vurgusuna yer vererek hükümetten beklentisini ifade etmişti⁴⁸². Talu kabinesiyle yapılacak köklü reformların önemini yitirmiş olduğuna dikkat çeken *Cumhuriyet*, kabineye olan mesafeli tutumunu açıklamıştı. Bununla birlikte “*Artık önemli olan 12 Mart Müdahalesi ile politikaya karışmış etkili çevrelerin tatmin edilerek sivil iktidara geçişi rahat biçimde karşılayabilmesidir. Sayın Naim Talu’nun kabinesi her bakımdan bir geçiş ve seçime yönelik hükümetinin çizgilerini yansıtacaktır*” yorumuyla diğer gazeteler gibi sivil iktidara çağrı yapmaktaydı⁴⁸³.

Hükümetin kurulmasından sonra vakit kaybetmeden hükümet programının hazırlıkları tamamlanmış ve 20 Nisan 1973 tarihinde Başbakan Naim Talu tarafından hükümet programı her iki mecliste de okunmuştu. 14 Ekim 1973 genel seçimlerine kadar geçecek sürede yeniden uzun vadeli planlar yapılmadığını belirterek söze

⁴⁸¹ “Kayıpları Telafiye Doğru”, *Tercüman*, 17 Nisan 1973.

⁴⁸² Abdi İpekçi, “Yeni Hükümet”, *Milliyet*, 17 Nisan 1973.

⁴⁸³ “Talu Kabinesi”, *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1973.

başlayan Talu, 1973 yılı programında öngörülen yatırımları yapmaya devam edeceklerini açıkladı. DGM’lerin kuruluş kanunuyla asayiş ve huzuru sağlayacak, anarşi ve yıkıcı faaliyetlerle mücadele ederek sıkıyönetimin kaldırılmasını hedeflediklerini açıklamıştı. Başlatılmış olan reform çalışmalarının tamamlanacağı, seçim ve partiler kanunun genel şikâyet konusu olan sorunları gidererek, genel seçimlerin anayasada öngörüldüğü tarihte yapılması (14 Ekim 1973) programın hedeflerindendi. Dış siyasette ana hedefi barış ve güvenlik politikası olarak açıklayan Başbakan, 12 Mart’tan sonra kurulan hükümetlerden farklı bir kuruluş tarzı olduğunu ve bu yönü ile demokratik rejim için önemli olduğunu da vurgulamıştı⁴⁸⁴.

Milliyet Talu hükümetinin programını; “*Reformlar Bitirilecek*” manşetiyle duyurmuştu. Abdi İpekçi, “*görev süresi beş ayla, icraatı da koalisyon protokolü ile önceden sınırlanmış bir hükümetin programının merak ve ilgiyle beklendiğini söylemek mümkün değildir*” sözleriyle programda ilgi çekici bir durumun olmadığını ortaya koymuştu⁴⁸⁵. *Tercüman*, Talu hükümetinin programını bir karikatür üzerinden değerlendirmişti. Hükümet programı metninin içerisine yerleştirdiği seçim sandığı ile Talu hükümetinin programından duyduğu beklentiyi ifade etmişti. Gazete, programı seçimlere giden yolda bir araç olarak görmekteydi⁴⁸⁶. *Cumhuriyet*, “*Hedef Hızlı Kalkınma*” manşeti ile okuyucusuna aktardığı hükümet programı ile ilgili şu yoruma yer vermiştir: “*Talu hükümetinin programı önümüzdeki beş ayı kapsadığına göre daha mütevazı ve gerçekçi bir kompozisyon ve üslup içinde hazırlansa daha iyi etki bırakacaktı. Süresi ve görevi belli ve sınırlı, amaçları kısıtlı bir Hükümetin büyük kapsamlı ve iddialı üslup ve vaatlerden kaçınması, belki de siyasi hayatımıza katkı olacaktı*”⁴⁸⁷. *Cumhuriyet*, sınırlılıklarına dikkat çektiği hükümet programını biçim yönünden eleştirmişti.

Hükümet programının okunmasından sonra CHP ve DeP, AP-CGP Koalisyonuna kırmızı oy vereceklerini açıklamıştı⁴⁸⁸. Meclis görüşmelerinden sonra

⁴⁸⁴ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Top: 12, Bir: 57, C. 11, (20 Nisan 1973), s.5-9

⁴⁸⁵ Abdi İpekçi, “Program”, *Milliyet*, 21 Nisan 1973.

⁴⁸⁶ *Tercüman*, 25 Nisan 1973.

⁴⁸⁷ “Hükümet Programı”, *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1973.

⁴⁸⁸ *Tercüman*, 25 Nisan 1973.

Cumhuriyet Senatosunda da gündeme alınan hükümet programıyla ilgili Fethi Tevetoğlu, *“Talu hükümetinin halka ferahlık, ümit ve güven verdiği”* söylemişti. CHP Senato Grup Başkanvekili Fikret Gündoğan ise hükümetin genel karakteri üzerinde durarak; *“bu hükümet, ortak toplumsal ihtiyaçlardan doğmuş, gerçek anlamı ile demokratik türden bir koalisyon hükümeti değildir”* demiştir. CGP sözcüsü Sami Turan da *“hükümetin kuruluşunu normal demokratik düzenin sorunsuz işleyeceği bir ortama doğru ilerleyecek bir adım”* olarak gördüğünü açıklamıştı. Ülkeyi anayasanın öngördüğü tarihte seçimlere götürmek, ekonomik sorunları hafifletmek gibi çeşitli başarıları sağlayacaklarına inandıkları AP-CGP Koalisyonunu başarıya ulaşma yolunda destekleyeceklerini açıklamıştı⁴⁸⁹. Kontenjan Senatörü Naim Talu tarafından kurulan yeni hükümet, her iki meclislerde de yapılan görüşmeler sonrasında Anayasa gereğince Meclis’te yapılan güven oylaması sonucunda 261 oyla kabul edilmişti⁴⁹⁰.

Naim Talu hükümetinin kurulduğu günlerde gündemde olan konular arasında büyük mağazalar meselesi geliyordu. Başbakan, hükümet kurulduktan sonra ilk demecini verdiği *Milliyet* gazetesinde bu konulara açıklık getirmişti. Büyük mağazalar meselesi ile de alakalı olan taban fiyatları konusunda, taban fiyatlarının dünya piyasalarını ve ülkenin ekonomik şartları göz önüne alınarak belirleneceğini, ihraç ürünlerinin hepsinde doların 14 liradan hesaplanarak uygulanacağını belirtmişti⁴⁹¹. DeP Millet Meclisi Grup Başkanvekili Hasan Korkmazcan da Rize’nin Çayeli ilçesinde yaptığı bir konuşmada partisinin büyük mağazaların kurulmasından yana olduğunu açıklamıştı. Büyük mağazaları gelişen ekonominin ticari hayattaki sonucu olarak gören Korkmazcan, büyük mağazalar aracılığıyla tüketicinin daha ucuz ve güvenilir ürüne ulaşacağını ifade etmişti⁴⁹². Taban fiyatları konusunda CHP’nin tutumu *“yoksul üreticinin korunması”* hedefine dayanmaktaydı. Buradan yola çıkan

⁴⁸⁹ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi:** Top:12, Bir:58,Cilt:11, 25 Nisan 1973, ss. 18-62.

⁴⁹⁰ Naim Talu hükümetinin güven oylaması sonuçları şu şekildedir: Üye Sayısı: 450, Oy verenler: 357, Kabul Edenler: 261, Reddenler: 94, Çekimser: 2, Oya Katılmayanlar: 79, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön: 3, C.36, Bir: 99, (26 Nisan 1973), s.760.

⁴⁹¹ **Milliyet**, 27 Nisan 1973.

⁴⁹² **Milliyet**, 26 Nisan 1973.

CHP, taban fiyatlarının yüksek tutulmasını istemekte ve bir önceki yıl uygulanan fiyatlarla üreticinin mağdur edildiğini ileri sürmekteydi⁴⁹³.

CHP'nin taban fiyatlar konusundaki “yoksul üreticinin korunması” tezini değerlendiren Abdi İpekçi, söz konusu tezi sosyal adalet ilkesinin gerekliliği olarak görmekle birlikte planlı yapılması gerektiği kanaatindeydi. Bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

*“Hesapsız biçimde yükseltilecek taban fiyatlar belki ilk anda üreticileri memnun edecektir ama bunun sebep olacağı gelişmeler hayat pahalılığını tüm dar gelirli vatandaşlarla birlikte üreticilerden yoksul olanlarını da etkileyecek şekilde arttıracaktır. ... Taban fiyatları yüksekliği ile bütçeye getirilecek yük, enflasyonist baskıları yoğunlaştıracak, bu da hayat pahalılığını kırıbaçlayan başka etken olacaktır”*⁴⁹⁴.

Abdi İpekçi'nin bu konudaki önerisi ise; “yoksul üreticilerin masraflarını azaltacak bir sübvansiyon sistemi uygulanabilirse bu, hem taban fiyatlarının yükselmesiyle ekonomide olumsuz etkilerin yaratılmasını, hem de sosyal adalet yönünden korunması gereken küçük çiftçinin mağdur edilmesini önleyecektir” şeklindeydi. İpekçi değerlendirmesiyle CHP önerisini yetersiz bulmaktaydı. Durumu hayat pahalılığı ve enflasyon üzerinden açıklayan gazeteci temelde taban fiyatları ile ilgili sorunun yoksul üreticiye devlet desteğinin sağlanması ile çözülebileceği kanaatindeydi.

Abdi İpekçi'nin önerisine yakın bir planı Başbakan Naim Talu, hükümetin taban fiyatları konusundaki görüşünü, taban fiyatlarında artış olmayacağını, taban fiyatlarını yükseltmek yerine üreticinin maliyetini arttıran gübre, traktör gibi bir takım giderlerin fiyatlarını sabitlemeyi amaçladıklarını açıklamıştı⁴⁹⁵.

Büyük mağazalar fikri de ülkede son yıllarda artan fiyat artışlarının önüne geçmek amacıyla düşünülmüş bir çalışmaydı. Büyük tüketici kitleye daha ucuza mal sağlayabilmesi amacıyla büyük mağazaların kurulması fikri, II. ve III. 5 Yıllık Kalkınma planlarına girmiş, planın amir ve hükümleri arasında yer almış bir konuydu. Planın gereği olarak Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan tasarı bakanlıklara

⁴⁹³ **Milliyet**, 27 Nisan 1973.

⁴⁹⁴ Abdi İpekçi, “Taban Fiyat Sorunu”, **Milliyet**, 27 Nisan 1973.

⁴⁹⁵ **Milliyet**, 6 Mayıs 1973.

gönderilmişti. Tasarıda büyük mağazaların hem kamu hem de özel kesim tarafından kurulması öngörülmüştü. Ayrıca kooperatifler tarafından kurulmasını teşvik etmek için özel hükümler getirilmişti. Büyük mağazaların bir kaç milyonerin elinde kalması ya da esnafın yok sayılması gibi bir durumla karşılaşmamak için toptancı ve kooperatifler şeklinde birleşmelerle kurulacak kooperatiflere halkın da katılım sağlaması hedeflenmişti⁴⁹⁶.

Büyük mağazaların kurulması fikriyle üretici ve tüketici arasındaki çok sayıda aracının ortadan kaldırılması hiç değilse en aza düşürülmesi de hedeflenenler arasındadır. CHP, büyük mağazaların kuruluş şekli itibariyle şüphelerini dile getirmişti. Büyük mağazaların büyük sermayedarlar ve iş çevreleri tarafından kurulup denetleneceği endişesini taşımaktaydı. Üretici ve tüketiciyi istediği şekilde kontrolü altında tutacak büyük mağaza zincirleriyle tekelci kapitalizmin egemenliğinin ülkede pekişeceği sonucuna varan CHP, tasarıyla ilgili kuşkularını paylaşmıştı⁴⁹⁷. Ecevit, Türkiye’de büyük pazarlama örgütlerine ihtiyaç olduğunu büyük mağazalar meselesine ilke olarak karşı çıkmadıklarını ancak devlet yardımıyla büyük sermaye tek eline verilmesine karşı olduklarını açıklamıştı⁴⁹⁸.

CHP’nin endişelerini ele alan Abdi İpekçi, böyle bir kuşkunun devletin büyük mağazalar için uygulayacağı teşvik politikası ile önleneyeğini ifade etmişti. Desteklenecek girişimler için de üreticinin, tüketicinin, esnafın, toptancının birleşerek kuracağı bir kooperatif oluşumuyla ortaya atılan şüphelerin giderileceğini düşünmekteydi⁴⁹⁹. *Tercüman* gazetesi büyük mağazalar meselesinde CHP’nin tutumunu; *“esnaf kitlesine çengel atarak oy avcılığı amacı gütmektedir”* sözleriyle eleştirmişti. Merkez sağ partilerin savunduğu büyük mağazalar önerisini destekleyen *Tercüman*, yurtdışından örneklerle büyük mağazaları olumlama tekniği ön plana çıkarmıştı. Konuya *“olsa olsa daha büyük bakkallar ve her türlü eşya satan dükkânlar açılmış olur. Bu da kalabalık şehirlerde bir hizmet görüyor”* yorumunu getirerek

---

⁴⁹⁶ *Milliyet*, 26 Nisan 1973.

⁴⁹⁷ *Milliyet*, 28 Nisan 1973.

⁴⁹⁸ *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1973.

⁴⁹⁹ Abdi İpekçi, “Büyük Mağazalar Sorunu”, *Milliyet*, 28 Nisan 1973.

büyük mağazaların açılışını savunmuştu⁵⁰⁰. *Cumhuriyet* ise büyük mağazalar meselesinin fazla önemsenen bir konu olduğunu belirttiği yazısında CHP'nin küçük esnafı korumak için mücadele ederken, AP'nin büyük mağazaları savunduğunu vurgulamıştı⁵⁰¹.

Büyük mağazalar kurulması konusunda Ferit Melen hükümeti döneminde tasarı açıklanmıştır. O dönem Ticaret Bakanı olan Naim Talu'nun hazırladığı tasarının özelliklerinden biri de büyük mağazaların teşvik belgesi olarak teşvik tedbirlerinden yararlanacak olmasıdır. Tasarının gerekçesinde, *“Japonya, Avrupa, Amerika ülkelerinde büyük mağazalar veya zincir mağazalar sisteminin perakende satışlarının yüzde ellisini teşkil ettiği, bunların pazarlama ve piyasa fiyat kontrolü yönünden çok olumlu rol aldıkları”* belirtilmektedir⁵⁰².

Talu hükümetinin göreve başlayacağı günlerde siyasal gündemi oluşturan konulardan biri de af meseledir. Cumhuriyetin 50. yılı sebebi ile genel af çıkarılması beklenmekteydi. Ferit Melen'in istifasından sonra kurulan yeni hükümetten de bu konuyu ele alması istenmişti. Ancak AP-CGP Koalisyon Hükümeti ne protokolde ne de hükümet programında af konusuna yer vermemişti. Durum bu şekildeyken CHP af teklifini gündeme getirerek tasarıyı parlamentoya sunmuştu⁵⁰³. CHP'nin *“Cumhuriyetin 50. Yıl Af Kanun Teklifi”* adındaki bu teklifte bütün ölüm cezalarının müebbet hapse, bütün müebbet hapis cezalarının ise 30 yıla indirilmesi, devlete karşı işlenen silahlı eylem dışındaki 10 yıla kadar hapis cezalarının da affedilmesi, devlete karşı silahlı eylemlerde cezalardan 5 yıl indirilmesi öngörülmektedir. Ayrıca suç tarihinde, 18 yaşını bitilmeyenlerin suçları ne olursa olsun, affedilmesi istenmişti. Buna, işlenen eylem suçları da dâhildir. CHP Grup Başkanvekili Hüdâl Oral genel af çıkarılmasının artık kamuoyunda zorunluluk haline geldiğini ifade etmişti⁵⁰⁴. CHP

⁵⁰⁰ Ahmet Kabaklı, “Büyük Mağaza”, **Tercüman**, 23 Nisan 1973.

⁵⁰¹ “Büyük Mağazalar Tartışması”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1973.

⁵⁰² Büyük Mağazalar Tasarısının Esasları ile ilgili ayrıntı için bkz. **Milliyet**, 2 Mayıs 1973.

⁵⁰³ **Milliyet**, 26 Nisan 1973.

⁵⁰⁴ “CHP'nin Af Kanun teklifinde, 5 yıl içinde aynı suçun işlenmesi halinde cezanın kalan kısmının da eklenmek suretiyle çekilmesi öngörülmektedir. Halen firar halinde olup da yurt içinde 3 ay, yurt dışında ise 6 ay içerisinde yetkili mercilere teslim olmayanlar aften faydalanamayacaklardır. CHP'nin af teklifinde asıl vergisini ödemek kaydıyla bütün vergi cezalarının da affedilmesi istenmekte, asıl vergi cezasının ödenmesi için 6 aylık bir süre tanınmaktadır”, **Tercüman**, 19 Nisan 1973.

tarafından Meclis'e af tasarının verilmesi üzerine hükümet, programında ve gündeminde olmayan konu ile ilgili açıklama yapmak durumunda kalmıştı⁵⁰⁵.

Af meselesinin ülke gündeminde tartışıldığı günlerde dönemin basını da konuya ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştu. *Cumhuriyet* affa yönelik: “*bugün için önemli olan, affı bir politik sorun olmaktan çıkarmaktır. Genel affın topluma bir barış ve kardeşlik havası getirmesi için bu ortamı korumak gerekmektedir. Bu alanda siyasi tartışmalar yoğunlaştıkça ve af kurumu politik hırslara araç yapıldıkça, genel afftan umulan barış ve denge etkileri giderek kaybolmak tehlikesine girecektir*” yorumunda bulunmuştu⁵⁰⁶. Açıkça ifade edilmemişse de gazete CHP'nin savunduğu tarzda bir affın ülkede barış ve huzuru getireceğine yönelik söylem üretilmişti.

Abdi İpekçi parlamentoda genel af meselesi konusunda farklı fikirler olduğunu belirttiği yazısında CHP'nin siyasi suçlular ve şiddet eylemlerine karışanların belli oranda af kapsamına alınmasını isterken diğer partilerin affı sadece adi suçlarla sınırlamak istediğini açıklamıştı. İpekçi'nin af konusundaki yorumu; “*bu sorunun, partiler arasında bir sömürü yarışı yaratmadan, ortak bir çalışma ile ve bir an önce sonuca bağlanması gerekmektedir... Böyle bir çalışma normal düzene sosyal barışı sağlayarak geçmeyi kolaylaştırmak anlayışı ile yapılırsa, üzerinde herkesin birleşebileceği bir tasarının ortaya konması güç olmayacaktır*” şeklindeydi⁵⁰⁷. İpekçi, af meselesini partiler arasında sorun yaratmadan ortak hareket ederek ele alınması gereken bir konu olarak değerlendirmişti.

Tercüman af meselesiyle ilgili haberleri ana sayfada üst sıralarda yer vermekle birlikte köşe yazılarında da “*anarşi suçlularına*” yönelik affa karşı çıktığını açıklamıştı. Meclis'teki sağ kanat partilerin “*AP-CGP-DP: Anarşi Suçlusu Affedilemez*” sözlerinden haber söylemini üreten gazete, “*İstismardan kaçınmak, partilerin başlıca görevi olmalı ve kader kurbanlarının haklarına da zarar getirilmemelidir*” sözleriyle siyasi suçlar meselesi nedeniyle diğer suçların affı

⁵⁰⁵ **Milliyet**, 26 Nisan 1973.

⁵⁰⁶ “Af Konusunda Tartışmalar”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1973.

⁵⁰⁷ Abdi İpekçi, “Gündemdeki Üç Yeni Konu”, **Milliyet**, 26 Nisan 1973.

meselesine gölge düştüğünü ifade etmişti⁵⁰⁸. CHP'nin genel af teklifini “*insani duyguların istismarı*” olarak görmekte CHP'nin arzu ettiği barış ortamının henüz oluşmadığını ifade ederek CHP'nin teklifine karşı çıkmıştı⁵⁰⁹.

CHP'nin af konusunu gündeme getirmesi üzerine AP lideri Süleyman Demirel: “*Af için bir şey varsa hükümeti teşkil eden iki parti düşünür, yapar. Ama başka bir partinin ortaya koyacağı herhangi bir şeye hükümeti teşkil eden partiler angaje olmaz*” diyerek Meclise tasarı sunmanın hükümet işi olduğunu ifade etmişti⁵¹⁰. Süleyman Demirel'in açıklamalarından farklı olarak Başbakan Naim Talu, Cumhuriyet'in 50. yılı sebebiyle çıkarılacak bir af kanununa kimsenin karşı çıkmayacağını belirtmiş ve af meselesinin hükümetçe ele alınacağını açıklamıştı. DeP, af konusunda partiler arasında anlaşmaya gidilmesini önerirken, CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu da çıkarılacak affı destekleyeceklerini açıklamıştı. Ancak Feyzioğlu, “*anarşistleri ve komünistleri aştan yararlandırmaya kalkışanların affa layık olanlara zarar vereceklerini*” açıklamıştı⁵¹¹. CGP lideri bu sözleri ile CHP'yi hedef göstermişti. AP'nin af tartışmalarının dışında kalacağını söyleyen Demirel; “*Bu münakaşaları açanların söylediklerini yerine getirebilme güçleri var idiye, bu zamana kadar getirmeleri lazımdır.. Güçleri varsa affı çıkarsınlar*” sözleriyle ağır bir dille CHP'yi eleştirmişti. AP liderinin eleştirilerine sessiz kalmayan Bülent Ecevit ise aynı sertlikle “*Asıl güçsüz olanlar zamanı gelince affetmeyenlerdir*” sözleriyle karşılık vermişti⁵¹².

Naim Talu hükümeti döneminde gündem olan Cumhuriyet'in 50. yılı sebebiyle çıkarılmak istenen genel af meselesi parlamentodaki siyasi partilerin farklı düşünceleri sebebi ile sonuçsuz kalmıştır. Özellikle AP'nin kendi istediği zaman affın çıkarılacağı yönündeki söylemleri ile birlikte CHP'nin af konusundaki ısrarı, özellikle seçimler öncesinde gündeme alma çabası bu dönemde kamuoyunu meşgul etmiştir⁵¹³. Siyasi

⁵⁰⁸ “Af ve İstismar”, **Tercüman**, 20 Nisan 1973.

⁵⁰⁹ Ahmet Kabaklı, “Genel Af Derken”, **Tercüman**, 19 Nisan 1973.; “Adi Suçların Affını Geciktiren Tutum ve CHP”, **Tercüman**, 21 Nisan 1973

⁵¹⁰ **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1973; **Milliyet**, 19 Nisan 1973.

⁵¹¹ **Milliyet**, 4-5 Mayıs 1973; **Milliyet**, 5 Mayıs 1973.

⁵¹² **Milliyet**, 7 Mayıs 1973.

⁵¹³ **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1973.

liderler arasında tartışma konusu olan af konusu halk arasında da özellikle de mahkûm aileleri arasında huzursuzluğa neden olmuştu. CHP ise seçim vaadi olarak, iktidara gelmesi durumunda Kurban Bayramı'nda genel affın çıkacağını açıklamıştı. Nitekim 1973 seçimlerinde en yüksek oyu alan CHP, Kurban Bayramına yetiştirememiş olsa da 15 Mayıs 1974 tarihinde genel affı uygulamaya koymuştu⁵¹⁴.

12 Mart Muhtırasının ikinci maddesinde Anayasa'nın öngördüğü reformların Atatürkçü görüşle yapılması zaruri kılınmıştı⁵¹⁵. 12 Mart sonrasında kurulan partilerüstü hükümetler muhtıranın öngördüğü reformları Meclis'ten çıkarmak istemişse de güvenlik sorununun ülkenin en önemli ve en acil meselesi haline gelmesiyle reformlar öncelik olmaktan çıkmış sıkıyönetim ve anayasa değişikliğine gidilmişti. Bu süreçte 12 Mart rejimine karşı suskunluğu son bulan AP'nin reformlara yönelik muhalefeti ise kanun tasarılarının gecikmesinde etkili olmuştu. AP, sıkıyönetim ve anayasa değişikliği konusunda hükümeti desteklerken Toprak Reformu konusunda muhalefet etmişti. Reformların gecikmesinin bir diğer nedeni ise kurulan partilerüstü hükümetlerin uzun ömürlü olamamasıydı. Ancak 1973 yılı Ekim ayında yapılacak genel seçimler öncesinde öngörülen reform tasarılarının kanunlaşması gerekmektedir. Sivil iktidara geçişin anahtarı olarak nitelendirebileceğimiz reformların birçoğu Naim Talu hükümeti dönemine kalmış, seçime gidilen atmosferde reformlar “express kanunlar” olarak hızlıca çıkarılmıştı.

AP ve CGP arasında koalisyon sağlanırken seçimlerden önce bazı tasarıların mutlaka kanunlaşması öngörülmüştü. Bu durumun sebebi 12 Mart Muhtırasında belirtilen isteklerle ilgiliydi. Her iki parti de ordunun reform isteklerinin yerine getirilmeden normale geçişin kolay olmayacağını düşünmüş ve seçimden önce kanunlaşması gereken tasarıları koalisyon protokolünde açıklamışlardı. Buna göre

---

⁵¹⁴ **Resmi Gazete**, 18.05.1974. Sayı: 14890. “Cumhuriyetin 50 nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”, Kanun No: 1803, Kabul Tarihi: 15/5/1974, **Resmi Gazete**, (18 Mayıs 1974), S. 14890.

⁵¹⁵ “Muhtıranın altındaki dağıtım kısmında, gereği için, Cumhurbaşkanına, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına, Millet Meclisi Başkanlığına sunulması notu yer almıştır”. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:3, C.12, Bir:70, (12 Mart 1971), s. 236.

Toprak ve Tarım Reformu, Üniversite Reformu Tasarısı⁵¹⁶, Temel Eğitim Kanunu Tasarısı⁵¹⁷, Maden Reformu Tasarısı, Devlet Güvenlik Mahkemeleri⁵¹⁸ ile ilgili tasarı

⁵¹⁶ “Haziran ayının başında Üniversite Reformu Tasarısının maddeleri görüşülmeye başlandı. Tasarının görüşülmesi sırasında yapılacak konuşmaların beş dakika ile sınırlı kalmasına yönelik alınan karardan sonra, CHP’li Hayrettin Uysal “Bu kanunu reform kanunu olarak asla nitelemiyoruz” diyerek eleştirmiş olsa da 253 kabul, 6 red oy ile tasarı Meclis’te kabul edilmiştir. CHP’li Mustafa Üstündağ ise “Tasarı bir reform değil, tepki tasarısıdır. Halka, gerçeğe dönük değildir. Birçok eksiklikleri vardır. Biz, iktidara geldiğimizde bunları düzelteceğiz” sözleri ile tasarıya tepki göstermiştir. Buna göre; Poflar birinci derecenin ilk kademe aylığıyla asistanlar ise Devlet Memurları kanununa göre girebilecekleri sınıfın ilk üç derecesinden işe başlayacaklardır. Ayrıca üniversite rektörlerine 200, rektör yardımcılara, fakülte dekanlarına, müdürlere 150, profesörlere 100, doçent 50, gösterge üstü uygulanacaktır. Asistanlara da 50 gösterge gerilmesini isteyen bir önerge ise reddedilmiştir. Bunun dışında rektör, rektör yard. Dekan, Prof. Doç. iş güclüğü, iş riski ve teminindeki güçlük zammı olarak her ay aylıklarının %35i oranında ek ödeme yapılacaktır. Bunlar dışındaki öğretim üyeleri ve yardımcılara yüzde 40 oranında ek ödeme verilecektir. Yine tasarıya göre üniversitelere bağlı kurum ve hastanelerde çalışan tabip, diş hekimi, eczacı biyolog, kimyager, sosyal hizmetler uzmanı, veteriner ve diğer yardımcı personele 2500 lirayı geçmemek üzere döner sermayeden para ödenecektir. Tasarını bir hükmüne göre kuruluş ve gelişme halinde olan üniversitelerde çalışan öğretim üye ve yardımcılara kuruluş ve gelişme güclüğü ödeneği verilecektir. Tasarıyla yurt dışında uzmanlık için öğretim üye ve yardımcılarının geçirdiği süreler beş yılı geçmemek kaydıyla emekliliğe esas olarak borçlandırmak suretiyle alınacaktır. Tasarı hükümleri 1 Mart 1970’den itibaren geçerli sayılacak fazla ve eksik ödemeler karşılanacaktır.” **Milliyet**, 5 Haziran 1973.; **Milliyet**, 6 Haziran 1973.; **Milliyet**, 19 Haziran 1973.; **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1973.; **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1973. Üniversiteler Kanunu için bkz: “Üniversiteler Kanunu”, Kanun No: 1750, Kabul Tarihi: 20/06/1973. **Resmi Gazete**, Sayı: 14587, 7 Temmuz 1973. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14587.pdf>.

⁵¹⁷ “Koalisyon hükümetinin seçimlere kadar vaat ettiği kanun tasarılarından biri de Milli Eğitim Temel Kanunu tasarısıdır. Tasarının öncelikle ve ivedilikle görüşülmesine Meclis’te başlanmıştır. DP tasarıya özellikle de ilköğretim süresinin sekiz yıla çıkarılmasına sıcak bakarken CHP, tasarının yurt gerçeklerine uymadığını bu nedenle yeniden düzenlenmesini istemiştir. Kanunun getirdiği yenilikler şu şekildedir: Temel Eğitimde öğrencinin hayata hazırlanması için mecburi eğitim süresi sekiz yıla çıkarılmıştır. Temel eğitim beş yıllık birinci kademe ve üç yıllık ikinci kademedan itibaren olacaktır. Birinci kademeyi bitirenlere temel eğitim diploması verilecektir. Mesleki ve teknik eğitime ağırlık veren bir orta öğretim sistemi getirilmektedir. Bunu sağlamak için programlı liseler kurulabilecektir. Yükseköğrenim paralı olacaktır. Başarılı fakat maddi imkânları olmayan öğrencilere burs, kredi, yatılılık gibi imkânlar sağlanacaktır. Öğrencilerden alınacak ücretler öğrenci fonuna yatırılacaktır. Öğretmen adayları yükseköğrenim yapabileceklerdir. Eğitim kurumlarında Türk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkin yapılmasına ve günlük siyasi olayların tartışılmasına imkân verilmeyecektir. Öğretmenlerin günlük siyasi olay ve tartışmalara karışması eğitim kurumlarında bölücü, kışkırtıcı veya taraf tutucu siyasi ve ideolojik telkinler yapması yasaklanmıştır.” **Milliyet**, 14 Mayıs 1973.; **Milliyet**, 8 Haziran 1973; Milli Eğitim Temel Kanunu için ayrıca bkz. “Milli Eğitim Temel Kanunu”, Kanun No. 1739, Kabul Tarihi, 14/06/1973. **Resmi Gazete**, Sayı: 14574, 24 Haziran 1973.

⁵¹⁸ “Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanun Tasarısı için öncelikle 12 kişiden oluşan Geçici Komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun çalışmalarını tamamlamasından sonra Millet Meclisi’nde yapılan görüşmelerde DP Grubu adına konuşan Cevat Önder tasarıyı olumlu karşıladıklarını ancak bu mahkemelerin olağanüstü mahkemeler olmamaları konusunda uyarıda bulunmuştur. AP sözcüsü ise bu mahkemelerin devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakacağını, sivil-asker kaşımı olan DGM’lerin olağanüstü mahkemeler olmayacağını vurgulamıştır. Kanun tasarısı ile ilgili en sert eleştiriyi CHP yapmıştır. Hüdal Oral “Hükümet bu tasarı ile adalette anarşi yaratmaktadır” diyerek Türk demokrasisinin totaliter yönetime kayma adımı olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kuruluş Kanun Tasarısı, Millet Meclisi’nde kabul edilmiştir. Tasarı hakkında konuşan Demirel; “DGM bir ihtiyaçtan doğmuştur. DGM hukukun içinde kalarak

kanunlaşacak, partiler kanununda gerekli değişiklikler yapılacak, seçim kanunu hükümlerinde genel şikâyet konusu olan aksaklıklar giderilecekti⁵¹⁹.

Naim Talu hükümeti kurulduktan sonra reformlar kanunlaştırılmak istenmişse de o dönemde meclislerde bir türlü yeterli çoğunluk sağlanamamış ve görüşmeler yapılamamıştı. Bu durumun sonucu olarak Maden Reformu Meclislerde görüşülemeden kanunlaşmıştı. Şöyle ki; 12 Mart sonrası iş başına gelen hükümetler Madencilik konusunu ele almışlardı. Melen hükümeti döneminde olgunlaşan Maden Reformu Tasarısı Meclis'te ciddi değişikliklere uğramıştı. Son değişikliklerle tasarının yara aldığını belirten Melen, tasarının Meclis'e sevk edilen haline dönüştürülmesini istemişti. Ancak tasarı Cumhuriyet Senatosu'nda yeterli çoğunluğun sağlanamaması sebebiyle görüşülememiş ve Anayasa'da öngörülen sürenin dolması üzerine Madencilik Reform Tasarısı, Senato'da görüşülemeden, Meclis'ten geldiği şekliyle kesinleşmişti⁵²⁰. Bu haliyle Cumhurbaşkanlığına giden kanun Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmişti⁵²¹. Tasarının yeniden görüşülmesi için zaman olmamış ve Meclisler seçim için tatile girmişti⁵²². Cumhurbaşkanının veto kararını *Cumhuriyet* gazetesi “*ince bir uyarı*” olarak değerlendirilmişti⁵²³. Abdi İpekçi ise “*bu olay bugünkü meclisin yapısının köklü reform tasarılarını benimsemeye uygun bulunmadığını göstermektedir*” yorumunda bulunmuştu⁵²⁴.

Meclislerin bir türlü toplanamaması seçimlere kadar çıkarılması gereken kanunların akıbetine gölge düşürmüştü. Meclislerde çoğunluğun sağlanamaması üzerine hem AP hem de CGP genelge göndererek, milletvekillerinin meclise katılım

---

devlete güvenlik kazandırma, otorite kazandırma çarelerinden diridir” demiştir. Meclisten geçen tasarı, Cumhuriyet Senatosu tarafından da kabul edilmiştir. Buna göre; bir başkan, iki hâkim, iki askeri hâkim üyelerden oluşan Mahkeme, ağır caza mahkemesi derecesinde çalışacaktır. Mahkemelerin hangi illerde, ne kadar kurulacağını Bakanlar Kurulu karar verecektir. **Milliyet**, 15 Mayıs 1973; **Milliyet**, 14 Haziran 1973.; **Milliyet**, 27 Haziran 1973; Ayrıntı için bkz. “Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”, Kanun No: 1773, Kabul Tarihi 26/06/1973. **Resmî Gazete**, 11 Temmuz 1973. Sayı. 14591, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14591.pdf>.

⁵¹⁹ Abdi İpekçi, “Tasarılar ve Meclisin Temposu”, **Milliyet**, 3 Mayıs 1973.

⁵²⁰ **Milliyet**, 8 Mayıs 1973.

⁵²¹ **Milliyet**, 20 Mayıs 1973.; **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1973.

⁵²² **Milliyet**, 28 Haziran 1973.; **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1973.

⁵²³ “Madencilik Reform Kanunu”, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1973.

⁵²⁴ Abdi İpekçi, “Reformlar ve Meclis”, **Milliyet**, 9 Mayıs 1973.

sağlamalarını istemişti⁵²⁵. 1973 Haziran ayında tatile girecek olan meclisler, hükümetin katılım çağrısı üzerine Haziran 1973 ayında yoğun çalışma temposuna girmişti. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu bir aylık yoğun bir tempoyla çalışmıştı. AP-CGP Koalisyon hükümeti seçimler öncesinde çıkarılması gereken Toprak ve Tarım Reform⁵²⁶ tasarısı başta olmak üzere öngörülen reform tasarılarını meclislerden geçirerek kanunlaştırmıştı. Öyle ki Meclisin 4 günde 45 kanun kabul ettiği günler bile olmuştu⁵²⁷. Bu durumu “*ekspres kanunlar*” olarak nitelendiren Abdi İpekçi, denge ve ölçüden yoksun olan bu kanunların tepki yasaları özelliğini taşıdığını ifade etmişti⁵²⁸. *Cumhuriyet* ise reformların hızlı çıkarılmasına “*yangından mal kaçırmaya*” sözüyle açıklamıştı. Ayrıca “*mademki reform gerekiymiş ol sana*

⁵²⁵ **Milliyet**, 11 Mayıs 1973.

⁵²⁶“Toprak ve Tarım Reformu üzerine yapılan müzakerelerin yetersiz olduğuna yönelik verilen önerenin kabul edilmesi üzerine görüşmelere yeniden başlanmıştır. Talu hükümeti döneminde Meclisin toplanamaması probleminin yaşandığı günlerde gündemde olan Toprak reformu ile ilgili olarak DP Grubu adına konuşan Bahri Dağdaş “bu tasarı Türkiye’nin tarımını altüst edecek şekildedir” diyerek eleştirmiştir. Mecliste görüşülmeye başlanan tasarı ile ilgili Geçici Komisyon tarafından hazırlanan önergeler ve geri alınan maddelerle ilgili raporu okunmuştur. Bu rapora göre, komisyon tasarıda özetle şu şekilde değişiklikleri yapmıştır: 1)Modern İşletme” deyiimi tasarıdan çıkarılarak, bunun yerine “Örnek İşletme” deyiimi kullanılmıştır. Örnek işletmeler son 3 yıl içinde bölge ortalamasının, Bakanlar Kurulunca Tespit edilecek 50 katı kadar üretim artışı sağlayacaklardır. Bu artış, bölge ortalamasının %10 fazlasından daha düşük olmayacaktır. 2) Tasarıda “Modern İşletmeler” e, normal işletmelere bırakılacak arazinin üç katı toprak bırakılması öngörülürken bu hüküm değiştirilmiş ve “Örnek işletmelere normal işletmelere bırakılacak arazinin bir katı arazi bırakılması öngörülmüştür. 3) Kamulaştırmalarda arazi sahiplerine ödenecek peşin para 60 bin liraya, yıllık taksit ise 30 bin liraya çıkarılmıştır. 4)Toprak reformu bölgesi ilan edilen yerlerde taşınmaz mallar devir ve temlik edilemeyecektir. Ancak bu süre, üç yılı aşamayacaktır. Sulama bölgelerinde ise bu süre beş yıl olarak tespit edilmiştir. Tasarı görüşmelerden sonra önce Millet Meclisi’nde ardından da Senato’da kabul edilmiştir. Toprak ve Tarım Reformu Tasarısı dün Mecliste Kabul edildi. Tasarının hükümleri arasında önemli olanları şu şekildedir: Örnek işletmelere bir bölgede sahibine bırakılacak toprak miktarının bir katı fazla toprak bırakılacaktır. Bir işletmenin örnek işletme sayılabilmesi için üç yıllık bölge üretim ortalamasının en az yüzde ondan fazlası miktarında üretim yapılması gerekmektedir. – Kamulaştırılacak arazinin en az 60 bin lirası peşin olarak ödenecektir. Yıllık taksitler 30 bin liradan az olmayacak ve taksitlerin faiz oranı Bakanlar Kurulunca tespit edilecektir.- Bir şahıs yan gelir olarak arazisini işletiyorsa, o bölgede sahibine bırakılacak arazinin yarısı kadarına sahip olabilecektir.- Bir arazi sahibi yurt dışına işçi olarak gitmişse, toprağını işletmediği halde o bölgedeki normal büyüklük kadar arazi kendisine bırakılacaktır.- bir arazi sahibi yurt dışına işçi olarak gitmişse, toprağını işletmediği halde o bölgedeki normal büyüklük kadar arazi kendisine bırakılacaktır.- Kendi imkânları ile arazilerini sulayanlar da bırakılacak arazi miktarı kuru araziymiş gibi işlem görecektir.” **Milliyet**, 17-21-22 Haziran 1973, **Milliyet**, **Tercüman**, 7-13-14-18-20-22 Haziran 1973. Toprak ve Tarım Reformu Kanunu ile ilgili ayrıca bkz. “Toprak ve Tarım Reformu Kanunu”, Kanun No:1757, Kabul Tarihi: 25/06/1973., **Resmî Gazete**, Sayı:14599, 19 Temmuz 1973. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14599.pdf>. **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1973.

⁵²⁷ **Milliyet**, 23 Haziran 1973; **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1973.

⁵²⁸ Abdi İpekçi, “Tepki Yasaları”, **Milliyet**, 21 Haziran 1973.

reform mademki devrim yasaları uygulanacakmış buyurun uygulama” diyerek seçimin ön şartı olarak reformların dayatılması durumuna da eleştirmişti⁵²⁹. CHP lideri Bülent Ecevit ise partisinin Ortak Grup toplantısında; “*CHP iktidara gelince bu tahribatı gidermek için uğraşacaktır*” sözleriyle çıkarılan kanunları tahribat olarak nitelendirmiş ve reformların kanunlaştırılma biçimine olan tepkisini ifade etmişti. Reformların kanunlaşmasından sonra 28 Haziran 1973 tarihinde tatiline karar verilmişti.⁵³⁰. Böylece bir yasama yılı daha bitmiş ve ülke hızlı bir şekilde seçim atmosferine dâhil olmuştur.

Tercüman, reformlara, reformların kısa sürede hızlı bir şekilde çıkarılmasına yönelik değerlendirmede bulunmamıştı. *Milliyet* ve *Cumhuriyet* de kapsamlı eleştiriler getirmemişlerdi. Bu durumun sebebi bir an önce seçim dönemiyle birlikte normal demokratik düzenin arzulanmasıdır.

---

⁵²⁹ Oktay Akbal, “Düzen Değişiyor”, *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1973.

⁵³⁰ *Milliyet*, 27-28 Haziran 1973.

İKİNCİ BÖLÜM

1973 YILI GENEL SEÇİMLERİ VE SONRASINDA KURULAN HÜKÜMERTLER (1973-1975)

1. 1973 Genel Seçimleri

Naim Talu başkanlığındaki AP ve CGP Koalisyon hükümeti, 14 Ekim 1973'te gerçekleşecek genel seçimler için ülkeyi seçim ortamına hazırlamıştır. Hükümet koalisyon protokolünde belirtilen maddeleri meclislerden geçirerek kanunlaştırmıştır. Böylece seçimler için şart koşulan reform maddeleri yerine getirilmişti. Seçimlere gidilen süreçte uzun süredir devam eden sıkıyönetim meselesi de gündemdeydi. Seçimler öncesinde sıkıyönetimin kaldırılıp kaldırılmayacağı konusu tartışılırken, sıkıyönetimin fazla uzadığına yönelik tepkileri dikkate alan Milli Güvenlik Kurulu, bazı illerde sıkıyönetim uygulamasının kaldırılabilceğini açıkladı. Bu bağlamda 26 Mayıs 1973 tarihinden itibaren Kocaeli, Hatay, Adana illerinde sıkıyönetim kaldırıldı⁵³¹. O günlerde sıkıyönetimin söz konusu illerde kaldırılması, sıkıyönetim uygulamasının hala devam ettiği İstanbul, Ankara, Diyarbakır gibi illerde de kaldırılabilceği umutlarını yeşertmişti. 1973 yılının Ağustos ayına gelindiğinde Diyarbakır'daki⁵³², hemen seçimlerin öncesinde de İstanbul ve Ankara'daki sıkıyönetim uygulamalarının da kaldırılmasına karar verildi. Böylece ülkede 29 aydır kesintisiz devam eden sıkıyönetim dönemi 1973 seçimlerinin öncesinde tamamen son bulmuş oldu⁵³³.

⁵³¹ “İstanbul, Ankara, Diyarbakır ve Siirt İllerinde İlan Edilmiş Bulunan Sıkıyönetim Süresinin Uzatılmasına Dair”, Karar No: 294, **Resmi Gazete**, (25 Mayıs 1973), S.14545. **Milliyet**, 22 Mayıs 1973.

⁵³² **Milliyet**, 15 Temmuz 1973.

⁵³³ Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, İmge Kitabevi Yay. Nisan 1997, s.134.

14 Ekim seçimlerine gidilen süreçte Naim Talu başkanlığındaki hükümet, seçim kanununda da bazı değişiklikler yaptı. Buna göre; siyasi partiler, seçime katıldıkları illerde Cumhuriyet Senatosu ve milletvekilleri toplamının %5'ni aşmamak üzere aday gösterebilecekti. Bir aday değişik siyasi partilerden veya aynı seçim için farklı seçim çevrelerinden adaylığını koyamayacaktı. Partilerin radyo konuşmaları ilk gün 20 dakika ile başlayıp, sonraki günlerde 10 dakikayı geçmeyecek şekilde düzenlenmiştir⁵³⁴.

1.1. Siyasi Partilerin Seçim Kampanyaları ve Basına Yansıması

CHP'de 1973 seçimlerine giderken radikal değişimler yaşanmaktaydı. 12 Mart Muhtırası ile keskin bir şekilde belirginleşen CHP içindeki kutuplaşmanın sonucunda İsmet İnönü ve Bülent Ecevit arasındaki genel başkanlık yarışını İsmet İnönü kaybetmişti. İsmet İnönü ile birlikte yıllar içinde CHP ile bütünleşmiş olan isimler de partiden ayrılınca, “*Ortanın Solu*” kavramıyla başka bir kimliğe bürünen CHP, artık İnönü'nün değil Ecevit'in partisiydi. Partiyi seçkinci yapısından çıkaran Ecevit, bu yıllarda siyasal bilinç kazanmış olan toplumun isteklerine karşılık verme amacındadır. Aynı zamanda “Halkçı” imajını kullanarak CHP'yi merkezin değil, çevrenin isteklerine duyarlı hale getirme çabasıındaydı.

CHP'nin 1973 seçim kampanyasında önemli bir unsur olarak mavi gömlek ve güvercin unsurları kullanıldı. İşçi sınıfını temsil eden mavi gömleğin Ecevit tarafından seçim meydanlarında kullanılması toplumsal bir simge halini almıştı. O günlerde erkeklerin hep beyaz renk gömlek tercihi sebebiyle diğerleri arasında fark edilmesini sağlamak amacıyla tercih edilen mavi renk aynı zamanda Türk kültürüne de atıfta bulunmaktadır. Bülent Ecevit de neden mavi renk tercih ettiklerini şu şekilde açıklamaktadır: “*Maviyi bir simge olarak aldık. Ferahlık, gökyüzü rengi ve özgürlüğü simgeliyordu. Yaygınlaştı mavi, bir de tabii Türk motiflerinde mavinin önemli yeri vardır, çinilerde falan... Bizim halkımızın da tadına vardığı bir renk. Giderek partililerimiz benim toplantılarıma beyaz güvercinler getirmeye başladılar. Ben*

⁵³⁴ Siyasi Partiler Kanunu İle Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi, Bazı Hükümlerin Kaldırılması ve Bu Kanunlara Bazı Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun” **Resmî Gazete**, Kanun No.1783, Kabul Tarihi:26/06/1973, Sayı: 14588, 8 Temmuz 1973.

konuşurken onları havaya kaldırıyorlardı ve giderek artık bizim simgemiz oldu bu ikisi...”⁵³⁵

14 Ekim seçimlerine gidilirken siyasi partiler seçim kampanyalarına Eylül ayından itibaren ağırlık vermiş olsalar da CHP için durum farklıdır. Partideki lider ve kadro değişikliği sebebi ile halka kendisini tanıtmak isteyen CHP, Haziran ayından itibaren seçim çalışmalarına başladı. CHP seçim beyannamesinde de düzen değişikliği üzerinde durmaktaydı. 1969 yılında kullanılan “*Düzen Değişikliği Programı*” temel alınarak 1973 seçimlerine “*Ak Günlere*” adlı seçim beyannamesiyle hazırlanan CHP, halk egemenliğine vurgu yapmıştır. Ülkenin yaşamış olduğu ekonomik ve sosyal problemin sorumluluğunu 12 Mart dönemi hükümetlerine yüklemeyeceğini de Ak Günlere adlı bildirgesinde yer veren parti, özgürce ve halkça kalkınmayı savunmaktaydı⁵³⁶.

Ak Günlere bildirisiyle “*ortanın solu*” fikrini geniş halk kitlelerine yaymak isteyen CHP, sosyal demokrat bir parti olarak toplulukların karşısına çıkmak istediğini göstermektedir. 1973 seçimlerinde CHP’nin elitist/seçkin karakterinden uzaklaşp halka inerek, köylünün, işçi sınıfının, vatandaşın umudu olmak istediğini samimiyetle göstermişti. CHP seçim kampanyasında AP üzerinden yanlış adımların atıldığı dönemi işaret ederek, yaşanan ekonomik sorunlara değinerek, özgürlük, hayat pahalılığı, af meselesi, üniversite meselesi vb. gibi konular üzerinden seçimlerde halkın nabzını tutmuştur.

Meclislerin tatile girmesinden hemen sonra, 1973 yılının Temmuz ayı başında *Milliyet*’te CHP lideri Bülent Ecevit’in seçim kampanyası ile karşılaşmaktayız. Ecevit İstanbul’da düzenlediği açık hava toplantısında 12 Mart’tan sonraki bütün olayların sorumlusu olarak AP’yi işaret etmekteydi⁵³⁷. İstanbul’dan sonra Sinop’ta “*halkın muhalefeti olarak görev süremiz kısa sürecektir. Yakında CHP halkın iktidarı olacaktır*” diyerek seçimlere kesin gözü ile bakan CHP lideri, Rize’de af konusuna

⁵³⁵ Mehmet Çetingüleç, *Ecevit’in Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul.2018.s. 139.

⁵³⁶ **AK GÜNLERE, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi**, TBMM Kütüphanesi Yayını, Ankara, s. 3-10.

⁵³⁷ **Tercüman**, 2 Temmuz 1973.; **Milliyet**, 2 Temmuz 1973.

değinirken, Erzurum’da üniversite meselesine vurgu yaparak, “*üniversite gençlerini adeta düşünmeyi bile yasak etme yoluna gidilmektedir*” sözleri ile geçmiş hükümete karşı oklarını yöneltmiştir⁵³⁸.

Bülent Ecevit seçim stratejisi olarak merkez sağda yer alan partileri de eleştirmeyi ihmal etmemişti. Verdiği bir demeçte; son dört yıl içerisinde ülkenin geriye gittiğini vurgulayan CHP lideri, bu durumun sorumlusu olarak başta AP olmak üzere diğer tutucu partileri işaret etti. Bu itham partiler arasında seçim ortamının alevlenmesine neden olurken merkez sağ partilerin de tepkisini de çekmişti. Turhan Feyzioğlu, Ecevit’in sözlerine karşılık CHP’yi “*maceracı*” olarak nitelendirirken Süleyman Demirel de 12 Mart’ın sorumluluğunun AP’ye yüklenmesini haksızlık olarak gördüğünü açıklamıştı⁵³⁹.

CHP seçim kampanyasını son sürat devam ettirirken CHP’nin 50. kuruluş yıl dönümü olan 9 Eylül tarihi ile ilgili bir program hazırlamıştır. Programa göre parti ve halk 9 Eylül günü önce Anıtkabir’de kucaklaşacaklardır. Bu anlamlı günde CHP lideri Ecevit, partisinin seçim kampanyası olan Ak Günlere programının da tanıtımını yapmış sonrasında ise sırasıyla Ankara, İstanbul ve İzmir’de miting düzenlemişti⁵⁴⁰.

1973 yılı genel seçimlerine damga vuran önemli gelişmelerden biri de CHP’nin Isparta mitingiydi. Isparta mitingi sırasında bazı kişiler, CHP Genel Başkanını “*Komünist Ecevit*” diye bağırarak yuhalamışlar, sonrasında da taş ve sopalarla kavgaya girişmişlerdi. Kavgada 20’den fazla insan yaralanırken, CHP flamalı otomobiller tahrip edilmişti⁵⁴¹. AP lideri Süleyman Demirel, Isparta olaylarını öğrendikten sonra verdiği ilk demeçte şiddetin her türlüsüne karşı olduğunu açıklamıştı⁵⁴². Bülent Ecevit ise yaşanan olaylar ardından parti genel merkezinde yaptığı açıklamada; “*Türkiye’nin her yerinde anarşi sona ermişti, fakat Demirellerin*

⁵³⁸ **Milliyet**, 5 Temmuz 1973; **Milliyet**, 7 Temmuz 1973; **Milliyet**, 9 Temmuz 1973.

⁵³⁹ **Milliyet**, 17 Temmuz 1973.

⁵⁴⁰ **Milliyet**, 10 Eylül 1973.

⁵⁴¹ **Tercüman**, 28 Eylül 1973; **Milliyet**, 28 Eylül 1973.

⁵⁴² **Milliyet**, 28 Eylül 1973.

derebeyliğı devam ediyordu” diyerek yine Isparta olayları ile ilgili Süleyman Demirel’i hedef göstermekteydi⁵⁴³.

Cumhuriyet, Isparta olaylarıyla ilgili net tavrını CHP’den yana gösterir. Isparta’da yaşananları, CHP’ye gözdağı vermek, Ecevit’i yıpratma hareketi olarak değerlendiren gazete aynı zamanda yaşananları Uşak olaylarına benzetmekte İnönü’yü taşlatma fikrinin yeniden yeşerdiğini ileri sürmekteydi⁵⁴⁴. Özellikle Demirel’in Ispartalı olmasını ve kardeşlerinin de bölgede aktif siyaset yapmasına dikkat çeken *Cumhuriyet*, olayları “*Demirellerin başkentinde tertiplenen saldırı*” olarak değerlendirirken olayların sorumlusu olarak açık bir şekilde AP’yi işaret etmekteydi⁵⁴⁵. Isparta olaylarına yönelik yayınladığı bir karikatürde ise Demirel ve Ecevit’in olaylar öncesinde seçim yarışında iki siyasetçinin eşit yarışırken olaylar sonrasında Demirel’in seçim sandığını kaybettiğini karikatürize etmişti⁵⁴⁶. *Cumhuriyet*’in başta manşet haberler olmak üzere, köşe yazılarıyla CHP’yi desteklediği ve buna yönelik propaganda oluşturduğu görülmektedir.

Tercüman, CHP’yi destekleyen bir gazete değilse de Isparta’da yaşanan şiddeti kınamıştı. Demirel ve AP’nin lider olduğu bir şehirde şiddet olayının yaşanmasını “*çirkin*” bulan gazete, olayların AP’yi olumsuz etkileyeceğini de ifade etmişti⁵⁴⁷.

Isparta’da yaşananlar CHP’nin seçim gezisini engellememiş olayların hemen ardından CHP lideri Aydın ve Denizli’de mitinglerini sürdürmüştü. Gittiği her yerde Isparta olaylarının AP’liler tarafından düzenlendiğini yüksek sesle dillendiren Ecevit, CHP iktidarında baskı ve şiddetin olmayacağını ifade etmişti⁵⁴⁸. Bursa ve İzmit’teki seçim kampanyasının gündemini işçi sorunları olarak belirleyen Ecevit, CHP iktidarında kıdem tazminatının iki katına çıkarılacağını, lokavtın sınırlandırılacağını

⁵⁴³ *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1973.

⁵⁴⁴ Yılmaz Gümüşbaş, “Uşak 1973”, *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1973.

⁵⁴⁵ İlhan Selçuk, “Isparta Olayı”, *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1973.

⁵⁴⁶ *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1973. Bkz. EK-2

⁵⁴⁷ Tarık Buğra, “Niçin?”, *Tercüman*, 29 Eylül 1973.

⁵⁴⁸ *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1973.

açıklamıştı. Bursa’da da yeniden düzen anlayışı üzerinde durarak; “*bizim kuracağımız düzenin komünizmle ilgisi olmaz*”⁵⁴⁹ sözleriyle muhafazakâr seçmene seslenmişti.

Siyasi partilerin seçim kampanyalarını ifade edebilme argümanlarından biri olan radyo konuşmaları da seçime iki haftadan az bir süre kala başlamıştı. Radyo propaganda konuşmalarının ilkinin yapan Bülent Ecevit; “*Demokrasinin 12 Mart’a gereksiz yere hasta yatağına düşürüldüğünü onu bu yataktan CHP’nin tutumunun çıkardığını*” öne sürmüştü. Konuşmasının devamında AP’yi hedef alarak CHP’nin iktidarında kurulacak yeni düzen hakkında açıklamalarda bulunmuştu. CHP iktidarındaki yeni düzeni ise “*herkes emeğinin hakkını alacaktır. Hayat pahalılığı önlenecektir. İnsan insanı yabancılar yurdu sömürmeyecektir. Bir avuç insanın maddi hirsına, toplumun manevi değerleri ve mutluluğu kurban edilemeyecektir. Toplum barış içinde yaşayacaktır*” sözleriyle açıklamıştı⁵⁵⁰.

CHP lideri Doğu bölgesi için çıktığı seçim gezisinde Van, Muş, Bingöl, Tunceli gibi illeri ziyaret etti. Van’da, “*teşvik tedbirlerinin doğu için yeterli olmadığını*” söylemiş ve “*bu düzende sosyal adalet sağlanamaz*”⁵⁵¹ demekteydi. Muş ve Bingöl’de düzen değişikliği üzerinde durduğu seçim konuşmasını “*kimse, bizim değiştireceğimiz düzenden korkmasın, bu düzen değişikliği ile memlekete komünizm gelecek diye kendi kendini aldatmasın*” cümleleri ile şekillendirmişti⁵⁵². Tunceli, Elazığ mitinglerinde de “*bizim kuracağımız düzende devlet doğuya komando ile değil, kalkınma ile gelecektir*” diyerek birleştirici ve bütünleştirici bir konuşma gerçekleştirmişti⁵⁵³. Bülent Ecevit, son olarak Malatya’da yaptığı “*Muhalefete sığınmıyoruz iktidar olacağız*”⁵⁵⁴ konuşmasıyla iki gün süren doğu illeri seçim kampanyasını tamamlamıştı. CHP liderinin bu sözleri 14 Ekim seçimlerinde AP’ye yakınlığı ile dikkat çeken *Tercüman* gazetesinin ilk kez ana sayfasında manşet haber olarak yer bulmuştu⁵⁵⁵. Adana ve Mersin’de yaptığı konuşmalarda ise Cumhuriyetin

⁵⁴⁹ *Cumhuriyet*, 1 Ekim 1973; *Milliyet*, 1 Ekim 1973.

⁵⁵⁰ *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1973; *Milliyet*, 3 Ekim 1973.

⁵⁵¹ *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1973; *Milliyet*, 4 Ekim 1973.

⁵⁵² *Tercüman*, 5 Ekim 1973; *Milliyet*, 5 Ekim 1973.

⁵⁵³ *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1973; *Milliyet*, 5 Ekim 1973.

⁵⁵⁴ *Tercüman*, 6 Ekim 1973; *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1973; *Milliyet*, 6 Ekim 1973.

⁵⁵⁵ *Tercüman*, 6 Ekim 1973.

50. yılında yeni bir düzen kurmak istediğini dillendiren Ecevit, kurulacak düzenin insanca, hakça bir düzen olacağını söylüyordu⁵⁵⁶. Ecevit'in bu bölgede yaptığı geziden gazetelere *"Millet şahlanmış sel gibi CHP'ye akıyor. Çığ gibi iktidara geliyoruz"* cümleleri yansımıştı⁵⁵⁷.

İzmir mitinginde köylü sorunlarına yer veren Ecevit, köylünün yaşama çabasının toprak işgali olmadığını dile getirmiş; İzmir halkının yoğun ilgisini *"Bu hareket artık CHP'yi, Ecevit'i de aşmıştır"* sözleri ile tanımlamıştı⁵⁵⁸. Ecevit, Manisa'da *"bu vurgun düzenin devam etmesini istemiyoruz. Komünizmi onun elinde olmayan silahla yok edeceğiz"* diyerek komünizm algısına dikkat çekmekteydi⁵⁵⁹. Diyarbakır'daki konuşmasında *"bu bölgede ağaların şeyhlerin gücü devletin halkı yalnız bırakmasındandır"*⁵⁶⁰ vurgusu yapan Ecevit, yeni CHP iktidarının kuracağı düzende sorunların özgürce ve adil bir şekilde çözüleceği temasını anlatmıştı.

Bülent Ecevit'in İstanbul, Taksim Meydanı'nda gerçekleştirdiği mitingdeki *"yaşar mı denilen CHP iktidara geliyor"* sözleri o günlerde CHP'ye muhalif olan *Tercüman*'ın bile manşetinde yer alan nadir durumlardan biridir. *Milliyet* de CHP'nin Ankara Tandoğan'da gerçekleştirdiği mitingi ön plana çıkarmıştı. "Akgünlere" adını taşıyan CHP'nin Ankara mitingi sırasında Bülent Ecevit; *"CHP bu seçimle iktidara gelecektir ve gelmesi gereklidir. Aksi halde demokrasiye dönüş çok zor olacaktır"* demektedir⁵⁶¹. Ecevit, Trakya ve Balıkesir'de yaptığı seçim gezisinde halkın temelde koalisyon yaparak CHP'yi tek başına iktidara getirmesini istemektedir. *"AP'lisi, DP'lisi, eski demokrati şu veya bu partilisi geçmişin kırılganlıklarını bir tarafa bırakarak temelde koalisyon yapılmalı ve CHP'yi iktidara getirmelidir. Yoksulların ve güçsüzlerin koalisyonu güçlü CHP hükümetini kurmalıdır. Tüm ezilenler ve yoksullar çalışanlar bizde birleşmelidir"* diyerek seçmene birlik çağrısında bulunmuştu⁵⁶².

⁵⁵⁶ *Tercüman*, 7 Ekim 1973; *Milliyet*, 7 Ekim 1973.

⁵⁵⁷ *Milliyet*, 7 Ekim

⁵⁵⁸ *Milliyet*, 8 Ekim 1973.

⁵⁵⁹ *Tercüman*, 8 Ekim 1973.

⁵⁶⁰ *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1973.

⁵⁶¹ *Tercüman*, 12 Ekim 1973.

⁵⁶² *Milliyet*, 13 Ekim 1973.

1973 yılı seçimlerini önemseyen CHP'nin kampanya sürecinde kullanmış olduğu yöntemler gelecek dönem siyasetçilerine ışık olurken özellikle mavi gömlek tercihi toplumsal simge niteliği kazanmıştır. Partideki lider değişikliğiyle birlikte savunulan düzen değişikliğini seçmene aktarmak isteyen Bülent Ecevit, seçim kampanyasını çok erken bir tarihte başlamıştı. Kampanya sürecinde halk egemenliğine yapılan vurgunun geniş kitlelere anlatılması amaçlanmıştır. Dönemim basınından *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gibi gazeteler CHP'ye yönelik olumlu haber üretiminde bulunarak partiyi desteklemiş, partinin kampanya sürecinde değindiği rejim sorunu, 12 Mart eleştirisi, düzen değişikliği, CHP'nin özgürlükçü bir parti olduğu ve CHP'nin iktidar olacağı gibi temaları özellikle ana sayfalarında yer vererek CHP'nin kampanyası için kamuoyu oluşturmuşlardır.

1973 seçimlerinde varlık gösteren bir diğer önemli parti olan AP'nin seçimleri kazanma ihtimali diğer partilere oranla yüksek görülmekteydi. Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilememesi, AP lideri Süleyman Demirel'e başarı olarak yazılmış bir hamleydi. Ancak 1973 seçimlerinde gidilirken CHP'nin güçlenmesiyle birlikte merkez sağda bulunan diğer partilerin varlıkları AP'nin oylarını bölme adına büyük tehdit oluşturmuştur. Özellikle Celal Bayar'ı arkasına alan Demokratik Parti (DeP)'nin AP aleyhindeki propagandaları ve MSP'nin AP seçmen tabanına yönelik uygulamış olduğu politikalar, AP için önemli sorunlardı⁵⁶³.

12 Mart Muhtırasının kendisine karşı yapıldığını, mağdur edildiğini bu nedenle de seçimleri kazanma ihtimalini yüksek gören AP, seçimlere ciddi bir şekilde hazırlanmıştı. “Çoban Sülü” lakabı ile ön plana çıkan Demirel'in fotoğraf ve kırat afişleri seçim kampanyasında başarılı bir şekilde kullanıldı. Ayrıca Süleyman Demirel tarafından kaleme alınan “1973'e Bakarken”, “1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru”, AP Genel Başkan Yardımcısı İsmet Sezgin tarafından ele alınan “Buhran Dönemi

---

⁵⁶³ Ahmad, *Modern...*, s.369.

Bütçeleri ve AP” olmak üzere toplamda üç eser seçim propagandası için AP Genel Merkezi tarafından basılan eserlerdi⁵⁶⁴.

Adalet Partisi’nin seçim bildirisi İsmet Sezgin tarafından 11 Eylül 1973 tarihinde kamuoyuna duyuruldu. “*Yaptıklarımız yapacaklarımızın teminatıdır*” sloganının ön plana çıkarıldığı seçim bildirisi 91 sayfa 3 bölümden oluşmaktaydı. Adalet Partisi’nin 14 Ekim seçimleri için hazırlanan seçim beyannamesinde, 65 yaşını dolduran sosyal güvenlik kurumundan maaş almayan, geliri olmayan ve bakıma ihtiyacı olan vatandaşlara emekli maaşı bağlanacağı vaat edilmişti. Bildiride partinin iktidarda olduğu dört yıl içerisinde yapacağı işler teker teker açıklanmış ve özellikle sosyal meselelere ağırlık verilmiştir⁵⁶⁵. Seçim beyannamesinin yanında seçim sloganlarını da açıklayan AP’nin 1973 seçimlerinde ön plana çıkan sloganlarından bazıları şu şekildedir: “*Halkın derdini, halktan olanlar anlar. Demokrasinin bayrağı AP, Dirlik, düzenlik ve kalkınma, İşsizliğe, cahilliğe, çaresizliğe paydos, Alın terine, göz nuruna emeğe değer, sıcak aş, dertsiz baş, mutlu yurttaş hedefimizdir. Daha güçlü AP, daha büyük Türkiye demektir. Birlik Kuvvettir. AP’de birleşelim.*”⁵⁶⁶

Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel seçim kampanyasını 22 Eylül günü Erzurum’da başladı. İlk mitinginde milletin AP’yi tek başına iktidara getirmesini istemiş, “*İktidarı verecek olan millettir. Milletten başkasının iktidarı verebileceğine inanmayız Öyle bir iktidar gasptır*” diyerek 12 Mart’a göndermede bulunuyordu. Kars’ta da 12 Mart öncesi olaylara değinerek yıkıcı faaliyetlerin zamanla ülkeyi bir buhrana getirdiğini, anayasanın uygulanmadığı iddiasının yanlış olduğunu, anayasanın yeterli olduğunu iddia edenlerin anayasayı değiştirmeye mecbur kaldıklarını açıklamıştı. Seçim kampanyasının üçüncü gününde Edirne’de halka hitap eden Demirel, “*Biz bu göreve talibiz. Derdi milletin derdi, kaygusu milletin kaygusu olan AP’ne güç veriniz. Canımızı dişimize takacağımızdan emin olunuz*” diyerek oy istemişti. Ardından Kırklareli’nde 1973 seçimlerinin öneminden bahsetmiş ve “1973

⁵⁶⁴ Sedef Bulut, “Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri”, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Ankara 2006, s. 252.

⁵⁶⁵ **Milliyet**, 14 Eylül 1973.

⁵⁶⁶ **Tercüman**, 11 Eylül 1973; **Milliyet**, 11 Eylül 1973.

seçimleri bir referandum, halk oylamasıdır, Herkes milletin kararına uymaya mecburdur. Herkes yerini ve yetkisini bilmelidir” diyerek halk iradesinin önemi üzerinde durmuştı⁵⁶⁷.

Seçim gezisinin ikinci turuna Samsun’dan başlayan AP lideri Anayasa değişikliği üzerinde durmuş, anarşik hareketleri nleme çarelerini anlatmış, *“1961 Anayasası ile devleti idare etmek mümkün değildi”* sözleriyle de anayasa değişikliğini dile getirmişti. Trabzon’da da düşünce özgürlüğü üzerinde duran lider, *“aşırı cereyanları yasaklamak”* gerektiğinin altını izmekteydi⁵⁶⁸. AP’nin dikkat çeken mitinglerinden birisi Giresun’da yaşanmıştı. Demirel’in hayat pahalılığını AP’nin değil 12 Mart’tan sonraki hükümetlerin getirdiğini söylemesi üzerine kalabalık arasından bir grup aleyhte tezahürat yapmıştı. Yuhalamaların zerine Demirel *“işte bu meydanda anarşi vardır, Mecliste anarşi vardır, sokakta anarşi vardır, bunda bizim suçumuz nedir”* diyerek karşılık vermiřti⁵⁶⁹. Demirel’e yönelik aleyhte gösteriler Sivas’ta da devam etmişti. Burada köy ve köylü sorunlarına, siyasi hayattaki dar boğaza değindiği sırada hoparlör tellerinin kesilmesi zerine AP lideri konuşmasını tamamlayamamıřtı⁵⁷⁰.

Düzce, Sakarya, Kocaeli konuşmalarında 12 Mart’ın nedenleri üzerinde duran AP lideri, 12 Mart Muhtırasının ülkedeki buhranı büyüterek rejim buhranına dönüştürdüğünü ifade etmiřti⁵⁷¹. Kayseri mitinginde de AP’nin ülkeyi bunalımın içerisinden çıkararak sandık başına getirdiğini belirten Demirel, AP’nin iktidara gelmesi durumunda uygulamak istediği “Yeşil Plan”ı⁵⁷² anlatmıştı.

Siyasi partilerin radyo konuşmaları da 2 Ekim 1973 günü başlamış ve seçim yasağının uygulandığı son yirmi dört saate kadar siyasi partiler radyo konuşmalarını

---

⁵⁶⁷ **Tercüman**, 23 Eylül 1973.; **Tercüman**, 24 Eylül 1973.; **Tercüman**, 25 Eylül 1973; **Tercüman**, 26 Eylül 1973.

⁵⁶⁸ **Tercüman**, 27 Eylül 1973.; **Tercüman**, 29 Eylül 1973.

⁵⁶⁹ **Milliyet**, 28 Eylül 1973.

⁵⁷⁰ **Tercüman**, , 1 Ekim 1973; **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1973; **Milliyet**, 1 Ekim 1973.

⁵⁷¹ **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1973.

⁵⁷² “Yeşil Plan: toprakla uğraşan vatandaşların bir kısmının, ya hiç toprağı yoktur veya yeteri kadar toprağa sahip değildir. Toprak tevzii veya yeteri kadar toprağı olamayan çiftçileri, ekonomik bütünlük teşkil edebilecek büyüklüklerde araziye sahip kılmak hedeftir. Ancak, bu hedef, herkesi toprak sahibi yapmak iddiası ile birlikte gerçekleştirilmez.” **Milliyet**, 2 Ekim 1973.

gerçekleştirmişlerdi. Süleyman Demirel ilk radyo konuşmasında seçmene *“Hiçbir partinin iktidar olmaması demek, Türkiye’de olup bitenlerden sorumlu tutulabilecek bir merciin bulunmaması demektir”* sözleri ile seslenmişti⁵⁷³.

1973 yılı seçim kampanyasının Ramazan ayına denk gelmiş olması bazı siyasi liderlerin iftar yemeklerinde seçim propagandası yürütmesine neden olmuştu. Demirel, Kayseri’de katıldığı iftar yemeğinde hiçbir partinin iktidar olacak oy çoğunluğunu sağlayamaması durumunda rejim buhranının devam edeceğine dikkat çekmiş *“Kuş pencereye konmuştur. Rica değil talep ediyorum”* diyerek yüzde 50’nin üzerinde oy istediğini açıklamıştı⁵⁷⁴.

AP lideri Mersin, Tarsus, Adana’da yaptığı konuşmalarda *“Anarşinin anası da babası da CHP’dir”* diyerek CHP’ye çatmıştı⁵⁷⁵. Adana mitingi sırasında *“Halkçı Ecevit”* sloganlarının atılması üzerine Demirel, *“bağırarak halkçı olunmaz. Anarşi arıyorsanız gidin CHP’nin kapısına”* diye karşılık vermişti. Osmaniye, Gaziantep, Kahramanmaraş’taki konuşmalarında ise 12 Mart’ta AP’nin iktidardan çekilmesini eleştirenlere seslenmekteydi. *“Ordu milletin ordusudur. Bize düşen görev ordu ile milletin arasını açmak isteyenlere çekilin demektir. Biz zedelensek bile millet bizi yeniler. Ama ordu zedelenmemelidir. Rey sigara dumanı gibidir. Yırtılan bir rey insan öldürmek gibidir”* sözleri ile Türk ordusunu yüce bir noktaya taşımıştı. Ayrıca AP’nin anayasal sınırlar içerisinde hareket ettiğini, özgürlükleri kısıtlamadığını belirtmiş, *“partilerüstü hükümetlerin faturasını milletimiz ödedi”, “12 Marttan sonra anayasa lüks oldu”* sözleri ile de 12 Mart rejimini eleştirmekten de çekinmemişti⁵⁷⁶.

Adalet Partisi Genel Başkanı partisinin Gaziantep’te verdiği iftar yemeğinde, *“Kim olacak iktidar? TİP’in yerini almış CHP mi? Yoksa kendi partisini bir hafta sonra arkasından bıçaklayacak kadar gözlerini post hırsı bürünmüş bir başka parti mi?”* sözleri ile rakiplerini eleştirmişti⁵⁷⁷. Urfa ve Diyarbakır’da AP’nin iktidar hırsı içerisinde olmadığını belirterek, iktidara gelen AP’nin vergilendirme, sağlık

⁵⁷³ **Milliyet**, 3 Ekim 1993.

⁵⁷⁴ **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1973; **Milliyet**, 3 Ekim 1973.

⁵⁷⁵ **Milliyet**, 4 Ekim 1973; **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1973.

⁵⁷⁶ **Tercüman**, 5 Ekim 1973; **Milliyet**, 5 Ekim 1973.

⁵⁷⁷ **Milliyet**, 6 Ekim 1973.

hizmetleri, sigorta alanlarındaki projelerini anlatmıştı. Kademeli yaşlılık sigortası, sağlık, işsizlik ve tarım sigortasının gerekliliği üzerinde durmuştu. İstikrar vurgusuna da yer veren Demirel'in Diyarbakır mitingi sırasında toplanan halktan bir kısmı “yaşasın Demirel, Başbakan geliyor” diye gösteri yaparken bir kısmı da “Karaoğlan geliyor, Türkiye'nin umudu Ecevit” diye bağırıyordu. Çıkan olaylarda 54 kişi polis tarafından gözaltına alınırken, havanın elektriklenmesi üzerine polis meydanı dağıtmak zorunda kalmıştı⁵⁷⁸.

Süleyman Demirel, İzmir mitinginde de 12 Mart Muhtırası üzerinde durmuştu. Muhtıra ile birlikte rejimin yeni bir safhaya girdiğini yenileyen lider, “*Adalet Partisi iktidarı, hükümeti bırakmayıp ne yapacaktı? Başka birisi olsa ne yapardı? Ve nihayet orduya karşı sivil hükümet kendisini neyle koruyacaktı? Halkı ayaklanmaya mı teşvik edecekti?*” diyerek eleştirilere karşılık vermişti⁵⁷⁹.

Cumhuriyet muhabirlerinden Hikmet Çetinkaya, AP'nin İzmir mitingini değerlendirirken mitingdeki kalabalığın yaklaşık 20 bin civarında olduğunu, Konak Meydanı ile kıyaslandığında sayının az olduğuna dikkat çekmişti⁵⁸⁰. Muhabirin ön plana çıkarmak istediği konusu ise AP'nin eski coşkusu ve sayısal üstünlüğünü kaybettiği vurgusudur. Bu bağlamda Cumhuriyet'te ele alınan yazı ile AP'nin öteki konumuna yerleştirilerek kendinden olmayanın olumsuz yönlerini ön plana çıkardığı görülmektedir. Gazete söz konusu değerlendirmesini olumsuz haber üretimi üzerinden gerçekleştirmiştir.

Seçim kampanyasının son haftasını Ege bölgesine ayıran Süleyman Demirel, İzmir'den sonra Aydın, Söke, Nazilli, Kuşadası, Denizli'de yaptığı konuşmalarda iktisadi sistemler üzerinde durmuş, Kolektivizmin iflasından söz ederek, “*Hür teşebbüsün olmadığı yerde demokratik rejim olmaz*” diyerek sosyal refah devleti vaadinde bulunmuştu⁵⁸¹. Gerede, Bolu, Mengen, Zonguldak, Karabük'te yapmış olduğu seçim propagandasında ise anarşiye neden olanların ve sol düşünce

⁵⁷⁸ Tercüman, 6 Ekim 1973; Milliyet, 6 Ekim 1973.

⁵⁷⁹ Tercüman, 7 Ekim 1983; Milliyet, 7 Ekim 1983.

⁵⁸⁰ Cumhuriyet, 7 Ekim 1973.

⁵⁸¹ Tercüman, 8 Ekim 1973; Milliyet, 8 Ekim 1973.

tarafklarlarının iktidara gelebilmesini hayal olarak nitelendirmişti. Seçimlerin ülkeye istikrar getireceğini belirttikten sonra, “*zengin bir ülkenin fakir bekçileri olmak istemiyoruz. Zengin bir ülkenin zengin sahipleri olacağız*” vaadinde bulunmuştu⁵⁸². Bursa mitinginde merkez sağda yer alan rakiplerini de eleştiren Demirel, DeP’i “*davaya ihanet etmek*” ile suçlarken, MSP’yi “*ne biçim anahtarmış bu reyi verip anahtarı alacaksın sonra doğru cennete gideceksiniz ne sırat köprüsü var ne mahkeme-i kübraya uğramak. Ooh ne güzel şey cennetin böyle bir anahtarı olsaydı Hz. Muhammed bırakıp giderdi*” diyerek din siyaseti yapmakla eleştirmişti. Balıkesir ve Manisa’da yaptığı konuşmalarda ise CHP’ye yönelik “*Bu parti seçimlerde milletten gerekli dersi alacaktır, Anarşinin nüfus tezkeresi, Halk partisinin üzerine kayıtlıdır. Şimdi suçüstü olmanın telaşı içindedirler*” sözleri ile CHP ve anarşiyi yanyana kullanmaktan çekinmemişti⁵⁸³.

AP, 1973 seçim kampanyasının sonuncusunu Taksim Meydanı’nda gerçekleştirdi. Kostüm ve eşarpları kırat motifleri ile süslenmiş genç kızlarla birlikte, dönemin ünlü simalarından Öztürk Serengil ve Bal Mahmut’un da katıldığı mitingte dönemin basını 100 bine yakın halk katılımının olduğundan bahsetmektedir⁵⁸⁴.

AP lideri Süleyman Demirel 22 Eylül günü uçak ve karayolu ile çıktığı seçim kampanyasını Erzurum, Kars, Tekirdağ, Kırklareli, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Sivas Kayseri, Sakarya İzmit, Adana, Mersin, Gaziantep, Kahramanmaraş, Urfa, Diyarbakır, İzmir, Aydın, Denizli, Afyon, Konya, Bolu ve Zonguldak, Balıkesir, İstanbul gibi birçok il ve ilçeyi ziyaret ederek tamamlamıştı⁵⁸⁵.

1973 seçimlerini önemseyen ve ciddi bir hazırlık yapan bir diğeri parti AP’dir. Parti propaganda sürecinde seçmeni etkilemek adına sanatçıları bile propaganda aracı olarak kullanmıştı. Kampanya sürecinde özellikle istikrar vurgusu ön plana çıkarılırken, AP lideri 12 Mart’a yönelik eleştirileri de partisının lehine kullanarak seçim meydanlarında seçmeni etkilemek istemiştir. AP, en büyük rakibi CHP’yi anarşi

⁵⁸² **Milliyet**, 10 Ekim 1973; **Tercüman**, 10 Ekim 1973; **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1973.

⁵⁸³ **Milliyet**, 12 Ekim 1973; **Tercüman**, 12 Ekim 1973.

⁵⁸⁴ **Tercüman**, 13 Ekim 1973; **Milliyet**, 13 Ekim 1973.

⁵⁸⁵ **Milliyet**, 10 Ekim 1973.

ile yanyana kullanarak seçmen tercihini değiştirmek istemişti. AP'yi destekleyen *Tercüman* gazetesi de partinin sözcülüğünü üstlenerek kampanya sürecinde önemli bir kamuoyu oluşturma çabasında bulunmuştur. *Cumhuriyet* ise AP'ye olan halk ilgisinin azaldığına yönelik söylemler üreterek AP aleyhine haber üretimi gerçekleştirmişti.

12 Mart Muhtırasının ardından kapatılmasına karar verilen Milli Nizam Partisi (MNP) yerine kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) de 1973 seçimlerine katılma kararı almıştı. Süleyman Arif Emre'nin Genel Başkanlığında seçime katılan MSP'nin asıl başkanı Necmettin Erbakan olarak görülmektedir.

Milli Selamet Partisi seçim beyannamesinde; "*Milli Görüş*"ün temsilcisi olduğunu beyan etmektedir. "*Her şeyin başı ahlaktır*" ilkesini benimseyen parti, iktidara gelmesi durumunda başkanlık sisteminin uygulanacağını, iki meclis şeklinde çalışan parlamentodaki senatonun kaldırılarak, tek meclis sistemini geçileceğini açıklamıştı. Milli iradenin faal olması için "*Referandum, Halk Oylaması*" gibi yöntemlere önem verdiğini açıklayan MSP, söz konusu yöntemlerle devlet yönetiminde işleyişi hızlandırmak istemekteydi. Kalkınmanın temelini ulaşımda gören parti, demiryolu, havayolu, kaliteli karayollarına önem vereceklerini vurgulamakla birlikte ticari hayatını ve eğitimi "*ahlak*" ilkesi üzerine oturmaktaydı. Af ve siyasi yasakların kaldırılması da seçim beyannamesinde yer alan konular arasındadır⁵⁸⁶.

Partinin sözcüsü olarak seçim meydanlarında yer alan Necmettin Erbakan, Elazığ'da yapmış olduğu konuşmada; "*Güvenlik mahkemelerinin AP'nin zihniyetini korumak amacıyla kurulduğunu*" ileri sürmüş, Kayseri konuşmasında ise iktidara geldiklerinde okulların hepsini kapatıp yenilerini açacaklarını ifade etmişti⁵⁸⁷.

Partisinin düzenlediği Taksim mitinginde konuşan Necmettin Erbakan, Türkiye'nin ahlaki bir çöküş içerisinde olduğunu ileri sürmüş eğitim sistemini, bankacılık sistemini ve Türkiye'nin iktisadi yapısını değiştireceklerini açıklamıştı. Faizin kaldırılacağını, fakir halktan vergi alınmayacağını vaad eden Erbakan, "*MSP'ye nasıl olur da yan bakarsın bre gafil*" sözleriyle Süleyman Demirel'e

⁵⁸⁶ 1973 Yılı MSP Seçim Beyannamesi, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1973, ss.23-33

⁵⁸⁷ *Milliyet*, 25 Eylül 1973.; *Milliyet*, 26 Eylül 1973.

çatmıştı. Ayrıca “*bütün komünistler AP’nin iktidara gelmesini istiyorlar. Çünkü ancak AP yönetimi ve felsefesi içinde komünizm bu memleketi felakete götürebilir*” diyerek sağ oyları MSP’de toplamak istemişti⁵⁸⁸.

MSP’nin gayri resmi lideri Ege bölgesinde seçim kampanyasını yürütmek üzere geldiği İzmir havaalanında toplu namaz kılan taraftarlarca karşılanmıştı. Manisa’da “*risale-i nur okuyanların hapse atılmasının insan haklarına aykırı*” bulunduğunu açıklarken Muğla ve Manisa’da “*beş altı kişi oturmuş kitap mu okuyorlar, tutup hapse attılar. Aziz kardeşlerim siz tetik çeken ile teşbih çeken eli bir mi sanırsınız*” demişti⁵⁸⁹. Partinin Konak Meydanı’nda düzenlediği “İktisadi ve Kalkınma Mitingi”nde konuşan Genel Başkan Arif Emre’nin konuşması sırasında mini etekli kızlarla uzun saçlı gençlerin mitingi sabote etmesi üzerine çıkan olaylarda 14⁵⁹⁰ kişi toplum polisi tarafından gözaltına alınmıştı⁵⁹¹. Erbakan, Nazilli’de düzenlenen mitingte de “*AP’nin arkasından gitmeyin, Lut kavmi de böyle batmıştı*” diyerek AP’ye yönelik eleştirilerini sürdürmüştü⁵⁹².

MSP, partisinin en önemli kalelerinden biri olan Konya’da düzenlediği “Yeniden Büyük Türkiye” mitingine 50 bin civarında Selametçi katılmıştı. Mitingin ilgi çeken kısmı ise 90 küsur yaşında bir şeyhin kürsüye çıkarılarak MSP için “*hayır duası*” okumasıydı. Birkaç gün sonra ise Ankara Cebeci Camii’nde namazdan sonra bir din adamının cemaatten oylarını MSP’ye vermelerini istemesi üzerine çıkan tartışma sonucunda ise din adımı tartaklanmıştı⁵⁹³.

MSP adına radyo konuşması yapan parti sözcüsü Necmettin Erbakan “*Ahlak ve maneviyat gidiyor, yerine maddecilik geliyor. Dertleri ve felaketleri de beraber getiriyor. Yeni yetişen gençler babalarına “Moruk” annelerine “Kocakarı” diyor.*

⁵⁸⁸ **Milliyet**, 1 Ekim 1973; **Tercüman**, 1 Ekim 1973; **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1973.

⁵⁸⁹ **Milliyet**, 4 Ekim 1973.

⁵⁹⁰ Milliyet gazetesine göre; “Olayda cop kullanan polis MSP’den 6, gençlerden 10 kişiyi gözaltına almıştır”, **Milliyet**, 5 Ekim 1973.

⁵⁹¹ **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1973; **Tercüman**, 5 Ekim 1973; **Milliyet**, 5 Ekim 1973.

⁵⁹² **Milliyet**, 8 Ekim 1973.

⁵⁹³ **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1973.; **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1973; **Milliyet**, 10 Ekim 1973; **Milliyet**, 13 Ekim 1973.

Kızlarımızın açık saçık giyinişleri de meydanda” diyerek ahlak ve maneviyat temalı bir konuşma gerçekleştirmişti⁵⁹⁴.

Erbakan’ın seçim bölgelerinde dönemin gençleri üzerinden yaptığı açıklamalar gençlerin protestosuna neden olurken, mitingler de olaylı geçmişti. Lüleburgaz’da yaptığı bir konuşma esnasında *“babasına çenenı kırarım moruk”* diyen gençlerden söz ederken, bir gencin *“sen bunları oğluna söyle oğluna!”* tepkisi üzerine genç, MSP’liler tarafından tartaklanmıştı. MSP’nin İzmir mitingi de basında *“uzun saçlı gençlerle mini etekliler MSP İzmir mitinginde”* ifadeleri öne çıkmaktaydı⁵⁹⁵. Erbakan, Ankara Tandoğan mitinginde, *“insanın, öteki partilerin ardından gitmesi için deli olması lazım, deli! Kızlar mini etek giyeli boşanmalar yüz bini buldu. Sinemada oynatılan filmler, tarihin en büyük milletini açıkça tahrif ediyor. MSP bunları önleyecektir”* açıklamasında bulunmuştu. Mitingi protesto amacıyla alana gelen karşıt görüşlü gençlerin “Konyalı” türküsünü söyleyip oynamaları üzerine MSP’li gençlerle iki grup arasında çıkan arbede sonucunda polis, mitingi dağıtmak zorunda kalmıştı⁵⁹⁶.

MSP’nin 1973 seçimleri için hazırlamış olduğu seçim afiş ve sloganları şu şekildedir: *“Önce Ahlak ve Maneviyat”, “Ahlaksız bir millet yaşayamaz. Ölüme ve sürünmeye mahkûmdur” “Yeniden Büyük Türkiye” “Denenmiş denenmez. Solcuya, renksiz aldanma”* ⁵⁹⁷.

Milli Görüşün temsilcisi MSP, 1980’e giden süreçte anahtar parti olarak Türk siyasetinin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Parti, 1973 seçim kampanyasını ahlak teması üzerinden dizayn etmişti. Merkez sağda yer alan ve AP ile aynı seçmen kitlesine hitap ettiği için kampanya sürecinde sık sık AP’yi eleştiren parti, AP’yi komünizmle yanyana kullanarak seçmeni etkilemek istemişti. MSP’nin seçim kampanyasında dikkat çeken bir diğer husus ise yaptığı mitinglere Yeniden Büyük Türkiye, İktisadi ve Kalkınma Mitingi gibi isimler vermesidir.

⁵⁹⁴ **Milliyet**, 3 Ekim 1973.

⁵⁹⁵ **Milliyet**, 2 Ekim 1973.; **Milliyet**, 5 Ekim 1973.

⁵⁹⁶ **Milliyet**, 7 Ekim 1973.

⁵⁹⁷ Hüsamettin Ertem, **Yaşayanların Dilinde Milli Görüş**, Ravza Yayınları, İstanbul, 2013, ss.74-75

Demokratik Parti (DeP)'nin, “*946 Hareketinin Mana ve Felsefesi Etrafında Elele*” başlığıyla tanıtılan seçim beyannamesi ise 14 Ekim seçimlerinin demokrasi tarihindeki önemine vurgu yapmaktaydı. Demokratik Parti'nin “*yeni bir ruh, taze bir kuvvet ve büyük bir azimle*” seçimlere girdiği belirtilir. Parti olarak ilk hedef, demokratik düzenin sağlanmasıdır. İkinci hedef iyi planlanmış kalkınma hamleleriyle Türk ekonomisini güçlendirmektir. Seçim beyannamesiyle DeP, “*946 hareketinin mana ve felsefesi etrafında elele verelim*” diyerek bütün vatandaşı DeP çatısı altında birlik olmaya davet etmekteydi⁵⁹⁸. DeP olarak dış politikada milli menfaatlerin korunduğu bir politika izlemek isteyen parti, Türkiye'nin ortak pazar içerisinde yer alması gerektiği fikrini de belirtmektedir. Her türlü kalkınma hamlesinin köyden başlaması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Karma ekonomiyi benimseyen parti, Anayasa değişikliğini savunmakta, komünizmle ilgili düşüncesini “*Komünizmle mücadele hem devletimiz, hem milletimiz, hem de demokratik nizamın varlığı için şarttır*” cümlesiyle açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli 1973 genel seçimleri için gittiği Yozgat'ta yaptığı konuşmada tarım politikaları üzerinde durmuştu⁵⁹⁹. Karabük'te Türk işçilerinin sorunları üzerinde duran lider, partisinin iktidar olması durumunda emekli işçiler de dâhil olmak üzere tüm işçilerin mesken sahibi olabilmeleri için yeni bir kredi sisteminin hayata getirileceğini açıklamıştı⁶⁰⁰. Bolu gezisinde ise partisinin komünizmin bütün yuvalarını, kalelerini ortadan kaldırmaya kararlı olduğunu duyurmuştu⁶⁰¹. Bu konuya paralel olarak Samsun'da eğitim ve öğretim kurumlarından komünist eylemlerin gelişmesinde rol oynamış kişilerin uzaklaştırılması gerektiğinin altını çizerek iktidar olması durumunda gerçekleştireceği kararları açıklamıştı⁶⁰².

Seçim kampanyasını 19 Eylül günü başlayan Demokratik Parti lideri Ferruh Bozbeyli Eskişehir, Sakarya, Kocaeli, İstanbul, Ankara, Zonguldak, Adana, Erzurum,

⁵⁹⁸ **Demokratik Parti Seçim Beyannamesi**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1973, ss.1-75.

⁵⁹⁹ **Tercüman**, 24 Eylül 1973.

⁶⁰⁰ **Tercüman**, 29 Eylül 1973.

⁶⁰¹ **Tercüman**, 27 Eylül 1973.

⁶⁰² **Milliyet**, 8 Ekim 1973.

Giresun Samsun gibi toplamda 19 ilde seçim propagandası gerçekleştirdi⁶⁰³. Seçim kampanyasını daha çok AP eleştirisi üzerinden götüren DeP, “*pahalılığın anası da babası da Süleyman Demirel’dir*” diyerek AP’yi hedef göstermişti⁶⁰⁴. Bozbeyli seçim kampanyası döneminde hayat pahalılığı ve karaborsa konularına da sık sık yer vermişti⁶⁰⁵. Partinin ilk radyo konuşmasının içeriği de devlet idaresi ve ekonomik politikadan oluşmaktaydı⁶⁰⁶.

Kars, Iğdır’da yaptığı konuşmalarda baskı rejimi üzerinde duran Bozbeyli; “*kanunlara saygı hürriyetin değişmez ve ebedi garantisidir. Kanunlara saygısızlık ise baskı ve dikta rejimine giden en kestirme yoldur*” diyerek rakiplerine göndermede bulunmuştu. Erzurum’da “*Adalet Partisine verilen oyların CHP’nin ekmeğine yağ süreceğini*” iddia etmişti⁶⁰⁷. Ankara Tandoğan Meydanı’nda CHP ve MSP’yi bölücülükle suçlamış, Samsun’da af konusu hakkında konuşma yapmıştı. Partisinin sınırlı bir affa taraftar olduğunu, anarşistler, komünistler, hırsızlar ve ahlak düşüklüğü suçundan mahkûm olanları af kapsamı içinde düşünmediklerini ve vergi cezalarının affına da taraftar olduklarını belirten kapsamlı bir açıklamada bulunmuştu⁶⁰⁸.

Demokratik Parti’nin seçim kampanyası sürecinde öne çıkan isimlerden biri de eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar’dı. DP adına yürüttüğü seçim kampanyasını Trabzon’dan başlayan Bayar, “*ben masumum komünistlere dahi her türlü haklarını iade eden bir anayasa bana mahalle muhtarlığını çok görmektedir*” şeklindeki sitem dolu sözlerle ilk seçim konuşmasını gerçekleştirmişti⁶⁰⁹. İskenderun, Mersin ve Tarsus’ta da siyasi hakların iadesi konusu üzerinde durarak, merhum arkadaşlarının İmralı’da bulunan naaşlarının getirilmesi meselesi üzerinden propaganda yürütmüştü⁶¹⁰.

---

⁶⁰³ **Milliyet**, 10 Ekim 1973.

⁶⁰⁴ **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1973.

⁶⁰⁵ **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1973.

⁶⁰⁶ **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1973.

⁶⁰⁷ **Milliyet**, 6 Ekim 19473; **Milliyet**, 7 Ekim 1973; **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1973; **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1973; **Tercüman**, 6 Ekim 1973.; **Tercüman**, 7 Ekim 1973.

⁶⁰⁸ **Milliyet**, 9-13 Ekim 1973.; **Milliyet**, 13 Ekim 1973.

⁶⁰⁹ **Tercüman**, 23 Eylül 1973.

⁶¹⁰ **Tercüman**, 1 Ekim 1973.

Celal Bayar, Demokratik Parti adına çıktığı seçim rotasının Osmaniye ve İskenderun durağında “46 ruhunu hiç kimse söndüremeyecektir, bizim 1946 dan beri tuttuğumuz yolu selamete götürebilecek kuvvet varsa bu da Demokratik Partidir” sözleri ile eski seçmeninden oy istemişti. Şanlıurfa ve Gaziantep’te komünizmin ortadan kalkması gerektiğini belirtmekle birlikte Diyarbakır konuşmasında seçimin önemi üzerinde durmuştu. Çorlu’da yaptığı seçim propagandasında da memleket refahının DeP iktidarında olacağını ileri sürmüştü⁶¹¹.

Celal Bayar Ege bölgesindeki seçim kampanyaları için karargâh olarak İzmir’i seçmişti. Her gün erken saatlerde yola çıkarak çevre illerden birini ve ilçeleri gezip İzmir’e geri dönmüştü. İzmir’de düzenlediği seçim propagandasında, Demokrat Parti iktidarında köylü ve orta sınıf vatandaşın ekonomik şartlarının iyi olduğunu ön plana çıkararak, hayat pahalılığı ve ekonomi üzerinden eleştiride bulunmuştu⁶¹². Celal Bayar’ın Ege’de düzenlediği kampanyada yanında Adnan Menderes’in oğlu Aydın Menderes’te vardı. Aydın Menderes, Aydın’da düzenlenen seçim kampanyasına katılarak “AP olsa olsa demokrasinin yarıya indirilmiş matem bayrağı olur” sözleri ile AP’yi eleştirmişti. Aydın Menderes’ten sonra konuşan Celal Bayar, “Adnan Menderes ve onun evlatlarını ve eserlerini koruyunuz”⁶¹³ diyerek halktan DeP adına oy istemişti. Manisa’da da “tecrübe edilmiş insanları tecrübe etmek faydasızdır, DP’yi tutmak ise bugün memleketin hayrına olur. Demokrasiye zaman zaman müdahaleler olmuştur. Milli iradeyi o zaman temsil edenler, o müdahalelerin karşısında cesaretle duracaklarına firar etmişlerdir” diyerek Adalet Partisi’ni eleştirmişti. Denizli’deki konuşmasında da yine “Milli iradeyi bırakıp kaçanlara oy vermeyiniz” diyerek Süleyman Demirel eleştirisine devam etmişti. DeP adına seçim gezisine çıkan Celal Bayar, Karadeniz, Güney Anadolu, Ege de olmak üzere 17 ilde yürüttüğü kampanya ile partisine destek olmuştu⁶¹⁴.

⁶¹¹ **Milliyet**, 2 Ekim 1973; **Milliyet**, 3 Ekim 1973; **Tercüman**, 4 Ekim 1973; **Tercüman**, 13 Ekim 1973.

⁶¹² **Milliyet**, 6 Ekim 1973.

⁶¹³ **Tercüman**, 7 Ekim 1973; **Milliyet**, 7 Ekim 1973.

⁶¹⁴ **Milliyet**, 9 Ekim 1973.; **Milliyet**, 10 Ekim 1973.

DeP kampanya sürecinde tarım politikası, komünizm karşıtı olduğu, kısmı affa sıcak baktığı gibi konuları ele almıştı. Ülkede var olan hayat pahalılığın sorumlusu olarak AP'yi hedef gösteren parti, CHP ve MSP'yi bölücülükle suçlamıştı. Seçim kampanyası sürecinde dikkat çeken bir gelişme ise Celal Bayar'ın 17 ilde düzenlediği mitinglerdi.

Seçimlerdeki bir diğer parti Cumhuriyetçi Güven Partisi⁶¹⁵ 1973 seçim beyannamesinde fikir, program ve inanç partisi olduğunu açıklamıştı. İlk hedef olarak Türk milletinin ve ülkenin bağımsızlığını temel alan parti, gücünü vatandaşın oyundan alarak demokratik rejimin savunucusu olduğu iddiasındadır. Seçim beyannamesinde partinin sınıf mücadelesine, yıkıcı faaliyetlere, komünizm ve anarşiye karşı olduğu ifade edilmişti. Ayrıca sosyal devlet anlayışının ve karma ekonominin savunulduğu beyannamede huzur, hürriyet, güven partinin parolası olarak açıklanmıştı⁶¹⁶.

15 Eylül'de seçim kampanyasına başlayan CGP lideri Turan Feyzioğlu, Kırşehir'de yapmış olduğu konuşmada “*Durmadan devlet teşekkülleri mamullerine ya da vergilere zam yapmak çıkar yol değildir*” diyerek kamuda tasarruf tedbirlerinin uygulanması gerektiğini dile getirmişti⁶¹⁷. Trabzon'da ise “*rejimin kaderi, her gün tartışma konusu olmaktan çıkarılmalıdır*” sözleriyle siyasi ve ekonomik istikrardan söz etmişti⁶¹⁸. Ankara'da milletin yetersiz iktidar ve yıkıcı muhalefet istemediğini ifade ederek CGP'yi “*milletin umudu*” olarak tanıtmıştı⁶¹⁹.

Karadeniz bölgesi için çıktığı seçim gezisinde anarşi vurgusuna yer veren CGP lideri, “*milletimiz anarşiye göz yumarak veya anarşiyi destekleyerek demokrasi trenini raydan çıkarmış olanları biliyor*” sözleri ile seçmene seslenmişti⁶²⁰. Ege bölgesinde

---

⁶¹⁵ “12 Mayıs 1967 tarihinde kurulan Güven Partisi, 29 Ocak 1971 bazı siyasi partilerle birleşerek Milli Güven Partisi adını almıştır. 14 Mayıs 1972 tarihinde Bülent Ecevit'in CHP Genel Başkanı seçilmesinin ardından Kemal Satır liderliğinde ayrılanlar 4 Eylül 1972'de Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuşlardı. Parti, kuruluşundan kısa süre sonra MGP ile birleşme kararı aldı. 3 Mart 1973 tarihinde III. Büyük Kongre'de alınan karar sonucunda CP ve MGP birleşmiş ve partinin adı tüzük değişikliği ile Cumhuriyetçi Güven Partisi olarak değiştirilmiştir”. Bozkır, **a.g.m.**,s.279.

⁶¹⁶ **Ayrıntı için bkz.** Edt. Mete Kaan Kaynar, Nurettin Kalkan, **Cumhuriyet Dönemi Partiler, Seçimler, Beyannameler (1923-1980)**, TBMM Basımevi, Ankara, 2022, ss.845-906.

⁶¹⁷ **Milliyet**, 18 Eylül 1973.

⁶¹⁸ **Milliyet**, 4 Ekim 1973.

⁶¹⁹ **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1973; **Tercüman**, 2 Ekim 1973.

⁶²⁰ **Milliyet**, 5 Ekim 1973.

de anarşi temasına değinen Feyzioğlu, İzmir ve Manisa’da “*yıkıcı ve yetersiz tutumları ile anarşiyi kışkırtarak veya tehlikeleri görmeyerek sınıfta kalmış olan partiler vardır*” vurgusu yapmıştı⁶²¹. Adana’daki konuşmasında hayat pahalılığı temasını işleyen Feyzioğlu, partisinin ekonomik buhranı son vereceğini iddia etmişti. Hayat pahalılığını sonlandırmak için kamu israfına dikkat çeken parti lideri, aynı tema üzerinden sürdürdüğü Osmaniye ve Antakya mitinglerinde “*Türkiye’yi biri yer biri bakar insanların ülkesi olmaktan kurtaracaklarını*” vaad etmişti⁶²².

CGP, propaganda sürecinde sık sık hedef aldığı AP ve CHP üzerinden seçim kampanyasını şekillendirmişti. Feyzioğlu, partisinin Gaziantep mitinginde yaptığı konuşmada “*AP’yi iktidara getirmeyin. Bunalımlara dur diyecek kudreti yoktur*” derken, CHP’ye de hedef almıştı. CHP’nin yerinde sayan bir parti olduğu iddiasını dillendirerek “*yıkıcı sol iktidara gelmeyecektir*” iddiasında bulunmuştu⁶²³. Niğde ve Konya’da da CHP eleştirilerine devam eden siyasi lider, CHP’yi TİP’in yerini doldurmaya çalışmakla ve sınıf kavgasını körüklemekle suçlamıştı⁶²⁴. Ankara’da verdiği bir demeçte Dev Genç, DİSK, TİP gibi aşırı sol örgütlerin CHP’ye el attıklarını, “*içine her çeşit solculuğun sızdığı CHP, Türkiye’nin huzur ve güvenliği bakımından ciddi bir tehlike kaynağı olmuştur*” şeklide demeçle ifade etmişti⁶²⁵.

CGP lideri Feyzioğlu partisi için yaptığı ilk radyo konuşmasında; partisinin parolasını “*huzur, güven, refah*” olarak açıklamış; “*Hatasız kul olmaz. Allahtan başka hatasız varlık yoktur. Şu halde hiçbir insana mutlak iktidar verilemez. Denetleme şarttır, milletin gerektiği zaman kendini yönetenleri değiştirebilmesi lazımdır. Demokratik rejim, işleyişinde görülebilecek kusurlara rağmen, yine de rejimlerin en az kusurlu olanıdır*” ifadelerinde bulunmuştu⁶²⁶.

CGP lideri Feyzioğlu, 15 Eylül’de Kayseri’den başladığı seçim kampanyası süresince Nevşehir, Kırşehir, Erzurum, Kars, Ağrı, İstanbul, Malatya, Sivas, Tokat,

---

⁶²¹ **Milliyet**, 12 Ekim 1973.

⁶²² **Milliyet**, 6 Ekim 1973.; **Milliyet**, 7 Ekim 1973.

⁶²³ **Milliyet**, 8 Ekim 1973.

⁶²⁴ **Tercüman**, 9 Ekim 1973.; **Milliyet**, 9 Ekim 1973.

⁶²⁵ **Milliyet**, 13 Ekim 1973.

⁶²⁶ **Milliyet**, 3 Ekim 1973.

Amasya, Çorum, Malatya, Trabzon, Ordu, Samsun, Adana, Hatay, Gaziantep, Niğde, Konya, Eskişehir, Afyon, Denizli, Manisa ve son olarak İzmir gibi illerde seçim propagandası gerçekleştirmişti⁶²⁷.

1973 seçimlerinde CHP seçmeninden oy almayı hedefleyen CGP, hayat pahalılığı, siyasi ve ekonomik istikrar gibi konular üzerinden kampanya sürecini yürütmüştür. AP'yi hayat pahalılığını durduracak gücü olmadığı üzerinden CHP'yi ise sınıf kavgasını körüklemekle itham ederek seçim meydanlarında eleştirmişti.

CHP, CGP, DP, MSP ve AP ile karşılaştırıldığında seçim kampanyaları daha sakin geçen ve 1973 seçimlerinde varlık gösteren diğer siyasi partiler, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Millet Partisi (MP) ve Türkiye Birlik Partisi (TBP)'dir.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş, partisinin İstanbul'da düzenlediği mitingte *"MHP'nin Türk milletinin son devir tarihinde ilk defa Türk milliyetçiliğini siyasi aksiyon haline getiren parti olduğunu, bugün memleketimizde gücü yeten yetene düzeninin işlediğini"* belirten cümlelerle seçim kampanyasını başlatmıştı. MHP'nin kalkınma felsefesi *"milli kalkınma, milli emek, teşebbüs ve sermayenin seferber olması esasına"* dayandırılmaktaydı⁶²⁸. Erzurum mitinginde gençlik sorunları üzerinde duran MHP lideri, gençlik konusunun ülkede milli bir dava olarak görülmediğini gençlerin yalnız bırakıldığına değinmişti⁶²⁹. Konya'da ise MHP'nin batı taklitçiliğinin karşısında olduğu açıklanmıştı. Ülkenin geri kalmışlığın sorumlusu olarak siyasi kadroları işaret eden parti lideri, 1938 yılından sonra dış politikada milli özelliklerden uzaklaşıldığını iddia etmişti⁶³⁰. Taksim mitinginde AP ve CHP eleştirisi yapan Türkeş, her iki partinin milli değerlerden uzak bir politika izlediğini ileri sürmüştü. Her iki parti için; *"Kendilerini iktidara yakın gören aczin ve beceriksizliğin timsali AP ile anarşinin ve yıkıcılığın teşvikçisi CHP'yi Türk milleti yıllarca denemiştir. Ama onlar kendi menfaatlerini kollamak endişesiyle"*

---

⁶²⁷ **Milliyet**, 10 Ekim 1973.

⁶²⁸ **Cumhuriyet, Tercüman**, 16- 30 Eylül 1973.

⁶²⁹ **Milliyet**, 1 Ekim 1973.

⁶³⁰ **Milliyet**, 6 Ekim 1973; **Milliyet**, 8 Ekim 1973; **Tercüman**, 6 Ekim 1973; **Tercüman**, 8 Ekim 1973 **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1973; **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1973.

vekili oldukları milletin haklarına sahip çıkmadılar ir daha denememelidirler” diyerek seçmenden bu partilere oy vermemelerini istemişti⁶³¹.

Türkeş yaptığı radyo konuşmasında partisinin başkanlık sistemini savunduğunu açıklamıştı. Partisinin temel felsefesinin Türklük olduğunu açıklayan siyasi lider, iktidarı millette vermeyen sistemlere karşı olduklarını belirtmişti. AP ve CHP eleştirilerine de yer verilen radyo konuşmasında AP’nin milli bütünlük ve huzur isteyen kitleleri hayal kırıklığına uğrattığı, CHP’nin ise *“hırçın ve huysuz”* bir politika izleyerek ülkeyi *“sınıf kavgasına”* sürüklediğini iddia edilmişti⁶³².

Seçimlerde varlık gösteren bir diğer siyasi parti Türkiye Birlik Partisi’dir. Partinin Genel Başkanı Mustafa Timisi, seçim faaliyetleri kapsamında Sivas’ta yaptığı konuşmada, partisinin *“Arslan ve on iki yıldızlı”* logosunu açıklamıştı. Logoyu; *“Arslan, cesaret, kuvvet ve güç sembolümüzdür. Dürüst ve faziletli siyasi mücadelemizin bir işaretidir. Etrafındaki on iki yıldız ise yoksul Anadolu halkının işçi, köylü ve dar gelirli grupların kurtuluşlarını sağlayacak demokratik sol siyasi felsefemizi ilkeler halinde temsil etmektedir”* şeklinde açıklayan Timisi, partisini devrimci bir parti olarak tanıtmıştı⁶³³. Mustafa Timisi tam bağımsızlık vurgusu yaptığı konuşmalarında, sanayileşmeyi emperyalizmin engellediğini bu nedenle her türlü bütünleşmelere karşı olduklarını tarafsız bir dış politika uygulamanın gerekliliği üzerinde durmaktaydı⁶³⁴. Eskişehir’de *“Devletin karakterini sınıfsal muhteva verir”* diyerek sınıf mücadelesinin önemine değinen TBP Genel Başkanı, Adana’da lokavtı yasaklayacaklarını, haftada beş gün kırk saat çalışma esasını kabul ettiklerini, çalışma ücretlerinin de hayat pahalılığına paralel olarak arttırılacağına yönelik seçim vaadinde bulunmuştu⁶³⁵. Kampanya sürecinde AP’yi hedef alan parti lideri, Amasya ve Merzifon’da Demirel’i pişkinlikle suçlayarak Türk halkının yıllar boyu yanlış yöntemler sonucu dünyada en geri kalmış ülke haline getirildiğinin artık açığa çıktığını

⁶³¹ **Milliyet**, 13 Ekim 1973; **Tercüman**, 13 Ekim 1973.

⁶³² **Milliyet**, 3 Ekim 1973. **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1973.

⁶³³ **Milliyet**, 27 Eylül 1973.

⁶³⁴ **Milliyet**, 3 Ekim 1973; **Milliyet**, 5 Ekim 1973.

⁶³⁵ **Milliyet**, 10 Ekim 1973.

öne sürmüştü⁶³⁶. TBP Genel Başkanı radyo konuşmasında partisinin ekonomik politikalarını açıklayarak dengeli ve sosyal adalet ilkelerine uygun kalkınma planladıklarını açıklamıştı⁶³⁷.

1973 seçimlerine TBP listesinden bağımsız olarak katılan Mehmet Ali Aybar, seçim kampanyası sürecinde Ankara’da yaptığı konuşmada “*Türkiye’de sola indirilen darbe yanında sosyal demokratik anayasamız tanınmaz hale geldi*” eleştirisinde bulunmuştu. İstanbul’da da Türkiye’nin kalkınmasının engellendiğini dile getiren Aybar, “*Halk iktidarı getireceğiz diyen bir partiyi sigaya(hizaya) çekmek bizim vazifemizdir*” sözleriyle hedefine CHP’yi hedef almış, CHP yöneticilerinin değişmediği sürece “*CHP halkın partisi olamaz*” iddiasında bulunmuştu⁶³⁸.

1973 seçimlerine katılan bir diğer parti ise Millet Partisi’dir. MP Genel Başkanı Cemal Tural’ın ilk radyo konuşması “*Millet rahatlık istemektedir. Millet ucuzluk istemektedir. Millet eşitlik istemektedir. İşte Millet Partisi de millete bunları vadetmektedir*” şeklindedir⁶³⁹. MP’nin eski lideri Osman Bölükbaşı Kırşehir’deki bir toplantıda “*aynı kader gemisinin yolcularıyız. Gemiye batırmamalıyız*” diyerek seçmenden oy istemişti. Partinin önem verdiği konulardan biri polis mesleğidir. MP sözcüsü Hilmi İşgüzar yaptığı konuşmada polisin eğitim alanının güçlendirilmesini ve polis okullarının modernleştirilmesi gerektiğini açıklamıştı. Partinin bir diğer önemli ismi Genel İdare Kurulu Üyesi İbrahim Serçe ise halk kapitalizminin gerekliliğine yönelik seçim konuşmaları gerçekleştirmişti⁶⁴⁰.

1973 seçimlerine giren MHP seçim kampanyasını her alanda milli olma teması üzerinden şekillendirmişti. Batı taklitçiliğini reddederken ülkenin geri kalmışlığının sebebi olarak siyasi kadroları hedef göstermiş, AP ve CHP’yi milli olmamakla suçlayan bir dil kullanmıştı. Tam bağımsızlık ilkesi üzerinden seçim kampanyasını şekillendiren TBP ise kampanya sürecinde işçi sınıfına seslenmişti. Sol seçmen oylarına talip olan parti, en büyük rakibi CHP’yi ise sık sık meydanlarda eleştirmişti.

---

⁶³⁶ **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1973.

⁶³⁷ **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1973.

⁶³⁸ **Milliyet**, 1 Ekim 1973. **Milliyet**, 7 Ekim 1973.; **Milliyet**, 9 Ekim 1973.

⁶³⁹ **Milliyet**, 3 Ekim 1973.

⁶⁴⁰ **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1973; **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1973.

MP ise özellikle hayat pahalılığına yönelik söylemleri ön plana çıkararak ve halk kapitalizmini savunan bir kampanya süreci yürütmüştür.

Dönemin basını da seçim sürecini yakından takip etmişti. 1973 seçim kampanyası sürecinde *Milliyet*, Ecevit'in başında olduğu CHP'yi destekleyen bir yayın siyaseti izlemişti. *Cumhuriyet*'in de izlediği yayın politikası çerçevesinde CHP'nin yanında olduğu görülmektedir. *Tercüman* ise 1973 seçimlerinde AP'nin sözcülüğünü üstlenmişti.

Gazeteler çoğunlukla manşet haber, siyasi partinin mitinginden görsellerin ana sayfaya yerleştirilmesi, liderlerin sözlerinin ön plana çıkarılması, köşe yazıları gibi yöntemlerle bağlı oldukları siyasi partileri desteklemişlerdir. İdeolojik kare metodunu da sıklıkla kullanarak karşıt partilerin olumsuz haber üretimine de yer vermişlerdir. Örneğin *Cumhuriyet*, AP'nin İzmir mitinginin beklenenden sönük geçtiğine dikkat çekmekte ve AP'nin Ege'den sonra Batı Karadeniz'de düzenlediği seçim propagandasının ise Ege'den daha sönük geçtiğini ileri sürmüştü⁶⁴¹. Bu teknikle gazete hedef kitle üzerinde AP'nin talep gören bir parti olmadığı algısını yaratmak istemiştir. *Milliyet*, seçim sürecinde ele aldığı köşe yazılarında CHP'ye destek vermekle birlikte günlük haber akışında AP liderinin seçim propagandasını da ön planda yer vermektedir. Bu bağlamda gazete, *Tercüman* ve *Cumhuriyet*'e göre daha ılımlı bir politika izlemiştir.

Basının aynı mitingle ilgili bir liderin farklı noktalarını ön plana çıkarabilmektedir. AP'nin Taksim mitingine yönelik *Milliyet*, Demirel'in “*Elbise sökülmez mi hiç? Rejim de söküldü, bunu 14 Ekim'de dikeceğiz*” sözlerini, *Cumhuriyet*; “*Hangi parti iktidara gelirse gelsin, onun seçtiği alternatifler ne olursa olsun silahlı gücün o iktidara aynı derecede saygılı kalması iktiza eder*” cümlelerini ön plana çıkarmıştı. *Tercüman* ise “*Anarşinin kol merkezi CHP'dir. Ortanın solu sloganıyla kendini takdim eden CHP, anarşi hareketinin ilk tohumunu atmıştır*” sözlerine vurgu yapmıştı⁶⁴². Konuyla ilgili olarak *Milliyet* ve *Cumhuriyet*

⁶⁴¹ *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1973.

⁶⁴² *Milliyet*, 13 Ekim 1973; *Cumhuriyet*, 13 Ekim 1973.; *Tercüman*, 13 Ekim 1973.

gazetelerinin cumhuriyet rejimine yönelik kaygıları ön plana çıkarken, *Tercüman* tamamen siyasi bir tema üzerinden olayı ön plana taşımış ve CHP'yi öteki konumuna yerleştirmişti.

1973 seçimlerinde seçim propagandasını daha çok AP üzerinden götüren *Tercüman*, nadiren de olsa CHP'nin haberleri AP'nin önüne geçebilmekteydi. Örneğin, Ecevit'in olumlu geçen Doğu gezisinin ardından söylediği “*Muhalefete sığmıyoruz artık*” sözleri gazetede manşet haber olarak verilirken, AP'nin seçim kampanyası ise ikinci haber olarak ana sayfaya yerleştirilmişti⁶⁴³.

Dönemin basınında 1973 seçim kampanyası daha çok CHP ve AP üzerinden şekillenmiştir. Seçimlere katılan diğer partilerin propaganda süreçleri basında düzenle olarak verilmemiş, verilen haberler de küçük haber şeklinde veya arka sayfalarda verilmiştir. *Tercüman* ve *Cumhuriyet*'e göre *Milliyet* kampanya sürecinde liderlerin gezilerini ve radyo konuşmalarını daha geniş yer vererek hedef kitleye aktarmıştı. *Milliyet* muhabirleri seçim propagandası sürecinde siyasi liderlere eşlik ederek seçim gezileri ile ilgili ayrıntılı bilgileri gazetenin 6. ve 7. sayfasında aktarmaktaydı. Necmettin Erbakan ile 10 gün birlikte gezen gazete muhabiri Güngör Gönültaş MSP'nin seçim propagandası ile ilgili değerlendirmesi şu şekildedir:

*“Erbakan 'la on gün beraberdik.. Selametçilerin ‘Hocam’ diyerek bir dediğini iki etmedikleri Erbakan bu on günde 29 yerde 45 saat konuştu. Çoğu kez arabalarda uyuyor ve gece yarısına kadar kendisini bekleyenlerle konuşuyordu. Erbakan her konuşmasında uzun saçlıları papaza benzetti. Her gittiği yerde de uzun saçlı gençlerin anlamlı gülüşleri ile karşılaşıyordu. Bolu, İstanbul, Lüleburgaz'da İzmir'de hep böyle oldu. İzmir'de polis olaya müdahale etmese iş büyüyecekti”*⁶⁴⁴.

Cumhuriyet, 1973 seçimleriyle ilgili köşe yazılarını CHP'yi ön plana çıkaracak şekilde hazırlamıştı. Oyların CHP'de toplanması için çaba gösteren yazarlardan Kemal Derviş, özgürlük mücadelesinin kazanılması için oyların bölünmemesi konusunda

---

⁶⁴³ *Tercüman*, 6 Ekim 1973.

⁶⁴⁴ *Milliyet*, 11 Ekim 1973.

seçmene çağrıda bulunmuştu⁶⁴⁵. Nadir Nadi, tek partinin iktidar olamayacağı ihtimalinin belirginleştiği son haftalarda ise küçük partilerin seçmen kitlesine seslenerek CHP adına oy istemekteydi. Meclis'te oy çoğunluğunun önemine dikkat çekilerek küçük partilere oy atılmaması konusunda seçmeni uyaran ve algı oluşturan yazar, *“bence tek ölçü şu olmalı, bir kez denenmiş bir daha denemeye kalkışmamak...”* sözleri ile halk kitlesini yönlendirmek istemektedir⁶⁴⁶. Gazetede ele alınan bir başka köşe yazısında ise *“Tek Umut Ecevit”* teması işlenmişti⁶⁴⁷. Oktay Akbal da seçimlerden bir gün öncede CHP adına şu sözlerle seçmen kitlesinden oy talep etmektedir: *“Gericiliğe tutuculuğa çağ dışı eğilimlere karşı başarıyla savaş verecek güçte tek parti CHP'dir. Demokrasimizin tek güvencesi CHP'nin CHP'ye verilecek üç dört milyon oyun varlığıdır, gerçeğidir, etkisidir. Öyleyse hepimiz oylarımızı CHP saflarında toplayacağız. Buna zorunluyuz. Kendi yararımız adına, güvenliğimiz, yarınımız adına. Türkiye demokrasinin geleceği adına”*⁶⁴⁸. Seçim günü ise bir oyun bile önemli olduğuna vurgu yapan gazete *“Vatandaşlar, hadi sandık başına”* diyerek seçmeni sandığa davet etmişti⁶⁴⁹.

Milliyet ve özellikle Abdi İpekçi ele aldıkları köşe yazılarında 1973 seçimlerini tek bir partinin kazanabileceğine yönelik hava olmadığına dikkat çekmişti. İpekçi, bu durumu 1969 seçimlerinden sonra AP'de yaşanan kopmalara ve CHP'deki lider değişikliğiyle açıklamaktaydı⁶⁵⁰. İsmail Cem de 1973 seçimlerini *“bilinmeyen faktörlerin seçimi”* olarak tanımlamakta hayat pahalılığı, olağanüstü koşulların ardından seçimlere gidiliyor olmasını seçim sonuçlarını etkileyecek faktörler olarak değerlendirmekteydi. Ayrıca seçimlerde DeP ve MSP'nin başarı oranının AP'yi, son yıllardaki yurtdışı göçlerinin ve CHP'deki değişimin CHP oylarını etkileyeceği çıkarımında bulunmuştu⁶⁵¹.

⁶⁴⁵ Kemal Derviş, “Kolay Bir Tercih”, **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1973.

⁶⁴⁶ Nadir Nadi, “İstikrar,,ın Şartı”, **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1973.; Oktay Balbal, “Seçim Sonrası”, **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1973.

⁶⁴⁷ Cavit Orhan Tütengil, “Tek Umut Ecevit”, **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1973.

⁶⁴⁸ Oktay Akbal, “Yarınki Görev”, **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1973.

⁶⁴⁹ Nadir Nadi, “Hadi Göreve”, **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1973.

⁶⁵⁰ Abdi İpekçi, “Tahminleri Güçleştiren Yeni Faktörler”, **Milliyet**, 15 Ağustos 1973.

⁶⁵¹ İsmail Cem, “Seçim ve Millet”, **Milliyet**, 13 Ekim 1973.

Milliyet'in bir başka yazarı Ali Gevgilili 1973 seçimlerine gidiliyor olmasını bile demokrasi rejimi açısından önemli bulmuştu. Yazarın seçimlerle ilgili önemle üzerinde durduğu konu seçimlerin tek parti iktidarı getirip getirmeyeceğiydi⁶⁵². Seçimin kaderini kentlerde yaşayanların belirleyeceği görüşünde olan Gevgilili, şehirde yaşanan işçi olaylarının ve bu olayların etkisinin siyasal arenada karşılığı olduğunu açıklamıştı. Bu bağlamda 1973 seçimlerini “*kentlerin kendi dünyalarını seçimi*” şeklinde tanımlayarak seçimleri toplumsal bir bakış açısıyla değerlendirmişti⁶⁵³.

1973 seçimlerini “*demokrasiye yeniden dönüş*” olarak değerlendiren İsmail Cem ise seçimlere günler kala ele aldığı bir köşe yazısında CHP üzerine yaptığı değerlendirmede bir takım çıkarımlarda bulunmuştu⁶⁵⁴. CHP’de özellikle parti başkanının değişmesiyle başlayan değişime dikkat çeken yazar, partinin geleneksel misyonundan uzaklaştığını vurgulamıştı. Yeni anlayışın ön plana çıkarıldığı metinde CHP’nin halkçılığı, partinin 12 Mart sürecinde halk önünde başarılı sınav verdiği ileri sürülmektedir. CHP’nin ilk kez işçi sınıfı ve özellikle de köylü seçmene hitap eden bir parti konumuna ulaştığı ele alınmıştı. CHP’nin ilk kez köylü seçmen tarafından sempatiyle karşılandığı çıkarımında bulunan İsmail Cem, bu durumun CHP’yi 1973 seçimlerinde elverişli bir noktaya taşıdığını ifade etmişti⁶⁵⁵. CHP’deki misyon değişimini ön plana çıkaran bir diğer yazar da Abdi İpekçi’ydi. Partinin başkan değişimi ile birlikte özellikle köylü vatandaşa yöneldiğini belirten İpekçi, bu durumdan duyduğu memnuniyeti belirtmekte ve 1973 seçimlerinde köylü seçmenin belirleyici olacağını vurgulamaktaydı⁶⁵⁶.

Milliyet’te yayınlanan köşe yazılarında Abdi İpekçi seçim sonuçlarında belirleyici kitleyi köylü seçmen üzerinden tanımlarken aynı gazetenin bir başka yazarı Ali Gevgilili kentlerde yaşanan işçi sınıfı üzerinden tanımlamaktadır. Farklı yazarlar

⁶⁵² Yöneten: Ali Gevgilili, Katılımcılar; Feridun Ergin, Behçet Osmanağaoğlu, Esat Çam, Düşünenlerin Forumu; Seçim Öncesi ve Sonrası Türkiye”, **Milliyet**, 7 Ekim 1973.

⁶⁵³ Ali Gevgilili, “Bu Seçim Kentlerin Seçimidir”, **Milliyet**, 11 Ekim 1973.

⁶⁵⁴ İsmail Cem, “Seçim ve Tahmin”, **Milliyet**, 21 Ağustos 1973.

⁶⁵⁵ İsmail Cem, “CHP Neden Büyüyor”, **Milliyet**, 10 Ekim 1973.

⁶⁵⁶ Abdi İpekçi, “CHP ve Köylü Oyları”, **Milliyet**, 25 Temmuz 1973.

tarafından ele alınan yazılarda belirleyici faktör farklı belirtilmişse de bu dönem CHP'sinin köylü ve işçi sınıfına önem verdiğini dikkate aldığımızda yazarların ortak hedefinin aynı olduğu görülmektedir.

Milliyet gazetesinin 1973 seçimlerine giden süreçte algı oluşturmak adına uyguladığı yöntemlerinden biri ise anket çalışmasıydı. Seçimlerden yaklaşık 2 ay önce halkın oy tercihindeki eğilimi belirlemek adına Türkiye'nin ciddi bir kuruluşu olan EPO (Etüd, Eğitim, Pazarlama ve Organizasyon) ile tüm Türkiye'yi kapsayan bir anket çalışması yaptı. Ağustos ayının ikinci haftasında *Milliyet*, araştırmacıları gelişigüzel olmakla birlikte yaş (21-51 yaş), ekonomik durum, cinsiyet dağılımını dikkate alarak anket çalışması yürütmüştü. EPO tarafından değerlendirilen anket çalışmalarına göre 1973 seçimlerine katılım oranının %73 olacağı belirlenmişti. 1969 seçimleri ile kıyaslandığında parti tercihlerinde %30,6 bir değişiklik beklenmekle birlikte bu değişikliği genç seçmenlerin oluşturacağı tahmil edilmekteydi. Seçime katılım oranının yüksek olacağını öngören anket sonuçları, seçimin kaderini kent oylarının belirleyeceği iddiasındaydı. Sonuçlara göre seçimlerin kazanını CHP'ydi. 14 Ekim seçimlerinde CHP'nin en az %36,4 en fazla %39,1 oy alması beklenirken; 1969 seçimlerinde aldığı %27,4 oy oranına göre yüzde onluk artışı AP ve TİP'ten sağladığı belirtilmektedir. Küçük partilerin de oy oranlarının değerlendirildiği ankete göre; ilk kez oy kullanacakların %6,2'sinin MSP'den yana oy tercihi yapacakları tespit edilmişti. MP, TBP ve MHP gibi partilerin kendine özgü karakterleri sebebi ile kolay kolay değişmeyen bir seçmen tabanına sahip olduğunu bu nedenle de oy oranlarında ciddi değişiklik yaşanmayacağı anket sonuçlarında değerlendirilen veriler arasındadır⁶⁵⁷.

Tercüman, 1973 seçim kampanyası sürecindeki köşe yazılarında sık sık istikrar vurgusuna yer vererek tek partinin iktidar olması gerektiğini üzerinde durmuştu. Seçmenin iktidara en yakın partiye oy vermesini tavsiye eden gazete, koalisyon hükümetlerine ve istikrarsızlığa halkın tahammüllünün kalmadığına yönelik temaları algı oluşturmak istemekteydi⁶⁵⁸. Sandıktan tek bir partinin iktidar çıkması

⁶⁵⁷ *Milliyet*, 5 Ekim 1973.; *Milliyet*, 7 Ekim 1973.; *Milliyet*, 9 Ekim 1973.

⁶⁵⁸ "İstikrarlı Bir Dönemde Girmeye Mecburuz", *Tercüman*, 11 Ekim 1973.

durumunda rejimin tehlikeye gireceği, ekonomi, sosyal hayat, dış politikada güçlü Türkiye algısı ve anarşiden kurtulmak gibi temalarla endişe/ korku yaratma stratejisi yürüten gazete, özellikle kararsız seçmen üzerinde etkili olmak istemişti⁶⁵⁹. *Tercüman*'ın köşe yazılarında net bir şekilde AP desteği olmamakla birlikte örtük anlamda birçok ipucu gazetenin AP'yi desteklediğini göstermektedir. İstikrar vurgusu Demirel'in 1973 seçimlerinde meydanlarda sıklıkla vurguladığı bir konudur. Ayrıca gazetenin anarşiden kurtulmak adına istikrar vurgusu yaptığı da görülmektedir. CHP'yi anarşinin koruyucusu olarak değerlendiren *Tercüman*'ın bu bağlamda AP propagandası yaptığı görülmektedir.

1.2.14 Ekim 1973 Genel Seçim Sonuçları ve Hükümet Krizi

12 Mart rejiminin gölgesinde şekillenen bir dönemden sonra ülke nihayet yeniden demokrasiye dönüşün simgesi olarak 14 Ekim 1973 günü sandık başına gitmişti. Seçim kampanyası döneminde siyasi partiler gerek basın ve radyo aracılığıyla gerek meydanlarda miting, açık hava toplantısı, iftar yemeği düzenleyerek seçmene seçim vaatlerini sunarak kendilerini anlatma imkânı bulmuşlardı.

Cumhuriyet “*Seçmen Sandık Başında*”, *Milliyet*, “*Vatandaş Sandık Başında*”, *Tercüman* ise “*Söz Seçmenin*” başlıkları ile seçmeni sandığa davet etmişti⁶⁶⁰. *Tercüman* seçim günü ele aldığı köşe yazısında demokrasi rejiminde oy kullanmanın önemine dikkat çekmiş, sonuç ne olursa olsun oy kullanma oranının demokrasiye bağlılık olduğunu vurgulayarak halkın oy kullanılmasını istemişti⁶⁶¹.

⁶⁵⁹ “Koalisyon Değil Tek Parti İktidarı”, *Tercüman*, 13 Ekim 1973.

⁶⁶⁰ *Milliyet*, 14 Ekim 1973; *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1973; *Tercüman*, 14 Ekim 1973.

⁶⁶¹ “Bugün Demokrasiye Bağlılığımızı İspatlama Günüdür”, *Tercüman*, 14 Ekim 1973.

14 Ekim günü yapılan genel seçim sonuçları şu şekildedir:

Sıra No	Seçime Katılan Partiler	Partilerin Aldıkları Oy Oranı	Kazandıkları Milletvekili Sayısı
1	CHP	%33,3	185
2	AP	%29,8	149
3	DeP	%11,9	45
4	MSP	%11,8	48
5	CGP	%5,3	13
6	MHP	%3,4	3
7	BĞMZ	%2,8	6
8	TBP	%1,1	1
9	MP	%0,6	-
TOPLAM		450	
Kaynak: Ali Eşref Turan, Türkiye’de Seçmen Davranışı , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.93.			

Tablo 5: 14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Yüzde 66,8 katılım oranının olduğu 1973 yılı genel seçim sonuçlarına göre sandıktan çıkan birinci parti CHP’ydi. CHP almış olduğu oy oranına göre Meclis’e 185 milletvekili taşımıştı. İkinci sırada yer alan AP, 149, DeP 45 vekil kazanırken; ilk kez seçimde varlık göstermiş olan Necmettin Erbakan’ın partisi MSP 48, CGP 13, MHP 3, TBP 1, Bağımsızlar 6 milletvekili çıkardı⁶⁶². 1973 seçimlerinin en önemli sonucu hiçbir siyasi partinin tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu sağlayamamış olmasıdır. Bu durum 1961-1965 yılları arasında Türkiye’nin tanışmış olduğu koalisyon modeline yeniden geri dönüldüğünü göstermektedir⁶⁶³.

⁶⁶² **Milletvekili Genel Seçimleri**, a.g.e.,s.25.;Çınar, Yıldız, a.g.e., s.311.

⁶⁶³ Erdoğan Günel, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 124.

14 Ekim 1973 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Üçte Bir Yenileme Seçiminde Partilerin Kazandıkları Senatör Sayıları ve Aldıkları Oy Oranları ise şu şekildedir: ⁶⁶⁴

Partiler	Partilerin Aldıkları Oy Oranı	Partilerin Kazandıkları Senato Üye Sayısı
CHP	%33,6	25
AP	%31,0	22
MSP	%12,3	3
DP	%10,4	-
CGP	%5,9	1
MHP	%2,7	-
TBP	%2,1	-
Bağımsızlar	%2,0	-
TOPLAM		52
Kaynak: “Yüksek Seçim Kurulu Kararı”, Karar No: 1655, Resmi Gazete , Sayı:14698		

Tablo 6: 14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçimi Sonuçları

1973 seçim kampanyası süresinde CHP’yi destekleyen *Cumhuriyet*, CHP’nin seçimlerden başarılı çıkmasından duyduğu memnuniyeti sayfasında yer vermişti. CHP’nin seçim başarısı seçmenin demokratik bilincinin sandığa yansması olarak nitelendirilmişti⁶⁶⁵. Gazete yazarlarından Oktay Akbal, Ecevit’i “*Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en önemli halk lideri*” olarak tanımlamakta ve 14 Ekim seçimlerini “*Türk toplumunun kısır döngüden kurtuluşu*” olarak görmekteydi⁶⁶⁶. Yine *Cumhuriyet*’in önemli yazarlarından Nadir Nadi, CHP’deki oy artışını Ecevit’in başarısı olarak ön plana çıkarmıştı. Ecevit’i kampanya süreci boyunca rakipleri arasında en tutarlı, etkili ve demokratik parti lideri olarak göstererek CHP lideri hakkında olumlu haber üretimi yapmakta ve rakipleri arasında üst noktalara taşımaktaydı⁶⁶⁷. Ayrıca 1973 seçimlerinin referandum niteliği taşıdığını ifade eden *Cumhuriyet*, 1971’de başlayan olağanüstü dönemin 1973 seçimleri ile son bulduğunu belirtmekteydi. Halkoyunun sol kanatlı demokrasi istediğini ifade ederek CHP liderliğinde bir hükümet kurulmasının da

⁶⁶⁴ “Yüksek Seçim Kurulu Kararı”, **Resmi Gazete**, Sayı:14698, Karar No: 1655,

⁶⁶⁵ “İlk İzlenimler”, **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1973.

⁶⁶⁶ Oktay Akbal, “Ak Günler Doğarken”, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1973.

⁶⁶⁷ Nadir Nadi, “CHP Başarısı Üstüne”, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1973.

toplumsal ikna sürecine zemin hazırlamıştı⁶⁶⁸. Gazetenin ele aldığı köşe yazılarında açıkça CHP güzellemesi yaptığı, seçim başarısını Ecevit'e atfettiği görülmektedir. Bununla birlikte kurulacak hükümetin CHP önderliğinde olması gerektiğinin de algısına yer verilmekteydi.

Tercüman seçim sonuçlarını seçmenin iktidarı tek bir partiye vermek istemediği üzerinden yorumlamıştı. Tek parti iktidarının sandıktan çıkmamasının belli bedelleri olacağını belirten gazete ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış şartları dikkate alarak istikrarın olmadığı bir döneme giriş yapıldığına dikkat çekmekteydi⁶⁶⁹.

1973 yılı genel seçim sonuçları değerlendirildiğinde özellikle AP'nin zaferle çıkması beklenirken CHP'nin yüksek oy almış olması sürpriz olmuştur. CHP'nin geliştirmek için uğraştığı merkez sol yapısı ile 1972 yılında gerçekleşen lider değişikliği partiye zafer getirmişti. Bülent Ecevit liderliğindeki partinin yeni görüntüsü, işçi sınıfı, ezilen sınıf için umut olmuş ve partinin birinci olarak sandıktan çıkmasını sağlamıştı. Ayrıca CHP'deki lider değişikliği partiye beklendiği gibi ciddi oy kaybı yaşatmamış, aksine oylarını arttırmıştı. Diğer taraftan merkez sağda yer alan partilerin çeşitliliği sağ tabandaki oyların bölünmesiyle sonuçlanmıştı. Oyların bölünmesinde ve AP'nin büyük oy kaybetmesinde MSP ve DeP'in büyük etkisi vardı⁶⁷⁰. Bu partilerin seçimlerde varlık göstermesi merkez sağ oylarının en büyük temsilcisi olan AP iktidarının da son bulmasında önemli bir faktördür.

Seçim öncesinde ülkede bir partinin tek başına iktidar olabileceğine yönelik belirsizlik hâkimdi. 14 Ekim günü sandıktan çıkan sonuç tek parti iktidarı yerine koalisyon hükümetlerine yeşil ışık yakmıştı. MSP ve DeP gibi küçük partilerin seçimlere katılması sağ tabandaki oyları bölerken AP'nin oy kaybına neden olmuş ve partinin tek başına iktidar olma şansını elinde almıştı. Bu duruma paralel olarak sol tabanda yer alan oyların CHP'ye gitmesi partiyi birinciliğe taşımışsa da tek başına iktidar olma şansı vermemişti. Kampanya döneminde özellikle CHP ve AP'nin tek

⁶⁶⁸ "Acele Edenler", **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1973.

⁶⁶⁹ "Temennimiz Buhrana Düşmemek", **Tercüman**, 17 Ekim 1974.

⁶⁷⁰ Ayfer Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", "(Edt.) Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.s.160.

başına iktidar, istikrar çabaları sonuçsuz kalmıştı. Sandıktan çıkan sonuca göre ülke koalisyon hükümetleri ile yönetilecekti. Bu durumu seçimlerden kısa süre sonra “*iktidar ortada kalmıştır*” sözleri ile açıklayan Demirel, “*Millet bize bu seçimde muhalefet görevi verdi*” diyerek partisinin kurulacak bir koalisyon hükümetinde yer almayacağını açıklamıştı. MSP lideri Necmettin Erbakan koalisyon esaslarında anlaşılması durumunda CHP de dahil olmak üzere her partiyle koalisyona hazır olduğunu açıklamıştı. DeP lideri Ferruh Bozbeyli ise sağ kanatta yer alan oyların çoğunluğuna dikkat çekerek sağ merkezli bir koalisyon hükümeti kurulması taraftarıydı⁶⁷¹.

Siyasi partilerin koalisyon ile ilgili görüşlerini açıklamalarından kısa bir süre sonra dönemin Başbakanı Naim Talu istifasını sunmuştu. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde en çok oy alan CHP lideri Bülent Ecevit’i hükümeti kurmakla görevlendirdi⁶⁷².

Dönemin basını olası koalisyon ihtimallerini değerlendiren yazılarla gündem belirlemeye çalışmaktaydı. *Milliyet*, CHP’nin AP’ye göre MSP ile daha kolay koalisyon kurabileceğine dikkat çekmekteydi⁶⁷³. *Cumhuriyet*, 1973 seçimlerinin kazananı olarak MSP’yi işaret ediyordu. Anahtar parti rolünde olan MSP’nin kurulacak bir sağ veya sol bir koalisyon hükümetinin vazgeçilmezi olduğuna dikkat çekmişti⁶⁷⁴.

Hükümeti kurma görevini alan CHP lideri vakit kaybetmeden diğer siyasi partilerle görüşmelere başladı. AP her koşulda muhalefette kalmak istediğini bildirirken DeP sağ koalisyon taraftarı olduğunu açıklayarak CHP’nin teklifini reddetmişti. CGP ise Meclis’teki sayısı bakımından koalisyon ortağı olabilecek nitelikte değildi⁶⁷⁵. AP, CGP ve DP’nin ortaklık teklifini reddetmesinden sonra CHP lideri, MSP ile bir takım görüşmelere başladı. Bu süreçte MSP liderinin Demirel’i ortaklık için ikna çabaları olmuşsa da bu çaba sonuçsuz kalmıştı. AP’nin tutumu o

⁶⁷¹ *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1973. *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1973. *Milliyet*, 18 1973. *Milliyet*, 19 Ekim 1973.

⁶⁷² *Milliyet*, 28 Ekim 1973; *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1973; *Tercüman*, 28 Ekim 1973.

⁶⁷³ *Milliyet*, 20 Ekim 1973.

⁶⁷⁴ Altan Öymen, “Gerçeği Görmelidir”, *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1973.

⁶⁷⁵ *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1973.

günlerde Abdi İpekçi'nin de kalemine yansıyan bir husustur. İpekçi, AP'yi gerek Meclisin gerek hükümetin kurulmasını engelleyen bir tutum sergilediğini belirterek eleştirmekteydi⁶⁷⁶.

CHP ve MSP arasında koalisyon görüşmelerinin devam ettiği sırada MSP koalisyon şartlarını açıkladı. MSP, koalisyon şartı olarak senatonun kaldırılması, üniversitelere mecburi din derslerinin konmasını, İmam Hatip Okullarının orta kısmının yeniden açılmasını istemekteydi. En önemli şart ise Aralık 1973 tarihinde yapılacak olan mahalli seçimlerin 1975 yılı Haziran ayına ertelenmesiydi⁶⁷⁷. Ancak bu şartlar CHP Merkez Yönetim Kurulu tarafından alınan karar neticesinde reddedilmişti. CHP'nin kararı üzerine, MSP'nin ortaklığa yanaşmaması üzerine hükümet kurma denemeleri sonuçsuz kalan Ecevit, görevi Cumhurbaşkanı'na iade etmişti⁶⁷⁸.

Bülent Ecevit'ten sonra hükümeti kurma görevini alan AP lideri Süleyman Demirel, ilk olarak DeP ile görüştü. Ancak Ferruh Bozbeyli'nin kararının olumsuz olması en iyi ihtimal olan DeP, MSP ve AP koalisyonunu sonuçsuz bırakmıştı. Üçlü koalisyon hükümeti için bir başka alternatif olan CGP ile de görüşmeler yapılmışsa da Demirel'in hükümet kurma girişimleri sonuçsuz kalmıştı⁶⁷⁹.

Ecevit'in ardından Demirel'in de hükümeti kuramamış olması üzerine bir uzlaşma yolu bulmak için CHP ve AP liderleri Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından Çankaya'ya davet edildi. En başından beri AP-CHP koalisyonu isteyen Korutürk, bu formülün hayata geçirilmesini istedi. Ancak dönemin iki önemli liderleri 22 Kasım tarihinde yazılı olarak düşüncelerinin olumsuz olduğunu bildirdiler⁶⁸⁰. Başka alternatif çözüm yolları arayan Cumhurbaşkanı olabilecek en erken tarihte yapılacak seçimlere kadar bir azınlık hükümetinin kurulması fikrini ortaya atmıştı. Bu bağlamda AP-CHP koalisyonu veya Milli Koalisyon seçenekleri dönemin siyasilerine alternatif olarak sunulmuşsa da Cumhurbaşkanı'nın teklifi kabul edilmedi. Siyasi partilerin olası

---

⁶⁷⁶ Abdi İpekçi, "Meclis ve Hükümet Sorunu ve AP'nin Tutumu", **Milliyet**, 1 Kasım 1973.

⁶⁷⁷ **Tercüman**, 3 Kasım 1973; **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1973.

⁶⁷⁸ **Milliyet**, 8 Kasım 1973. **Tercüman**, 7 Kasım 1973.

⁶⁷⁹ **Tercüman**, 15 Kasım 1973; **Tercüman**, 17 Kasım 1973.; **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1973; **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1973; **Milliyet**, 15 Kasım 1973; **Milliyet**, 17 Kasım 1973.

⁶⁸⁰ **Milliyet**, 20 Kasım 1973; **Milliyet**, 23 Kasım 1973.

fikirleri reddetmesi üzerine erken seçim zorunluluğunun oluştuğunu düşünen Cumhurbaşkanı, Naim Talu'nun başbakanlığında tüm partilerin katılım sağladığı Milli Koalisyon formülünü açıkladı. Milli Koalisyon formülünü MSP antidemokratik bir karar olarak niteleyerek böyle bir koalisyonun parçası olmayacağını açıkladı. CGP ve DeP de koalisyonda yer almayacağını bildiren partilerdi. Partiler arasında erken seçimi isteyen tek parti CHP ve AP Cumhurbaşkanı'nın teklifini kabul etti. Ancak AP seçimlerin erken yapılmasına karşıydı⁶⁸¹.

Siyasi partilerle görüşmelerin devam ettiği süreçte Naim Talu başbakanlığında, sağ koalisyon fikri ortaya atıldı. DeP-MSP ve CGP, AP'nin de olduğu "CHP dışı koalisyon" olumlu bakmaktaydı. Ancak AP, partiler dışı bir üyenin başbakanlığındaki sağ koalisyona katılmayacaklarını açıkladı⁶⁸². Bu durum sonucunda hükümeti kurmakla görevlendirilen Naim Talu görevi iade etmek durumunda kalmıştı. Abdi İpekçi sağ koalisyon, milli koalisyon, sağ milli koalisyon gibi bir takım formüllerin de başarısızlıkla sonuçlanması üzerinde tek şansın CHP-MSP koalisyonu olduğuna dikkat çekmişti⁶⁸³.

2. I. Ecevit Hükümeti (CHP-MSP Koalisyonu)

14 Ekim 1973 yılı genel seçimleri sonucunda yaklaşık üç ay süren bir hükümet bunalımı yaşandı. CHP-MSP koalisyonu sağ koalisyon, milli koalisyon, sağ milli koalisyon gibi diğer tüm seçeneklerin denenmesinden sonra gerçekleşti. Naim Talu liderliğinde sağ milli koalisyon fikrinin sonuçsuz kalması üzerine 10 Ocak tarihinde CHP ve MSP liderinin bir araya gelmesi hükümet bunalımının sona erdiğine dair ümit yarattı. İki parti arasındaki görüşmelerin ardından hükümeti kurma görevi yeniden Ecevit'e verildi. Ecevit'in görevi almasının hemen ardından CHP ve MSP arasında protokol anlaşması sağlandı. Böylece 26 Ocak 1974 tarihinde "ortanın solu" ile "ahlak ve din" fikirlerini ilke edinmiş iki parti arasında koalisyon kuruldu⁶⁸⁴. Protokol

⁶⁸¹ **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1973; **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1973.

⁶⁸² **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1974.; **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1974.

⁶⁸³ Abdi İpekçi, "Beklemeye Devam", **Milliyet**, 23 Aralık 1973.

⁶⁸⁴ Çınar, Yıldız, **a.g.e**, s.315. **Milliyet**, 25 Ocak 1974.; **Tercüman**, 25 Ocak 1974.; **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1974.

metninin imzalanmasından sonra Bülent Ecevit tarafından “*Bu hükümet bir partinin hükümeti değildir. Hatta bu hükümet ki partinin de hükümeti de olmayacaktır. Bu hükümet bütün milletimizin, devletimizin hükümeti olacaktır*” sözleri ile yapıcı birleştirici ve kapsayıcı hükümet kurulacağına yönelik umut verici bir mesaj paylaşıldı. Necmettin Erbakan ise partinin ideolojisine uygun olarak; “*Tam Cuma vaktine rastladı, duasını yapalım*” diyerek camiye gitmişti. *Milliyet* aktarmış olduğu bu haberlerle iki liderin farklı bakış açılarını ön plana çıkarmayı hedeflemektedir⁶⁸⁵.

İki farklı düşünceyi temsil eden partilerin, CHP-MSP’nin koalisyon görüşmeleri dönemin basınında yer buldu. Üç gazetenin de CHP-MSP hükümetinin kurulmasına yönelik görüşmelerle ilgili ele aldıkları tema aynıdır. İki liderin koalisyon üzerine görüşmelerini *Cumhuriyet*, Erbakan ve Ecevit’i kafa kafaya gelen iki inatçı şeklinde karikatürize ederken, *Tercüman* Zap Suyu üzerinde CHP ve MSP yazılarının olduğu köprü karikatürize etmekteydi. Zap suyunun derin ve geçilmesi zor bir nehir olmasından yola çıkan gazete, uzun zamandır istikrar sağlanamamış ülkeyi nehre benzetmektedir. Köprü görevini gören iki partinin kolay olmayacak şartlar altında hükümeti yöneteceği ifade edilmektedir⁶⁸⁶. *Milliyet* ise iki liderin hükümet kurma girişimlerini “*Zoraki Nikah*” adını verdiği bir karikatürle açıklamaktaydı⁶⁸⁷.

Bedri Koraman, “Zoraki Nikâh”, *Milliyet*, 14 Ocak 1974.

⁶⁸⁵ *Milliyet*, 26 Ocak 1974.

⁶⁸⁶ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1974. *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1974. *Tercüman*, 25 Ocak 1974. *Tercüman*, 25-26 Ocak 1974.

⁶⁸⁷ *Milliyet*, 14 Ocak 1974.

CHP'nin önderliğinde kurulacak bir hükümeti destekleyen *Milliyet*, CHP ve MSP görüşmelerini yakından takip etmekteydi. İki parti arasındaki görüşmeleri “*CHP-MSP koalisyonu ihtimali arttı*”, “*Ecevit: Kısa zamanda hükümeti Kurarız*”, “*CHP-MSP Ortalık için anlaştılar*”, “*Ecevit’e Görev Verildi*”, “*Erbakan Hükümet 10 Günde Kurulur*”, “*Koalisyon Oldu*” gibi birçok başlıkla manşetine taşıyarak hükümetin kurulmasına yönelik olumlu haber üretimi gerçekleştirdi⁶⁸⁸.

Sağ partilerden oluşan bir koalisyon hükümetinden yana olan *Tercüman*, MSP-CHP görüşmelerini yakından takip eden gazetelerdendir. İki parti arasındaki görüşmeler “*CHP-MSP koalisyon hazırlığı yapıyor*”, “*CHP ve MSP, Bakanlıkların taksiminde anlaşamıyor*”, “*CHP ile MSP anlaştı*” “*Görev ikinci defa Ecevit’e verildi*” gibi başlıklarla manşete yansıtıldı. *Tercüman*’ın haber akışı incelendiğinde *Milliyet* kadar olumlu veya yapıcı haber aktarımında bulunmadığı gözlemlenmektedir. Zaman zaman iki parti arasındaki fikir ayrılıkları ana sayfada yer verilirken, Ecevit’e hükümeti kurma görevinin verilmesi ise pasif yapıda çekimlenmektedir. Yine hükümetin Ecevit’e verildiğini bildirilen başlığın hemen üzerinde “*AF*” diye ağlamakta olan bir bebek karikatürize edilmektedir⁶⁸⁹. Yer verilen karikatürle kurulacak olan Ecevit liderliğindeki hükümetin “*anarşistleri*” de kapsayan geniş bir af yasası çıkaracağına dikkat çekilmekte örtük anlamda ise CHP eleştirilmektedir. Hükümete yönelik ilk değerlendirmelerinde de af konusu üzerinde duran *Tercüman* “*ilk vadettiği şey olan “geniş kapsamlı af” lafının da Türkiye’yi harbe sürükleyen kızıl haydutları korumak fiilinden ayrılacağını umuyorum. Çünkü bizzat “hükümet” olan bir kişinin “hükümitsizink”i savunması akla mantığa aykırıdır*” sözleri hükümetin çıkarmak istediği affın kapsamına yönelik kamuoyu oluşturma çabasıdır⁶⁹⁰.

⁶⁸⁸ *Milliyet*, 11 Ocak 1974.; *Milliyet*, 12 Ocak 1974.; *Milliyet*, 14 Ocak 1974.; *Milliyet*, 16 Ocak 1974.; *Milliyet*, 18 Ocak 1974.; *Milliyet*, 24 Ocak 1974.

⁶⁸⁹ *Tercüman*, 11 Ocak 1974.; *Tercüman*, 12 Ocak 1974.; *Tercüman*, 16 Ocak 1974.

⁶⁹⁰ Ahmet Kabaklı, “Hayırlı oldun”, *Tercüman*, 17 Ocak 1974.

Tercüman, 16 Ocak 1974.

Cumhuriyet CHP-MSP koalisyonunun uzun sürmeyeceğini en geçerli çözüm yolunun erken seçim olduğunu düşünse de iki parti arasındaki gelişmeleri yakından takip etmektedir. Gazetenin gelişmeleri “CHP-MSP koalisyonu olasılığı güç kazandı”, “CHP-MSP liderlerine göre hedefe ulaşıyor”, “CHP ve MSP hükümet konusunda anlaşıldı”, “Hükümet kurma görevi yine Ecevit’e verildi” gibi başlıklarla ana sayfasına taşıdığı görülmemektedir⁶⁹¹. En doğru yöntemin erken seçim olduğunu düşünmüşse de CHP-MSP koalisyonunun kurulması üzerine hükümete yönelik parlamentodaki siyasi partiler yelpazesinde en ilerici, en demokratik nitelik taşıyan iki partinin koalisyonu olarak gördüğünü belirterek hükümete yönelik olumlama yapmaktadır⁶⁹².

⁶⁹¹ Cumhuriyet, 11 Ocak 1974; Cumhuriyet, 13 Ocak 1974; Cumhuriyet, 14 Ocak 1974; Cumhuriyet, 16 Ocak 1974.

⁶⁹² İlhan Selçuk, “Özgürlüğe Doğru”, Cumhuriyet, 27 Ocak 1974.

İki siyasi liderin anlaşması üzerine CHP-MSP hükümeti 25 Ocak 1974 tarihinde kuruldu. Kurulan koalisyon hükümetinin listesi şu şekildeydi⁶⁹³.

Başbakan	Bülent ECEVİT
Devlet Bakanı ve Başbakan Yrd.	Necmettin ERBAKAN
Devlet Bakanı	Orhan EYÜPOĞLU
Devlet Bakanı	İsmail Hakkı BİRLER
Devlet Bakanı	Süleyman Arif EMRE
Adalet Bakanı	Şevket KAZAN
Milli Savunma Bakanı	Hasan Esat IŞIK
İçişleri Bakanı	Oğuzhan ASILTÜRK
Dışişleri Bakanı	Turan GÜNEŞ
Maliye Bakanı	Deniz BAYKAL
Milli Eğitim Bakanı	Mustafa ÜSTÜNDAĞ
Bayındırlık Bakanı	Erol ÇEVİKÇE
Ticaret Bakanı	Fehim ADAK
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Selahattin CİZRELİOĞLU
Gümrük ve Tekel Bakanı	Mahmut TÜRKMENÖĞLU
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı	Korkut ÖZAL
Ulaştırma Bakanı	Ferda GÜLEY
Çalışma Bakanı	Önder SAV
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Abdülkerim DOĞRU
Turizm ve Tanıtma Bakanı	Orhan BİRGİT
İmar ve İskân Bakanı	Ali TOPUZ
Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı	Mustafa OK
Orman Bakanı	Ahmet ŞENER
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Cahit KAYRA
Gençlik ve Spor Bakanı	Muslihittin Yılmaz METE

Tablo 7: I. Ecevit Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi

Hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra hükümet programı Meclislerde Başbakan Bülent Ecevit tarafından okundu⁶⁹⁴. Seçmen yaşının 18'e indirilmesi, vergisi sisteminin daha adil çalışmasına yönelik düzenlemeler yapılacağı, tarım ve hayvancılık konuları programda genişçe yer bulan başlıklardandı. Sanayileşmeye de önemli bir yer ayrılmış güçlü bir kalkınma için sanayileşme temel hedef olarak

⁶⁹³ **Resmi Gazete;** 26 Ocak 1974, S.14780, s.1. **Tercüman,** 26 Ocak 1974.; **Cumhuriyet,** 26 Ocak 1974.; **Milliyet,** 26 Ocak 1974.

⁶⁹⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Dön 4, C. 1, Bir: 34, (29 Ocak1974), ss. 316- 318.

belirtilmekteydi. Eğitimin bütün alanlarında sosyal adalet ve eşitlik ilkesine önem verileceği de yine programda yer almaktadır. MSP'nin programda baskın bir şekilde kendini hissettirdiği yerlerden biri din ile ilgili bölümdü. Din görevlilerinin toplumdaki manevi yeri dikkate alınarak ekonomik ve sosyal kalkınmamızda kendilerinden yararlanılması hedeflenmektedir. Vekil imamların eğitim eksiklikleri tamamlanarak, asil kadroya geçmeleri yapılacaktırdır. Aynı zamanda camiye ihtiyacı olan köylerin bu ihtiyaçları devlet eli ile hızlı bir şekilde karşılanacaktır⁶⁹⁵.

Başbakan Bülent Ecevit tarafından hükümet programının her iki mecliste de okunmasının ardından program görüşmelerine geçildi. AP Grubu adına konuşma yapan Süleyman Demirel, programı aşırı cereyan ve komünizmle mücadeleye yeterince yer verilmediğine yönelik eleştirdi. DP Grubu adına söz alan Hasan Korkmazcan kurulan koalisyonu sol bir hükümet olarak değerlendirmekteydi. Programda MSP'nin din, eğitim konuları dışında pek etkisinin hissedilmediğini, getirilecek olan af kanunun da sol kesimi mutlu edecek nitelikte olduğunu ifade etti. CGP adına konuşan Turhan Feyzioğlu daha çok ekonomik sorunlar üzerinde durmuş, hayat pahalılığını ve önlenemez fiyat artışlarına dikkat çekerek, hükümetin iktisat politikasını yakından takip edeceğini açıkladı⁶⁹⁶.

Koalisyon ortaklarından olan CHP'nin program üzerindeki düşüncesi üç yıldır devam eden ağır ve bunalımlı günlerin son bulduğu yönündedir. Bir diğer koalisyon ortağı olan MSP de ilk ve ortaöğretimde zorunlu ahlak derslerinin konulması ve bu derslerin İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü veya İmam Hatip Okulları mezunları tarafından verilmesinin yıllardır halkın hasretle beklendiğini ve bu ilkelerin gerçekleştirilmiş olmasından duyduğu mutluluğu dile getirmekteydi⁶⁹⁷. Hükümet programının oylandığı oturumda Necmettin Erbakan'a tezahürat yapan dinleyici ve konuk locasındaki bir grup dinleyicinin susturulmasını isteyen AP'li milletvekilleri yuhalanınca olaylar yaşandı. Duruma tepki gösteren muhalefet partileri AP, DP, MHP,

⁶⁹⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön. 4, C. 1, Bir: 35, ss.349-364. (1 Şubat 1974).

⁶⁹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:4, Cilt:1 Top:1,Bir:36, 4 Şubat 1974 ss.416-451.

⁶⁹⁷ **A.g.d.** ss.451-459.

CGP salonu terk etmişlerdi. CHP, MSP ve Bağımsızların katıldığı oylama sonucunda hükümet programı 7 Şubat 1974 tarihli Meclis oturumunda 235 oyla kabul edildi⁶⁹⁸.

Cumhuriyet CHP-MSP hükümetine yönelik değerlendirmelerinde iki parti arasında imzalanan protokolü hükümet programı niteliğinde değerlendirmektedir. 109 maddeden oluşan protokol metninin iki parti arasında her satırına kadar ele alınarak hazırlandığına dikkat çeken gazete, hükümet ortakları arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için bu kadar ayrıntılı çalışma yaptıklarını ön plana çıkarma çabasında olduğu görülmektedir. CHP'nin MSP'ye hatırı sayılır ödünler verdiğini belirten gazete, *“dileğimiz, CHP'nin katlandığı fedakârlıklar sonunda yarın Atatürk ilkelerini zedeleyici gelişmelerle ülkemizin karşılamamasıdır”*⁶⁹⁹ diyerek hükümet ortağı MSP'ye güvenmediğini de göstermektedir. Nadir Nadi'nin yazısında da; *“Ecevit hükümetinin, iskambil kâğıdından yapılma bir şato gibi bir üfürüşle devrilmeyeceğine dair bize umut veren bir husus koalisyon ortakları arasındaki protokol görüşmeleri sırasında akla gelebilecek hemen bütün konuların ele alınmış her biri üzerinde uzun uzun durulmuş ve tarafların onayladığı bir sonuca varılmış olmasıdır”* sözleriyle istikrar vurgusu yapılmaktaydı⁷⁰⁰.

Milliyet yazarı Abdi İpekçi de protokol metni üzerinde durmakta programı *“hükümet programı”* niteliğinde görmekteydi⁷⁰¹. Okunan hükümet programına yönelik *“Başbakan Ecevit'in Meclislerde okuduğu program Cumhuriyet hükümetleri tarafından hazırlanan en geniş, en ayrıntılı programdır”* değerlendirmesinde bulunarak *Cumhuriyet* gibi istikrar temasını ön plana çıkarmaktadır⁷⁰². Güven oylamasını *“Hükümet olaylı oturumda güvenoyu aldı”* başlığıyla duyuran gazete, dinleyici salonundaki yaşanan gelişmeler doğrultusunda muhalefet partilerinin oylamanın yarısında Meclis'i terk ettiğini bildirmekteydi⁷⁰³. Bu bilgilerin yer verilmesi ile birlikte hükümetin güvenoyu aldığı bilgisini güçlendirmek isteyen

⁶⁹⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:4, C.:1, Bir: 38, (7 Şubat 1974), s.561. **Tercüman**, 8 Şubat 1974.

⁶⁹⁹ Nadir Nadi, “Protokol Üstüne”, **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1974.

⁷⁰⁰ Nadir Nadi, “Bir Nokta”, **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1974.

⁷⁰¹ Abdi İpekçi, “Program/Protokol”, **Milliyet**, 26 Ocak 1974.

⁷⁰² Abdi İpekçi, “Program”, **Milliyet**, 2 Şubat 1974.

⁷⁰³ **Milliyet**, 8 Şubat 1974.

Milliyet, oylama sırasında Meclis salonunda çekilmiş görselleri ve oylamaya dair sayısal sonuçları ana sayfada yer vermektedir. Abdi İpekçi'nin hükümete yönelik bir başka köşe yazısındaki değerlendirmesi; “*şimdi ülkemizi yönetecek olanlar yüzyıldır birbirlerine ters düşmüş birbiriyle yabancılaşmış hatta birbirlerine düşmanlaşmış kimselerin temsilcileri durumdadırlar. Onların, hükûmeti kurmak üzere gerçekleştirdikleri koalisyon, Milli Mücadele yılarından beri ilk defa rastlanan bir olay niteliği taşımaktadır*”⁷⁰⁴ şeklindeydi. Kurulan yeni hükümetin taban tabana zıt olan sağ ve sol uçlarda iki partinin bir araya gelmesi ön plan çıkarılmaktaydı. Yazar verdiği örnekle zor bir hükümet dönemi olacağını ifade etmektedir.

Tercüman kurulan hükümetin uyumsuzluğu üzerinden değerlendirmelerde bulunmaktadır. İki parti arasında protokolün imzalanmasına gerekçe olarak af konusunu ön plana çıkarır. CHP-MSP ortaklığının harikalar yaratmayacağına dikkat çekerek koalisyondan ümitli olan kesim üzerinde algı oluşturmak istemektedir⁷⁰⁵. Programa yönelik değerlendirmesinde de aynı tutumunu devam ettirerek “*Meclislere sunulan program bir yenilik getirmemiştir. Ortaya konulan vaatlerin kaynağı, elemanı, projesi meçhuldür*” yorumunda bulunmaktaydı⁷⁰⁶. Yine gazete yazarlarından Tarık Buğra'nın hükümet programı eleştirisi “*o da – daha öncekiler kadar parlak olmasa da ve konuya bir parça değişik açıdan baksa da- türüm türüm hayal kokan, İspanya'da şatolar vadeden bir iyi niyet veya teorisyen belgesi. Bu program gerçekçi değildir. Hatta bir seçim bildirisini andırmaktadır*” şeklindeydi⁷⁰⁷. Yazar, “*daha öncekiler kadar parlak olmasa da*” sözleri ile Demirel hükümetleri dönemine ait programlarla karşılaştırma yapmaktadır ve desteklediği görüşün programını olumlu anlamda ön plana çıkarmaktadır. CHP-MSP hükümet programını ise “hayal kokan” bir belge olarak görerek gerçekçi bulmadığını ifade etmektedir. CHP-MSP hükümetinin güvenoyu aldığı oturumda yaşanan gelişmelerin ardından muhalefet partilerinin Meclis'i terk etmesi ise *Tercüman*'ın manşetine yansdı. Muhalefetin yanında yer alan gazetenin olaya yönelik yorumu sertti. Oylama sırasında yaşananları “*Türkiye Büyük*

⁷⁰⁴ Abdi İpekçi, “İlginç ve Zor Bir Dönem”, *Milliyet*, 8 Şubat 1974.

⁷⁰⁵ Güneri Cıvaoğlu, Koalisyon Protokolü”, *Tercüman*, 27 Ocak 1974.

⁷⁰⁶ “Program Açıklık Getirmemiştir”, *Tercüman*, 3 Şubat 1974.

⁷⁰⁷ Tarık Buğra, Hükümet Programı”, *Tercüman*, 4 Şubat 1974.

Millet Meclisi dün bir avuç militanın tecavüzüne uğramıştır” şeklinde sert bir açıklama ile ele alan gazete, haberi “*Tecavüze uğrayan Millettir*” başlığıyla okuyucuya sunulmuştur⁷⁰⁸.

2.1. CHP-MSP Koalisyon Hükümeti Döneminde İç Politikada Yaşanan Gelişmeler

Genel seçimlerin tamamlanmasından uzun bir süre sonra kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti bir takım ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Dünya konjonktürü ve Türk ekonomisinin neden olduğu zorluklar karşısında bir takım üretim ve tüketim mallarında fiyat artışına gidilmesi gerekmekteydi. Ekonominin rayına oturabilmesi adına zam yapılmasını bir zorunluluk olarak gören *Tercüman* o günlerde bazı temel maddelere yapılan zamların yuvarlanan kartopu gibi zincirleme fiyat ve maliyet artışına neden olabileceği üzerinde duruyordu⁷⁰⁹. Ecevit hükümetinin kurulmasından kısa süre sonra bir gereklilik olarak Bakanlar Kurulu tarafından tüketim malları başta olmak üzere birçok kaleme zam yapıldı. Karar doğrultusunda; şeker % 25, akaryakıt % 65-79, çimento % 52, Sümerbank % 20-70, sıvı gaz % 16, gazete kâğıdı % 36,5, demir-çelik %79 zam gördü⁷¹⁰.

İktidarın daha on yedinci gününde zam kararlarını açıklamasını hükümet adına “soğuk bir başlangıç” olarak gören *Tercüman*, zamları “zamlar balyoz gibi indi” şeklinde tanımlarken gazeteciliğin en temel malzemesi olan kâğıda gelen zamların basının belini büküğüne dikkat çekmekteydi. Zam gerekçesi ne olursa olsun dar gelirli kesimin ilerleyen günlerde daha da ezileceğine dikkat çekilmişti⁷¹¹.

Milliyet yazarı Abdi İpekçi Ecevit hükümetinin yanında duran bir yayının politikası takip ederken; AP-CGP koalisyonu döneminde zam kararlarının alınmaması sebebi ile Ecevit hükümetinin radikal zam kararları almak zorunda kaldığına dikkat çekmekteydi⁷¹². *Cumhuriyet* de *Milliyet* gibi hükümetin yanında yer alan bir

⁷⁰⁸ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1974.; *Tercüman*, 8 Şubat 1974.

⁷⁰⁹ Ahmet Kılıçbay, “Zam Talepleri Ekonomik Kurulda”, *Tercüman*, 19 Şubat 1974.

⁷¹⁰ *Tercüman*, 26 Şubat 1974.; *Milliyet*, 26 Şubat 1974.

⁷¹¹ Güneri Civaoglu, “Zam’ın Sorumluluğu”, *Tercüman*, 28 Şubat 1974.; *Tercüman*, 27-28 Şubat 1974.

⁷¹² Abdi İpekçi, “Zamlar ve Umutlar”, *Milliyet*, 26 Şubat 1974.

tavırdadır. Zam haberlerini “*Fiyatlarla birlikte halkın gelirleri de artırılabacak*” şeklinde ılımlı bir manşetle bildiren *Cumhuriyet*, karaborsacılık ve istifçilikle ciddi mücadeleye edileceği, asgari ücret düzenlemesi gibi önlemlerin alınacağını açıklayarak zamları yumuşatmak istemekteydi⁷¹³. Zamların bir zorunluluk olarak alındığını halka anlatmaya çalışan gazete, fiyat ve ücret arasında istikrarlı denge kurulacağını dar ve sabit gelirlinin mağdur edilmeyeceği ön plana çıkarılmaktadır⁷¹⁴.

CHP-MSP ortak hükümeti, gelen zamlar sonrasında vatandaşın yükünü biraz olsun hafifletmek için bir takım çalışmalarda bulundu. Bazı ürünlerin taban fiyatlarını yüksek tutmuş, traktör gibi tarım araçlarının satışında yer alan aracıları devreden çıkararak fiyatların daha makul seviyeye düşmesini sağladı. Memurlara verilen maaşların kat sayılarında yükseltilmeye gidilmiş ve ek tedbirlerle memurun gelirini arttırmayı hedefledi⁷¹⁵. Ayrıca asgari geçim indirimi 300 liradan 900 liraya çıkarılırken aylık kazancı 900 lira olanlara vergi muafiyetinin getirilmesine karar verildi⁷¹⁶.

CHP-MSP koalisyonu döneminde iç politikada yaşanan gelişmelerden biri de genel af meselesiydi. CHP’nin 14 Ekim seçimlerinden önce Cumhuriyetin 50. yıl dönümü sebebi ile genel af çıkarılmasını isteyen teklifi önceki hükümet döneminde de gündemi meşgul eden bir konudur. Af konusunda ısrarcı olan CHP teklifinin hükümet tarafından reddedilmesi üzerine parti, af konusunu seçim kampanyasına dâhil etmişti. Bu bağlamda af meselesi CHP-MSP koalisyon hükümetinin öncelikli ve önemli konularından biriydi. İki partinin üyelerince oluşturulan ortak bir komisyonda affın kapsamı belirlendi. Hazırlanan kanun teklifi, idamları 30 yıla, müebbet hapisleri 24 yıla indiriyordu. Ayrıca fikir suçlarının tamamının affedilmesini öngörmekteydi. Hükümet ortakları Türk Ceza Kanunu’nun(TCK) düşünce suçlarını kapsayan 141. ve 142. ile inanç suçlarını kapsayan 163. maddelerinde anlaşılmadıkları için kanun tasarısının düzenlenmesi gerektiğine karar vermişlerdi. Çıkarılacak affın kapsamını genişleten TCK’nın söz konusu maddelerine yönelik değişiklik isteği muhalefet

⁷¹³ *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1974.

⁷¹⁴ Nadir Nadi, “Zamlar”, *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1974.

⁷¹⁵ Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon...*, s.200.

⁷¹⁶ *Milliyet*, 8 Mart 1974.

partilerinin engeline takıldı. Bu maddelerin değişikliği ile “*komünistlere af getirileceğini*” vurgulayan muhalif partiler TCK maddelerinin değişikliğine karşı çıkmışlardı⁷¹⁷. Hükümetin planladığı af kapsamının genişletilmesi de yine iktidar ve muhalefet arasında yaşanan tartışmalardan biriydi. Af kapsamının genişletilmesinde SSK borçlarının silinmesi ve Osmanlı hanedan üyelerinin ülkelerine geri dönmesini sağlayan maddelerde bulunmaktaydı. Bu konular af tasarısının kanunlaşmasını geciktiren maddelerdi. O günlerde Ankara Ticaret Odası da konuya dâhil olarak işverenlerin SSK’ya 1,5 milyar borcu olduğunu açıklayarak gecikme borçları ve faizlerinin silinmemesi gerektiği çağrısında bulunmaktaydı⁷¹⁸. Muhalif partiler tarafından onaylanmamış olsa da af teklifi ciddi tartışmalar sonucunda 10 Nisan 1974 tarihinde görüşülmeye başlandı⁷¹⁹. Af yasasına MSP’den 14, CHP’den 11 milletvekili de karşı çıkarak oylamaya katılmadı. Bu durum af meselesi ile ilgili her iki parti içinde bir takım hoşnutsuzlukların olduğunu ortaya koymaktadır. Hükümetin MSP kanadı 141. ve 142 maddelere muhalefet ederken, CHP kanadı da Osmanlı hanedanlarının ülkeye dönmesine izin verilmesiyle ilgili maddeden rahatsızdı⁷²⁰.

Af teklifinin kabul edilmesinden sonra Cumhuriyet Senatosu’ndan görüşmelerine başlanan kanun, muhalif partilerin çoğunlukta olması sebebiyle birçok değişikliğe uğradı. Muhalefet Senato’da elinde bulundurduğu çoğunluk gücüyle 141. Ve 142. maddeleri kanun kapsamı dışında tutmayı başardı⁷²¹. Millet Meclisi Genel Kurulu’nun Senato tarafından yapılan değişikliklere karşı çıkabilmesi için en az 226 üyenin oyu gerekmektedir⁷²². Af teklifine yönelik Senato’daki değişiklikler sonrasında Başbakan Bülent Ecevit, “*af teklifi yapılmak istenen değişikliklerle tanınmaz hale geldi*” diyerek istediği şekliyle af kanunu çıkaramadığını ifade etmekteydi⁷²³.

⁷¹⁷ Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon...*, s.301.; Kara, *a.g.e.*, s.110. *Cumhuriyet*, 19 Mart 1974.

⁷¹⁸ *Cumhuriyet*, 10 Mart 1974.

⁷¹⁹ Kara, *a.g.e.*, s. 103

⁷²⁰ Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon...*, s.300; 12.*Milliyet*, 15-21 Nisan 1974.

⁷²¹ *Milliyet*, 28 Nisan 1974.

⁷²² *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1974.

⁷²³ *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1974.

Muhalefet partileri fikir suçlarının affedilmesini istemedikleri için kanuna muhalefet etmişlerdi. *Cumhuriyet* bu konuda AP liderinin zihniyetinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş; iç barışı sağlamak için önemli bir adım olan affı “226 bulurlar çıkarırlar” zihniyetiyle muhalefetin engellemeye çalıştığını sütunlarına yansıtmıştı⁷²⁴. Fikir suçlarının af kapsamına alınmasına karşı çıkan bir diğer siyasi karakter Celal Bayar’dı. “*Muhtemelen af senatodan geri dönecektir. Komünistleri af ettirmek isteyen 141-142 maddeleri yüzünden anlaşmazlık çıkacaktır. Affın çıkmaması için ne lazımsa yapılmalıdır*” diyen Bayar’ın bu sözleri söylemekteki bir diğer amacı ise AP, DeP, MSP arasında cephe koalisyonu kurmak istemesiydi⁷²⁵.

Genel af teklifinin Senato tarafından değişikliği üzerine kurulan Karma Komisyon yeni bir metin hazırladı. 14 Mayıs günü Millet Meclisi Genel Kurulu üç metin üzerinde bir seçim yapacaktı. Genel Kurul’un kendi ilk metni üzerinde diretebilmesi için 226 oy çoğunluğuna ihtiyacı vardı. Senato ve Karma Komisyon metinlerinin geçerli olabilmesi içinse herhangi bir çoğunluk yeterliydi⁷²⁶.

Hükümet ortaklarından MSP lideri Necmettin Erbakan oylama öncesinde kendi milletvekillerinden af kanununun hükümetin istediği şekli ile çıkarılması için oy kullanmalarını istemişti⁷²⁷. MSP grubunda af kanunu için olumlu oy kullanılacağına yönelik ortak karar alınmış olmasına rağmen, MSP’den bazı milletvekilleri bu karara sadık kalmamışlardır. Af teklifinin oylamasında fikir suçu sayılan 141. Ve 141 maddelerin oylanmasında MSP’li 20 milletvekilinin muhalefetle birlikte oy kullanması belirtilen maddeleri af kapsamını dışında bıraktı⁷²⁸. Sonuç olarak af kanunu hükümetin istediği gibi değil muhalefet partilerinin istediği hali ile kanunlaşmıştır. Bu durum ise hükümet içerisinde her an bir bunalımın yaşanması demektir.

Af kanunuyla 7 Şubat 1974’e kadar işlenmiş suçları içine alması ve genel olarak 12 yıllık cezaların affedilmeleri kabul ediliyordu. Rüşvet, irtikâp, suiistimal,

⁷²⁴ “226”, *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1974.

⁷²⁵ *Milliyet*, 17 Nisan 1974.

⁷²⁶ *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1974.

⁷²⁷ M. Gündüz Sevilgen, *MSP’DE Dört Yıl (1973-1977)*, İstiklal Matbaası, Ankara, 1979, s.108

⁷²⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dön:4, Bir:75, Cilt:3, (15 Mayıs 1974), s.639; *TBMM Tutanak Dergisi*, Dön:4, Bir:74, Cilt:3, (14 Mayıs 1974)s.617.

tecavüz gibi yüz kızartıcı suçlarda cezanın sadece 5 yılının affedilmesi, 15 yaşından küçüklerin cezalarının tümü affın kapsamındaydı. Ölüm cezası 30 yıla, müebbet hapis 24 yıla indirildi. Amme Alacakları Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra 8 ay içerisinde kısmen veya tamamen ödenmesi halinde ceza, gecikme zammı ve faizler affedilecekti⁷²⁹. Kanunun son şekliyle komünizm propagandası yapanlar, halkı isyan ve silahlı çatışmaya teşvik edenler, 15 yaşını doldurmamış bir çocuğa tecavüz edenler, 15 yaşını dolduran birine tecavüz, tarihi eser kaçakçılığı, subay, memur ve askeri memurların disiplin cezaları çıkarılan affın kapsamına alınmamıştı⁷³⁰.

Af kanunun muhalefet partilerin istediği şekli ile kabul edilmesi *Tercüman*'a "Anarşistler af dışında kaldı" manşeti ile yansıtıldı. Manşete "AF, CHP-MSP koalisyonunu çatlattı. CHP, hükümetin istifasını istiyor" üst başlığını ekleyerek hükümetin kaderine yönelik bilgiler ön plana çıkarılmaktaydı. *Cumhuriyet* de "Ecevit'in istifası bekleniyor" başlığı ile hükümetin durumu hakkında haber yaparken *Milliyet* ise durum değerlendirmesinin yer verildiği "AF(141-142'siz)ÇIKTI" manşeti kullanmaktaydı. Gazetenin ayrıca dikkat çekmek istediği diğer nokta ise MSP oylarındaki değişiklikti⁷³¹.

Af kanunun muhalefetin istediği şekli ile yasalaşması ve siyasi fikir suçlarını kapsamayan 141. ve 142. maddelerin yasa dışında kalması üzerine Başbakan ve CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit partisinin ortak grup toplantısında yaptığı konuşmada durumu sadece af konusu açısından değil koalisyonun işlerliği ve geçerliliği açısından da düşünmek zorunda olduklarını beyan etti. "Çok kritik anlarda insan bir dala tutunmak ihtiyacı duyabilir. Eğer dal çatırdıyorsa, o dala tutunmanın bir yararı yoktur" diyerek yaşadığı hayal kırıklığını dile getirmekteydi. Koalisyonun bir diğer ortağı MSP lideri Necmettin Erbakan ise koalisyonun belirsizliğe girmesinden duyduğu rahatsızlığı ifade ediyordu. Partisinin grubunda af kanunun 4. maddesini muhalefetin istediği şekilde çıkmasına destek olan 20 MSP'liyi eleştirdikten sonra bu

⁷²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Cumhuriyetin 50nci Yılı Nedeniyle bazı Suç ve Cezaların Affı hakkında Kanun", **Resmî Gazete**, Kanun No: 1803, Kabul Tarihi: 15/5/1974, S.14890 (18 Mayıs 1974), ss.2-5.; Çınar, Yıldız, **a.g.e.**, s.327.

⁷³⁰ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1974.

⁷³¹ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1974.;**Milliyet**, 15 Mayıs 1974.; **Tercüman**, 15 Mayıs 1974.

kararın ülke yararına olmadığını sert bir dille ifade etmiş ve “*hatamızı düzeltmeliyiz*” demişti. CHP’lilerin af kanunu görüşmeleri sırasında Meclis’i terk etmesini diline dolayan AP lideri Süleyman Demirel, “*muhalafetten kaçan iktidarı bu sabah gördük, 100 günde hükümetin ne hale geldiği ve memleketi ne hale getirdiği görüldü şimdi ise bunların üzerine tüy dikti*” diyerek adeta koalisyon hükümetini kışkırtmaktaydı⁷³².

Af kanunun fikir suçlarını kapsamayan şekli ile çıkarılmasında başarılı olan muhalefete yönelik eleştiri getiren *Cumhuriyet*, muhalafetin bu hamlesini demokratik ilerlemenin geciktirilmesi olarak görmekteydi⁷³³. Hükümetin devam edip etmeyeceğine yönelik tartışmaları değerlendiren gazetede CHP’nin hükümette çekilmesi durumunda ülkeye büyük sakıncalar yaratacağını belirtmekteydi. Yaşanan gelişmeler doğrultusunda koalisyon ortakları arasında derin bir güvensizliğin olduğu ön plana çıkarılmaktadır⁷³⁴. Fikir suçlarının ve siyasal suçların genel af kapsamı dışında bırakılmasını hukuk ve adalet ilklerine aykırı olarak gören Orhan Apaydın, bu kararın ülkenin uluslararası saygınlığına da darbe indirdiği fikrindeydi. Apaydın, fikir suçlarını af dışında bırakmak için her türlü yolu kullananların siyasal yaşamlarının an ağır suçunu işledikleri düşüncesindeydi⁷³⁵. Af yasasının değiştirilmesine destek veren 20 MSP’li milletvekili de eleştirilmişti. Nadir Nadi, 20 MSP’linin koalisyon protokolünde yer alan sözlerinden cayarak muhalafet doğrultusunda oy kullanması sadece iktidar ortaklıklarını değil aynı zamanda hem demokratik sistemin işleyişini hem de ülkenin yakın geleceğini zor duruma soktuğuna dikkat çekmişti⁷³⁶.

CHP-MSP koalisyonunun en önemli ortaklık maddelerinden biri olan fikir suçlarının af kapsamı dışında bırakılması Ecevit’in istifasını gündeme getirdi. Ecevit’in böyle bir nedenden istifa edebilecek olmasını iktidardan “*düpedüz kaçamak*” olarak görmektedir⁷³⁷. Asıl önemlisi ise Tercüman’ın muhalafette yer alan partileri sağ koalisyon kurmaya davet etmesiydi⁷³⁸.

⁷³² *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1974.; *Tercüman*, 16 Mayıs 1974.

⁷³³ Nadir Nadi, “Yazık Oldu”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1974.

⁷³⁴ “Zamanlama”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1974.

⁷³⁵ Orhan Apaydın, “Çözüm Yolu Var”, *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1974.

⁷³⁶ Nadir Nadi, “Asıl Sorun”, *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1974.

⁷³⁷ Tarık buğra, “Söze ve Çekilmeye Dair”, *Tercüman*, 23 Mayıs 1974.

⁷³⁸ Ahmet kabaklı, “Ne İktidar Ne Muhalefet”, *Tercüman*, 20 Mayıs 1974.

Af kanunun son şekli ile çıkarılmasını demokratik düzenin darbe aldığı düşüncesinde olan Abdi İpekçi, siyasi ve fikir suçlarının kapsam dışı bırakılması ile hapiste bulunan gazetecilere, yazarlara, yayıncılara kısacası eli kalem tutanlara yenilerinin ekleneceği endişesini dile getirmekteydi. *“Demokrasiyi kendi işine geldiği gibi ve kendi işine geldiği kadar değil fakat onun vazgeçilmez ilkelerinin tümüne içtenlikle inanan bağlanan hangi sağduyu sahibi şimdi yaratılan durumu hoşgörü ile karşılayabilir”* ifadelerinde bulunan İpekçi, af kanuna son haline verenlere yönelik öfkesini belli etmekteydi⁷³⁹.

Bülent Ecevit istediği şekli ile çıkmayan af kanunun Resmi Gazete’de yayınlanmasından hemen sonra Anayasa Mahkemesi’ne başvurdu. Af kanunun fikir suçlarını kapsamayan 5. maddesinin iptal edilmesini istedi. TBMM tarafından affedilmeyen siyasal suçlar 2 Temmuz 1974 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından af kapsamına alınmış ve sonuçta CHP’nin istediği şekliyle 141. ve 142. maddelerin de af kanununa dâhil edilmesine karar vermiştir⁷⁴⁰.

Cumhuriyet ve *Milliyet* gazetelerinin genel af kanununa yönelik düşüncesi CHP’nin istediği kanun tasarısı ile aynıdır. Bu bağlamda her iki gazete gerek haber akışlarında af kanununa yönelik haberleri ana sayfada öncelik verirken ele aldıkları köşe yazılarıyla da toplumsal rıza sürecini yönetmek istemişlerdir. Nitekim kanun muhalefet partilerinin istediği doğrultuda çıkarılınca da eleştirilerini ortaya koymuşlardı. Her iki gazete de kanuna son haline verenlere yönelik tepkisini belli ederken özellikle MSP’den bazı milletvekillerinin muhalefetle oy kullanılması çeşitli değerlendirmelere konu olmuştur. Söz konusu iki gazetenin aksine *Tercüman*, dönemin muhalefet partileri özellikle de AP’nin yanında yer alan yayın akışı ile affın son haliyle çıkarılmasından duyduğu memnuniyeti manşetine yansıtmaktaydı.

CHP-MSP koalisyon hükümeti her alanda Türkiye’nin çıkarlarını korumak adına dinamik politikalar takip edeceğini açıklamışlardı. Bu bağlamda radikal bir karar alan hükümet 12 Mart sürecinde yasaklanan haşhaş ekimini de yeniden serbest

⁷³⁹ Abdi İpekçi, “Dışarıdan Bakınca”, **Milliyet**, 17 Mayıs 1974.

⁷⁴⁰ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980 Cilt 3**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s.344. Sevilgen, **a.g.e.**, s.123. Hikmet Bila, **CHP 1919-2009**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 244

bırakmıştı. Ülkemizde önemli tarım ürünleri arasında yer alan ve çiftçinin geçim kaynaklarından biri olan haşhaş, ABD’de yaşanan uyuşturucu sorunu nedeniyle Türkiye ile ABD arasında kriz yaratan bir konuydu⁷⁴¹. ABD’nin haşhaşın yasaklanması isteği İsmet İnönü’nün Başbakanlığındaki koalisyon hükümetine kadar dayanmaktadır. 1961 yılına kadar 42 ilde yapılmakta olan haşhaş ekimi yıllar içerisinde ABD baskısı ile daraltıldı. 1971 yılına gelindiğinde haşhaş ekim sahası 4 ile kadar düşürüldü⁷⁴². Haşhaş ekiminin 1972 sonbaharından itibaren sonlandırılacağına yönelik karar 12 Mart Muhtırası sonrasında kurulan partilerüstü Erim hükümeti tarafından alınmıştı⁷⁴³. Dönemin bürokratlarına göre yasaklamanın gerekçesi insanlığa yardım etmek ve dünyada Türkiye’nin prestijini korumaktı.

Haşhaş yasağı kararının alınmasının ardından yasakla mağdur olan üreticinin zararının karşılanmasına yönelik ABD ve Türkiye arasında 35 milyon dolarlık hibe anlaşması imzalandı⁷⁴⁴. Yapılan bu anlaşmaya ek olarak Türkiye’ye 3 milyon dolar daha verilmesine karar vermişti⁷⁴⁵. Haşhaş üreticisine farklı gelir kaynakları yaratmak ve Türkiye’nin haşhaş ihracatından elde ettiği gelirin zararına karşılık yapılan bu anlaşmaya ABD, Türkiye’nin yeniden haşhaş ekimini geri getirmesi sebebi ile uymadı. ABD vaat ettiği paradan çok azını Türkiye’ye vermişti⁷⁴⁶. 12 Mart rejiminin haşhaşa getirdiği yasaklama kararı 1.5 milyon haşhaş üreticisinin sosyo-ekonomik anlamda mağdur etti. Türkiye’de haşhaş ekim yasağının uygulandığı 1971-1974 yılları arasında Avrupa ve Amerika’ya yasadışı yollardan uyuşturucu girişi devam etmekteydi⁷⁴⁷. ABD’ye giren eroinin asıl kaynağının İran başta olmak üzere Afganistan, Hindistan gibi ülkelerden geldiği ortaya çıkmıştı⁷⁴⁸.

⁷⁴¹ Nasuh Uslu, **Çatlak İttifak**, Nobel Yayınları, Ankara, 2016, s.272.

⁷⁴² **BCA**: 30.18.1.2/252.43.15; Karar Sayısı: 7/854, **Resmi Gazete**, (30 Haziran 1970), Sayı: 13534, s. 3. Ahmad, **Modern...**, s. 537.

⁷⁴³ Karar Sayısı:7/2654, **Resmi Gazete**, (30 Haziran 1971), S.13881,

⁷⁴⁴ **BCA**: 30.18.1.2/ 277.9.13.

⁷⁴⁵ **BCA**:30.18.1.2 /285.58.4.

⁷⁴⁶ Uslu, **a.g.e.**, s.265; Suavi Aydın ve Yüksek Taşkın, **1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

⁷⁴⁷ Toprak Mahsulleri Ofisi, **2009 Yılı Haşhaş Raporu**, Ankara 2010, s.2.

⁷⁴⁸ Erhan Çağrı, **Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara,1996, s.135.

1973 seçim kampanyasının başladığı günlerde haşhaş konusu ülke gündeminin en önemli konularından biriydi. Mağdur olan haşhaş üreticisinin yeniden ekim izninin verilmesine yönelik talepleri birçok siyasi liderin gündemini oluşturmuştu. Siyasi partiler haşhaş yasağının kaldırılacağını seçim vaatleri arasına eklemişlerdi. CHP’de “Ak Günlere” adlı seçim bildirisinde haşhaş konusuna yer vererek, “*CHP iktidarı, uluslararası kaygıları giderecek etkin bir kontrol sistemi altında haşhaş ekimi düzenleme ve bununla ilgili sanayileri kurma olanakları üzerinde önemle duracaktır*” açıklamasında bulunmaktaydı⁷⁴⁹.

Seçimlerden sonra iktidara gelen hükümetin ortak protokolünde haşhaş görüşülen konulardan biriydi. Koalisyon protokolünün 41. maddesinde “*haşhaş sorununa bir yandan insani kaygıların tatmin edici öte yandan haşhaş üreticilerinin mağdur durumlarına son verici çözüm yolları süratle bulunup uygulanacaktır*” şeklinde haşhaş konusu iki parti arasında karara bağlanmıştı⁷⁵⁰. Ülkenin milli sınırlar içerisinde bağımsızlığına şerh düşen bu karardan vazgeçilmesi gerektiğine inanan Ecevit hükümeti 1 Temmuz 1974 tarihli kararnameyle haşhaş ekiminin serbest bırakılmasına karar verdi⁷⁵¹. Kararnameye göre; ilaç hammadde ihtiyacının sağlanması ve geçimi buna bağlı çiftçinin hayat şartlarının iyileştirilmesi amacıyla Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Kütahya, Uşak illerinin tamamında Konya’nın Akşehir, Beyşehir, Doğanhisar ve Ilgın ilçelerinde 1974-1975 ekim yılı için yeniden haşhaş ekimine izin verildi⁷⁵². Hükümet sınırlı bölgede izin verdiği haşhaş ekimine yönelik kapsamlı tedbirleri de aldı. Üretim uygulamasına yönelik izinlerin verilmesi için Toprak Mahsulleri Ofisi görevlendirildi. Ürünlerin kolaylıkla kontrol edilebilmesi için dağlık ve uzak bölgelere ekim yapılmasına izin verilmemişti. Alınan birçok tedbire ek olarak haşhaş kapsülünün çizilmesi ile ortaya çıkan afyonun üretimindeki

⁷⁴⁹ Ak Günlere Seçim Beyannamesi..., s.66.

⁷⁵⁰ Neziroğlu, Yılmaz, “Hükümetler-Programlar..., C.5, s.584.

⁷⁵¹ Akşin, a.g.e., s.425.

⁷⁵² “1974-1975 Döneminde Yedi İlde Haşhaş Ekimine İzin Verilmesi Hakkında Karar”, Karar Sayısı:7/8522, Resmi Gazete, (1 Temmuz 1974) , S. 14932, s.1.

kaçakçılığın önüne geçebilmek adına üreticinin tarlada haşhaş kapsülünü çizmesini yasakladı⁷⁵³.

Başbakan Bülent Ecevit haşhaş yasağının kaldırılmasının hemen sonrasında Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada; *"Seçimle iş başına gelmeyen bir hükümet tarafından haşhaş ekiminin yasaklanması bir hataydı"* diyerek yasaklama kararına yönelik tepkisini Meclis kürsüsünde dile getirmekteydi. Yasağın kaldırılma gerekçesi olarak *"Yasak alternatif bir yol bulunmadığı için çiftçinin hayatında durdurulamaz bir boşluk meydana getirmişti. Önceki hükümetler çiftçinin kaybını telafi etmek için bazı önlemler almışlardı, fakat bu önlemler yetersizdi ve halkın anlaşılabilir bir direnişiyle karşılaşmıştı"* açıklamasında bulundu. Başbakan yaptığı konuşmada haşhaş ekiminden insanlığın zarar görmeyeceğini ve yasağı kaldırmanın milli politika açısından önemine yönelik açıklamalarda bulunmaktaydı⁷⁵⁴.

Türkiye'nin haşhaş ekimine yeniden izin vermesi, zaman içinde Türk-Amerikan ilişkilerini çıkmaza sokmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Turan Güneş, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ile yaptığı 15 Nisan 1975 tarihli görüşmenin konusu haşhaştı. Kissinger, haşhaş yasağının kaldırılması durumunda Türk Amerikan ilişkilerinin yeniden gözden geçirileceğine yönelik üstü kapalı tehditte bulundu⁷⁵⁵. ABD'nin ısrarına rağmen yasağın kaldırılması Amerikan kamuoyunda ciddi yankı uyandırdı. ABD Temsilciler Meclisi'nde Türkiye'ye yapılan yardımların kesilmesi, haşhaş üretiminin yapıldığı bölgeler ile uyarı amaçlı Sultan Ahmet Camii'nin bombalanması gündemi oluşturan konuydu⁷⁵⁶.

Mehmet Çetingüleç, *"Ecevit'in Anıları"* adlı eserinde Bülent Ecevit'in Amerika'nın tutumu ile ilgili düşüncelerine yer vermektedir. Ecevit; Amerika'nın tutumu karşısında; *"Amerikalı bazı yetkililer, çok ağır tehditlerle dolu demeçler*

⁷⁵³ Cüneyt Arcayürek, **Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit**, Detay yayınları, İstanbul, 2014,s.91.; Çağrı, a.g.e., s.140. Karar Sayısı:7/9204, **Resmi Gazete**, Sayı:15120, 16 Ocak 1975. Toprak Mahsulleri Ofisi, **Haşhaş Raporu 2019**, Ankara, 2020, s.2.

⁷⁵⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dö: 4, C.: 6, Bir: 104, (2 Temmuz 1974), ss. 346-349.; Uslu, **a.g.e.**, , s.272

⁷⁵⁵ Yalçın Doğan, "10. Yıldönümünde Kıbrıs Barış Harekâtı'nı Bülent Ecevit Anlatıyor", **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1984, s

⁷⁵⁶ Arcayürek, **Bir Özgürlük...**, s.90.

veriyorlardı. ‘Sultan Ahmet Camii’ni bombalarız’ ‘Haşhaş ekilen köyleri bombalarız.’ ‘NATO’dan Türkiye’yi çıkartırız.’ ‘Türkiye’ye Saldırırız’, ‘Türkiye’yi Bombalarız’ gibi. Fakat ben aldırış etmedim bu tehditlere, çünkü çok haklıydık. Bir yandan yasağı kaldırırken, bir yandan da haşhaş ekiminin gençliğe zarar vermemesi için gerekli bütün tedbirleri hazırlamıştık. Bu tedbirleri Birleşmiş Milletlere sunduk. BM bizi haklı buldu ve hazırladığımız programı bütün dünyaya örnek gösterdi” ifadelerini kullanarak kararla ilgili haklılığını ifade etmişti⁷⁵⁷. Bununla birlikte Başbakan yasağın kaldırıldığı ilk günlerde muhtemel tepkileri dağıtmak adına Amerikan CBS televizyonuna yasağın kaldırılmasını “herhangi bir demokratik ülkede demokratik bir hükümetin alacağı bir karar” olarak nitelendirmişti. Böylesine bir yasaklama kararının demokratik ülkede hayat bulmasının mümkün olamayacağını açıklamıştı⁷⁵⁸.

Türk-Amerikan ilişkilerinin gerildiği bir noktada 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunan cunta yönetiminin Kıbrıs’ta darbe girişiminde bulunması üzerine Türkiye’nin adaya olan müdahalesi, haşhaş krizine farklı bir boyut kazandırdı. Türkiye’nin Kıbrıs’a Amerikan silahları ile çıkartma yapması ABD’de tepkilere neden olmuş; iki ülke arasında devam eden haşhaş krizi ile birlikte ABD, 1974-1978 yılları arasında Türkiye’ye silah ambargosu uygulamıştır⁷⁵⁹.

Basının da dikkatini çeken haşhaş meselesi hakkında *Milliyet*’in görüşü olumludur. Hükümetin kararını destekleyen gazete yasağın kaldırılmasıyla bir haksızlığın telafi edildiğine dikkat çekmekteydi⁷⁶⁰. Gazete bu kararı hükümetin özellikle de CHP’nin başarısı olarak ön plana çıkarmaktadır.

Tercüman yasağın kaldırılmasına yönelik “gereksiz bir taviz” değerlendirmesinde bulunmakla birlikte Türk köylüsünün iki yıldır devam eden hasretinin son bulduğunu öne çıkarmaktadır⁷⁶¹. Gazete iç politikada olumlu bir değerlendirmede bulunmakla birlikte kararın dış politikadaki etkilerini de

⁷⁵⁷ Çetingüleç, a.g.e., s.126.

⁷⁵⁸ *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1974.

⁷⁵⁹ Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1960- 1980)”, *Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908- 1980*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 2011, s. 285.

⁷⁶⁰ Feridun N Uzluk, “Haşhaş Çok Yanlı Bir Tarım Ürünüdür”, *Milliyet*, 16 Temmuz 1974.

⁷⁶¹ Ahmet Kabaklı, “Haşhaş Mutluluğu”, *Tercüman*, 6 Temmuz 1974.

tartışmaktaydı. Gazete yazarlarından Güneri Cıvaoğlu, kararın bir taraftan milli egemenliği öne çıkardığını öte yandan da Türkiye'nin ABD desteğini kaybetmekle karşı karşıya kaldığına dikkat çekmişti. Cıvaoğlu, böylesi iki başlı bir durumu dış politikada zor günlerin habercisi olarak değerlendirmekteydi⁷⁶². İsmail Giritli tarafından *Tercüman*'da ele alınan bir başka köşe yazısında da Kıbrıs olaylarının patlak verdiği günlerde olayları haşhaş konusu üzerinden değerlendirerek, Kıbrıs sorununun ardında haşhaş meselesinin olduğuna dikkat çekmekteydi. Giritli'ye göre Ecevit hükümetinin en büyük hatası, 12 Mart rejiminden intikam alırcasına ABD'ye danışmadan haşhaş ekim kararını almasıdır. Hükümetin daha yapıcı ve olumlu bir tavır izlemesi gerektiğine inanmakla birlikte bu karar ile ABD'nin ekonomik ve askeri yardımları kesebileceği tehlikesini ön plana çıkarmaktadır⁷⁶³.

CHP-MSP hükümeti özellikle de CHP seçim vaadi olarak sunmuş olduğu Halk Sektörü projesini hayata geçirmek istemişti. Projenin ana hatları Bakanlar Kurulunda yapılan uzun görüşmeler neticesinde kabul edilmişti. Kooperatifler Bankası, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, Hayat Holding ve Turizm Yatırım Holding'ten oluşan dört kuruluş oluşturularak, yatırımların hız kazanması ve enflasyonun düşürülmesi hedefleniyordu. Bu kuruluşların her birinin birer milyar lira sermayeli olması da belirlenen esaslar arasındadır. Dört kuruluş arasında yer alan Kooperatif Bankası'nın kuruluş amacı kooperatifçiliği desteklemektir. Memur, işçi gibi dar gelirli sınıfları kapsayan Hayat Holding, vatandaşın birikimlerini değerlendirerek onların kar elde etmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Proje, devlet öncülüğünde vatandaşın birikimlerinin değerlendirilmesini ve halkın gelir seviyesini yükseltmeyi hedeflemektedir⁷⁶⁴. Özel sektör ile kamu arasında üçüncü bir sektör yaratma amacı taşıyan Halk Sektörü projesi ile hükümetin yaşamış olduğu Kıbrıs Sorunu nedeni ile yeterince ilgilenilmemiştir.

⁷⁶² Güneri Cıvaoğlu, "Haşhaş", *Tercüman*, 5 Temmuz 1974.

⁷⁶³ İsmet Giritli, "Haşhaş ve Türk Amerika İlişkileri", *Tercüman*, 15 Temmuz 1974.

⁷⁶⁴ "Halk Sektörü Projesi değerlendirmeye aldığımız Milliyet, Cumhuriyet ve Tercüman gazetelerinin gündemini oluşturmadığı için kısaca değinilmiştir". *Milliyet*, 24-30 Haziran 1974.

Ecevit Hükümeti kurulduktan sonra 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu üzerinde de bir takım değişiklikler yapıldı. Personel Kanunu'na reformist bir nitelik kazandırmak isteyen hükümet, bu bağlamda hazırlanan kanun hükmündeki kararnameyi 1 Haziran 1974 tarihinden itibaren uygulamaya koydu. Kararname, öğretmenlerin 3 yılda bir terfi almasını sağlamakta, memurların yan ödemelerini kaldırmaktaydı. Karara göre en düşük memur maaşı bin(1000)tl olarak belirlendi. Memur olmadan önce askerlik hizmetini yapan personelin askerlik hizmeti terfi süresine dâhil edildi. Yapılan bir diğer önemli değişiklik ise memurların haftalık çalışma saatinin 40 saat olarak düzenlenmesidir. Yani bu madde ile kamu çalışanlarına hafta sonu tatili (haftada iki gün) getirildi⁷⁶⁵. *Milliyet* gazetesi 657 sayılı kanunda yapılan değişiklikleri “*haftada iki gün tatil*” maddesini ön plana çıkararak okuyucuya aktarmaktaydı⁷⁶⁶. Gazete yazarlarından Burhan Felek ise haftada iki gün tatilin polis, eczane, hastane vb. gibi kamu hizmetlerinde bir takım aksaklıklara neden olabileceğine yönelik endişelerini dile getirmekteydi. Burhan Felek Halka dönük hizmetlerin sağlanabilmesi ve vatandaşın mağdur olmaması adına amme hizmeti sağlayan kurumların vardiya usulü ile çalışması gerektiğini gündeminde değerlendirmekteydi⁷⁶⁷. *Cumhuriyet*, “*Memurlara yeni haklar tanındı*” başlığı ile sunduğu haberde memurlara tanınan derece yükseltme konusunu ele almaktadır⁷⁶⁸. *Tercüman*'da memurlardaki derece yükseltme temasını ve hafta tatilinin iki gün olmasını ön plana çıkarmaktadır⁷⁶⁹. Ahmet Kabaklı hafta tatilinin iki gün olmasını farklı açılardan değerlendirmektedir. İlk olarak Müslüman ülkesinde tatil gününden birinin Cuma yapılabilmesi ele alınmaktadır. Konunun bir diğer değerlendirdiği nokta ise iktisadi anlamdadır. Avrupa'da yaygın makineleşmeyle hafta tatilinin iki güne çıktığını ancak Türkiye'de üretim için insan gücüne ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Son olarak iki gün tatilin toplumun zümreleri arasındaki refah, kültür ve imkân

⁷⁶⁵ “657 Sayılı Devlet Memurları Kanunun 1327 Sayılı Kanunla ve Kanun Hükmünde Kararnamelerle Değişik Bazı Maddelerin Değiştirilmesine, Bazı Maddelerin Kaldırılmasına ve Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun hükmünde Kararname”, Karar Sayısı: K.İİ. K.12, **Resmî Gazete**, S.14901, (31 Mayıs 1974).

⁷⁶⁶ **Milliyet**, 1 Haziran 1974.

⁷⁶⁷ Burhan Felek, “Haftada İki Gün”, **Milliyet**, 5 Haziran 1974.

⁷⁶⁸ **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1974.

⁷⁶⁹ **Tercüman**, 1 Haziran 1974.

farklarını derinleştireceği kanaatinde olan yazar, genel olarak hükümeti batı taklitçiliği ile suçlamaktadır⁷⁷⁰.

Hükümetin asgari ücret belirleme sürecine baktığımızda ise Merkezi Asgari Ücret Komisyonu(hükümet) asgari ücret bölgelerini 3'e ayırmak istemiş ve bölgelere göre 35-38-45 lira olarak teklif etmiştir. Ancak işverenler 4 asgari ücret bölgesinde kalınmasını isterken Türk-İş tek bölge önerisini ileri sürmekteydi. Bölge esasında taraflar arasında asgari ücret anlaşması yaklaşık iki ay sağlanamadı. Neticede İşveren Sendikaları Konfederasyonunun 5 muhalif oyuna karşılık hükümet ve işçi kesiminin 19 oyu ile anlaşmaya varıldı. Bu bağlamda yapılan asgari ücret anlaşmasına göre tek bölge esasına sadık kalınarak asgari ücret günlük 40 lira olarak belirlendi. 16 yaşından küçük işçiler için asgari ücret 34 lira olarak kabul edildi⁷⁷¹.

Ecevit Hükümeti döneminde dikkat çeken gelişimlerden biri de PTT grevidir. Yeni Haber-İş Sendikası, PTT Genel Müdürlüğü ile sürdürülen toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin bir sonuç vermemesi üzerine PTT iş yerlerinde kademeli grev uygulamasına gidildi. Telefon dışındaki bütün ulaştırma hizmetlerinde greve gitme kararı alınınca mektup, telgraf ve diğer ulaştırma hizmetleri yapan ve bunları dağıtmakla görevli personel iş başı yapmadı. Sendika yetkilileri grev uyuşmazlığına kısa sürede çözüm yaratılmazsa Ankara, Adana'dan sonra İstanbul, Samsun ve İzmir'de de greve gidileceğini açıkladılar⁷⁷².

Sendikanın Türkiye çapında aldığı grev kararı Ankara 6. İş Mahkemesi tarafından durdurulsa da işçi mahkemenin kararını tanınmadı. Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç grevin kanuni olduğunu ve grevi sonuna kadar desteklediklerini bildirdikten sonra “*grevimiz kanuni ve haklıdır. Bu grev başarıya ulaşıncaya kadar devam edecektir*” sözleri ile kararlılığını dile getirmekteydi⁷⁷³. İş mahkemesinin kararı sonrasında Başbakan, Ulaştırma Bakanı, İçişleri Bakanı ve Çalışma Bakanı ile görüşme yapan sendika başkanı Halil Tunç, yapılan toplantıda işçi-memur ayrımı

⁷⁷⁰ Ahmet Kabaklı, “Hafta Tatili”, **Tercüman**, 3 Haziran 1974.

⁷⁷¹ **Tercüman**, 29 Mayıs 1974. **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 1 Temmuz 1974.

⁷⁷² **Milliyet**, 31 Mart 1974; **Milliyet**, 1 Nisan 1974; **Tercüman**, 31 Mart 1974; **Tercüman**, 1 Nisan 1974.

⁷⁷³ **Milliyet**, 2 Nisan 1974.; **Tercüman**, 2 Nisan 1974.; **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1974.

üzerinde durduklarını hükümetin bu konuyu çalışanlar lehine çözeceğini bu nedenle grevin amacına ulaşması sebebi ile son bulduğunu duyurdu. İşçilere hitaben yaptığı konuşmasında “*Ulusların kaderini işçi hareketlerinin takip edeceği tutum ve davranışlar tayin edecektir*”⁷⁷⁴ diyen Halil Tunç işçiler olarak örgütlü mücadele ile hak ettiklerini aldıklarını açıkladı. Grev sürecine basın ilgisi olmakla birlikte haberi ele alış tarzlarında farklar bulunmaktadır. *Tercüman* ve *Milliyet* gazetelerinin konuya ilgili olduğu görülmektedir. Haber ana sayfada okuyucunun dikkatini çekecek boyutta ve ana sayfanın üst tarafında verilmektedir. *Cumhuriyet*’in haberleri sunuş şekli *Milliyet* ve özellikle de *Tercüman*’a göre sönüktür. Konuya yönelik haberler durum bildiren içeriklerle oluşturulmuş ve ana sayfanın altlarına veya köşelerinde küçük haber başlıkları ile okuyucuya aktarılmaktadır.

CHP-MSP koalisyon hükümetinin önemli gelişmelerinden biri de *Cumhuriyet*’in 50. yılı kutlamalarıyla ilgilidir. Bülent Ecevit hükümeti *Cumhuriyet*’in 50. yılında iktidardadır. Bu kapsamda ülke çapında kültür sanat etkinlikleri ve kutlamaları yapılmaktadır. Bu etkinlikler arasında değerlendirmeye aldığımız konu ise İstanbul’un bir kadın olarak tasvir edildiği “*Güzel İstanbul*” heykelidir. *Cumhuriyet*’in 50. Yılını Kutlama Komitesi tarafından İstanbul’un çeşitli yerlerine dikilmesine karar verilen 20 heykelden biri olan “*Güzel İstanbul*”⁷⁷⁵ adlı çıplak kadın heykeli Karaköy Meydanı’na yerleştirildi⁷⁷⁶. Ancak İstanbul’un çıplak kadına benzetilerek simgeleştirilmesi heykeli eleştirilerin odağına taşınmıştır. MSP lideri Necmettin Erbakan o günlerde yapmış olduğu konuşmasında “*Karaköy’e dikilen bu heykel kaldırılacaktır. Devlet-millet kaynaşması da bu demektir. Siz istemeseniz de ben bu heykeli tutarım diyen hükümet kalamaz*” açıklaması ile heykele olan tepkisini

⁷⁷⁴ *Tercüman*, 3 Nisan 1974.; *Milliyet*, 3 Nisan 1974.; *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1974.

⁷⁷⁵ Güzel İstanbul Heykeli; “Heykeltıraş Gürdal Duyar tarafından *Cumhuriyet*’in 50. Yılı etkinlikleri kapsamında yapılmıştır. Heykel 4.80 metre yüksekliğinde 7 ton ağırlığındadır. Heykelin yapımcısı kullandığı çeşitli motiflerden incirin kutsallığı, hanımelinin İstanbul’un havasını, arının nüfus yoğunluğunu, hareket ve bereketi, nar motifinin de İstanbul efsanelerini anlattığını söylemiştir.” *Milliyet*, 11 Mart 1974.

⁷⁷⁶ Ahu Antmen, “Türk Kültüründe Beden ve “Güzel İstanbul” Olayı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.30(2009), s.336. *Milliyet*, 11 Mart 1974.

gösterdi⁷⁷⁷. Dönemin İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan da heykele olan yaklaşımını “*heykeli ben de beğenmedim. Çıplak olduğu için değil zevksiz olduğu için beğenmedim*” şeklinde açıklamaktaydı. DP Denizli milletvekili Sami Aslan tarafından heykelle ilgili Meclis’e önerge verildi⁷⁷⁸.

Güzel İstanbul heykeli yoğun tepkilerin ardından özellikle de MSP liderinin açıklamalarından sonra İçişleri Bakanlığı tarafından “*Türk anasını hayasızca teşhir edici*” nitelikte gördüğü gerekçesiyle Karaköy’den kaldırıldı⁷⁷⁹. *Cumhuriyet* heykelin kaldırılmasına yönelik eleştirisini bir karikatür ifade etmiştir⁷⁸⁰. “Güzel Kadın” heykeline çıplaklık üzerinden gelen tepkileri çıplaklığın tam zıttı olarak irdelemek adına marjinal bir kapalılık simgesi olan “türbanlı-tesettürlü” bir kadın heykeli ile karşılık vermiştir. “türbanlı-tesettürlü” bir kadın heykelinin yanında bekleyen Necmettin Erbakan’ın da karikatür de yer verilmiş olması, MSP fikri ve düşüncesine teşhir-saldırı niteliği taşımaktadır.

Heykeltıraş Derneği de heykelin kaldırılmasını “*çağdışı tutumun etkili olabilmesi çok üzücü*” diyerek olaydan duyduğu üzüntü ve rahatsızlığı dile getirmekteydi⁷⁸¹. *Cumhuriyet* yazarlarından Fikret Otyam, Erbakan’ın Güzel İstanbul heykelini kaldırtmasını eleştirdi. Heykel ile putu karıştırmamak gerektiğine dikkat çeken gazeteci, “*Sayın Erbakan hiç alınmasın ve kızmasın yaptığı bu işle*

---

⁷⁷⁷ *Cumhuriyet Ansiklopedisi a.g.e.*, s.353.

⁷⁷⁸ *Milliyet*, 18 Mart 1974.

⁷⁷⁹ Fatma Akyürek, “İstanbul’un Heykelleri”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S.8(2013), s.133.; *Cumhuriyet*, 19 Mart 1974.

⁷⁸⁰ *Cumhuriyet*, 20 Mart 1974. Bkz. EK-3.

⁷⁸¹ *Milliyet*, 20 Mart 1974.

*pilavoğlunun*⁷⁸² *sayın kişilerinin balyoz harekâtı arasında fark yoktur*” sözleriyle geçmişe bir gönderme yaparak karara tepki göstermekteydi⁷⁸³.

Milliyet ise heykel meselesi üzerinden koalisyonun kaderiyle ilgili yorumda bulunmuştu. Karaköy heykelini koalisyon hükümeti arasında büyütülmeden atlatılan bir sorun olarak yorumlanmaktaydı. Ancak MSP’nin tutucu tavrının devam etmesi ve bu tavrını kabul ettirme ısrarının sürmesi durumunda yakın gelecekte CHP kanadının tavize tahammül etmeyeceğine yönelik uyarı yapılmaktadır⁷⁸⁴. Konu bağlamında *Milliyet*’in haberi ilk gününden itibaren gündemde tuttuğu ve olayları bağlantılı olarak verdiği görülmektedir. Güzel İstanbul heykelinin Karaköy’e yerleştirilmesini, heykele gelen tepkileri, heykelin kaldırılmasıyla ilgili köşe yazıları ön plana çıkarılmıştır. *Cumhuriyet* gazetesi ise heykelin dikilmesinde haber değeri görmediği için bu konu ile ilgili haber yapmamıştır. Ancak olayların tepkisel boyuta ulaşması üzerine konuyu gündemine taşıdığı görülmektedir. *Tercüman*’ın Güzel İstanbul Heykeli konusunda haber değeri görmeyerek gündemine her hangi bir şekilde yansıtmadığı görülmektedir. AP ile aynı tabandan gelen MSP’nin bu kararının aynı hedef kitlede MSP adına olumlu gelişme olarak kabul edilmesinin önüne geçmek istediği için haber üretimine yer verilmediği çıkarımına yer verilebilir.

Bu dönemde yaşanan bir başka gelişme ise Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ın naaşlarının naklidir. 1961 yılı Eylül ayında İmralı’da toprağa verilen siyasilerin naaşları o tarihten beri çeşitli çevrelerce söz konusu edilmiş olsa da işlem yapılmamıştı. Başbakan Bülent Ecevit, siyasilerin yakınlarına İmralı’daki

---

⁷⁸² “Mehmet Kemal Pilavoğlu Ticaniliğin Türkiye’deki temsilcisidir. Tarikat, Atatürk büst ve heykellerine saldırıları ile tanınmaktadır. 1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesini fırsat bilerek Atatürk büstüne yönelik ilk saldırıyı Kırşehir’de yapmışlardı. Bu eylemin ardından Ankara, Eskişehir, İzmir, Manisa, Kütahya, Aydın, Ordu gibi illerde çok sayıda Atatürk büst ve heykelinin Ticani Tarikatı tarafından tahrip edildiği belirlendi. Durum karşısında Kemal Pilavoğlu başta olmak üzere çok sayıda olaya karıştığı tespit edilen tarikat mensubu tutuklandı. Demokrat Parti hükümeti ise saldırıları dikkate alarak ve Atatürk’e yönelik saldırıları önlemek amacıyla 25 Temmuz 1951 tarihinde 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunu kabul etmiştir. “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun”, Kanun No:5816, Kabul Tarihi:25.7.1951, **Resmî Gazete**, 31 Temmuz 1951. S.7872. Ayrıntı için bkz. Barış Ertem, Atatürk’ü Koruma Kanunu’nun Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Tartışılması”, **Turkish Studies**, V8/5, İlkbahar 2013, ss.261-278.

⁷⁸³ Fikret Oytam, “Güzel İstanbul ve Erbakan’ın Buyruğu”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1974.

⁷⁸⁴ “MSP, Turizm ve Beliren Kuşkular”, **Milliyet**, 21 Mart 1974.

naaşları diledikleri anda diledikleri yere nakledebileceklerini bildirdi⁷⁸⁵. Naaşların nakli ile ilgili olarak Başbakan Ecevit, “*bunun insani ve dini bir görev bildiklerini söylemiş ve istediğimiz bunun siyasi bir konu olarak değil, insani bir konu olarak halledilmesidir*”⁷⁸⁶ açıklamasında bulunmaktaydı. Konuyla ilgili *Tercüman* gazetesi eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve DP Aydın Milletvekili ve aynı zamanda Adnan Menderes’in oğlu Mutlu Menderes ile özel görüşme yaparak naaşlar meselesini gündeme getirmiştir. Celal Bayar, “*millet, demokrasi şehitlerinin kabirleri başında fatiha okumak istiyor*” diyerek naaşların taşınmasıyla ilgili fikrini belirtirken Mutlu Menderes de naaşların geri verilmesi konusunun yıllardır çeşitli çevrelerce istismar edildiği ifade etmişti⁷⁸⁷. Hükümet konuyla ilgili kararları ailelere bırakmış ve ne zaman nereye isterlerse naaşların nakledilebileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine aileler naaşların aynı yere nakledilmesini istemişlerdir. Bu bağlamda önce aileler Eyüp Sultan Mezarlığı’nı tercih etmiş olsalar da burada yer olamaması sebebiyle naaşların Beylerbeyi’ndeki Nakkaş Baba Mezarlığı’na nakledilmesine karar verilmişlerdi⁷⁸⁸. Ancak DP’nin temsilcisi olan Süleyman Demirel, seçim vaadi olarak kullandığı naaşların nakli meselesinin CHP tarafından çözüme kavuşturulacak olmasını oy kaybı olarak değerlendirmekteydi. Bu nedenle ailelerle görüşerek Ecevit hükümetinin teklifini reddetmelerini istemişti. Kendisinin iktidarında bu sorunu çözeceğini ifade etmişse de Demirel iktidarında sorun çözülmemiş ve eleştirilere neden olmuştu. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan’ın naaşları uzun yıllar sonra Başbakan Turgut Özal’ın girişimleri ile 17 Eylül 1990 tarihinde İstanbul Topkapı-Edirnekapi tarafına yapılan anıt mezara defnedildi⁷⁸⁹.

---

⁷⁸⁵ Sinan Kıyanç, “Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’a İadeiitibar Süreci”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, S.1(2020), s.145. (Erişim Tarihi: 14. 07.2023) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1110477>.

⁷⁸⁶ **Milliyet**, 27 Mart 1974.

⁷⁸⁷ **Tercüman**, 26 Mart 1974.

⁷⁸⁸ **Tercüman**, 12 Temmuz 1974.

⁷⁸⁹ Kıyanç, **a.g.m.**, ss.145-157.

2.2. Muhalefetin Hükümeti Düşürme Çabaları ve Yaşanan Siyasi Gelişmeler

Ecevit hükümeti döneminde Cumhuriyet'in 50. yılı kapsamında gündeme alınan af kanunu iktidar muhalefet ilişkileri arasında tartışmalara neden olurken koalisyonun kaderini de tehlikeye sokmuştu. TCK'nın düşünce suçları ile ilgili olan 141. ve 142. maddeleri CHP tarafından af yasasının kapsamına dâhil edilmek istenmişti. Bu maddeler komünistlere özgürlük getireceği gerekçesiyle muhalefet ve koalisyon ortağı olan MSP'nin 20 milletvekili tarafından af kapsamının dışında bırakılmış ve tartışmalara neden olmuştu⁷⁹⁰.

Af yasasına siyasi afların da dâhil edilmesiyle yeniden siyasete atılma fırsatı bulan eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, CHP-MSP koalisyon hükümetini bir şekilde son vererek merkez sağdan oluşan bir koalisyon hükümeti kurabilmenin fırsatını aramaktadır⁷⁹¹. Bu bağlamda Süleyman Demirel ve Celal Bayar bir sağ cephe koalisyonu ihtimalini görüşmek için bir araya geldi. Görüşme sonrasında gazetecilerin *“milli cephenin gerçekleşeceğine inanıyor musunuz?” sorusuna Demirel, “memleket meselelerinin etrafında daima milli cephe vardır bu bakımdan gerçekleşmesi diye bir konu olamaz”* şeklinde açıklama yaparken sol iktidara karşı bir cephe kurulabileceğini de açıklamıştı. Milli Cephe görüşmelerinin yapıldığı günlerde DP lideri Ferruh Bozbeyli, Celal Bayar liderliğinde sağ cephe çağrısında bulunurken; AP özellikle de Süleyman Demirel, yeni bir lider önerisini kuşkuyla karşılamaktaydı⁷⁹².

Liderliğinin şüpheyeye düşmesini istemeyen Süleyman Demirel kendi liderliğinde bir sağ cephe kurmak için harekete geçti. Sağ cephenin iktidara gelebilmesi için mevcut Ecevit hükümetinin düşürülmesi gerekmektedir. AP bunun gerçekleşmesi için DeP ile ortak hareket etme kararı aldı. Anlaşma sağlayan iki parti tarafından 1974 yılının Haziran ayında bir gensoru önergesi vererek hükümeti düşürmek için ilk adım atıldı. DP Meclis Grup Başkanvekili Hasan Korkmazcan, CHP'li Milli Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ'ın *“bakanlığı milliyetçiliğe ve akılcı*

⁷⁹⁰ **Milliyet**, 27 Mayıs 1974.

⁷⁹¹ **Milliyet**, 27 Mayıs 1974.

⁷⁹² **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1974.; **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1974.

eğitimciliğe karşı savaşılan ideolojik bir kıyma makinası durumuna” getirdiğini öne sürerek kendisi hakkında Meclis’e gensoru önergesi vereceklerini açıkladı⁷⁹³. DeP, Mustafa Üstündağ hakkında sağ partilerin ortak bir önerge vermesine yönelik çağrıda bulunması üzerine birleşen muhalefet, AP, DeP, CGP, MHP tek metin halinde önergeyi Meclis’e sundu⁷⁹⁴. Önerge Mustafa Üstündağ’ın Milli Eğitim Bakanlığı’ndaki icraatları, tutum ve davranışları ve Bakanlığa hâkim kılmak istediği düşünce ve zihniyetin milli eğitim ve milli olma vasıflarıyla uymadığı gerekçesi ile verilmiştir⁷⁹⁵.

Mustafa Üstündağ Milli Eğitim Bakanı olduğunda atama ve tayin faaliyetlerinde bulunmuştu. Kamuoyunda solcu olarak bilinen Fakir Baykurt gibi önemli isimleri Bakanlık’ta danışman olarak görevlendirmişti. Valiliklere gönderdiği bir genelge ile daha önce çeşitli nedenlerle görevinden uzaklaştırılan öğretmenlerin görevinin iadesini istemişti⁷⁹⁶. Mustafa Üstündağ’ın bu gibi çalışmaları, muhalefetin, koalisyon ortaklarından MSP’nin ve kamuoyunda eleştirilerin hedefi haline gelmesine yol açmıştı.

Başbakan Bülent Ecevit gensoru önergesini “*bir hükümet sorunu*” olarak değerlendirmekteydi. Gensoru önergesinin verilmesi hükümetin düşmesi/düşürülmesi tartışmalarını gündeme taşımıştı. Basının “*Hükümet düşerse ne olur?*” sorusuna AP lideri, “*muhalefetin yas tutacağını mı bekliyorsunuz? Hiçbir şey yapmayan vaadinin tamamen aksini yapan bir hükümete sahip olmaktansa kısa bir süre için hükümet bunalımının göze alınabileceğini ve Türkiye’nin hükümet bunalımından korkmaması*” gerektiğini söylemişti⁷⁹⁷.

Gensoru önergesinin kamuoyunda tartışmaya açıldığı dönemde *Tercüman* muhalefet partilerinin yanında bir tavır sergileyerek gensoru önergesinin haklılığını

---

⁷⁹³ **Milliyet**, 4 Haziran 1974.

⁷⁹⁴ “Aydın Milletvekili Nahit Menteşe ve 9 arkadaşının, Eğitim politikasındaki turumu daloyısıyla Milli Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ hakkında Anayasanın 89 ncü maddesi uyarınca gensoru açılmasına dair önergesi”, **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dön:4, Cilt.6, Bir:94, (11 Haziran 1974) s.57. **Tercüman**, **Milliyet**, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1974.

⁷⁹⁵ Önergeyi ayrıntılı incelemek için bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dön:4, Cilt.6, Bir:94, (11 Haziran 1974) ss.63-64.

⁷⁹⁶ Sevilgen, **a.g.e.**, 1979,s.137.

⁷⁹⁷ **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1974.; **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1974. **Tercüman**, 7 Haziran 1974.; **Tercüman**, 8 Haziran 1974.; **Milliyet**, 7 Haziran 1974. **Milliyet**, 8 Haziran 1974.

savunmaktadır. Üstündağ'ı Milli Eğitim Bakanlığı'na geldiği günden beri bakanlıktaki bütün milliyetçileri saf dışı bırakmakla ve sol düşünceye sahip kişileri tecrübesine bakmaksızın önemli makamlara getirmekle itham etmekteydi. Bütün Milli Eğitim camiasının şimdiye kadar görülmemiş “kıyım” içerisinde olduğunu ve bu kıyımın hedefinde milliyetçi öğretmen ve öğrencilerin bulunduğu gazete tarafından ön plana çıkarılmaktaydı⁷⁹⁸. *Milliyet* yazarı Abdi İpekçi ise gensoru önergesi üzerinden koalisyonun geleceği hakkında değerlendirmede bulunarak, af önergesi sırasında bazı MSP'lilerin kanun tasarısına red oy kullanmasıyla başlayan koalisyondaki çatlağın muhalefet tarafından yeniden denenmek istendiğine dikkat çekmişti. Muhalefetin gensoru önergesini koalisyon hükümetini yıkmak hiç değilse de hükümeti yıpratma hamlesi olarak gören İpekçi, MSP'nin tutumuna göre koalisyonun kaderinin çizileceğini belirtmekteydi⁷⁹⁹. Metin Toker, Üstündağ hakkında verilen gensoru önergesine politik nitelik yüklemişti. Koalisyon ortağı olan MSP'nin koalisyon protokolünde yer alan ahlak derslerinin okutulması konusunu şerait çerçevesinde değerlendirdiğini ileri sürerek, solcu bir siyasi kimliği olan Mustafa Üstündağ'ın MSP'lilerin yani “*takkeli kanadın*” istediklerini yapmaması nedeniyle bu kesimin hedefi haline geldiği yorumuna yer vermişti. Toker, bu bağlamda muhalefet partilerinin gensoru önergesinden “*takkeli*” kanadın muhalefeti desteklemesi halinde koalisyonun zor durumda kalacağına dikkat çekmişti.⁸⁰⁰

Cumhuriyet'in gensoruya olan tepki sert olmuştu. Nadir Nadi'nin gensoru önergesiyle ilgili tavrı çok netti. Gensoru önergesi veren zihniyeti açık bir dille şu cümlelerle eleştirmiştir:

“Kimdir yıllardır MEB politikasının yetkilerini kötüye kullanarak eğitim politikasının yörüngesinden saptıranlar, çocuklarımıza çağ dışı geriye dönük bir eğitim sistemini uygulamaya kalkışanlar. Böyle devletin ve rejimin geleceğini tehlikeye atan bir tutum içine girenler? Üstündağ'ın dört aydır yapmak istediği 29 yıldır adım

⁷⁹⁸ Ergun Göze, “Üstündağ Destanı”, **Tercüman**, 8 Haziran 1974.

⁷⁹⁹ Abdi İpekçi, “Gensoru: Koalisyon İçin Yararlı Bir Test”, **Milliyet**, 9 Haziran 1974.

⁸⁰⁰ Metin Toker, “Küçük Hesaplar ve Küçük Adamlar”, **Milliyet**, 8 Haziran 1974.

adım yörüngesinden saptırılan Milli Eğitim politikamızı çağımız koşullarına uygun bir çekidüzen vermek onu tekrar yörüngesine oturtmaktan başka bir şey değildir”.

Nadi, muhalefetin asıl amacını koalisyon ortaklığını bozmak, bozamazsa da en azından Meclis yaz tatiline girene kadar hükümeti yıpratmak şeklinde değerlendirmiş; muhalefetin bu çabasının MSP’nin tavrına göre şekilleneceğine vurgu yaparak, önerenin gündeme alınmasının iktidar ortaklığının da sonu anlamını taşıdığına vurgu yapmıştı.⁸⁰¹

Cumhuriyet’ten Oktay Akbal da *“Kıyım ustaları onlardır. AP, CGP DP’nin politikacılarıdır. Eğitim kadromuzun en güçlü öğretmenlerini kıya kıya bitiremediler”* sözleriyle sert çıkış yapmaktadır. Gensoru önergesinin CHP-MSP için gerçek bir sınav olduğunu ifade eden gazeteci, MSP içerisindeki “yirmi asi” olarak nitelendirdiği muhalif kanadın oyunbozanlık yapması durumunda koalisyonun son bulacağına dikkat çekmişti. *“CHP’nin yarım yamalak bir iktidarı bırakarak muhalefete geçmesi CHP’yi kaybettirmez ancak MSP’yi her şeyi bir anda kaybettirir”* sözleriyle de sert bir şekilde hükümet ortağı MSP’yi özellikle de muhalif kanadı eleştirmişti⁸⁰².

Süleyman Demirel ise gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmaması konusunun Meclis’te görüşüleceği tarih yaklaştıkça MSP’lilerin üzerinde etkili olmaya çalışarak, *“böyle bir hükümetle Türkiye’nin her gün yeni ıstıraplara sürüklenmesi yerine bunalımı göze alması çok daha hayırlıdır”* mesajı göndermekteydi⁸⁰³. Ferruh Bozbeyle de *“muhalefet cephesinden bir fazla oy iktidara karşı kuvvetli bir darbe olacaktır”* diyerek gensoru önergesinin iktidar kadar muhalefet kanadı için de önemli olduğuna yönelik açıklamada bulunmuştu⁸⁰⁴. Gensoru önergesinin Meclis gündemine alınıp alınmamasını MSP kanadının oyları belirleyecekti. Muhalefet, af kanunu sırasında muhalefet partileriyle birlikte oy kullanan MSP’lilere güvenerek önergeyi Meclis’e taşımıştı. MSP lideri ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, koalisyon hükümetinin devam etmesi için partisi

⁸⁰¹ Nadir Nadi, “Vur Abalıya”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1974.

⁸⁰² Oktay Akbal, “Kıyımcılar Çılgık Çılgı”, **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1974.

⁸⁰³ **Milliyet**, 10 Haziran 1974.; **Tercüman**, 10 Haziran 1974.

⁸⁰⁴ **Milliyet**, 12 Haziran 1974.

içerisinde yer alan çatlak seslerin hükümetin yanında durmasını istiyordu. Bu bağlamda partisinin gensoru önergesi hususunda birlikte hareket edeceğini “*MSP’de 22’ler değil, 50’ler var. Biz 52 kardeşiz*” sözleriyle kamuoyuna duyurmaktaydı⁸⁰⁵.

Tercüman’ın da bu süreçte MSP’lileri etkileme çabasıdır. Bu bağlamda ele aldığı köşe yazılarında MSP’ye komünizmin kökünü kazıma vaadiyle aldığı oyların borcunu ödeme vaktinin geldiği hatırlatılıyordu. Millettin affedemeyeceği hatalara düşmeme çağrısında bulunarak MSP’nin hükümete güvenoyu verilmemesini istemişti⁸⁰⁶. Güneri Cıvaoğlu, muhalefetin önergesini “*bahar hareketi*” olarak değerlendiren iktidarın, muhalefet tarafından gerçekleştirilen bu hamleyi göğüsleyememesi durumunda koalisyonun son bulacağını ortaya koymuştu⁸⁰⁷. *Tercüman*’ın bir başka yazarı Ergün Göze de Üstündağ’ın milli eğitimde girişmiş bulunduğu ve milli olmayan eylemlerin “*günahını hiçbir parti hiçbir gerekçe ile sırtlayamaz*” diyerek gensoru önergesi üzerinde etki yaratmaya çalışmaktadır⁸⁰⁸.

Abdi İpekçi’ye göre olası bir hükümet sorununun belirmesi muhalefetin çabalarından çok iktidar partilerinin dayanışmasına bağlıdır. Muhalefetin girişimleri koalisyon arasındaki dayanışmayı bozma taktiğidir. Gensoru oylamasında iktidar partisi gruplarının birlik içerisinde olması durumunda muhalefetin taktiği bozulacaktır. Böyle bir durumda hükümetin düşmesi önleneyeceği gibi af kanununda beri koalisyon ortakları arasında yaşanan güven problemi de aşılmış olacaktır. İpekçi’ye göre, gensoru önergesi veren muhalefetin umudu af kanununda olduğu gibi iktidar grubundan (bilhassa MSP’den) bazı milletvekillerinin yanlarında yer almasıdır. O’na göre, bütün hesaplar af kanunu sonrasında muhalefet ile birlikte oy kullanan MSP içerisinde yer alan 20’ler üzerinden yapılmaktadır⁸⁰⁹. İpekçi, muhalefet içinde koalisyon ortaklığının bozulmasını isteyenlerin MSP içerisindeki 20’ler muhalefetinden yararlanmak istediklerine dikkat çekerek; Adalet Partisi’nin seçimlerde yaşadığı yenilgiden sonra toparlanabilmesi için Mayıs ayına kadar zamana

---

⁸⁰⁵ **Milliyet**, 10 Haziran 1974.

⁸⁰⁶ Ergün Göze, “MSP’den Beklenen”, **Tercüman**, 12 Haziran 1974.

⁸⁰⁷ Güneri Cıvaoğlu, “13 ve Gensoru”, **Tercüman**, 13 Haziran 1974.

⁸⁰⁸ Ergün Göze, “Üstündağ’dan MSP’ye Ne”, **Tercüman**, 13 Haziran 1974.

⁸⁰⁹ Abdi İpekçi, “Gensoru Arifesinde-2 Anahtar Yine MSP’de”, **Milliyet**, 12 Haziran 1974.

ihtiyacı olduğunu ve zaman kazanmak isteyen AP'nin bu süreçte CHP-MSP ortaklığını yıpratma hedefine kilitlendiğine vurgu yapmaktadır⁸¹⁰. Gensoru önergesinin kötü niyetle hazırlandığını belirten Nadir Nadi, mesele araştırma yapılması değil, hükümetin düşürülmesidir. Nadi'ye göre bu eylem, demokrasi açısından yıkıcı bir nitelik taşımaktadır.⁸¹¹

İktidar ve muhalefet arasındaki gerilimin yüksek olduğu günlerde Milli Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ hakkındaki gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmamasına yönelik Meclis görüşmeleri sırasında CHP ve DeP'li milletvekilleri arasında çıkan tartışma sonrasında önergenin gündeme alınması kararı başka bir güne bırakılmıştı⁸¹². Meclis'te çıkan tartışmayı *Tercüman* gazetesi “meydan kavgası” olarak nitelendirmiş, haberi ana sayfada “CHP'liler anarşiyi meclise soktu” başlığıyla vermişti⁸¹³. *Tercüman*'a göre, Üstündağ politikasının milli eğitime verdiği zararın hiçbir maddi telafisi yoktu. Üstündağ'ın ve destekçisi olan Ecevit kanadının sorumsuz gidişatına muhalefetteki dört parti, AP, DeP, CGP, MHP dur demişti. Muhalefet üzerine düşen görevi yapmıştı ve sıra MSP'deydi. Gazeteye göre muhalefet MSP'nin sorumluluğunu yerine getirmesini beklerken; mesele bir hükümet olma meselesinden çok millet ve memleketin geleceği meselesiydi⁸¹⁴. Öte yandan önergenin karşısında yer alan *Cumhuriyet* gazetesinde Oktay Akbal, hükümetin düşmesi durumunda tek zarar görecektir partinin MSP olduğunu; MSP'nin bir oyunun bile muhalefete gitmesi halinde hükümetin sonunun geleceğini ifade etmişti. Çünkü bu durum koalisyon arasında güven meselesine dönüşmüştür.⁸¹⁵ İlhan Selçuk, konuyu farklı bir boyuttan ele almış ve muhalefet içinde de gelecek planlarının hayata geçirilemeyeceğine dikkat çekmiştir. O'na göre Ecevit hükümetinin çekilmesi durumunda tutucu çevreler yeni kabineyi kurmakta zorluk yaşayacaktır. Kabine kurulsa bile uzun ömürlü olmayacaktır. Selçuk, Süleyman Demirel'in büyük sermaye birlikleriyle anlaştığını ve bu nedenle de her türlü riski göze alarak hükümeti devirmek istediğini ileri sürmüştü. Selçuk'a göre,

⁸¹⁰ Abdi İpekçi, “Gensoru Arifesinde-1 AP'nin Hesapları”, *Milliyet*, 11 Haziran 1974.

⁸¹¹ Nadir Nadi, “Bugünkü Olay”, *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1974.

⁸¹² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dön.4, C.6, Bir: 96, (13 Haziran 1974), s.1975.

⁸¹³ *Tercüman*, 15 Haziran 1974.

⁸¹⁴ “Hükümetler ve Milletler”, *Tercüman*, 16 Haziran 1974.

⁸¹⁵ Oktay Akbal, “Bugünün Önemi”, *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1974.

mazlum ülke yönetiminde ortanın soluna dahi tahammül edemeyen ve ulusçu hükümetleri hasım sayan güçlerin “*geleneksel oyunu*” oynanmaktaydı⁸¹⁶.

Gensoru önergesinin gündeme alınmasına yönelik Meclis görüşmeleri sırasında konuşma yapan Milli Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ, Türk milli eğitime anayasa ve yasalar çerçevesinde Atatürk ilkeleri ışığında gerçekçi bir yön vermeyi amaçladığını ifade etmişti. Geçmişte ötekileştirilmiş, mağdur edilmiş, küstürülmüş öğretmenlerle bakanlığın barışmasını hedefleyerek yine yasa çerçevesinde sistemin temel ögesi olan öğretmene yardımcı olmaya çalıştığını açıkladı. Meclis görüşmelerinin sonunda gensoru önergesinin gündeme alınması konusu 201’e karşı 231 oy ile reddedildi⁸¹⁷. Oylamaya MSP’den 3, AP’den 2, CHP’den 2, DeP’den 2 ve CGP’den 1 milletvekili katılmamıştı⁸¹⁸.

Oylamanın reddedilmesi üzerine *Tercüman*, koalisyonun kendi içerisindeki dengesizliklere dayanamayıp çökmesi durumunda ülkeye bir alternatif gerektiği üzerinde durmaktaydı. Ahmet Kabaklı, Türkiye’de milli, sosyal, barışçı iktidar hayalini ancak “Milli Cephe”nin gerçekleştirebileceğine ve muhalefet partileri ve liderleri arasında çatışma ve polemik olmadan bu cephenin kurulması gerektiğine dikkat çekmişti. O’na göre Ecevit hükümetinin “*taşkın hataları*” ancak bu cephenin kurulması ile sona erecekti⁸¹⁹. Abdi İpekçi’ye göre muhalefet bu girişimi ile hükümetin af kanunundan beri ihtiyaç duyduğu test fırsatını yakalamıştı. Muhalefetin vesilesi ile hükümet güven testinden başarı ile geçmişti⁸²⁰. *Cumhuriyet*’in koalisyona bakışı umutsuzdu. Çünkü MSP’nin milli eğitim konusunda uygulamak istediği kararlar koalisyonun ömrü konusunda tedirginlik yaratıyordu. MSP’nin tedirgin eden görüşünü uygulamaya koymak istemesi hükümetin en zayıf yanlarından birini oluşturmaktaydı. Bu zayıflığı “*Aşil’in topluluğu*” ile niteleyen gazete, hükümetin köşeyi dönse de

⁸¹⁶ İlhan Selçuk, “Oyun!”, *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1974.

⁸¹⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dön.4, C.:6, Bir. 97, (18 Haziran 1974), ss.229-235.

⁸¹⁸ *Milliyet*, 19 Haziran 1974.

⁸¹⁹ Ahmet Kabaklı, “Milliyetçi Cephe”, *Tercüman*, 19 Haziran 1974.

⁸²⁰ Abdi İpekçi, “Kaderin Cilvesi”, *Milliyet*, 19 Haziran 1974.

zorluklarla karşı karşıya olduğuna ve MSP'nin sergilediği tavırlarla umut vermekten uzak olduğu düşüncesindeydi⁸²¹.

Ortanın solu düşüncesine sahip CHP ile ahlaki anlayışın ön planda tutulduğu MSP arasında gerçekleşen bir koalisyon hükümetinin uzun sürmesi kamuoyunda beklenen bir durum değildi. CHP lideri Bülent Ecevit 1973 seçimlerinden sonra ülke adına MSP ile ortaklığa girmişti. Hatta MSP'yi ikna etmek için uzun çabalar harcanmıştı. Bütün bunlarla birlikte koalisyon hükümeti döneminde önemli bir dış sorun olarak Kıbrıs Harekâtı ile uğraşılması ve başarılı sonuçların elde edilmesi sonucunda Ecevit, halkın daha da sevgisini kazanan bir lider durumuna gelmiştir. Koalisyon ortağı ile olan sorunlu ilişkinin de iyice gün yüzüne çıkması sonucunda CHP lideri, istifa ederek hükümeti düşürmeyi ve partisi için kazançlı olan bu dönemi değerlendirmek için erken seçime gitmeyi planlamıştır⁸²².

Hükümeti oluşturan CHP ve MSP partileri arasında fikir ayrılığı yaşanmaktaydı. Anlaşmazlıklar hükümetin kurulduğu günden itibaren ortaya çıkmış ve koalisyonun devam ettiği yedi ay boyunca üst üste eklenerek devam etmiştir. Hükümetin kurulmasının ardından alınması zorunlu olan zam kararları muhalefetin büyük tepkisine neden olurken koalisyon ortağı MSP ile de görüş ayrılıklarına neden oldu. CHP'nin Millet Meclisi ve Senato'da çoğunluğu elinde bulunduramaması MSP'nin elini güçlendirmekteydi. Bu nedenle CHP, ortağı MSP'nin aşırılıklarını sineye çekmek zorunda kalmaktaydı. Genel af oylamasında MSP'li 20'lerin muhalefet ile işbirliği koalisyonu kopma noktasına getirmişti. Dönemin Tarım Bakanı Korkut Özal'ın TÜBİTAK Genel Müdürlüğüne usulsüz olarak kayınbiraderini ataması hükümet ortakları arasında tartışmalara neden olan konulardan biriydi. Başbakan Ecevit'in isteğine rağmen Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne Ayhan Açıkalın'ın kararnamesi MSP'li bakanalar tarafından imzalanmadı⁸²³. Koalisyonun MSP

⁸²¹ "Aşıl'ın Topluluğu", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1974.

⁸²² Hamza Gökhan Eryılmaz, *Zoraki Bir Koalisyon: 37. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti(CHP-MSP), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara, 2019, s.191.

⁸²³ Cahit Kayra, **38 Kuşağı Cumhuriyetle Yetişenler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021, s.56.

kanadındaki bakanlar kendi bakanlıklarında yaptıkları partizan atama ile bir çeşit örgütlenme gerçekleştirirken, Başbakan'ın şahsi rica ve girişimleri bile çeşitli kararnamelerin aylarca Erbakan ve arkadaşları tarafından bekletilmekteydi. İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk'ün Emniyet Genel Müdürlüğüne dosyası kabarık birini atamak istemesi koalisyon arasından yaşanan gerginliklerden biriydi. “Güzel İstanbul Heykeli”nin kaldırılması da CHP'nin rahatsız olduğu ve sineye çektiği bir diğer olaydı⁸²⁴.

Koalisyon ortakları arasında anlaşmazlık konularının başında Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'ın yaptığı bir dizi konuşmada vardı. CHP'li Bakanlar, Erbakan'ın hükümet kararına bağlanmamış ve Devlet Planlama Teşkilatı'ndan (DPT) geçmeyen yatırımlardan söz etmesi, ziyaret ettiği yerlerde fabrikalar kurulacağına yönelik açıklamalarda bulunmasını, hükümetin itibarını sarsıcı hamleler olarak değerlendirmişlerdi. DPT tarafından Polatlı'da kurulması planlanan ağır teçhizat fabrikası da hükümet içerisinde aylar süren anlaşmazlığa sebep oldu. Erbakan ve arkadaşları bu fabrikanın Çankırı'da kurulmasını istemişlerdi. Bunu sağlayabilmek için de konuyu 5 ay gibi bir süre sürüncemede bırakmışlardı. DPT fabrikanın Polatlı'da kurulmasını kesin olarak karara bağlayınca da Necmettin Erbakan bir gezi planlayarak bu durumu kamuoyuna duyurmak istemişti. Ağır teçhizat fabrikasının CHP kanadı tarafından Polatlı'da kurulacağı açıklanınca Erbakan bu kez Eskişehir'de bir uçak sanayiinin kurulacağını kamuoyu ile paylaşmıştı. Ancak henüz uçak fabrikasının kurulması için bir karar alınmamıştı. Bu durum koalisyon ortakları arasındaki çekişmeyi gösterir nitelikte olmakla birlikte karşılıklı olarak tarafların sinirlerini yıpratıcı bir durumdu. Koalisyon ortakları pamuk taban fiyatlarının belirlenmesinde de fikir ayrılığına düşmüşlerdi. CHP kanadı pamuk taban fiyatlarının yüksek düzeyde belirlenmesini ve bu kararın hemen açıklanmasını istemişlerdi. Ancak MSP pamuk taban fiyatlarının belirlenmesi için dünya ihraç fiyatlarının belirlenmesinden sonra yapılması konusunda ısrarcı olmuştu⁸²⁵.

---

⁸²⁴ **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1974.

⁸²⁵ Derya Çeliker, “1961-1980 Arası Koalisyon Hükümetlerine Bir Örnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu”, **Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Denizli, 2009, s.102.; Ali Yaşar Sarıbay “Milli Nizam Partisi'nin Kuruluşu ve Programının

CHP-MSP arasında sorun olan bir diğer mesele ise faizlerdir. MSP'liler faiz hadlerinin arttırılmasına da karşı çıkmışlardı. İlk ve orta öğretimde ahlak dersleri okutulması da hükümetin iki kanadı arasında süregelen anlaşmazlıklardan biridir. MSP'liler ahlak derslerinin din esasına dayanmasını ve din dersleri veren öğretmenlerce okutulmasını istemişlerdi. CHP ise ahlak derslerinin sosyal temele dayandırılmasında ve konuyla ilgili öğretmenler tarafından okutulmasında ısrarcıydı. MEB Mustafa Üstündağ'ın yeni öğretim yılında ahlak derslerini CHP'nin fikrine göre planlamış olması hükümet içerisinde tartışmalara neden oldu. CHP-MSP koalisyon protokolünde yer almasına rağmen af kanunu tasarısı sırasında MSP kanadından bazı milletvekillerinin muhalefet partileri ile birlikte oy kullanmaları da yine hükümet ortakları arasındaki anlaşmazlığın kamuoyu tarafından açık bir şekilde görülmesine neden olan bir diğer anlaşmazlık meselesidir. Kıbrıs olaylarına gelene kadar CHP ve MSP'li bakanlar arasındaki görüş ayrılıkları, anlaşmazlıklar hatta zıtlasmalar üst üste yığılmıştır. Koalisyon ortakları Kıbrıs konusuna getirilecek çözüm yolunda da fikir ayrılığına düşmüşlerdi⁸²⁶. Türk tarafının tezi olan coğrafi federasyon tezinin sunulmasına rağmen koalisyonun MSP kanadı Kıbrıs'ın taksim edilmesi fikrini sunmuştur⁸²⁷. Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan o günlerde Alman Televizyon muhabirinin Kıbrıs konusundaki sorusuna *"MSP bu konuda mutlaka coğrafi bir ayrım olmasını daha büyük ağırlık vermiştir"* şekli ile cevaplandırmaktaydı⁸²⁸.

Koalisyon ortağı MSP ile fikir ayrılıklarının iyiden iyiye belirginleşmesi üzerine Başkanın liderliğinde bir araya gelen CHP'li Bakanlarla bakanların kendi çalışma alanlarında ve bakanlık örgütlerinde MSP ile görüş ayrılıklarından doğan aksaklıkları özellikle Kıbrıs sorunundan doğan anlaşmazlıkları görüşüldü⁸²⁹. Görüşmenin ardından Başbakan koalisyon ortağıyla yaşadığı fikir ayrıklarını *"Koalisyon ortağı MSP ile aralarında hükümet etme ve siyaset anlayışı bakımından*

İçeriği", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, 2.baskı, VI. cilt İslamcılık, Ed. Yasin Aktay, İletişim Yayınları, , İstanbul, 2005, s.585.

⁸²⁶ **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1974.

⁸²⁷ Mehmet Ali Birand, **30 Sıcak Gün**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1980,s.361. Güneri Civaoglu, "Milli Bütünlük", **Tercüman**, 26 Temmuz 1974.

⁸²⁸ **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1974.

⁸²⁹ **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1974.

uzlaştırmayı bağdaştırılması oldukça güç ayrılıklar bulunduğu kanısına her gün biraz daha üzümlere varıyorum. Bu görüş ayrılıklarını makul ve taşınabilir bir ölçüye indirmek için her çabayı göstermeyi görev saydığımı bildirmiş ve şimdi o çabaları gösterme aşamasında umutsuz olma hakkımı kendimde görmüyorum” sözleriyle ilk kez kamuoyunda paylaştı⁸³⁰. Ecevit’in bu açıklamasına MSP’den gelen ilk tepki *“Zorla güzellik olmaz. Eğer koalisyonda istenmiyorsak biz de zorla duracak değiliz”* şeklindeydi⁸³¹.

Başbakan Bülent Ecevit’in koalisyon ortağı MSP ile aralarında yaşanan fikir ayrılığını kamuoyuna duyurması dönemin yazılı basını tarafından değerlendirildi.

Cumhuriyet koalisyon anlaşmazlığına yönelik ilk değerlendirmesinde hükümetin yedi aylık süreçte başta ekonomi olmak üzere yatırımların nitelikleri, af kanunu, ahlak dersleri gibi birçok konuda fikir ayrılığı yaşadığını ortaya koymaktadır. Koalisyon ortakları arasındaki fikir ayrılıklarının zaman içerisinde özellikle CHP tarafından bıkırtıcı bir hal aldığı ve koalisyon ilişkilerinin kopma noktasına geldiği düşüncesindedir. Gazete yedi aylık zaman diliminde seçmen karşısında zor durumda kalmak istemeyen CHP’nin fedakârlık göstererek koalisyonu sürdürdüğüne dikkat çekmekteydi. Ancak artık geniş halk kitlesinde büyük sempati toplayan ve kabul gören Ecevit’in serbest manevra olanaklarının olduğu çıkarımını yapmaktaydı. Bu bağlamda CHP’nin MSP ile çalışmanın zor olduğunu söylemesini ise doğal ve normal görmektedir⁸³². Ecevit’in desteklendiği bir başka köşe yazısında Nadir Nadi; *“çağdışı, ilkel ve kaprisli”* olarak nitelendirdiği MSP ile kültür, eğitim ve özellikle ekonomi alanında CHP’nin fikir ayrılıkları yaşamasını normal görmektedir. Nadi, bugün dediğinin yarın tam tersini yapan bir koalisyon ortağıyla uzun ömürlü bir hükümet etmenin mümkün olmadığını belirtir. Koalisyonun devam etmemesi gerektiğine inanan Nadir Nadi, AP dışındaki tüm partilerin erken seçim istediğini, erken seçime kadar da CHP başkanlığında bir hükümet veya CHP azınlık hükümeti önerilerini ileri

⁸³⁰ *Milliyet*, 4 Eylül 1974.; *Tercüman*, 4 Eylül 1974.; *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1974.

⁸³¹ *Milliyet*, 5 Eylül 1974.

⁸³² “Koalisyon ve Ötesi”, *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1974.

sürerek bu sürecin atlatılacağı kanaatindedir⁸³³. Koalisyonun MSP kanadı Cumhuriyet gazetesi tarafından yerilmeye devam edilmiştir. Oktay Akbal MSP'yi CHP açısından taşınması gereksiz ve ağır bir yük olarak görmektedir. Koalisyon ortaklığını “*tersine koşulmuş iki at*” benzetmesiyle özetleyen Akbal, MSP'yi çağının gerisinde bir parti olarak değerlendirmekle kalmamış ülkenin Erbakan çıkmazından kurtulabilmesi için erken seçimi şart koşmuştur⁸³⁴.

Tercüman koalisyon ortakları arasında yaşananları Kıbrıs olayları üzerinden açıkladı. Gazete, her iki partinin de istifa sonrasında doğacak hükümet krizinden yaşanacak olumsuz durumun, partileri adına riske edemedikleri için istifa kararında çekimser kaldıkları tezini ileri sürmüştür. CHP'nin gurur kıran tavırlar ile MSP'yi istifaya zorlamasını MSP'nin ise bir problem yokmuş gibi davranmasını “*çatlayan testi kırma görevini birbirlerinin üstüne atma*” çabası olarak değerlendirmişti⁸³⁵. Her iki partinin de sorumluluk almak istemediği bu durumu Abdi İpekçi “*Zoraki nikâh son günlerini yaşıyor*” şeklinde özetlemişti. İpekçi, CHP'nin ittifakı sonlandırmak istemesine rağmen MSP kanadının buna razı olmadığını belirtilir. *Tercüman* ortaklığın devam etmesi gerektiğini savunurken Abdi İpekçi, Ecevit'in en kısa sürede bir formül bularak ortaklığa son vermesi gerektiğini ileri sürmüştü. Her iki gazetenin kaygısı da ortaklı bu da ciddi ekonomik krizin ortasında olan ve Kıbrıs gibi önemli bir meselenin gündemde olduğu bu dönemde ülkenin hükümete kalmamasıdır⁸³⁶.

Başbakanın açıklamalarının ardından koalisyonun MSP kanadı değerlendirme toplantısı için bir araya gelmişti. Bir grup MSP'li hemen istifa kararı alınması gerektiğini söylerken bir grup da işi sonuna kadar götürmek istemekteydi. Neticede Başbakan Yardımcısı ve MSP lideri Necmettin Erbakan yaptığı açıklamada koalisyon hükümetinin yedi aydan beri önüne çıkan bütün sorunları hallettiğini hükümetin bundan sonra da başarıyla yürüyeceğini belirterek MSP'nin koalisyonu devam ettirmek istediğini açıkladı⁸³⁷. Ortada güçlü bir hükümet olduğunu iddia eden Erbakan,

⁸³³ Nadir Nadi, “Zorla Güzellik Olmaz”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1974.

⁸³⁴ Oktay Akbal, “Erbakan Çıkmazı”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1974.

⁸³⁵ Politikacı, “Çatlak Testiyi Kim Kıracak”, **Tercüman**, 14 Eylül 1974.

⁸³⁶ Abdi İpekçi, “Zoraki Nikâh Sona Ererken”, **Milliyet**, 11 Eylül 1974.

⁸³⁷ **Milliyet**, 6 Eylül 1974.

koalisyon hükümeti olmasına rağmen bazı parti hükümetlerinin yapamayacağı önemli işler başarıldığını ön plana çıkarıyordu. Ayrıca Ecevit'in açıklamasını “*geçici bir hal olarak kabul ediyoruz*” diyerek koalisyonun geleceğiyle ilgili bir endişesi olmadığına yönelik açıklamalarda bulunmuştu⁸³⁸.

Koalisyon krizi devam ederken erken seçime gitme düşüncesinde olan Bülent Ecevit, CHP-MSP hükümetine son vermeden önce alternatif yaratmak istemişti. Bu bağlamda o günlerde Ecevit'in DeP ile yaptığı görüşme siyasi çevrelerce CHP-DeP koalisyonu için ilk adım olarak yorumlanmıştır⁸³⁹. DeP ise Meclis'e sunulacak bir erken seçim fikrine olumlu baktıklarını açıklamıştı⁸⁴⁰. En kısa sürede yapılacak seçimlere kadar MSP'nin olmadığı CHP-DeP-CGP koalisyonu ihtimali değerlendirilmiştir. DeP ve Ecevit arasında gerçekleşen görüşme üzerine Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan İzmir'de yaptığı bir konuşmada “*Kıbrıs zaferini oya tahvil etmek isteyenler oy yerine hava alacaklardır*” diyerek Ecevit hükümetini ve CHP'yi eleştirmişti⁸⁴¹. *Tercüman* gazetesi bu konuşmayı “*bu testi su tutmaz*”⁸⁴² sözleriyle özetlemiş ve koalisyonun artık toparlanamayacağına dair sinyalleri sunmuştur. *Milliyet* ise Erbakan'ın bu çıkışını Kıbrıs zaferinin Ecevit'e mal edilmesi olarak değerlendirmişti⁸⁴³.

Koalisyon ortakları arasındaki gerilimi son noktaya taşıyan olay ise Başbakan Bülent Ecevit'in İskandinav ülkelerine düzenlemek istediği gezidir. Başbakan olarak Bülent Ecevit'in yurt dışı seyahati sürecince yerine kimin vekâlet edeceği tartışmaları koalisyon arasında yaşanan son olaydır. Yazılı kural olamamakla birlikte Cumhuriyet tarihinde başbakanın gezileri sırasında vekâlet başbakan yardımcısına verilmiştir. Ancak Bülent Ecevit, vekâleti koalisyon ortağı Necmettin Erbakan yerine CHP'li

---

⁸³⁸ *Milliyet*, 6 Eylül 1974; *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1974. *Tercüman* gazetesi Necmettin Erbakan'ın açıklamasını; “*koalisyon ortaklarında herhangi biri isterse koalisyondan ayrılabilir. Buna kimse mani olamaz. Fakat Ecevit'in bizzat kendi tutum ve davranışlarıyla ille de bir hükümeti mütereddi ve zayıflamış gibi göstermesi doğru değildir*” şeklinde vermiştir. *Tercüman*, 6 Eylül 1974.

⁸³⁹ *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1974

⁸⁴⁰ *Milliyet*, 6 Eylül 1974.

⁸⁴¹ *Tercüman*, 9 Eylül 1974.

⁸⁴² Politikacı, “Bu Tesri Su Tutmaz”, *Tercüman*, 11 Eylül 1974.

⁸⁴³ Orhan Tokatlı, “Koalisyonu Kim Bozuyor”, *Milliyet*, 12 Eylül 1974.

Devlet Bakanı Orhan Eyüboğlu'na bırakmıştır. Ecevit bu durumun doğal olduğunu hükümeti kuran asıl büyük kanadın CHP olması nedeniyle Başbakanlığa bir CHP'li Bakanın vekâlet etmesi gerektiğini belirtmişti⁸⁴⁴.

Cumhuriyet, vekâlet krizini koalisyonun kanatları arasındaki iplerin bağlanamayacak biçimde koptuğunun göstergesi olarak değerlendirir. Bu durumun Türkiye'de erken seçimin gündeme gelmesini zorunlu kıldığına dikkat çekmiştir.⁸⁴⁵ Öte yandan Necmettin Erbakan ve MSP'li bakanlar Ecevit'in seyahat kararnamesini imzalamayacaklarını açıklamışlardır⁸⁴⁶. Başbakan Ecevit'in seyahatini devletin ve milletin zor günler geçirdiği bir dönemde gereksiz gören Ahmet Kabaklı, "*Erbakan yerden göğe kadar haklı*" diyerek Erbakan'ın seyahat kararnamesini imzalamama kararını desteklemektedir. Ecevit'in hükümetin çoğunluğu CHP'de olduğu için CHP'li bir bakanı vekil olarak atadığına yönelik açıklamasını MSP'lileri yok saymak olarak gören yazar, Erbakan'ın seyahat kararnamesini imzalamamasını haklı bulmaktadır⁸⁴⁷.

MSP kanadının gezi için aldığı kararın ardından Başbakan Bülent Ecevit İskandinav ülkeline olan gezisini iptal etmiş ve başbakanlık görevinden istifa edeceğini açıklamıştı. Erbakan ise "*Kıbrıs'taki siperde nöbet bekleyen Mehmetçiğin arkasında bütün bir millet olarak yekpare kale gibi durmamız gereken şu anda Türkiye Cumhuriyeti'nin itibarını korumaya her zamankinden daha dikkatli olmağa mecburuz*" diyerek koalisyonun devam etmesi gerektiğini belirtmişti.⁸⁴⁸ Bu sözleriyle de Erbakan'ın hala koalisyonun yıkılmaması için çaba gösterdiği görülmektedir. Ancak Erbakan'ın çabası yeterli olmadı ve Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı istifasını

---

⁸⁴⁴ Kongar, **a.g.e.**, s. 183. *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1974. ; *Milliyet*, 14 Eylül 1974. Süleyman Arif Emre, **Siyasette 35 Yıl**, Cilt: II, Keşif Yayınları, İstanbul 2002, s.207

⁸⁴⁵ "Kim Vekâlet Edecek?", *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1974.

⁸⁴⁶ Anayasanın 105. Maddesi şu şekildedir: "Başbakan Bakanlar Kurulunun Başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur" *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1974., *Milliyet*, 15 Eylül 1974., Zafer Karib, **Kıbrıs Meselesi Beynelmilel Güçler ve Yıkılan CHP-MSP Hükümeti**, Çığır ve İhya Yayınları İstanbul 1975, s.178.

⁸⁴⁷ Ahmet Kabaklı, "Sorumsuzluk Faciası", *Tercüman*, 16 Eylül 1974.

⁸⁴⁸ *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1974.

sundu⁸⁴⁹. Koalisyon ortağı Necmettin Erbakan Ecevit'in istifa kararını sorumsuz ve partizanca bir tutum olarak nitelendirmişti⁸⁵⁰. Verdiği bir demeçte de “*Bir gün Kıbrıs Barış Harekâtı'nın dokümanter tarihi yazılacaktır. Böylece millete hizmet etmek nasıl olmuş görülecektir*”⁸⁵¹ diyerek Kıbrıs ile ilgili sorumluluğu CHP'nin üzerine almamakla birlikte, Kıbrıs zaferi üzerinden CHP'nin seçim zaferi kazanmak istediğini de ortaya koymuştu.

İstifa kararını “*beklenen oldu ipler koptu*” şeklinde yorumlayan Nadir Nadi, temel felsefeleri açısından birbirlerine yüzde yüz ters iki partinin uzun süre hükümeti yönetemeyerek ülkenin yeniden siyasi bunalıma açık hale geldiğini ifade etmişti. Yazar hükümet bunalımına çözüm bulmanın en akılcı yolu olarak erken seçimi görüyordu⁸⁵². *Milliyet* de erken seçim vurgusuna yer vermekteydi. Ecevit'in istifasından sonra Meclis aritmetiğine bağlı olarak bir koalisyon hükümetinin kurulması veya CHP'nin azınlık hükümeti kurma ihtimali küçük de olsa vardı ama bunu zaman gösterecekti. Ancak zorunluluktan yola çıkarak yeni seçimlere gitmek hükümet bunalımına “*ilaç*” olacak çözüm yoluydu⁸⁵³. *Cumhuriyet* koalisyonun zamansız bitişini dillendirse de ülkenin Erbakan çıkmazından kurtulduğuna dikkat çekmektedir⁸⁵⁴. *Tercüman*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet*'in tam aksi düşüncededir. MSP'nin ılımlı tutumuna rağmen CHP kanadı koalisyonu sonlandırmak için çaba harcamıştı. O'na göre CHP'nin Kıbrıs gibi önemli bir mesele dururken seçim macerasına atılması Türk siyasi tarihinde görülmemiş bir hareketti⁸⁵⁵. Ülkede muhalefet yokken hükümet

---

⁸⁴⁹ Hikmet Bila, **a.g.e.**, s. 243.; Sadettin Bilgiç, **Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s.236; H. Emre Bağce, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-XV. Dönem, C.1, Yasama**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. No:148, s.75.

⁸⁵⁰ **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1974.

⁸⁵¹ Metin Hasırcı, Milli Görüş Zaviyesinden 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Merve Yayınları, İstanbul, s.133.

⁸⁵² Nadir Nadi, “Çıkar Yol: Seçim”, **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1974.

⁸⁵³ Burhan Felek, “Hadi Hayırlısı”, **Milliyet**, 19 Eylül 1974.

⁸⁵⁴ Koalisyonun bitmesinin zamanı değildi. Ancak Türk ulusu Erbakan çıkmazından kurtulmuş sonunda rahat bir nefes almıştır. Her söylediği ters her sözü güven uyandırmayan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel devrimlerine, ilkelerine aykırı hareket eden bir politikacı istifa sonrasında bir yana itilmiş oldu. Bir daha da en küçük iktidar koltuğunda yer bulamayacaktır. Çağının dışında kalan, uygarlığa ayak uyduramayan politikacıları halk ilk seçimlerde politikadan uzaklaştıracaktır. Oktay Akbal, “Çıkmazdan Çıktık”, **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1974.

⁸⁵⁵ Ahmet Kabaklı, “Bu Bir Taktiktir”, **Tercüman**, 18 Eylül 1974.

krizi yaratan Bülent Ecevit'in "*tertipli*" istifasını Kıbrıs meselesinden, ekonomik sorunlardan kaçış olarak niteleyen Ahmet Kabaklı 'ya göre, MSP koalisyon sürdürülebilecek en uysal parti iken CHP, hükümetin tüm günahlarını MSP kanadına yüklemeye çalışmıştı. Çözülmesi gereken önemli sorunlar varken istifayı büyük bir sorumsuzluk olarak değerlendiren Kabaklı, yaşanan hükümet krizinin suçlusu olarak CHP'den çok meydanı boş bırakan muhalefeti görmektedir. Çünkü Bülent Ecevit muhalefetin birleşmeyeceğini bildiği için kendisine rakip görmemiş ve meydanı boş bulduğu için de rahatça hareket etmekteydi⁸⁵⁶. Koalisyon için "*ayrı ayrı yerlerde kök salmış ağacı bir araya getirmek nasıl mümkün değilse koalisyon da tek bir gövde ve kök bütünlüğü olmadığı için yaşayamamıştır*" metaforunu kullanan Güneri Cıvaoğlu, koalisyon ortakları arasındaki derin ayrımı ortaya koymaktaydı⁸⁵⁷.

Ecevit hükümetinin istifasına gazeteler farklı yorumlarda bulunmuştu. *Cumhuriyet*'e göre CHP-MSP koalisyonundansa en doğru çözüm yolu erken seçimdi. Ancak iki siyasi liderin anlaşması ile sağlanan koalisyon sürecinde gazete hükümetin CHP kanadını desteklemektedir. Oluşturulan haber içeriklileri, köşe yazıları ile CHP'ye yönelik olumlamlar genişçe ter bulmaktadır. Öte yandan gazetenin MSP'ye yönelik tavrı da oldukça ne ve mesafelidir. Öteki konumunda aktarılan parti, çağdışılıkla suçlanmakta her fırsatta kararları ve eylemleri eleştirilmiştir. MSP, CHP'ye sorun çıkaran bir ortak olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca Ecevit'in düşüncelerinden yola çıkarak sık sık erken seçim vurgusunu da söylemlerine yerleştirmektedir. Diğer gazetelerle kıyasladığımızda CHP-MSP koalisyonunda yaşanan gelişmeleri daha kapsamlı içerikler ürettiği görülmektedir. Daha ılımlı bir yayın siyaseti ile tanıdığımız *Milliyet*, *Cumhuriyet* kadar sert ve taraflı değildir. Döneme yönelik olaylarla ilgili gerekli haber girişleri ile okuyucuya haber akışını sağlayan *Milliyet*, hükümet bunalımının çözümü olarak erken seçimi işaret etmektedir. Gazetenin dikkat çektiği diğer mesele ise hükümet bunalımının yaşanmamasıydı. *Cumhuriyet*'in tam karşı düşüncesinde yer alan *Tercüman*'ın tavrı da sert ve taraflıdır. Gazete koalisyonun CHP kanadını eleştirmektedir. MSP'nin ılımlı bir ortak olduğu ön

⁸⁵⁶ Ahmet Kabaklı, "Kaçış", **Tercüman**, 19 Eylül 1974.

⁸⁵⁷ Güneri Cıvaoğlu, "Koalisyon Hikâyesi", **Tercüman**, 20 Eylül 1974.

plana çıkarılırken CHP'nin uzlaşmaz olduğu aktarılmaktadır. Gazetenin özellikle üzerinde durduğu konu ise Kıbrıs gibi önemli bir konu varken ülkenin kritik süreçte istifa kararının konuşuluyor olmasıdır. Kritik dönemde erken seçime gitmek için hükümetin istifa etmesini Türk siyasi tarihinde görülmemiş bir hamle olarak değerlendirmişti.

1973 seçimlerinde sandıktan tek parti iktidarı çıkmayınca uzun uğraşlar sonucunda birbirine sağ ve sol uçlarda yer alan iki partinin koalisyonu gerçekleşmişti. Taban tabana zıt olan CHP-MSP koalisyon hükümetindeki görüş ayrılıkları yedi aylık zaman diliminde giderek artmış ve Kıbrıs meselesi sonrasında ise koalisyon içerisindeki sorunlar kamuoyuna duyurulmuştu. Başbakan Bülent Ecevit başbakanlık sürecinde ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalsa da özellikle haşhaşın serbest bırakılması, Kıbrıs Harekâtı'nın başarısıyla "Karaoğlan" lakabıyla halk arasında popüler bir siyasi lider haline gelmişti. Bunula birlikte dönemin koşullarına bakıldığında o günün şartlarında sağ politik partiler ise bölünmüşlerdi. Halk tabanında karşılık bulan Bülent Ecevit, bu durumu kendisi ve partisi CHP adına değerlendirmek isteyerek ülkeyi en kısa sürede, 1974 Aralık ayı içinde bir erken seçime götürmek istemişti⁸⁵⁸.

Başbakan Bülent Ecevit güçlü bir muhalefetin olmayışının verdiği rahatlık ve koalisyon ortağı MSP ile başından beri süregelen fikir ayrılıklarını da değerlendirerek istifa kararı almıştı. Ancak istifa eden Ecevit, planlamadığı bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Anayasaya göre seçime gidilebilmesi için hükümetin 4 yıllık görev süresini doldurması gerekmektedir. Olası bir erken seçim için ya Meclis çoğunluğu kararının sağlanması ya da on dokuz ay gibi bir zaman dilimi içerisinde hükümetin güvensizlik oyu alarak düşürülmesi gerekmektedir. AP, DP, MSP gibi merkez sağda yer alan siyasi partiler olası bir erken seçimde oy kaybı ve CHP'nin seçimleri kazanma kaygısıyla erken seçim kararına yanaşmadılar. Meclis çoğunluğu sağlanamadığı için erken seçim ihtimali ortadan kalkmıştı

---

⁸⁵⁸ Arif İlman, "Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri", **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2014, ss.61-62.

Meclis'ten erken seçim kararının çıkmaması üzerine yeniden hükümet kurma yetkisi Bülent Ecevit'e verilmişti. Abdi İpekçi o günün koşullarını değerlendirdiği yazısında erken seçim için kurulması planlanan geçici hükümetin iç ve dış kamuoyunda gerekli güveni sağlayamayacağı fikrindeydi. Geçici bir hükümet, ekonomik ve siyasal alanda köklü atılımlar yapamayacaktı. Bu nedenle ulusal çıkarlar gözetilerek mümkün olan en kısa sürede erken seçime gidilmeli ve güçlü bir iktidar oluşturulmalıydı⁸⁵⁹. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, siyasi koşullarla birlikte Kıbrıs sorununun aciliyeti nedeniyle erken seçim fikrinin yerini “*derhal seçim*” fikri almıştı. Ecevit daha siyasi parti liderleri ile koalisyon ortaklığı görüşmelerine başlamadan AP lideri Süleyman Demirel ise AP'nin CHP ile bir koalisyon düşünmediğini açıklamaktaydı. İlk etapta derhal seçim şartıyla başbakanlık görevi verilen Bülent Ecevit'in AP dışındaki siyasi liderlerle yaptığı temaslar hükümet sorununu kısa yoldan çözecek formülü CHP-DeP anlaşmasına bağlı olduğunu göstermişti. Siyasi partiler yenilenecek seçim takvimini kendi siyasal çıkarları çerçevesinde belirlemek istemekteydi. CHP'nin “*derhal seçim*” tarihi 1974 yılının Aralık ayıydı. DeP, CGP ve CHP arasında geçen koalisyon görüşmelerinin sonucunda DeP ilk etapta seçim tarihini erken bulmuş daha sonra parti meclisinde yapılan görüşmeden sonra koalisyona yönelik red kararı çıkmıştı⁸⁶⁰.

Demokratik Parti'nin koalisyon teklifini reddetmesi üzerine CGP'nin kararı etkisiz hale gelmişti. Çünkü kurulacak bir koalisyon hükümeti için Meclis aritmetiğine göre DeP'in oy çoğunluğuna ihtiyaç vardı. Olası koalisyon ihtimalinin hayat bulmaması üzerine Bülent Ecevit, hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı'na iade etmek durumunda kalmıştır⁸⁶¹. CHP ve DeP görüşmelerinin sonuçsuz kalmasında *Tercüman*'ın eleştiri noktasında Bülent Ecevit vardır. Ecevit'in “*Bozbeyli'nin uzattığı son çareyi ezip geçtiği*” düşüncesinde olan gazete, seçimlere kadar Ecevit efsanesinin

---

⁸⁵⁹ Abdi İpekçi, “Mümkün Olduğu Kadar Erken Seçim”, *Milliyet*, 21 Eylül 1974.

⁸⁶⁰ Turhan Dilligil, **27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Adalet'ten Mektuplar**, Adalet Yayınları, Ankara, 1983, s. 110.; Çınar, Yıldız, **a.g.e.**, s.320.

⁸⁶¹ Cengiz Sunay, **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 194-195 *Milliyet*, 1 Ekim 1974.; Yalansız, **Türkiye'de Koalisyon...**, s s.314-315.

devam ettirilmek istendiğini bu nedenle uzlaşmaz bir tutum içerisinde olduklarını iddia etmekteydi⁸⁶².

Yaşanan bu gelişme üzerine DeP lideri Ferruh Bozbeyli, Süleyman Demirel'i lider olarak istemediğini net bir şekilde ifade eden lidersiz bir sağ koalisyon önerisinde bulunmuş olsa da Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurma görevi Süleyman Demirel'e verilmiştir. Demirel partisinin Genel İdare Kurulu toplantısında *“sol ve komünizme karşı”* bir hükümet kurmak istediği yönünde karar almıştır. Renksiz bir parti olarak görmesine rağmen MSP, AP ile ortak hükümet kurmayı kabul etmişti. Ancak DeP, Demirel'in liderliğinde bir hükümete dâhil olmayacağını yeniden açıklayınca koalisyon planı sonuçsuz kalmıştır. Çünkü Meclis aritmetiğine bakıldığında DeP'in dahil olmaması durumunda sağ bir hükümet kurabilmek için yeterli çoğunluk sağlanamıyordu⁸⁶³. Yaşanan bu siyasi gelişmelere bağlı olarak Süleyman Demirel kendisine verilen hükümeti kurma görevini iade etmek durumunda kalmıştır. AP lideri görevi iade ettikten sonra *“Solun karşısında, komünizmle mücadele edecek bir hükümet kurmak imkânı vardı. Bu fırsatı üzüntüyle ifade edeyim ki DP'nin koalisyona katılmayışi kapattı”* diyerek sağ koalisyon beklentisinde olan seçmen tabanına hitap etmişti⁸⁶⁴.

Bülent Ecevit önderliğinde kurulamayan koalisyon denemesinden sonra Süleyman Demirel de CHP'nin olmadığı sağ partilerin oluşturduğu koalisyon hükümeti denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Hükümet sorununu çözmek isteyen Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından siyasi partiler Çankaya'da toplantıya çağırıldı. Millî beraberlik hükümetinin kurulup kurulmayacağını anlamak isteyen Korutürk'ün teklifini CGP dışındaki partiler benimsemedi. CHP dışındaki partilerin kendi aralarında anlaşabilme ihtimalinin olmadığı bir kez daha denenmişti. CHP dışındaki diğer partilerin erken seçime sıcak bakmaması üzerine CHP önderliğinde koalisyon kurulması ihtimali de ortadan kalkmıştı. Bu durum dönemin basını

---

⁸⁶² Ahmet Kabaklı, “Görün Ey Millet”, **Tercüman**, 7 Kasım 1974.

⁸⁶³ İlman, **a.g.t.**, s.63.; **Milliyet**, 3-4 Ekim 1974.

⁸⁶⁴ **Milliyet**, 5 Ekim 1974.

tarafından CHP azınlık hükümetinin kurulmasının zorunluluk haline geldiği şeklinde yorumlanmıştı⁸⁶⁵.

Çankaya görüşmelerinin ardından hükümeti kurma yetkisi yeniden Bülent Ecevit'e verildi. Bülent Ecevit parti meclisiyle yaptığı görüşmeler neticesinde CHP'nin belli ilkelerinden taviz vermemek şartıyla bütün olanakları denemeyi kararlaştırdığını açıklamıştı. Bu bağlamda hükümet bunalımına çözüm bulmak amacıyla CHP, AP'ye bazı öneriler sundu. CHP'nin AP'ye sunduğu öneriler şu şekildedir:

*“Erken seçim koşuluyla, CHP Genel başkanlığında bir CHP-AP koalisyonu kurulması, Erken seçim koşuluyla, bir bağımsız başbakan başkanlığında bir CHP-AP koalisyonu kurulması, Erken seçim koşuluyla CHP'nin bir azınlık hükümeti kurması, Erken seçim koşuluyla AP'nin bir azınlık hükümeti kurması, AP-CGP-MSP ve MHP'nin kuracakları bir azınlık hükümetinin CHP tarafından dışarıdan desteklenmesi, AP'nin sürekli bir azınlık hükümeti kurması, CHP'nin sürekli bir azınlık hükümeti kurması, MSP hariç Ecevit başbakanlığında bir milli beraberlik hükümeti kurulması, Erken seçim tarihinin ekim ayına kadar ertelenmesi”*⁸⁶⁶.

CHP'nin önerileri üzerine Süleyman Demirel, hükümet bunalımının AP dışındaki partilerle de çözülebileceğine ilişkin açıklama yaparken AP'den taşıyamayacağı fedakârlıklar istenmemesini de söylemişti⁸⁶⁷. AP, CHP'nin önerilerini yapılacak AP Büyük Kongresi'nden sonra değerlendirme kararı aldığı için AP'nin kararı 1974 Kasım ayına sarkmıştı. Neticede uzlaşma çıkmamış ve AP, CHP'nin önerilerini reddetmişti⁸⁶⁸. Cumhuriyet Halk Partisi'nin hükümet bunalımını çözmek amacıyla AP'ye sunduğu uzlaşma şartlarının AP tarafından reddedilmesinden sonra *Tercüman* gazetesi konuya sütunlarında yer vermişti. Ülkede yaşanan hükümet bunalımının yarattığı asgari şartlar belirlenmeden hükümet krizinin aşılamayacağını belirten gazete, Demirel'in bu şartları açıkladığını ancak CHP liderinin anlamadığını belirtir. Demirel'in bütün memleketi etrafında toplayabileceği asgari müştereklere uyan güçlü bir yönetim talebinde bulunurken Bülent Ecevit'in CHP'nin kendi programını uygulamak istediğini ileri sürer. Bu bağlamda AP'nin aksine Bülent

⁸⁶⁵ Abdi İpekçi, “Sorun Bunalıma Dönüşürken”, *Milliyet*, 9 Ekim 1974.

⁸⁶⁶ *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1974.; *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1974.; *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1974.; *Milliyet*, 14 Ekim 1974.; *Milliyet*, 15 Ekim 1974.; *Milliyet*, 16 Ekim 1974.

⁸⁶⁷ *Milliyet*, 15 Ekim 1974.

⁸⁶⁸ İlman, a.g.t., s.64. *Tercüman*, 3 Kasım 1974.; *Tercüman*, 4 Kasım 1974.

Ecevit'in uzlaşı kapılarını kapattığı fikrindedir⁸⁶⁹. Abdi İpekçi ise AP'nin CHP ile işbirliği yapmak istememesini AP'nin CHP ile yapacağı iş birliğinde kendi siyasal çıkarları açısından zararlı sonuçlar yaratacağı şekli ile gerekçelendiriyordu⁸⁷⁰.

Adalet Partisi'nin CHP önerilerini reddetmesi üzerine hükümeti kurmakla görevlendirilen Bülent Ecevit azınlık hükümeti alternatifini denemek istemişti. Ancak bu karar dönemin muhalif olan siyasi partilerince eleştirilmişti⁸⁷¹. MSP lideri bu kararı anayasaya aykırı bulmuş, DeP hükümete güvenoyu vermeyeceklerini açıklamış, CGP çoğunluğa dayalı bir hükümetin kurulmasından yanaydı. Demirel ise CHP'nin böylelikle MSP'den kurtulmaya çalıştığı düşüncesindeydi⁸⁷². Yaşanan hükümet krizini *Tercüman*, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri farklı farklı yorumlamıştı. *Milliyet* ve *Cumhuriyet*, azınlık hükümetini muhalefet partilerinin karşı çıktığına ilişkin haber yaparken; *Tercüman* gazetesi azınlık hükümetinin kurulmasını Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün istemediğini vurgulamıştı⁸⁷³. Abdi İpekçi de muhalefet partilerinin konuyla ilgili tutumunu CHP'yi yıpratma stratejisi olarak görmekteydi⁸⁷⁴.

CHP-MSP koalisyon hükümetinin istifasından sonra yeni bir hükümet kurulana kadar Bülent Ecevit hükümetinin yönetimde kalması istenmişti. Adalet Partisi'nin uzlaşma önerilerini reddetmesi, azınlık hükümeti kurulmasının önlenmesi ile birlikte CHP Genel Başkanı ve Başbakan Bülent Ecevit partili bakanlar Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu grup başkan ve başkanvekilleriyle yaptığı toplantıdan sonra yaptığı açıklamada; CHP olarak hükümetin kurulması için belirli bir süre bekledikten sonra hükümet kurulmasa da istifa edeceklerini açıkladı. Bülent Ecevit'in bu açıklamasına Süleyman Demirel; "*Hükümeti işgal edemeyince boykot etmeye kalkıyor*" eleştirisini getirirken⁸⁷⁵. Turhan Feyzioğlu, "*hiç kimse nöbet yerini yeni*

---

⁸⁶⁹ "Kapıyı Kapayan Kim", **Tercüman**, 5 Kasım 1974.

⁸⁷⁰ Abdi İpekçi, "Demirel'in Kapattığı Kapı ve Ecevit'in Açmayı Tasarladığı Yol", **Milliyet**, 4 Kasım 1974.

⁸⁷¹ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1974.

⁸⁷² **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1974.; **Milliyet**, 6 Kasım 1974.

⁸⁷³ **Tercüman**, 5 Kasım 1974.

⁸⁷⁴ Abdi İpekçi, "Ecevit Görevi İade Etsin Peki.. Sonra", **Milliyet**, 7 Kasım 1974.

⁸⁷⁵ Hükümeti kurma görevi verilen Bülent Ecevit, AP'nin red cevabı üzerine hükümeti kurma görevini iade etti. **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1974.; **Milliyet**, 8 Kasım 1974.

*hükümet göreve başlamadan terk etmek hakkına sahip değildir” demişti.*⁸⁷⁶ Bülent Ecevit’in açıklamaları üzerine koalisyon ortağı MSP, CHP’nin hükümet görevinden ayrılması durumunda kabinde bulunan yedi MSP’li bakanın yedi ayrı bakanlığa vekâlet edebileceğini kalan on bakanlık için de başkanvekili olarak Cumhurbaşkanının atama yapması için başvuru yapacağını açıkladı. Necmettin Erbakan CHP’nin kararını da *“bu tutum siperde nöbet bekleyen bir askerin nöbeti bırakıp gitmesine benzer tarihimizde böyle bir davranış görülmemiştir”* diyerek eleştirmişti⁸⁷⁷.

Cumhuriyet konu ile ilgili yasal bir kural olamamakla birlikte parlamenter sistemlerde bir nedenle çekilen hükümetin yenisi kuruluncaya kadar mevcut hükümetin görevde kaldığına dikkat çekmektedir. Sağ partilerin hükümet bunalımı yaratarak Ecevit ismini yıpratmak istediği düşüncesini savunan gazete, CHP’nin kararına haklı gerekçeler sunmaktadır.⁸⁷⁸ Cumhuriyet’te yapılan değerlendirmenin tam tersini Tercüman’da görmekteyiz. Hükümet bunalımını Ecevit’in kendi kendine çıkardığı iddiasına yer veren gazete, iki kez Ecevit’e hükümeti kurma görevi verilmesine rağmen başarılı olamadığını ön plana çıkarmaktadır⁸⁷⁹.

Yaklaşık iki ay süren hükümet bunalımı boyunca sağ partilerin uzlaşma göstermemesi nedeniyle hükümet kurulamadı. Azınlık hükümeti deneme yetkisini Cumhurbaşkanlığından alan ve iki kez hükümeti kurma yetkisi verilmesine rağmen çabaları engellenen Bülent Ecevit görevi iade etti. CHP lideri hükümet içerisinde kendisini ve partisini yıpratmayacağını belirterek sağ partilerin bir an önce hükümet kurmalarını veya erken seçimi kabul etmemeleri halinde kendisiyle birlikte CHP’li bakanların görevi bırakacaklarını açıklayarak partisinin daha fazla yıpranmasını engellemek istemişti.

---

⁸⁷⁶ Cumhuriyet, 10 Kasım 1974.

⁸⁷⁷ Cumhuriyet, Tercüman, 10 Kasım 1974.

⁸⁷⁸ Orhan Apaydın, “Hükümet Görevi Terk Edebilir”, Cumhuriyet, 9 Kasım 1974.

⁸⁷⁹ “Bu Tahribat Önemlidir”, Tercüman, 9 Kasım 1974.

3. Sadi Irmak Hükümeti

Hükümet kurmak için bütün alternatifleri deneyen Bülent Ecevit, yaşanan hükümet bunalımı içerisinde partisini daha fazla yıpratmak istememişti. İstifa etmiş olmasına rağmen yeni bir hükümet kurulamadığı için hala yönetimde olan Ecevit hükümeti, makul süre içerisinde sağ koalisyon hükümeti kurulmaması ya da erken seçim kararı alınmaması durumunda istifa edeceğini açıkladı. Bu durum üzerine hükümet bunalımına son vermek için Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ve siyasi liderlerin Çankaya’da bir araya geldikleri görüşmede ülkeyi erken seçime götürecek tarafsız bir parlamenter başkanlığında Milli Beraberlik Hükümeti kurulmasına karar verildi. Bu bağlamda hükümeti kurmakla Fahri Korutürk Prof. Dr. Sadi Irmak’ı hükümeti kurmakla görevlendirildi⁸⁸⁰.

Sadi Irmak’ın hükümeti kurmakla görevlendirilmesini “*iktidar boşluğu*” olarak değerlendiren Ali Gevgilili, bu durumu sayısal çoğunluğu elinde tutan sağ partilerin kendi siyasal iktidarlarını yaratamayışının sonucu olarak görmektedir⁸⁸¹. *Tercüman* ise “*yemeyenin malını yerler*” deyiimi ile CHP’ye göndermede bulunmaktadır. CHP’nin seçim sonuçlarını beğenmeyerek erken seçim için ısrar etmesi sonucunda ülkenin böyle bir duruma geldiği iddiasındadır⁸⁸². *Tercüman*’ın ileri sürdüğü bir başka görüş ise Ecevit hükümetinin makul süre içerisinde hükümet kurulmaz ise istifa edeceğine yönelik açıklamalarından sonra Irmak hükümetinin kurulması fikri olası bir hükümet boşluğu yaşanmaması için ortaya atılmış yoldur⁸⁸³. Hükümeti kurmakla görevlendirilen Sadi Irmak’a siyasi partilerin üye vermeyeceğini açıklaması üzerine Irmak bağımsızlardan oluşan bir kabine oluşturacağını açıkladı. Konu ile ilgili *Cumhuriyet*’in ilk değerlendirmesi, kabinedeki bakanların bürokratik olduğuydu. Kabinenin ilk etapta 12 Mart’ın olağanüstü hükümetlerini anımsattığı da yapılan değerlendirmeler arasındadır. Bağımsız kabinenin kurulmasının sorumlusu

⁸⁸⁰ Turan, a.g.e., s.323.; Soner Yalçın, **Erbakan: Eziyet Edilerek Yalnızlığa Yükseltelen Bir Siyasal Liderin Portresi**, 2.baskı, Kırmızı Kedi Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.117.

⁸⁸¹ Ali Gevgilili, “Türkiye’de Büyük Uyanış ve Başbakan Irmak”, **Milliyet**, 14 Kasım 1974.

⁸⁸² “Çaresizlik Hükümeti”, **Tercüman**, 17 Kasım 1974.

⁸⁸³ “Çıkar Yol Kalmayınca”, **Tercüman**, 16 Kasım 1974.

olarak Meclis'teki sağ partileri işaret eden gazete, Irmak hşkşmetinin sağ partilerin sorumsuzluğu sonucunda ortaya çıktığını ifade eder⁸⁸⁴.

Hşkşmeti kurmakla gşrevlendirilen Sadi Irmak kurulacak olan hşkşmetin sadece seçim hşkşmeti olmadığını aynı zamanda hizmet kabinesi olacağını açıklamışsa da CGP dışındaki Meclis'te yer alan siyasi partiler kurulacak Sadi Irmak hşkşmetine üye vermeyecekti. Bu durum şzerine Sadi Irmak, meclis dışından ve CGP desteği ile hşkşmetini kurmuřtur⁸⁸⁵. 17 Kasım 1975 tarihinde kurulan Sadi Irmak Hşkşmeti şu şekildedir:

Başbakan	Ord. Prof. Dr. Sadi IRMAK
Başbakan Yardımcısı	Zeyyat BAYKARA
Devlet Bakanı	Mehmet ÖZGÜNEş
Devlet Bakanı	Muhlis FER
Devlet Bakanı	Salih YILDIZ
Adalet Bakanı	Hayri MUMCUOğLU
Dışışleri Bakanı	Melih ESENBEL
İçişleri Bakanı	Mukadder ÖZTEKİN
Milli Savunma Bakanı	İlhani SANCAR
Milli Eğitim Bakanı	Safa REİSOğLU
Maliye Bakanı	Prof. Dr. Bedri GşRSOY
Bayındırlık Bakanı	Dr. Vefa TANIR
Ticaret Bakanı	Haluk CİLLOV
Sağlık Bakanı	Dr. Kemal DEMİR
Gşmrşk ve Tekel Bakanı	Baran TUNCER
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı	Reşat AKTAN
Ulaştırma Bakanı	Prof. Dr. Sabahattin ÖZBEK
Çalışma Bakanı	Prof. Dr. Turhan ESENER
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Mehmet GÖLHAN
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Erhan IşIL
Turizm ve Tanıtma Bakanı	İlhan EVLİYAOğLU

⁸⁸⁴ "Sakıncalı Hiyerarşı", **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1974.

⁸⁸⁵ Ahmad, **Modern...**, s.332-333.**Cumhuriyet**, 16 Kasım 1974; **Tercşman**, 16 Kasım 1974.; **Milliyet**, 18 Kasım 1974.

İmar ve İskân Bakanı	Selahattin BABÜROĞLU
Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanı	İsmail Hakkı AYDINOĞLU
Orman Bakanı	Prof. Dr. Fikret SAATÇİOĞLU
Gençlik ve Spor Bakanı	Zekai BALOĞLU
Kültür Bakanı	Nermin NEFTÇİ
Sosyal Güvenlik Bakanı	Sadık ŞİDE
Kaynak: Resmi Gazete , 18 Kasım 1974, S.15066.s1.	

Tablo 8: Sadi Irmak Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi

Tercüman yazarlarından Ahmet Kabaklı, Sadi Irmak hükümetinin Türkiye’deki kötü ihtimallerin en iyisi olarak kurulduğunu ve “*mecburi*” bir hükümet olduğunu ortaya koyar⁸⁸⁶. Meclis’te siyasi partiler varken Irmak hükümetinin kuruluş şekli *Milliyet* tarafından da beğenilmemişti. Ya çoğunluğu politik sağda bir koalisyon ya da azınlık hükümeti kurularak erken seçime gidilmesi gerektiği düşüncesindedir. Bu ihtimallerin dışındaki seçeneklerin parlamentonun kendisini inkâr olarak görmektedir⁸⁸⁷. Irmak hükümetinin kurularak, erken seçime gidilmesi kararı Nadir Nadi tarafından değerlendirilmişti. 1973 seçimlerinin ilerici güçler için umut verici, tutucular hesabına ise umut kırıcı olduğuna değinen Nadi, tutucu çevrelerin seçimlerden sonra bütün güçleri ile CHP’yi yıpratmaya çalıştıklarını belirtir. CHP’nin güçleneceği endişesini taşıyan sağ politik partilerin ne erken seçime ne de ortak koalisyonu yanaşmadıklarına dikkat çekmekteydi⁸⁸⁸.

Kurulan hükümetin programı 24 Kasım 1974 tarihinde her iki mecliste de okunmuştur. Programda parlamentoda temsil edilen siyasi partilere dayanacak istikrarlı bir hükümet kurma zorunluluğuna vurgu yapılırken, hükümetin en kısa sürede erken seçime gitmek istediği belirtilmektedir. Partiler dışı ve tarafsız olan hükümet, karma ekonomi modeline inanmaktadır. Rekabet koşullarını işletmek, stokçuluğu önlemek için halkın ihtiyaçlarını karşılamak yaşanan kıtlığı önlemek istenmektedir. Köylüye emeğinin karşılığında insanca yaşama hakkı sağlanarak,

⁸⁸⁶ Ahmet Kabaklı, “Mecburi Hükümet”, *Tercüman*, 18 Kasım 1974.

⁸⁸⁷ Mümtaz Soysal, “Erken Seçim Hükümeti Nasıl Olur?”, *Milliyet*, 23 Kasım 1974.

⁸⁸⁸ Nadir Nadi, “Yeter Artık”, *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1974.

imkânlar ölçüsünde korunacaktır. Üretim artırımını için; gübrelememe kaliteli tohum, makineleşmeye önem verileceği belirtilmiştir. Dış kaynaklara bağılılığı azaltmak ve dış dengenin sağlanması planlananlar arasında küçük sanayici ve esnaf için kredi, hammadde eğitim ve alt yapı problemlerinin çözümüne çaba harcanacaktır. Kıbrıs'taki Türk toplumunun güvenliğinin eşit haklara dayanan yeterli güvenliği kapsayan sağlam ve sürekli bir anayasa düzeni içinde sağlanmasını hedeflemiştir. Bütün bunlarla birlikte Sadi Irmak hükümeti parlamentoda temsil edilen siyasi partiler tarafından bir koalisyon olanağı sağlanması durumunda kurulmasını arzu ettiğimiz böyle bir hükümete görevi derhal devretmeye hazır olduklarını dile getirmiştir⁸⁸⁹.

Hükümet programının her iki mecliste de okunmasından sonra 29 Kasım 1974 tarihinde Bakanlar Kurulu programı partiler tarafından görüşülmüştür. DeP Grubu adına konuşan Altınsoy; “*Her ne olursa olsun, yeter ki hükümet olsun*” fikriyle hareket edilerek demokratik anayasa kurullarıyla bağdaşmayan bir hükümet kurulduğunu dile getirmekteydi. CGP Grubu adına Mehmet Altmışyedioğlu; hükümet bunalımından çıkmak için son çözüm yolu olarak gördüğü Sadi Irmak hükümetine partisinin güvenoyu vereceğini açıkladı⁸⁹⁰. CHP Grubu adına konuşan Bülent Ecevit, hükümet programını nötr denebilecek bir program olarak niteler ve bu şekildeki bir hükümetin anayasa ile bağdaşmadığını, partilere dayanmayan hükümetleri anayasanın öngörmediğini ifade etmiştir. DeP lideri Bozbeyli erken seçimin şart olduğunu, MSP lideri Erbakan, kuruluş şekli ile millete hesap vermek zorunda olmayan bu hükümete normal karşılayamayacaklarını açıklamıştır⁸⁹¹.

Sadi Irmak hükümeti üzerinden genel siyasi değerlendirmede bulunan Nadir Nadi, ülkede yaşanan bunalımın kaynağı olarak Meclis'teki sağ partileri işaret etmektedir. Erken seçime de koalisyona da yanaşmayan sağ partilerin bütün demokratik yolları tıkadığını ifade eder. Bu şartlar altında kurulan Sadi Irmak hükümetinin CGP dışındaki hiçbir parti tarafından onaylanmadığını belirten gazeteci hükümetin güvenoyu alamayacağına dikkat çekmekte ve hükümet krizinin devam

⁸⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dön:4, C.7.: Bir:9, (24 Kasım 1974), ss.132-144.

⁸⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dön:4, C.:7, Bir:10, (27 Kasım 1974), ss. 158-159.

⁸⁹¹ A.g.d., s.176-189.

edeceğini ileri sürmektedir⁸⁹². *Cumhuriyet* söylemleriyle sağ partileri kamuoyuna uyumsuz ve hükümet bunalımının sebebi olarak yansıtmaya amacındadır. *Tercüman* da Meclis'te yer alan siyasi partilerin hükümet kurmaları gerektiği ya da kurulan Irmak hükümetine güvenoyu vermeleri önerisini getirmektedir⁸⁹³. Gazete değerlendirmesiyle hükümet bunalımı yaşanmaması konusundaki hassasiyetini ifade etmektedir. Abdi İpekçi ise farklı bir açıdan bakarak uzun zamandır devam eden hükümet bunalımının toplumda kızgınlık ve umutsuzluk yarattığını ortaya koymaktadır. Sadi Irmak hükümetinin güvenoyu alamaması durumunda siyasi partilerin halkın hedefi olacağı çıkarımına yer vermektedir⁸⁹⁴.

Millet Meclisi'nin 29 Kasım tarihli oturumunda yapılan güven oylamasından hükümet, 17 olumlu oy alırken, 358 red almıştır. Güvenoyu alamayan Sadi Irmak hükümeti, Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmuş, Cumhurbaşkanı ise Irmak'a yeni bir hükümetin kurulmasına kadar Başbakanlık görevini yürütmesini istemişti. Dış politikada Kıbrıs sorununun da devam ettiği bir dönemde yaşanan hükümet krizi 1975 yılı Mart ayına kadar devam etmişti. Sadi Irmak, Cumhurbaşkanı'ndan gelen teklifi kabul etmesi üzerine ülke meclisten güvenoyu alamamış bir hükümet tarafından yönetilmişti⁸⁹⁵.

Yaşanan hükümet bunalımına yönelik *Milliyet* bir an önce erken seçime gidilmesi çağrısında bulunurken sağ partilerin temsilcisi olan *Tercüman* bu görüşte değildir. Erken seçimi Türkiye koşullarında acil bir sorun olarak görmeyen gazete, siyasi partilerin hükümet buhranını aşmak için samimi çaba göstermedikleri fikrindedir⁸⁹⁶. *Tercüman*'ın bu söylemde olmasının örtük anlamdaki nedeni ise sağ partilerin koalisyon kurma olasılığıdır. Çünkü başta AP olmak üzere Meclis'te yer alan sağ partiler oy kaygısı nedeniyle erken seçim istememektedir.

⁸⁹² Nadir Nadi, "Program Okunurken", *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1974.

⁸⁹³ "Bu Güçlükleri Kimse Tek Başına Aşamaz", *Tercüman*, 21 Kasım 1974.

⁸⁹⁴ Abdi İpekçi, "Takkeleri Öne Koyma Zamanı", *Milliyet*, 24 Kasım 1974.

⁸⁹⁵ Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örnek Olayı*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s.196.

⁸⁹⁶ "Geliyorum Diyen Tehlike", *Tercüman*, 27 Kasım 1974.

Cumhuriyet ve *Milliyet* gazetelerinin yaşanan hükümet bunalımından çıkmak için erken seçime işaret ettiği görülürken; *Tercüman* gazetesi erken seçimin aciliyeti olmadığına dikkat çeker. *Cumhuriyet* yer verdiği söylemlerle sağ partileri kamuoyunda uyumsuz bir nitelikte gösterme çabasındadır. *Milliyet* ise toplumsal bir çıkarımla sağ partileri ikna süreci yürütürken, toplumsal rıza üretimine de hizmet etmektedir. Partiler arasında bir koalisyon oluşturulması fikrine yer veren *Tercüman*, yaşanan hükümet bunalımından CHP'yi sorumlu tutmaktadır. Ancak siyasi literatür incelemelerine baktığımızda başta CHP ve Bülent Ecevit olmak üzere hükümetin kurulması için samimi bir çaba gösterdikleri açıktır. CHP'nin Adalet Partisi'ne bile öneriler götürmüş olması hükümet bunalımından çıkmak istediğinin samimi göstergesidir. CHP'nin çabasına karşılık sağ politik partilerin CHP azınlık hükümeti veya sağ koalisyon fikrine yanaşmamış olmalarına bakılırsa hükümet bunalımından faydalanarak zaman kazanmak istedikleri ortadadır. Hükümet bunalımı sürecinde CHP'yi özellikle de halkta büyük bir sempati, toplayan Bülent Ecevit'in popülarlığını kırmak isteyen sağ partiler hükümet krizini değerlendirerek zaman kazanmışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ VE YAŞANAN GELİŞMELER (1975-1977)

1. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemi (1975-1977)

Hükümet bunalımının son bulması adına bağımsızlardan oluşan Sadi Irmak hükümetinin Meclis'te güvenoyu alamaması üzerine sağ politik partiler arasında Milliyetçi Cephe(MC) fikri düşünce olmaktan çıkmıştır. AP lideri Süleyman Demirel tarafından Meclis'te yer alan sağ partilere koalisyon çağrısı yapıldı. Bu hamlesiyle Adalet Partisi sağ politik partileri etrafında toplayarak kendisine karşı muhalefeti etkisiz hale getirmek isterken bir yandan da CHP'ye karşı ortak “cephe” hareketi yakalamış olacaktı. Süleyman Demirel cephe oluşumunu planlarken bir taraftan da sağ partilerin CHP ile olası bir koalisyon ihtimalini de ortadan kaldırmak istemekteydi⁸⁹⁷. AP'nin koalisyon teklifi Demokratik Parti(DeP) tarafından partiyi bölme hareketi ve entrika olarak algılanırken⁸⁹⁸ DeP, Demirel başkanlığında bir hükümete katılmayacaklarını ve hükümete dışarıdan da destek vermeyeceklerini açıklamıştı⁸⁹⁹. DeP'in sağ koalisyona yönelik olumsuz kararı *Tercüman* tarafından kurulacak bir sağ koalisyonu “*baltalama*” hareketi olarak değerlendirilmişti⁹⁰⁰. Gazete DeP'in ikna edilmemesi durumunda erken seçimin zorunluluk olduğuna dikkat çekmekteydi⁹⁰¹. Sağ partiler tarafından yürütülen koalisyon görüşmelerinden umutsuz olan Abdi İpekçi ise “*oyalamayın bizi boş yere*” yorumuyla sağ partilerin bir araya gelemeyeceğine dair görüş bildirmişti⁹⁰².

⁸⁹⁷ Tanel Demirel, **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004,s.70.; **Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman**, 7 Aralık 1974.

⁸⁹⁸ **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1974.; **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1974.

⁸⁹⁹ **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1974.

⁹⁰⁰ “Tavanın Tabana İhaneti”, **Tercüman**, 9 Aralık 1974.

⁹⁰¹ “Milli Cephe'yi Kim Haçerliyor?”, **Tercüman**, 8 Aralık 1974.

⁹⁰² Abdi İpekçi, “Oyalamayın Bizi Boş Yere”, **Milliyet**, 5 Aralık 1974.

DeP'in kararına rağmen diğer partiler (MSP-CGP-MHP) Demirel'in teklifini olumlu karşılamışlardı. Başından beri sağ koalisyonun kurulması gerektiğini savunan *Tercüman*, siyasi partilerin koalisyon için görüşmeler yaptığı günlerde de konuyu köşesinde değerlendirmektedir. Milliyetçi partilerden oluşan bir koalisyon hükümetinin artık kurulmasını zorunluluk olarak gören gazete, koalisyonun kurulmaması durumunda bazı parti liderlerinin halk nazarında suçlu konuma geçeceğini düşünmekteydi. Meclis'te yer alan beş milliyetçi partinin bir araya gelerek memleketi anarşi, ümitsizlik, seçim havasından kurtararak hükümeti kurmaları ve ülkeyi 1977 seçimlerine kadar yönetmeleri gerektiği görüşünü paylaşmıştı⁹⁰³.

Siyasi liderler arasında gerçekleşen bir dizi görüşme sonrasında AP-MSP-CGP-MHP'den oluşan Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasına yönelik anlaşmanın sağlandığı kamuoyuna duyuruldu⁹⁰⁴. CHP, sağ partilerin birliğini "*Milliyetçi Cephe sloganıyla siyaset yapmaya kalkışmaları ancak bir eziklik duygusunun belirtisi sayılabilir*" açıklamalarıyla DeP lideri Bozbeyli ise "*Milli Cephe değil Demirel cephesi kuruluyor*" sözleri ile eleştirmişti⁹⁰⁵. Cephecilerin lideri olarak Demirel ise eski demokratları partisine davet ederek Milliyetçi Cephe'nin Demokrat Parti'ye her zaman açık olduğu mesajını vermektedir⁹⁰⁶. Sağ partiler tarafından oluşturulan Milliyetçi Cephe oluşumundan duyduğu memnuniyeti ise *Tercüman* "*müjde*" duyurmuştu⁹⁰⁷.

DeP dışındaki partilerin birleşerek Milliyetçi Cephe'yi oluşturması üzerine Süleyman Demirel, görev verilmesi durumunda hükümeti kurmaya hazır olduklarını kamuoyuna açıkladı. AP-MSP-CGP ve MHP ortaklığının DeP'in katılmasına ihtiyaç kalmadan hükümeti kurabileceği düşüncesi vardı. Dört partinin Meclis'teki üye sayısı 212'ydi. Bazı DeP'liler kabul oyu vermese bile oylamaya katılmaması ve bağımsızların da destek verdiği bir senaryoda hükümet kurulabilmekteydi. Çünkü

⁹⁰³ Ahmet Kabaklı, "Memleket Hükümete Sıktır", *Tercüman*, 8 Aralık 1974.

⁹⁰⁴ *Milliyet*, 17 Aralık 1974; *Tercüman*, 17 Aralık 1974.; Uğur Gümüştakin, *Ufuk ve Çizgi Olaylar/Seçimler/Buhranlar*, Gümüştakin Yayınları, İstanbul, 1976, ss.104-106.

⁹⁰⁵ *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1974.; *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1974.; *Milliyet*, 16 Aralık 1974.; *Milliyet*, 23 Aralık 1974.

⁹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1974.

⁹⁰⁷ Ahmet Kabaklı, "Aydınlığa Doğru", *Tercüman*, 17 Aralık 1974.

hükümetin güvenoyu alabilmesi için 226 kabul oyu alma zorunluluğu yoktu. Oylamaya katılacakların yarısından bir fazla kabul oyu alması yeterliydi. Bu açıdan değerlendirildiğinde DeP haricinde kurulan Milliyetçi Cephe koalisyonunun hükümeti kurma olasılığı bulunmaktaydı. Bu gelişmelerin üzerine Meclis'te bulunan beş bağımsız milletvekili ülkenin parlamentoya dayalı bir hükümete olan ihtiyacını dile getirerek kurulacak herhangi bir hükümeti destekleyeceklerini açıklamışlardı⁹⁰⁸. Hükümetin kurulmaya çalışıldığı günlerde eski Demokrat Partililere siyasi hakları geri verilmişti⁹⁰⁹. Dört sağ politik parti lideri açıklamalarında yapıcı bir dil kullanarak bütün milliyetçileri aynı hedef etrafında toplanmaya davet etmişti⁹¹⁰. DeP lideri Ferruh Bozbeyli'nin bu davete tepkisi sert olmuş *"DP'den çivi bile sökemezler"* sözleri ile DeP'i bölemeyeceklerini ileri sürmüştü⁹¹¹.

Milliyetçi Cepheyi kurma konusunda hevesli olan dört siyasi parti lideri kendi aralarındaki görüşmelere hız vermiştir. 21 Aralık günü yapılan görüşmede partilerin seçim ittifakı kurmasına olanak tanıyan bir kanun değişikliğiyle ilgili görüşmelerin yapılmasından sonra Necmettin Erbakan; *"güvenoyuna en yakın topluluk bizim topluluğumuzdur. Hükümet kurmak ve bunalımı aşmak zorunluluğu bizim topluluğumuzun üzerinde değildir. Bizim dışımızdaki partilerin de sorumlulukları bulunmaktadır. Bu partiler ya hükümeti kurmalılardır ya da bize imkân vermelidirler"*⁹¹² sözleriyle hükümeti kurmak için yetki istediklerini açıklamaktaydı. Öte yandan *Cumhuriyet* yer verdiği bir haberde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Millet Meclisi'nde 226 rakamını sağlamadığı takdirde AP lideri Süleyman Demirel'e hükümeti kurma görevi vermeyeceği bilgisini kamuoyuyla paylaşmıştı⁹¹³.

Sağ partilerin basın destekçisi *Tercüman* yazarlarından Ahmet Kabaklı kurulacak Milliyetçi Cephe hükümetinin herkes için *"hayırlı"* olacağı düşüncesini

⁹⁰⁸ **Milliyet**, 15 Aralık 1974; **Milliyet**, 17 Aralık 1974. **Hürriyet 1975 Ansiklopedik Yıllığı**, Hür Ofset Matbaası, İstanbul, 1975, s. 644.

⁹⁰⁹ Nedim Yalansız, "27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri", **Turkish Studies**, Cilt.7 Sayı:3, Yaz:2012,s.2592. (Erişim Tarihi:17.12.2023); **Milliyet**, 18 Aralık 1974.

⁹¹⁰ Acar Tuncer, **Milliyetçi Cephe Birliği**, Karınca Matbaacılık, 1976, s.36.

⁹¹¹ **Milliyet**, 19 Aralık 1974.

⁹¹² **Milliyet**, 22 Aralık 1974.

⁹¹³ **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1974.

paylaşarak toplumsal ikna sürecini yürütmekteydi⁹¹⁴. Abdi İpekçi ise Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulup kurulmamasını AP'nin çıkarları ile ilgili olduğu düşüncesindeydi. Hükümetin kurulabilmesi için DeP'e ihtiyaç olduğuna dikkat çeken gazeteci, Bozbeyli'nin Milliyetçi Cephe koalisyonuna katılmayı reddetmesi üzerine sağ partilerin Bozbeyli'ye yönelik “*ihamet*” propagandası yürüttüğünü yazmıştı. İpekçi bu yorumu ile sağ koalisyonu oluşturan partilerin DeP'den milletvekili koparmaya çalıştıkları iddiasındadır⁹¹⁵.

Milliyetçi Cephe partileri 1975 yılının ilk günlerinde yayınladıkları ortak bir bildiri ile Fahri Korutürk'e “*Cumhurbaşkanının hükümeti kurma görevini ya CHP ile DP'ye vermesini, onlar kuramadıkları takdirde Milliyetçi Cepheyi görevlendirmesi*” için çağrıda bulunmuştu⁹¹⁶. Milliyetçi Cephe'nin çağrısı sonrasında Çankaya çevresinden alınan haberlere göre Cumhurbaşkanı Korutürk'ün hükümet bunalımının geniş tabanlı bir intikal hükümeti kurulmasıyla çözümleneceğine yönelik görüş ortaya attığı ileri sürüldü. Bu haber *Milliyet*'te yer bulurken *Cumhuriyet*'te değinilmemiş *Tercüman* ise yalanlanmıştı⁹¹⁷. Haberin çeşitli görüşlerde muallak yaratması üzerine Cumhurbaşkanlığı Sekreterliği, Cumhurbaşkanının bir yıl içerisinde 9 defa Başbakan adayı atadığını koşullar elverdiği takdirde yeniden Anayasa'nın kendisine verdiği yetkiyi kullanacağına yönelik açıklamada bulunmuştu⁹¹⁸. Abdi İpekçi, Cumhurbaşkanının Milliyetçi Cephenin oluşturacağı bir hükümetin devamlı ve uzun ömürlü olamayacağı düşüncesinde olduğunu belirtmekteydi. İpekçi'ye göre Korutürk'ün geçerli gördüğü görüş geniş tabanlı bir hükümetin kurulmasının ardından erken seçime gidilmesidir. Buradaki amaç bakan vermeseler bile geniş tabana sahip AP ve CHP'nin kurulacak hükümete destek(güvenoyu) vermeleri ve böylece uzlaşmanın sağlanmasıdır⁹¹⁹. Cumhurbaşkanının açıklamasından yaklaşık iki hafta sonra yeniden bir araya gelen Milliyetçi Cephe partileri hükümet bunalımının sona erdirilmesi için Cumhurbaşkanının bir an önce hükümet kurmak için görevlendirme

⁹¹⁴ Ahmet Kabaklı, “Milliyetçi Cephe”, **Tercüman**, 18 Aralık 1974.

⁹¹⁵ Abdi İpekçi, “Daha Çok Bekleriz”, **Milliyet**, 14 Aralık 1974.

⁹¹⁶ **Milliyet**, 8 Ocak 1975.

⁹¹⁷ **Milliyet**, 11 Ocak 1975.; **Tercüman**, 11 Ocak 1975.; **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1975.

⁹¹⁸ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1974.

⁹¹⁹ Abdi İpekçi, “Cumhurbaşkanının Görüşleri”, **Milliyet**, 11 Ocak 1975.

yapması gerektiği fikrini tekrarlamışlardı. Milliyetçi partilerin 213 milletvekiline sahip oldukları, beş bağımsız milletvekilinin de kendilerine destek verecekleri ve DeP'den de oy alabilecekleri hatırlatılmaktaydı. Abdi İpekçi konu ile ilgili olarak, *“benim oğlum bina okur, döner döner yine okur”* sözünü hatırlatarak Milliyetçi Cepheye yeni bir gelişmenin olmadığına dikkat çekmişti⁹²⁰.

Milliyetçi Cephe partileri şubat ayı içerisinde de koalisyon hükümetini kurmanın yollarını aramışlardı. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulamamış olması erken seçim konusunu gündeme taşımıştı. Demokratik Parti İkinci Kongresi'nde konuşan Ferruh Bozbeyli, *“erken seçim için ısrarlı ve katı bir tutum içinde değiliz. Ortaklık kurulur ortak olanlar seçim tarihini kendi aralarında kararlaştırabilirler biz bu konuda yardımcı olacağız”* demiştir⁹²¹. Ecevit, İstanbul'da yaptığı basın toplantıda Milliyetçi Cephe'nin kurulamayacağını belirterek *“siyasi partilerin erken seçim tarihini saptayarak derhal seçime gitmeleri bir ulusal zorunluluk haline gelmiştir”*⁹²² açıklaması ile ülkenin erken seçime gitmekten başka çıkar yolunun olmadığını tekrarlamıştı. Süleyman Demirel de *“ya hükümet kurarak, ya seçime giderek bunalımdan çıkılır”* sözleri ile erken seçime olumlu karşıladıklarını gösterir nitelikte bir açıklamada bulunmuş hatta Milliyetçi Cephe partileri yaptıkları toplantıda seçim ittifakında bile anlaşmışlardı⁹²³.

İleride Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasında önemli bir yeri olacak olan siyasi karakter eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da hükümet bunalımının çözülmesi için siyasi arenada yer almıştı. Celal Bayar hükümet bunalımının çözülmesi için CHP'nin dışında kalan tüm partilerin *“seçimle gelmiş herhangi bir partili parlamenterin başkanlığını”* kabul etmesini önermekteydi. Ancak bu karar AP'nin yetkili organları tarafından olumlu karşılanmadı ve AP, Süleyman Demirel başkanlığında kurulmayacak bir hükümete katılmayacaklarına yönelik açıklamada bulundu⁹²⁴. AP'nin bu tutumundan rahatsız olan DeP, AP'nin kararından vazgeçmesi

⁹²⁰ Abdi İpekçi, “Cephelerde Yeni Bir şey Yok”, **Milliyet**, 23 Ocak 1975.

⁹²¹ **Milliyet**, 2 Şubat 1975.

⁹²² **Milliyet**, 10 Şubat 1975.; **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1975.

⁹²³ **Milliyet**, 12 Şubat 1975.; **Milliyet**, 22 Şubat 1975.

⁹²⁴ **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1975.

istemmişti. Celal Bayar'ın solun karşısında milliyetçi bir hükümetin kurulması yolunda AP ve DeP'ye yapmış olduğu teklif DeP Parti Divanı'nın gündemine dahi alınmamıştı. Bu durum üzerine DeP içerisinde muhalif olarak tanımlanabilecek bir grup, parti yönetimine tepki gösterdi. Başta Saadettin Bilgiç'in olduğu bir grup DeP üyesi divan toplantısına katılmama kararı alırken 3 üye de toplantıyı terk etmişti⁹²⁵. Yaşanan bu gelişme DeP içerisindeki ilk çatlaktı. Saadettin Bilgiç önderliğindeki parti içi radikal muhafazakâr düşünce zamanla daha da derinleşecektir⁹²⁶.

1975 yılı Türkiye'sinde hükümet krizi devam ederken bir taraftan da toplumsal şiddet gün geçtikçe artmaktaydı. Hükümet krizinin devam ettiği dönemde ülkenin radikal sağ hareketi Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği'nin(TÖB-DER) yurt çapında düzenlediği *"Faşizmi ve Pahalılığı Protesto"* adlı kapalı salon toplantılarına müdahalesi sonucunda 8 ilde olaylar çıkmıştı. Malatya'da yaşanan olaylarda bir vatandaş hayatını kaybederken kitapçıları, işyerleri, CHP ve TÖB-DER merkezleri taşlanmıştı. Bülent Ecevit'in olaylara olan tepkisi *"Devleti zorbalıkla ele geçirmek isteyen bir azınlık, bir merkezden düzenlediği belli olan bir isyan hareketine girmiştir"* şeklindeydi⁹²⁷. Başbakan Sadi Irmak'ta *"devletimiz her türlü yasa dışı davranışa son verecek güçtedir. Güvenlik kuvvetlerine kesin emir vermiştir"* derken siyasi partilerden konuyla ilgili net ve ortak tavır göstermeleri istendi⁹²⁸. Malatya olaylarının ardından 24 Şubat tarihinde Erzincan'da da bir takım olaylar gündeme geldi. CHP ve TÖB-DER binaları ile bazı iş yerleri tahrip edilirken, 13 yaşında bir ilkokul öğrencisi hayatını kaybetmişti. Milliyetçi Cephe partileri *"anarşiyi CHP desteklemiştir"* diyerek olaylarda CHP'yi sorumlu tutmuşlardı⁹²⁹. Hükümet bunalımının yaşandığı dönemde kanlı toplumsal olayların yaşanması Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasını geciktirmişti. Ancak bununla birlikte Demokratik Parti içerisinde ortaya çıkmış olan muhalif kanat Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulma ihtimalini yeşertmekteydi.

⁹²⁵ **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1975.

⁹²⁶ Bilgiç, **a.g.e.**, s.131.

⁹²⁷ **Tercüman**, 16 Şubat 1975.; **Milliyet**, 16 Şubat 1975.; **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1975.

⁹²⁸ **Milliyet**, 17 Şubat 1975.

⁹²⁹ **Milliyet**, 24 Şubat 1975; **Milliyet**, 24 Şubat 1975; **Tercüman**, 24 Şubat 1975.; **Tercüman**, 25 Şubat 1975.

1975 yılı Mart başında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından Milli Koalisyon hükümetinin kurulmasına yönelik açıklama kamuoyuna duyuruldu. Korutürk böylece yaşanan politik gerginliği azaltmayı, ülkede yaşanan sosyo-ekonomik sorunları kontrol altına almayı amaçlamaktaydı⁹³⁰. Bu doğrultuda Meclis'in belirleyeceği bir tarihte erken seçime gidilmesi şartıyla Kontenjan Senatörü Prof. Dr. Sadi Irmak hükümeti kurmakla görevlendirmişti. Fahri Korutürk'ün açıklaması üzerine siyasi parti liderlerinin değerlendirmelerine bakıldığında CHP erken seçim fikrine sıcak bakarken bağımsızlar milli koalisyon fikrine karşı olduklarını açıklamışlardı. Milliyetçi Cephe partilerinin fikirleri de bağımsızlarınkı ile aynıydı. MSP lideri Necmettin Erbakan, hükümet bunalımına tek çözüm yolunun Milliyetçi Cephe olduğunu belirtirken, AP, hükümet modelini çözüm olarak görmemiş, CGP de Milli Koalisyonu kurma zamanının geçtiğini ifade etmişti⁹³¹.

Tercüman daha önce denenmiş ve başarısız olmuş Milli Koalisyon formülünde ısrarcı olunmasını hatalı bir girişim olarak görmektedir. Bu kararın yaşanan hükümet bunalımını derinleştirmekten başka bir işe yaramayacağı düşüncesindedir⁹³². Abdi İpekçi ise Korutürk'ün bu kararını belirli partilerin siyasal çıkarlarını engelleme hareketi olarak değerlendirmişti⁹³³.

Sadi Irmak kurmak istediği kabinede Meclis'te iki güçlü parti olan AP-CHP ortaklığının sağlanmayı amaçlamaktaydı. Ancak AP lideri Demirel, "*kaderimizi Milliyetçi Cepheye bağladık, Milli Koalisyona ihtiyaç yoktur*" sözleriyle kurulacak hükümete bakan vermeyeceklerini açıklamıştı⁹³⁴. Hükümeti kurma yolunda ilk tur görüşmelerinin sonuçsuz kalması ile Sadi Irmak ikinci tur görüşmelere başlamıştı. Bu kez CHP'nin dışarıdan destek verdiği DeP ve Teknokratlar modeli denenmek istenmekteydi. Bu formül DeP içerisindeki muhalif kanat tarafından eleştiriyle karşılanmıştı. DP Genel Merkezi'ne karşı olan grup yöneticilerin böyle bir ortaklığa

⁹³⁰ Cevdet Aykan, **Demokratik Süreç ve Anılar**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2003, s.310.

⁹³¹ **Tercüman**, 2 Mart 1975.

⁹³² "Gerekçesi De Hatalı Formülü De", **Tercüman**, 3 Mart 1975.

⁹³³ Abdi İpekçi, "Korutürk'ün Sağduyusu", **Milliyet**, 2 Mart 1975.

⁹³⁴ **Tercüman**, 5 Mart 1975.; **Cumhuriyet**, 5 Mart 1975.

katılım göstermeleri durumunda güvenoyu vermeyeceklerini açıklamışlardı⁹³⁵. “Demirel’in yamalı bohçasına kıyasla bu formülü elbette yeğdir” diyen Nadir Nadi, Milliyetçi Cephe’yi “yamalı bohça” benzetmesinde bulunarak, MC formülü yerine diğer formülün daha başarılı olacağını ileri sürmekteydi⁹³⁶. Sadi Irmak, bu formülde ısrar etmeyerek Cumhurbaşkanlığına hükümeti kurma görevini iade etmişti. Hükümeti kurma görevini iade ettikten sonra konu ile ilgili olarak, “Belki imkânlardan bir tanesiydi. Fakat bugünkü koşullar altında böyle bir kombinasyonun başarılı olabileceği çok şüpheliydi. Onun için daha fazla zaman kaybetmeksizin emaneti iade etmekte fayda gördüm” açıklamasında bulundu⁹³⁷. Sadi Irmak’ın hükümeti kurma görevini iade etmesinden sonra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, liderle görüşmelere başladı. Bu bağlamda Almanya seyahatinde olan Bülent Ecevit yurda çağırılmış, hükümeti kurma teklifi ilk olarak Ecevit’e yapılmış olsa da CHP lideri bu teklifi kabul etmemişti. Bülent Ecevit’in teklifi kabul etmemesi üzerine hükümeti kurma yetkisi Süleyman Demirel’e verildi⁹³⁸. *Tercüman*, Süleyman Demirel’in hükümeti kurmakla görevlendirilmesini “Türk milletinin zaferi” olarak değerlendirirken⁹³⁹ hükümet bunalımından çıkmak için Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasını “son şans” olarak görmektedir⁹⁴⁰. *Cumhuriyet*’ten Nadir Nadi ise Milliyetçi Cephe’nin kuruluş çalışmalarına “Demirel daha diene dek nerede ise kanlı bıçaklı olduğu Erbakan’larla, Feyzioğlu’larla, Türkeş’lerle şimdi nasıl birleşip de sürekli, bir icraat hükümeti kurabilecek?” sözleriyle eleştirmişti⁹⁴¹. Süleyman Demirel’in hükümeti kurma çalışmalarına Uğur Mumcu’nun yorumu; “kurulacak sağ hükümet Milliyetçi Cephe kalabalığının kurup kuracağı son hükümet olacaktır” olmuştu⁹⁴².

Hükümeti kurmakla görevlendirilen Süleyman Demirel, ilk olarak Milliyetçi Cephe’yi oluşturan partilerle, MSP, CGP, MHP ile görüştü⁹⁴³. Demirel tarafından

---

⁹³⁵ *Tercüman*, 16 Mart 1975.

⁹³⁶ Nadir Nadi, “Hangisi?”, *Cumhuriyet*, 21 Mart 1975.

⁹³⁷ *Cumhuriyet*, 14 Mart 1975.

⁹³⁸ *Milliyet*, 20 Mart 1975.; *Tercüman*, 20 Mart 1975; *Cumhuriyet*, 20 Mart 1975.

⁹³⁹ “Türk Milletinin Zaferi”, *Tercüman*, 21 Mart 1975.

⁹⁴⁰ “Son Şans”, *Tercüman*, 29 Mart 1975.

⁹⁴¹ Nadir Nadi, “İşte Cephe”, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1975.

⁹⁴² Uğur Mumcu, “Son Sağcı Hükümet”, *Cumhuriyet*, 26 Mart 1975.

⁹⁴³ *Tercüman*, 21 Mart 1975.

kurulacak hükümetin güvenoyu alabilmesi için Demokratik Parti'nin oyuna ihtiyaç duyulmaktaydı. Celal Bayar tarafından ikna edilen DeP'li 9 milletvekili Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulması için partiden istifa etmişlerdi⁹⁴⁴. 9'lar *"Memleketin içinde bulunduğu hükümet buhranından kurtulması, hükümetin kurulmasına yardımcı olunması amacı ile istifa ettiklerini"* öne sürmüşlerdi. Sadettin Bilgiç, Mutlu Menderes, Nilüfer Gürsoy, Talat Asal, Bahri Dağdaş, Hasan Değer, Kubilay İmer, Ata Bodur, Abdullah Çilli gibi isimlerden oluşan toplamda dokuz milletvekili istifalarını DeP'ye göndermişlerdi⁹⁴⁵. İstifa kararına DeP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli; *"Bu arkadaşlarımız bizi üzdüler ama bazı çevreleri de kahkahalarla güldürmeye muvaffak oldular"* şeklindeki sitem dolu cümlelerle karşılamıştı⁹⁴⁶. 9'ların istifasında Celal Bayar'ın etkisini ön plana çıkaran Abdi İpekçi, Celal Bayar'ın ikna hamlesini *"akılcı bir çözümden çok sıkıntıların yarattığı tepki"* olarak görmektedir. Hükümet kurulduktan sonra *"beterin beteri varmış"* sözünü hatırlatacak olaylarla karşılaşma olasılığını dillendiren⁹⁴⁷ İpekçi'nin asıl kaygısı Milliyetçi Cephe hükümetinin güvenoyu alması durumunda ülkenin nasıl yönetileceğine ilişkindi⁹⁴⁸.

Nitekim DP'den 9 bakanın istifa ederek Demirel Başkanlığındaki Milliyetçi Cephe hükümetine katılmalarıyla hükümetin kurulması için yeteri oy sağlanmış ve böylece Milliyetçi Cephe hükümeti kurulabilmiştir. 31 Mart 1975 tarihinde Süleyman Demirel, 4 partiden meydana gelen hükümeti açıklamış ve böylece uzun süre devam eden hükümet bunalımı Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulması ile son bulmuştur.

---

⁹⁴⁴Süleyman Demirel, **1975'ten 1976'ya: Türkiye'nin Siyasal Görünüşü**, Ankara, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1976, s.12.; İsmet Bozdağ **Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar: Türk milletine Vasiyeti**, İstanbul, Emre Yayınları, 2005, s.168; Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2004, s. 25.

⁹⁴⁵Dilligil, **a.g.e.**, s.115. **Yalnız Demokrat-Ferruh Bozbeyli Kitabı**, (Yay. Haz. İhsan Dağı-Fatih Uğur), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.370.

⁹⁴⁶**Milliyet**, 29 Mart 1975.

⁹⁴⁷Abdi İpekçi, "Bir Hükümet Kurulsun Da", **Milliyet**, 30 Mart 1975.

⁹⁴⁸Abdi İpekçi, "Sonra Ne Olacak İşte Asıl Sorun", **Milliyet**, 29 Mart 1975.

Demirel Başkanlığında kurulan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti şu şekildedir⁹⁴⁹:

Başbakan	Süleyman DEMİREL
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Necmettin ERBAKAN
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Turhan FEYZİOĞLU
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Alpaslan TÜRKEŞ
Devlet Bakanı	Seyfi ÖZTÜRK
Devlet Bakanı	Hasan AKSAY
Devlet Bakanı	Mustafa Kemal ERKOVAN
Devlet Bakanı	Gıyasettin KARACA
Adalet Bakanı	İsmail MÜFTÜOĞLU
Milli Savunma Bakanı	Ferit MELEN
İçişleri Bakanı	Oğuzhan ASİLTÜRK
Dışişleri Bakanı	İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL
Maliye Bakanı	Yılmaz ERGENOKON
Milli Eğitim Bakanı	Ali Naili ERDEM
Bayındırlık Bakanı	Fehim ADAK
Ticaret Bakanı	Halil BAŞOL
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Kemal DEMİR
Gümrük ve Tekel Bakanı	Orhan ÖZTRAK
Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanı	Korkut ÖZAL
Ulaştırma Bakanı	Nahit MENEKŞE
Çalışma Bakanı	Ahmet Tevfik PAKSU
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Abdülkerim DOĞRU
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Selahattin KILIÇ
Turizm ve Tanıtma Bakanı	Lütfi TOKOĞLU
İmar ve İskân Bakanı	Nurettin OK
Köy İşleri Bakanı	Vefa POYRAZ
Orman Bakanı	Turhan KAPANLI
Gençlik ve Spor Bakanı	Ali Şevki EREK
Kültür Bakanı	Rıfkı DANIŞMAN
Sosyal Güvenlik Bakanı	Ahmet Mahir ABLUM
Kaynak: TBMM Tutanak Dergisi, Dön: 4, C.11, Bir: 58, 1 Nisan 1975, s.256.	

Tablo 9: IV. Demirel Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi

⁹⁴⁹ **Milliyet**, 1 Nisan 1975. **Hürriyet 1975 Ansiklopedik Yıllığı**, ss.657-658; Ahmad, **Modern...**, ss.429-430; Türker Sanal, **Türkiye'nin Hükümetleri**, Sim Matbacılık Ltd Sti., Ankara, 1997, s. 167.; **Resmi Gazete**; 1 Nisan 1975, S.15195.

31 Mart 1975 tarihinde Süleyman Demirel önderliğinde Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin kurulması sağ kesim medyayı sevindirmişti. *Tercüman* Milliyetçi Cephe Hükümeti için; “*Milliyetçilik Zamanı*”, “*Milliyetçilik Sosyal Adalettir*” gibi yazılar yazarak memnuniyetini ifade etmişti⁹⁵⁰. Hükümetin açıklanmasıyla ilgili *Cumhuriyet*'in ilk izlenimleri, bakanlar kurulunu oluşturan politikacıların “*son çeyrek yüzyıllık tarihimizin en tutucu en gerici çizgilerinin hükümete yansıdığı*”⁹⁵¹ şeklindedir. Yine *Cumhuriyet*'in bir başka yazarı Oktay Akbal hükümet ile ilgili; “*böylesine dermaçatma, karmakarışık, bin bir çabayla kurulmuş bir iktidar çoğunluğundan yararlı bir şey beklenemeyeceği de açık bir gerçektir*” yorumuna yer vermişti⁹⁵². Abdi İpekçi, kurulan hükümetin “*pamuk ipliğine bağlı*”⁹⁵³ olduğunu belirtmekle birlikte cephecilik anlayışı ile oluşturulan ve temel hedefin komünizmle savaşmak olduğunu açıklayan koalisyonun, toplumsal kutuplaşmayı derinleştireceğini düşünmekteydi⁹⁵⁴.

Erken seçim yerine sağ partilerden oluşan Milliyetçi Cephe koalisyonu savunan *Tercüman*'ın isteği gerçekleşmişti. Sağ koalisyonun oluşması için gerek ön plana çıkardığı günlük haberlerle gerek köşe yazılarıyla hizmet ettiği düşüncenin gerçekleşmesine zemin hazırladığı görülmektedir. Hükümetin kurulmasını da milliyetçilik söylemleri üzerinden hedef kitleye aktarmıştır. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* Milliyetçi Cephe'nin kurulmasından sonra özellikle söz konusu hükümetin ülkede kutuplaşmayı arttıracasına yönelik endişelerini dile getirmişlerdir.

Dört sağ partinin katılımı ile oluşturulan I. Milliyetçi Cephe hükümeti bakanlar kurulunu açıkladığı gün, dört parti arasında imzalanan koalisyon protokolünü de kamuoyuna duyurdu⁹⁵⁵. AP, MSP, CGP ve MHP arasında imzalanan koalisyon protokolüne göre; “*Kurulacak hükümet, milliyetçi; hızlı kalkınmayı, sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlayıcı; iç barış, huzur ve güveni kısa zamanda tesis etmeyi hedef bilen ve milli savunma gücümüzü hızla geliştirmeye kararlı bir politikayı esas*

⁹⁵⁰ *Tercüman*, 2 Nisan 1975.; *Tercüman*, 3 Nisan 1975.

⁹⁵¹ “Kutuplaşma”, *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1975.

⁹⁵² Oktay Akbal, “Devletten Daha Güçlü!”, *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1975.

⁹⁵³ Abdi İpekçi, “Hükümet İlan Edildi; Bağımsızlar Tavrı Değiştirdi!”, *Milliyet*, 1 Nisan 1975.

⁹⁵⁴ Abdi İpekçi, “Sonradan Giderilemeyecek Hataları Önlemek”, *Milliyet*, 3 Nisan 1975.

⁹⁵⁵ *Milliyet*, 1 Nisan 1975.; *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1975.

alacaktır. Siyasi istikrarın sağlanmasına ve vatandaşların acil meselelerinin çözülmesine öncelik verileceği” hükümetin izleyeceği yolu göstermesi bakımından öne çıkmaktadır. Milli ve manevi değerlere önem verileceği, komünizmle mücadele edileceği vurgulanmıştı. TRT’nin tarafsızlığı, hayat pahalılığı ve işsizlikle mücadele, sanayileşmeye önem verilmesi, köy ve köylünün kalkınması, tarım hayvancılık konuları da protokolde yer alan konular arasındaydı. Dört siyasi parti lideri tarafından imza altına alınan protokol metninin; Milli Eğitim⁹⁵⁶, Diyanet İşleri⁹⁵⁷, Gençlik,⁹⁵⁸ Ekonomik ve Mali Konular,⁹⁵⁹ Sanayileşme,⁹⁶⁰ Enerji,⁹⁶¹ Tarım, Hayvancılık ve Köy Kalkınması⁹⁶² Sosyal Konular⁹⁶³, Esnaf ve Sanatkarlar⁹⁶⁴, Dış Politika ve Milli Güvenlik⁹⁶⁵ gibi başlıklar altında kapsamlı bir şekilde sınıflandırıldığı görülmektedir.

Hükümetin açıklanmasından sonra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Süleyman Demirel ve bakanları Çankaya Köşkü’ne kabul ederek; ülkede uzun zamandır yaşanan

---

⁹⁵⁶ Öğretimin her kademesinde fırsat eşitliğini ön planda tutmak, ders kitaplarının temini konusunda sorun yaşayan dar gelirli vatandaşlar için çözümler geliştirileceği, ilk ve orta öğretimde okutulmakta olan Ahlak Dersleri, gayesine uygun ve milli ahlak esaslarına göre düzenlenecek ve bu dersleri öncelikle, İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü ve İmam-Hatip Okulları mezunları okutacaklardır. Milli bir dil politikası izleneceği protokol metninde ön plana çıkanlar arasındadır. Neziroğlu, Yılmaz, **Koalisyon Hükümetleri..., C:2.**

⁹⁵⁷ Diyanet işlerinin her türlü siyasi düşüncenin üzerinde tutulacağı, sadece İslami ve ilmi araştırmalar yapılması için Diyanet İşlerine bağlı bir İlim Heyetinin kurulacağı belirtilmiştir. **A.g.e., s.984.**

⁹⁵⁸ Gençlik başlığı altında Cumhuriyetin temel niteliklerine, milli ve manevi değerlerimize bağlı bir gençliğin yetiştirilmesi temel hedefler arasında yer almıştır. **A.g.e., s.984.**

⁹⁵⁹ Ekonomide, kalkınma gelirlerinin geniş halk kitlelerine adil dağılımı, para kredi, teşvik gibi konularda hızla değişen ekonomik koşullara uyum sağlanması esas alınmıştır. **A.g.e., s.985.**

⁹⁶⁰ Sanayileşmenin ülke coğrafyasında dengeli bir şekilde dağılması amaçlanmakla birlikte ağır ve milli sanayiye önem verileceğinin altı çizilmektedir. **A.g.e., s.985.**

⁹⁶¹ Bu madde ile özellikle dikkati çeken cümle “milli ekonomiyi çok olumsuz şekilde etkileyen enerji kısıtlamalarına son vermek için gereken her tedbir alınacaktır” şeklindedir. **A.g.e., s.987.**

⁹⁶² Tarım ve hayvancılıkta geri kalmış bölgeleri derhal teknoloji aracılığı ile gelmesi gereken seviyeye getirmek, köylere hizmet götürülmesi, köy yerlerindeki küçük sanayi ve el sanatlarının geliştirilmesi için adımlar atılması **A.g.e., s.988.**

⁹⁶³ Çalışma hayatında olan kadınların istemleri durumunda 20 yılda emekli olabilecekleri, genel sağlık sigortasının gerçekleştirilmesi, işçinin hastalık kaza, analık, vb. hallerle ilgili düzenlemelerin yapılacağı protokol maddeleri arasındadır. **A.g.e., s.988.**

⁹⁶⁴ Esnaf ve sanatkarlarımızın, iş yeri kurma, dükkân ve atölye sahibi olmaları kolaylaştırılacak, gerekli finansman ve kredi imkânlarına kavuşmalarına çalışılacaktır. Küçük sanayi siteleri geliştirilecek küçük sanayide eğitim çalışmalarına önem verilecektir. Türkiye Halk Bankasının esnaf ve sanatkarlarımıza daha yararlı olması için gerekli tedbirler alınacaktır. **A.g.e., s.990.**

⁹⁶⁵ A .E.T. ile aramızdaki ekonomik işbirliğinin milli yararlarımıza uygun bir şekilde yürütülmesine çalışılacaktır, Kıbrıs Türk Toplumu’nun ve Türk Bölgesi’nin teşkilatlanmasında ve ekonomik kalkınmasında, gerekli yardım ve destek yapılacaktır. **A.g.e., ss.990-991.**

istikrarsızlık sebebiyle “*hükümetin ahenk içerisinde çalışması gereğini*”⁹⁶⁶ ifade ederek koalisyon içi anlaşmazlık yaşanmaması konusunda bir nevi uyarılmıştı. Görüşmenin sonrasında hazırlanan program, 6 Nisan 1975 günü Başbakan Süleyman Demirel tarafından Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi’nde okundu⁹⁶⁷. Demirel programı açıklamadan önce hükümet programını sadece MC’yi destekleyenlerin onayına sunmadığını, muhalefetin de yapıcı eleştirilerini dikkate alacağını belirtmesi kurulan hükümetin ılımlı bir siyaset izleyeceğine dair umut vermekteydi. Ancak Türkiye’nin siyasetinden günlük hayatına kadar ülkenin gün geçtikçe daha da kutuplaşacağı bir döneme girilmekteydi.

Programın başında vurgu yapılan nokta ise hükümetin komünizm, her çeşit anarşi, Anayasa ve kanunlara aykırı eylemlerle kesin bir şekilde mücadele edecekti. Ülkede duraklamış olan yatırım ve kalkınma hamlelerini yeniden canlandırmak için gerekli tedbirleri alacaklarını belirten Demirel, kalkınma konusunda dar gelirli vatandaşlar ve ülkedeki gelişmeye muhtaç bölgeler üzerinde çalışmalar yapılacağını açıkladı. Kalkınma hamlelerini gerçekleştirirken bölgeler arasındaki dengesizliklere özellikle Doğu ve Güneydoğu’nun kalkınabilmesi adına özel planlar hazırlama amacıyla oldukları ifade edildi. Köylünün afetlerden korunması için tarım sigortasının geliştirileceği, Genel Sağlık Sigortası’nın yeniden düzenleneceği, emekli işçinin haklarının revize edileceği değinilen başlıklar arasındaydı. Milli eğitim politikasını da açıklayan Demirel hükümeti; milli eğitimde Türk milletinin milli, ahlaki, insani, kültürel yönlerini yücelten, ülkesine karşı sorumluluklarının bilincinde olan bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Milli kültür ile ters düşen müfredatta değişiklik öngörülürken din derslerinin ders saatleri içerisinde alanında yeterli görülen kişilerle verilmesi uygun görülmekteydi. Öğretimde fırsat eşitliği sunan program, ilk ve ortaöğretimde okutulan ahlak derslerinin amacına uygun ve milli ahlak değerlerine göre düzenlenecekti. Din derslerinin özellikle İlahiyat Fakültesi, İslam Bilimleri Fakültesi, imam hatip mezunları tarafından verilmesi planlanmaktaydı. Ekonomik

---

⁹⁶⁶ **Milliyet**, 2 Nisan 1975.

⁹⁶⁷ **TBMM CSTD**, C.: 21. Top:14. Bir: 47. (6 Nisan 1975), ss. 383-396.; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön: 4, C.:11, Bir. 61, (6 Nisan 1975). s.309. **Hürriyet 1975 Ansiklopedik Yılı**, s. 659.

alandaki istikrar vurgusu yapılan programda enflasyonla mücadelenin önemine dikkat çekilmektedir. Tarım alanında verimi yükseltmek için tohumluk, ilaç, gübre, tarım araçları, krediler, araştırma, eğitim, yayım ve pazarlama alanlarında çiftçiye destek paketi planlanmaktadır. Ayrıca barış ve huzur vurgusuna yer verilmekte toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununda değişiklik, çocukları olumsuz etkileyecek zararlı yayınlara yönelik tedbirler alınacaktır. Gençlere yönelik kredi, burs, yurt imkânı, güven içerisinde spor, eğitim ve yaşam ortamı sağlanacağı da verilen taahhütler arasında yer almaktadır⁹⁶⁸.

Hükümet programının her iki mecliste okunmasından sonra 9 Nisan 1975 tarihli Meclis oturumunda hükümet programı siyasi partiler tarafından değerlendirildi. CHP Grubu adına konuşan Necdet Uğur'un programa yönelik eleştirisi şu şekildeydi⁹⁶⁹:

“Bu hükümetin kurulmasının bir tek nedeni vardır. Asıl mesele odur. O da; Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidara geleceğini anladıktan sonra, elde bulunan bütün çarelere başvurarak Cumhuriyet Halk Partisini iktidara getirmemektir. Biz sizlere güvenmiyoruz. Hele, bu dörtlülük topluluğunuzda güvenmekten öteye kuşku da besliyoruz. Bu sırada karşınızda oturanlar, eğer sadece bir Adalet Partisi Hükümeti olsaydı tek başına, aynı ölçüde kuşku beslemezdik belki. Ama böylesine bir dörtlünün hükümet olmasına yardımcı olmakta büyük bir vebal ve sorumluluk görüyoruz. Sizlere oy vermeyeceğiz”.

DeP Grubu Adına konuşan Mehmet Altınsoy'un partisi adına programı; *“Bu program samimiyetsizlik ve tutarsızlıklarla malul, ciddiyetten uzak, propaganda kokan bir boş vaatler manzumesidir. Vaatlerin geniş tutulması da güvenoyu alamama kaygısından doğmaktadır”* sözleriyle eleştirmişti⁹⁷⁰. Koalisyon ortakları ise programa destek olduklarını açıklamışlardı⁹⁷¹.

Hükümet programının her iki mecliste okunup görüşülmesinin ardından oylamaya geçilmişti. Bülent Ecevit güven oylamasının hemen öncesinde yapmış olduğu basın toplantısında; güven oylamasının bitişine kadar milletvekillerinin ve ailelerinin can güvenliğini korumak üzere tedbir alınmasını istemekte, *“hükümetin*

⁹⁶⁸ Neziroğlu Yılmaz, **Koalisyon Hükümetleri...**, C.2, ss.996-1014. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön: 4, C.:11, Bir: 61. (6 Nisan 1975), ss.309-323.

⁹⁶⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön.4. C.11, Bir: 63. (9 Nisan 1975), ss.335.

⁹⁷⁰ **A.g.d.**, ss.353-363.

⁹⁷¹ Koalisyon ortaklarının açıklamalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **A.g.d.**, ss.367-399.

güvenoyu almasını önlemeye çalışmanın da demokratik bir hak olduğunu” açıklamaktaydı. Koalisyonu ise “*tehlikeli ilişkiler koalisyonu*” olarak nitelendirmişti⁹⁷². Oylama tartışmalı bir ortamda gerçekleşmiş, CHP’li ve bir kısım DeP’liler kısa süre önce DeP’den istifa eden İstanbul Milletvekili Saadettin Bilgiç ile arkadaşlarına saldırmışlardı. Kaba kuvvetle başlayan tartışma bazı milletvekillerinin tabanca çekmesine kadar gitmişti⁹⁷³. Tartışmalı bir ortamda gerçekleşen oylama sonucunda Süleyman Demirel başkanlığında kurulan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti, 12 Nisan 1975 tarihli Meclis oturumunda 442’den 218 red, 222 kabul oyu ile güvenoyu almıştı⁹⁷⁴. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti sadece dört oy farkla güvenoyu alabilmişti.

Tercüman’ın Milliyetçi Cephe hükümetinin güvenoyu almasına yönelik değerlendirmesi; “*bu güvenoyu zaferi, hiçbir partinin marifeti, zoru eseri değildir. Sadece Türk milliyetçiliğinin şahlanmasıdır. Komünizm ve anarşinin tecavüzlerinden, bürokrasinin yersiz baskılarından ve gelen kadroların bilgisiz beceriksiz icraatından yılan hakımız, dört partiye birleşme emri vermiştir. Demokrasi ilim ve barışı kucaklayan milliyetçiliği tek yol olarak göstermiştir*”⁹⁷⁵ şeklindeki sözleriyle hükümetin güvenoyu almasını zafer olarak yorumlamıştı. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri de hükümetin güvenoyu almasını önemseyerek manşetlerinden duyurmuştu. Abdi İpekçi güven oylamasına yönelik değerlendirmesinde hükümetin uzun süre iktidarda kalamayacağı düşüncesindeydi. Bu nedenle hazırlanan programı gerçekleşmesi mümkün olmayan vaadlerden oluşan bir program olarak görmekteydi⁹⁷⁶. Hükümetin birbirlerine inanmayan ve güvenmeyen dört parti liderinin bir araya gelmesiyle kurulmasını “zorlama” olarak değerlendiren İpekçi, hükümetin istikrar getirmeyeceğini düşünmekteydi⁹⁷⁷. Güven oylaması konusunda daha radikal düşünen *Cumhuriyet* yazarı Nadir Nadi, ülkede var olan hükümet bunalımının bundan

---

⁹⁷² **Milliyet**, 12 Nisan 1975.

⁹⁷³ **Tercüman**, 13 Nisan 1975.

⁹⁷⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:4. C.11, Bir: 65. (12 Nisan 1975), ss. 456-460. Mete Tunçay, “Siyasal Gelişmelerin Evreleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, s.1989-1990; Bağce, **a.g.e.**, s.80.; Çınar, Yıldız, **a.g.e.**, s.323.

⁹⁷⁵ “Milli İrade ve Biz”, **Tercüman**, 14 Nisan 1975.

⁹⁷⁶ Abdi İpekçi, “Programın Özellikleri”, **Milliyet**, 8 Nisan 1975.

⁹⁷⁷ Abdi İpekçi, “Hadi Hayırlısı”, **Milliyet**, 12 Nisan 1975.

sonra rejim bunalımına dönüşeceğini ortaya koymakta ve çözüm yolu olarak erken seçimi önermekteydi⁹⁷⁸.

1.1. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Döneminde İç Politikada Yaşanan Gelişmeler ve Basına Yansıması

12 Nisan 1975 tarihinde sadece dört oy farkla güvenoyu alan I. Milliyetçi Cephe hükümeti 5 Haziran 1977 tarihinde yapılacak olan erken seçimlere kadar görevini, 2 yıl 2 ay kadar, sürdürecektir. Uzun süren hükümet bunalımı sebebiyle yeni kurulan hükümeti özellikle Kıbrıs, Kıta Sahaneliği gibi dış politika sorunları ile birlikte iç politikada da hayat pahalılığı gibi meseleler beklemektedir. Durumun farkındalığını o günlerde Başbakan; “*Bugünkü koalisyon hükümeti öyle bir yük devralmıştır ki, bu Türkiye’nin meselelerinin altına girmek gerçekten cesarettir*” sözleri ile açıklamaktaydı⁹⁷⁹. İzlediği yayın politikası çerçevesinde I. Milliyetçi Cephe hükümetini destekleyen *Tercüman*, hükümetin acil işler planıyla ilgili kararını “*Hükümet Hizmet Taarruzuna Geçti*” başlığıyla manşetinden duyurmuştu⁹⁸⁰.

Acil çözüm bekleyen işler konusunda atılan ilk adım gübre fiyatlarının düzenlenmesidir. Bakanlar Kurulu’nda alınan karar doğrultusunda, gübre fiyatları 43-154 kuruş ucuzlatılmıştı. Ayrıca bir kereye mahsus olmak üzere borcuna bakılmaksızın çiftçiye Ziraat Bankası’ndan kredi imkânı da sağlanmıştı. Esnaf ve sanatkârlara verilen kredi miktarı 165 milyon liradan 3 kat fazlasına, 410 milyon liraya çıkarılırken, gecekondü önleme bölgelerine ev yaptıracak vatandaşlara İmar ve İskân Bakanlığı ile Emlak Kredi Bankası tarafından verilen kredi faizlerinin yüzde 10,5’den yüzde 5 düşürüldüğü açıklanmıştı⁹⁸¹.

Gübre fiyatlarındaki indirimle ilgili Abdi İpekçi; hükümetin protokol metni ve hükümet programındaki hayat pahalılığıyla mücadele hedefine ters düştüğünü aynı zamanda mevcut petrol krizi nedeniyle yapay gübre temininde sıkıntı yaşayan büyük üreticiye bir nevi sübvansiyon sağlanması ve bu durumu politik bir yatırım olarak

⁹⁷⁸ Nadir Nadi, “Dün ve Bugün”, *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1975.

⁹⁷⁹ *Milliyet*, 11 Mayıs 1975.

⁹⁸⁰ *Tercüman*, 16 Nisan 1975.

⁹⁸¹ *Tercüman*, 20 Nisan 1975.; *Tercüman*, 23 Nisan 1975.

değerlendirmişti⁹⁸². *Cumhuriyet*, konuyla ilgili değerlendirmede bulunmazken *Tercüman* gübre fiyatlarındaki indirimin kamu kesimine 5 milyar liralık bir ek külfet oluşturduğuna dikkat çekmişti⁹⁸³.

Hükümetin ilk icraatlar başlığı altında gerçekleştirdiği faaliyetleri arasında demir çelik mallarının fiyatlarının ucuzlatılması, esnaf ve sanatkârlarla serbest çalışanlara toplu iş yeri kredisi verilmesi bulunmaktadır. Sağlık Güvenli Kurumu'na(SGK) bağlı tüm kadınların istemeleri durumunda 20 yılda emekli olmalarının önü açılmıştı.⁹⁸⁴ 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine, bazı maddelerinin eklenmesine dair 12 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin değiştirilerek kabulü hakkında kanun tasarısı kabul edildi.⁹⁸⁵ Böylece 800 binden fazla memurun gelirlerinde değişik miktarda artış sağlandı. İşçi memur ayrımını da çizen kanunda kamu, iktisadi devlet kuruluşlarında ve özel idare ile belediyelerde çalışan ve bedeni hizmet görenler memur kadrosuna alınamayacaktı⁹⁸⁶.

Milliyetçi Cephe hükümetinin ilk icraatları arasında ekonomik ve sosyal çalışmalar dışında bürokratik atamalar dikkat çekmiştir. Bu dönemde milliyetçi-muhafazakâr ideoloji hegemonyası oluşturmak isteyen partiler, kapsamlı bir bürokratik değişikliğe gitmişlerdi. Özellikle MSP ve MHP'nin kadrolaşma konusunda aktif rol oynadığı görülmektedir. MHP'nin Meclis'teki üç milletvekilinden ikisine bakanlık verilmişti⁹⁸⁷. MSP ise kabinedeki Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı, gibi önemli bakanlıkları yönetme fırsatı bulmuştu. Muhalif ve tarafsız kadrolar, liyakat ilkesi göz

⁹⁸² Abdi İpekçi, "Gübreyi Ucuzlatmanın Düşündükleri", *Milliyet*, 6 Nisan, 1975.

⁹⁸³ Ahmet Kılıçbay, "Gübre Fiyatları", *Tercüman*, 28 Nisan 1975.

⁹⁸⁴ *Tercüman*, 21 Mayıs 1975.

⁹⁸⁵ *Tercüman*, 26 Mayıs 1975. "657 Sayılı Devlet Memurları Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına ve Bazı Maddeler Eklenmesine Dair 12 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun", Kanun No:1897, Kabul Tarihi: 15/5/1975, *Resmî Gazete* (26 Mayıs 1975), S.(15247).

⁹⁸⁶ *Tercüman*, 27 Mayıs 1975. Gümüştekin, *a.g.e.*, ss.317-320.

⁹⁸⁷ Çavdar, *Türkiye'nin Dem...*, s.258.

ardı edilerek adeta “*dama taşı gibi*” yerinden oynatılırken,⁹⁸⁸ bu atamalar sol basında “*kıyım*” olarak nitelendirilmiştir⁹⁸⁹.

Milliyet gazetesi Demirel hükümetinin güvenoyu almasının üzerinden geçen on günlük zaman diliminde 8 yüksek kamu yöneticisinin görevden alındığını duyurmaktaydı⁹⁹⁰. Başbakanlık Müsteşarlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı, gibi pek küçük büyük bürokrasi alanında değişim politikası hızla devam etmiştir. Hatta hükümetin kurulduğu günlerde göreve getirilen Etibank Genel Müdürü Atilla Albay’ın görevden alınması için sunulan kararname Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından göreve geleli henüz 40 gün olduğu gerekçesi ile imzalanmamıştı⁹⁹¹. Cumhurbaşkanı’nın bu hareketi cephe hükümetinin yöneticiler düzeyindeki tasfiye hamlesinin karşılaştığı ilk engeldi. Altan Öymen sonu gelmeyen kadrolaşma hareketlerini; “*dört gezginci oyun ‘gaybubeti’ ile yaşanan bu hükümetin, evrak odalarına kadar estirdiği tayin, daha doğrusu azil fırtınası ise ahenk falan bir yana sadece oç alma bir cezalandırma, bir tasfiye hırsının eseridir*” sözleriyle eleştirmişti⁹⁹². *Tercüman* ise kadro değişikliklerini haklı bularak “*sol kadro*” istilasının durdurulması olarak değerlendirmişti. Değişiklikler; “*TRT ile uzayan dilleri kesilmiş, sorumsuzluk, israf, soygun ve zulüm devirleri kapanmıştır*” şeklinde yorumlanmakla birlikte polis teşkilatında da kadro değişikliği yapılacağı bildiriliyordu⁹⁹³.

Maliye Bakanlığı ve Sayıştay denetçilerinden oluşan bir heyetin 18 aylık Milliyetçi Cephe hükümetinde yapılan kadro değişikliğine yönelik çalışma *Cumhuriyet* gazetesi tarafından kamuoyuna duyuruldu. Rapora göre 18 aylık Milliyetçi Cephe iktidarında devlet kadrolarına 148. 838 atama yapıldı. Cephe

---

⁹⁸⁸ Güven Gürkan Öztan, I Milliyetçi Cephe İktidarında Devletin Zor ve İdeolojik Aygıtlarının Yapılandırılması (1975-1977), *Türkiye’nin 1970’li Yılları*, (Haz). Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, ss.436-438.

⁹⁸⁹ Fuat Uçar, “Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Isparta, 2014.s.161.

⁹⁹⁰ *Milliyet*, 23 Nisan 1975.

⁹⁹¹ *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1975. *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1975. *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1975.

⁹⁹² Altan Öymen, “İkili Ölçü”, *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1975.

⁹⁹³ Ahmet Kabaklı, “Ahenkli Bir Hükümet”, *Tercüman*, 24 Haziran 1975.

hükümeti devlet kadrolarını kendi siyasal görüşüne yakın kişilerle doldururken 79 bin 085 ek kadroyla beraber Ecevit döneminden kalan 79 bin 085 boş kadro da doldurulmuştu. AP'nin hükümetteki sandalye oranı yüzde 53.3 ile doğru orantılı olarak elde ettiği kadro oranı yüzde 51.2'dir. MSP'nin sandalye oranı yüzde 26.7, elde ettiği kadro oranı yüzde 25.7, CGP'nin sandalye oranı yüzde 6.7 elde ettiği kadro oranı 1.7'dir. Getirilen ek kadrolardan 40 bin 460'ı AP'ye bağlı bakanlık ve kamu kuruluşlarına, 20 bin 337 MSP'ye bağlı kuruluşlara, 1300'ü MHP'ye bağlı kuruluşlarda kullanılmıştı. Araştırmalara göre en çok kadronun getirildiği yer 15 bin 710 ile MEB, 7 bin 718 kadro ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 6 bin 249 ile Maliye Bakanlığıydı⁹⁹⁴. *Cumhuriyet*, hükümetin bu kadrolaşma hareketini “*devleti ele geçirme belgesinin somut örneği*” olarak yorumlamıştı⁹⁹⁵. Dönemin CHP Genel Sekreteri olan Orhan Eyüboğlu, hükümetin 1365 memuru görevini son verdiğine yönelik açıklamaları sağ basında “*onarım*”⁹⁹⁶ olarak değerlendirmişti.

Milliyetçi Cephe hükümetinin kadrolardaki değişikliklerle ilgili en dikkat çeken olay ise TRT Genel Müdürü İsmail Cem İpekçi'nin görevden alınmasıdır. İpekçi'nin “*Milli güvenliğe aykırı tutumu*” gerekçesiyle hazırlanan “Cem Kararnamesi” 3 Mayıs tarihinde Cumhurbaşkanı Korutürk'e sunuldu⁹⁹⁷.

Basının da gündeminde yoğun bir şekilde işlenen İsmail Cem'in görevden alınması kararı *Cumhuriyet*'te de değerlendirilmişti. Gazete görevden alma kararına yönelik sert bir dil kullanmıştı. Sol kadrolara karşı hükümetin tahammülsüz olduğunu iddia ederek hükümetin kararını TRT'nin tek yanlı yayın organı haline getirme hamlesi olarak değerlendirmişti⁹⁹⁸.

Cumhurbaşkanının kararnameyi değerlendirdiği süreçte basında kararnamenin

⁹⁹⁴ Mehmet Ali Ağaoğluları “Aşırı Milliyetçi Sağ”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 189-236.

⁹⁹⁵ **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1976. Yurdagül Fincancıoğlu, **Demirel Demokrasisinin Duraklama Yılları**, Buke yayınları, İstanbul, 2000, .s. 131.

⁹⁹⁶ Bedii Faik, “Kıyım Değil Onarım”, **Son Havadis**, 4 Haziran 1976.

⁹⁹⁷ İsmail Cem, **TRT'de 500 Gün**, Hilal Matbaası, İstanbul, 1976, s.147.

⁹⁹⁸ “TRT Üzerine Savaş”, **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1975.; Nadir Nadi, “Cem'den Öteye”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1975.

imzalanmaması durumunda Demirel'in istifa edeceği haberleri yer almaktaydı⁹⁹⁹. Neticede 15239 sayılı kararname ile İsmail Cem görevinden alınmıştı. Karar, Resmi Gazete'de; *"İsmail Cem İpekçi'nin tutumu, Cumhuriyetimizin temel niteliklerine, Devletimizin ülkesi ve maiyetiyle bölünmezliği ilkesine zarar verici, kanun hâkimiyetini sarsıcı, halkın huzursuzluğuna sebep olucu, milleti kavgaya teşvik edici, gençleri milli ahlaka aykırı itiyatlara itici, bu surette milli güvenliği ve kamu düzenini bozucu mahiyettedir. Bu durumda milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından İsmail Cem İpekçinin TRT Genel Müdürlüğünden alınması bir zaruret haline gelmiştir"* şeklinde açıklanmıştı. İsmail Cem'in yerine ise Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş getirildi¹⁰⁰⁰.

Sağ basın İsmail Cem'in görevden alınmasını *"TRT'yi kendi lehine başka partiler, Türk milleti ve devlet aleyhine en hızlı şekilde kullanmak kabadayılığı ile ortaya çıkan bir Genel Müdürün zararsız hale getirilmesi"* şeklinde yorumlamıştı¹⁰⁰¹. Cumhuriyet İpekçi'nin görevden alınması ve yerine yapılan atamayı sert bir dille eleştirmektedir. Yapılan değişiklikle TRT'yi 1957-1960 yılları arasında yayın yapan Vatan Cephesi Radyosu'na benzetmişti. MC'nin kendi görüş ve çıkarlarına ters düşenlere yönelik tahammülü olmadığını belirterek aşırı sağcı bir genel müdürle TRT'nin artık Milliyetçi Cephe Radyo ve Televizyonuna dönüştüğünü ileri sürmüştü. Hükümetin bu son hamlesi; *"Menderes partizanlığı, gözü dönmüşlüğü"* olarak değerlendirilmişti¹⁰⁰². İsmail Cem İpekçi kendisi hakkında verilen kararı yetkili kurumlarca itiraz etmiş ve sonucunda davayı kazanmış olsa da görevine geri dönmemişti

Milliyetçi Cephe iktidarı döneminin dikkat çeken bir diğer gelişmesi ise yolsuzluk ve rüşvet iddialarıdır. Bu dönemde Süleyman Demirel'in yeğeni Yahya Demirel'in mobilya yolsuzluğu iddiaları dönemin basınıni oldukça meşgul eden

⁹⁹⁹ Örsan Öymen, "MC-İC'ye Karşı", **Milliyet**, 11 Mayıs, 1975.; **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1975.

¹⁰⁰⁰ Başka bir göreve atanmak üzere ve ilişik gerekçede açıkça belirtilen sebeplerle millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından gerekli görüldüğünden, TRT Genel Müdürü İsmail Cem İpekçi'nin görevinden alınması; 359 sayılı Kanunun 1568 sayılı Kanunla değişik 9 uncu maddesinin üçüncü fıkrasına göre, Bakanlar Kurulunca 30/4/1975 tarihinde kararlaştırılmıştır. Karar Sayısı: 7/9892, **Resmi Gazete**, Sayı 15239, 17 Mayıs 1975., ss1-3

¹⁰⁰¹ "Devleti Tahrip", **Tercüman**, 6 Mayıs 1975.

¹⁰⁰² Oktay Akbal, "Trt Değil MCRT Mi?", **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1975.

konular arasındadır. Konu Demirel hükümetinin düşürülmesi için gensoru önergesinin dahi verildiği bir olaya dönüşmüştür¹⁰⁰³.

Yahya Demirel'in sahibi olduğu orman ürünleri ithalat ve ihracat şirketinin son bir buçuk yıl içinde Libya ve İtalya'ya 27 milyon 377 bin 394 liralık ihracat karşılığı 20 milyon 530 bin 455 lira vergi iadesi sağladığı tespit edilmiştir. Ancak ihracat yaptığı bilinen Etablisement Mopar adlı firmanın kayıtlarda olmadığı resmi araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştı. *Cumhuriyet* gazetesi o günlerde bu konuyu sık sık gündeme getirerek ülkenin parasının başbakan ailesine cömertçe bağışlanmış olmasını eleştirmiş, konunun parlamentoda araştırılması gerektiğini savunmuştu¹⁰⁰⁴.

Konun basında yoğun bir şekilde tartışılması üzerine Adalet Bakanlığınca yolsuzluk iddialarının araştırılması için 21 Ekim 1975 tarihinde soruşturma başlatılmıştı. Basına "*Hayali mobilya ihracatı*" olarak yansıyan olayın soruşturması Şubat 1976'da tamamlandı. Gümrük ve Tekel Bakanlığı müfettişinin düzenlediği resmi rapora göre; Yahya Demirel'in Kıbrıs'a mobilya adı altında sunta ihraç ettiği ortaya çıkarıldı¹⁰⁰⁵. *Milliyet* soruşturma sonucunu Ecevit'in sözleri üzerinden; "*Başbakanın yeğeni Yahya Demirel'in Kıbrıs'a mobilya yerine, tahta ve sunta parçaları ihraç ederek kaçakçılık yaptığının gümrük müfettişi tarafından saptandığını*"¹⁰⁰⁶ kamuoyuna duyurmaktaydı. Gazetenin olayı Ecevit'in sözleri üzerinden açıklaması aynı görüşte olduğunu göstermektedir. Olayın sorumlusu olan Yahya Demirel, hakkında çıkan iddiaları yalanlarken konunun Demirel hükümetini düşürmek için kullanıldığını ileri sürmüştü¹⁰⁰⁷. Konunun kamuoyunun ilgisini çektiği günlerde *Milliyet* gazetesine röportaj veren Yahya Demirel iddiaların asılsız olduğunu açıklamıştı¹⁰⁰⁸. İddialar Yahya Demirel tarafından yalanlanmış olsa da karar kapsamında Yahya Demirel ve beraberinde 4 iş adamının mahkemece tutuklanmasına

¹⁰⁰³ Yasin Coşkun, "I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin İlk Üç Ayında Türk Siyasal Hayatı ve Mecliste İktidar-Muhalefet İlişkisi", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.20, S.38(2017), s.289. **Milliyet**, 12 Temmuz 1975; **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1975.

¹⁰⁰⁴ Uğur Mumcu, "Belgeler Ortada", **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1975.

¹⁰⁰⁵ **Cumhuriyet**, 29 Şubat 1976.

¹⁰⁰⁶ **Milliyet**, 25 Şubat 1975.

¹⁰⁰⁷ **Tercüman**, 28 Şubat 1975.

¹⁰⁰⁸ **Milliyet**, 26 Şubat 1976.

karar verildi. *Cumhuriyet*, konuya yönelik değerlendirmesinde “*bu karar ile mobilya yolsuzluğunun niteliği ve yargı organlarında ulaşacağı boyutlar başbakanın görevden çekilmesini artık hukuksal bir zorunluluk durumuna getirmektedir*”¹⁰⁰⁹ diyerek Süleyman Demirel’i istifaya davet etmekteydi. CHP lideri Bülent Ecevit yolsuzluk iddiaları gereğince hükümet hakkında gensoru önergesi vermiş olsa da Milliyetçi Cephe hükümeti ortaklarının oylarıyla önerge reddedilerek gündeme alınmamıştı¹⁰¹⁰.

Benimsediği yayın siyaseti doğrultusunda hareket eden *Tercüman*, savunduğu Başbakanın yeğenine yönelik yolsuzluk iddialarıyla ilgili ideolojik kare metodu uygulamıştı. Yolsuzluk iddialarını sayfasında yer vermeyen gazete sadece Yahya Demirel’in iddiaları reddettiği açıklamalara aktarmıştı. Bu yönüyle gazetenin kendinden olan olumsuz yönlerini gizle veya çok az bahset yöntemini işlettiği görülmektedir. *Cumhuriyet* ise olayları açıkça ve net bir şekilde ana sayfasında ve köşe yazıları ile değerlendirmişti. Gazetenin halkı bilgilendirme amacının dışında özellikle yolsuzluk konusunun üzerinde durmasının en önemli nedenlerinden biri hükümete olan muhalif tavrıdır. *Milliyet*, gerek Ecevit’in sözlerini ana sayfasına taşıyarak gerek Yahya Demirel ile röportaj yaparak haber üretimi gerçekleştirdiği konuda yolsuzluk olaylarına karşı olduğunu göstermektedir. Öte yandan gazetede Yahya Demirel’e de söz hakkı tanınmış olması *Cumhuriyet* ve *Tercüman*’a göre daha dengeli ve hedef kitleye farklı bakış açılarında haber akışı sağlandığını göstermektedir.

Milliyetçi Cephe iktidarı döneminin en önemli ikinci yolsuzluk dosyası ise Lockheed olayıdır. Amerika’nın dev uçak şirketlerinden biri olan Lockheed Corporation adlı firma uçaklarının satışını sağlamak üzere, Hollanda, Japonya gibi çeşitli ülkelerdeki nüfuzlu kişilere 22 milyon dolar tutarında rüşvet dağıtan şirket, Türkiye’deki satışlar için bir müşavirlik firmasına 876 bin dolar(13 milyon TL) rüşvet verdiğini Amerikan Senatosu Alt Komisyonu’nda açıkladı¹⁰¹¹. Söz konusu rüşvet

¹⁰⁰⁹ Orhan Apaydın, “Demirel’in Çekilmesi, Hukuksal Bir Zorunluluktur”, *Cumhuriyet*, 29 Şubat 1976.

¹⁰¹⁰ Yalansız, *Koalisyon Hük....ss.* 234-235.

¹⁰¹¹ *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1976.

iddiası ülke siyasetinin gündeminde yer bulurken CHP konu ile ilgili araştırma yapılması için önerge vermişti¹⁰¹².

Lockheed firmasının Türkiye’de dağıttığı açıklanan rüşvetin kimlere verildiğini tespit için Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay başkanlığı tarafından ortak bir İdari Soruşturma Komisyonu kuruldu¹⁰¹³. İlk olarak Lockheed firmasının Türkiye temsilcisi olan Altay şirketinin sahibi Nezih Dural rüşvet dağıtım iddialarını yalanlarken Milli Savunma Bakanı Ferit Melen de Hava Kuvvetleri ihtiyacı olan F-104 S uçaklarının Lockheed lisansı ile İtalya’da Aeritalia firmasınca yapıldığını TSK’nın Lockheed firmasından uçak almadığı açıklandı¹⁰¹⁴. Komisyonun soruşturmaya başlamasından kısa süre sonra Aeritalia firmasının yönetim kurulu başkanının İtalya’nın Ankara Büyükelçisi aracılığıyla Lice depremzedelerine yardım için 30.000 dolar gönderdiği ve bu paranın karşılığı olan 450.000 TL’nin TC. Merkez Bankası’ndan Genelkurmay Başkanlığının bilgisi dışında teslim alındığı tespit edildi¹⁰¹⁵.

Lice depreminden sonra havacı subay ve subay eşleri ilçede bir okul yaptırmak istemişlerdi. Bazı yabancı ülkeler de Lice depremi sebebiyle Emin Alpkaya’nın yürüttüğü okul kampanyasına destek olmak istemişti. Bu bağlamda Aeritalia şirketi de Ankara Büyükelçiliği aracılığıyla 30 bin dolarlık yardım çeki yollamıştı. Hava Kuvvetleri bu paranın karşılığı olan 450 bin lirayı Merkez Bankası’ndan almıştı. Emin Alpkaya bazı uçak firmalarının adının yolsuzluk ve rüşvet iddialarına karışması üzerine başlatılan soruşturma üzerine Aeritalia firması tarafından gönderilen 450 bin liranın Lice’de yaptırılan ilkokula aktarıldığını gösteren belgeler düzenlemişti. Ancak yapılan araştırmada paranın Destek Kıtalar kasasında bulundurulduğu tespit edilmişti. Bu durumun ortaya çıkması üzerine Hava Kuvvetleri komutanı Alpkaya, soruşturmanın selameti için görevinden istifa etti¹⁰¹⁶. Soruşturma neticesinde Emin Alpkaya ve adı karışan diğer subayların haklarında gerçeğe aykırı olarak resmi belge

¹⁰¹² **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1976. **Milliyet**, 8 Şubat 1976.

¹⁰¹³ **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1976. **Milliyet**, 13 Şubat 1976.

¹⁰¹⁴ **Milliyet**, 6 Şubat 1976; **Milliyet**, 11 Şubat 1976.

¹⁰¹⁵ **Tercüman**, 6 Mart 1976.

¹⁰¹⁶ **Tercüman**, 8 Mart 1976.

düzenleyerek üstlerine sunmak suçundan yargılanmasına karar verirken, sanıklar hakkında ileri sürülen rüşvet iddialarının asılsız olduğu ortaya çıkmıştır¹⁰¹⁷.

Lockheed uçak şirketinden yapılan alımlara ilişkin yolsuzluk iddialarını inceleyen Millet Meclisi komisyonu çalışmalarını 1 Nisan 1977 tarihinde tamamladı. Komisyon; F-104S uçaklarının ikinci parti alımlarında “büyük rüşvetlerin yendiğinin saptandığını” tespit ederek Başbakan Süleyman Demirel ve Milli Savunma Bakanı Ferit Melen hakkında soruşturma açılmasına karar vermişti¹⁰¹⁸. Ancak Meclis Araştırma Komisyonu raporundan sonuç çıkmamıştır. Nazlı Ilıcak ise Demirel hakkında soruşturma açılması isteğini seçim öncesi komplo olarak değerlendirmişti¹⁰¹⁹.

2. 1975 Yılı Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme ve Milletvekili Ara Seçimleri

2.1. 1975 Seçimleri Öncesinde İktidar Muhalefet İlişkileri ve Siyasal Şiddet

Toplumsal kutuplaşmanın yaşandığı 1970’li yıllarda Türkiye siyaseti de oldukça serttir. Merkez sağı temsil eden Milliyetçi Cephe, CHP’yi “komünist” imgesi yükleyerek ötekileştirmekteydi. Milliyetçi Cephenin iktidarda kaldığı yıllarda iktidar muhalefet ilişkilerinin gergin olması topluma da yansımıştır. Sürekli birbirlerini suçlayan siyasiler, ülkede yaşanan şiddet olayları karşısında ortak hareket edememişlerdir. Siyasette yaşanan kutuplaşma toplumu da derinden etkilemiş ve şekillendirmiştir. Özellikle şiddet olayları karşısında dönemin basını tarafından sık sık liderlere birlik çağrısında yapılmış olsa da bu çağrı başarıya ulaşamamıştır.

¹⁰¹⁷ **Milliyet**, 27 Mart 1976. Yasin Kuş, “Milliyetçilik ve Türkiye’de Milliyetçi Cephe Hükümetlerinin Kurulma ve Dağılma Süreçleri”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2018, s.128.

¹⁰¹⁸ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1977.

¹⁰¹⁹ Nazlı Ilıcak, “Meclis Soruşturması ve Demirel”, **Tercüman**, 3 Nisan 1977.

Milliyetçi Cephe hükümetinin çok az farkla güvenoyu alması “*hükümetin çürük ve zayıf*” temellere dayandığı yorumunu beraberinde getirmişti. Bu durumu değerlendiren CHP ve lideri Bülent Ecevit, sık sık hükümeti düşürme hamlelerinde bulunmuştu. Hükümeti düşürmeye yönelik ilk girişim 17 Nisan 1975 tarihli Meclis oturumunda, 1973 seçimlerinin yenilenmesine yönelik meclis önergesidir. Önerge öncesinde CHP Ortak Grubu’nda konuşan CHP lideri, “*Hükümeti düşürmek için kumar borcu olmayan sekiz kişi lazım*” diyerek Türk siyasetinin durumunu ortaya koyan çarpıcı bir açıklamada bulunmuştu¹⁰²⁰. CHP’nin hükümeti düşürme gerekçesi ise “*4 partiye bir takım bağımsız oylarında inzimamı ile zar zor 226’yı tutmayan hatta bugün Mecliste mevcut olan milletvekillerinin dahi ekseriyetini teşkil etmeyen bir güvenoyu ile 4 ayaklı, 4 partiye dayanan bir hükümet, bize sorarsanız devam edemeyeceği konusunda kanımız var*” şeklindeydi¹⁰²¹. Ancak CHP’nin önergesi 205’e karşı 172 oy ile reddedilmişti¹⁰²².

İktidar ve muhalefetin sık sık karşı karşıya geldikleri konulardan biri de öğrenci olaylarıydı. Öğrenci olaylarında sağ ve sol olarak ikiye ayrılan grup arasında neredeyse her gün olaylar yaşanmaktaydı. Öğrenci olayları karşısında da iktidar ve muhalefet arasında derin bir fikir ayrılığı bulunmaktaydı. İktidar kanadı olan Milliyetçi Cephe, CHP’yi sol görüşlü öğrencileri korumakla ve 1974 yılında af yasasını çıkardığı için eleştirmekteydi. CHP ise öğrenci olaylarını hükümetin ülkede korku havası yaratmak için bilerek çıkardığını ileri sürmüştü.

24 Nisan 1975 günü İstanbul Üniversite’sinde çıkan olaylar üzerine 1 öğrenci hayatını kaybederken 23 öğrenci de yaralanmıştı¹⁰²³. Olaylar karşısında Bülent Ecevit: “*Hükümet, bazı saldırgan grupları devletin güvenlik kuvvetlerine yardımcı olmakla görevlendirmiştir. Bu durumda olayların sorumlularını araştırmaya gerek yoktur. Olayların sorumluları hükümettedir*”¹⁰²⁴ diyerek hükümeti işaret ediyordu. Ecevit’in bazı saldırgan gruplar olarak tanımladığı grup ise MHP’ye bağlı ülkücülerdi.

¹⁰²⁰ **Milliyet**, 16 Nisan 1975.

¹⁰²¹ **TBMM Tutanak Dergisi** Dön: 4, C.:11, Bir: 68, (12 Nisan 1975), s.505.

¹⁰²² **Milliyet**, 18 Nisan 1975.

¹⁰²³ **Milliyet**, 25 Nisan 1975; **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1975.

¹⁰²⁴ **Milliyet**, 26 Nisan 1976; **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1976.

Gerçekten o dönemde MHP'ye bağlı "komando" olarak tanımlanan grubun, polise yardımcı kuvvet niteliğinde destek sağladığı çeşitli kaynaklarda yer almaktaydı. Türkeş hükümet programı görüşmeleri sırasında şunları belirtmişti: *"Milliyetçi gençlik, bizim bozkurtlar dediğimiz, gerek partimizin gençlik teşkilatı gerek milliyetçi gençler, devlet kuvvetleriyle el birliği etmekte, onlara yardımcı olmaktadır"*¹⁰²⁵. Bununla birlikte *Günaydın* gazetesine vermiş olduğu bir demeçte; *"seni vurmak isteyen, kendini korumak amacıyla sen vurmak zorunda kalabilirsin. Şimdi mevcut durum böyledir"*¹⁰²⁶ diyerek ülkücü kanattaki silahlanmayı bir zemine oturtmaya çalışmakta *"Meşru kuvvetlere yardım bir görevdir"* sözleriyle de durumu meşrulaştırmaya çalışmaktaydı. Bu söylemlerin hükmet içerisinde de sorun oluşturması üzerine dönemin İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk, *"Devletin hiç kimsenin yardımına ihtiyacı yoktur"*¹⁰²⁷ açıklamalarında bulunmak durumunda kalmıştı. Başbakan Süleyman Demirel ise şiddet eylemleri karşısında Ecevit'i *"Sayın Ecevit, hep anarşinin ve kargaşanın, kanunsuzluğun teşvikçisi olmuştur"* sözleri ile ithamda bulunmuştu¹⁰²⁸. CHP'nin şiddet eylemleri ile ilgili MHP'yi işaret etmesini değerlendiren *Tercüman* ise *"Türkeş korkusundan doğan bu Türkeş'e hücum'da bizim solun bütün haysiyetini ve topyekûn biçareliğini görebilirsiniz"* yorumuna yer vererek hükümet kanadını haklı çıkarmaya çalışmaktaydı¹⁰²⁹.

Gün geçtikçe artan kutuplaşma ise siyasilere kadar tırmanmıştı. Başbakan Süleyman Demirel, Bakanlar Kurulu toplantısından çıkıp gazetecilerin sorularını yanıtladığı sırada Vural Önsel adında biri tarafından yumruklanmıştı. Psikolojik sorunları olduğu tespit edilen saldırganın cebinden CHP Çankaya Gençlik Kolları tarafından düzenlenen bir etkinliğe giriş kartının çıkması, olayın CHP tarafından düzenlendiği iddialarını gündeme getirdi. Bu belgeye dayanarak Devlet Bakanı AP'li Seyfi Öztürk yaptığı açıklamada; *"anarşistlerin hamisi ve kundakçıların baş reisinin Ecevit olduğu ispatlandı"* diyerek CHP ve Ecevit'i suçlamıştı. CHP, saldırganın üyesi

¹⁰²⁵ Altan Öymen, "Başbakan Yardımcısı ve Yardımcıları", **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1975; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:4, C.11, Bir:63, (9 Nisan 1975), s.368.

¹⁰²⁶ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1975.

¹⁰²⁷ **Milliyet**, 2 Şubat 1976.

¹⁰²⁸ **Milliyet**, 1 Mayıs 1975.

¹⁰²⁹ Ergun Göze, "Türkeş Korku'su", **Tercüman**, 25 Nisan 1975.

olmadığını açıklarken partinin her türlü şiddete karşı olduğu da ifade edilmişti. Demirel'in olaya yönelik açıklaması “yara önemli değil, hadise çok çirkin” şeklindeydi. Başbakana yapılan saldırı girişimi *Cumhuriyet* ve *Milliyet* tarafından manşet haber olarak sunulmuş ancak saldırı haberi AP'ye yakınlığı ile bilinen *Tercüman* tarafından gündeme alınmamıştır¹⁰³⁰. Olayın CHP tarafından düzenlendiğine yönelik iddiaların asılsız çıkmasının ardından CHP yaptığı açıklamada, hükümeti son olaylar üzerinden kışkırtma yapmakla suçlamıştı¹⁰³¹. *Cumhuriyet* saldırıya yönelik “toplumu saran saldırganlık akımının Başbakanlığa değin tırmanması ve böylesine üzücü bir olaya yol açması, önünde ibretle düşünülecek acı bir sonuçtur” değerlendirmesiyle şiddetin Başbakana kadar tırmanmasına dikkat çekmişti¹⁰³².

Siyasal şiddetin en önemli örneklerinden biri de Bülent Ecevit'in Bolu/Gerede'de saldırıya uğramasıdır. Ecevit'in otobüsünü taşıyanlar, silah, şişe ve sopa kullanmışlardı. Olaylarda ikisi tabancayla olmak üzere 40'a yakın kişi yaralanırken bazı dükkânlar ve CHP araçları da tahrip edilmişti. CHP, Bolu valisini uyarılara rağmen tedbir almamakla suçlarken, Bülent Ecevit buradaki konuşmasında hükümeti iç ve dış politikada; “Bu hükümet, Türk Halkının Son Çilesidir” sözleri ile eleştirmekte, olayın sorumlularının da bulunmayacağını “çünkü caniler, katiller hükümette” sözleri ile açıklamaktaydı. İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk, olayların abartıldığına ilişkin açıklamada bulunurken MSP binası önünde taşlamaların olduğuna yönelik iddialara “bizimkiler böyle şey yapmaz” diyerek cevap vermişti¹⁰³³. Olayla ilgili *Milliyetçi Cephe* ortaklarının açıklamalarına baktığımızda AP, Ecevit'i tahrikçilikle ve ülkede huzuru bozmakla suçlamaktaydı. CGP, CHP'nin gün geçtikçe hırçınlaştığını ifade ederken Necmettin Erbakan; “Ecevit ektiğini biçiyor. Fakat biz zorbaca harekete karşıyız”, Alpaslan Türkeş, ise “Bu delikanlı ateşle oynuyor, boyundan büyük işler yapıyor”¹⁰³⁴ açıklamalarında bulunmuştu.

¹⁰³⁰ *Milliyet*, 14 Mayıs 1975; *Tercüman*, 14 Mayıs 1975; *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1975.

¹⁰³¹ *Milliyet*, 15 Mayıs 1975; *Milliyet*, 17 Mayıs 1975.

¹⁰³² “İğrenç Bir Saldırı”, *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1975.

¹⁰³³ *Milliyet*, 22 Haziran 1975; *Milliyet*, 23 Haziran 1975;

¹⁰³⁴ *Tercüman*, 23 Haziran 1975.

Bolu Gerede olaylarında basınında da kutuplaşma yaşandığı gözlemlenmiştir. Derin fikir ayrılıkları *Tercüman* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde görülmektedir. *Cumhuriyet*, yaşanan olayı “31 Mart hortlamıştır” sözleri ile tepki göstermişti. Ülkenin adım adım 31 Martçılarla karşı karşıya kaldığını belirten Oktay Akbal, hükümetin gericiileri hoş gördüğünü ve cesaretlendirdiğini iddia etmişti¹⁰³⁵. Bir başka değerlendirmesinde ise Gerede’de yaşananlar Uşak olaylarına benzetilmişti. Ülkeyi sarmakta olan şiddetin bir an önce durdurulmaması durumunda demokrasi, hak, hukuk, adalet gibi kavramların yok olacağı “dörtlü koalisyon liderlerinin ağızlarında dil üstünde kaydırmacalar değerinde kalacaktır” sözleri ile açıklanmıştı¹⁰³⁶.

Tercüman ise her geçen gün hırçınlaşan Ecevit’in Gerede’de kanlı olaylara sebep olduğunu ileri sürmekteydi. Gerede olaylarını CHP’nin “giriştiği kışkırtma çabalarının ilk sonuçları” olarak yorumlamıştı. Ayrıca olayları “bırakıp kaçtığı iktidarı” her ne pahasına olursa olsun geri alma çabası olarak yorumlayan gazete¹⁰³⁷ bir başka değerlendirme de ise Gerede olayları Ecevit’in “nifak kampanyasının” sonuçları olarak aktarılmıştı¹⁰³⁸. Yaşanan şiddet olaylarına toplumsal duyarlılık göstermediği görülen *Tercüman*’ın yapıcı bir dil kullanmak yerine kışkırtıcı ve duyarsız bir üslupla söylemler ürettiği görülmektedir. Bu durumun en önemli etkisi ise toplumun her tarafından görülen kutuplaşmadır.

Toplumun politize olduğunu gösteren bir diğer olay Diyarbakır’da yaşanmıştı. Urfa’da yapılan “Toprak Bayramı” için Başbakan Yardımcısı ve MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş’in Diyarbakır’a gelişi şehirde protesto edilmişti. Gruplar arasındaki silahlı, taşlı, dinamitli olaylar sonrasında bir asker hayatını kaybederken 30 kişi de yaralanmıştı. Gün boyu devam eden olaylar nedeniyle Alpaslan Türkeş konuşma yapamazken, şehrin güvenliği askeri birliklerin desteği ile sağlanabilmişti¹⁰³⁹. Başbakan Demirel gerekli tüm önlemlerin alınacağını yönelik açıklamada bulunurken,

¹⁰³⁵ Oktay Akbal, “Yeni 31 Martlar”, **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1975.

¹⁰³⁶ “Saldırganlıkta Tırmanma”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1975.

¹⁰³⁷ “Millele Çevrilen Silahlar”, **Tercüman**, 23 Haziran 1975.

¹⁰³⁸ Ahmet Kabaklı, “Eski Tüfek”, **Tercüman**, 25 Haziran 1975.

¹⁰³⁹ **Milliyet**, 24 Haziran 1975; **Tercüman**, 24 Haziran 1975; **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1975. “Tercüman gazetesi yaralı sayısını 70 olarak kaydetmiştir”. **Tercüman** 25 Haziran 1975.

MHP, Diyarbakır olaylarını “*CHP’nin iktidar olabilmek için her yolu deneme hamlesi hatta için Türk milletinin birliğini bile bozmayı göze aldıklarının açık bir örneği*” olarak görmekteydi¹⁰⁴⁰. Bülent Ecevit, Millet Meclisi’nde Gerede ve Diyarbakır olaylarıyla ilgili konuşmasında; “*eski hükümetleri sırasında perde arkasından kışkırttığı sokak zorbalarını Sayın Demirel, şimdi açıktan yanına almıştır*” diyerek olayların arkasında hükümetin olduğunu iddia etmişti¹⁰⁴¹. Olaylarla ilgili konuşan Türkeş ise CHP’yi suçlamış, “*CHP’liler böyle devam ederse, diğer partililer de onları hiçbir yerde konuşturamaz*”¹⁰⁴² diyerek iktidar muhalefet düellosunu yükselmişti.

Diyarbakır olaylarını değerlendiren *Tercüman*, Gerede olaylarına misilleme hamlesi olarak yorumlamıştı. Ülkeyi ideolojik ve etnik olarak bölebilmek için kanlı olayların çıkarıldığı iddiasındaydı¹⁰⁴³. *Cumhuriyet* ise Diyarbakır olaylarını partizanca bir tutumun son örneği olarak değerlendirmişti¹⁰⁴⁴. Abdi İpekçi iktidar muhalefet ilişkilerinin sertleştiğini belirtirken Cephe iktidarının muhalefet partisiyle ilişkilerini planlarken Ecevit’i sözlü, yazılı ve eylemsel oyunlarla sindirmeye çalıştığını hükümetin bu tavrının toplumu giderek politize ettiğini ileri sürmüştü. Hükümetin muhalefetle “*asgari müsterekler*” de anlaşılması gerektiğini açıklayarak siyasetin ılımlı bir ortamda yürütülmesi gerektiğini önermişti¹⁰⁴⁵. *Tercüman* ve *Cumhuriyet*’in aksine *Milliyet*’in daha ılımlı bir üslup kullandığı ve siyasilere özellikle iktidar partilerine birlik çağrısı yaptığı görülmektedir.

İktidar muhalefet arasındaki gerginliğin bir yansıması da CHP tarafından İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk adına verilmek istenen gensoru önergesidir. CHP, Cephe hükümetinin iş başında bulunduğu kısa sürede siyasal öldürme, yaralama, toplu saldırı, baskı ve yıldırma olaylarının rekor seviyeye ulaştığını, hükümetin zorbalığı meşrulaştırdığını iddia etmişti. Belirtilen nedenler kapsamında hükümet adına iç güvenlik politikasından en başta sorumlu olan Oğuzhan Asiltürk hakkında gensoru

¹⁰⁴⁰ *Tercüman*, 25 Haziran 1975.

¹⁰⁴¹ *Milliyet*, 25 Haziran 1975; *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1975.

¹⁰⁴² *Milliyet*, 25 Haziran 1975.

¹⁰⁴³ “Tecavüze Uğrayan Devlettir”, *Tercüman*, 25 Haziran 1975.

¹⁰⁴⁴ Oktay Akbal, “Yeni 31 Martlar”, *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1975.

¹⁰⁴⁵ Abdi İpekçi, “Ecevit-Demirel ve İç Barış Hayali”, *Milliyet*, 1 Temmuz 1975.

önergesi verildi. Ancak önerge cephe hükümetinin oyları ile reddedilirken görüşmeler tartışmalı geçmişti. Özellikle AP sözcüsü Oğuz Aygün'ün MİT raporunu okumak istemesi üzerine CHP lideri Bülent Ecevit, “*Mit raporu size nasıl geldi bir hükümet MİT raporunu nasıl verir*” diye bağırıyordu¹⁰⁴⁶. Belirtilen olayla ilgili *Tercüman*’da ise herhangi bir habere yer verilmemişti.

Yurt gezilerinde Bülent Ecevit’e yöneltilen şiddeti tepki göstermek adına CHP, 28 Haziran 1975 günü Taksim Meydanı’nda “Demokrasi ve Özgürlük Mitingi” düzenledi. Mitingde; “*Ben Demirel değilim. CHP de AP değildir. Ben partime saldırı olduğu vakit, Demirel gibi partililerimi ortada bırakıp, şapkamı alıp kaçmam. Biz demokrasiyi sokakta bulmadık, demokrasiyi sokakta bırakmayız. Faşizm heveslisi zavallılar bunu böyle bileler*” demişti¹⁰⁴⁷. Ecevit’in sözlerine karşılık Alpaslan Türkeş, “*Ecevit demokrasimizin baş kundakçısıdır. Faşistlik suçlaması komünistlerin alışılmış bir taktiğidir*” derken, CGP; “*Halk Partisi kışkırtıcılık ve yıkıcılıkta kendi rekorunu bile kırdı*” açıklamasında bulunmuştu¹⁰⁴⁸. Konya’da konuşan Cephe ortaklarından Necmettin Erbakan ise “*büyük davalar ve büyük milletimiz önünde Ecevit bir küçük tozdur, 12 Ekim’de bu tozu sileceğiz*”¹⁰⁴⁹ sözleriyle CHP liderini hedef almıştı.

CHP’nin İstanbul mitingi *Cumhuriyet*’te “*Türkiye faşist olamayacaktır*”¹⁰⁵⁰ manşeti ile yansırken cepheciler tarafından “*tahrik mitingi*” olarak algılandı. Mitingdeki kalabalığa rağmen en ufak bir olayın yaşanmadığını ön plana çıkaran Abdi İpekçi, Ecevit’in küçük bir kasabadaki konuşmasını, saldırıları gündeme taşıyarak Cephe hükümetinin Ecevit’i “*tarihin en büyük kundakçısı, her konuda her yerde olay çıkarıyor*” algısı yaratmak istediklerine dikkat çekmektedir¹⁰⁵¹. Cephe hükümeti tarafından yaratılan faşizan oluşumu durdurmayı demokrasi rejimin geleceği açısından zorunluluk olarak gören *Cumhuriyet*, yoğun katılım ve ilginin olduğu İstanbul mitinginin hukuk devletinden uzaklaşmak isteyenlere ders olduğu kanaatindeydi¹⁰⁵².

¹⁰⁴⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:4, C. 13, Bir: 99, (3 Temmuz 1975), ss.490-536.

¹⁰⁴⁷ **Milliyet**, 29 Haziran 1975; **Tercüman**, 29 Haziran 1975; **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1975.

¹⁰⁴⁸ **Tercüman**, 29 Haziran 1975.

¹⁰⁴⁹ **Tercüman**, 30 Haziran 1975.

¹⁰⁵⁰ **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1975.

¹⁰⁵¹ Abdi İpekçi, “Yakayı Ele Verenler”, **Milliyet**, 30 Haziran 1975.

¹⁰⁵² “Sokak Eylemlerine Karşı Halk”, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1975.

Bülent Ecevit'in faşizmle ilgili söylemlerini *Tercüman* gazetesi ise “*üslubu, saldırganlığı ile tedhişçiliği ile taktiği, kışkırtmacılığı, kavga arayıcılığı ile bize artık 1930 öncelerinin Adolf Hitler'inin bir taktikçisi ile karşı karşıya olduğumuzu düşündürüyor*” diyerek karşılık vermişti¹⁰⁵³.

İktidar muhalefet arasındaki söz düellosu 13 Temmuz 1975 günü yapılacak Sakarya Belediye Başkanı seçimleri sürecinde de kendisini göstermişti. Seçimler öncesinde aynı gün sırasıyla Necmettin Erbakan, Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel konuşma yapmışlardı. Sabah saatlerinde konuşma yapan MSP lideri; “*Allah Ecevit'i ıslah etsin*”, “*kendisi komünistler ve yıkıcı eylemciler arasındaki çizgiyi çekememiştir. Onları şemsiye ve destek olmaktadır*”¹⁰⁵⁴ demişti. Bülent Ecevit, anarşiyi Milliyetçi Cephe hükümetinin yarattığını ileri sürmüş, “*gençlerin ders boykotunu kınayan Demirel hükümeti, yüksek mahkemeleri boykot ediyor*” diyerek MC hükümetine yüklenmişti. Son olarak konuşma yapan Süleyman Demirel ise, CHP'yi ülkede çıkan kanunsuz olayların baş sorumlusu ve tahrikçisi olarak nitelediği konuşmasında CHP'yi hükümeti ortada bırakıp kaçmakla suçlamıştı¹⁰⁵⁵. *Cumhuriyet* Sakarya'da üç liderin aynı gün içerisinde gerçekleştirdiği mitingde herhangi bir olay olmamasına dikkat çekmekte ve “*demek ki oluyormuş*” diyerek örtük anlamda olayların planlı çıkarıldığına dikkat çekmek istemişti¹⁰⁵⁶. Demirel, Adapazarı'ndan sonra Karabük'e geçerek burada da CHP'yi eleştirmiş ve Milliyetçi partileri komünizmle mücadelenin kalesi olarak tanıtmıştı. CHP'nin ülkeyi çıkmaza soktuğunu vurgulayarak “*CHP iktidarı bırakıp kaçtıktan sonra şimdi iktidar peşinde koşmaktadır. Ancak hizmet treni hareket etmiştir*” sözleriyle rakibini hedef almıştı¹⁰⁵⁷.

1975 yılının yaz aylarında sıkıyönetimin kaldırılmasıyla birlikte işçi eylemlerinde artış görülmüştü. Hilton Oteli, Bereç Fabrikası, Garanti Bankası, Karadeniz Bakır İşletmeleri, Ankara Belediyesi gibi kurum ve kuruluşlarda işçi grevlerinin her geçen gün artması iktidar muhalefet ilişkilerini de yansıtmıştı. Bülent

¹⁰⁵³ Tarık Buğra, “Faşist Yapı”, *Tercüman*, 29 Haziran 1975.

¹⁰⁵⁴ *Tercüman*, 13 Haziran 1975.

¹⁰⁵⁵ *Tercüman*, 13 Temmuz 1975; *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1975; *Milliyet*, 13 Temmuz 1975.

¹⁰⁵⁶ “Demek ki Oluyormuş!”, *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1975.

¹⁰⁵⁷ *Tercüman* 14 Temmuz 1975; *Tercüman* 15 Temmuz 1975.

Ecevit yaptığı açıklamada hükümeti oluşturan partilerin demokratik yöntemlerle ulaşamadıkları amaçlarına şiddet yoluyla ulaşmak istediklerini bu nedenle halkı ve işçileri kışkırtmalar karşısında uyanık olmaya davet etmekteydi¹⁰⁵⁸. CHP Genel Başkanı işçi olaylarıyla ilgili verdiği başka bir demeçte de; Cephe hükümetinin bazı işverenlere cesaret vererek işçi haklarını kısıtlama amacıyla olduğunu Demirel yönetiminin ülkeyi siyasal ve sosyal bunalıma sürüklediğini ileri sürmekteydi. Ecevit'in işçi olayları ile ilgili konuşmasına Demirel, *“Bütün kışkırtmaların hamisi CHP'dir”* şeklinde karşılık vermişti¹⁰⁵⁹. Liderler arasındaki işçi olaylarıyla ilgili söz düellosunun devam etmiş Başbakanın açıklamalarının hemen ardından CHP Genel Başkanı yazılı bir demeçte; anarşinin ve kanunsuzluğun baş sorumlusunun Demirel olduğunu ileri sürmüş, *“şiddete başvurma gereğini emekçiler değil, halkı sömürenler duyar”* diyerek olayların arkasında hükümetin olduğunu tekrarlamıştı. Ecevit'in açıklamalarını cevaplandıran Demirel ise Bülent Ecevit'in ülkedeki anarşi atmosferin oluşmasında CHP'nin destek olduğunu belirtirken *“CHP Sayın Genel Başkanı ne derse desin, ne düşünürse düşünsün, kimi kışkırtırsa kışkırtsın, Cumhuriyet hükümeti kanunları hâkim kılmaya devam edecektir”* demişti¹⁰⁶⁰.

12 Ekim 1975 tarihli ara seçimlerin yapıldığı süreçte iktidar muhalefet düellosu oldukça sertti. Siyasi liderler arasındaki sert düellonun topluma da yansıdığı liderlerin seçim kampanyası için gittikleri yerlerde saldırıya uğramalarından görülmektedir. Toplumsal dönüşümün yaşandığı bu dönemde liderlerin gezilerinde kentler, karakteristik tepki vermişlerdir. Bolu-Gerede de yaşanan olayların hemen ardından Diyarbakır'da Alpaslan Türkeş'e yönelik olaylar bu durumun örnekleridir. Öte yandan toplumsal kutuplaşmayı dönemin basını da söylemleri ile şekillendirmiştir. *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Tercüman* gazeteleri benimsedikleri yayın siyasetine bağlı kalarak söylemler üretmişlerdir. *Tercüman*, Milliyetçi Cephe partilerinin söylemlerinden yola çıkarak haber üretimi yaparken sağ parti liderlerinin söylemlerini,

¹⁰⁵⁸ **Milliyet**, 16 Ağustos 1975; **Milliyet**, 20 Ağustos 1975; **Cumhuriyet** 16 Ağustos 1975; **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1975.

¹⁰⁵⁹ **Tercüman**, 23 Ağustos 1975; **Tercüman**, 24 Ağustos 1975; **Milliyet**, 23 Ağustos 1975; **Milliyet**, 24 Ağustos 1975; **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1975; **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1975.

¹⁰⁶⁰ **Milliyet**, 25 Ağustos 1975; **Milliyet**, 26 Ağustos 1975; **Tercüman**, 25 Ağustos 1975; **Tercüman**, 26 Ağustos 1975; **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1975; **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1975.

siyasi gelişmeler ışıında sık sık manşetinde yer vermişti. *Cumhuriyet* ise sağ siyasi partilerin tam karşısında konumlanarak içeriklerini şekillendirmiş şiddeti Milliyetçi partilerin düzenlediği iddiasını söylemektense çekinmemiştir. *Milliyet*, günlük haber akışı içerisinde siyasilerin söylemlerini ve haberleri ana sayfasına taşımakla birlikte diğer iki gazeteye göre daha ılımlı bir politika izlemiştir.

2.2. Siyasi Partilerin Seçim Kampanyaları ve 12 Ekim 1975 Seçim Sonuçları

Hükümet bunalımının yaşandığı dönemde CHP, erken seçime gidilmesini her fırsatta gündeme getirmişti. Ancak merkez sağda yer alan partiler oyların bölünmesi ve CHP'nin yükselişi nedeniyle erken seçime karşı çıkmışlardır. Bu şartlar altında kurulan Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde de sürekli seçim rüzgârları esmiştir. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasından yaklaşık 7 ay sonra Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte bir yenileme ve Millet Meclisi'ndeki boş üyelikler için seçime gidildi. 12 Ekim 1975 günü yapılacak olan 1975 yılı ara seçimlerinde parlamenterlerin seçim kampanyalarını yapabilmeleri adına 5 Temmuz'dan 1 Kasım 1975 arasında Meclisler tatil edildi¹⁰⁶¹.

Siyasi liderler arasında seçim kampanyasını ilk açan Necmettin Erbakan'dı. MSP Genel Başkanı Konya'da açtığı seçim kampanyasında MSP'nin sola karşı milli görüşü savunan parti olması sebebiyle seçimlerde en başarılı parti olacağını iddia etmişti¹⁰⁶². Seçim kampanyasını CHP eleştirisi üzerinden yürüten Erbakan, CHP'nin kısmi seçimlerde oy oranının düşeceğini ve *“bir daha erken seçim lafını ağzına alamayacağını”* öne sürmekteydi¹⁰⁶³. Propagandasının ikinci bölümünü yürüttüğü Afyon, Uşak, Denizli illerindeki konuşmalarında da CHP'yi gündemine alan MSP lideri CHP'nin 40 yıldır değişmediğini, CHP iktidarında halkın yokluk, kıtlık ve kuyruklarla karşılaştığını ileri sürmüştü¹⁰⁶⁴. MSP'nin Ankara'da düzenlediği mitinge katılımın az olması üzerine parti lideri *“bu ısınma toplantısıdır, ön toplantıdır. Asıl*

¹⁰⁶¹ TBMM CSTD, C.22, Bir:69, Top:14, (26 Haziran 1975), s.564.

¹⁰⁶² Tercüman, 24 Ağustos 1975.

¹⁰⁶³ Cumhuriyet, 24 Ağustos 1975.

¹⁰⁶⁴ Tercüman, 1 Eylül 1975; Tercüman, 1 Eylül 1975.

mitingimiz daha sonra” şeklindeki açıklamalarıyla durumu yumuşatmaya çalışmaktaydı. Seçim kampanyası döneminde MSP’nin hedefindeki bir diğer parti AP’dir. Konya’da yaptığı konuşmada açıkça partisinin anahtar parti rolünde olduğunu söylemekten çekinmemişti¹⁰⁶⁵. MSP lideri Doğu ve Güneydoğu bölgelerini kapsayan seçim gezileri sırasında Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa ziyaretinde partisinin güçlendiğini, motor sanayiinin öneminden, okullarda din ve ahlak derslerine verilmesi gereken önemden bahsetmişti¹⁰⁶⁶. Şanlıurfa’daki konuşması sırasında bir grup gencin “*Yobaz Erbakan*” şeklinde bağırımları üzerine olaylar meydana gelmişti¹⁰⁶⁷. MSP’nin Ankara mitinginde yine hedefte koalisyon ortağı AP vardı. Erbakan; “*Onlar bölünmeyin derken milleti çocuk zannediyorlar. “aaa kuşa bak, deyip ağzındaki lokmayı almak istiyorlar”*”¹⁰⁶⁸sözleri Demirel’in AP’de birleşin çağrılarına yanıt niteliğindeydi. Zonguldak’taki konuşmasında ise CHP ve AP’den hayır gelmeyeceğini ifade eden Erbakan, halktan daha önce denenmiş olan partilere oy verilmemesini istemişti¹⁰⁶⁹. Eskişehir’de de iki partiye yönelik “*solculara ve renksizlere karşı meydan muharebesi veriyoruz*” demişti¹⁰⁷⁰.İstanbul mitinginde partisini Reşat altına benzeten parti lideri, AP’yi “*paslı teneke*” olarak nitelemişti. Biri solcu biri renksiz olan bu partilerin arkasından gitmek için “*insanın deli olması lazım*”¹⁰⁷¹diyerek oyları kendi partisinde toplamaya çalışmaktaydı.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, seçim kampanyasını başlamak üzere gittiği olaylı geçen Elazığ mitingindeki; “*Türk Milletini kendi içinde bölenler milliyetçi olamazlar. Geçen yıl biz hükümetteyken sahte komandolarla vatandaş kanı akıtmadık, gerçek komandolarla Kıbrıs’ta zafer kazandık... Silahların üstüne silahsız gideceğiz. Taş atana gül ile karşılık vereceğiz. Bir avuç faşiste devleti yıktırmayacağız*” sözleriyle Milliyetçi Cepheyle mücadelenin devam edeceğini açıklamaktaydı. Elazığ mitingi sırasında MHP ve CHP’liler arasında çıkan ve uzun süren çatışmalarda 2’si ağır 50’ye

---

¹⁰⁶⁵ **Tercüman**, 15 Eylül 1975.

¹⁰⁶⁶ **Tercüman**, 19 Eylül 1975.; **Tercüman**, 21 Eylül 1975.

¹⁰⁶⁷ **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1975.

¹⁰⁶⁸ **Milliyet**, 27 Eylül 1975.

¹⁰⁶⁹ **Tercüman**, 29 Eylül 1975.

¹⁰⁷⁰ **Tercüman**, 5 Ekim 1975.

¹⁰⁷¹ **Tercüman**, 11 Ekim 1975.

yakın kişi yaralandı. Olay sırasında Ecevit'in de otobüsü taşlanırken bazı iş yerleri tahrip edilmiş, bazı basın mensupları da ölkücü gençler tarafından darp edilmiřtir¹⁰⁷². Hükümet ortaklarından Süleyman Demirel ve Necmettin Erbakan, Elazığ olayı ile ilgili üzüntülerini açıklarken MHP, olayları aşırı sol ve bölücülerin çıkardığını öne sürmekteydi¹⁰⁷³. Seçim kampanyasını Bingöl'de yaptığı konuşma ile sürdüren Ecevit, Bingöl'e yeterince yatırım yapılmadığına değinerek Demirel'in yakınlarına Bingöl'e verilen paradan daha fazlasının verildiğini ileri sürdü. Ayrıca Türk halkından kendini sömürenlere seçimlerde gerekli cevabı vermesini istemişti. Miting sırasında bir grubun protesto gösterileri üzerine Ecevit; *"Ben Türkeş gibi insanların kafataslarına, kafalarına biçimine bakmam. İçine bakarım. Eğer o kafanın içinde insan sevgisi, demokrasi sevgisi varsa o kafada halklar olmaz. Halklara hürriyet derken Türkeş'in ekmeğine yağ sürüyorsunuz kendinizi böldürmeyin Tek bir nüfus gibi birleşmeliyiz"* sözleriyle birlik çağrısında bulunmuřtu¹⁰⁷⁴.

Uğur Mumcu Elazığ olaylarını Milliyetçi Cephenin suçlarından biri olarak görmektedir. Yapılan saldırılardaki bütün amacın seçim güvenliğini ortadan kaldırmak ve ölkeyi yeniden bir 12 Mart rejimine sürüklemek olduğunu düşünmekteydi¹⁰⁷⁵. *Tercüman* gazetesi Ecevit'in seçim kampanyasına *"fesat kampanyası"* olarak nitelendirmiřti¹⁰⁷⁶. *Milliyet* ise Ecevit'in olaylı geöen gezileri karşısında Süleyman Demirel'in sessizliğine dikkat çekmekteydi. Ezilenin yanında duran Türk toplumunu Demirel'in yakından tanıdığını ve kararsız, seçmenin oylarının CHP'de toplanmaması için AP liderinin bilerek saldırgan bir tutum izlemediği tespitinde bulunmaktadır¹⁰⁷⁷.

Olaylı geöen Doğu gezisinden dönen Bülent Ecevit, yapıtı basın toplantısında *"Baş sorumlu Demirel'dir. Yeniden başbakan olabilmek için şeytanla bile işbirliğini göze alan kimsedir"* sözleriyle sert bir açıklama yarken Milliyetçi Cephe hükümetini; *"Dağa çıkan eşkıya bunlardan daha az zararlıdır"* diyerek eleřtirmiřti¹⁰⁷⁸. Demirel,

¹⁰⁷² *Milliyet*, 5 Eylül 1975; *Tercüman*, 5 Eylül 1975; *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1975.

¹⁰⁷³ *Milliyet*, 6 Eylül 1975.

¹⁰⁷⁴ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1975; *Tercüman*, 6 Eylül 1975; *Milliyet*, 6 Eylül 1975.

¹⁰⁷⁵ Uğur Mumcu, "Kim Bunlar", *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1975.

¹⁰⁷⁶ Ahmet Kabaklı, "Fesat Kampanyası", *Tercüman*, 6 Eylül 1975.

¹⁰⁷⁷ Abdi İpekçi, "Saldırılar ve Cepheciler", *Milliyet*, 7 Eylül 1975.

¹⁰⁷⁸ *Milliyet*, 7 Eylül 1975; *Tercüman*, 7 Eylül 1975.

bu eleştirilere Ecevit'in "siyasi cinnet geçirdiğine" yönelik ithamda bulunarak cevaplamış ayrıca "Hükümet kurmak için kendisi ile işbirliği yapsaydık o zaman şeytanla işbirliği yapmış olurduk" diyerek rakibine şeytan benzetmesiyle karşılık vermişti¹⁰⁷⁹.

Seçimlere 30 gün kala siyasi liderler arasındaki düellolar sertleşerek devam etmekteydi. Bülent Ecevit, Polatlı, Afyon ve Uşak'ta yaptığı konuşmalarda Demirel'i suçlayarak, "Siyasete yalanla başladı, yalanla devam ediyor" demekteydi. CHP lideri Ege gezisinde Fetiye ve Muğla mitinglerinde CHP'nin ilk seçimlerde iktidar olacağını ileri sürmüştü¹⁰⁸⁰.

CHP lideri Karadeniz'de yaptığı seçim kampanyalarında Bayburt ve Gümüşhane'de Cephe ortaklarının ülke yararına hiçbir konuda anlayamadıklarını ancak çıkarları söz konusu olduklarına bir araya geldiklerini ileri sürmüş, "ülke bu hükümete artık dayanamaz" demişti. Bayburt konuşması sırasında ise ülkücü oldukları ileri sürülen kişiler tarafından miting protesto edilmiş, çıkan olaylarda da 12 kişi yaralanmıştı. CHP lideri Samsun'da işçi meselelerine, Zonguldak'ta yönetimin baskı ve vurgun aracı olarak kullanıldığına dikkat çekmekteydi¹⁰⁸¹. Amasya'dan sonra Adana'da konuşan Ecevit, Süleyman Demirel ve Alpaslan Türkeş'e çatmıştı. MHP lideri için "Türkeş bir cinayet kışkırtıcısıdır" derken AP liderine yönelik "Demirel başta kardeşleri olmak üzere soyguncu düzeni korumakta ve bu düzenden resmen oy istemektedir" demişti¹⁰⁸². Trakya ve Marmara'da Bursa, İzmit ve Sakarya'da yaptığı konuşmalarda CHP'nin kalkınmayı köylerden başlatacağını vaad etmişti¹⁰⁸³. Kampanya sürecinde AP ve MHP liderlerini eleştirmekten çekinmemişti. Eskişehir ve Balıkesir'deki konuşmalarında "hepimizin canı eşkıyanın eline teslim edilmiş durumdadır" sözleriyle Demirel ve Türkeş'i eşkıyalıkla suçlamaktaydı. Partisinin Taksim Meydanı'nda düzenlediği mitingte konuşan CHP lideri "faşistler halkın,

---

¹⁰⁷⁹ **Milliyet**, 10 Eylül 1975.

¹⁰⁸⁰ **Milliyet**, 12 Eylül 1975; **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1975; **Tercüman**, 12 Eylül 1975.

¹⁰⁸¹ **Tercüman**, 18 Eylül 1975; **Tercüman**, 22 Eylül 1975. **Milliyet**, 18 Eylül 1975; **Milliyet**, 22 Eylül 1975. **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1975; **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1975.

¹⁰⁸² **Tercüman**, 4 Ekim 1975; **Milliyet**, 4 Ekim 1975; **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1975.

¹⁰⁸³ **Tercüman**, 5 Ekim 1975.

memurların ve polislerin önünde yenilgiye uğradı” diyerek cephe ortaklarını eleştirmektedir¹⁰⁸⁴.

Bülent Ecevit’in seçim kampanyası için gittiği yerlerde olayların çıkması dönemin basınında değerlendirilmişti. CHP liderinin gezileri sırasında sürekli bir olay çıktığına dikkat çeken *Tercüman*, CHP’nin iktidara gelebilmek için şiddetten başka çıkar yolunun kalmadığını ileri sürmüştü. Bu nedenle CHP’nin şiddete maruz kalması mağdur rolüyle oy toplama politikası olarak görülmüştü¹⁰⁸⁵. *Tercüman*’ın tam aksi düşüncede yorumlara yer veren *Cumhuriyet* ise olayların Milliyetçi Cephe tarafından düzenlendiğini ileri sürmekteydi. Seçimlere kısa süre kala Ecevit’in her seçim gezisinin olaylı geçmesinin ardında CHP seçmeninin sindirilmek istendiği düşüncesi olduğu iddia edilmekteydi¹⁰⁸⁶.

İlk seçim kampanyasını 13 Eylül’de Kayseri’de açan CGP Genel başkanı Turhan Feyzioğlu *“hiç kimsenin birkaç rey uğruna ve parti hesaplarıyla hırsı uğruna Türkiye’yi suni buhranlara sürüklemeye hakkı yoktur”* demişti¹⁰⁸⁷. Milliyetçi Cephe ortaklarından MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş ise seçim kampanyasını 22 Eylül günü İstanbul’da başladı. İstanbul’daki ilk seçim konuşmasında *“gerçek demokrasilerde halka saygılı olmak lazımdır”* sözleriyle CHP’ye gönderme yapmıştı¹⁰⁸⁸. MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş, Trabzon gezisinde *“Ecevit’in beslediği canavarlar, bir gün gelecek önce kendisini ve yandaşlarını yiyecektir”* diyerek CHP’ye sataşırken Giresun gezisinde ülkenin dışarıdan desteklenen *“ihanet yuvalarının”* çabasıyla bölünmeye çalıştığına dikkat çekmekteydi. 22 Eylül’de seçim kampanyasını açan bir diğer parti lideri Ferruh Bozbeyli ilk seçim konuşmasını Aksaray’da gerçekleştirdi. Niğde ve çevresinde de konuşma yapan Ferruh Bozbeyli ise *“hükümet ayakta kalma çabasına düştü”* diyerek hükümet ortakları arasında

¹⁰⁸⁴ *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1975; *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1975; *Milliyet*, 9 Ekim 1975; *Milliyet*, 11 Ekim 1975.

¹⁰⁸⁵ Tarık Buğra, “Bu Kadar”, *Tercüman*, 19 Eylül 1975.

¹⁰⁸⁶ Nadir Nadi, “3 Hafta Kala”, *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1975.

¹⁰⁸⁷ *Milliyet*, 14 Eylül 1975; *Tercüman*, 14 Eylül 1975; *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1975.

¹⁰⁸⁸ *Tercüman*, 22 Eylül 1975; *Tercüman*, 23 Eylül 1975.

anlaşmazlık olduğunu ileri sürmüştü¹⁰⁸⁹. DeP lideri Ferruh Bozbeyli ise Adana’da yaptığı konuşmasında “*CHP iktidara gelecek korkusunu yaratarak, AP’de birleşme fikrini yaymaya çalışanlar, aslında CHP propagandası yapmaktan başka bir iş yapmış olamazlar*”¹⁰⁹⁰ diyerek AP’yi hedef almaktaydı.

Son olarak Adalet Partisi lideri ve Milliyetçi Cephe hükümetinin başbakanı Süleyman Demirel seçim kampanyasına Ankara’dan başladı. AP lideri Ankara’nın Canilli köyünde; “*bölünme solun ve CHP’nin işine yarar. Ne yapılacaksa Adalet Partisi yapar*” Samsun’da; “*bölünmeyiniz ve CHP’ye oy vermeyiniz*”¹⁰⁹¹, diyerek seçim kampanyasını AP’de birleşme çağrısı ile başlamıştı. AP lideri Ege’de yaptığı seçim gezisinde Muğla, Denizli, Uşak ve Afyon gibi illeri ziyaret etmiş, Ege gezisinin ilk durağı Muğla mitingi ise olaylı geçmişti. CHP’li gençlerin Demirel aleyhinde gösteriler yapması üzerine çıkan olaylarda AP’liler tarafından dövülen bir CHP’li gencin öldürüldüğü bilgisi basında yer almıştı. Yaşanan olaylar üzerine Demirel, “*kendisini umut ilan edenin foyası meydana çıkmıştır*” diyerek CHP’ye çatmıştı. AP lideri Ege gezisinin ikinci gününde Denizli’deki konuşmasında CHP’yi siyasi sabıkalı ilan etmekteydi¹⁰⁹². AP lideri Kayseri’de “*bu anayasa ile memleket idare edilemez*” diyerek anayasa değişikliği üzerinde durmuştu. Daha sonra Doğu Karadeniz seçim turuna çıkan Demirel bölgedeki seçim kampanyasını CHP eleştirisi üzerinden şekillendirmişti. Gümüşhane’de “*CHP dikenli çalıdır, biz meyveli ağacız*” diyerek oy isteyen AP lideri, Trabzon’da CHP’nin “*bir sirke fabrikası*” bile kurmadığını bu partinin şımartılmaması için oyların milliyetçilere verilmesini istemekteydi. Giresun ve ilçelerinde de yükseköğretim ve üniversiteler üzerine yaptığı konuşmada “*üniversitelerimize anarşiyi CHP sokmuştur*” diyerek rakibine yönelik ithamlarda bulunmuştu¹⁰⁹³. Tercüman göre Süleyman Demirel seçim konuşmalarının en sertini Eskişehir’de gerçekleştirmişti. AP lideri CHP’nin “*iftira karargâhı*” ve “*karanlık bir*

¹⁰⁸⁹ Tercüman, 26 Eylül 1975; Tercüman, 27 Eylül 1975; Milliyet, 26 Eylül 1975; Milliyet, 27 Eylül 1975; Cumhuriyet, 26 Eylül 1975; Cumhuriyet, 27 Eylül 1975.

¹⁰⁹⁰ Tercüman, 25 Eylül 1975; Milliyet, 25 Eylül 1975.

¹⁰⁹¹ Tercüman, 24 Eylül 1975, Milliyet, 24 Eylül 1975; Cumhuriyet, 25 Eylül 1975.

¹⁰⁹² Tercüman, 26 Eylül 1975; Tercüman, 28 Eylül 1975; Cumhuriyet, 26 Eylül 1975; Cumhuriyet, 28 Eylül 1975.

¹⁰⁹³ Tercüman, 29 Eylül 1975; Milliyet, 1 Ekim 1975; Milliyet, 2 Ekim 1975; Milliyet, 3 Ekim 1975; Milliyet, 4 Ekim 1975.

teşkilat” haline geldiğini, solun kendi içerisinde çeşitli gruplara ayrıldığına dikkat çekerek, “*Ecevit solun lideri değil ancak aletidir*” sözleriyle CHP liderini hedef alan açıklamalarını sürdürmekteydi¹⁰⁹⁴. Demirel, Taksim mitinginde İstanbul Boğazı’na tünel ve köprü yapılacağını, Türkiye’nin renkli televizyona geçeceğinin müjdesini verdikten sonra CHP’yi solun himayekarı olmakla suçlamış “*CHP ülkeyi huzursuz kılanların hamisidir*” olmakla itham etmişti¹⁰⁹⁵. AP’nin Bursa’da düzenlediği mitinge Celal Bayar ve Mutlu Menderes’te katılmıştı. Demirel burada da Ecevit’e çatmaya devam ederek; “*CHP ile onun saldırgan başbakanın şerrinden bu memleketi Allah korusun*” demektedir. CHP’nin iktidarı döneminde halkın bir kaşık yağa muhtaç bırakıldığını, mezhepsel ayırım yaratıldığı iddia edilmişti. Buna karşılık AP’nin DP’nin devamı niteliğinde bir parti olduğu seçim meydanlarında dile getirilmişti¹⁰⁹⁶.

Seçimler sürecinde AP adına propaganda yürüten *Tercüman*, seçime günler kala sağ oyların CHP’ye kaymaması için algı oluşturmak istemişti.

Bu amaçla 1973 seçimlerinde CHP’nin oy oranı arttığı için ülkede bölücülük ve anarşinin arttığına yönelik iddialar ortaya atmıştı. Korku/endişe yaratma tekniği kullanarak CHP’ye verilecek oyun ülkeye ağır bedeller ödeteceğine yönelik haberlere yer veren gazete, oyların sağ partilerde toplanması gerektiğini savunmuştu¹⁰⁹⁷. Ülkede yaşanan şiddet olaylarının sorumlusu olarak CHP’yi işaret edilmiş bu amaçla; “*Sandığa atacağınız bir kâğıt parçası vatanın üzerinde kanat çırpın karakargaların, topraklarını yol yol delik deşik etmek isteyen kızıl solucanların tek ilacı olacak, vatanın tarihini de coğrafyasını da kurtaracaktır*”¹⁰⁹⁸ propagandasına yer verilmişti. Ayrıca gazete, “*solcu Marksistlere ve onlara şemsiye olan siyasi partilere*” oy verilmemesi çağrısında bulunmuştu¹⁰⁹⁹. *Tercüman*’ın kampanya sürecini CHP üzerinden yürüttüğü gözlemlenmiştir. CHP’yi solculara, anarşiye destek olmakla ve korumakla itham

¹⁰⁹⁴ **Tercüman**, 5 Ekim 1975; **Milliyet**, 5 Ekim 1975.

¹⁰⁹⁵ **Tercüman**, 10 Ekim 1975; **Milliyet**, 10 Ekim 1975; **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1975.

¹⁰⁹⁶ **Milliyet**, 11 Ekim 1975; **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1975.

¹⁰⁹⁷ “Dur Demenin Zamanı Geldi”, **Tercüman**, 5 Ekim 1975.

¹⁰⁹⁸ Ergun Göze, “Sandık Başına”, **Tercüman**, 9 Ekim 1975.

¹⁰⁹⁹ “Silkinmek İçin Yeni Bir Fırsat”, **Tercüman**, 2 Ekim 1975.

ederek, oyları sağ partiler özellikle de AP’de toplama hedefinde olan gazete, 12 Ekim günü “*Seçime Katılınız*” manşetiyle seçmeni sandığa davet etmişti¹¹⁰⁰.

Cumhuriyet, 1975 yılı ara seçimlerinde gerçekleştirilen seçim kampanyasını “*son otuz yıllık tarihimizin en sert, en acımasız seçim kampanyası*” olarak nitelendirmişti. Gazetenin yazarlarından Nadir Nadi, seçimlerin ve seçimlere katılımın öneminden bahsettiği yazısında, siyasal önemi ne olursa olsun demokrasiye inanan herkesi sandığa davet etmişti¹¹⁰¹. Milliyetçi Cephe bayrağı altında vurguncuların, kaçakçıların, mafyacaların, işkencecilerin, cellatların, katillerin halktan oy istediğini ileri süren Altan Öymen ise politikanın devam edebilmesi için bunların temizlenmesini savunmaktadır. Gazeteciye göre bu gidişin son bulmasının yolu seçimdir¹¹⁰². Mümtaz Soysal da “*çivisi çıkmış ülkede*” namuslu düzen özleminde olanların seçimlere sahip çıkması gerektiğini savunuyordu¹¹⁰³.

Siyasi atmosferin yarattığı ortam, liderlerin birbirleriyle olan yüksek tansiyonlu atışmaları, propaganda sürecindeki şiddetle birlikte 12 Ekim 1975 günü yapılacak ara seçimler, kısmi seçimden ziyade ülkenin kaderini belirleyecek genel seçim gibi değerlendirilmiştir. Bu duruma bağlı olarak *Milliyet*, *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde seçim daha çok rejim meselesi havasıyla işlenmiş ve her bir gazete yayın politikası doğrultusunda seçime katılımın önemini vurgulayarak, halkı seçime davet etmişti.

Siyasi partilerin seçim kampanyalarının ardından 12 Ekim 1975 günü, 54 senatörlük ve 6 milletvekilliği için 6 siyasi partinin 330 adayı ile Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme ve Milletvekili Ara Seçimleri Türkiye genelinde 27 ilde gerçekleştirmiştir. Cumhuriyet Senatosu Üyeleri seçimi yapılan 25 ilde toplam olarak siyasi partilerle bağımsız adayların aldıkları geçerli oy oranları şu şekildedir:

---

¹¹⁰⁰ **Tercüman**, 12 Ekim 1975.

¹¹⁰¹ Nadir Nadi, “Bugün Söz Yurttaşın”, **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1975.

¹¹⁰² Altan Öymen, “Yarın İçin..”, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1975.

¹¹⁰³ Mümtaz Soysal, “Çivisi Çıkmış Ülkede Seçim”, **Milliyet**, 11 Ekim 1975.

Partiler	Alınan Oy Oranları	Kazanılan Senato Üye Sayısı
AP	%40,81	27
CHP	%43,37	25
DP	% 3,14	-
MSP	%8,85	2
MHP	%3,24	-
TBP	%0,54	-
Bağımsızlar	%0,05	-
Toplam		54

Tablo 10: 12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçimi Sonuçları

Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerine katılım oranı %58,42'dir. Seçimlerde; AP 27, CHP 25, MSP 2 Senato üyeliği kazandı. 54 senatörlük için seçime katılım oranının en yüksek olduğu üç il Bingöl(%73,2), Muğla (%72.6), ve Tekirdağ (68,1) olmuştu¹¹⁰⁴.

12 Ekim günü Amasya, Bursa, Eskişehir, Niğde, Şanlıurfa ve Zonguldak olmak üzere 6 ilde gerçekleştirilen Milletvekili Ara seçimlerinde AP %48,62 oran ile en çok oyu alan parti oldu. Seçime katılım oranının %64,28 olduğu bu seçimlerde AP 5, CHP ise 1 Milletvekili çıkardı. MSP ise 1973 seçimlerine göre oy kaybına uğramış, Bingöl ve Diyarbakır'da olmak üzere 2 senatörlük kazanabilmişti¹¹⁰⁵.

1975 yılı Milletvekili Ara seçimlerinde partilerin oy oranları ve kazandıkları milletvekili sayısı şu şekildedir¹¹⁰⁶:

Siyasi Partiler	Alınan Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AP	%48,62	5
CHP	%37,98	1
DP	%2,84	-

¹¹⁰⁴ **Resmi Gazete**, Sayı:15394 25 Ekim 1975. Karar No:473. [15394.pdf \(resmigazete.gov.tr\)](#) s. 16. Erişim Tarihi 12/10/2023

¹¹⁰⁵ **Milliyet**, 14 Ekim 1975.

¹¹⁰⁶ **Resmi Gazete**, Sayı:15394 25 Ekim 1975. Karar No:473. [15394.pdf \(resmigazete.gov.tr\)](#) s. 16. Erişim Tarihi 12/10/2023, Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler-Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1976, ss.382-383.

MSP	%7,86	-
MHP	%2,31	-
TBP	%0,28	-
Bağımsızlar	%0,11	-
TOPLAM		6

Tablo 11: 12 Ekim 1975 Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları

12 Ekim 1975'te yapılan seçimlere genel anlamda bakıldığında AP; 27 senatörlük, 5 milletvekili, CHP; 25 senatörlük, 1 milletvekilliği, MSP; 2 senatörlük kazandı. Seçmenin AP ve CHP olarak kutuplaşması üzerine seçime katılan diğer partiler oy kaybı yaşamışlardı. MSP %3, MHP, %0,3 oranında oy alabilmişti. MSP ve DeP'in toplam oy kaybı ise % 15 civarındaydı¹¹⁰⁷. Küçük partilerin tercih edilmemesiyle erimesi tek başına iktidar yolunda AP ve CHP'yi ümitlendirmekteydi.

Milliyet yazarı Abdi İpekçi seçim sonuçlarını desteklediği CHP üzerinden değerlendirmişti. CHP liderinin 1973 seçimlerinden 1975 yılına oy kaybı yaşamadan ilerlediğine dikkat çeken gazeteci, CHP adına tek parti iktidarı umudunun yeşerdiğini ön plana çıkarmaktaydı¹¹⁰⁸. Seçim sonuçları *Tercüman*'da sağ seçmenin Marksist düşünce ve ideoloji sahiplerine verdiği ders olarak yorumlanmıştı¹¹⁰⁹. Aynı zamanda halkın sola karşı tepkisi olarak da görülmüştü. Sonuçları tamamen sağ seçmen üzerinden yorumlayan gazete, CHP'nin muhalefet görevini sürdüreceğini belirtmekteydi¹¹¹⁰. *Cumhuriyet* yorumcularından Uğur Mumcu, iktidarda olmanın verdiği olanaklardan yararlanarak AP'nin oylarını arttırdığı çıkarımında bulunmaktaydı. Bu söylemiyle AP'nin seçimlerdeki başarısı gölgelenmek istenmektedir. Sol oyların artmasını CHP'nin ilk seçimlerde tek başına iktidarı olarak yorumlayan gazeteci, bundan sonra “sağın oylarını değil “türlü çeşitli” oyunlarını göreceğiz”¹¹¹¹ diyerek, sağ partilerin solu sindirme mücadelesi vereceğini belirtmektedir.

¹¹⁰⁷ İlhan Tekeli – Raşit Gökçeli, **1973 ve 1975 Seçimleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 48, 49.

¹¹⁰⁸ Abdi İpekçi, “Tek Başına İktidar Yolu İki Partiye de Açılırken”, **Milliyet**, 14 Ekim 1975.

¹¹⁰⁹ “Seçmenin Verdiği Ders”, **Tercüman**, 14 Ekim 1975.

¹¹¹⁰ Ahmet Kabaklı, “Erken Seçim”, **Tercüman**, 14 Ekim 1975.

¹¹¹¹ Uğur Mumcu, “Sol Oylar Artıyor”, **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1975.

1975 ara seçimlerinden sonra yapılan Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlık seçimleri iktidar muhalefet ilişkilerinin provasını niteliğindedir. Gerek koalisyon ortakları arasındaki anlaşmazlık gerek iktidar muhalefet ilişkilerinin yüksek tansiyonda seyretmesi parlamentonun çalışmasını engellemiştir. 1961 yılında partiler arasında yapılan centilmenlik anlaşmasına göre Meclis başkanları, o Meclis'te çoğunluğun olduğu partinin üyelerinden seçilmekteydi. Bu durumda Millet Meclisi'nin başkanı CHP adayı, Cumhuriyet Senatosu'nun adayı da AP'den olmalıydı¹¹¹². Ancak Adalet Partisi'nin her iki mecliste de üstünlük sağlamak istemesi üzerine yaklaşık iki ay Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu başkanları seçilememiş ve başkanlık seçimi siyasi buhrana dönüşmüştür.

1 Kasım 1975 günü Meclislerin açılışı ile birlikte Başkan seçimleri de gündeme geldi. Millet Meclisi Başkanlığı için CHP adayı Kars Milletvekili Kemal Güven tek aday olarak gösterildi. Başkanlık seçiminde iç tüzük hükümlerince ilk iki turda üçte iki çoğunluk aranmaktadır. Bu durumda 300 milletvekilinin olumlu oy vermesi gerekmektedir. Kemal Güven ilk turda 268 üyenin katıldığı oylamada 192, ikinci turda 241 üyenin katılımıyla da 197 oy alabilmişti. Yine içtüzüğe göre üçüncü turdan itibaren 226 evet oyu aranmaktadır. Ancak 1 Kasım tarihli Meclis başkanlığı seçimlerinin üçüncü turunda oylamaya 208 milletvekili katılmıştı. İlk gün başkan seçiminin sonuçsuz kalması üzerine partilerarası uzlaşma sağlanması gerektiğine karar verildi¹¹¹³. Sonraki günlerde de başkan seçilememiş 11 Kasım tarihli meclis oturumunda çoğunluk dahi sağlanamamıştı¹¹¹⁴.

Adalet Partisi centilmenlik anlaşmasından uzaklaşarak her iki meclise kendi partisinden başkan çıkarmak istemiştir. CHP adayının seçilmemesi üzerine AP, koalisyon ortaklarına AP veya bağımsızlardan bir aday çıkarılmasını teklif etmişse de bu teklif MSP tarafından kabul edilmedi. Senato'da çoğunluğun AP'de olması sebebiyle zaten başkan AP'den olacaktı. Bağımsızlar içerisinde Süleyman Demirel'in

¹¹¹² **Tercüman**, 1 Kasım 1975; **Milliyet**, 1 Kasım 1975.

¹¹¹³ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1975. Sadık Albayrak, **Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı**, İstanbul, Araştırma Yayınları, 1989, s.126.

¹¹¹⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**: Dön: 4, C.: 14, Bir: 5, (11 Kasım 1975), s.114., **Milliyet**, 12 Kasım 1975; **Tercüman**, 12 Kasım 1975; **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1975.

önerdiği Saadettin Bilgiç ve Kemal Ziya Öztürk ise AP'ye yakınlığı ile bilindiği için MSP, bu teklifi kabul etmemişti. MSP'nin teklifi ise önce AP'den bir adayın çıkarılması eğer bu adayın seçilememesi halinde MSP'den bir milletvekilinin aday gösterilmesi idi¹¹¹⁵. AP ve MSP'nin anlaşması üzerine 18 Kasım 1975 tarihli 10. tur seçimlerinde MSP adayı Şener Battal başkanlığa adaylığını koymuşsa da oylamaya sadece 192 üyenin katılması turu sonuçsuz bırakmıştı¹¹¹⁶. Koalisyon ortaklarından CGP ise “*Ya bağımsız aday ya da centilmenlik anlaşması*” diyerek MSP veya AP'nin hegemonyasını reddetmekteydi¹¹¹⁷. Şener Battal'ın seçilememesi üzerine AP ve MSP arasında yeniden bir uzlaşma sürecinden sonra Milliyetçi Cephe kanadı Kemal Ziya Öztürk adı üzerine anlaştı. Ancak bu uzlaşma başkan seçmeye yetmemişti. 24. 25. 26. tur oylamalarda gerekli çoğunluk sağlanmazken, 27. tur seçimi için CHP'nin gizli oylama yapılmasını teklifi denenmiş ancak yine sonuç alınamamıştı¹¹¹⁸. 9 Aralık 1975 günü yapılan 41. tur sonunda hala bir sonuç alınamaması üzerine MSP lideri Necmettin Erbakan “*Güven seçilirse koalisyon zedelenir*” diyerek Centilmenlik Anlaşmasını reddetmekteydi¹¹¹⁹. Ancak başkanlık seçimi ülkede bir sorun haline dönüşmüş, başkan seçilemediği için bütçe tasarısını görüşecek Karma Bütçe Plan Komisyonu kurulamamıştı. Seçimlerin daha da uzaması bütçe görüşmelerini ve bütçenin kanunlaşmasını da zor duruma sokma ihtimalini gündeme getirmişti. Meclis çalışmaya başlamadığı için de 224 kanun tasarısı ve 423 kanun teklifi de beklemekteydi¹¹²⁰. Kısacası Meclis başkanının seçilememesi Meclis'in işlerliğini geciktirmişti. Milliyetçi Cephe ortaklarından Başbakan Yardımcısı CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ise parlamento başkan seçimlerinin fazla uzamasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmekte ve en kısa sürede başkan seçilemezse CGP'nin kendi başına oylamalara katılacağını ilan etmekteydi¹¹²¹. Türk-İş ise başkanlık seçimlerinin tamamlanmaması durumunda “*Uyarı Direnişi*” yapacağını açıklamıştı¹¹²². MSP ise AP adayı Kemal

¹¹¹⁵ **Tercüman**, 13 Kasım 1975.

¹¹¹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**: Dön: 4, Cilt: 14, Bir: 8, (18 Kasım 1975), ss.130-135.

¹¹¹⁷ **Milliyet**, 18 Kasım 1975.

¹¹¹⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**: Dön:4, Cilt:14 Top:3 Bir: 18, (28 Kasım 1975), s.196.

¹¹¹⁹ **Milliyet**, 10 Aralık 1975.

¹¹²⁰ **Milliyet**, 17 Aralık 1975.

¹¹²¹ **Milliyet**, 24 Aralık 1975.

¹¹²² **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1975.

Ziya Öztürk'ün aday seçilememesi durumunda kendi adayı Süleyman Arif Emre'yi aday göstereceğini açıklamıştı¹¹²³. Bu şartlar altında Millet Meclisi başkanlık seçimi 54 gün sonunda AP'nin Centilmenlik Anlaşmasına geri dönme kararını almasının ardından yapılan 48. tur seçimlerinde çözülebildi. AP adayı Kemal Ziya Öztürk'ün seçim öncesinde adaylıktan çekildiğine dair önerge vermesi üzerine CHP adayı Kemal Güven 371 kişinin katıldığı oylamada 280 oy alarak meclis başkanı seçilebildi¹¹²⁴.

Tercüman, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri Millet Meclisi seçimlerini yakından takip etmişti. Gazeteler söylemlerinde seçimlerin Centilmenlik Anlaşmasına bağlı kalınarak çözülmesine yönelik görüş bildirmişlerdi. Bununla birlikte *Tercüman*, seçimlerin gereksiz uzatıldığı düşüncesine yer vererek partileri Centilmenlik Anlaşması'na davet etmekteydi¹¹²⁵. *Cumhuriyet* seçimlerin uzamasındaki nedeni AP ve MSP arasındaki anlaşmazlıkla açıklamıştı. İki parti arasındaki uyumsuzluğun koalisyonun ömrünü kısaltacağı iddiasında ve Demirel'in seçimler sürecinde izlediği yöntemi AP'nin MSP'yi eritme politikası olarak değerlendirmişti¹¹²⁶. Abdi İpekçi AP'nin ya Centilmenlik Anlaşması'na geri döneceğini ya da MSP'nin istediğini kabul etmek zorunda kalacağı üzerinde durmuştu¹¹²⁷.

Adalet Partisi, kendi hükümet ortaklarından olan MSP'den birini Millet Meclisi'ne başkan yapmaktansa CHP adayını tercih etmiştir. Bu durum aynı zamanda koalisyon hükümetinin kendi içerisindeki anlaşmazlıklarına örnek niteliği taşımaktadır.

Cumhuriyet Senatosu da 1 Kasım 1975 tarihinde toplanmış olsa da Millet Meclisi başkanı seçilemediği için Başkanlık Divanı'nda partilerin hangi oranda temsil edeceklerinin belli olmasından sonra seçimlere geçileceği kararı açıklanmıştı. Millet Meclisi başkanı seçilmediği için Senato başkanı da seçilememekteydi. AP 1 Aralık 1975 tarihinden itibaren Senato Genel Kurulu'nun her gün 15.00'te toplanmasına dair önerge vermişti. 18 Aralık günü Başkanlık Divanı'na partilerin hangi oranda temsil

¹¹²³ *Milliyet*, 23 Aralık 1975; *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1975.

¹¹²⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*: Dön:4, C.:14, Bir: 32, (24 Aralık 1975), s.160.

¹¹²⁵ Ergun Göze, "Meclis Başkanlığı", *Tercüman*, 16 Kasım 1975.

¹¹²⁶ *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1975.

¹¹²⁷ Abdi İpekçi, "Hata Nasıl Sonuçlanacak?", *Milliyet*, 23 Aralık 1975.

edeceği belirlendikten sonra seçim turlarına başlandı. Adaylar Sadi Irmak ve Tekin Arıburun, ilk turda 62'ye 44 oy alabilmişlerdi. Seçimlerde ikinci ve üçüncü turda da sonuç alınamamıştı. AP'nin Centilmenlik Anlaşmasına geri dönmesi ile birlikte Meclis Başkanının CHP adayı olması üzerine Senato Başkanlığına da AP'nin adayı Tekin Arıburun 140 oy ile seçilmişti¹¹²⁸.

Abdi İpekçi “*Demirel istediği kadar reddetsin, bu işin sorumluluğu kendisine aittir*” diyerek AP'nin centilmenlik anlaşmasına uymaması sebebi ile başkanlık seçimlerinin yaklaşık iki ay sürdüğüne dikkat çekmişti. Seçimin buhrana dönüşmesi çözüm bekleyen ülke sorunlarının gecikmesine neden olduğu gibi Milliyetçi Cephe ortakları arasında da sürtüşmelerin yaşanmasına neden olduğu tespitinde bulunmaktaydı¹¹²⁹. *Cumhuriyet* daha çok Demirel'in seçimleri neden geciktirdiği üzerinde durmuştu. Başkanlık seçiminin geciktirilmesi Demirel'in stratejisi olarak değerlendirildi. Başbakan olarak Demirel'i ekonomi, dış politika, yolsuzluk gibi önemli meselelerin beklediğini bu nedenle seçimlerin bilerek geciktirildiğine yönelik editöryal bakış açısı hakimdi¹¹³⁰.

Basında Başkanlık seçimleri ile ilgili dikkat çeken nokta *Tercüman*'ın tavrıdır. *Tercüman*, seçimlerin AP ve MSP arasında sürtüşme yarattığını, MC hükümetinin seçim konusunda başarısız olduğunu ifade etmişti. MC partilerinin kuruluş hedefinden uzaklaştığını her partinin kendi çıkarlarını gözettiği açıklanmıştı. Gazete bu anlamda koalisyonun tutumundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. Bu tutumun devam etmesi durumunda; “*sözcülüğünü yaptığı milliyetçi, memleketçi, medeniyetçi, sosyal adaletçi geniş halk kitlelerinin haklarını korumakta hiçbir fedakârlıktan çekinmeyecektir. Çünkü bu millet bu partilere belli koltukları işgal etmeleri ve kendi kişisel ve parti çıkarlarını ön planda tutmaları için oy vermemiştir*”¹¹³¹ sözleri hükümete muhalif tavır alabileceğine yönelik uyarmaktaydı.

¹¹²⁸ **TBMM CSTD**, C.24, Top:15, Bir: 20, (25 Aralık 1975), ss.191-375.

¹¹²⁹ Abdi İpekçi, “OOOOOH...”, **Milliyet**, 25 Aralık 1975.

¹¹³⁰ Altan Öymen, “1 ay 26 gün”, **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1975.

¹¹³¹ “Araba Devrilmeden”, **Tercüman**, 27 Aralık 1975.

3. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemindeki Şiddet Olayları ve Basına Yansıması

3.1. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Döneminde Şiddet Olayları

Ülkede kutuplaşmanın giderek arttığı 1970’li yıllarda öğrenci olayları da hızla artmaktaydı. Asker tarafından 12 Mart Muhtırasının verilmesi bile sağ sol çatışmasını engelleyememiştir. 1973 Petrol Krizi, 1974 Kıbrıs meselesi ülke ekonomisini ve siyasi gündemi derinden etkilemiş bu durum karşısında toplum giderek politize olmuştur. Özellikle kendilerini sağ/sol olarak tanımlayan gruplar, eylemlerinde şiddeti araç olarak kullanmışlardır¹¹³². CHP-MSP hükümeti döneminde çıkarılan af kanunu da ülkeyi yeniden şiddet olaylarına karşı karşıya bırakmıştı. Af kanunundan yararlanarak özgürlüğüne kavuşan sol kesimin liderleri kendi aralarında bölünerek çoğalmışlardı¹¹³³. Öğrenci olaylarının artmasında sivil güç olarak devletin yanında yer alan kamu görevlilerine yardımcı olma misyonu edinen sağ kesimin de payı yüksekti. Her iki grup da çeşitli eylemlerle karşı karşıya gelmiş ve bu durum yaralanma, çoğu zaman da ölümle sonuçlanmıştır. Nitekim siyasal şiddet sonucunda 1975 yılında 35, 1976’da 108, 1977 yılında ise 319 kişi hayatını kaybetmiştir¹¹³⁴.

Türkiye, 1975 yılıyla birlikte planlı saldırı ve cinayetlerin birbirini takip ettiği terör ve anarşinin egemen olduğu bir döneme girmiştir. Saldırıları öğrencilerden işçilere hatta parti ileri gelenlerine kadar toplumun her kesimine yayılmış durumdadır¹¹³⁵. Hükümetin ülkedeki güveliği sağlamakta yetersiz kalması devlet organlarını da etkilemiştir. Polis, hatta askerin bile sağ-sol olarak kutuplaştığı bu dönemde hükümetin kendisini “Milliyetçi Cephe” olarak konumlandırması sol cenahtaki cepheleşmenin daha da derinleşmesine neden olmuştu¹¹³⁶. Siyasi liderlerin özellikle rakip parti politikalarının yanlış olduğunu vurgulaması ve Demirel ile Ecevit

---

¹¹³³ Demirel, Adalet Part..., s.21; Deniz Bölükbaşı, **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası: Osman Bölükbaşı**, Doğan Kitabevi, İstanbul, 2005, s.444.

¹¹³⁴ (Der.) E.Ahmet Tonak, Irvin Cemil Schick, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları, İstanbul, 2014s.392; Ruşen Keleş, Artun Ünsal, **Kent ve Siyasal Şiddet**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982, .35.

¹¹³⁵ Hikmet Bila **Sosyal Demokrat Süreç İçerisinde CHP ve Sonrası**, 2.baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları,1987,s.441.

¹¹³⁶ Günel, **Yüzyıllık Serüven...**, s. 266.

arasındaki biz ve onlar ayrımının belirgin bir çizgide ilerlemesiyle bu ayrım anti-faşizm ve anti-komünizm şeklinde toplumun dönüşmesinde etkili olmuştu¹¹³⁷.

Uzun süren hükümet bunalımından sonra 31 Mart 1975'te sağ partilerin birleşerek oluşturduğu I. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde de öğrenci olayları sokaklara taşarak kanlı eylemlerle devam etmiştir. *Cumhuriyet* yazarlarından Uğur Mumcu, I. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulduğu ilk günlerde, hükümetin güvenoyu alması durumunda sokak eylemlerinin artacağına yönelik görüş bildirmişti. Uğur Mumcu, koalisyon ortaklarından MHP'nin "*komando kampları*" açarak sağcı eylemciler yetiştirdiğini ve bu partinin parlamentoda üç sandalyeye sahipken hükümet üyeliklerinden ikisine yerleşmesine bir anlam yüklemektedir. 12 Mart öncesinde işlenen cinayetlere hükümetin sessiz kaldığını, gençler arasına ajanların yerleştirildiğini ve sokak olaylarının bilerek ve isteyerek çıkarıldığını iddia etmekteydi. 12 Mart öncesinde işlenen sokak cinayetlerinin çözülmemiş olmasını; "*12 Mart öncesinin kanlı kaldırımlarından sorumsuz politikacıların ayak izleri silinmiş değildir*" sözleri ile tanımlayan yazar, muhtıra öncesinde işlenen cinayetlerin sorumlularının hala bulunmadığını ve sağcı eylemcilerin sıkıyönetim döneminde bile korunduklarına dikkat çekmişti. Bu nedenle de I. Milliyetçi Cephe hükümetinin güvenoyu almasıyla sağcı eylemcilerin "*kanlı*" eylemlerini arttıracığına yönelik bakış açısına hâkimdi¹¹³⁸.

Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulduğu günlerde Ankara Turizm ve Ticaret Yüksek Okulu'nda ülkücü gençler tarafından dövülerek öldürülen bir öğrenci için İstanbul Teknik Üniversitesi(İTÜ) gençliği başta olmak üzere birçok yerde öğrenciler boykot yapmıştı¹¹³⁹. 4 Nisan günü Ankara, İstanbul ve Bursa'da yaşanan olaylarda 19 genç yaralanmış, 41 genç ise gözaltına alınmıştı¹¹⁴⁰. Sağ-sol grup öğrenciler arasındaki kavga Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne (KATÜ) de sıçramış ve burada yaşanan

¹¹³⁷ Tanju Tosun, **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, İstanbul, Boyut Matbaacılık, 199,116

¹¹³⁸ Uğur Mumcu, Kanlı Kaldırımlar, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1975.

¹¹³⁹ **Cumhuriyet**, 30 Mart 1975; **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1975. **Hürriyet 1975 Ansiklopedik Yıllığı**, s. 659.

¹¹⁴⁰ **Tercüman**, 5 Nisan 1975; **Milliyet**, 5 Nisan 1975.

olaylarda 12 öğrenci yaralanırken, 10 kişi de gözaltına alınmıştı¹¹⁴¹. Eskişehir’de meydana gelen öğrenci olayları ise iki farklı yayın politikasına sahip *Tercüman* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde farklı şekillerde değerlendirilmekteydi. İki öğrencinin ağır, toplam sekiz öğrencinin yaralandığı olayları *Cumhuriyet*, ülkü ocaklarına mensup gençlerin başlattığını ve iki solcu öğrenciyi yaraladığını ifade ederken *Tercüman*, “iki milliyetçi öğrenci tabanca ile vuruldu” başlığı altında ülkücü gençlerin mağduriyetini ortaya koymuştu¹¹⁴².

Öğrenci olaylarının her geçen gün arttığı o günlerde 13 üniversite rektörü bir araya gelerek; üniversitelerde güvenli eğitimin verilebilmesi için devlet çapında tedbirlerin alınması gerektiğini belirten bir açıklamada bulunmuştu. Ayrıca Ortadoğu Teknik Üniversitesi(ODTÜ) Rektörü Prof. Dr. Tarık Somer caydırıcı tedbir olarak ayda 80 liralık yurt ücretini ödemeyen öğrencilerin yurtlardan çıkarılacağını, eyleme geçen öğrenciler hakkında da disiplin kovuşturması yapılacağını açıklamıştı¹¹⁴³.

1975 yılının en dikkat çeken öğrenci olaylarından biri de İstanbul Üniversitesi’ne ait Site ve Sivas Yurdu’nda öğrencileri arasında yaşandı. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi öğrencilerinin iki günlük boykot kararı almaları üzerine dönemin basını tarafından “komandolar” olarak adlandırılan ülkücü gençlerin Fen Fakültesi ve Site Öğrenci Yurdu’nu basmak istemeleri üzerine iki grup arasında kanlı olaylar meydana gelmişti. Sağ ve sol grup arasında yaşanan çatışmada Site Yurdu’nda görevli bir işçi başından vurularak öldürüldü. *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetesinde haber, komandoların saldırısıyla gerçekleştiği, polisin taraflı davranışları üzerinden kurgulanırken, *Tercüman*’ın haberi daha genel cümlelerle verdiği gözlemlenmiştir. Yine haber hiyerarşisi açısından *Cumhuriyet* ve *Milliyet*, haberi manşetten verirken *Tercüman* haberi manşete taşıyacak kadar önemsememişti¹¹⁴⁴. Yaşanan gelişmeler üzerine CHP lideri Bülent Ecevit; “olayların gerçek sorumluları bugünkü hükümettir”¹¹⁴⁵ derken, Süleyman Demirel, polisin olaylarda tarafsız davrandığını,

¹¹⁴¹ *Milliyet*, 8 Nisan 1975; *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1975.

¹¹⁴² *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1975; *Tercüman*, 12 Nisan 1975.

¹¹⁴³ *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1975.

¹¹⁴⁴ *Tercüman*, 25 Nisan 1975; *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1975; *Milliyet*, 25 Nisan 1975.

¹¹⁴⁵ *Hürriyet 1975 Ansiklopedik Yıllığı*, s. 663.

devletin üniversitelerdeki şiddet olaylarını önleyeceğine yönelik açıklamada bulunmuştu¹¹⁴⁶. İstanbul Fen Fakültesi ve Site Yurdu'nda yaşanan bir işçinin ölümüyle pek çok öğrencinin de yaralanması ile sonuçlanan olayların ardından Ankara ve İstanbul'daki üniversite ve yüksekokullarında boykot kararı alındı. Boykot kararı üzerine Ankara Yükseliş Mimarlık Mühendislik Yüksek Okulu önünde komandoların çıkardıkları olayda tabancadan çıkan bir kurşun iki yaşında bir çocuğun ölümüne sebep olmuştu¹¹⁴⁷.

Cumhuriyet köşe yazarlarından Altan Öymen Site Yurdu'nda meydana gelen olaylarla ilgili olarak Alparslan Türkeş'i işaret etmişti. Türkeş'in hükümet programı görüşmeleri sırasında söylediği; *“Milliyetçi gençlik, bizim bozkurtlar dediğimiz, gerek partimizin gençlik teşkilatı gerek milliyetçi gençler, devlet kuvvetleriyle el birliği etmekte, onlara yardımcı olmaktadırlar”* sözlerini hatırlatan gazeteci, polisin olaylarda taraflı davrandığını ve sağ grup öğrencilerin hükümetten destek alarak daha sert müdahalelerde bulunduğuna dikkat çekmekteydi. Polisin olaylar sırasında çoğunlukla sol görüşü temsil eden öğrencilerin kaldığı Site Yurdu'na girdiğini, gözaltına alınan öğrencilerin yine bu yurttan olduğunu ancak sağ düşünce yapısına sahip gençlerin kaldığı Sivas Yurdu öğrencilerine herhangi bir müdahalenin gerçekleşmediğini belirterek polisin/hükümetin olaylar karşısında tarafsız davranmadığını ön plana çıkarmaktaydı¹¹⁴⁸.

1975 yılı Nisan ayı içerisinde yaşanan bir diğer olay Galatasaray İşletme Yüksek Okulu'nda boykot tartışması yüzünden çıkmıştı. İki grup arasında çıkan tabancalı çatışmada, biri ağır 6 öğrenci yaralanırken, 1 kişi gözaltına alındı¹¹⁴⁹. Bülent Ecevit öğrenci olayları ile ilgili yaptığı bir açıklamada; *“Türkiye'yi 12 Marta getiren, iten olaylar yeniden başladı”* derken,¹¹⁵⁰ Cumhuriyet, hükümetin *“zorbalık eylemleri”* karşısında tarafsız davranmadığını ön plana çıkarırken ülkede gerekli olan huzurun

¹¹⁴⁶ Tercüman, 26 Nisan 1975; Cumhuriyet, 26 Nisan 1975; Milliyet, 26 Nisan 1975.

¹¹⁴⁷ Milliyet, 26 Nisan 1975; Cumhuriyet, 29 Nisan 1975; Milliyet, 26 Nisan 1975; Cumhuriyet, 29 Nisan 1975.

¹¹⁴⁸ Altan Öymen, “Başbakan Yardımcısı ve Yardımcıları”, Cumhuriyet, 26 Nisan 1975.

¹¹⁴⁹ Milliyet, 30 Nisan 1975.

¹¹⁵⁰ Milliyet, 29 Nisan 1975. Hürriyet 1975 Ansiklopedik Yıllığı, Hür Ofset Matbaası, İstanbul, 1975, s. 665.

“komando marifetiyle” sağlanamayacağını açıklamıştı. Aksine devlet güçlerine destek verdikleri iddia edilen komando sorunu çözülmeden de ülkeye güvenlik ve huzurun sağlanamayacağı konusunda hükümeti uarmıştı¹¹⁵¹. Öğrenci olayları karşısında hükümetin yanlış politika izlediğini düşünen bir diğer yazar da Abdi İpekçi’dir. Koalisyon partilerinin sağcı şiddet eylemlerini sakinleştirmek, önlemek yerine suçu sadece solda aradığı düşüncesindedir. Bu tutumun “sağcı militanları” cesaretlendirdiğini iktidardan beklenenin ülkeyi kutuplaştırmak yerine kesin ve kalıcı çözümlerle yumuşama politikasının izlenmesi gerektiği düşüncesinde olan İpekçi, aksi durumda iktidarın; “hem kendilerine hem de rejime büyük zararlar” vereceği fikrindeydi¹¹⁵².

Yaşanan öğrenci olaylarının engellenebilmesi için üniversitelerin belirli aralıklarla tatil edilmesi çözüm getirmemiş, 26 Nisan 1975 tarihinde toplanan MGK’da yapılan değerlendirme üzerine Ankara, İstanbul, Adana ve İçel’de sıkıyönetimin bir ay daha uzatılmasına karar verildi¹¹⁵³. Ancak alınan bu kararlar öğrenci olaylarını önlemede yeterli olmamıştı. Dönemin basını incelendiğinde neredeyse her gün sağ-sol çatışması, öğrenci olaylarının gazetelerde yer aldığı görülmektedir. 1975 yılı Mayıs ayında Gazi Eğitim Enstitüsü binası sağcı öğrenciler tarafından işgal edilirken, Kayseri Pazarören İlk Öğretmen Okulu’nda iki ayrı görüşteki öğrenciler arasındaki olaylarda 10 öğrenci, Mersin İlköğretmen Okulu’nda 13 öğrencinin yaralandığı basında yer alan şiddet olaylarından bazılarıydı¹¹⁵⁴. Yine Mayıs ayı içerisinde ODTÜ Öğrenci Derneği’nde yapılan toplantıda öğrenciler; “Üniversitenin faşist saldırı ve tepkilerin ana hedefi” olduğunu ileri sürmüşlerdi¹¹⁵⁵. Öğrenci olaylarının 1975 yılı Mayıs ayıyla birlikte üniversitelerden liselere indiği görülmektedir. Ereğli(Konya) İvriz Öğretmen Lisesi’nde çıkan sağ-sol çatışmasında 4 öğrenci, bıçakla yaralanmıştı¹¹⁵⁶. İstanbul ve Bursa’da yaşanan öğrenci olaylarında 10 öğrencinin yaralanması üzerine İTÜ 17

¹¹⁵¹ “Komando Huzuru”, **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1975.

¹¹⁵² Abdi İpekçi, “İktidar ve Olaylar”, **Milliyet**, 30 Nisan 1975.

¹¹⁵³ “Ankara, İstanbul, Adana ve İçel İllerinde İlan Edilmiş Bulunan Sıkıyönetim Süresinin Uzatılmasına Dair”, Karar No:358, **Resmî Gazete**, 2 Mayıs 1975, S.15224.

¹¹⁵⁴ **Milliyet**, 6 Mayıs 1975; **Milliyet**, 7 Mayıs 1975; **Milliyet**, 8 Mayıs 1975

¹¹⁵⁵ **Milliyet**, 29 Mayıs 1975.

¹¹⁵⁶ **Milliyet**, 21 Mayıs 1975.

Kasım 1975, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi(İDMMA) ve buna bağlı okulların süresiz tatil edilmesine karar verilmişti¹¹⁵⁷.

İktidarının ilk aylarında döneminin başbakanı Süleyman Demirel, yaşanan öğrenci olayları ile ilgili olarak “*Üniversite’de bir iki ufak hadise oldu*” şeklinde açıklamada bulunurken, Cephe, ortaklarından MSP lideri Necmettin Erbakan; “*komünist öğrencilerin okullardan uzaklaştırılacağını*” söylemekteydi¹¹⁵⁸. Öğrenci eylemlerini “*komünist saldırı*” olarak niteleyen hükümet ortaklarından MHP’nin olaylar karşısındaki tutumu ise “*olayların önlenmesi CHP’nin tutumuna bağlıdır*” şeklideydi¹¹⁵⁹. Hükümet ortaklarının bu açıklamaları olaylara bakış açısını anlamak açısından önemlidir. CHP lideri Bülent Ecevit ise 19 Mayıs sebebi ile yaptığı açıklamada; “*gençlerimizin can güvenliği kalmadı*” diyerek öğrenci olaylarının ulaştığı boyuta dikkat çekmişti¹¹⁶⁰. 1975 yılının Mayıs ayında olaylarla ilgili bir çözüm üretmek isteyen Başbakan, rektörlerle düzenlediği toplantıda, üniversitelerin içerisine “*üniversite polisi*” şeklinde bir oluşuma gidilmesini gündeme getirmişti. O günlerin koşullarına baktığımızda öğrenci olaylarının yoğun olarak yaşandığı Gazi Eğitim Enstitüsü’nde polis karargâh kurmuşken, ODTÜ’ye ise jandarma sürekli gir çık yapmaktaydı. Hatta ODTÜ’lü öğrenciler, üniversite yönetiminin üniversiteyi “*hapishaneye*” çevirdiği gerekçesiyle boykot kararı almış ve ODTÜ’de 10.000 öğrenci olduğunu ve kampüste 2500 jandarma bulunduğunu her 4 öğrenciye 1 jandarma düştüğünü belirterek bu durumu protesto etmişlerdi¹¹⁶¹.

Üniversitelerin öğrenim hayatına başladığı 3 Kasım 1975 günü İstanbul ve Ankara’da öğrenci grupları arasında olaylar yaşanmıştı. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü’ndeki çatışmada 1 sağcı öğrenci hayatını kaybetmişti¹¹⁶². İTÜ’de karşıt görüşlü öğrenciler arasında yaşanan silahlı çatışmada 3’ü ağır 8 kişi ise yaralanmıştı.

---

¹¹⁵⁷ **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1975.

¹¹⁵⁸ **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1975.

¹¹⁵⁹ **Milliyet**, 8 Kasım 1975.

¹¹⁶⁰ **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1975.

¹¹⁶¹ **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1975; **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1975.

¹¹⁶² **Milliyet**, 4 Kasım 1975; **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1975.

Üniversite yönetimi ise İTÜ’de 17 Kasım tarihine kadar tatil kararı alarak olası olayları önlemeyi amaçlamaktaydı. Yaşanan gelişmeler üzerine Bülent Ecevit, “*Demirel bunalım yaratıcı politika izliyor*” diyerek öğrenci olayları karşısında hükümetin tutumunu eleştirirken, Demirel, Ecevit’in açıklamalarına yönelik, “*Bugün Türkiye’de üniversitelerde, işyerlerinde ve sokaktaki huzursuzluğun tek sebebi CHP’dir*”¹¹⁶³ karşılığını vermişti.

Üniversite döneminin olaylı başlaması üzerine değerlendirmede bulunan *Tercüman* yazarlarından Ergun Göze; üniversitelerin açılışını; “*sanki üniversite değil harp meydanı açıldı. Her taraf kan, tabanca, yaralı, gürültü, patırtı doldu*” şeklinde tanımlamaktaydı. O’na göre öğrenci hareketlerinin temelinde sol görüşlü eğitimciler vardı. Solcu eğitimciler tarafından sol ideolojiyle yetiştirilen öğrencilerin üniversiteye gelerek olaylar çıkardığı iddia edilmekteydi¹¹⁶⁴. *Tercüman*’ın aksine *Cumhuriyet* ve *Milliyet*, öğrenci olaylarında sorumluluğu hükümet ve hükümet ortaklarına yüklemektedir. *Cumhuriyet* yazarlarından Oktay Akbal ise savaş terimi olan “*cephe*” kavramı üzerine kurulmuş olan hükümetin, kendi gibi düşünmeyen herkesi “*komünist*” ilan ettiğini, Milliyetçi Cephenin Milletvekili Ara seçimlerinde “*çatışma havasından*” doğduğunu ileri sürmekteydi. Bu nedenle de Milliyetçi Cephe, iktidardan gitmediği sürece “*kanlı*” olayların devam edeceğine yönelik söylemlerine yer vermişti¹¹⁶⁵. Uğur Mumcu ise sorumlulara yönelik daha net bir hedef göstermekte şiddet olaylarının artmasını seçimle iktidara gelme ihtimali olmayan bazı partilerin başka yöntemlerle iktidarlarını sürdürme çabası olarak yorumlamaktaydı¹¹⁶⁶. Sağcılar tarafından yapılan eylemleri Süleyman Demirel’in “*ince taktiği*” olarak değerlendirmişti. Devrimci gençleri kışkırtarak kanlı çatışma ortamı yaratmak adına “*sağın vurucu güçlerinin*” harekete geçtiğini belirten yazar, devrimci gençleri oyuna gelmemeleri konusunda uyarmıştı¹¹⁶⁷.

¹¹⁶³ *Milliyet*, 6 Kasım 1975; *Milliyet*, 8 Kasım 1975.

¹¹⁶⁴ Ergun Göze, “Tahsil Devresi Mi, Tahrip Devresi Mi?”, *Tercüman*, 6 Kasım, 1975.

¹¹⁶⁵ Oktay Akbal, “Kanlı Çıkmaz”, *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1975.

¹¹⁶⁶ Şükran Ketenci, “Gençlik Kesiminde Neler Oluyor?”, *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1975.

¹¹⁶⁷ Uğur Mumcu, “ince Taktik,..” *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1975.

1975 yılında basında öğrencilerin sık sık boykot kararı aldığı haberlerine yer verilmekteydi¹¹⁶⁸. Boykotla başlayan öğrenciler arasındaki eylemler sonrasında çatışmaya dönüşmekteydi. 1975 yılının Kasım ayında Gaziantep'te bir özel okul dışındaki tüm ortaokul, lise ve dengi okullarda okuyan 8 bin kadar öğrenci bilinmeyen nedenle süresiz boykota başlamışlardı. Ege Üniversitesi'nde 300 kadar sağcı öğrencinin Ankara'ya kadar sürecektir yürüyüşü devam ederken, Yalova'dan başlayan “*Bloksuz Türkiye*” yürüyüşü valilik izin vermediği için Kocaeli'nde olaysız bir şekilde sonlandırılmıştı¹¹⁶⁹. Beyazıt'ta Alparslan Türkeş ile ilgili el broşürü dağıtan bir grupla “*Bloksuz Türkiye Mitingi*” afişlerini asan gençler arasında çıkan olaylarda 1 sağcı öğrenci hayatını kaybederken, 2 öğrenci hafif yaralanmıştı¹¹⁷⁰. Malatya Atatürk Lisesi'nde çıkan çatışmada üçüncü kattan aşağıya itilen bir öğrenci ise yaşamını yitirmişti¹¹⁷¹. Şişli Meydanı'nda öldürülen bir gencin cenaze törenini de “*sokak savaşına*” dönmüştü¹¹⁷². 1975 yılının son günlerinde Samandağ'da 500 karşıt öğrenci çatışırken, Ege Üniversitesi'nin kapatılmasına karar verilmiş, Ankara'da ise 1 Basın Yayın Yüksek Okulu öğrencisi 16 kurşunla vurularak öldürülmüştü¹¹⁷³.

Abdi İpekçi “*Korkunç bir oyun oynanıyor. Şeytanca hazırlanmış bir kurgu var sanki*” diyerek başladığı köşe yazısında olaylarla ilgili kışkırtıcı ve kutuplaştırıcı politikası sebebiyle sorumlu tuttuğu Milliyetçi Cephe hükümetini işaret etmekteydi¹¹⁷⁴. Aynı düşünce de olan *Cumhuriyet*, Cephe hükümetinin ülkedeki gerilimi yumuşatmak yerine “*savaş borularını*” daha güçlü üfleyerek kışkırtıcı bir tavır içerisinde olduğunu ileri sürmüştü¹¹⁷⁵. Yine *Cumhuriyet* yazarlarından İlhan Selçuk; “*sokakta genç öğrencileri kıyarak özgürlüklerin üstüne şal örtmenin gerekçesini yaratmaya çalışanlar*” sözleri ile hükümeti eleştirmekteydi¹¹⁷⁶. *Tercüman*

¹¹⁶⁸ “Dönemin İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk, Aralık ayı başında yaptığı açıklamada son iki ay içerisinde öğrenci olayları ile ilgili 200 kişinin gözaltına alındığını ifade etmiştir.”, *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1975.

¹¹⁶⁹ *Milliyet*, 19 Kasım 1975; *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1975.

¹¹⁷⁰ *Milliyet*, 22 Kasım 1975; *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1975; *Tercüman*, 22 Kasım 1975.

¹¹⁷¹ *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1975.

¹¹⁷² *Milliyet*, 4 Aralık 1975; *Tercüman*, 4 Aralık 1975; *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1975.

¹¹⁷³ *Milliyet*, 25 Aralık 1975; *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1975.

¹¹⁷⁴ Abdi İpekçi, “Şeytanın Oyuncakları”, *Milliyet*, 4 Aralık 1975.

¹¹⁷⁵ “Kışkırtmalar ve Sonuçları”, *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1975.

¹¹⁷⁶ İlhan Selçuk, “Beynelmilel Komünizm Türkiye’de Ne Yapıyor”, *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1975.

ise solcu gençleri Bülent Ecevit'in kışkırttığını gerekçe göstererek daha fazla vakit kaybetmeden olaylarla ilgili gerekli önlemlerin alınmasını istiyordu¹¹⁷⁷. *Tercüman*'ın aksine Uğur Mumcu ülkücü gençliğin, Başbuğ Alparslan Türkeş'in "*buyruğu altında*" son zamanlarda eylemlerini arttırdığına dikkat çekmeydi¹¹⁷⁸.

Öğrenci olaylarının giderek artması üzerine 27 Kasım 1975 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısının gündemini ülkedeki öğrenci olayları oluşturmuştu. Ancak görüşmede sadece; "*anarşik olaylara karşı her tedbir alınacak*" kararı alınabilmişti. Üniversitelerarası Kurul ise Cephe hükümetinin yaşanan öğrenci olaylarıyla ilgili güvenlik sağlayamadığını gerekçe göstererek işgal ve boykot yapılan fakülte ve yüksekokulların tatil edilmesine karar verdi¹¹⁷⁹. Yine o günlerde Demirel yaptığı bir açıklamada; "*12 Mart öncesinde, 12 Mart sonrasında bu hadiseleri kim tertiple diyse gene aynı mihraklar faaliyet halindedir. 1974'te çıkarılan af, memleketi idare edilemez hale gelmiştir*" ¹¹⁸⁰ diyerek CHP'yi suçlamaktaydı. 1975 yılının son ayında yapılan MGK ve devlet brifinginde "*anarşik olayları yaratanların yurt dışından yardım aldıkları*" belirlenmişti. Bununla birlikte çözüm arayışına devam eden Süleyman Demirel'in rektörlerle yaptığı toplantı sonucunda "*anarşik eylemlerin*" üniversitelerden gelmediğine yönelik görüş birliği sağlanmıştı. Toplantıda Atatürk Üniversitesi rektörü olayların sorumlusu olarak komünistleri sorumlu tutarken, diğer rektörler ise aşırı sol ve Ülkü Ocakları'ndan duydukları rahatsızlığı açıklamışlardı¹¹⁸¹.

Türkiye'de 1976 yılının ilk günlerinde öğrenci olayları şiddetli bir şekilde devam etmekteydi¹¹⁸². *Milliyet* yılın ilk günlerinde KATÜ'de karşıt görüşlü öğrenciler arasında çıkan çatışmada 2 öğrencinin ustura ile boğazının kesildiği haberini sütunlarına taşımıştı. Haberin devamında Ankara Erkek Teknik Okulu, Elazığ Devlet Mimarlık ve Mühendislik Okulu(EDMMO) ve Antalya'da karşıt görüşlü gruplar

¹¹⁷⁷ "Daha Fazla Vakit Kaybetmeden", *Tercüman*, 4 Aralık 1975.

¹¹⁷⁸ Uğur Mumcu, Ülkücüler Eylemde, *Cumhuriyet*, 27 Kasım 1975.

¹¹⁷⁹ *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1975; *Milliyet*, 28 Kasım 1975.

¹¹⁸⁰ *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1975.

¹¹⁸¹ *Milliyet*, 9 Aralık 1975.

¹¹⁸² Firuzan Tekil, *Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel*, Göktürk Yayınları, İstanbul, 1978, s. 243-244.

arasında çıkan çatışmada 12 kişinin yaralandığı bilgisi verilmişti¹¹⁸³. 3 Ocak günü ODTÜ öğrencilerini taşıyan otobüslere baskın yaparak ikisi ağır olmak üzere 4 öğrencinin yaralandığı *Cumhuriyet* ve *Milliyet*'in ilk sayfalarında yer alırken *Tercüman*'ın konuya ilişkin haber üretimi yapmadığı gözlemlenmiştir.¹¹⁸⁴ Ankara Hacettepe Üniversitesi ve Ankara Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi'nde meydana gelen olaylarda da 7 öğrenci yaralanırken, 40 öğrenci de gözaltına alınmıştı. Olaylar sonrasında üniversitenin eğitime ara vermesine karar verildi¹¹⁸⁵. Hacettepe Üniversitesi'nde meydana gelen iki grup arasındaki bir başka çatışma o günün gazetelerinden *Tercüman*'da “*Hacettepe’de Kanlı Çatışma*”, *Cumhuriyet*'te “*Ankara’da bu kez bir kız öğrenci vuruldu*”, *Milliyet*'te ise “*Hacettepe’de Çatışma oldu*” başlıkları ile yer bulmuştu. Olaylar sonrasında can güvenliğinin olmadığı gerekçesiyle üniversite 1 Şubat 1976 tarihine kadar tatil edildi¹¹⁸⁶. İstanbul Maçka’da yaşanan olaylarda 2 öğrenci yaralanırken, Ege Üniversitesi’ndeki olaylar sonrasında üniversitenin Fen Fakültesi’nde 16 Ocak’a kadar eğitime ara verilmişti¹¹⁸⁷.

Öğrenci olaylarının gün geçtikçe şiddetini arttırması dönemin basını tarafından da dikkatli bir şekilde talip edilmektedir. Basın genellikle şiddet haberlerine ilk sırada yer vererek konuya yönelik duyarlılığını göstermekteydi. Basın yayın politikası doğrultusunda hükümeti, MHP’yi ve CHP’yi sorumlu tutsa da temel noktada bütün partilerin ortak hareket etmesi gerektiği konusunda hemfikir idi. Milliyetçi Cephe hükümetinin ideolojik söylemlerinden yola çıkarak yayın siyasetini şekillendiren *Tercüman* da o dönemde artan şiddet olayları karşısında acil bir tedbir alınması gerekliliği üzerinde durmaktadır. “*Kesin çözüm için daha ne kadar beklenecektir?*” sorusunu iktidara yönelten Tarık Buğra, iktidar ve muhalefetin parlamentoda bir araya gelerek öğrenci olaylarıyla ilgili acil çözüm getiren tedbirler alınması gerektiği belirtmekte mevcut tutumun sürdürülmesini ise ülkenin geleceğine “*ihamet*” olarak

¹¹⁸³ *Milliyet*, 3 Ocak 1976.

¹¹⁸⁴ “*Milliyet* gazetesi yaralı sayısını 5 olarak vermiştir”. *Milliyet*, 4 Ocak 1976. *Tercüman*, *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1976.

¹¹⁸⁵ “*Hacettepe Üniversitesi’ndeki çatışmalarda başından yaralanan Şükrü Bulut adındaki genç ölmüştür.*” *Milliyet*, 7 Ocak 1976; *Tercüman*, 7 Ocak 1976; *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1976.

¹¹⁸⁶ *Milliyet*, 9 Ocak 1976; *Tercüman*, 9 Ocak 1976; *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1976. “*Hacettepe Üniversitesi’nde vurulan kız öğrenci Nuray Erenler ölmüştür*”, *Milliyet*, 14 Ocak 1976.

¹¹⁸⁷ *Milliyet*, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1976.

görmekteydi¹¹⁸⁸. Abdi İpekçi de bir yazısında artan olaylar karşısında sadece hükümeti suçlamanın yetersiz olduğu kanaatindedir. Başta muhalefet partileri olmak üzere toplumun her kesiminde birlikte hareket edilerek şiddet olaylarının üstesinden gelinebileceğini ifade etmişti¹¹⁸⁹. Uğur Mumcu ise “*Demirel döneminin kanlı mezar taşlarına bakın.. Artık görülüyor ki, genç öğrenci kanı demokrasimizin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Milliyetçilik cinayet işleme özgürlüğünün bir başka adıdır*” diye başladığı köşe yazısında sokak olaylarının çözüme kavuşabilmesi için CHP’nin harekete geçmesi gerektiği düşüncesindedir¹¹⁹⁰. Yine bir başka yazısında da CHP’nin öğrenci olaylarına yönelik etkisiz kaldığını düşünen gazeteci, “*Türkeş üç kişilik partisiyle tozu dumana kattı. CHP, sadece Millet Meclisinde 190 kişiyle oturup bekliyor*”¹¹⁹¹ sözleri ile CHP’yi ve tutumunu eleştirmişti.

Bu dönemde iktidar ve muhalefetin şiddet olayları karşısında yetersiz kaldığını düşünen tek kurum basın değildi. Ankara Üniversitesi Senatosu da yaptığı açıklamada son öğrenci olaylarının üniversite içerisinden çıkmadığını, can güvenliğinin sağlanamaması durumunda Ankara Üniversitesi’nin öğrenime süresiz ara vereceğini açıklamıştı. Öte yandan üniversite senatosu olayların önlenmesi için başta AP ve CHP olmak üzere tüm siyasi kuruluşlara birlikte hareket etme çağrısı yapmıştı¹¹⁹². Birlik çağrısı yapan bir diğer kişi ise dönemin İçişleri Bakanıydı. Oğuzhan Asiltürk, *Tercüman*’a verdiği bir demeçte; “*Türkiye’de bütün siyasi partilerin ve bütün müesseselerin, mevcut demokratik parlamenter nizamını korumada ahenk ve elbirliği olmaları gerekir*”¹¹⁹³ diyerek siyasileri birlikte hareket etmeye davet etmişti.

Birçok alandan gelen birlik çağrılarına rağmen Başbakan Süleyman Demirel 1976 yılı mali bütçe görüşmeleri sırasında “*1974’te çıkarılan af ile sokaklara salıverilenler Türkiye’yi rahatsız ediyorlar*” sözleriyle solcuları hedef göstererek, birlik çağrılarına duyarsız bir tepki vermişti. Demirel, sokak eylemlerinin son

¹¹⁸⁸ Tarık Buğra, “Daha Ne Kadar?”, *Tercüman*, 3 Aralık 1975.

¹¹⁸⁹ Abdi İpekçi, “Şiddete Karşı Birlik Gerek”, *Milliyet*, 9 Ocak 1976.

¹¹⁹⁰ Uğur Mumcu, “Ne Bekliyorsunuz”, *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1976.

¹¹⁹¹ Uğur Mumcu, “Bir Örnek”, *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1976.

¹¹⁹² *Milliyet*, 11 Ocak 1976; *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1976.

¹¹⁹³ *Tercüman*, 12 Ocak 1976.

bulmasının şartı olarak Anayasa değişikliğini işaret etmişti¹¹⁹⁴. Başbakan şiddete yönelik değerlendirmesinde ise olayların artık ortaokul seviyelerine kadar indiğini açıklamakta hükümetinse “*sert ve kesin*” tedbirler hazırlığında olduğunu duyurmuştu. Ancak Demirel’in açıklamaları caydırıcı olmamıştı. 15 Ocak’ta Ankara, Konya ve Batman’daki olaylarda 22 kişi, 18 Ocak’ta İstanbul Fındıkzade’de bulunan Kocaeli Öğrenci Yurdu’na¹¹⁹⁵ “*komando*” olarak tanımlanan sağcı öğrencilerin saldırıları sonucunda 9 öğrenci yaralanmıştı. 22 ve 27 Ocak tarihlerindeki çatışmalarda ise 2 öğrenci hayatını kaybetmişti¹¹⁹⁶.

1976 yılının Mart ayı da öğrenci olaylarına sahne olmuştu. Ankara, Burdur, Eskişehir ve İstanbul’daki olaylarda 9 öğrenci yaralanırken, 11 öğrenci de gözaltına alınmıştı¹¹⁹⁷. 12 Mart günü yaşanan olaylarda Ankara’da liseli 1 öğrenci öldürülürken, Gaziantep’te 4 öğrenci, Adana Eğitim Enstitüsü’nde 10 öğrenci yaralanmıştı. Adana’da ise geceleri kitap satarak geçimini sağlayan 17 yaşındaki bir genç, ülkücü gençlerin saldırısı sonucunda yaşamını yitirmişti¹¹⁹⁸. *Cumhuriyet* gazetesi öğrenci olayları ile ilgili yaptığı haberlerde genel olarak “*komando, ülkücü, sağın vurucu gücü*” olarak tanımladığı sağ görüşlü öğrencilerin MHP desteğiyle rahat ve daha saldırgan hareket ettiğini hem haberlerinde hem de köşe yazılarında işlemişti. 1976 yılı Nisan ayının ilk günlerinde de komandoların saldırgan tavırlarına devam ettiğini belirten gazete, 7 Nisan günü öğrenci olaylarına adı karışan 3 eski Ülkü Ocakları Genel Başkanı’nın Devlet Güvenlik Mahkemesi(DGM) tarafından tutuklandığını yazmıştı. Ecevit ise; “*Türkiye’de ortaya çıkan, iç kargaşalığın ve kanlı kavgaların sorumlusu bugünkü hükümettir*”¹¹⁹⁹ diyerek olaylar karşısında hükümeti suçlamaya devam etmişti¹²⁰⁰. 8 Nisan 1976 günü Ankara’da yeni kanlı bir olay yaşanmıştı. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hacettepe Üniversitesi’nde meydana gelen olaylarda aralarında

¹¹⁹⁴ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1976; *Milliyet*, 3 Şubat 1976.

¹¹⁹⁵ *Milliyet*, 16 Ocak 1976; *Milliyet*, 19 Ocak 1976; *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1976; *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1976.

¹¹⁹⁶ *Tercüman*, 23 Ocak 1976. *Tercüman*, 28 Ocak 1976. *Milliyet*, 23 Ocak 1976; *Milliyet*, 28 Ocak 1976. *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1976. *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1976.

¹¹⁹⁷ *Milliyet*, 4 Mart 1976. Ahmad, *Modern...*, s. 444.

¹¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, 13 Mart 1977; *Cumhuriyet*, 28 Mart 1977

¹¹⁹⁹ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1976.

¹²⁰⁰ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1976.

Tabii Senatör Muzaffer Yurdakuler'in oğlu Hakan Yurdakuler'in de olduğu 3 öğrenci öldürüldü¹²⁰¹. 27 Nisan'daki Yükseliş Mimarlık Akademisi'ndeki çatışmaların sokağa taşması sonucunda ise 2 yaşındaki bir bebek hayatını kaybetmişti¹²⁰². Yaşanan olayların ardından İzmir, İstanbul, Diyarbakır'da yürüyüşler yapılırken, Ankara ve Hacettepe Üniversiteleri 10, Ege Üniversitesi'nin de 1 gün kapatılmasına karar verilmişti¹²⁰³.

Süleyman Demirel olaylarla ilgili “Ölmeyi öldürmeyi kafasına koymuş kişilerin kafasından bunu nasıl çıkarmamız gerektiği, bizi derin derin düşündürüyor” ifadesini kullanmıştı. Sakarya'da konuşan Milliyetçi Cephe ortaklarından Necmettin Erbakan ise olaylara ilişkin “bu eşkıyalıktır” açıklamasında bulunmuştu. MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ise yaptığı basın açıklamasında “anarşi olaylarından MHP'yi ve ülkücü gençliği suçlamaya çalışanlar, kendi sorumluluklarından kurtulmak gayreti içinde olanlardır. Milliyetçi gençler çekilse, devlete komünistler hâkim olur” diyerek bir noktada ülkücülerin sokak olaylarında önemli bir yeri olduğunu kabul etmekteydi. Yine artan şiddet olayları karşısında dönemin rektör ve profesörleri hükümet ve muhalefetin sokak eylemleri konusunda birlik içerisinde olması gerektiğini Demirel ve Ecevit'le ayrı ayrı görüşmeler yaparak anlatmışlardı¹²⁰⁴. İstanbul Barosu tarafından “Kan Dökmeye Son-Hukuka Saygı” mitingi devrimci kuruluşların katılımıyla gerçekleştirilirken CHP'de “Özgürlük ve Barış” mitingi” düzenlenmişti¹²⁰⁵.

12 Eylül'e giderken gün geçtikçe kutuplaşan Türkiye'de, iktidar ve muhalefet birbirini suçlarken özellikle üniversite yönetimlerinin birlik olma çağrıları başarıya ulaşamamıştır. Giderek kutuplaşan dönemin gençliği arasında yaşanan şiddet olayları adeta sokak savaşına dönüşmüştür. 1 Mayıs günü İstanbul'da DMMA'ya bağlı Kadıköy Mühendislik Yüksek Okulu'nda afiş asmak isteyen solcu gençleri komandoların engellemek istemesi üzerine çıkan olaylarda 1 öğrenci ölmüş, Ankara

¹²⁰¹ Tercüman, 9 Nisan 1976; Cumhuriyet, 9 Nisan 1976; Milliyet, 9 Nisan 1976.

¹²⁰² Milliyet, 28 Nisan 1976; Hürriyet 1975 Ansiklopedik Yıllığı, , s. 663.

¹²⁰³ Milliyet 10 Nisan 1976.

¹²⁰⁴ Milliyet, 11 Nisan 1976; Milliyet, 12 Nisan 1976; Milliyet, 13 Nisan 1976.

¹²⁰⁵ Cumhuriyet, 18 Nisan 1976; Cumhuriyet, 19 Nisan 1976

Cumhuriyet Lisesi'nde çıkan olaylarda ise 2 öğrenci yaralanmıştı¹²⁰⁶. 19 Mayıs'ın hemen öncesinde Ankara'da yine 1 genç öldürülürken, İTÜ'deki olaylar sonucunda 3 gün süre ile eğitime ara verilmişti. İTÜ'nün tatil edilmesi gençler arasındaki eylemleri engelleyememiş, 29 Mayıs günü üniversitenin Gümüşsuyu binasındaki olaylarda yine bir genç öldürülmüştü¹²⁰⁷.

Öğrenim döneminin başladığı 1 Kasım 1976 günü itibarıyla üniversitelerdeki öğrenci olayları yine kaldığı yerden devam etmiştir. İTÜ Gümüşsuyu binası ve İstanbul Üniversitesi çevresinde çıkan olaylarda 13 yaşındaki bir genç ölmüştü. Eğitim döneminin üçüncü gününde İstanbul Üniversitesi olaylar nedeniyle polis tarafından boşaltılırken, Eczacılık ve Tıp Fakültesi 8 Kasım 1976 tarihine kadar kapatılmıştı. 4 Kasım günü İstanbul Üniversitesi'nin Site ve Sivas yurtlarında çıkan olaylarda bir kişi hayatını kaybetmişti. Aynı gün Ankara Turizm ve Ticaret Yüksek Okulu'ndaki eylemler sırasında 2'si ağır 5 kişi yaralanmıştı¹²⁰⁸. Kilis'te ise sağ görüşlü öğrenciler, yolunu kestikleri 2 öğrenciden birini bıçaklayarak öldürürken, Erzincan'da da bir, Ceyhan Yüksek Meslek okulunda çıkan olaylarda da 2 genç hayatını kaybetmişti¹²⁰⁹. Olaylar üzerine tatil edilen İstanbul Üniversitesi yeniden eğitim öğretime açıldığı 13 Aralık günü yeni eylemlere sahne olmuştu. İÜ'de 3 öğrenci yaralanırken, Buca Eğitim Enstitüsü Derneği ve Bornova Kültür Derneği bombalanmış, Ankara Yüksek Teknik Öğretmen Okulu'nda yaşanan olaylarda 8 öğrenci yaralanmıştı. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ankara Erkek Sanat Yüksek Öğretmen Okulu ve Eskişehir ile İstanbul Hukuk Fakültesi'nde çıkan olaylarda 22 öğrenci yaralanırken 52 öğrenci de gözaltına alınmıştı¹²¹⁰. İzmir'de bir öğrenci sağ görüşlü öğrenciler tarafından öldürülürken, Ankara'da 1 öğrenci bıçaklanmış, 20 öğrenci de yaralanmıştı¹²¹¹.

Basın öğrenci olaylarına duyarlı yaklaşmaktaydı. Özellikle öğrenim döneminin olaylı başlaması ve sık sık ölümle sonuçlanan haberler ön plana çıkarılmaktaydı.

---

¹²⁰⁶ Cumhuriyet, 1 Mayıs 1976.

¹²⁰⁷ Cumhuriyet, 25 Mayıs 1976; Cumhuriyet, 30 Mayıs 1976.

¹²⁰⁸ Cumhuriyet, 3 Kasım 1976; Cumhuriyet, 4 Kasım 1976; Cumhuriyet, 5 Kasım 1976.

¹²⁰⁹ Cumhuriyet, 11 Kasım 1976; Cumhuriyet, 12 Kasım 1976; Cumhuriyet, 30 Kasım 1976.

¹²¹⁰ Cumhuriyet, 8 Aralık 1976.; Cumhuriyet 14 Aralık 1976; Cumhuriyet, 16 Aralık 1976.

¹²¹¹ Cumhuriyet, 22 Aralık 1976; Cumhuriyet, 30 Aralık 1976.

Cumhuriyet ele aldığı köşe yazılarında özellikle 1976 yılıyla birlikte öğrenci olaylarının nitelik değiştirdiğine dikkat çekmekteydi. Devlet güçlerinden bir kesimin, belli bir gruba hoşgörü ve koruyuculuğunu sürdürdüğü sürece öğrenci olaylarının son bulmayacağını düşünmekteydi¹²¹². Gazetenin burada ima ettiği grup ve parti ise Ülkü Ocakları ve MHP'ydi. “*Kavgayı körükleyenler iş başında kaldıkça cinayetlerin sonu alınmayacaktır*” diyerek olayların kaynağı olarak açıkça Milliyetçi Cephe'yi işaret eden *Cumhuriyet*, ancak devletin kurum ve kuruluşları ile topyekün bir mücadele ile şiddetin son bulacağına inanmaktaydı¹²¹³. Gazetenin öğrenci olaylarına yönelik hükümeti sorumlu tuttuğu bir köşe yazısındaki değerlendirmesi ise şu şekildeydi:

“Bir cinayet şebekesi üstümüzde kol gezmektedir. Cephe hükümeti iş başına geldiği günden beri 43 kişi siyasal nedenlerle öldürülmüştür. Kanlı mezar taşlarını, 12 Mart öncesi günlerine kadar uzatırsanız Taylan Özgür'den Hakan Yurdakuler'e kadar 120-130 u bulan adlarla karşılaşsınız. Hiç şüphe etmeyin anne ve babalar, bu kaldırımlar, çocuklarınızın körpe bedenleriyle sulanan bu kanlı kaldırımlar bir gün gelecek Cephe ortaklığının sonu olacaktır” ¹²¹⁴.

Cumhuriyet olayların sorumlusu olarak hükümetin dışında bir başka hedefe daha işaret etmekteydi. Ülke çapında işlenen cinayetlerin belli bir programa uyularak işlendiğini ileri süren gazeteci Uğur Mumcu, cinayetlerin ülkede kargaşa yaratmak için kasıtlı olarak yapıldığına dikkat çekmişti. Cinayetlerin arkasında kaynağı Amerika'da olan, NATO ülkelerindeki solcu örgütlenmeleri bastırmak için kurulan kontrgerilla adlı yasa dışı bir silahlı örgüt olduğu iddiasında bulunmuştu. Bu örgütün faaliyet gösterdiği ülkelerde milliyetçi gruplarla birlikte hareket ettiğini ve bu örgütün cephe hükümeti ortaklarından güç aldığını belirtmekteydi¹²¹⁵. Uğur Mumcu, Türkeş'in emrinde olan saldırgan sağın, sol görüşlü kesimi kanlı sokak çatışmalarına itmeye çalıştığını ileri sürerek devrimci gençleri oyuna gelmemeleri için uyarıyordu¹²¹⁶. Kısacası *Cumhuriyet*, kaynağı dışarıda olan bir gücün Milliyetçi Cephe ortaklarından MHP'yi kullanarak

¹²¹² Orhan Apaydın, “Kapanan Üniversiteler”, *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1976.

¹²¹³ “Siyasal Cinayet Salgını”, *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1976.

¹²¹⁴ Uğur Mumcu, “Bu Kan Kurumaz”, *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1976.

¹²¹⁵ Uğur Mumcu, “Eşkıyanın Kökü Dışarıdadır”, *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1976.

¹²¹⁶ Uğur Mumcu, “Oyuna Gelmemek”, *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1976.

ülkeyi şiddete sürüklediğini ileri sürmekteydi. Ülkedeki öğrenci olaylarından rahatsız olan bir diğer gazete *Tercüman*'a göre anarşinin suçluları, komünistlerle onları koruyanlardı¹²¹⁷.

1977 yılının ilk günlerinde İstanbul Üniversitesi komando olarak adlandırılan sağ görüşlü öğrenciler tarafından işgal edilmişti. Yaşanan olaylar sonrasında üniversitenin Fen Fakültesi'nde eğitime ara verilirken, aynı gün Erzurum'daki olaylar nedeniyle de Atatürk Eğitim Enstitüsü'nün 10 Ocak tarihine kadar kapatılmasına karar verildi¹²¹⁸. 13 Ocak gecesi yaşanan sokak çatışmalarında ülkücü bir gencin öldürülmesi üzerine sağ görüşlü gençler İstanbul'un iki yakasında büyük gösteri düzenlemişti¹²¹⁹. Erzurum'da yaşanan olaylarda bir gencin hastanede öldürülmesiyle Atatürk Üniversitesi'nin can güvenliği kalmadığı gerekçesiyle süresiz kapatılmasına karar verilmişti¹²²⁰. Yine aynı günlerde Ülkü Ocakları üyesi olduğu bilinen İTÜ İnşaat Fakültesi öğrencisi öldürülmüştü¹²²¹.

Tercüman gazetesi sağ görüşlü gençlerin öldürülmesinin ardından İstanbul'daki polis sayısının arttırılmaması konusunda hükümeti eleştirmişti¹²²². 1977 yılında şiddet olaylarının iyiden iyiye artmasını *Cumhuriyet* ise seçim zamanının yaklaşıyor olmasıyla açıklamaktaydı¹²²³.

Cumhuriyet gazetesi 1970'li yılların gençliği tarafından özenle dikkat edilen bir gazeteydi. İzlediği yayın politikası nedeniyle özellikle sol görüşlü öğrencilerin elinden düşmeyen gazete, fikirsel olarak karşıt olan sağ düşünce yapısına sahip gençler arasında ise nefret nesnesidir. Dönemin gençliği arasında okunan yayınlar üzerine bile kavga çıkabilmekteydi. Nişantaşı'nda devrimci bir genç, devrimci gazete okuduğu gerekçesiyle komandolar tarafından bıçakla yaralanmıştı¹²²⁴. Bu gibi nedensel bağlarla 1977 yılının ilk aylarında *Cumhuriyet*'in İzmir Bürosu Şefi Hikmet Çetinkaya'nın evi

¹²¹⁷ Ahmet Kabaklı, "Anarşi'nin Suçluları", *Tercüman*, 19 Ocak 1976.

¹²¹⁸ *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1977; *Tercüman*, 4 Ocak 1977.

¹²¹⁹ *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1977; *Tercüman*, 14 Ocak 1977; *Milliyet*, 14 Ocak 1977.

¹²²⁰ *Milliyet*, 13 Ocak 1977.

¹²²¹ *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1977; *Milliyet*, 17 Ocak 1977; *Tercüman*, 17 Ocak 1977

¹²²² Rauf Tamer, "Nasıl Söylesem", *Tercüman*, 14 Ocak 1977.

¹²²³ Oktay Akbal, "Yumruklar Konuşuyor", *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1976.

¹²²⁴ *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1975.

kurşunlanmıştı¹²²⁵. Gazeteye yönelik bu saldırının devamı ise 19 Mart 1977 tarihinde yaşanmıştı. *Cumhuriyet*, 19 Mart günü sabah saatlerinde bir grup AP’li gencin saldırısına uğramıştı¹²²⁶. *Milliyet*’de de bu dönemde Ülkücü gençlerin odak noktası olmuştur. 16 Ocak 1977 günü Ülkü Ocaklarına bağlı 200-250 kadar genç, gazete binasının önünde *Milliyet* gazetesini yakarak eylem gerçekleştirdi. Ülkü Ocakları İstanbul Şube Başkanı Mehmet Gül, *Milliyet*’in daima devrimcileri koruduğunu, ülkücüleri suçladığını ileri sürmüştü¹²²⁷. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerine yönelik saldırılarla birlikte Uğur Mumcu ele aldı köşe yazısında hükümet ve muhalefetin tutumunu sert bir üslupla eleştirmişti:

“Amaçları o kadar açık ki... Ülkede baştanbaşa bir terör ortamı yaratarak seçmen kitlelerini etkilemek ürktmek işlerine geliyor. Korku ve bu korkunun yaratacağı terör.. Şimdilik bütün istedikleri bu.. İç savaş koşullarından mı geçiyoruz hayır. Ya ne? Bay Türkeş ülkede komünist avına çıkmış bütün sorun bu. Komünist arayarak bulacak, bulamazsa yaratacak emekli albayın işi gücü bu.. Bu terör bugün durdurulmazsa yarın kurşunlar gazetecilere, ilerici yazarlara, siyasal parti liderlerine, milletvekillerine, senatörlere ve kamu görevlilerine de yönelecektir. Bundan hiç şüphemiz olmasın hazırlık bunun hazırlığıdır. Adım adım gidiyorlar. Bakalım nereye kadar? Bu gidişattan kurtulmanın tek çaresi var cephe iktidarının görev başından uzaklaştırılmasıdır”¹²²⁸.

Dönemin basını yayın politikası ne olursa olsun öğrenci/şiddet olaylarının karşısında durarak siyasilere birlik çağrısında bulunmuştu. Şiddet olaylarının gün geçtikçe arttığı günlerde *Tercüman*, halkın şiddetten bıktığını sayfasına taşımıştı. Bu ortamın halkta dikta özlemi uyandırdığına dikkat çeken gazete, halkın faşist veya benzeri sıkı bir idareye “*Belki kurtarabilir*” düşüncesiyle sıcak baktığına dair uyarıda bulunmuştu. Gazete, “*Ya devlet başa ya kuzgun leşe..*” sözleriyle hükümeti yetkiye davet etmekteydi¹²²⁹. *Tercüman* yazarlarından Nazlı Ilıcak’ın değerlendirmesinde ilim merkezleri olması gereken üniversitelerin anarşi yuvasına döndüğünü, öğrenci olaylarının liselere kadar indiğini kaleme almıştı. Anarşiye karşı devletin büyük bir tehditle karşı karşıya olduğunun halka anlatılması gerektiğine inanan yazar, konunun

¹²²⁵ *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1977.

¹²²⁶ *Cumhuriyet*, 20 Mart 1977

¹²²⁷ *Milliyet*, 17 Ocak 1977.

¹²²⁸ Uğur Mumcu, Zahmet Olur Mu?, *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1977

¹²²⁹ Ahmet kabaklı, “Böyle Gitmez Bu...”, *Tercüman*, 16 Ocak 1977.

çözümüyle ilgili iktidar ve muhalefeti birlikte hareket etmeye davet etmişti¹²³⁰. Özellikle AP ve CHP'nin şiddete karşı birlikte hareket etmesini savunan bir diğer gazeteci de Abdi İpekçi'ydi. İki partinin şiddet tehlikesini görmemekte ısrarcı davrandığını ön plana taşıırken durum sonucunda ağır bedeller ödeneceğine yönelik siyasileri uyarmaktaydı¹²³¹.

Basın, üniversite gibi kuruluşların birlik çağrısına rağmen iktidar ve muhalefet arasında ortak bir dil kurulamazken öğrenci olayları her geçen gün devam etmişti. 21 Ocak günü ülkücü gençlerin Beşiktaş'ta DMMA öğrencilerinin bulunduğu Çamlık öğrenci lokaline yaptıkları silahlı baskın sonunda bir öğrenci yaşamını yitirirken 2'si ağır 4 öğrenci de yaralanmıştı¹²³². 24 Ocak'ta Gaziantep'te hemen ertesi günü Isparta Tıp Fakültesi ve İstanbul Tıp Fakültesi'nde olmak üzere üç öğrenci öldürülmüştü. ANKA, 1977 yılının Ocak ayında siyasi nedenlerle 22 gencin öldürüldüğünü açıklarken, bu sayı *Milliyet* tarafından 13 ölüm, 154 yaralı olarak verilmişti¹²³³.

Şubat ayı içerisinde İzmir, Gaziantep, Ankara gibi şehirlerde yaşanan olaylarda 3 genç hayatını kaybederken 19 kişi de yaralanmıştı¹²³⁴. Olaylar üzerine İstanbul DMMA ve akademiye bağlı Kadıköy Mühendislik Yüksek Okulu öğrenime ara verirken, Ankara SBF ve Eczacılık Fakülteleri süresiz olarak tatil edilmişti. Uşak'ta yaşanan olaylarda bir kız öğrenci hayatını kaybederken 25 öğrenci ise yaralanmıştı. 22 Mart'ta yaşanan öğrenci olaylarında Çorunda 1 kız, İzmir'de 1 erkek öğrenci öldürülürken İstanbul'da 8 öğrenci, 4 vatandaş yaralanmıştı¹²³⁵.

Üniversite ve yüksekokullarda yaşanan öğrenci olaylarının lise hatta ortaokul seviyelerine kadar indiği görülmektedir. Liseli gençler arasında yaşanan sokak

¹²³⁰ Nazlı Ilıcak, "Anarşi ve Diktatörlük", *Tercüman*, 9 Ocak 1977.

¹²³¹ Abdi İpekçi, "Sağduyuya 5 Kala", *Milliyet*, 17 Ocak 1977.

¹²³² *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1977; *Milliyet*, 22 Ocak 1977.

¹²³³ *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1977; *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1977; *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1977; *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1977; *Milliyet*, 24 Ocak 1977; *Milliyet*, 26 Ocak 1977; *Milliyet*, 27 Ocak 1977; *Milliyet*, 25 Şubat 1977; *Tercüman*, 24 Ocak 1977. *Tercüman*, 26 Ocak 1977; *Tercüman*, 27 Ocak 1977; *Tercüman*, 25 Şubat 1977.

¹²³⁴ "Öldürülen öğrencinin adı Ahmet Ağaoğlu'dur", *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1977; *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1977; *Milliyet*, 20 Şubat 1977. *Milliyet*, 23 Şubat 1977.

¹²³⁵ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1977; *Cumhuriyet*, 19 Mart 1977; *Cumhuriyet*, 23 Mart 1977; *Tercüman*, 12 Mart 1977; *Tercüman*, 19 Mart 1977; *Tercüman*, 23 Mart 1977; *Milliyet*, 12 Mart 1977; *Milliyet*, 19 Mart 1977; *Milliyet*, 23 Mart 1977.

eylemlerinde Ankara Polatlı ve Diyarbakır'da birer lise öğrencisi öldürülmüştü¹²³⁶. Urfa Lisesi'nde ise ideolojik nedenlerle bir lise öğrencisi 4. kattan aşağıya itilmişti. *Milliyet*, yaptığı bir haberde ise Konya'da 500 ilkokul öğrencisinin boykot kararı aldığını bildirmekteydi¹²³⁷. Ankara'da bir ortaokulda ise ilk ve orta öğretimin ders yılı birinci dönemin son gününde bir ortaokul öğrencisinin öldürüldüğü bilgisi dönemin basınında yer almaktaydı¹²³⁸.

Siyasilerin 1977 yılı için erken seçim kararı aldığı günlerde de öğrenciler arasındaki eylemler devam etmişti. 1977 yılı Nisan ayında İstanbul Orman Fakültesi ve Trabzon'da ülkücü 2 gencin, İskenderun, Aydın Çine ve Kayseri'de 3 lise öğrencisinin, 20 Nisan günü çeşitli illerde 3 öğrencinin, İstanbul ve İzmir'de 3 gencin öldürüldüğü dönemin basınında yer alan haberlerdendi¹²³⁹. Tarihe “Kanlı 1 Mayıs” olarak geçen 1 Mayıs 1977 olaylarının hemen öncesinde politize olmuş öğrencilerin bir bir öldürüldüğü görülmektedir. 1 Mayıs olaylarının ardından olayların şiddetinde bir değişiklik olmamıştı. Basın, öğrenci olaylarının liselere kadar indiğini sıklıkla dillendirirken bir taraftan da neredeyse her gün öğrenci olaylarında yaşamını yitirenlerin sayılarını çoğunlukla manşetten vererek dikkat çekmeye çalışmaktaydı. Bu kapsamda Niğde'de bir lise öğrencisinin 7 Mayıs günü Bilecik Lisesi öğrencisi ülkücü gencin solcular tarafından 8 kurşunla öldürüldüğü Kars, Trabzon ve Adana'da 3 öğrencinin yaşamını yitirdiği dönemin basınında yer bulmuştu¹²⁴⁰. *Milliyet* gazetesi 1977 yılının Ocak- Nisan ayları arasında öğrenci olaylarında hayatını kaybedenlerin sayısını 58, yaralı sayısını ise 1192 olarak bildirmişti¹²⁴¹.

¹²³⁶ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1977; *Cumhuriyet*, 19 Mart 1977; *Cumhuriyet*, 23 Mart 1977; *Milliyet*, 27 Ocak 1977; *Milliyet*, 30 Ocak 1977; *Milliyet*, 9 Şubat 1977.

¹²³⁷ *Milliyet*, 10 Mart 1977; *Milliyet*, 23 Mart 1977.

¹²³⁸ *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1977; *Tercüman*, 29 Ocak 1977

¹²³⁹ *Milliyet*, 5 Nisan 1977; *Milliyet*, 7 Nisan 1977; *Milliyet*, 9 Nisan 1977; *Milliyet*, 18 Nisan 1977; *Milliyet*, 20 Nisan 1977; *Milliyet*, 26 Nisan 1977; *Milliyet*, 27 Nisan 1977; *Milliyet*, 28 Nisan 1977; *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1977.; *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1977.; *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1977.; *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1977.; *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1977.; *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1977.; *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1977.; *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1977.; *Tercüman*, 5 Nisan 1977.; *Tercüman*, 7 Nisan 1977. *Tercüman*, 9 Nisan 1977. *Tercüman*, 18 Nisan 1977. *Tercüman*, 20 Nisan 1977. *Tercüman*, 26 Nisan 1977. *Tercüman*, 27 Nisan 1977. *Tercüman*, 28 Nisan 1977.

¹²⁴⁰ *Milliyet*, 8 Mayıs 1977; *Milliyet*, 19 Mayıs 1977; *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1977; *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1977; *Tercüman*, 8 Mayıs 1977; *Tercüman*, 19 Mayıs 1977.

¹²⁴¹ *Milliyet*, 30 Nisan 1977.

Milliyetçi Cephe'yi oluşturan sağ partilerin temsilcisi konumundaki *Tercüman*, bu dönemde yaşanan olaylarla ilgili daha çok CHP'nin tutumunu eleştiren haberlere yer vermişti. 1974 yılında çıkarılan af kanunuyla birlikte CHP'nin sol kesime kanat gererek soldan gelen şiddeti tırmandırdığına dair haber üretimi yapan gazete, dönem dönem MC iktidarının yetersizlikleri de dile getirilmişti¹²⁴².

Cumhuriyet radikal bir düşünceyle öğrenci olaylarının Milliyetçi Cephe ortaklarından özellikle MHP'nin planladığını, kışkırttığını iddia etmekteydi. İktidar konumunda olan AP'yi de sağ eylemcileri, MHP'yi korumakla suçlamaktaydı. Hükümetin öğrenciler arasında yaşanan şiddet eylemlerinde yetersiz kaldığını sık sık vurgulamakta tüm bu kanlı eylemlerde feda edilen öğrencilerin “*kurban kanlarıyla ıslanmış*” seçim yatırımı olduğunu iddia etmekteydi¹²⁴³. *Cumhuriyet* yazarlarından Uğur Mumcu da hükümete yönelik eleştirisinde ülke gençliği arasında yaşanan ölümlü şiddet olaylarının artık normalleştiğine dikkat çekmişti. Gazeteci durumu şu sözleri ile açıklamaktaydı: “*Cinayetlere alıştık, işkencelere, dayaklara, gencecik insan ölümlerine, alıştık gelinlik yerine kefen giyen genç kızlara, birbiri ardından vurulup vurulup ölen fidan gibi delikanlılara alıştık.. Alışmadık, alıştırıldık*”¹²⁴⁴.

Milliyet de olaylarla ilgili hükümeti sorumlu tutan yayın akışı izlemişti. Ülkü bütünlüğüne vurgu yapılarak devletin, toplumu cinayetlere alıştırdığı ve hükümetin olaylar karşısında etkisiz kaldığı gazetenin söylemlerinde yer bulmuştu¹²⁴⁵. İktidarda yer alan partilerin belli grupları desteklediğine yönelik içerik üreten gazete, MHP ve Ülkü Ocakları'nı hedef göstermekteydi. *Milliyet*'in dikkat çektiği önemli temalardan biri ise yaşanan şiddet olayları karşısında toplumun totaliter rejim arzusunun gün geçtikçe arttığı ve ülkenin her geçen gün totaliter bir rejime sürüklendiği¹²⁴⁶.

¹²⁴² Fahri Uğrasızoğlu, “Üniversite ve Gençlik Olayları Karşısında CHP”, *Tercüman*, 26 Ocak 1977.; “Hoşgörüler Tükenirken”, *Tercüman*, 25 Şubat 1977.

¹²⁴³ “Kurban Kanı”, *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1977.

¹²⁴⁴ Uğur Mumcu, “Alışmak” *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1977

¹²⁴⁵ Mümtaz Soysal, “Alışmak”, *Milliyet*, 9 Mart 1977.; Abdi İpekçi, “Daha Ne Kadar Bekleyeceğiz”, *Milliyet*, 30 Ocak 1977.

¹²⁴⁶ Abdi İpekçi, “Bu Umudu Engellemeyin”, *Milliyet*, 29 Mart 1977.

Milliyet, Cumhuriyet ve Tercüman gazeteleri öğrenci olaylarında farklı yayın siyaseti izlemişlerse de özellikle şiddete karşı birlik çağrısında ortak tutum sergilemişlerdi. Bunula birlikte basının uyarı olarak ön plana çıkardığı ortak temalardan biri de ülkenin totaliter rejime sürüklendiği idi.

3.2. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Döneminde İşçi Eylemleri

1961 Anayasası işçilere; sendika kurma, toplu sözleşme yapabilme ve grev hakkı tanımaktaydı¹²⁴⁷. Sendikal haklarını anayasayla güvence altına alan işçi sınıfı, 1960'lı yıllarda hızlı bir sendikalaşma sürecine girmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren hızla artan sendikalaşma süreci, sendikaların kendi içerisinde ideolojik ayrılıklar yaşamasına neden olmuştur. 1966 yılının Ekim ayında gerçekleştirilen İstanbul Paşabahçe Cam Fabrikası grevinden sonra 6 sendikanın 1952 yılında kurulan TÜRK-İŞ'ten ihraç edilmesi üzerine DİSK(1967) kuruldu¹²⁴⁸. DİSK'in kurulması ideolojik temellere dayalı olarak sendikalar arasında üye değişikliklerine neden olmuştu. DİSK'in üye sayısının artmasının bir önemli nedeni ise DİSK'in 5. Genel Kurul'da aldığı "*CHP ile güç birliği yapılması*" kararıdır¹²⁴⁹. 1970'li yıllarda işçi sınıfının özellikle yoğunluk gösterdiği konfederasyonlar, Türk-İş ve DİSK'ti. Bunun dışında MİSK, Türkiye-İş ve 1976 yılında güdümlü kurulan HAK-İŞ¹²⁵⁰ diğerlerine göre daha az üyeye sahipti¹²⁵¹.

Sendikal haklarını anayasa ile güvence altına alan işçi sınıfı, işverenle rahat pazarlık sürecine oturabilmiştir. 1970'li yıllarda toplumun politize olması işçi sınıfını da etkilemiş ve işçiler zaman zaman memleket meselelerinde de söz sahibi

¹²⁴⁷ "1961 Anayasası Madde 46: Çalışanlar ve işverenler önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. Madde 47: işçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler." Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun No: 334, Kabul Tarihi: 9/7/1961 **Resmî Gazete**, (20 Temmuz 1961) S.10859, s.4644

¹²⁴⁸ Adnan Mahiroğulları, **Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de İşçi Sendikacılığı**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2005, s.193. Doğan Akyaz, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 264

¹²⁴⁹ **Milliyet**, 25 Mayıs 1975.

¹²⁵⁰ DİSK'in CHP ile işbirliği kararını 5. Kurultay'da almasından sonra dönemin iktidarı Milliyetçi Cephe Hükümeti, DİSK'e karşılık 1976 yılında Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu kurdu". M.Şehmus Güzel, **İşçi Tarihine Bakmak**, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2007, 118 s.

¹²⁵¹ Yüksel Işık, **Osmanlıdan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi (1876-1994)**, Ankara, Öteki Yayınları, 1995, 200s

olmuşlardı¹²⁵². İşçi sınıfı eylemlerini sendikalar, konfederasyonlar üzerinden gerçekleştirerek ülkede ses getirmişlerdi. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde meydana gelen işçi eylemlerinin nedenleri arasında; sendika değişikliği, sendika çekişmesi, toplu sözleşme akdinin uzaması, anlaşmanın sağlanamaması, işten çıkarma, ek protokol talebi, aynı iş yerinden birden fazla sendikanın olması vb. bulunmaktadır¹²⁵³.

Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde ilk işçi eylemi olarak 15 Haziran 1975 tarihinde Türk-İş tarafından gerçekleştirilen “Genel Grev” dönemin basınında yer bulmuştu. Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç, ekonomik ve sosyal konuların bir an önce ele alınıp çözümlenmesi amacıyla ilgililerin dikkatini çekmek için direnişe geçeceklerini; “*Türkiye’de ilk kez Türk-iş pazartesi günü saat 06-16 arasında İzmir’de genel greve gitme kararı almıştır*” sözleri ile açıklamıştı¹²⁵⁴. Dönemin basının Türkiye’de ilk kez 8 saat süreli yapılacak olan bu uyarı grevini genişçe yer vermişti. Grevle yönelik *Tercüman*, “*Türkiye, ilk defa böyle bir havanın esintisini, İzmir’den duyacak.*” yorumuna yer vermektedir. Basında grevle ilgili, İzmir’deki 600 işyerinde çalışan 60 ile 70 bin arasındaki Türk-İş’e bağlı işçinin uyarı direnişiyle işveren ve parlamenterlere seslerini duyurmaya çalışacakları bilgileri yer almaktaydı. DİSK’in yer almadığı 8 saat sürecek direniş boyunca tren, vapur, uçak gibi ulaşım araçları çalışmayacak, elektrik, su, gaz kesintisi yapılacaktı. Defin, itfaiye ve temel sağlık hizmetleri dışında tüm hizmetlerin durdurduğu bir genel grev yapılmıştı¹²⁵⁵.

Dönemin Çalışma Bakanı Ahmet Tevfik Paksu ise Türk-İş’in bu grevinin kanunlara aykırı bir hareket olduğunu açıklamıştı. İzmirli iş adamları ise greve karşılık sessiz protesto yürüyüşü gerçekleştirmişlerdi. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Halit Narin, grevi devlet otoritesine başkaldırı olarak nitelemiş, olayları Lale Devri’ndeki Patrona Halil İsyanı’na benzetmişti. DİSK ise

---

¹²⁵² Kemal Sülker, *Türkiye’de İşçi Hareketleri*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1968, 5 s.

¹²⁵³ Yıldırım Koç, *Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 182-183

¹²⁵⁴ *Milliyet*, 13 Haziran 1975; *Tercüman*, 13 Haziran 1975.

¹²⁵⁵ *Tercüman*, 15 Haziran 1975; *Tercüman*, 19 Haziran 1975; *Milliyet*, 15 Haziran 1975; *Milliyet*, 19 Haziran 1975; *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1975; *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1975.

“Türk-İş’in grevi, işçileri uyutmaktan başka bir şey değil” şeklindeki açıklamasıyla grevi eleştirdi¹²⁵⁶.

Sıkıyönetimin Ağustos 1975 ayının başında kalkması ile birlikte işçi eylemlerinde artış olduğu görülmektedir. Türk-İş’e bağlı Oleyis Sendikası’ndan DİSK’e bağlı Turizm İş Sendikası’na geçen 250 kadar işçinin haklarının kısıtlanacağına işverence açıklanması üzerine Hilton Oteli işçileri eyleme geçmişlerdi. Yeşilyurt’ta yer alan Çınar Oteli’nde de DİSK’e bağlı sendika ile işverenin toplu sözleşme akdi üzerine yaşadığı sorun büyümüştü. Alibeyköy’deki Sungurlar Isı Sanayii Fabrikası’nda 3 işçinin işten çıkarılması üzerine işçiler direnişe geçmiş, yine Kartal ilçesinin Soğanlı köyünde Som-Moto-Siklet Fabrikası’ndaki sendikal baskılar işçilerin eyleme geçmesine neden olmuştu. Bursa’da DİSK’e bağlı Maden-İş Sendikası’nın Tofaş, OYAK ile Mako ve Bosch iş yerinde grev kararının alınması üzerine Madeni Eşya Sanayicileri İşverenleri Sendikası(MESS) lokavt kararı almıştı. Philips’te de toplu sözleşmenin sağlanamaması üzerine DİSK’e bağlı Maden-İş Sendikası eyleme başlamıştı¹²⁵⁷. Berec Pil Fabrikası’nda ise yaklaşık iki hafta devam eden işçi eylemini polisin dağıtmak istemesi üzerine çıkan olaylarda 20’ye yakın polis ve işçi yaralanmıştı. Gamsen-İş Sendikası Garanti Bankasının İstanbul, Ankara, İzmir şubelerindeki 41 iş yerinde grev kararı alırken, Çimse-İş Ankara’da Köksal Kiremit Fabrikası’nda, İzmir BMC Kamyon Fabrikası’nda 2 işçinin işten çıkarılması üzerine işçiler greve gitmişlerdi. Ambarlı Sungurlar şantiyesinde işten çıkarıldıkları için oturma eylemi yapan işçilere yapılan saldırı üzerine 2 işçi de yaralanmıştı. Zonguldak Kozlu Kömür Ocakları’nın İncir Harmanı ve Uzun Mehmet ocaklarında çalışan 10 bin civarında kömür işçisi de yine Ağustos ayında ücretlerinin ödenmediği gerekçesi ile eyleme geçmişlerdi¹²⁵⁸. Seydişehir Alüminyum Tesisleri’nde

¹²⁵⁶ **Tercüman**, 16 Haziran 1975; **Tercüman**, 19 Haziran 1975; **Tercüman**, 20 Haziran 1975; **Milliyet**, 16 Haziran 1975; **Milliyet**, 19 Haziran 1975; **Milliyet**, 20 Haziran 1975; **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1975; **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1975; **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1975;

¹²⁵⁷ **Milliyet**, 5 Ağustos 1975; **Milliyet**, 6 Ağustos 1975; **Milliyet**, 7 Ağustos 1975; **Tercüman**, 5 Ağustos 1975; **Tercüman**, 6 Ağustos 1975; **Tercüman**, 7 Ağustos 1975; **Tercüman**, 17 Ağustos 1975; **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1975; **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1975; **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1975.

¹²⁵⁸ **Milliyet**, 19 Ağustos 1975; **Milliyet**, 20 Ağustos 1975; **Milliyet**, 21 Ağustos 1975; **Milliyet**, 25 Ağustos 1975; **Tercüman**, 19 Ağustos 1975; **Tercüman**, 20 Ağustos 1975; **Tercüman**, 21 Ağustos

Türk-İş'e bağlı Metal-İş ile DİSK'e bağlı Özgür Alüminyum İş Sendikası işçileri arasında çıkan çatışmada işçilerden MHP Gençlik Kolları Başkanı tabanca ile vurularak öldürülmüştü¹²⁵⁹.

İşçi olayları ile ilgili basın toplantısı yapan Türk-İş Başkanı Halil Tunç; “*bu olaylarla ilgili işçilerin ilgisi yoktur*” demiş, olaylarla ilgili bazı ideolojik örgütlerin öğrenci olayları üzerinden kurduğu oyunu işçiye yöneltme hedefinde olduklarını açıklamıştı¹²⁶⁰.

İşçi eylemlerindeki şiddetin artmasını *Tercüman* “*Af kanunu ile dışarı çıkan anarşistlerin sıkıyönetimin kalkması ekmeklerine kızıl yağ sürdü*” şeklinde yorumlamıştı¹²⁶¹. Osman Kibar ele aldığı köşe yazısında DİSK'in işçiye eyleme teşvik ettiğini iddia etmişti. Bu şekilde DİSK'i hedef gösteren gazete, ayrıca solcuların CHP şemsiyesi altında eylem gerçekleştirdiği öne sürerek algı oluşturmak istemekteydi¹²⁶². İlhan Selçuk sıkıyönetim kalkar kalkmaz işçi eylemlerinde artış olduğunu belirttiği bir yazısında, emekçilerin baskı altında tutulduğunu, Milliyetçi Cephe hükümetinin işvereni olağanüstü yasa ve yetkilerle koruduğunu ileri sürmekteydi¹²⁶³. Uğur Mumcu da işçi ve işveren arasında adil bir dengenin olmadığını işverenin korunmasından ziyade iki taraf arasında işbirliğinin sağlanmasını savunmuştu¹²⁶⁴. *Cumhuriyet* yine bir başka yazısında işçi eylemlerindeki artış ücretlere bağlamaktaydı¹²⁶⁵. İşçi eylemlerinin artışında hükümetin tutumu ve düşük ücretlerle birlikte sendikaların da rolü olduğu belirtilmişti. Karşıt görüşlü sendikaların birbirlerine üstünlük sağlamak için girdikleri mücadelenin işçileri karşı karşıya getirdiğini ifade eden gazete çalışma barışının önemini hatırlatmaktaydı¹²⁶⁶. Abdi İpekçi dönemin işçi olayları ile ilgili olarak şiddet olaylarının işçi kesimine de yansıdığı düşüncesindedir. Gazeteye göre işçi

---

1975; *Tercüman*, 25 Ağustos 1975; *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1975; *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1975.; *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1975; *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1975.

¹²⁵⁹ *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1975; *Milliyet*, 27 Aralık 1975.

¹²⁶⁰ *Milliyet*, 29 Ağustos 1975.

¹²⁶¹ Ergun Göze, “Kırkorun Döktüğü Kan”, *Tercüman*, 21 Ağustos 1975.

¹²⁶² Osman Kibar, “Yeni Bir Oyuna Daha Gelmeyelim”, *Tercüman*, 27 Ağustos 1975.

¹²⁶³ İlhan Selçuk, “Sıkıyönetim Kalktı”, *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 1975.

¹²⁶⁴ Uğur Mumcu, “İşbirliği”, *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1975.

¹²⁶⁵ Sahir Giritlioğlu, “Grevler ve Ücret Sorunu”, *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1975.

¹²⁶⁶ Abdi İpekçi, “Çalışma Barışını Koruyabilmek İçin”, *Milliyet*, 23 Ağustos 1975.

eylemlerinin temelinde sendikal rekabet, bazı işverenlerin sendika rekabetinde taraf tutması ve sendikal özgürlüklerin kısıtlanması bulunmaktadır. Bu durumun özellikle DİSK'e bağlı sendikaları eyleme yönelttiğini ancak ülkenin yeni bir 12 Mart'a sürüklenmek istendiğine dikkat çekerek işçi çevrelerini uyarmaktaydı¹²⁶⁷.

İşçi eylemleri 1975 yılının Eylül ayında da yükselişteydi. 4 Eylül günü Sivas'ta Sümerbank'a ait Çimento fabrikasında 540 işçi grev kararı alırken, özellikle DİSK'in "Demokratik Hak ve Özgürlükler" mitingi birçok ilde ses getirmişti. Taksim Meydanı'nda yapılan mitingte bir grup işçi arasında sopalı çatışma yaşanmıştı¹²⁶⁸. Basında çok yer bulmamakla birlikte bu dönemde İzmir Tariş Fabrikası'nda da eylemler yaşanmıştı. Tariş Üzüm İşletmesi¹²⁶⁹ çalışanları greve giderken, Tariş Çiğli İplik fabrikasında sendika çekişmeleri ve işten çıkarma nedeniyle çıkan olaylar toplum polisinin müdahalesi ile önlenebilmişti. Tariş İplik Fabrikası'ndaki eylemlerin uzun sürmesi üzerine işveren tarafından 60 işçinin ise iş akdine son verilmişti¹²⁷⁰.

Tercüman yazarlarından Ahmet Kabaklı ise DİSK'e bağlı sendikaların işçiyi kışkırttığına dikkat çektiği yazısında "Ayda 10 bin lira alan işçiyi ekmek kapısını yıkmaya kirletmeye sevk eden sendikacı, gazeteci, politikacı ve bürokrat söyleyiniz ahlaksız komünist ve düşman casus değil midir?" sözleri ile eylemlere destek veren özellikle sol kesimi eleştirmişti. Aynı zamanda gazete, söylemlerinde işçinin ekmeğiyle oynadığı algısını yaratarak toplumda eylemlerin meşrulaşmasını engellemeye çalışmaktaydı¹²⁷¹.

Kamuoyuna yansıyan bir diğer işçi direnişi ise Sungurlu Isı ve Kazan Sanayi'ndeki eylemlerdi. Sungurlu olayları 28 Haziran 1975 günü şirketin Ambarlı Santrali'nde başladı. DİSK ve Türk-İş'e bağlı sendikalar arasındaki çekişme eylemin büyümesinde etkili olmuştu. *Tercüman* olayla ilgili yaptığı haberde işçilerin işe askeri

¹²⁶⁷ Abdi İpekçi, "Şiddetçi Uçların Buluşmasına Karşı", *Milliyet*, 20 Ağustos 1975.

¹²⁶⁸ *Milliyet*, 5 Eylül 1975; *Milliyet*, 20 Eylül 1975; *Milliyet*, 21 Eylül 1975; *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1975; *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1975; *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1975.

¹²⁶⁹ *Milliyet*, 5 Ekim 1975. Hikmet Çetinkaya, *Sancılı Yıllar Kuşatılmış Sokaklar: 68'den 78'e*, Yeni Gün Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss.159-162.

¹²⁷⁰ *Cumhuriyet*, 11 Aralık 1975; *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1976; *Tercüman* 11 Aralık 1975; *Tercüman*, 7 Ocak 1976.

¹²⁷¹ Ahmet Kabaklı, "İşçi Sağduyusu", *Tercüman*, 2 Ekim 1975.

araç konvoyu ile gidip geldiğini, bölgede yüksek güvenlik önlemlerinin alındığını belirtmektedir. Sungurlu'daki olayların tetikleyicisi olarak DİSK'i sorumlu tutmakta ve uzun süren eylemler neticesinde devletin 50 milyon, iş yerinin 10 milyon zarara uğradığını, işçilerin yarısının ise işsiz kaldığını ifade etmişti. Gazete; *“işçilerin çalışma özgürlüğü yolunu şaşmış fanatikler yüzünden ellerinden alınmaktadır. Sungurlu olayları ülkeyi sonu bugünden kestirilemeyen uçurumlara sürüklemek isteyenlerin ve onların işbirlikçilerinin bölgesel bir imtihanıdır”*¹²⁷² diyerek hedef göstermişti. İş yerindeki direniş ise grev anlaşmasının sağlanması üzerine 1975 yılının Kasım ayında son bulabilmişti¹²⁷³. Sungurlu olaylarında görüldüğü üzere *Tercüman* haber üretiminde işçilerin çalışmak isterken bir grup eylemcinin taşkınlık yaptığı iddiasındaydı. Fabrikalarda gerçekleşen eylemlerin ülkeyi de ekonomik anlamda zarara uğrattığını vurgulaması gazetenin devletçilik ilkesine bağlı olmasındandır. Yaşanan gelişmelerin ülkeyi dikta rejimine götürdüğü belirtilmekle birlikte olayın sorumluları olarak kendinden olmayan yani sol cephe hedef gösterilmişti.

Tercüman, sokak, işçi, öğrenci olaylarıyla ilgili yazdığı köşe yazısında solu hedef göstermişti. Solcu cephenin geçmişe göre daha örgütlü, bilinçli bir şekilde kanlı hadiseler çıkardığını, öğrenci ve işçileri kışkırttığını iddia etmişti. Milliyetçi cephenin ise ülkeyi komünizm ve yıkıcılığa karşı koruma mecburiyetinde olduğunu belirten gazetenin sağ düşünceye sahip kesimin eylemlerini meşrulaştırmaya çalıştığı görülmektedir¹²⁷⁴.

Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde işçi eylemlerine sahne olan bir diğer olay ise SSK'da çalışan tüm işçilerin memur yapılmak istenmesidir. İşçi eylemlerindeki artışın önüne geçebilmek için böyle bir karar alınmıştı. 1970'li yıllarda devlet memuru, işçiden ekonomik ve sosyal haklar açısından daha düşük bir statüdedir. İşçi bu nedenle memur olmak istememiş ve bu tepkisini de anayasal hakları çerçevesinde eylem yaparak göstermişti. Türk-İş Başkanı kararın yanlış olduğunu

¹²⁷² *Tercüman*, 2 Ekim 1975; *Tercüman*, 23 Ekim 1975.

¹²⁷³ *Milliyet*, 28 Kasım 1975.

¹²⁷⁴ Ahmet Kabaklı, “Solcu Cephe”, *Tercüman*, 3 Eylül 1975.

dillendirirken, DİSK Danıştay’a dava açarak tepkisini göstermişti¹²⁷⁵. Ancak DİSK’in başvurusu Ankara İş Mahkemesi tarafından reddedilmişti¹²⁷⁶. *Cumhuriyet* gazetesi “*Değişen Türkiye*” adlı köşe yazısında Milliyetçi Cephe hükümetinin işçileri memur statüsüne kaydırma hareketini, toplu sözleşme, grev gibi sendika haklarını kullanan yığınları azaltma politikası olarak değerlendirmişti¹²⁷⁷.

1976 yılının ilk gününde *Milliyet*, memur yapılmak istenen 20 bin sağlık işçisinin eylem yapacağını yazıyordu. İşçilerin memur yapılmasını *Tercüman* ise “*İşçi Memur Ayrımı Hallediliyor*” başlığı ile duyurmuştu. Gazetenin aktarımından işçi ve memur arasında dengenin sağlanacağı izlenimi oluşmaktaydı. Ancak dönemin koşulları değerlendirildiğinde memur hakları işçinin haklarından daha iyi değildi. Yönetim, memur olmak istemeyen işçilerin direnişini kırmak için işten çıkarma uygulamasını başlatmıştı. *Milliyet*, memur olmak istemeyen işçilerin mağduriyetini aktaran haber içeriğinde eylemlerinin ardından 168 kişinin işten çıkarıldığını kamuoyuna duyurmuştu. İşten çıkarma bununla da sınırlı kalmamış 2 Ocak’ta SSK Göztepe Hastanesi eylemleri sonrasında 180, 3 Ocak’ta 1428 işçinin iş akitlerine son verilmişti. İşten çıkarılan işçilerden 1400’ü memur yapılmak şartıyla işe alınmıştı¹²⁷⁸.

Milliyet bu süreçte memur olmak istemeyen işçinin yanında yer almıştı. Hükümetin işçiyi memur yapma kararını adaletsiz bir tutum olarak değerlendiren Abdi İpekçi, işçi, memur arasındaki gelir adaletsizliğine dikkat çekerek aynı işi yapan işçi-memur arasında dengenin sağlanmasını savunmuştu¹²⁷⁹. İşçi ve memur arasındaki gelir dengesizliğinin ortadan kalkması gerekliliğine dikkat çeken bir diğer köşe yazarı da Nazlı Ilıcak’tır. Aslında devletin temel taşı olan memurların daha iyi şartlarda yaşaması ve gereken değeri görmesi gerektiği fikrindeydi¹²⁸⁰. Uğur Mumcu da çalışma

¹²⁷⁵ https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/disk/1975-12_18.pdf. (Erişim Tarihi: 23.07.2022) s.79; **Milliyet**, 11- 23 Aralık 1975; **Tercüman**, 11- 23 Aralık 1975; **Cumhuriyet**, 11- 23 Aralık 1975.

¹²⁷⁶ **Milliyet**, 7 Ocak 1976.

¹²⁷⁷ “Değişen Türkiye”, **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1975.

¹²⁷⁸ **Tercüman**, 1 Ocak 1975; **Tercüman**, 2 Ocak 1975; **Tercüman**, 3 Ocak 1975; **Tercüman**, 10 Ocak 1975; **Milliyet**, 1 Ocak 1975; **Milliyet**, 2 Ocak 1975; **Milliyet**, 3 Ocak 1975; **Milliyet**, 10 Ocak 1975; **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1975; **Cumhuriyet**, 2 Ocak 1975; **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1975; **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1975.

¹²⁷⁹ Abdi İpekçi, “Memurların Dramı”, **Milliyet**, 4 Ocak 1976.

¹²⁸⁰ Nazlı Ilıcak, “Kavga Körükleyicileri”, **Tercüman**, 6 Ocak 1976.

hayatında sendikalaşmanın önüne geçmek isteyen yöneticilerin yapay bir işçi, memur ayrımı yaptığını belirtmekte ve bunun ortadan kaldırılmasını savunmaktaydı¹²⁸¹. *Tercüman*, aynı işi yapan ve aynı ekonomik şartlarda yaşayan memur ve işçi arasındaki görünür farkın ortadan kaldırılmasını savunmuştu¹²⁸². İşçinin memur olmak istemediğini, memurun ise işçi olmak için can attığını belirterek toplum yapısını anlatan Tarık Buğra, işçi memur ayrımına çözüm getirilmesi gerektiği fikrindeydi¹²⁸³.

1976 yılının Ocak ayında DİSK'e bağlı Bakırköy'deki Derby Lastik Fabrikası'ndaki işçiler de toplu sözleşme, ücret zammı, ikramiye gibi konularda işverenle anlaşamaması üzerine grev başlatmışlardı. Sendikalar arasındaki çekişme nedeniyle 64 gündür eylemde olan Elka Ağaç Sanayi Fabrikası'ndaki direnişte ise 23 Ocak günü olaylar yaşanmış, jandarma bölgede güvenlik önlemleri almak durumunda kalmıştı¹²⁸⁴.

Amasya'da Suluova ilçesinde bulunan Linyit Kömür İşletmelerinde işçiler arasında çıkan olaylarda 4 kişi ölmüş, Bursa'da da sendikal sebeplerden çıkan çatışmada 1'i ağır 8 işçi yaralanmıştı. Türk-İş'e bağlı Aygaz'ın çeşitli dolum tesislerinde çalışan 487 işçi, toplu sözleşme anlaşmasının sonuçlanmaması üzerine eylem kararı alırken¹²⁸⁵, Bursa'da Haziran ayının son günü yine sendikal sebeplerden 1 işçi hayatını kaybetmişti¹²⁸⁶. *Cumhuriyet* ana sayfasındaki başka bir haberde Maden-İş'e bağlı Uğurgül Dikiş Fabrikası'nda işveren baskısı nedeniyle 700 işçinin, Topkapı Şişe ve Cam Sanayii'nde işçilerin greve başladıklarını aktarmaktaydı. Bursa'da da Renault Otomobil Fabrikası'nda iki işçi grubu arasında çatışma çıkmıştı¹²⁸⁷. Tofaş Otomobil Fabrikası önünde bildiri dağıtmak isteyen Türk-Metal Sendikası üyelerinin tabanca ile açtıkları ateş sonucunda 1 işçi yaşamını yitirirken 2 işçi de yaralanmıştı¹²⁸⁸.

---

¹²⁸¹ Uğur Mumcu, "İşçi mi, Memur Mu?", *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1976.; Uğur Mumcu, "İşçi mi, Memur Mu? 3 ", *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1976.

¹²⁸² Selahaddin Anık, "İşçi Mi, Memur Mu?", *Tercüman*, 8 Ocak 1975.

¹²⁸³ Tarık Buğra, "Memur-İşçi Ayrımı", *Tercüman*, 15 Ocak 1975.

¹²⁸⁴ *Milliyet*, 15 Ocak 1976; *Milliyet*, 24 Ocak 1976;

¹²⁸⁵ *Milliyet*, 12 Haziran 1976; *Milliyet*, 16 Haziran 1976; *Milliyet*, 17 Haziran 1976; *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1976; *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1976; *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1976.

¹²⁸⁶ *Milliyet*, 1 Temmuz 1976; *Tercüman*, 1 Temmuz 1976; *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1976.

¹²⁸⁷ *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1976.

¹²⁸⁸ *Tercüman*, 1 Temmuz 1976.

Konya Seydişehir’de Alüminyum Tesisleri’nde işçiler arasında çıkan çatışma sonucunda da 20 kişi yaralanmıştı¹²⁸⁹.

Baskı ve terörün son aylarda işçi kesimine kaydığını belirten Uğur Mumcu, fabrikalarda işçilerin öldürülmesini baskı ve terörün somut örnekleri olarak görmektedir. İskenderun Demir-Çelik Fabrikası, Aliağa Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum Tesislerinin Sovyet desteği ile kurulduğunu ve buralarda Sovyet teknik elemanların çalıştığını açıklayan gazeteci, devletin özellikle bu tesislere gizli örgütlerini yerleştirdiğini ifade etmişti. Bu nedenle de Aliağa Rafinerisi’nde Yapı-İş Sendikası’nın Başkanının, İskenderun Demir-Çelik’te devrimci bir işçinin öldürülmesinin rastlantısal olmadığını iddia etmekteydi¹²⁹⁰.

İşçi eylemlerinden biri de İstanbul Belediyesi’nde yaşanmıştı. DİSK’e bağlı Genel-İş Sendikası üyeleri günlük ücretlerine 45 lira zam hakkı kazanmış aynı haktan Türk-İş’e bağlı sendika işçilerinin haktan yararlanamaması üzerine Türk-İş üyeleri eyleme geçmiş, belediye otobüsleri çalışmamış ve çöpler toplanmamıştı¹²⁹¹.

Konya’da Karayolları Genel Müdürlüğü’nün Konya ve çevresinden sorumlu Türk-İş’e bağlı Yol-İş Sendikası 2700 işçi “*siyasal sendikal baskıya*” karşı eylem başlatmışlar¹²⁹², eylemin 38. gününde çatışmalar yaşanmış 30 işçi ve 2 polis yaralanmıştı¹²⁹³. Bu haber bağlamında Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç, bazı bakanlıklarda ve o bakanlıklara bağlı kuruluşlarda işçilere büyük baskılar yapıldığını açıklamıştı. Abdi İpekçi konuyla ilgili köşesinde bazı iş çevrelerinin de yatırımları bekletmesi ve yavaşlatmasıyla ilgili MSP’ye bağlı bakanlıklardan şikâyetçi olduğuna dikkat çekmişti. Adalet Partisi’nin ise seçimlerde sağ oyların kendisinde toplanmasını istediği için bu tepkilere müdahalede bulunmadığını iddia etmişti¹²⁹⁴.

¹²⁸⁹ Tercüman, 22 Kasım 1976.

¹²⁹⁰ Uğur Mumcu, “Demir, Ökçe..” Cumhuriyet, 5 Temmuz 1976.

¹²⁹¹ Milliyet, 2 Temmuz 1976; Tercüman, 3 Temmuz 1976. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, **Ayın Olayları, Temmuz-Ağustos-Eylül-Ekim 1976**, Gündüz Matbaacılık, Ankara, 1976,s.2.

¹²⁹² A.g.e., s.42. Milliyet, 20 Ağustos 1976.

¹²⁹³ Milliyet, 19 Eylül 1976; Tercüman, 19 Eylül 1976.

¹²⁹⁴ Abdi İpekçi, “MSP’ye Yönelen Tepkiler ve AP”, Milliyet, 26 Ağustos 1976.

Türkiye Sivil Havacılık Sendikası Genel Başkanı Erdoğan Balcı; “*THY ile 11 Mart 1976’da imzalanan toplu sözleşme maddelerinin bazılarının uygulanmadığını, bu nedenle yurt içi ve yurt dışı tüm işyerlerinde greve gitmek kararı aldıklarını*” açıklamıştı. THY işçilerinin grevi yaklaşık bir hafta gibi bir sürede 9 Şubat 1977 günü bitmişti¹²⁹⁵. Yine Levent’te bulunan Eczacıbaşı İlaç Fabrikası çalışanı 800 kadar işçi 1 Ekim 1976’dan beri toplu sözleşme akdinin imzalanmaması gerekçesiyle eylem kararı almıştı¹²⁹⁶.

Milliyet, Tercüman ve Cumhuriyet I. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde yaşanan işçi eylemlerini yakından takip etmişlerdir. Özellikle *Milliyet* gazetesi işçinin yanında duran söylemleriyle birlikte konuya yönelik daha çok habere yer vermiştir. *Tercüman* işçi sınıfının özellikle DİSK tarafından kışkırtıldığını söylemlerinde üretmektedir. Buna karşılık *Cumhuriyet* ve *Milliyet* daha çok işçi eylemlerinin altında yatan temel nedenlere odaklanmışlardır. Eylemlerin temelinde hükümetin işvereni desteklemesi, işçi-işveren anlaşmazlığı, düşük ücretlendirme, sendikalar arası anlaşmazlıkların olduğu tespit edilmişti. Adı geçen gazetelerin özellikle gelir adaletsizliği konusunda birlikte hareket ettiğini söylemek mümkündür. Öte yandan gazetelerin işçi eylemleri konusunda ortak noktalarından biri de işçiyi sağduyulu olmaya davet etmeleridir. Denilebilir ki Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde iktidar ve muhalefet arasında kurulamayan ortak dil farklı yayın politikalarına rağmen dönemin basınına yansımıştır.

I. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde gündemi meşgul eden bir diğer gelişme Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin (DGM) kaldırılmasına yönelik tartışmalar ve buna bağlı olarak DİSK’in eylemi olmuştu. Devlet Güvenlik Mahkemeleri(DGM) 12 Mart sonrasında sıkıyönetim rejimi altında 26 Haziran 1973 tarihinde 1773¹²⁹⁷

¹²⁹⁵ *Milliyet*, 4 Şubat 1977; *Milliyet*, 10 Şubat 1977; *Tercüman*, 4 Şubat 1977; *Tercüman*, 10 Şubat 1977; *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1977; *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1977.

¹²⁹⁶ *Milliyet*, 31 Mart 1977.

¹²⁹⁷ Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Kanun No.1773, Kabul Tarihi: 26/6/1973, *Resmî Gazete*, 11 Temmuz 1973, S.14591, s.1.

sayılı yasa ile kabul edilmişti. 15 Mart 1973 tarihinde 1699 sayılı¹²⁹⁸ kanunla 1961 Anayasası'nda belirtilen mahkemelerin kuruluş ve yargılama usullerinin kanunla düzenleneceğini öngören 136. maddeye bağlı olarak DGM'nin kuruluş şekline ilişkin fıkralar eklenmişti. Bu bağlamda 1773 sayılı kanun ile *“Devletin ülkesi ve milletin bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasa’da belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devletin güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri”* kuruldu¹²⁹⁹. Anayasa Mahkemesi'nin 1773 sayılı kanunu biçim yönünden anayasaya aykırı bularak iptal kararı vermesi üzerine kanun, 11 Ekim 1976'da yürürlükten kaldırıldı¹³⁰⁰. 6 Mayıs 1976 tarihinde alınan iptal kararı 11 Ekim 1976 tarihinde yürürlüğe gireceği için bu zaman diliminde hükümet, yeni bir kanun hazırlama çabasına girmiştir.

DGM'ler Anayasa'ya bazı eklemelerin yapıldığı 15 Mart 1973'ten kanunun yürürlükten kalktığı 11 Ekim 1976 tarihine kadarki dönemde siyasi partiler, sendikalar ve iktidar arasında fırtınalar koparan ülke gündeminin önemli bir meselesi haline gelmiştir¹³⁰¹. DGM'nin kuruluş ve yargılama usulleriyle ilgili kanun Anayasa Mahkemesi'nce “Usul” yönünden iptal edilmişti. Ancak konu devlet güvenliğiyle ilgili olduğu için yeni bir kanun çıkarılması amacıyla 1 yıl süre tanınmıştı. 11 Ekim tarihine kadar DGM'lerle ilgili kanun çıkarılamaz ise DGM'ler hukuken ortadan kalkacaktı¹³⁰².

CHP, DGM ile alakalı değişikliği kapsayan anayasasının 136. maddesini 12 Mart ara rejiminin bir ürünü olarak görmekteydi. Anayasanın özgürlükçü yönüyle çeliştiği, bağımsız yargı ilkelerinden uzak ve MC Hükümeti'ne DGM'lere başkan, üye, savcı, atama yetkisi veriyor olması nedeniyle kabul edilemez bulmaktaydı¹³⁰³. Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesini de doğru bir yaklaşım olarak

¹²⁹⁸ T.C Anayasasının 30, 57, 136, 138 ve 148 inci Maddelerinin Bazı Fıkralarının Değiştirilmesi ve 2 Geçici madde Eklenmesi Hakkında, Kanun No:1699, Kabul Tarihi:15/3/1973, **Resmî Gazete**, 20 Mart 1973, S.14482, s.1.

¹²⁹⁹ Kadri Keskin, **Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Yapısı, Görevleri ve Yargılama Usulleri**. (y.y): Kazancı Hukuk Yayınları. 1987 s. 4.

¹³⁰⁰ Nurullah Kunter, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1989. s. 179.

¹³⁰¹ Cizre, **a.g.e.**, s.181.

¹³⁰² **Tercüman**, 14 Eylül 1976.

¹³⁰³ Cizre, **a.g.e.**, s.182.

değerlendirerek yapılacak değişikliklere sonuna kadar muhalefet etmişti. Başbakan Demirel ise kanunun çıkarılmasını isteyerek CHP'nin karara yönelik tepkisini “*Devlet Güvenlik Mahkemelerine komünistler, anarşistler ve bunları şemsiye altında toplayan CHP karşıdır*” sözleri ile eleştirmişti¹³⁰⁴.

Mahkeme tarafından tanınan ek süre içerisinde dönemin siyasi partileri tasarı hazırlıklarına başladılar. Ancak CHP'nin muhalif olması dışında DGM'lerle ilgili önemli meselelerden biri de MC hükümet ortakları arasında yaşanan fikir ayrılığıydı. MSP, dine dayalı devlet kurmaya yönelik eylemleri cezalandıran 163. maddeyi mahkemelerin dışında tutan bir tasarı hazırlamıştı. Ancak koalisyon ortaklarından CGP, MSP ile aynı fikirde değildi. Hatta CGP, 163. maddeyi de kapsayan bir tasarı hazırlamıştı. AP'nin de hükümet ortaklarından farklı bir tasarı hazırlamasıyla DGM'lerle ilgili koalisyon hükümeti içerisinde fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştı¹³⁰⁵. Kısa süre sonra AP ve MSP uzlaşmış ve AP'nin hazırladığı tasarının görüşülmesine karar verilmişse de bu kez CHP muhalefeti devreye girmişti. TBMM Başkanvekili Memduh Ekşi'nin, AP'nin DGM yasası teklifi metnini basması için Meclis'in çalışmalarını 21 Eylül 1976 gününe kadar erteleme kararı alması kanunun çıkarılmaması için zaman kazandıran büyük bir hamle olmuştu¹³⁰⁶.

DGM'nin çıkarılmasının tehlikeye girmesi üzerine Süleyman Demirel CHP'ye çatarak eleştirmişti. Demirel, DGM'nin devletin güvenliğini korumak için kurulduğunu, CHP'nin 10 aya yaklaşan hükümeti zamanında bu mahkemelere lüzumsuz görmediğini, bugünkü faşizmin aleti saymadığını, CHP'nin bu mahkemelerin kaldırılması için teklif veya tasarı vermediğini açıklamaktaydı. Bununla birlikte CHP'nin teklifin kanunlaşmasını engellemek için Meclisi çalışmaz hale getirdiğini ifade ederek “*azınlık tahakkümü, çoğunluk idaresini işlemez hale getirirse, rejim tıkanır*” sözleriyle muhalefet partisinin etkisinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti¹³⁰⁷.

---

¹³⁰⁴ **Tercüman**, 24 Eylül 1976.

¹³⁰⁵ Yalansız, **Koalisyon Hüküm...**, ss.350-351

¹³⁰⁶ **A.g.e.**, s. 234; “DGM’ler Pazartesi Günü Kalkıyor”, **Milliyet**, 8 Ekim 1976.

¹³⁰⁷ **Tercüman**, 10 Ekim 1976.

Nazlı Ilıcak o günlerde DGM'lerle ilgili değerlendirmesinde mahkemelerin olağanüstü bir nitelik taşımadığı ve siyasi bir mahkeme olmadığı yönünde görüş bildirmişti¹³⁰⁸. Abdi İpekçi ise DGM ile ilgili sorunun çağdaş bir yaklaşımla ele alınmadığını, çıkarılmak istenen kanunla yandaşlığın pekiştirileceği ve ülkede huzursuzluğun artmasına neden olacağı düşüncesindeydi¹³⁰⁹. İlhan Selçuk ise DGM'leri çok farklı bir noktadan değerlendirdi: *“Yobaz ulusçuların kafa yapısındaki yargıçlarla donatılmış DGM'ler Doğu bölgelerinde işledikçe sömürünün bekçiliğini yapacaklar: haksızlığın simgesi olacaklar: zulmün çarkını çevirecekler: bölge halkına düşmanlık tohumları serpeceklerdir. Bu tür siyasi aygıtlar, bütünlüğü değil parçalanmayı isteyenlerin ya da kafası işlemeyenleri icadıdır”*¹³¹⁰. DGM'leri 12 Mart döneminde Anayasaya *“zorla yamanmış”* hükümler olarak gören Uğur Mumcu yasanın çıkarılmaması için tüm hukuksal çerçevede olanakların kullanılmasını *“anayasanın uyanık bekçilerinin”* görevi olarak görmekteydi¹³¹¹. Görüldüğü üzere DGM ile ilgili *Tercüman* AP'nin düşüncesine bağlı olarak söylemler üretirken, *Milliyet* ve özellikle de *Cumhuriyet* yasaya karşı olduklarını belirtmekteydi.

DGM yasası CHP'nin engellemeleri sonucunda 11 Ekim 1976'ya kadar süren yasal süre içerisinde Meclis'te görüşülemeyince DGM'lerin hukuki varlığı son bularak yürürlükten kaldırıldı¹³¹². *Cumhuriyet* yazarlarından Orhan Apaydın *“12 Mart faşizminin”* ürünü olarak nitelendirdiği DGM'lerin yürürlükten kalkmasını demokratik güçlerin DGM konusunda yoğunlaşan ve yaygınlaşan anti-faşist savaşimleri bakımından büyük bir kazanım olarak görmekteydi¹³¹³.

DGM yasasına karşı çıkan tek kuruluş CHP değildi. 1970'li yıllarda işçi sınıfının önemli temsilcisi olan DİSK'te DGM'lere karşı tavır göstermişti. DİSK, *“sınıf mahkemeleri, sıkıyönetimsiz yönetim”* olarak nitelendirdiği DGM yasasını protesto etmek amacıyla 16 Eylül 1976'da ülkede *“Genel Yas”* kararı aldı¹³¹⁴. Ayrıca

¹³⁰⁸ Nazlı Ilıcak, “Devlet Güvenlik Mahkemeleri”, *Tercüman*, 5 Eylül 1976.

¹³⁰⁹ Abdi İpekçi, “DGM ve Temel Sorun”, *Milliyet*, 15 Eylül 1976.

¹³¹⁰ İlhan Selçuk, “Doğu ve DGM”, *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1976.

¹³¹¹ Uğur Mumcu, “Gücünüz Yeterse”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1976.

¹³¹² *Milliyet*, *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1976. . *Aydın Olayları...*,s.15.

¹³¹³ Orhan Apaydın, “DGM'lerin Sonu”, *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1976.

¹³¹⁴ *Tercüman*, 17 Eylül 1976; *Milliyet*, 17 Eylül 1976; *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1976.

DİSK'in Milliyetçi Cephe hükümeti düşünceye kadar direnişin devam edeceğine yönelik açıklaması da tepkileri yükselmişti¹³¹⁵. *Tercüman*, DİSK'in eylem kararına; “*DİSK yas ilan etti ve direnişe geçti. Anarşi Anayasa düzeninde gedik arıyor*” yorumu getirmişti¹³¹⁶. *Tercüman* bu yorumuyla DİSK'i anarşi olaylarıyla ilgili sorumlu tutmuştu. DİSK'in genel yas çağrısı üzerine DİSK'e bağlı sendika işçileri ülkenin birçok yerinde iş bırakarak genel greve gitmişlerdi. Ankara, İstanbul, İzmir, Mersin, Diyarbakır, Adana, Antalya, Kayseri ve Bursa'da sendikaya bağlı işçiler, iş bırakmışlardı. *Milliyet*'in eylemle ilgili yorumu ise “*MC hükümetinin düşürülmesi ve DGM yasasının çıkarılmaması için işçiler direnişe geçti*” şeklindeydi¹³¹⁷. *Milliyet*'in DİSK eylemini “direniş” olarak tanımlaması ise gazetenin de DGM yasasına olan tepkisini göstermektedir. Demirel DİSK'in eylemlerine; “*iktidar sokakta oluşmadı ki sokakta kalsın. Hükümet, Meclislerin güvenine sahip olduğu sürece görevde kalacaktır. Meclislerin üstüne kimseyi çıkarmayacağız*” sözleriyle karşılık vermişti¹³¹⁸. *Tercüman*, DİSK tarafından başlatılan eylemlerin “*bir yangın gibi*” büyüdüğünü belirterek demokratik rejimin tehlikeye girdiğini iddia etmişti. Eylemleri sol dikta rejim kurma isteği olarak değerlendiren gazete, işçileri DİSK ve CHP'nin çağrılarına karşı sağduyulu olmaya davet etmekteydi¹³¹⁹. Gazetenin haber akışında hem ideolojisi hem de hedef kitleyi belli bir alanda tutma çabası açıkça görülmektedir.

Tercüman yakından takip ettiği DİSK eylemini ana sayfasından okuyucuya aktarmıştı. Haber içeriğinde İstanbul'daki direnişe DİSK'e bağlı bütün sendikalara üye 323 fabrikanın 30 bin civarında işçisinin katıldığı bilgisi verilmişti. Ülke geneline yayılan direniş nedeniyle İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, İzmir, Mersin gibi illerde ulaşım, haberleşme, temizlik ve mezarlık gibi temel hizmetler durmuştu. Aliğa rafinerisinde üretimin durması nedeniyle akaryakıt sıkıntısı yaşanmış, Ereğli Demir-Çelik, Aliğa Rafineri, İpraş, Tofaş, Renault, Profilo gibi büyük fabrikalarda üretim

---

¹³¹⁵ *Milliyet*, 20 Eylül 1976.

¹³¹⁶ *Tercüman*, 17 Eylül 1976.

¹³¹⁷ *Milliyet*, 17 Eylül 1976.

¹³¹⁸ *Milliyet*, 19 Eylül 1976.

¹³¹⁹ “İşçimizin Sağduyusuna Güveniyoruz”, *Tercüman*, 19 Eylül 1976.

durmuş, temizlik işçilerinin de genel greve katılması ile Ankara ve İstanbul gibi büyükşehirlerde hayat durma noktasına gelmişti¹³²⁰.

Tercüman'ın DİSK'e tepkisi sert olmuştu. DİSK'i sınıflararası çatışmadan, toplum kutuplaşmasından beslenen bir kuruluş olarak gören gazete "*anarşi DİSK'in kimlik kartında yazan isimdir*" diyerek DİSK'i anarşi yaratmakla suçlamaktaydı. Bu söylemiyle DİSK'i toplumsal otorite ve hiyerarşiye tehdit olarak göstermişti. CHP'yi de DİSK'in suç ortağı olarak tanıtmıştı¹³²¹. DİSK ve CHP direnişine karşı çıkan bir başka gazeteci Nazlı Ilıcak'ın hedefinde ise CHP vardı. CHP'yi "*kanunsuz direnişi*" desteklediği anarşiye kol kanat gerdiği gerekçesiyle suçlanmıştı¹³²². Yayın akışında DİSK'in asıl amacının siyasi olduğu ileri sürülmekte CHP'nin ise hükümeti düşürmek için sokaktan yani DİSK'ten destek aldığı iddia edilmekteydi¹³²³. Konuya yönelik izlediği yayın siyaseti değerlendirildiğinde gazetenin DİSK direnişini Milliyetçi Cephe için büyük bir tehdit olarak algıladığı görülmektedir.

Abdi İpekçi eylemin uzaması durumunda ulaşım, temizlik, cenaze hizmetleri gibi temel hizmetlerde yaşanacak aksaklık sebebiyle toplumda oluşacak tepkinin hükümete değil DİSK'e olacağına yönelik kaygısını dile getirmişti¹³²⁴. Yazarın bu söylemleriyle gazetenin olaya daha ılımlı yaklaştığı gözlemlenmiştir. *Cumhuriyet* ise DİSK eylemini nitelikli mücadelenin önemli bir demokratik aşaması olarak görmekteydi¹³²⁵. Nevzat Köseoğlu da DGM'lerin kadük kalmasını CHP'nin Meclis içerisinde, DİSK'in de Meclis dışındaki sistemli bir iş birliğinin sonucu olarak değerlendirmişti¹³²⁶.

DİSK'in eylemi karşısında Türk-İş üyelerine eyleme katılmama çağrısında bulunmuştu. Dönemin İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk ise valiliklere bir genelge

¹³²⁰ Haluk Yurtsever, **Yükseliş ve Düşüş: Türkiye Solu 1960–1980**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008, s.220.

¹³²¹ "Kanunsuz Eylem", *Tercüman*, 18 Eylül 1976.

¹³²² Nazlı Ilıcak, "CHP-DİSK EYLEM BİRLİĞİ", *Tercüman*, 25 Eylül 1976.

¹³²³ DGM ve DİSK, *Tercüman*, 22 Eylül 1976.; Refik Sönmezsoy, "DİSK, CHP'nin de Desteği İle İşçiyi Sokağa Döküyor", *Tercüman*, 19 Eylül 1976.

¹³²⁴ Abdi İpekçi, "Silahın Geri Tepme Olasılığı", *Milliyet*, 19 Eylül 1976.

¹³²⁵ "Gerekirse Sıkıyönetim?", *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1976.

¹³²⁶ Nevzat Köseoğlu, **Millet Meclisinde ve Askeri Mahkemede Tarihe Konuşmalar**, 3. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010, ss. 365-366.

göndererek kanunsuz direnişler için gerekli tedbirlerin alınmasına istemişti¹³²⁷. Hükümete göre kanunsuz kabul edilen eylemlere katılan yönetici ve üyeler hakkında soruşturma başlatılmasına karar verildi. Bu bağlamda DİSK Başkanı ile birlikte dört DİSK yürütme kurulu üyesi de 22 Eylül'de tutuklandı. Eylemler sırasında da Mersin ve Adana'da 6, İzmir'de 4, Sakarya'da da 1 kişi tutuklanmıştı¹³²⁸.

Milliyetçi Cephe Hükümeti CHP'nin DGM'ye yönelik muhalif tavrı karşısında harekete geçerek TÖB-DER'i(Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği) *"Amacının dışına çıktığı ve siyasetle uğraştığı"* gerekçesiyle kapatma kararı aldı¹³²⁹. MESS(Türkiye Madeni Eşya Sanayicileri İşverenleri Sendikası) DGM'ye karşı direnişe geçen işçilerden 483'nün işten çıkarıldığını ve bu sayının artacağına yönelik açıklamada bulunmuştu¹³³⁰. DİSK'in "Genel Yas" direnişine öncülük ettiği gerekçesiyle işten çıkarılan 18 işçinin geri alınması için eylem yapan Mecidiyeköy'deki Profilo Fabrikası'ndaki işçilerle polis arasında çıkan çatışmada ise 1 işçi hayatını kaybetmişti¹³³¹. *Cumhuriyet*, Profilo olayında yürütmenin sınırı aşan davranışlarının sorumlusu olarak Milliyetçi Cephe'yi işaret etmişti¹³³². *Tercüman* yazarlarından Ahmet Kabaklı, Profilo Fabrikası'ndaki eylemcilerin işçiler olmadığını *"Türk soyuna düşman militanlar"* olduğunu ileri sürmüştü. İşçilere DİSK'ten ayrılarak kendilerine yarar sağlayacak, milliyetçi, hürriyetçi, meşru sendikalara üye olma çağrısı yapılmıştı¹³³³. Milliyetçi Cephe hükümetinin DİSK eylemi ve DGM yasasına misilleme hamlelerinden bir diğeri ise Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay'ın görevden alınmasıydı. Belediyedeki temizlik işçilerinin direnişi ile ilgili *"bu bir siyasal direniş değil, hak grevidir. Sorumlusu belediye değildir, işçiler değildir, hükümettir"* şeklindeki açıklamaları üzerine Belediye Başkanı Vedat Dalokay İşçileri

---

¹³²⁷ **Tercüman**, 18 Eylül 1976.

¹³²⁸ **Milliyet**, 19 Eylül 1976; **Milliyet**, 23 Eylül 1976; **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1976. **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1976; **Tercüman**, 19 Eylül 1976. **Tercüman**, 23 Eylül 1976.

¹³²⁹ **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1976; **Milliyet**, 2 Ekim 1976; **Tercüman**, 2 Ekim 1976.

¹³³⁰ **Milliyet**, 29 Eylül 1976.

¹³³¹ **Tercüman**, 30 Eylül 1976. **Tercüman**, 1 Ekim 1976. **Milliyet**, 30 Eylül 1976. **Milliyet**, 1 Ekim 1976. **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1976. **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1976; Basın Yayın Genel Müdürlüğü, **Ayın Olayları...**, s.49.

¹³³² Orhan Apaydın, "Profilo Olayı", **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1976.

¹³³³ Ahmet Kabaklı, "Profilo Skandalı", **Tercüman**, 6 Ekim 1976.

Bakanlığı tarafından görevden alındı. CHP lideri Dalokay'ın görevden alınmasını “keyfi ve kaba” bir hamle olarak değerlendirmişti. Ayrıca Ecevit; “CHP’ye oy verdiği için cezalandırılan, devlet ihmallerinin bozuk düzenin ve aşırı pahalılığın ağır yükler yüklediği büyük kent belediyelerini parasız bırakan cephe hükümeti şimdi de hiçbir demokratik hukuk devletinde görülmeyecek ilkel yöntemlerle belediye başkanını görevden almaya kalkışıyor. Türk demokrasisine sürülen lekeyi ve başkent halkına yapılan saygısızlığı Türk adaletinin gidereceğine güveniyoruz” sözleriyle tepki göstermekteydi¹³³⁴. Tercüman köşesinde Ankara Belediye Başkanını; “Dalokay hem belediye bütçesinden işçiye hakkı olan parayı ödemeyecek, hem de kabahati hükümete yükleyecek, Milliyetçi Cephe partilerinin ilgisizliğinden bahsedecek. Devlet bütçesine, Belediyelere yardım ödeneği konmadığı göre, hükümetin böyle bir parayı vermesine imkân olmadığını bilmez mi bizim anarşist başkan. Yoksa eylemden kanun kitaplarını karıştırmaya vakit mi bulamıyor” cümleleriyle eleştirilmişti¹³³⁵. Uğur Mumcu ise bu karar karşısında oldukça sert bir tepki vermişti. “Osmanlıdan kalmış köhne yasalarla halkın seçtiği belediye başkanının görevinden almaya kalkışan İçişleri Bakanı, Ankara sokaklarında dolaşamaz. Göreceksiniz dolaşamayacaktır”¹³³⁶ diyerek Oğuzhan Asiltürk’ü hedef göstermekteydi.

I. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminin en önemli gelişmelerinden biri de 1 Mayıs 1977 işçi bayramıydı. Türkiye’de 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamaları 1925 yılında getirilen Tahrir-i Sükûn kanunu ile yasaklanmıştır¹³³⁷. 1976 yılında 1 Mayıs kutlamalarına izin verilmesi¹³³⁸ üzerine DİSK, Taksim Meydanı’nda işçi bayramını kutlamak amacıyla düzenlediği “Birlik, Dayanışma ve Kurtuluş” mitingi sorunsuz bir şekilde gerçekleşmişti. 1976 yılında olaysız geçen 1 Mayıs’ın aksine 1977’deki işçi bayramı kanlı ve olaylı geçmişti. Hükümetin erken seçim kararı alması var olan şiddet olaylarının dozunu öyle arttırmıştı ki henüz 1977 yılının ilk 3 ayında 59 kişi hayatını

¹³³⁴ Tercüman, 3 Ekim 1976.

¹³³⁵ Nazlı Ilıcak, “Anarşist Başkan”, Tercüman, 6 Ekim 1976.

¹³³⁶ Uğur Mumcu, “Dalokay Yalnız Değildir”, Cumhuriyet, 3 Ekim 1976.

¹³³⁷ Tefrik Çavdar, Türkiye Ekonomisinin Tarihi, İmge Kitapevi, Ankara, 2003, s. 169; Zafer Toprak, Türkiye’de İşçi Sınıfı 1908-1946, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s.339. Sendikacılık Ansiklopedisi, C:1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.179- 189.

¹³³⁸ A. Sezer Şanlı, Türkiye’nin 1970’li Yılları; “işçinin Emekçinin Bayramı’ndan “Kanlı 1 Mayıs’a”, İletişim Yayınları, 2020, ss.563-579.

kaybederken seçim kararının alınmasından sonraki 3 aylık zaman diliminde ölü sayı 133'e yükselmişti¹³³⁹.

Farklı düşüncelere sahip *Tercüman* ve *Cumhuriyet* gazeteleri 1 Mayıs öncesinde uyarı niteliinde yazı kalem almışlardı. Nazlı Ilıcak 1 Mayıs kutlamalarıyla ilgili olarak; “1 Mayıs sosyalist ve Marksist bir düzen isteyenlerin, kızıl günler çağrısında bulundukları, topluca gövde gösterileri düzenledikleri bir gündür”¹³⁴⁰ diyerek 1 Mayıs kutlamalarına yönelik bakış açısını açıklamaktaydı. *Cumhuriyet* 1 Mayıs kutlamalarında olaylar çıkabileceğini şu sözlerle ifade etmekteydi: ¹³⁴¹ “Türkiye’deki emekçi yığınlarının uyanmasından ürken ve bu gidişatı durdurmak için demokrasiye paydos borusu çalmak fırsatı arayanların olayları amaçları uğruna kullanmak yolunda her şeyi yapacakları artık anlaşılmıştır. Bu çevrelerin 1 Mayısta düzenlenen gösterileri yolundan saptırmak için hazırlandıkları bir süreden beri işitilmektedir”.

1 Mayıs İşçi Bayramı’na DİSK’e bağlı işçilerin yanı sıra Türk-İş’e bağlı Petrol-İş, Yol-İş, YSE-İş emekçileriyle çok sayıda kuruluş, meslek odası, öğrenci ve dernekler katılmıştı. Sıkı güvenlik önlemlerinin alındığı miting son saatlere kadar oldukça coşkulu ilerlemişti. Kanlı 1 Mayıs olarak tarihe geçen hadise ise saat 19.00 civarında DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler’in konuşmasının sonuna doğru Tarlabası yönünden miting alanına girmek isteyen bir grubun tahrikleri ile başlamıştı. Birkaç el silah sesinin duyulması üzerine halk panikleyerek kaçmaya çalışmıştı. Yaşanan panik havasında ölenlerden bazıları silahla vurulurken birçoğu da panikle kaçmak isterken ezilerek hayatını kaybetmişti. Yaşanan olayda 34 kişi hayatını kaybederken yüzlerce kişi de yaralanmıştı¹³⁴². Mitingi kimin kanlı bir eyleme dönüştürdüğü bugün hala bilinmezken olayın sorumluları ile ilgili görüş farklılıkları bulunmaktadır. Olayların hemen sonrasında *Tercüman*, *Milliyet* ve BBC Radyosu sorumlu olarak Maocu bir

¹³³⁹Barış Yetkin, **Kırılma Noktası: 1 Kasım 1977 Olayı**, Yeniden Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2. Baskı, Antalya, 2007, s.21.

¹³⁴⁰ Nazlı Ilıcak, “1 Mayıs ve Türk İşçisi”, **Tercüman**, 1 Mayıs 1976.

¹³⁴¹ “1 Mayıs’ı Kutlamak”, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1977.

¹³⁴² **Milliyet**, 2 Mayıs 1977; **Tercüman**, 2 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1977.

grubu işaret ederken, *Cumhuriyet* gazetesi olayları “bazı kışkırtıcı unsurların saldırısı” olarak değerlendirmişti¹³⁴³.

1 Mayıs’a dair *Tercüman* “*DİSK MİTINGİ CEHENNEME DÖNDÜ*”, *Milliyet*, “*Taksimde Kanlı Miting*”, *Cumhuriyet* ise “*1 Mayıs kanlı bitti: 33 ölü*” manşetini kullanmışlardı¹³⁴⁴. *Tercüman* olaya yönelik “*Türkiye’de proletarya ihtilali provası düzenleyicilerin 1 Mayıs İşçi Bayramı işçinin, polisin, vatandaşın kanı ile noktalandı*” yorumuna yer verirken *Milliyet*, “*Olaylara DİSK’in mitingine sızmak isteyen Maocu bir grubun ateş açması neden oldu*” cümlesiyle olayın sorumlularını açıklamıştı¹³⁴⁵. *Cumhuriyet* ise olaylara yönelik temkinli bir haber içeriği üretmekteydi. Gazetenin 2 Mayıs tarihli spotu dikkat çekiciydi. Manşetin hemen üzerinde yer alan spotta; “*Olayların tertip olduğunu belirten Belediye Başkanı Ahmet İsvan, ‘Toplum polisi şefine sular iradesinin üzerinde mevzilenerek ateş edenleri gösterdiğim sırada dövülmeye başladım’ dedi*” cümlesi yer almaktaydı. Ayrıca gazete konuya ilişkin paylaştığı haber girişinde Ecevit’in “*Seçimler yaklaştıkça tertipler yoğunlaşıyor, kışkırtmalara kapılmamak gerektiğini*” söyledi” sözlerine yer vermesi de konuya yönelik temkinli davrandığını göstermekteydi¹³⁴⁶. Gazete olayın sorumlularıyla ilgili herhangi net bir hedefe işaret etmezken olayın düşünüldüğünden daha karmaşık olduğunu ürettiği içeriklerle aktarmıştı.

1 Mayıs İşçi Bayramının sorumluları Türk siyasi tarihinde olduğu gibi dönemin basınında da tartışma konusu olmuştur. Merkez sağ yayın politikasına sahip *Tercüman* gazetesi olaylarla ilgili “*Türkiye Cumhuriyetini Moskova modeline uyarlamak isteyen Disk genel patronu ve militanları 1 Mayıs 1977’yi kızıl bayram ilan edelim derken pek yazık! Siyasi tarihimizin en kanlı günü eylediler*”¹³⁴⁷ yorumuyla DİSK’i sorumlu tutmuştu. Nazlı Ilıcak da “*Türk işçisi DİSK’in ardından attığı her adımın, kendisini, siyasi ve sosyal haklara paydos dedirtecek bir rejime sürüklediği bilincine artık*

¹³⁴³ *Milliyet*, 2 Mayıs 1977; *Tercüman*, 2 Mayıs 1977; *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1977.

¹³⁴⁴ *Milliyet*, 2 Mayıs 1977; *Tercüman*, 2 Mayıs 1977; *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1977.

¹³⁴⁵ *Tercüman*, *Milliyet*, 2 Mayıs 1977.

¹³⁴⁶ *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1977.

¹³⁴⁷ Ahmet Kabaklı, “Acı Bir Gün”, *Tercüman*, 3 Mayıs 1977.

varmalıdır”¹³⁴⁸ diyerek yine DİSK’i işaret etmişti. Gazete, 1 Mayıs olaylarını DİSK’in planladığı, CHP’nin ise DİSK’e kanat gererek yıllardan beri anarşi eylemlerine göz yumduğunu ileri sürmüştü¹³⁴⁹. Ayrıca olayın bir diğer sorumlusu olarak İstanbul Belediyesi gösterilmişti. Ahmet Kabaklı’nın İstanbul Belediyesi ile ilgili iddiası şu şekildeydi: “*DİSK militanlarının mitingde adam öldürmek için kullandıkları bütün sopalar, belediye atölyelerinde hazırlanmış, cenaze arabalarıyla Taksim taşınmıştır. Belediye otobüsleri DİSK mitinginde militan taşımış ayrıca Taksim yollarını kasıtlı tıkayan “İsvan Kepçeleri” polislerin görev yapmalarını ve iki kurşun arasında kalan halkın kaçışmalarını engellemiştir*”¹³⁵⁰. Abdi İpekçi ise “*DİSK’in mitingine, o mitingi oluşturan işçi topluluğuna öldürmek kastiyle ateş açanlar, işçisiyle, kadınıyla, genciyle 34 masumun canını alanlar solcu olamaz*”¹³⁵¹ diyerek saldırının solun kendi içerisinde bölünmüş bir gruptan geldiğini ifade ederek sorumluları eleştirmekteydi. *Cumhuriyet*, olayın sorumlularından çok olayı değerlendirmekte ve nereden gelmiş olursa olsun bu olayın DİSK’e, demokratik sola zarar verdiği kanaatindeydi¹³⁵². 1 Mayıs’ı Maoçu-Leninci çatışmasına indirgenmesiyle asıl olayın kaçırılacağını, daha büyük bir oyun oynandığını düşünmekteydi. Kanlı olayın son yıllarda Türkiye’nin yaşamakta olduğu siyasal koşullardan bağımsız değerlendirilmemesi gerektiğini belirten Uğur Mumcu; “*sanki bir plan işliyor. Sanki görünmez bir el adım adım uyguluyor*” diyerek olayın düşünüldenden daha derin olduğuna dikkat çekmişti¹³⁵³.

4. I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin Sona Erme Süreci

Kuruluşunun temel felsefesi sola karşı mücadele olarak tanımlayabileceğimiz Milliyetçi Cephe hükümeti ortakları, koalisyon içerisinde çeşitli fikir ayrılıkları yaşamışlardır. Hükümetin kurulduğu ilk günlerde bile yaşanan uyuşmazlık 1977 genel seçimleri yaklaştıkça giderek artmıştır. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminin Milli

¹³⁴⁸ Nazlı Ilıcak, “Uluslararası Birlik ve Soldaki Bölünme”, *Tercüman*, 1 Mayıs 1977.

¹³⁴⁹ “Pazar Katliamı DİSK ve CHP”, *Tercüman*, 4 Mayıs 1977.

¹³⁵⁰ Ahmet kabaklı, “Ahlaksızlar”, *Tercüman*, 4 Mayıs 1977.

¹³⁵¹ Abdi İpekçi, “Gözü Kararmış Çılgınlar”, *Milliyet*, 2 Mayıs 1977.

¹³⁵² “Bilanço”, *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1977.

¹³⁵³ Uğur Mumcu, “Sorular...”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1977.

Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem, hükümet ortaklarının uyumuna ilişkin bir açıklamasında Alpaslan Türkeş ve Turhan Feyzioğlu ile uyum içerisinde çalışıldığını ancak Necmettin Erbakan ile uzlaşmakta ve anlaşmakta zorluklar yaşandığını aktarmaktaydı¹³⁵⁴. CGP Genel Sekreteri Vefa Tanır da 12 Ekim 1975 seçimlerine giderken koalisyonla ilgili yaptığı açıklamada; “*Milliyetçi Cephenin mantığına ters düşen tek parti MSP’dir*” sözleriyle MSP’nin uyumsuzluğundan yakınmıştı¹³⁵⁵.

Hükümet ortakları arasındaki anlaşmazlıklardan en önemlilerinden biri bakanlık ve kadro paylaşımıydı. Milliyetçi Cephe hükümeti oluşturulurken bakanlıklar, koalisyon ortakları arasında paylaştırılmıştı. Kilit parti konumunda olan MSP, İşçileri, Adalet, Bayındırlık, Sanayi ve Teknoloji, Ticaret vb. gibi önemli bakanlıkları elinde tutmuştu. MHP’nin ise Meclis’teki üç milletvekilinden iki tanesi Alpaslan Türkeş ve M. Kemal Erkovan, CGP’nin de 8 milletvekilinden 4 tanesi hükümet listesinde yer almıştı¹³⁵⁶. Partiler arasındaki dağıtılan bakanlıklarda her bir parti kendi kadrolaşmasına ağırlık vermiş bu durum ise bakanlıklar arasında uyum problemlerinin yaşanmasına ve koalisyon içi çekişmede işlerin yavaşlamasına neden olmuştu¹³⁵⁷. AP ve MSP arasındaki pürüzlerin giderilmesinden sonra MSP’li bakanların OYAK-Renault kararnamesini onaylaması bu durumun örneklerinden biridir¹³⁵⁸. İsmail Cem’den boşalan TRT Genel Müdürlüğü koltuğuna Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’ın getirilmesi konusundaki koalisyon içi görüş ayrılığı Yalçıntaş’ın istifa etmesindeki en önemli nedendi. Görevinden istifa eden Yalçıntaş’ın yerine Şaban Karataş’ın atanması AP ve MSP arasında yeni bir anlaşmazlığı beraberinde getirmişti¹³⁵⁹. MSP, Nevzat Yalçıntaş’ın görevine devam etmesini isterken¹³⁶⁰ MHP

¹³⁵⁴ Ali Naili Erdem, **Siyaset Yolunda**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, ss.201.202.

¹³⁵⁵ **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1975.

¹³⁵⁶ Sarıbay, **a.g.e.**, s.197.

¹³⁵⁷ Faruk Ataay, **12 Mart’tan 12 Eylül’e Kriz Kışkacındaki Türk Siyaseti ve 1978–1979 CHP Hükümeti**, De Ki Basım Yayım, Ankara, 2007, s.67.; Demirel, Adalet Parti..., s.71.

¹³⁵⁸ **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1976.

¹³⁵⁹ Nevzat Yalçıntaş, **Türkiye’yi Yükselten Yıllar Hatıralar**, İşaret Yayınları, İstanbul 2012, ss..433-447.

¹³⁶⁰ Ataaya.g.e., s.67. **Milliyet**, 28 Kasım 1975.

Nevzat Yalçıntaş'ın görevden alınmasına “*TRT partizanların elinden kurtarıldı*” açıklamasında bulunmuştu¹³⁶¹.

Abdi İpekçi, MSP'nin bilinçli bir şekilde bazı önemli bakanlıkları elinde tutarak devlet kadrolarına partizanlarını yerleştirdiğini, yeni kadro talebiyle de kamuda örgütlenmeyi sürdürmek istediğine dikkat çekmişti. MSP'nin “*çıkar dağılımı çarkının kilit noktalarında*” bulunarak hem maddi olanaklarını güçlendirdiğini, hem kadrolarını oluşturduğu hem de seçmen gözünde itibar kazandığı çıkarımında bulunmuştu. İpekçi, koalisyon içerisinde muhalefet gibi davranarak varlığını koruyan MSP'nin bütün bunları da Süleyman Demirel sayesinde yapabildiğini ifade etmişti¹³⁶².

Milliyetçi Cephe hükümeti ortaklarından MSP, 12 Ekim 1975 tarihinde ara seçimlerin tamamlanmasından sonra koalisyonun devam edebilmesi için 12 şart öne sürmüştü. Bu şartlar Milli Eğitim müfredatının milli kültüre uymayan kısımlarının değiştirilmesi, Devlet Sanayi ve Yatırım Bankası'nın kurulması, motor sanayii, ağır sanayi yatırımlarının gerçekleştirilmesi, Sanayi Bakanlığı, Sümerbank, MKE, Türkiye Demir Çelik İşletmeleri, SEKA, Çimento, Şeker ve Azot Sanayii için istenen kadroların verilmesi, Türkiye Uçak Sanayi ve Milli Harp Sanayii girişimleri, vergi sistemi, Basın Yayın Genel Müdürlüğü MSP'ye ait Devlet Bakanlığı'na devri, Diyanet İşleri başkanının değiştirilmesi, binaları yapılmış İmam Hatip okullarının açılması, Müslüman ülkelerde okuyanların denkliklerinin sağlanmasıydı¹³⁶³. MSP'nin 12 şartı *Cumhuriyet* tarafından AP'nin MSP'yi eritme stratejisine misilleme olarak bu isteklerle koalisyonda varlığını ispatlama çabası olarak yorumlanmıştı¹³⁶⁴.

Koalisyonun devam etmesini isteyen *Tercüman* ise MSP'ye yönelik değerlendirmesinde hiçbir kırınlığın milli koalisyonun bozmamasını istemekteydi. Gazete; “*solun oyununa gelerek milleti hükümete bırakarak, vakitsiz maceralara sürüklenenleri ahde vefasızlık gösterenler bağışlanmayacaktır*”¹³⁶⁵ sözleriyle MSP'yi

¹³⁶¹ Hergün, 29 Ocak 1976.

¹³⁶² “MSP'nin Durumu”, *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1976.

¹³⁶³ *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1975.

¹³⁶⁴ “Pazarcılar, Yönelişler”, *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1975. ; “Çanlar Kimin İçin Çalışıyor”, *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1975.

¹³⁶⁵ Ahmet Kabaklı, “Oyuna gelmek, Gelmemek”, *Tercüman*, 22 Ekim 1975.

adeta sert bir dille uyarmıştı. Başka bir köşe yazısında ise AP hamlelerini MSP'yi eritme politikası olarak değerlendiren muhalefeti eleştirmekte MSP'nin aksine güçlendiğini ileri sürmüştü. Milliyetçi Cephe partilerinin zor zamanda birleşerek ülkeyi bunalımdan çıkardıklarını belirterek koalisyonun devamı etmesine yönelik editöryal bakış açısına yer vermişti¹³⁶⁶ .

Adalet Partisi koalisyonun devamı için gerekli şartların sağlanacağını koalisyonun geleceğiyle ilgili bir kuşkunun olmadığına yönelik açıklamalarla ifade etmeye çalışmıştı. AP'nin bu açıklaması MSP'nin isteklerinin kabul edileceği anlamına gelmekteydi. *Tercüman* da koalisyonun devamı konusunda partilerin görüş birliği içerisinde olduklarını belirterek, anlaşmazlık olmadığı algısını desteklemekteydi¹³⁶⁷. MSP şartlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanının görevden alınması Kasım 1975 ayının ilk günlerinde yerine getirildi¹³⁶⁸. Diyanet başta olmak üzere farklı devlet kademelerinde istenen MSP kadroları “*gerici unsurların nerede ise devleti ele geçirecek*” söylemlerini gündeme getirmişti¹³⁶⁹. MSP ile hükümetin devamlılığı konusunda anlaşmanın sağlanması koalisyon sorununu çözmeye yetmemişti. Aynı günlerde Meclis başkan seçimlerinin Centilmenlik Anlaşmasına uyulmaması sebebi ile krize dönüşmesi gündemi meşgul etmekteydi. AP her iki Meclisi de kendisi yönetmek isterken MSP, Millet Meclisi başkanlığını istemekteydi. Bu durum koalisyon ortağıyla anlaşamayan AP'nin 54 gün sonra Centilmenlik Anlaşmasına geri dönmesiyle çözümlenebilmişti¹³⁷⁰. AP'nin koalisyon ortağıyla çözemediği sorunu CHP ile çözmesi o günlerde sık sık “*Demirel, Erbakan'a daha ne kadar dayanabilir?*”¹³⁷¹ sorusunu gündeme getirmişti.

Abdi İpekçi, MSP ve AP arasındaki gerilimin TBMM başkanlık seçiminden sonra farklı bir noktaya ulaştığını ancak MSP'nin iktidarın “*nimetlerinden*” yoksun

¹³⁶⁶ Ahmet Kabaklı, “Alık Mefisto”, *Tercüman*, 23 Ekim 1975.

¹³⁶⁷ *Tercüman*, 7 Kasım 1975.

¹³⁶⁸ *Milliyet*, 2 Kasım 1975.

¹³⁶⁹ Albayrak, *a.g.e.*, ss. 113., s.149.

¹³⁷⁰ *Tercüman*, 1 Kasım 1975; *Tercüman*, 25 Aralık 1975; *Milliyet*, 1 Kasım 1975; *Milliyet*, 25 Aralık 1975; *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1975; *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1975.

¹³⁷¹ Albayrak, *a.g.e.*, ss. 113-126.

kalmayacağını, AP ile srtme yaasa da ortaklığı sürdüreceğini ileri srmt¹³⁷². Nitekim yle de olacaktı. MSP lideri koalisyon ortağı olarak hükümet içerisinde güçlü bir yeri olduğunun farkındaydı. Erbakan, MSP olmadan koalisyonun olmayacağı bilincini miting alanlarında da *“anahtar bizdedir”*¹³⁷³ sözleri ile vurgulamaktan ekinmemiti. Koalisyonu sürdürmek için öne sürdüğü 12 arttan 8’inin gerçekleşmiş olması MSP’ye yetmemiti. MSP lideri diğer isteklerin bir ay içerisinde tamamlanmaması durumunda koalisyonun kaderinin değieceğine yönelik gözdağı vermiti¹³⁷⁴. O günlerde MSP’nin isteklerinde ısrarcı olmasını partinin 12 Ekim 1975 ara seçimlerindeki baarısızlığıyla açıklayan Abdi İpekçi, MSP’nin ısrarlarının AP tarafından kabul edileceği dncesindeydi. Bu durumu ise iktidarda kalmak çabasının dışında CHP’ye, sola karşı birlikte hareket etme düşüncesiyle aıklamaktaydı¹³⁷⁵.

İstekleri tam olarak yerine getirilmeyen MSP lideri, partisinin nc Büyük Kongresi’nde Süleyman Demirel’i işaret ederek; *“bizimle konuşmak isteyenlere avans veririz diyenlere gelince, onlara cevabımız şudur. Avans vermeyi bırakın da hizmet vermeye bakın. At koturmuyoruz Yeniden büyük Türkiye’yi kuruyoruz. Haberiniz var mı?”* demiti¹³⁷⁶. MSP ve AP arasındaki sorun 1976 yılının Kasım ayında yeniden MSP tarafından dillendirildi. Necmettin Erbakan partisnin Genel İdare Kurulu’nda koalisyon protokolünün 20 aydır uygulanmadığını bir kez daha tekrarlamıtı. Bu konuşmasından birkaç gün sonra temelleri atılan çalışmalar için bütçeye 25 milyar denek konmasını ve istediği 52 sözleşmeli personel kararnamelerinin imzalanmaması durumunda MSP’nin 1977 bütçesini imzalamayacağını açıklamıştı. MSP’nin bu isteğine karşılık koalisyon ortaklarından CGP lideri Turhan Feyzioğlu 25 milyarlık denेğin Planlama Kurulu’nda grlmeden verilmesi durumunda denеęi imzalamayacağı ıkıı gelmiti¹³⁷⁷. 1977 bütçe görüşmelerinde MSP’nin temel

¹³⁷² Abdi İpekçi, “Hükümetin Geleceği”, **Milliyet**, 29 Aralık 1975.

¹³⁷³ Yalçın Küçük, **Türkiye zerine Tezler 4**, Tekin yayınevi, İstanbul, 2005,s.296.

¹³⁷⁴ **Milliyet**, 3 Ocak 1976; **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1976.

¹³⁷⁵ Abdi İpekçi, “MSP’nin Rahatsızlığı ve Koalisyonun Durumu”, **Milliyet**, 3 Ocak 1976.

¹³⁷⁶ **Milliyet**, 25 Ekim 1976.

¹³⁷⁷ **Milliyet**, 5 Kasım 1976; **Milliyet**, 7 Kasım 1976; **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1976; Sarıbay, **a.g.e.**, ,s. 201.

atmalarla ilgili istediği CGP'ye rağmen kabul edilmiş bu durum *Milliyet* tarafından ise “*aslan payını almıştır*” şeklinde yorumlanmıştı¹³⁷⁸.

Milliyetçi Cephe hükümeti ortaklarından MSP'nin koalisyonundan çekilme tehdidiyle her istediğini yaptırması CGP'yi rahatsız etmişti¹³⁷⁹. CGP Genel Başkanı Feyzioğlu, yaptığı basın toplantısında koalisyon hükümetinin AP-MSP arasındaki ilişkiyi “*ikili çekişmelerle ve ikili pazarlıklarla*” yürütülemeyeceğine dikkat çekerek; “*MSP'nin CHP ile koalisyona hazır olduğu bahane veya endişesiyle MSP'ye durmadan tavizler verilerek hükümet yönetilmez*” diyerek eleştirmişti¹³⁸⁰. Hükümet programına aykırı yapılan işlere karşı olduklarını belirten CGP, koalisyon ortaklarının her konuda yasalara ve hükümet programına uyana kadar hükümet toplantılarına katılmayacaklarını açıklamıştı¹³⁸¹. CGP'nin değişiklik bekleme umudunu Abdi İpekçi ise “hayal” olarak görmekte, Süleyman Demirel'in CGP ortaklığını çok da önemsemediği çıkarımında bulunmaktaydı¹³⁸². Hükümet ortakları arasında problem yaratan bir diğer konu ise memur maaşlarına uygulanan katsayı meselesiydi. AP dışındaki tüm partiler memur maaşlarına uygulanacak katsayının 12 olmasını istemişlerdi. AP'nin katsayı meselesine karşı olmasına rağmen koalisyonun diğer partileri CHP ile birlikte hareket ederek katsayıyı 12'ye yükseltmişlerdi¹³⁸³.

Hükümet ortaklarından MHP de koalisyon içerisindeki uyumsuzluğu dile getiren partilerdendi. Parti, MSP isteklerine işaret ederek koalisyon ortakları arasında sadece kendi parti çıkarlarını önemseyen faaliyetleri kınadıklarını açıkladı. Bu kez de MHP koalisyonun devamlılığı için 11 şart öne sürmüştü. MHP'nin istekleri arasında; sağlık hizmetlerinin halka ulaşması, yolsuzluk, rüşvetin önlenmesi, karaborsa ile mücadele gibi konular yer almaktaydı¹³⁸⁴. MHP Gençlik Kollarının II. Türk Gençlik Kurultayı'nda konuşan Alpaslan Türkeş isim vermeden “*batı kapitalizminin taklitçisi*

¹³⁷⁸ Altan Öymen, “Demirel'in Şükran Borcu”, *Milliyet*, 2 Aralık 1976.

¹³⁷⁹ Sarıbay, *a.g.e.*, s.197.

¹³⁸⁰ *Milliyet*, 5 Şubat 1977; *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1977.

¹³⁸¹ *Milliyet*, 7 Mart 1977, Abdi İpekçi, “Hasta Koalisyonun Rahatsız Üyeleri”, *Milliyet*, 2 Şubat 1977.

¹³⁸² Abdi İpekçi, “CGP'nin Girişimi be Demirel'in Gücü”, *Milliyet*, 5 Şubat 1977.

¹³⁸³ *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1977. *Milliyet*, 3 Şubat 1977. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dön: 4, C.: 24, Bir: 46, (16 Şubat 1977), s. 88.

¹³⁸⁴ *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1975.

bir partinin ben milliyetçiyim burada toplanalım diyen Başkanının sözlerini aklı başında bir insan gerçek kabul edemez” sözleri ile AP’yi eleştirmişti. Tercüman yayın politikası doğrultusunda Alpaslan Türkeş’in konuşmasında sadece CHP’yi eleştirdiği bölümü haber yaparken AP ile ilgili bölümden bahsetmemişti¹³⁸⁵. MHP teşkilat meclisi toplantısında da hükümetin durumu eleştirilmiş, Alpaslan Türkeş’e koalisyonda kalıp kalmama konusunda tam yetki verilmişti¹³⁸⁶.

Abdi İpekçi Milliyetçi Cephe koalisyonu ile ilgili ele aldığı köşe yazılarından birinde koalisyonun genel iç çekişmesini gösteren bir tablo ortaya koymuştu. Hükümet içerisinde asıl yarışın MSP ve AP arasında olduğu kanaatinde olan yazar, Süleyman Demirel’in hükümet ortaklarından CGP ve MSP’yi eritme politikasıyla sağ oyları kendisinde toplama hedefinde olduğunu ileri sürmüştü. Süleyman Demirel’in ortaklar arasında en sona bıraktığı partinin MHP olduğunu düşünen Abdi İpekçi’nin değerlendirmesi şu şekildedir:

“MC’nin bir çıkmaz yol olduğunu anlamayan kalmadı. Kendi içinde de tutarsızlıklarla dolu bir ortaklık bu! Doğrusu ortaklık sözü çok yakışıyor MC’ye. Belirli çıkarlar çerçevesinde kurulmuş bir ortak bir yönetim. Sen şuarasını al, adamlarını yetiştir. Ben burasını! Seçimlere dek iyice turalım köprübaşlarını, sıkıca yerleşelim yerimize! Hatta yarın CHP iktidara gelirse adamlarımızı kolay kolay söküp atmasın! Uğraşsın dursun, bunalsın, iş yapamaz hale gelsin! Tek ortak yanları budur MC partilerinin. Bir çıkarı bölüşmek. Yoksa dört parti de birbirine karşıt bir birine dış biler surumda. En başta AP ile MSP.. Erbakan’la Demirel birbirlerine ters sözler etmek yarışı bir yandan, temel atma çekişmesi bir yandan, seçmen yığınını ele geçirmek savaşı öte yandan.. MSP’nin kendisi için en büyük tehlike saydığı örgüt AP’dir. AP’nin de MSP. Aynı kapıları vuruyorlar, aynı pencerelerden ekmek istiyorlar. AP gidip CHP’den oy koparacak değil ya!”¹³⁸⁷.

Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasından itibaren devam eden koalisyon içi anlaşmazlık her bir partinin kendi kadrolarını oluşturma isteği, partilerin ön plana çıkma yarışı olarak varlık göstermişti. Temelde merkez sağ oluşturan partilerin hitap ettikleri seçmen kitlesi aynıdır. Bu nedenle koalisyon partilerinden MSP, kendi seçmen tabanını oluşturmak isterken AP, kendinden küçük olan hükümet ortaklarının oylarını eritme politikası izlemişti. Hükümet içerisinde bütün çekişme devam ederken

¹³⁸⁵ **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1975; **Milliyet**, 20 Kasım 1975; **Tercüman**, 20 Kasım 1975.

¹³⁸⁶ **Tercüman**, 19 Ocak 1977.

¹³⁸⁷ Oktay Akbal, “Güç Bir Döneme Girerken”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1976.

koalisyon temelde sola karşı kurulduğu için erken seçime kadar hükümet dağılmamıştı. *Tercüman* bu süreçte hükümetin uyum içerisinde çalıştığına yönelik algı inşa etmeyi amaçlamıştı. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* ise kuruluşundan itibaren hükümetin uyumsuzluğuna dikkat çekerek, her bir partinin çıkarları doğrultusunda iktidarda kalma çabalarını ele almışlardır.

Milliyetçi Cephe hükümeti ortakları arasında yaşanan anlaşmazlıklar 1977 yılıyla birlikte kamuoyunda da yoğun bir şekilde tartışılmıştı. MSP 1977 yılının ilk ayında ithalat rejimiyle ilgili istediklerini elde etmek amacıyla ithalat rejiminin Bakanlıklararası Ekonomik Kurul'dan geçirilmemesi durumunda hükümet içerisinde ciddi rahatsızlıkların yaşanacağını kamuoyuna açıklamıştı. Aynı günlerde hükmet ortaklarından CGP ise koalisyonda kalıp kalma konusunu parti içerisinde tartışmaya açmıştı. Feyzioğlu ve bir kesim CGP'li hükümetten ayrılmak isterken bir kesim partili de koalisyona devam etmek gerektiğini tartışmıştı. Hatta sorunun çözülebilmesi için Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk bile devreye girmişti. Feyzioğlu koalisyon içerisindeki rahatsızlığını; *“Biz devlet idaresinin ciddiyeti ile bağdaşmayan her türlü sorumsuz davranışlara “artık yeter” denmesini itiyoruz”* sözleriyle dile getirmişti¹³⁸⁸. Dörtlül koalisyonun bir diğer ortağı MHP ise hükümette kalmanın partinin zararına olduğunu, *“komünist militanlarla milliyetçilerin eşit tutulduğunu”* ileri sürmüştü¹³⁸⁹.

Abdi İpekçi seçimlerin zamanında yapılması durumunda rejimin geleceği, şiddet olaylarının artışı, MSP istekleri ve ekonomik zorlukların bedelinin AP'ye mal edileceğini, henüz AP adına olumlu hava varken Süleyman Demirel'in bu durumu kullanarak erken seçim kararı alacağı kanaatindedir¹³⁹⁰. Uğur Mumcu da *“MC'nin baş sorumlusu AP ise yapılacak bir genel seçimde siyasal yaşamdan silinme tehlikesi ile karşı karşıya olmanın telaşı içinde bulunmaktadır. Bu nedenle AP seçimlerin Haziranda yapılmasını bu tehlikeyi azaltacak bir önlem olarak düşünmektedir”* diyerek AP'nin erken seçime gideceğini yazmıştı¹³⁹¹. Yine *Milliyet* yazarlarından

¹³⁸⁸ *Milliyet*, 2 Şubat 1977; *Milliyet*, 4 Şubat 1977; *Milliyet*, 7 Şubat 1977.

¹³⁸⁹ *Milliyet*, 19 Ocak 1977.

¹³⁹⁰ Abdi İpekçi, “Erken Seçimin Yararlı Olması İçin 1”, *Milliyet*, 17 Şubat 1977. Abdi İpekçi, “Erken Seçim”, *Milliyet*, 18 Ocak 1977.

¹³⁹¹ Uğur Mumcu, “Erken Seçime Doğru”, *Cumhuriyet*, 25 Mart 1977.

Oktay Akbal da rejimin geleceği açısından erken seçimi kaçınılmaz görmekteydi¹³⁹². *Tercüman* da hükümet içerisindeki anlaşmazlıklarla birlikte artan şiddet olaylarının hızla tırmanış göstermesi sebebiyle erken seçimi desteklemekteydi¹³⁹³. Nazlı Ilıcak erken seçim kararının tartışıldığı günlerde Türkiye'nin portresini özetlemekte ve erken seçimi desteklemektedir. Ülkede anarşinin hızla tırmandığı, üniversitelerde okuma imkânının kalmadığı, banka soygunlarının arttığı ifade edilmişti. Böylesi kaotik olayların ardından 27 Mayıs'ın 12 Mart'ın geldiğini hatırlatan Ilıcak, ülkenin içinde bulunduğu durum sebebiyle memleketi kurtarmaya hevesli güçleri müdahale zemini yaratacak ortamın oluştuğuna dikkat çekmişti. Erken seçimi her şeyden önce “*hasta demokrasimizi kurtarmak*” için gerekli gören Nazlı Ilıcak, seçimleri rejimin geleceği bağlamında değerlendirmişti. Rejim meselesine dönüşen seçimlerin bir an önce yapılması gerekirken MSP'nin seçimleri engelleme çabalarını azınlık konumundaki bir partinin çoğunluk üzerindeki tahakkümü olarak değerlendirmişti¹³⁹⁴. Seçimleri rejim meselesi olarak gören bir diğer gazete de *Cumhuriyet*'ti¹³⁹⁵.

Tercüman'ın AP'nin erken seçim kararını destekleyen ve meşrulaştıran bir politika izlediği görülmektedir. Koalisyon ortaklarından iki partinin hükümette kalmak istemediğine dikkat çeken Osman Kibar, “*Milletin kararına başvurmayı kabul etmekle rejimimize en büyük iyiliği etmiş oluruz*” diyerek erken seçim kararını desteklemekteydi¹³⁹⁶. Bir başka köşe yazısında hükümetin uyum içerisinde çalışmadığı vurgulanmakta AP'nin sola karşı mücadele edebilmek için sonu gelmeyen kaprisleri tahammül etmek zorunda kaldığı üzerinde durulmuştu. MSP'nin devlet içerisinde devlet gibi hareket ederek tahammül edilemeyecek davranışlarda bulunması sebebiyle AP'nin erken seçime mecbur bırakıldığı algısının oluşturulduğu metinde AP'nin erken seçim kararının sebebi olarak MSP gösterilmekteydi¹³⁹⁷.

¹³⁹² Oktay Akbal, “Erken Seçim Mi?”, *Milliyet*, 21 Şubat 1977.

¹³⁹³ “Erken Seçim”, *Tercüman*, 19 Ocak 1977.

¹³⁹⁴ Nazlı Ilıcak, “Erken Seçim ve MSP”, *Tercüman*, 28 Mart 1977.

¹³⁹⁵ Oktay Akbal, “Seçim Değil Halkoylaması”, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1977.

¹³⁹⁶ Osman Kibar, “Seçime Doğru”, *Tercüman*, 8 Mart 1977. ; Osman Kibar, “Konumuz: Erken Seçim”, *Tercüman*, 23 Mart 1977.

¹³⁹⁷ Osman Kibar, “Seçimden Kaçmayınız”, *Tercüman*, 30 Mart 1977.

1977 yılının ilk aylarında hükümet içerisindeki sorunların artması AP'nin erken seçimi gündeme taşımasına neden olmuştu¹³⁹⁸. Süleyman Demirel erken seçimle ilgili “*Mayıs ayı en güzel seçim ayıdır*” diyerek erken seçimin sinyallerini vermişti. Koalisyon içerisinde erken seçime en sert tepkiyi ise MSP “*seçimin vakti vardır, o vakit geldiğinde herkes boyunun ölçüsünü alır*” sözleriyle karşı çıkmıştı¹³⁹⁹. Necmettin Erbakan partisinin Aydın açık hava toplantısında erken seçimin ülke sorunlarına çözüm getirmeyeceğini belirtirken, bir başka konuşmasında “*erken seçim istemek hizmetten kaçmak demektir*”¹⁴⁰⁰ diyerek erken seçime olan tepkisini sık sık dile getirmişti. MSP'nin “*hükümetten kaçmak isteyenler, erken seçim elbisesini giyiyorlar*”¹⁴⁰¹ tepkisine rağmen erken seçim anlaşması AP ve CHP arasında sağlanmıştı.

Ancak MSP, Millet Meclisi Danışma Kurulu'na üye göndermeyerek erken seçim önergesinin görüşülmesini geciktirmiş, bu sorun meclis iç tüzüğünde yapılan değişiklikle aşılabilmıştı¹⁴⁰². MSP'nin engelleme çabalarına rağmen Millet Meclisi Genel Kurulu'ndaki görüşmeler sonunda seçimlerin 5 Haziran 1977 günü yapılmasına karar verildi. Önergeye “*milletin yararına yapılacak bir erken seçime taraftar*” olduğunu belirten CGP ile birlikte AP, CHP evet derken DeP çekimser kalmış, MSP ise reddetmişti¹⁴⁰³. Erken seçim kararının alınması üzerine ülke 5 Haziran 1977 tarihinde yapılacak seçimlere odaklandı. Seçim kararıyla birlikte koalisyon ortaklığına bağlı cephe anlayışı ortadan kalkmış partiliğin ön plana çıktığı bir süreç başlamıştır¹⁴⁰⁴.

Ahmet Kabaklı erken seçim kararı sonrasında; “*koalisyon ortağı partilerin birbirleriyle yarışmasından, karşılıklı baltalaşmasından, iç didişmelerinden, naz, eda*

---

¹³⁹⁸ Hikmet Bila, **CHP...**, s.314.

¹³⁹⁹ **Milliyet**, 19 Ocak 1977; **Milliyet**, 21 Ocak 1977.

¹⁴⁰⁰ **Milliyet**, 20 Şubat 1977; **Milliyet**, 26 Şubat 1977; **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1977; **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1977.

¹⁴⁰¹ **Milliyet**, 23 Mart 1977.

¹⁴⁰² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:4, C.26, Bir: 75, (4 Nisan 1977).; **Milliyet**, 26 Mart 1977; **Cumhuriyet**, 26 Mart 1977.

¹⁴⁰³ **Milliyet**, 6 Nisan 1977.

¹⁴⁰⁴ Alpay Kabacalı, **1977 Yılında Sağcı Basın Ne Dedi**, Derinlik Yayınları, İstanbul, 1967, s.27.

*ve iddialarından çok yorulduk*¹⁴⁰⁵” diyerek hükümetin işlevselliğini yitirdiğine dikkat çekmişti. Milliyetçi Cephe hükümeti boyunca koalisyon ortakları arasında sorun olmadığını, hükümetin uyum içerisinde çalıştığına yönelik söylem üreten *Tercüman*’ın bu söylemleri dikkat çekicidir. Gazete bu söylemleri MC’nin uyumsuzluğunun itirafı niteliğindedir. Ayrıca gazetenin koalisyon içi çekişmeden özellikle de MSP’den duyduğu rahatsızlık da açıkça görülmekteydi. Nadir Nadi ise dağılan I. Milliyetçi Cephe hükümetine yönelik; “*Yamalı bohça mıydı, yoksa tutkalla yapıştırılmış kırık çanak mıydı, her ne ise iki yıldır yapay desteklerle ayakta duran cephe ortaklığı bugün artık paramparça olmuştur. Bundan böyle hiçbir iplik bohçaya dikiş tutturamayacak hiçbir tutkal kırık çanağın parçalarını yapıştırılamayacaktır*”¹⁴⁰⁶ sözleri ile koalisyon ortaklığının toparlanamayacak şekilde dağıldığını belirtmişti.

---

¹⁴⁰⁵ Ahmet Kabaklı, “Hadi Hayırlısı”, **Tercüman**, 6 Nisan 1977.

¹⁴⁰⁶ Nadir Nadi, “Çorba”, **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1977.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1977 YILI GENEL SEÇİMLERİ VE II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ DÖNEMİ

1. 1977 Genel Seçimleri ve Siyasi Gelişmeler

Seçimler kendi döneminin koşullarından etkilenir. 1977 seçimlerinde hayat pahalılığını bile ikinci planda bırakan en büyük etken şiddet eylemleri olmuştur. Siyasi partiler şiddet eylemlerini seçim kampanyası sürecinde propaganda malzemesi olarak kullanmışlardı. AP şiddetin soldan geldiğini ileri sürerek CHP'yi solun savunucusu ve şiddetin kışkırtıcısı olarak suçlamıştı. MHP, AP'den biraz farklı olarak şiddetin soldan geldiğini şiddeti partisinin engellediğini savunmuştu. CHP ise şiddeti MC hükümetinin planladığını miting meydanlarında anlatmıştı.

Milliyetçi Cephe hükümetinin Başbakanı Süleyman Demirel ve ana muhalefet lideri Bülent Ecevit seçimlerin erkene çekilmesi üzerine vardıkları anlaşma sonucunda ülke seçime kitlenmişti. Isparta Milletvekili Süleyman Demirel ve 157 arkadaşı ile Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 3 arkadaşının, seçimlerin yenilenmesine ilişkin önergesi Meclis'in 5 Nisan 1977 tarihli oturumunda görüşüldü. Önerge sonucunda genel seçimlerin yenilenmesine 342 kabul, 1 ret, 8 çekimser oy ile karar verildi¹⁴⁰⁷. Nispi temsil sisteminin uygulandığı 1977 yılı genel seçimlerine koalisyon partileriyle birlikte CHP, DeP, AP, MSP, TBP, CGP ve TİP katıldı¹⁴⁰⁸.

1977 erken seçimlerinin bir özelliği ise 298 Sayılı Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikti. Söz konusu kanunda yapılan değişikliklerle siyasi partiler, propaganda sürecinde radyonun yanı sıra TRT'yi de kullanmışlardı¹⁴⁰⁹. Seçim propagandası

¹⁴⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dön:4, Cilt:26, Bir:76, (5 Nisan 1977), s.394.

¹⁴⁰⁸ Ayşe Erkmén, Türkiye'de Siyasi Partilerin Genel Seçim Propagandaları ve Seçim Sonrası Faaliyetleri(1983-2011), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kahramanmaraş, 2017, s.48.

¹⁴⁰⁹ Necati Özkan, Seçimi Kazandıran Kampanyalar Türkiye ve Dünyadan Örneklerle, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2002,s.45.

açısından bir diğer önemli gelişme ise medyanın, reklam ajanslarının profesyonelce seçim kampanyasında varlık göstermesidir. 1977 seçimleriyle birlikte ilk kez profesyonel reklam ajansları siyasi partilerin seçim kampanyası sürecini yönetmişti¹⁴¹⁰.

Seçimler öncesinde gündeme gelen bir diğer konu ise sendikaların hangi partiyi destekleyeceğine yönelik tartışmaydı. Özellikle Türk-İş'in kararı dönemin basınında gündeme gelmişti. Türk-İş'in İstanbul'da düzenlenen 26 sendikanın katıldığı işçi kurultayında 150 delege "*seçimlerde CHP'nin desteklenmesini*" istemişti¹⁴¹¹. Kesin bir kararın alınamaması üzerine Türk-İş Başkanı Halil Tunç tarafından işçilerin serbest bırakılmasına karar verilmişti¹⁴¹².

1.1. Siyasi Partilerinin Seçim Kampanyaları ve Basına Yansıması

CHP seçim kampanyası süresinde tek başına iktidara geleceğini her fırsatta dile getirmişti. Hatta CHP'ye yönelik saldırılar da bunun gerekçesi olarak ifade edilmişti¹⁴¹³. CHP 1977 genel seçimlerinde propaganda sürecine büyük bir düzen ve titizlikle hazırlandı. Bülent Ecevit'in miting meydanlarına diğer siyasi liderlerden önce çıkması da bunun bir göstergesiydi. Partinin 1977 seçimleri için hazırladığı sloganlar şu şekildeydi; "*Hızlı ve hakça gelişme*", "*Köylüden başlayan gelişme, köye kadar sanayileşme*", "*Analar - Çocuklarınızı oylarınızla koruyun*", "*Silah Gidecek-Barış Gelecek*", "*Gücümüzü halktan ve haktan alıyoruz*", "*İçte huzur-dışta onur*"¹⁴¹⁴.

---

¹⁴¹⁰ Hıfzı Topuz, **Siyasal Reklamcılık**, "Dünyadan ve Türkiye'den Örneklerle", Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 15. Vedat Polat, **Medyatik Lider ve Medyatik Seçim Kampanyaları**, Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı, 1(11), 1996, s.860. Nesrin Dalkıran, **Siyasal Reklamcılık ve Basının Rolü**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1995, s.8. Ülkem Irmak Şimşek, Türkiye'nin İlk Profesyonel Siyasal Reklam Kampanyası: Adalet Partisi, Cenajans ve 1977 Genel Seçimleri, **Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi**, Sayı 11/Güz 2023, s.189. (Erişim Tarihi: 22.08.2024). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3379857>.

¹⁴¹¹ **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1977; **Milliyet**, 24 Nisan 1977.

¹⁴¹² **Milliyet**, 25 Nisan 1977.

¹⁴¹³ Ali Topuz, "**27 Mayıs 1977**", **Cumhuriyet Halk Partisi 1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1977, s. 19; Celalettin Ulusoy, "**26 Mayıs 1977**", **Cumhuriyet Halk Partisi 1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1977, s. 17.

¹⁴¹⁴ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1977.

1977 seçimlerinde liderler, toplumu etkilemek için yeni siyasal iletişim yöntemleri geliştirmişlerdi¹⁴¹⁵. CHP, propaganda sürecinde “*Halkçının Marşı*” ve “*Uyum*” adlı iki şarkıdan oluşan bir plak¹⁴¹⁶, “*Yeni Bir Türkiye*”, “*Yarınlar Bizim*” gibi seçim şarkılarıyla “*özlenen iktidar*” temalı, seçim otobüsünün simge olarak kullanıldığı bir film hazırlanmıştı¹⁴¹⁷. Propaganda sürecinde kullanılmak üzere kırmızı ve mavi renklerin hâkim olduğu sekiz farklı büyük boy afiş, CHP liderinin resimleri, el kitapçıkları, el afişleri, broşür tasarlanmıştı. CHP Planlama Bürosu bu çalışmalarla ilgili o günlerde “*on altı milyon adet propaganda malzemesini*” CHP Gençlik Kolları ile birlikte 15 Mayıs 1977 tarihine kadar en ücra köylere kadar dağıttıklarını açıklamıştı¹⁴¹⁸. CHP’nin yüzbinlerce adet bastırarak köylere kadar dağıttığı seçim broşürlerinden birinde 25 aylık MC hükümetinin bilançosu “*200 ölü, 3000 yaralı, 53 banka soygunu aylardır kapalı okullar, gözleri yaşlı ana babalar, huzursuz bir ülke*” şeklinde özetlenmişti¹⁴¹⁹.

Nazlı Ilıcak CHP afişlerinin İstanbul’da asılmaya başladığını ve birçoğunun “*Analar çocuklarınızı oylarınızla koruyun; silah gidecek barış gelecek; İçerde Huzur, Dışarda Onur, Toplumda Barış*” anarşi ve huzur temasından oluştuğunu dikkat çekmişti. CHP’nin 1974 af kanunuyla bütün anarşistleri cezaevlerinden saldığını iddia eden gazeteci, 5 Haziran’da seçmeni anarşiyi seçim sermayesi olarak kullananlara değil güçlü iktidar oluşturacak partilere oy vermeye davet etmişti¹⁴²⁰.

Seçim kampanyasına başlayan ilk liderlerden biri CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit’ti. Henüz resmi olarak seçim kampanyası başlamamış olmasına rağmen CHP lideri, 9 Nisan 1977 günü Uşak’ta seçim kampanyasını açtı. Ecevit; “*Halkın oyları 5 Haziran’da silahları susturacak ve halkımız eşkıyanın elinden kurtulacaktır*”¹⁴²¹ diyerek seçimlerin ülkeye huzur ve barışı getireceği mesajını vermişti. Aynı zamanda

¹⁴¹⁵ Aysel Aziz, **Siyasal İletişim**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 66.

¹⁴¹⁶ Mehmet Ö. Alkan, **Türkiye’nin 1970’li Yılları**, “**Yetmişli Yıllarda Seçimler ve Plakla Propaganda**”, (Der. Mete Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 875.

¹⁴¹⁷ **Yankı**, 30 Mayıs-5 Haziran 1977, S.324, s.4.

¹⁴¹⁸ **Yankı**, 30 Mayıs-5 Haziran 1977, S.324, s.4.

¹⁴¹⁹ **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1977.

¹⁴²⁰ Nazlı Ilıcak, “Anarşi: CHP’nin Seçim Beyannamesi”, **Tercüman**, 18 Mayıs 1977.

¹⁴²¹ **Milliyet**, 10 Nisan 1977; **Tercüman**, 10 Nisan 1977; **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1977.

CHP lideri MC hükümetini de “soyguncular çetesi” olarak nitelendirmişti. Abdi İpekçi, CHP liderinin Uşak’ta başladığı seçim kampanyasındaki konuşmalarını sert bulmuştu. Propaganda sürecinin kanlı olaylara sahne olmaması ve seçim güvenliğinin sağlanması adına özellikle AP ve CHP’nin kışkırtıcı konuşmalar yapmadan kampanya sürecini yönetmesi gerektiği konusunda dönemin siyasilerini uyarmıştı¹⁴²². *Tercüman* ise CHP’nin tek başına iktidara geleceğine yönelik iddialarının aksine 1977 seçimlerinde tek bir partinin iktidar olamayacağını belirtmişti. Bu nedenle de CHP liderinin söylemlerini seçime gölge düşürücü faaliyetler olarak görmekte ve bir takım mihrakları kışkırtma hareketi olarak nitelendirmişti¹⁴²³.

Zonguldak ve Düzce’de konuşan Bülent Ecevit, CHP’nin 5 Haziran’da tek başına iktidara geleceğini dile getirmişti¹⁴²⁴. Düzce mitingi sırasında *Milliyet* gazetesinin haberine göre Maoucu oldukları ileri sürülen bir grupla CHP’liler, silah ve sopalarla kavga etmişlerdi¹⁴²⁵. CHP lideri Edirne, Kırklareli’ndeki konuşmasında Düzce’de meydana gelen olaylar üzerine aşırı solu gündemine getirerek; “*Sarı sendika gibi, sarı sol türedi*” sözleri ile aşırı solun tutumunu eleştirmiş yine bu grupların arkasında AP ve MHP’nin olduğunu iddia etmişti. Konuşmasında “*AP seçime tek başına girmekten bile korkuyor, Türkeş’in 3,5 komandosundan medet umuyor*” sözleriyle AP’yi de eleştirmişti¹⁴²⁶.

Seçim kampanyasına erken başlayan Bülent Ecevit gittiği her yerde CHP’nin seçimleri kazanacağını ileri sürmüştü. Kütahya ve Balıkesir’deki konuşmalarında da Demirel’in krallık, Erbakan’ın sultanlık ilan ettiğini söylemiş, “*5 Haziran’da krallık da sultanlık da yıkılacak, Cumhuriyet kurulacak*” demişti¹⁴²⁷. CHP liderinin seçim turu için gittiği Doğu Karadeniz turu olaylı başlamıştı. İlk olarak Niksar’da CHP’nin seçim otobüsü taşlanmıştı. *Tercüman* saldırganların kimliğiyle ilgili bilgi vermezken *Milliyet*, saldırganların MHP’liler olduğunu iddia etmiş *Cumhuriyet* de AP ve MHP’li

¹⁴²² Abdi İpekçi, “Gerginlik ve Ecevit”, **Milliyet**, 10 Nisan 1977.

¹⁴²³ Yaşar Gönçör, “Ateşle Oynamayınız”, **Tercüman**, 10 Nisan 1977.

¹⁴²⁴ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 17 Nisan 1977.

¹⁴²⁵ **Milliyet**, 17 Nisan 1977.

¹⁴²⁶ **Tercüman**, 18 Nisan 1977; **Milliyet**, 18 Nisan 1977; **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1977.

¹⁴²⁷ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1977; **Tercüman**, 25 Nisan 1977; **Milliyet**, 25 Nisan 1977.

bir grubun saldırısı olarak kaydetmişti. Nitekim iki kişinin yaralandığı kavga, jandarmanın araya girmesi ile önlenebilmişti. Bülent Ecevit ise “*Bu AP ile MHP’nin birlikte hazırladıkları bir oyun*” diyerek olayın sorumluları olarak Demirel ve Türkeş’i hedef göstermişti. Niksar olaylarının hemen ardından Gümüşhane’nin Şiran ilçesinde de Bülent Ecevit ve CHP heyetinin araçlarına ülkücü komandolar tarafından saldırıldığı iddia edilmişti. Olaylarda 20 ev hasar görürken, 15 kişi de yaralanmıştı. Bu olaylar üzerine Ecevit; “*burunlarından fitil fitil getireceğiz*” sözleri ile tepkisini ifade etmişti¹⁴²⁸. CHP lideri bir sonraki seçim durağı olan Erzincan’da da saldırıya uğramıştı. CHP konvoyu şehirden ayrılırken silahlı ve taşlı saldırıya maruz kalmış AP ilçe binasının bile hasar aldığı olaylarla ilgili MHP, Ülkü-Bir, Ülkü-Tek ve Büyük Ülkü Dernekleri sorumlu tutulmuştu. Olaylarla ilgili Sivas’ta; “*İki günden beri meydan savaşı vererek Sivas’a geldiklerini*” belirten Ecevit, “*Demirel millete değil eşkıyaya, sandığa değil namluya güveniyor*” sözleri ile AP liderini eleştirmişti¹⁴²⁹. Nitekim yıllar sonra Bülent Ecevit Niksar olayları ile ilgili konuşmasında “*Orada devlet yoktu*” açıklamasında bulunmuştu¹⁴³⁰.

1 Mayıs’ın gölgesinde gidilen seçimlerde siyasiler, olayın üzerinden çok geçmeden seçim propagandalarına devam etmişlerdi. Özellikle CHP sindirildiği algısının oluşmaması adına propaganda sürecine ara vermeden devam etmişti. Bu kapsamda Bülent Ecevit, İzmir’de düzenlenen mitingde 1 Mayıs olaylarını “*Taksim Kırımı*” olarak nitelendirmişti. CHP lideri; “*hukuk devletinin denetim alanı dışında kalan bazı örgütlerin, bu olaylarda başlıca etken olduğu ve hükümetin iki kanadının da gereken önlemleri alacak yerde, bu örgütlerden yararlanmak istediği kanısındayım*” diyerek hükümeti suçlamıştı. Ayrıca “*CHP’nin tek başına iktidara gelmesini önleyerek, bazı çıkar çevrelerinin gölgesinde ve güdümünde bir CHP-AP koalisyonu*” fikrinin gerçekleşmeyeceğini de açıklayan Ecevit, Milliyetçi Cephe’yi

¹⁴²⁸ Tercüman, 27 Nisan 1977; Tercüman, 28 Nisan 1977; Milliyet, 27 Nisan 1977; Milliyet, 28 Nisan 1977; Cumhuriyet, 27 Nisan 1977; Cumhuriyet, 28 Nisan 1977.

¹⁴²⁹ Milliyet, 29 Nisan 1977; Tercüman, 29 Nisan 1977; Cumhuriyet, 29 Nisan 1977.

¹⁴³⁰ Çetingüleç, a.g.e., s. 141.

“çağdışı bir ucube” olarak nitelendirmişti. İzmir’den sonra Antalya ve Isparta’da konuşan Ecevit, düzen değişikliğini anlatmıştı¹⁴³¹.

Süleyman Demirel’in seçim kampanyasını açtığı 14 Mayıs günü CHP lideri Adana’da konuşmuş ve burada; “AP 3,5 siyasi eşkiyası olan bir partiye yalvarıyor” diyerek MHP ile yapmak istediği iş birliği konusunda Demirel’i eleştirmişti¹⁴³². Trabzon ve Eskişehir’deki konuşmalarında da “Adalet Partisi ile MSP vurgun ve sömürü düzeninin siyaset alanındaki temsilcileridir. MHP de vurguncuların silahlı koruyucusu” sözleri ile Milliyetçi Cephe partilerini hedef almıştı¹⁴³³.

CHP liderinin Malatya, İnönü Meydanı’ndaki konuşması sırasında patlamanın yaşanması panik havasının yaşanmasına neden olmuştu. Patlama olayının hemen ardından Ecevit; “Malatyalılar, ben ayaktayım. Bu patlayan Demirel’in demokrasisidir” diyerek en önemli rakibini eleştirmeye devam etmişti. CHP’nin Kars ve Erzurum mitingleri de olaylı geçmişti. Kars’ta CHP dışındaki solcu bir grubun çıkardığı çatışmada 3 CHP’li yaralanırken Erzurum’da ise CHP konvoyu taşlanmıştı¹⁴³⁴. Mersin konuşmasında halkın parti tercihi yapmasını isteyen Ecevit, Ege bölgesindeki seçim turunda Manisa, Bornova, Denizli ve Nazilli’de mitingler düzenlemişti¹⁴³⁵. Çankırı’da ise “CHP, Türkiye’de bir demokratik halk hareketini başlatmıştır. 5 Haziran seçimleriyle bu, halk iktidarına dönüşecektir” sözleriyle partisinin iktidara geleceğini tekrarlamıştı¹⁴³⁶.

Seçimlere günler kala Süleyman Demirel’in seçimlere üç gün kala bazı olaylar olabileceğine yönelik açıklamalarına CHP lideri Ordu’da “Demirel, bu olayları biliyor ve söylemiyorsa vatan hainidir” diyerek çıkmıştı. Ecevit; “Eğer 3 gün içinde olaylar olursa bunun hesabını Demirel’den soracağız” diyerek AP liderini hedef

¹⁴³¹ **Milliyet**, 8 Mayıs 1977; **Milliyet**, 9 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1977; **Tercüman**, 8 Mayıs 1977; **Tercüman**, 9 Mayıs 1977.

¹⁴³² **Milliyet**, 15 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1977.

¹⁴³³ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1977; **Milliyet**, 16 Mayıs 1977; **Tercüman**, 16 Mayıs 1977.

¹⁴³⁴ **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1977; **Milliyet**, 22 Mayıs 1977; **Milliyet**, 23 Mayıs 1977; **Tercüman**, 22 Mayıs 1977; **Tercüman**, 23 Mayıs 1977.

¹⁴³⁵ **Tercüman**, 29 Mayıs 1977; **Tercüman**, 30 Mayıs 1977; **Milliyet**, 29 Mayıs 1977; **Milliyet**, 30 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1977.

¹⁴³⁶ **Milliyet**, 2 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1977; **Tercüman**, 2 Haziran 1977.

göstermişti¹⁴³⁷. 3 Haziran tarihli gazetelerin ana sayfalarındaki en önemli haber Süleyman Demirel'in CHP liderine Taksim Meydanı'nda yapacağı miting esnasında suikast girişimi yapılacağına ilişkin gönderilen gizli mektuptu¹⁴³⁸. CHP liderinin Taksim Meydanı'nda düzenlediği miting büyük bir kalabalık eşliğinde ve olaysız bir şekilde gerçekleşmişti. Yoğun ilgi karşısında Bülent Ecevit; *"Halk düzeni değiştirmeye karar verdi, ben durulasam bile beni aşar"* diyerek coşkulu kalabalığa seslenmişti. Aynı zamanda *"Biz kırk bin zengini daha çok zengin eden değil, kırk milyon yurttaşımızı refaha kavuşturan bir düzen getireceğiz"* sözleriyle Taksim Meydanındaki seçmen kitlesine kurmak istediği düzen değişikliğini anlatmıştı¹⁴³⁹.

AP'nin seçim kampanyası Cenajans adındaki reklam şirketi tarafından yürütülmüştü. Reklam şirketi, *"Zühtü"*¹⁴⁴⁰ şarkısından esinlenerek *"Komünistlere Kanma Zühtü"* uyarlamasıyla *"Demirel Evinizde"* adında ses kaseti hazırlamıştı. Bununla birlikte dönemin ulusal gazetelerine de siyasal reklam verilmişti¹⁴⁴¹. Reklam Ajansı tarafından *Hürriyet* gazetesine 21 adet¹⁴⁴² reklam verildiği belirtilmekle birlikte *Tercüman*'a 17, *Milliyet*'e 18 reklam verilmişti¹⁴⁴³. Adalet Partisi; AP Takvimi, 1 milyon adet AP bayrağı, Kırat kumaşları, fanilalar, her boyutta Süleyman Demirel resimleri, Menderes pankartlarını propaganda malzemesi olarak hazırlamıştı. Bir kısmı özel kişilerce hazırlanarak partiye bağışlanan sayısız kâğıt ve metal rozetlerle birlikte seçim otobüsü de kampanya sürecinde kullanılmıştı¹⁴⁴⁴.

Adalet Partisi'nin 1977 seçimleri için hazırladığı afiş ve sloganları şöyledir: *"Anarşiye, bölücülüğe, yıkıcılığa karşıyız", "Milliyetçiyiz güçlüyüz", "AP büyük Türkiye", "Herkes Emeklilik", "Esnaf ve sanatkârın hizmetinde", "İşçi haklarının ve her sendikacılığın teminatıyız", "Müslümanlığa hizmet siyaset için değil, Allah rızası için yaparız", "Herkes iş, herkese ev, herkese okul", "Milliyetçiyiz, inançlıyız, yapıcıyız", "Her köye elektrik", "Komünizme"*

¹⁴³⁷ *Milliyet*, 1 Haziran 1977; *Tercüman*, 1 Haziran 1977.

¹⁴³⁸ *Tercüman*, 3 Haziran 1977; *Milliyet*, 3 Haziran 1977; *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1977.

¹⁴³⁹ *Milliyet*, 4 Haziran 1977; *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1977.

¹⁴⁴⁰ "Zühtü" adlı propaganda plağı Öztürk Serengil tarafından seslendirilmiştir". <https://www.youtube.com/watch?v=Pb7qJ65wQ9Q>. (Erişim Tarihi: 29.08.2024)

¹⁴⁴¹ *Cumhuriyet Ansk. C.3*, s.418; Özkan, a.g.e., s.45.

¹⁴⁴² Doğan Duman-Serçin Sun İpekşen, Türkiye'de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002), *Turkish Studies*, V.8/7Summer 2013, s.126. https://gcris.ieu.edu.tr/bits_trea /20.500.14365/4429/1/3487.pdf. Aziz, a.g.e., s.86

¹⁴⁴³ *Milliyet*, 15 Mayıs 1977; *Milliyet*, 4 Haziran 1977; *Tercüman*, 15 Mayıs 1977; *Tercüman*, 4 Haziran 1977.

¹⁴⁴⁴ *Yankı*, 30 Mayıs-5 Haziran 1977, S.324, s.4

*hayır”, “Seçim için değil, rejim için”, “Adalet dağıtımına sürat”, “Türkiye bölünmez bir bütündür”*¹⁴⁴⁵.

İlhan Selçuk 1977 Türkiye’inde AP’nin seçim beyannamesini “*özgürlük düşmanlığı*” olarak nitelendirmişti¹⁴⁴⁶.

Adalet Partisi seçim kampanyası için mor afişler tasarlamıştı. Afişlerin rengi *Milliyet* tarafından ele alınan konulardan biriydi. Gazetenin “*Mizah*” köşesinde şehrin her tarafını mor afişlerin kapladığı anlatılmıştı. Selçuk Erez bu afişlerin son günlerde yurdun durumunu anlattığını Tefvîk Fikret’in; “*suyul-i ateş ü ham dalga alga çalkalanıyor. Barut dumanları altında her taraf mosmor!*” sözleriyle açıklamıştı¹⁴⁴⁷. AP’nin mor afişlerini değerlendiren bir başka gazeteci Hıfzı Topuz her rengin bir dili olduğunu belirttiği yazısında mor rengin dinsel akımların simgesi ve hayalciliğin simgesi olduğunu açıklamıştı¹⁴⁴⁸. Siyasal propagandadaki çeşitliliğin sokaklara yansıdığı bu dönemde *Milliyet* gazetesi siyasi partilerin 1977 yılı seçimlerinde yoğun bir şekilde afiş çalışmasına önem verildiğini “*afiş çalgınlığı yüzünden bu yılki seçimler tüm öncekileri geride bıraktı*” cümlesiyle açıklamıştı¹⁴⁴⁹.

Süleyman Demirel seçimlere giderken bir takım iş birliği girişimlerinde bulunarak merkez sağ oyları toplamayı hedeflemişti. MHP ile iş birliği kurmak istemesinin nedeni bunlardan biriydi. MHP’yle işbirliği çalışmasının dışında eski DeP’in ileri gelenlerinden Celal Bayar’a istediği listeden aday gösterme teklifi yapılmıştı. Celal Bayar dışında Osman Bölükbaşı’ndan da propaganda konuşmalarında AP’ye destek olması istenmişti. Ancak bu girişimlerin hepsi de olumsuz sonuçlanmıştı. Demirel’in bu girişimleri *Milliyet* tarafından “*AP’nin Taktik Hataları*”¹⁴⁵⁰ olarak değerlendirilirken, *Cumhuriyet* “*denize düşen yılan sarılır*”¹⁴⁵¹ atasözüyle açıklamıştı. Süleyman Demirel, MHP’nin red cevabına rağmen, Aydın Menderes ve Rasim Cinisli’nin AP’ye girmesi sebebiyle düzenlenen törende

¹⁴⁴⁵ *Milliyet*, 14 Mayıs 1977.

¹⁴⁴⁶ İlhan Selçuk, “AP’nin Seçim Beyannamesi”, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1977.

¹⁴⁴⁷ Dr. Selçuk Erez, “AP’nin Mor Afişleri”, *Milliyet*, 18 Mayıs 1977.

¹⁴⁴⁸ Hıfzı Topuz, “Televizyon, Radyo, Basın ve Afiş’le Seçim Savaşları”, *Milliyet*, 26 Mayıs 1977.

¹⁴⁴⁹ Sulhi Dölek, “Afişomania”, *Milliyet*, 28 Mayıs 1977.

¹⁴⁵⁰ Abdi İpekçi, “AP’nin Taktik Hataları”, *Milliyet*, 17 Nisan 1977.

¹⁴⁵¹ Nadi Nadi, “Acele İş”, *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1977.

“MHP’ye çağrımız gönüldendir” sözleriyle seçim öncesinde oyları yükseltme stratejileri denemekteydi¹⁴⁵².

Başbakan Süleyman Demirel henüz seçim kampanyasına başlamadığı günlerde *Tercüman* yazarlarından Nazlı Ilıcak’a verdiği röportajda erken seçim kararını “TBMM’nin zaferi” olarak nitelemiş, CHP’nin ise anarşiyi kışkırtarak ülkeyi bunalıma sürüklemek istediğini iddia etmişti. Demirel röportajın son bölümünde ise milliyetçi düşüncenin geleceği için milliyetçi oyların bölünememesi gerektiğine dikkat çekmişti¹⁴⁵³.

Adalet Partisi seçim kampanyasını en geç açan partilerdendir. AP’nin seçim kampanyasının açılışı 14 Mayıs olarak belirlenmişti. 14 Mayıs 1950 seçimlerinin yıl dönümü sebebiyle bu tarih seçilmiş olup, Süleyman Demirel, Adnan Menderes’in geleneğini devam ettirmek adına ilk seçim konuşmasını da Erzurum’da yapmıştı. *Tercüman* AP’nin seçim kampanyasını “Millet İçin Hesaplaşmaya Gidiyoruz” manşeti ile duyurmuştu. Demirel, “Bu günü millet zaferinin yeni bir başlangıcı sayıyoruz” sözleriyle açtığı seçim propagandasının ilk gününde herkesi sandık başına davet etmişti. MSP ve CHP’yi hedef alarak, “MSP’ye verilen oylar CHP’ye verilmiş demektir. CHP’nin de MSP’nin de ülkeye verebileceği bir şey yoktur” sözleriyle halkı AP’de birleşmeye davet etmişti¹⁴⁵⁴. *Tercüman*; “mesele kalabalık mı, işte kalabalık, mesele canlılık mı, işte canlılık, 1973’te olmayan her şey var AP’de Haziran’a giderken”¹⁴⁵⁵ diyerek AP seçim kampanyasının coşkulu başladığına dikkat çekmek istemişti. Nazlı Ilıcak ise AP’nin seçim kampanyasını başlama tarihi olarak özellikle 14 Mayıs’ı seçmesini AP’nin Demokrat Parti felsefesine olan bağlılığı olarak yorumlamıştı¹⁴⁵⁶. *Tercüman*’a göre Süleyman Demirel’in propaganda sürecindeki stratejisi; CHP ve MSP’nin “tehlike” olarak nitelendirilmesi ve “tek parti, tek başına iktidar” mesajıdır¹⁴⁵⁷.

¹⁴⁵² *Milliyet*, 18 Nisan 1977.

¹⁴⁵³ *Tercüman*, 17 Nisan 1977; *Tercüman*, 20 Nisan 1977.

¹⁴⁵⁴ *Tercüman*, 15 Mayıs 1977; *Milliyet*, 15 Mayıs 1977; *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1977.

¹⁴⁵⁵ *Tercüman*, 15 Mayıs 1977.

¹⁴⁵⁶ Nazlı Ilıcak, “14 Mayıs: Halkın Zaferi”, *Tercüman*, 14 Mayıs 1977.

¹⁴⁵⁷ *Tercüman*, 17 Mayıs 1977.

Hızlı bir propaganda sürecine başlayan Süleyman Demirel Samsun'da MSP'nin ciddiye alınacak bir parti olmadığını belirtirken, AP'nin komünizm karşısında bir kale olduğunu ifade etmişti. Seçimlerdeki en büyük rakibi olan CHP'ye yönelik; *"Halk Partisi'ne milletimiz iktidar vermez ama cesaret de vermemelidir"* demişti¹⁴⁵⁸. AP lideri Yozgat ve Kırklareli'nde iki güçlü rakibine yüklenmişti. CHP'nin seçim kampanyasına öfke, tehdit ve hiddetle girdiğini belirten siyasi lider, MSP'nin ise *"safsata savunucusu"* olduğunu iddia etmişti. Amasya ve Tokat'ta da *"Komünizmi tehlike saymayanların, komünizm karşısında tedbir almaları söz konusu olamaz. CHP, devlete silah çekenlerin koruyucusudur"* sözleri ile CHP'yi komünizm sevdalısı olarak yansıtmıştı. Yozgat ve Kırıkkale'de ise MSP'yi *"milli görüş safsatasının savunuculuğunu yapmaktadır"* diyerek eleştirmişti. Sakarya ve Konya'da da MSP'nin *"ne idüğü belirsiz"* safsata olduğunu tekrarlayan Demirel, *"MSP anahtarı her kapıyı açıyorsa anahtar değildir, olsa olsa maymuncuk olur"* sözleriyle rakibine hedef almıştı¹⁴⁵⁹. Hükümet ortağı MSP'yi hedef alamaya devam eden AP lideri, Bolu, Gerede ve Düzce'de yaptığı konuşmalarda; *"Milletin MSP'nin defterini dürmesi gerektiğini"* söylemiş *"MSP, CHP'ye koltuk değneği olmaya hazırlanıyor"* sözleriyle ithamda bulunmuştu. Tekirdağ'da seçimin önemi üzerinde durmuş, *"Milletin oylarını bölmeye hakkınız yok, üç dört milletvekili ile neyi halledeceksiniz, şahıs önemli değil, dava önemli"* diyerek propaganda sürecinde ilk kez MHP'ye yüklenmişti¹⁴⁶⁰. İstanbul ve Trakya gezileri sırasında huzur ve güvenlik temasını işleyen AP lideri *"devletin temeline dinamit atanlara artık dur"* demenin zamanının geldiğini *"sandığa gidin kır atın böğrüne damgayı basın, gecekonduları şehir yapalım"* sözleriyle de seçim vaatlerini açıklamıştı¹⁴⁶¹. Seçim kampanyasını CHP ve MSP üzerinden yürüten Demirel, Trabzon'da da rakiplerini dillendirmişti¹⁴⁶². Ege'de İzmir Konak Meydanı'nda Boğaz Köprüsü şeklinde tasarlanan bir kürsüden İzmir halkına seslenen

¹⁴⁵⁸ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1977; **Milliyet**, 16 Mayıs 1977; **Tercüman**, 16 Mayıs 1977.

¹⁴⁵⁹ **Milliyet**, 17 Mayıs 1977; **Milliyet**, 18 Mayıs 1977; **Milliyet**, 19 Mayıs 1977; **Tercüman**, 17 Mayıs 1977; **Tercüman**, 18 Mayıs 1977; **Tercüman**, 19 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1977.

¹⁴⁶⁰ **Tercüman**, 21 Mayıs 1977.

¹⁴⁶¹ **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1977; **Milliyet**, 20 Mayıs 1977; **Tercüman**, 20 Mayıs 1977.

¹⁴⁶² **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1977; **Tercüman**, 22 Mayıs 1977; **Milliyet**, 22 Mayıs 1977.

Süleyman Demirel siyasi istikrara dikkat çeken bir konuşma yapmıştı. Aydın ve Denizli’de CHP’yi kardeş kavgasını kışkırtanları himaye etmekle suçlamıştı¹⁴⁶³.

1977 seçimlerine giderken Adalet Partisi de dönem dönem şiddete maruz kalmıştı. Uşak’a bağlı Sivaslı ilçesinde düzenlenen açık hava toplantısında AP ve CHP’liler arasında yaşanan kavgada 6 kişi yaralanmıştı¹⁴⁶⁴. Konya, Kayseri, Niğde’de gençlik meseleleri üzerinde duran AP lideri, Karadeniz gezisinde Ordu, Giresun, Çorum’u ziyaret etmişti. Karadeniz gezisinde de seçimlerin bir rejim meselesi olduğuna vurgu yapmış ve milliyetçi düşüncenin temsilcisi olarak AP’ye oy istemişti¹⁴⁶⁵. Gaziantep’teki konuşmasında “*seçimler bir nevi referandumdur*” diyerek seçimlerin önemini hatırlatmıştı¹⁴⁶⁶. Memleketi Isparta’dan sonra Kütahya ve Eskişehir’deki konuşmalarında “*Koalisyon hükümetleri beşikte sallanan çocuğa benziyor*” sözleriyle istikrar vurgusuna yer vererek tek parti iktidarı istediğini açıklamıştı¹⁴⁶⁷. AP lideri Ankara Tandoğan Meydanı’ndaki konuşmasında ise “*Anayasaya bunalımları önleyici tedbirler*” getirilmesi, gerektiğini ifade etmişti¹⁴⁶⁸. Taksim Meydanı’nda konuşan Süleyman Demirel “*CHP içerde aşırı solcuların, dışarda Sosyalist Enternasyonal’in himayesindedir*” diyerek CHP’ye gidecek oyları kendisinde toplamaya çalışmaktaydı. Seçim vaadi olarak dar gelirli ailelere maaş bağlanacağını, İstanbul’a metro ve ikinci boğaz köprüsünün yapılacağını açıklamıştı¹⁴⁶⁹.

MSP ise seçim afişlerinde Necmettin Erbakan’ın resimlerini, İslam dinin tasvir konusundaki hassasiyeti sebebiyle kullanmamıştı. Bununla birlikte parti “*Yeni Devir*” adında bir gazete yayınlarak kampanya sürecini yürütmüştü. MSP’nin 1977 yılı seçimleri için hazırladığı sloganlar şöyledir: “*Önce Ahlak ve Maneviyat*”, “*Montaj değil, Ağır Sanayi*”, “*Köylüyü, işçiyi, memuru, esnafı, dar gelirliyi, faize, vergiye*

¹⁴⁶³ **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1977.

¹⁴⁶⁴ **Milliyet**, 25 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1977; **Tercüman**, 25 Mayıs 1977.

¹⁴⁶⁵ **Tercüman**, 27 Mayıs 1977; **Tercüman**, 28 Mayıs 1977; **Tercüman**, 29 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1977; **Milliyet**, 27 Mayıs 1977; **Milliyet**, 28 Mayıs 1977; **Milliyet**, 29 Mayıs 1977.

¹⁴⁶⁶ **Milliyet**, 30 Mayıs 1977.

¹⁴⁶⁷ **Tercüman**, 26 Mayıs 1977; **Tercüman**, 30 Mayıs 1977.

¹⁴⁶⁸ **Milliyet**, 4 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1977.

¹⁴⁶⁹ **Milliyet**, 2 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1977; **Tercüman**, 2 Haziran 1977.

*ezdirmeyeceğiz”, “Herkes refah”, “Uydu değil, lider Türkiye”, “Yeniden büyük Türkiye”, “MSP pişman etmez”, “Yeni devir: Milli görüş”*¹⁴⁷⁰.

Propaganda sürecine erken başlayan isimlerden biri Milliyetçi Cephe hükümeti ortaklarından MSP lideri Necmettin Erbakan’dır. Parti lideri, Urfa’da yaptığı seçim konuşmasında; daha önceki iktidarların ülkeye tek çivi çakmadıklarını iddia etmiş, *“Erken seçim kararı ağır sanayi hamlesini engellemek için dış danışmanların isteği ile alındı. Ama bu hamleyi kimse durduramayacak, Kıbrıs’ta alınan toprakların zerresi kimseye verilmeyecektir”* diyerek AP ve CHP’yi iş birlikçilikle suçlamıştı. MSP lideri bu sözleriyle ağır sanayi hamlelerini ve Kıbrıs zaferini kendi partisinin başarısı olarak göstermek istemişti.

MSP tarafından düzenlenen mitinglerin isimleri vardı. Örneğin Malatya’da *“Battal Gazi”* mitingi yapan Necmettin Erbakan seçmene *“denenmiş denenmez”*¹⁴⁷¹ diyerek oyları kendi partisinde toplamak isterken, Adıyaman’da düzenlenen *“Milli Sanayi”* mitinginde *“Biz AP gibi yabancı sermayenin trafik memuru değiliz”* sözleri ile AP’yi eleştirmişti. Kırşehir’de düzenlenen *“Anadolu Kalkınma”* mitinginde de *“5 Haziran, gerçek kahramanların vatan sathında meydana çıktığı tarih olacaktır”* diyerek seçimlerin önemini vurgulamıştı¹⁴⁷². Necmettin Erbakan partisnin Düzce’de düzenlediği açık hava toplantısında; *“Bugünkü anarşi, solcu CHP ve renksiz AP materyalistlerinin mahsulüdür. Hak kuvvetten üstündür. Anarşi hastalığının MSP’den başka çaresi yoktur”* sözleriyle rakiplerini eleştirmişti¹⁴⁷³.

Samsun’da konuşan MSP lideri; 1950 yılında DeP’ye oy verenleri MSP’ye oy vermeye davet etmiş, seçimlerden sonra iktidara gelerek; *“CHP ile AP’yi ambara koyacağız”* diyerek partisnin seçimlerden anahtar parti olarak çıkacağı iddiasında bulunmuştu¹⁴⁷⁴. MSP’nin Amasya mitingi olaylı geçmiş, mitingi izlemek için

¹⁴⁷⁰ **Millî Selamet Partisi 1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1977, ss. 3 - 9; **Milliyet**, 21 Nisan 1977.

¹⁴⁷¹ **Tercüman**, 24 Nisan 1977.

¹⁴⁷² **Tercüman**, 25 Nisan 1977; **Tercüman**, 27 Nisan 1977. **Milliyet**, 25 Nisan 1977; **Milliyet**, 27 Nisan 1977.

¹⁴⁷³ **Milliyet**, 1 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1977.

¹⁴⁷⁴ **Milliyet**, 8 Mayıs 1977; **Tercüman**, 8 Mayıs 1977.

Samsun'dan gelen MSP'li gençlerin bulunduğu otobüse ateş açılmış, bir genç başından ağır yaralanmıştı¹⁴⁷⁵. Adapazarı'nda düzenlenen “Yeniden Büyük Türkiye” mitinginde de komünizmin ancak maneviyatla önlenebileceğini ifade etmişti¹⁴⁷⁶. Uşak, Afyon ve Denizli'de CHP ve AP'nin Amerikalılara yaranmak için birbirleri ile yarıştıklarını iddia ettikten sonra Ecevit'in haşhaş ekimi yasağının devamını istediğini ancak partisinin direnmesiyle bu yasağın kaldırıldığını belirtmişti. Manisa ve Aydın'da dış politika üzerinde duran Erbakan, “MSP kendi hükümetini kurduğu zaman pasif bir dış politika takip etmeyecektir, huzurun tesisi MSP'nin görevidir” demişti¹⁴⁷⁷. Partisinin Bilecik, Eskişehir, Gaziantep, Kilis, Antakya'dan sonra Karadeniz bölgesinde Trabzon, Rize, ordu, Giresun'da düzenlediği mitinglerde konuşan Erbakan, MSP'nin seçimlerde kilit parti olacağı iddialarını sürdürmüştü. Karadeniz turunda “Tesbih çeken elle tetik çeken bir tutan zihniyete imkân verilmemelidir” demiş Ünye'de ise “Her köye camii, her köye Kur'an kursu her ilçeye imam hatip okulu” yapılacağına yönelik seçim vaadinde bulunmuştu¹⁴⁷⁸. MSP lideri Isparta'da CHP ve AP'nin ülkeyi fakir bıraktıklarını öne sürmüş, “İnançlı insanların yeri MSP bayrağının altıdır” diyerek seçmeni partisine davet etmişti¹⁴⁷⁹. MSP ve AP'nin Isparta'da düzenlediği mitingin aynı güne denk gelmesiyle iki grup arasında olaylar yaşanmış ve 4 MSP'li yaralanmıştı. MSP lideri Tokat'ta da Demirel'e hedef göstererek seçim kampanyası sürecinde en saldırgan tutumu AP'nin gösterdiğini ileri sürmüştü¹⁴⁸⁰. MSP lideri, İstanbul'un fethinde kullanılan kadırgalardan ilhamla tasarlanan bir sahneden Taksim Meydanı'na hitap etmişti. Levent ve Mehter giysili MSP'lilere konuşan Erbakan, “Ömrüm Demirel ve Ecevit'e hocalık yapmakla geçti. Ama ikisinden de hayır yok” sözleriyle rakiplerini hedef almıştı¹⁴⁸¹. MSP'nin olaylı geçen bir diğer mitingi ise Mardin'de yaşanmıştı. Gezi sürecinde iki kez çatışma

---

¹⁴⁷⁵ **Milliyet**, 28 Nisan 1977.

¹⁴⁷⁶ **Tercüman**, 9 Mayıs 1977.

¹⁴⁷⁷ **Milliyet**, 10 Mayıs 1977; **Milliyet**, 11 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1977; **Tercüman**, 10-11 Mayıs 1977; **Tercüman**, 11 Mayıs 1977.

¹⁴⁷⁸ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1977; **Milliyet**, 15 Mayıs 1977; **Milliyet**, 21 Mayıs 1977; **Tercüman**, 15 Mayıs 1977; **Tercüman**, 21 Mayıs 1977.

¹⁴⁷⁹ **Milliyet**, 26 Mayıs 1977.

¹⁴⁸⁰ **Tercüman**, 29 Mayıs 1977; **Milliyet**, 29 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1977.

¹⁴⁸¹ **Milliyet**, 30 Mayıs 1977.

çıkılmış 40 civarında araç tahrip edilmiş Erbakan ve gazeteciler ise uzun süre mahsur kalmışlardı¹⁴⁸². Son seçim konuşmalarını Erzurum ve Erzincan gibi illerde yapan Necmettin Erbakan sanayi üzerinde durarak “*Erzurum’da elektronik sanayii, Oltu’da gübre fabrikası, Tortum’da yün kumaş fabrikası*” kuracaklarını vaat etmişti¹⁴⁸³.

MHP 1977 seçimlerinde “*Komşusu Aç iken Tok Yatan Bizden Değildir*” temasıyla ön plana çıkmıştı¹⁴⁸⁴. MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak kampanya süreciyle ilgili; “*Gelirimiz gene gençlerimizin mütevazı bağışları ve işçilerimizin sınırlı imkânlarından ayırdıkları paralar. Seçim arabasını ihtiyacımızı giderdik genel başkanınıza bir araba aldık*” demişti. Partinin propaganda afişleri; “*Komünizmi CHP besler, AP seyreder, MSP affeder, MHP ezer!.*”, “*Milli Devlet, güçlü iktidar*”, “*Kurtuluş Türkes’te*”, “*Gecekonduya tapu, köylüye toprak MHP ile gerçekleşti*” şeklindeydi¹⁴⁸⁵.

Seçim kampanyasını 15 Mayıs günü Çorum’da açan MHP lideri Alpaslan Türkeş, “*Tarihin bu dönüm noktasında, Türk milleti, Türk devleti, idealist, fedakâr evlatlarını bir kurtuluş hareketine çağırıyor*” sözleri ile oy istemişti¹⁴⁸⁶. Seçim gezisinin ikinci gününde Tokat’ta konuşan MHP lideri ise “*tek bir partinin iktidara gelmesinin mümkün olmadığını*” belirterek “*5 Haziran’dan sonra AP-MHP koalisyonu olabilir, ancak biz başa güreşiyoruz*” iddiasında bulunmuştu¹⁴⁸⁷. Erzurum’da “*Haçlı seferi olarak gördüğümüz AET hareketini ancak MHP iktidarı ile durdurabilir*” diyen Alpaslan Türkeş Elazığ’da “*bu milleti bu vatani kimseye paylaştırmayacağız, böldürmeyeceğiz onun için Allah bir devlet bir bayrak bir vatan bir diyoruz*” milli birlik vurgusu yapmıştı¹⁴⁸⁸. Kayseri’de milli savaş sanayisinin geliştirilmesi gerektiği üzerinden konuşma yapan MHP lideri, Kırşehir’den sonra gittiği Niğde’de (Hacıbektaş) MHP konvoyu karşıt görüşlülerin saldırısına uğramıştı.

¹⁴⁸² **Milliyet**, 31 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1977.

¹⁴⁸³ **Milliyet**, 2 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1977; **Tercüman**, 2 Haziran 1977.

¹⁴⁸⁴ Cemal Altan, “Genel Seçimler - Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005, C.3, S:12, s.65.

¹⁴⁸⁵ **Milliyet**, 14 Mayıs 1977.

¹⁴⁸⁶ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1977; **Milliyet**, 16 Mayıs 1977; **Tercüman**, 16 Mayıs 1977.

¹⁴⁸⁷ **Milliyet**, 17 Mayıs 1977; **Tercüman**, 17 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1977.

¹⁴⁸⁸ **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1977; **Milliyet**, 19 Mayıs 1977; **Milliyet**, 20 Mayıs 1977; **Tercüman**, 19 Mayıs 1977; **Tercüman**, 20 Mayıs 1977.

Türkeş sekiz günlük seçim turunun ilk etabını tamamladıktan sonra düzenlediği basın toplantısında partisinin 1981 seçimlerinde tek başına iktidar olacağını açıklamıştı¹⁴⁸⁹. Seçim turunun ikinci bölümünde Hatay ve Kahramanmaraş'taki konuşmalarında “*Komünizmin baş hamisi CHP'dir*” iddiasında bulunan Alpaslan Türkeş, Beypazarı ve Çankırı'da “*Milli Devlet*” temasını işlemişti¹⁴⁹⁰. 1 Haziran günü Beyazıt Meydanı'nda düzenlenen mitingde ise “*CHP, DİSK'in neyin karşılığında kendilerini destekleyeceğini açıklamalı*” diyerek 1 Mayıs Taksim olayları ile ilgili CHP ve DİSK'i hedef göstermişti¹⁴⁹¹.

DeP kampanya sürecini özellikle “*yolsuzluk*”, “*vurgun*”, “*anarşi*” temalarını kullanarak yönetmişti. Parti 330. 000 afişle birlikte iki tane de broşür bastırmıştı. İlk olarak “*İpler Kimin Elinde*” adlı broşürle Demirel'in Mason olduğuna yönelik propaganda geliştirilirken, “*Siyasi Ölümler Müzesi*” adlı broşürde AP'yi destekleyen eski politikacıların önceden AP ile ilgili eleştirilerine yer verilmişti¹⁴⁹². DeP seçim kampanyasını özellikle AP eleştirisi üzerinden yürütmüştü. Parti lideri Ferruh Bozbeyli, Samsun'da “*Demirel yeniden başbakan olursa, komünizm 50 yıl değil 150 yıllık yol alır*” sözleriyle AP'yi eleştirirken, Trabzon'da AP ve MSP'nin sermaye çevrelerinden para alarak seçim kampanyası yürüttüklerini ileri sürmüştü¹⁴⁹³. İstanbul, Silivri, Manisa, Çanakkale gibi seçim bölgelerindeki konuşmalarda ise seçim güvenliği üzerine durulmuştu¹⁴⁹⁴.

CGP seçim kampanyasında toplam baskı sayısı bir milyonu bulan Atatürkçülük, sosyal adalet, huzur, güven, refah temalı altı adet afiş kullanmıştı¹⁴⁹⁵. CGP lideri Turhan Feyzioğlu ise partisinin İzmir Merkez İlçe Kongresi'nde yaptığı

¹⁴⁸⁹ **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1977; **Milliyet**, 24 Mayıs 1977; **Tercüman**, 24 Mayıs 1977.

¹⁴⁹⁰ **Tercüman**, 26 Mayıs 1977; **Tercüman**, 29 Mayıs 1977; **Milliyet**, 26 Mayıs 1977; **Milliyet**, 29 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1977.

¹⁴⁹¹ **Milliyet**, 2 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1977; **Tercüman**, 2 Haziran 1977.

¹⁴⁹² **Milliyet**, 20 Mayıs 1977; **Yankı**, 30 Mayıs-5 Haziran 1977, S.324, s.5.

¹⁴⁹³ **Milliyet**, 21 Mayıs 1977; **Milliyet**, 22 Mayıs 1977; **Milliyet**, 23 Mayıs 1977; **Tercüman**, 21 Mayıs 1977; **Tercüman**, 22 Mayıs 1977; **Tercüman**, 23 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1977.

¹⁴⁹⁴ **Tercüman**, 11 Nisan 1977; **Tercüman**, 10 Mayıs 1977; **Tercüman**, 31 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1977; **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1977; **Milliyet**, 11 Nisan 1977; **Milliyet**, 10 Mayıs 1977; **Milliyet**, 31 Mayıs 1977.

¹⁴⁹⁵ **Yankı**, 30 Mayıs-5 Haziran 1977, S.324, s.5

konuşmada; anarşi ve şiddet olaylarını önleyecek tek partinin CGP olduğunu ileri sürmüştü¹⁴⁹⁶. Kayseri, Trabzon, Çorum’da düzenlenen açık hava toplantılarında CHP’nin tek başına iktidara gelemeyeceği iddia edilmişti. Erzurum’da ülkedeki gerginlik ortamını AP ve CHP’nin yarattığı ileri sürerek rakiplerini hedef alan parti lideri, Mersin’deki konuşmasında hayat pahalılığı üzerinde durmuştu¹⁴⁹⁷.

Seçimlere katılan bir diğer parti TBP; “*Özgür bağımsız ve demokratik Türkiye yolunda Birlik*” adlı seçim beyannamesi, 20 bin afiş ve Almanya’da hazırlatılan balonları propaganda malzemesi olarak kullanmıştı. TBP’nin seçim sloganları ise şu şekildeydi: “*Toprak ağalığına son, sömürüye paydos*”, “*İşçiler sendika yönetimine sendika ağalığına son*” *Akdeniz Akdenizlilerin olmalıdır*”, “*Ne NATO ne VARŞOVA Bağımsız bloksuz Türkiye*”, “*Herkese iş köylüye toprak halka hürriyet*”. Yetersiz bütçeye sahip olan parti, kampanya sürecinde daha etkili olduğunu düşündükleri ev sohbetlerine önem vermişti¹⁴⁹⁸.

Özellikle kahve toplantılarına önem veren TİP, propaganda malzemesi olarak 400 bin afiş, 4 milyon bildiri, 100 bin seçim bildirisi hazırlamıştı. Bunun dışında hazırladığı “*Görev*” adında haftalık bir dergi kampanya sürecine dâhil etmişti. Türkiye İşçi Partisi Başkanı Behice Boran, Kasımpaşa açık hava toplantısında; “*İşçi sınıfı ve emekliler, tüm sermaye politikacılarından ve Demirel’den hesap soracaktır*” diyerek AP’yi hedef göstermişti. Amasya’da konuşan Behice Boran “miting alanlarını dolduran halk şimdiden CHP’nin çizgisini aşmaktadır. CHP halk kitlelerinin önünde değil, arkasından gitmektedir” sözleriyle CHP’nin sol anlayışını eleştirmişti¹⁴⁹⁹.

Ali Gevgilili 1977 seçimlerinin 1945’lerden sonra en stratejik seçim olduğunu değerlendirmişti¹⁵⁰⁰. 1970’ler Türkiye’sinin siyasi istikrar aradığı bu günlerde gazetelerde 1977 seçimleri ile tek parti yönetiminin kurulma ihtimali tartışılmıştı. Buna yönelik Abdi İpekçi 5 Haziran seçimlerinde tek partinin sandıktan

¹⁴⁹⁶ **Tercüman**, 11 Nisan 1977; **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1977; **Milliyet**, 11 Nisan 1977.

¹⁴⁹⁷ **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1977; **Milliyet**, 17 Mayıs 1977; **Milliyet**, 30 Mayıs 1977; **Tercüman**, 17 Mayıs 1977; **Tercüman**, 30 Mayıs 1977.

¹⁴⁹⁸ **Yankı**, 30 Mayıs-5 Haziran 1977, S.324, s.4.

¹⁴⁹⁹ **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1977; **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1977.

¹⁵⁰⁰ Ali Gevgilili, “En “Stratejik” Seçim, Bu”, **Milliyet**, 7 Nisan 1977.

çıkamayacağına yönelik çıkarımda bulunmuştu. AP ve CHP dışında en çok oyu MSP'nin alacağını öngören gazeteci, hükümeti kurmakta AP'yi daha şanslı görmekteydi¹⁵⁰¹. İpekçi bir başka yazısında da 1977 seçimlerinden MSP'nin anahtar parti olacağı iddiasını sürdürmekteydi¹⁵⁰². *Tercüman* ise AP-MHP ortaklığını savunmaktaydı. Koalisyon hükümeti ihtimalini güçlü gören gazete, CHP'nin tek başına iktidar olamayacağını ifade etmişti¹⁵⁰³.

Milliyet gazetesi Ecevit'in başında olduğu CHP'yi destekleyen yayın siyaseti izlemişti. Bu bağlamda 1977 genel seçimlerinde CHP politikası ve Ecevit'in söylemleri üzerinden haber üretimi yapmıştı. Kampanya sürecinde CHP liderini ön plana çıkaran gazete değerlendirmelerinde de CHP adına kamuoyu oluşturmayı amaçlamıştı. Abdi İpekçi henüz seçim kampanyasının başlamadığı günlerdeki bir değerlendirmesinde Demirel döneminde yaşanan şiddet eylemleri sonucunda yaşanan ölümlere dikkat çekerek halkın oy kullanırken bu hassasiyete dikkat ederek oy kullanmasını istemişti¹⁵⁰⁴. Gazetecinin bu sözleri örtük anlamda CHP propagandası yaptığını göstermekteydi.

Abdi İpekçi seçim kampanyasına erken başlayan Ecevit'in mitinglerine olan ilgiyi değerlendirdiği yazısında meydanlardaki yoğunluk ve heyecanın dışında özellikle kadın ve gençlerin CHP'ye olan ilgisini ön plana çıkarmaktaydı. Seçim rüzgârının CHP'den yana estiğini ifade eden gazeteci CHP'ye yönelik yoğun bir ilgi olduğu algısı oluşturmak istemişti¹⁵⁰⁵.

Abdi İpekçi seçimlere günler kala Bülent Ecevit'in kazanamaya çok yakın olduğunu anlatan bir yazı kaleme almıştı. CHP liderinin Türkiye'nin değişen koşullarından akıllı bir şekilde yararlandığını belirten yazar, bilinçlenen toplumun CHP'de inandırıcılık ve güven bulduğunu ifade eder. Bu doğrultuda CHP'nin sadece kentlerden değil kırsaldan da oy topladığını belirtmişti¹⁵⁰⁶. *Milliyet* yazarlarından

¹⁵⁰¹ Abdi İpekçi, "Erken Seçim İçin Erken Tahminler 1", **Milliyet**, 11 Nisan 1977.

¹⁵⁰² Abdi İpekçi, "Erken Seçim İçin Erken Tahminler2", **Milliyet**, 12 Nisan 1977.

¹⁵⁰³ Mukbil Özyörük, "Ecevit'i İktidara Kim Getirecek", **Tercüman**, 7 Mayıs 1977.

¹⁵⁰⁴ Abdi İpekçi, "116 Ölü, 2977 Yaralı ve Seçimler", **Milliyet**, 13 Nisan 1977.

¹⁵⁰⁵ Abdi İpekçi, "Seçim Gezileri", **Milliyet**, 19 Nisan 1977.

¹⁵⁰⁶ Abdi İpekçi, "Etkili ve Etkisiz Taktikler", **Milliyet**, 30 Mayıs 1977.

Mümtaz Soysal seçimlerde CHP'nin kazanacağını belirterek, Demirel hükümetini “Zorbalığın Son Günleri” olarak nitelendirmişti¹⁵⁰⁷. CHP adına olumlu haber üretiminin dışında gazetede bir diğer söylem ise oyların büyük partilerde toplanmasıdır. Seçimlere günler kala seçmene seslenen Burhan Felek, küçük partilere oy verilmemesi çağrısında bulunmuştu. “Atatürk’e karşı, cumhuriyet rejimine karşı olanlara oyunuzu vermeyiniz” çağrısıyla CHP’ye oy istemekteydi¹⁵⁰⁸.

Milliyet benimsediği yayın siyasetinde CHP’ye yönelik olumlu haber üretimi yapmakla birlikte rakip parti AP’yi ötekileştiren dil kullanmamayı tercih etmişti. Bu bağlamda değerlendirildiğinde gazetenin dili, izlediği yayın politikası *Tercüman* ve *Cumhuriyet*’e göre daha ılımlıdır.

AP ideolojisinin net ve açık bir şekilde karşısında duran *Cumhuriyet* gazetesi 1977 genel seçimlerinde CHP propagandası yürütmüştü. Ecevit’in seçim gezilerinde sık sık şiddet olaylarıyla karşı karşıya kalması *Cumhuriyet*’te geniş yer bulmuştu. CHP liderine yapılan saldırılar Nadir Nadi tarafından “gözdağı politikası” olarak değerlendirilmişti¹⁵⁰⁹. Uğur Mumcu ise “27 Mayıs 1960’dan önce Uşak’ta İsmet Paşa’nın başına atılan taş, Demokrat Parti’nin mezar taşı olmuştu. Niksar’da, Şiran’da, Erzincan’da Ecevit’e atılan taşlar da cephe partilerinin mezar taşları olacaktır” sözleriyle olaylarla ilgili sağ partileri sorumlu tutmuştu¹⁵¹⁰. *Cumhuriyet* bir başka değerlendirmesinde de “Ecevit’e kurşun sıkanlar, umudun düşmanlarıydı. CHP konvoyunu taşıyanlar, taşlattıranlar, demokratik seçimlerden artık umudunu kesenlerdir” şiddete yönelik tepkisini sürdürmüştü¹⁵¹¹. Ele alınan köşe yazılarında CHP’nin yanında duran gazete, hem Ecevit’i mağdur olarak ön plana çıkarmakta hem de sağ partilere yönelik olumsuz haber üretimi yapmaktaydı.

Uğur Mumcu, CHP’nin Karadeniz seçim bölgesindeki gezisini değerlendirerek Ecevit’in gezilerinin ilgi gördüğünü ön plana çıkarmıştı. Gazeteci CHP’nin iktidara yürüdüğünü; “Önceki gün CHP Genel Başkanı Ecevit’in Ordu ve Giresun gezisini

¹⁵⁰⁷ Mümtaz Soysal, “Zorbalığın Son Günleri”, **Milliyet**, 31 Mayıs 1977,

¹⁵⁰⁸ Burhan Felek, “Haydi Hayırlısı”, **Milliyet**, 4 Haziran 1977.

¹⁵⁰⁹ Nadir Nadi, “Gözdağı Politikası”, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1977.

¹⁵¹⁰ Uğur Mumcu, “Bu Kanda Boğulacaklar”, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1977.

¹⁵¹¹ “Umut Düşmanları”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1977.

izlerken düşünüyordum: Eğer bu kalabalıklar, bu coşkun insan seli, bu devrimci gençler, Ecevit'in arabasının önünü kesen bu kadınları bu kasketli köylüler. CHP'nin iktidara geldiğini göstermiyorsa, o zaman ülkemizde çok başka türden göstergeler aramak gerekir. Evet, belli oluyor artık; 6 Haziran günü CHP iktidardadır”¹⁵¹² sözleriyle ifade etmişti.

5 Haziran günü Milliyetçi Cephe iktidarına son verilemezse baskı korku ve şiddetin “Demokles kılıcı” gibi toplumun başında sallanacağını ifade eden Cumhuriyet, MC iktidarından kurtulmak isteyenlerin baskılara boyun eğmeden sandığa gitmesini istemişti¹⁵¹³. Nadir Nadi de kampanya sürecinde AP'nin “vurucu gücü” MHP'ye dayanarak kampanya boyunca meşru olmayan yöntemlerle CHP karşısında savaşım vermeye çalıştığını ileri sürmekteydi. Halkın “iki yıldır başımıza musallat olan Cephe iktidarını” değiştirmek istediğini ifade ederek herkesi sandığa davet etmekteydi¹⁵¹⁴. Oktay Akbal da “Yarın oy devrimi yapacağız”¹⁵¹⁵ sözleriyle CHP iktidarını umutla beklemekteydi.

1977 seçimlerini referandum niteliği yükleyen Cumhuriyet, sol oyların CHP'de toplanacağı düşüncesindedir¹⁵¹⁶. İzlediği politikayla CHP adına söylemler üreterek, açıkça CHP adına halkı sandığa davet etmiş, aynı zamanda sağ partileri öteki rolünde yer vererek olumsuz haber üretimi gerçekleştirmişti.

Milliyetçi bir yayın politikası izleyen Tercüman 1977 seçimlerinde AP'nin en büyük destekçilerinden biri olmuştu. Güneri Cıvaoğlu CHP'nin “yoğun, hızlı ve hırçın” bir seçim kampanyası başlattığını belirttiği yazısında AP'nin kampanyaya henüz başlamamış olmasına dikkat çekmişti. CHP'nin meydanlarda, gazete sayfalarında, siyaset sahnesinde bir monolog gerçekleştirdiği düşüncesindeydi¹⁵¹⁷. Nazlı Ilıcak CHP'nin her yerde; “İktidara gelince hesap soracağız” sloganları attığını, bu sloganın altında düşmanlık yattığını ifade etmektedir. “Bir elinde barış güvercini

¹⁵¹² Uğur Mumcu, “Üç Gün Kaldı”, Cumhuriyet, 2 Haziran 1977.

¹⁵¹³ “Üç Gün Sonra”, Cumhuriyet, 2 Haziran 1977.

¹⁵¹⁴ Nadir Nadi, “Büyük Görev”, Cumhuriyet, 4 Haziran 1977.

¹⁵¹⁵ Oktay Akbal, “Yeni Bir Dönem Başlarken”, Cumhuriyet, 4 Haziran 1977.

¹⁵¹⁶ “Referandum”, Cumhuriyet, 20 Nisan 1977.

¹⁵¹⁷ Güneri Cıvaoğlu, “AP'nin Açması Gereken Pencere”, Tercüman, 19 Nisan 1977.

tutarken, diğeriyle tehditler savuran Ecevit, CHP'liyi savcı ve diğelerini sanık mevkiine koymak suretiyle Türk'ü, Türk'e düşman etmekte" diyerek Ecevit'in kışkırtma ve düşmanlık politikası izlediğini iddia etmişti¹⁵¹⁸.

AP liderinin seçim propagandasının ilgi gördüğünü ön plana çıkaran *Tercüman* özellikle Karadeniz gezisinin yoğun ilgiyle karşılandığını yayın akışında yer vermişti. Gazete AP'nin Karadeniz gezisini; "Karadeniz bir başkaydı dün. Ege kalabalığından sonra alınan ana duası, yerini "hamsi bereketi" misali korkunç bir insan seline bırakıyordu. Karadeniz de fırtına değil kasırga vardı sanki" şeklinde ele almıştı¹⁵¹⁹. *Tercüman* seçimlere günler kala tek bir partinin iktidar olamayacağını açıklamakla birlikte¹⁵²⁰ seçimin belirsizliğini "1977 seçimlerine heyecansız mı gidiyoruz? Kesinlikle hayır. Karşılaşma sürpriz, taktik yok ama. Maç kader maçı"¹⁵²¹ sözleriyle açıklamıştı. Ahmet Kabaklı ise "5 Haziran Milliyetçi iktidarın millet iradesiyle görev tayini günü olacaktır. 5 Haziran tıpkı 1950'nin 14 Mayıs'ına benzeyecektir. Bu seçimlerde millet, CHP'ye dürüst ve faydalı muhalefet olmanın yol ve metotlarını gösterecektir" sözleriyle AP'nin sandıktan çıkacağına yönelik kamuoyu oluşturmaktaydı. Sadece AP ve MHP'nin İstanbul'da düzenledikleri mitingde bile tüm İstanbul halkının miting alanlarına gittiğini bir gösterge olarak kabul eden Kabaklı, Ecevit'in iktidara gelmesini "hayal" olarak değerlendirmişti. Tek başına değilse de AP'nin MHP ile birlikte hükümeti kuracağını, AP ve MHP iktidarının komünistliği, bölücülüğü, sınıfçılığı yok edeceğini ileri sürmüştü¹⁵²².

1977 seçimlerinde hiçbir partinin tek başına iktidar olamayacağı düşüncesinde olan *Tercüman* AP'yi desteklemişti. Solun iktidara gelemeyeceğini iddia eden gazete AP'nin tek başına değilse de MHP ile birlikte hükümet kuracağını ortaya koymuş ve oyların sağda birleşmesini istemişti. CHP'ye yönelik de haber üretimine yer vererek CHP'nin seçim kampanyasını olumsuz göstermeyi hedeflemişti.

¹⁵¹⁸ Nazlı Ilıcak, "Hesap Soracağız", *Tercüman*, 24 Mayıs 1977.

¹⁵¹⁹ *Tercüman*, 29 Mayıs 1977.

¹⁵²⁰ Mukbil Özyörük, "Gene Koalisyon Olacaksa", *Tercüman*, 24 Mayıs 1977.

¹⁵²¹ Güneri Cıvaoglu, "Seçim Meydanı Tabloları", *Tercüman*, 22 Mayıs 1977.

¹⁵²² Ahmet Kabaklı, "Milliyetçi İktidar", *Tercüman*, 3 Haziran 1977.

Gazeteler farklı düşünce yapılarına hizmet etmekle birlikte benimsedikleri yayın siyaseti çerçevesinde seçmeni sandığa davet etmişlerdi. *Tercüman*, 5 Haziran günü “*Haydi Sandık Başına! Karar Gün Kader Günü*” *Cumhuriyet*, “*Türk halkı için görev günü*”, *Milliyet*; “*Korkmadan, Yılmadan Sandık Başına*” manşetlerini kullanarak seçmene seslenmişti¹⁵²³.

1.2. 1977 Yılı Genel Seçim Sonuçları ve Seçimler Sonrası Siyasi Durum

Barajsız d'Hont Sisteminin uygulandığı 1977 seçimlerine AP, CHP, CGP, Demokratik Parti, MHP, MSP, TBP, Tıp katılmış olup, Meclise AP, CHP, CGP, Demokratik Parti, MHP, MSP girebilmişti¹⁵²⁴. 5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçimlerinde Partilere Göre Oyların Dağılımı şu şekildedir:

Seçmen Sayısı	21. 207. 303		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	15.358. 210		
Seçime Katılım Oranı	%72.4		
Geçerli Oy Sayısı	14.827.172.		
Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AP	5. 468. 202	36,9	189
CHP	6. 136. 171	41,4	213
CGP	277. 713	1,9	3
DeP	274. 484	1,8	1
MHP	951 544	6,4	16
MSP	1.269.918	8,6	24
TBP	58. 540	0,4	-
TİP	20. 565	0,1	-
Bağımsız	370. 035	2,5	4
Toplam MV. Sayısı	450		
Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu, Karar No: 1507, Resmi Gazete, 19 Haziran 1977, S.15971, s.48.			

Tablo 12: 5 Haziran 1977 Genel Seçim Sonuçları

¹⁵²³ *Tercüman*, 5 Haziran 1977; *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1977; *Milliyet*, 5 Haziran 1977.

¹⁵²⁴ *Milletvekili Gen....*, s.4. Erol Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler(1877-1999)*, Tesav Yayınları, Ankara, 2002,s.214.

1977 seçimlerinde sandıktan tek başına iktidar çıkmamıştı. 1973 seçimlerine göre oy oranını %33.3'den %41.4'e yükselterek 213 milletvekili çıkarmış olması CHP'ye tek başına iktidarı getirmemişti. CHP'nin 226'yı tamamlayabilmesi için 13 milletvekiline daha ihtiyacı vardı. Bu sonuç azınlık hükümeti veya koalisyon hükümeti denemelerine sebep olmuştu. AP ve MHP de seçimlerden kazançlı çıkan partilerdendi. AP bir önceki seçimlere göre milletvekili sayısını 149'dan 189'a çıkarırken, seçimlerin asıl kazananı MHP, milletvekili sayısını 3'ten 16'ya yükseltmişti. MSP aldığı oy oranına göre üçüncü parti olsa da milletvekili sayısını yarı yarıya kaybederek Meclise 24 milletvekili sokabilmişti. CGP'de de ciddi bir düşüş yaşamışsa da seçimlerin asıl kaybedeni DeP olmuştu. DeP 1973 seçimlerinde 45 olan milletvekili sayısını neredeyse tamamını kaybetmiş sadece 1 milletvekilliği kazanabilmişti¹⁵²⁵. Sol oyların CHP'de birleşmesi ise TİP'in baraj altında kalmasına neden olmuştu¹⁵²⁶.

Cumhuriyet Senatosu Üçte Bir Yenileme Seçimleri Sonuçları şu şekildedir:

Parti Adı	Alınan Oy Oranı	Kazanılan Senato Üye Sayısı
AP	38.28	21
CHP	42.35	28
CGP	1.86	-
DeP	2.23	-
MSP	8.37	1
MHP	6.79	-
Bağımsız	0.12	-
Toplam:		50
Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu, Karar No: 1507, Resmi Gazete , 19 Haziran 1977, S.15971, s.48.		

Tablo 13: 5 Haziran 1977 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçimi Sonuçları

Sonuçların hemen ardından Süleyman Demirel'in ilk açıklaması “siyasi iktidar yine ortada kaldı” şeklindeyken Ecevit ise “CHP, hükümeti kurmaya hazır” açıklamasında bulunmuştu¹⁵²⁷.

¹⁵²⁵ **Milletvekili Gen...**, s.4. s.25. Mithat Atabay, Partiler, Seçimler, İktidarlar ve Müdahalelerle Türk Demokrasi Tarihi, Paradigma Kitabevi, Edirne, 2014, s.231.

¹⁵²⁶ Vehbi Ergan, **1970'lerde Türkiye Solu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.67.

¹⁵²⁷ **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1977; **Milliyet**, 7 Haziran 1977.

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Nadir Nadi referandum niteliğindeki seçimleri solun kazandığını ifade etmişti¹⁵²⁸. İlhan Selçuk CHP'nin solunda yer alan partilerin CHP'de birleştiğini ancak sağ oyların bölündüğünü açıklamıştı. AP'nin “*güçük*” kaldığını belirten yazar seçim sonuçlarını solun zaferi olarak yorumlamıştı¹⁵²⁹. Oktay Akbal da seçimlerin tek kazananı olarak Bülent Ecevit'i göstermişti¹⁵³⁰. *Tercüman* sonuçların belli olmasından sonra iki büyük parti AP ve CHP oylarının arttırdığını belirtmekle birlikte en kısa zamanda güçlü bir hükümetin kurulmasını temenni etmekteydi¹⁵³¹. Gazetenin temennisinin sebebi ise olası bir koalisyon hükümeti kurulması ihtimalinin yarattığı zorluktu. *Tercüman*'a göre sandıktan tek parti iktidarının çıkmamasının sebebi sağ oyların bölünmesiydi¹⁵³². Ahmet Kabaklı da sağ oyların bölündüğünü belirtmekle birlikte aşırı solun sosyal demokratından sosyalistine, komünistüne ve Maocusuna kadar CHP'de birleşmiş olmasını ön plana çıkarmıştı¹⁵³³. Güneri Cıvaoğlu da sağ oyların bölünmesine duyduğu tepkiyi; “%41.51 oranındaki bir tercihe tek başına iktidar kapılarını aralamıştır”¹⁵³⁴ sözleri ile açıklamıştı. Cıvaoğlu bu söylemiyle aynı zamanda CHP'nin oy oranını küçümsemekteydi.

Seçim sonuçları ile birlikte Cephe iktidarının dağıldığını ileri süren Nadir Nadi, MC hükümetinin dehşet politikasının seçim propagandası süresince işlediğini çeşitli engellere rağmen CHP'nin en güçlü parti olarak seçimlerden çıktığını açıklamıştı. Milliyetçi Cephe'nin bu gerçeği görerek CHP'ye çalışma olanağı vermeleri gerektiği düşüncesini paylaşmaktaydı¹⁵³⁵. Nazlı Ilıcak ise CHP'nin hükümeti kurma ihtimalini çok zayıf görerek “*dereyi görmeden paçayı sıvadılar*” yorumunu yapmıştı¹⁵³⁶. CHP'nin ittifak sorununu çözmesi gerektiğini düşünen Ali Gevgilili, CHP'ye gerekli

¹⁵²⁸ Uğur Mumcu, “Sol Kazandı”, *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1977.

¹⁵²⁹ İlhan Selçuk, “5 Haziran'ın Anlamı”, *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1977.

¹⁵³⁰ Oktay Akbal, “Aydınlığa Çıktık”, *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1977.

¹⁵³¹ Refik Sönmezsoy, “İktidar Kördüğümü”, *Tercüman*, 8 Haziran 1977.

¹⁵³² “Vaadlerin Takipçisi Olacağız”, *Tercüman*, 7 Haziran 1977.

¹⁵³³ Ahmet Kabaklı, “Yorum”, *Tercüman*, 7 Haziran 1977.

¹⁵³⁴ Güneri Cıvaoğlu, “Seçim Sonuçları Üzerine”, *Tercüman*, 7 Haziran 1977.

¹⁵³⁵ Nadir Nadi, “Gerçeği Görmek”, *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1977.

¹⁵³⁶ Nazlı Ilıcak, “Dereyi Görmeden”, *Tercüman*, 8 Haziran 1977.

desteği sadece AP veya MSP'nin sağlayabileceği düşüncesindeydi¹⁵³⁷. Abdi İpekçi AP'nin ülkeyi bunalıma sokan koalisyondan kurtulmak için giriştiği erken seçimden umduğu sonucu alamadığını değerlendirmişti. AP'nin yeniden aynı koalisyonu kurma niyetinde olduğunu ise *“eski film yeniden vizyona sürülmektedir”* sözleri ile açıklamıştı. AP liderliğinde yeni bir koalisyonun kurulması durumunu *“ve korkarız bu kez o film, daha acı sahnelerle oynanacaktır. Belki de sonu gelmeden kopacaktır”*¹⁵³⁸ cümleleriyle olası bir sağ koalisyonun rejim sorunu yaratacağına dikkat çekmişti. *Cumhuriyet* sandıktan CHP'nin birinci parti çıkmasını Milliyetçi Cephe'nin sonu olarak görmekte ve seçim sonuçlarını *“haramiliğin sonu”* olarak nitelendirmişti¹⁵³⁹.

Seçim sonuçlarının belli olmasının ardından CHP %41.4 oyla çıkardığı 213 milletvekiline rağmen tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu sağlayamamıştı. Hükümetin kurulabilmesi için 226 milletvekiline ihtiyaç vardı. Bu durum yeniden koalisyon hükümeti kurulması tartışmaları gündemi getirmişti. Sonuçların belli olduğu ilk günlerde siyasi parti liderleri koalisyon ve azınlık hükümeti ile ilgili düşüncelerini açıklamışlardı. Seçimlerden birinci parti olarak çıkan CHP'nin Genel Başkanı Bülent Ecevit; *“AP ve MHP dışında her türlü koalisyona hazırız”* açıklamasında bulunurken, azınlık hükümeti kurmaya da razı olduklarını bildirmişti. İkinci parti konumundaki AP lideri Süleyman Demirel ise azınlık hükümetinin kurulamayacağını belirtirken *“Milliyetçi partiler topluluğu iktidarı sola teslim etmemeli”* diyerek yeniden bir Milliyetçi Cephe koalisyonunu gündeme getirmişti. Seçimlerin yeniden anahtar partisi MSP ile MHP de azınlık hükümetine karşı çıkmıştı¹⁵⁴⁰.

Siyasi liderler koalisyon veya azınlık hükümeti tartışmaları yaparken dönemin basını da yayın politikası doğrultusunda başa gelmesi gereken hükümet seçeneklerini kamuoyu ile paylaşmışlardı. *Cumhuriyet*'in düşüncesi ülkenin geleceği için Bülent Ecevit liderliğinde bir hükümetin kurulmasıydı¹⁵⁴¹. Ülke sorunlarının ancak ciddiyetle

¹⁵³⁷ Ali Gevgilili, “CHP Neyi Çözmeli?”, **Milliyet**, 9 Haziran 1977.

¹⁵³⁸ Abdi İpekçi, “Ya CHP Hükümeti, Ya da Eski Film”, **Milliyet**, 8 Haziran 1977.

¹⁵³⁹ Vedat Günyol, “Haramiliğin Sonu!”, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1977.

¹⁵⁴⁰ **Cumhuriyet**, **Tercüman**, **Milliyet**, 9 Haziran 1977.

¹⁵⁴¹ Uğur Mumcu, “Demirel'in Hesapları”, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1977.; “Olasılıklar”, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1977.; Nadir Nadi, “Seçenek”, **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1977.

çözümenebileceğini belirten *Milliyet*, ülkedeki hayati sorunların tek çözüm yolunu CHP tarafından kurulan bir azınlık hükümetinde görmekteydi¹⁵⁴². *Tercüman* ise seçim sonuçlarıyla milletin koalisyon hükümeti istediğini ifade ettiği yazısında “*milletin tamamı götürüp oyunu CHP’ye vermesini de bilirdi değil mi? Ama vermedi işte*” sözleriyle halkın “*sol olmayan bir koalisyon*” kurulmasını istediğini, tek çözüm yolunun koalisyon hükümeti olduğunu açıklamıştı¹⁵⁴³.

Azınlık hükümeti modeline net bir şekilde karşı çıkan sağ partiler kendi aralarında anlaşamamaları da 213 milletvekili çoğunluğuna rağmen sol düşüncenin iktidara gelmesini istememişlerdi. AP lideri Süleyman Demirel, azınlık hükümetine karşı olduğunu açıkladıktan sonra “*Milliyetçiler bir araya gelin çağrısı bugün de geçerlidir*” diyerek sağ partileri koalisyona davet etmişti. MHP lideri Alpaslan Türkeş’te koalisyon olasılığıyla ilgili AP, MSP ve MHP’den oluşan bir hükümet ihtimalini ortaya atmıştı¹⁵⁴⁴. Sol oyların CHP’de birleşmesini gerekçe gösteren Nazlı Ilıcak, CHP’nin komünizme hizmet ettiğini ileri sürmekteydi. Bülent Ecevit’in hükümeti kurması durumunda bir sonraki seçimlerde CHP’nin tek başına iktidara geleceğini belirten yazar, henüz komünizmi kontrol altında tutuyorken milliyetçi partileri koalisyon kurmaya davet etmişti¹⁵⁴⁵. Bülent Ecevit ise azınlık hükümeti kurulabilmesi adına 226 sayısının tamamlanması için gerekli 13 milletvekiline ihtiyacı olduğuna yönelik çağrı yaparak; “*zorunluluğun bilincinde en az 13 insan çıkacağını umuyorum*” demişti. CHP lideri bu zorunluluğu “*iki seçenek vardır, ya 5 Haziran öncesinin daha da koyulaşacak karanlığına gömülü kalmak ya da yeni bir çözümün umudu ve aydınlığına yönelmek*” şeklindeki açıklamıştı¹⁵⁴⁶.

Bülent Ecevit’in açıklamalarına Süleyman Demirel “*Ecevit, 13 adam arıyor. Utanç verici yollara başvurmasından endişeliyim*” tepkisini vermişti¹⁵⁴⁷. *Tercüman*

¹⁵⁴² Yön: Ali Gevgilili, Katılımcılar: Feyyaz Berker, Vakur Versan, İdris Küçükömer, “Düşünenlerin Forumu: ’77 Seçimi ve Hükümet Sorunu”, **Milliyet**, 12 Haziran 1977.

¹⁵⁴³ Mukbil Özyörük, “Sandıktan Çıkmayan Gazeteden Çıkamaz”, **Tercüman**, 10 Haziran 1977; “Tehlikeli Oyunlar”, **Tercüman**, 13 Haziran 1977.

¹⁵⁴⁴ **Milliyet**, 10 Haziran 1977.

¹⁵⁴⁵ Nazlı Ilıcak, “CHP mi Yoksa AP mi?”, **Tercüman**, 13 Haziran 1977.

¹⁵⁴⁶ **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1977; **Milliyet**, 11 Haziran 1977. Kara, **a.g.e** s.163.

¹⁵⁴⁷ **Milliyet**, 12 Haziran 1977.

CHP'nin azınlık hükümeti için çağrısını “*utanç verici*” ve “*13 satılık adam*” şeklinde yorumlamıştı¹⁵⁴⁸. CHP'nin hem azınlık hükümeti kurmak hem de koalisyon hükümeti kurma ihtimallerinde MSP'ye ihtiyacı vardı. Kilit parti durumundaki MSP'nin anlaşma şartlarının sağlanması durumunda dışardan desteklemesiyle CHP azınlık hükümeti kurulabilme ihtimali vardı. Bir diğer ihtimal de CHP-MSP koalisyonuydu. O günlerde Abdi İpekçi, ülkenin geleceği adına MSP'nin büyük bir sorumluluk altında olduğunu hatırlatmaktaydı¹⁵⁴⁹. İpekçi bu çağrısıyla MSP'nin kararını etkilemek istemişti.

AP Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi gruplarının yaptıkları ortak toplantı sonrasında bir bildiri yayınlayarak “*milletimizin iktidarı vermediği solun karşısında vaziyet almayı ve her göreve hazır olduğumuzu beyan etmeye kaçınılmaz bir vecibe sayıyoruz*” demişti. MHP “*seçimler, sola ve komünizme karşı olan partilerin hükümet kurması gereken bir neticeye ulaşmıştır*” diyerek sağ koalisyon isteğini tekrarlamıştı. AP seçimler öncesinde en çok gerginlik yaşadığı hükümet ortağı ve aynı zamanda yeniden 1977 seçimlerinin “*anahtar*” partisi MSP'ye yönelik “*MSP, DP'nin akıbetini göz önünde tutarak koalisyon konusunda karar vermeli*” sözleri ile MSP'yi sağ koalisyona çekmeye çalışmıştı¹⁵⁵⁰.

13 Haziran 1977 tarihinde meclislerin açılması ile birlikte Süleyman Demirel, Milliyetçi Cephe hükümeti Başbakanı olarak istifasını Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sunmuştu¹⁵⁵¹. Seçim sonuçlarına göre en çok oyu alan parti hükümeti kurmakla görevlidir. Bu nedenle Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümeti kurmakla CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'i görevlendirmişti. AP ve MHP liderleri güvenoyu alamayacağını iddia ettikleri Ecevit'e hükümeti kurma görevinin verilmesini tepkiyle karşılanmışlardı¹⁵⁵². Bu tepkiler Abdi İpekçi tarafından “*her yönden tutarsız olan bu*

¹⁵⁴⁸ Güneri Cıvaoglu, “Utanç Verici Yollar”, **Tercüman**, 12 Haziran 1977.; Rauf Tamer, “13 Satılık Adam”, **Tercüman**, 12 Haziran 1977.

¹⁵⁴⁹ Abdi İpekçi, “MSP'nin Şansı ve Sorumluluğu”, **Milliyet**, 11 Haziran 1977.

¹⁵⁵⁰ **Tercüman**, 13 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1977

¹⁵⁵¹ **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1977; **Milliyet**, 14 Haziran 1977; **Tercüman**, 14 Haziran 1977;

¹⁵⁵² **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1977; **Milliyet**, 15 Haziran 1977; **Tercüman**, 15 Haziran 1977.

tepkiler, cephecilerin büyük bir telaşa kapıldıklarını göstermektedir”¹⁵⁵³ şeklinde yorumlanmıştı.

CHP lideri görevi aldıktan sonra hükümeti kurmak için temaslara başlamış 3 bağımsız milletvekiliyle görüşmüştü¹⁵⁵⁴. Ferruh Bozbeyli Ecevit’e destek vereceğini açıklamışsa da MSP, koalisyon veya dışarıdan destekleme teklifini reddetmişti. Necmettin Erbakan CHP teklifini reddettikten sonra 1974’te “Milliyetçi Partiler Topluluğu Bildirisine” attığı imzanın hala geçerli olduğunu açıklayarak sağ koalisyona olan bakış açısını ifade etmişti. MSP’nin red cevabı üzerine koalisyon hükümeti ihtimali kalmamıştı. Bunun üzerine CHP lideri azınlık hükümeti modeline yönelirken AP lideri Demirel bu girişime “*tek başına hükümet kuracağım iddiası hayalden ibarettir*” tepkisiyle karşılık vermişti. Ecevit, son ihtimali de değerlendirerek 19 Haziran günü, AP’ye teklif götürmüştü, ancak teklif reddedilmişti¹⁵⁵⁵. AP’nin teklifini reddetmesi üzerine Abdi İpekçi, “*Günah Ecevit’ten Gitti*” sözleriyle azınlık hükümetinin kapılarının aralandığı ifade etmekteydi¹⁵⁵⁶.

Siyasi partilerle koalisyon hükümeti ihtimalinin kalmaması üzerine Bülent Ecevit azınlık hükümeti modeline yönelmişti. Azınlık hükümetine tepki gösteren Demirel ve Türkeş Cumhurbaşkanı’na; “*Ecevit’in listesini onaylamanız hükümetin gasbı olur*” şeklinde bir mektup göndererek duruma karşı çıkmak istemişlerdi¹⁵⁵⁷. *Tercüman*’ın da tepkisi; “*seçim sonuçları açık ve seçik şekilde bir koalisyon hükümeti kurulması gerektirirken, CHP, anayasa ve teamül dışı yolları zorlayarak, hatta işi tehdide kadar götürerek, tek başına azınlık iktidarı olmanın gayretine yönelmiştir*”¹⁵⁵⁸ olmuştu. Gazetenin sağ partilerin söylemlerinden haber üretimi oluşturduğu görülmektedir.

¹⁵⁵³ Abdi İpekçi, “Bu Telaş Niye?”, **Milliyet**, 16 Haziran 1977.

¹⁵⁵⁴ **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1977.

¹⁵⁵⁵ **Milliyet**, 16 Haziran 1977; **Milliyet**, 20 Haziran 1977; **Tercüman**, 16 Haziran 1977; **Tercüman**, 20 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1977.

¹⁵⁵⁶ Abdi İpekçi, “Günah Ecevit’ten Gitti”, **Milliyet**, 20 Haziran 1977.

¹⁵⁵⁷ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasi Dönemecinde Üç Adam**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999,s.43.

¹⁵⁵⁸ “Tehlikeli Bir Deneme”, **Tercüman**, 21 Haziran 1977.

Süleyman Demirel, Ecevit tarafından kurulacak bir azınlık hükümetinin güvenoyu alamayacağını bu nedenle de bu sürecin bir zaman kaybı olduğunu açıklamıştı¹⁵⁵⁹. MSP ise azınlık hükümeti için “ölü doğan bir cenin” benzetmesi yaparken, MHP lideri de azınlık hükümeti girişimleri gerekçesiyle Bülent Ecevit’i suçlamıştı¹⁵⁶⁰.

Hükümeti kurmakla görevlendirilen Bülent Ecevit koalisyon ihtimallerin kalmaması üzerine azınlık hükümeti için hazırladığı Bakanlar Kurulu listesini Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e sunmuş ve liste onaylanmıştı¹⁵⁶¹. Nazlı Ilıcak Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulu listesini onaylamasına tepki göstermiş Cumhurbaşkanının kararını ciddiyyetten uzak ve parlamenter demokrasiye ters bir hareket olarak yorumlamıştı. Listenin onaylanmasının “*Meclis’e rağmen hükümetin gasp edilmesine göz yumması*” anlamına geldiğini belirten Ilıcak, Anayasaya göre sorumlu olmayan Cumhurbaşkanının sınırlı yetkilerini daha dikkatli kullanması gerektiğini belirterek Korutürk’ün bu kararını sorumsuzluk olarak değerlendirmişti¹⁵⁶². *Tercüman* bir başka yazısında da Cumhurbaşkanının taraf tuttuğunu ileri sürerek; “*Ankara’da zorbalık bir saat içinde iktidarı gasb ve işgal etmiştir. Türk seçmeninin yüzde 60 oyu hiçe sayılmış; parlamentoya ağır bir darbe vurulmuştur*” sözleri ile Cumhurbaşkanına yönelik ithamlarda bulunmuştu¹⁵⁶³. *Milliyet* Cumhurbaşkanının listeyi onaylaması üzerine Milliyetçi partilerin göstermiş oldukları tepkiye; “*biz, oyuncağı elinden alınınca yaygarayı basan hırçın çocukların davranışlarına benzetiyoruz bu gürültüyü*”¹⁵⁶⁴ diyerek verilen aşırı tepkiyi eleştirmektedir. İlhan Selçuk ise tepkileri; “*MC ortaklarının gürültüsü ilkelliğin ürünüdür*” olarak değerlendirmişti¹⁵⁶⁵. Tartışmaların gölgesinde onaylanan Bülent Ecevit’in Bakanlar Kurulu listesi şu şekildedir:

¹⁵⁵⁹ Süleyman Demirel, **1979 Yılına Girerken**, Doğu Matbaası, Ankara, 1979, s.6.

¹⁵⁶⁰ Kara, **a.g.e.**, s.163.; Bülent Ruscuklu, **Demokrat Parti’den 12 Eylül’e**, Alfa Yayınları, İstanbul, Eylül 2008, s. 1973.

¹⁵⁶¹ **Tercüman**, 22 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1977; **Milliyet**, 22 Haziran 1977.

¹⁵⁶² Nazlı Ilıcak, “Sorumsuz Cumhurbaşkanının Ağır Mesuliyeti”, **Tercüman**, 22 Haziran 1977.

¹⁵⁶³ Ahmet Kabaklı, “Güvenoyu”, **Tercüman**, 23 Haziran 1977.

¹⁵⁶⁴ Örsan Öymen, “Ayıp Oluyor Ama...”, **Milliyet**, 23 Haziran 1977.

¹⁵⁶⁵ İlhan Selçuk, “İlkelik”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1977.

Başbakan	Bülent ECEVİT
Başbakan Yardımcısı	Orhan EYÜBOĞLU
Başbakan Yardımcısı	Turan GÜNEŞ
Devlet Bakanı	Lütfü DOĞAN
Devlet Bakanı	Kenan BULUTOĞLU
Adalet Bakanı	Selçuk ELVERDİ
Milli Savunma Bakanı	Hasan Esat IŞIK
İçişleri Bakanı	Necdet UĞUR
Dışişleri Bakanı	Gündüz ÖKÇÜN
Maliye Bakanı	Besim ÜSTÜNEL
Milli Eğitim ve Kültür Bakanı	Mustafa ÜSTÜNDAĞ
Bayındırlık Bakanı	Aldülkerim ZILAN
Başbakan Yardımcısı	Orhan EYÜBOĞLU
Başbakan Yardımcısı	Turan GÜNEŞ
Devlet Bakanı	Lütfü DOĞAN
Devlet Bakanı	Kenan BULUTOĞLU
Ticaret Bakanı	Ziya MÜezzinoğlu
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Celal ERTUĞ
Gümrük ve Tekel Bakanı	Mehmet CAN
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı	Fikret GÜNDOĞAN
Ulaştırma Bakanı	Erol ÇEVİKÇE
Çalışma Bakanı	Behir ERSOY
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Tarhan ERDEM
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Neşet AKMANDOR
Turizm ve Tanıtma Bakanı	Altan ÖYMEN
İmar ve İskân Bakanı	Erol TUNCER
Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı	Ali TOPUZ
Orman Bakanı	Vecdi İLHAN
Gençlik ve Spor Bakanı	Yüksel ÇAKMUR
Sosyal Güvenlik Bakanı	Hayrettin UYSAL
Kaynak: Resmi Gazete, 22 Haziran 1977, S.15974.	

Tablo 14: II. Ecevit Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi

Bülent Ecevit bakanlar kurulu listesinin imzalanmasından sonra hükümet programı hazırlıklarına başlamıştı. 28 Haziran günü okunan hükümet programına tepki niteliğinde MSP Meclis'e gelemeyen AP ve MHP milletvekilleri çoğunluğun sağlanmasından sonra toplantı salonunu terk etmişlerdi. Süleyman Demirel ise

“İşgalci Çankaya Hükümeti dört gün sonra yıkılacaktır” diyerek tepkisini ifade etmişti¹⁵⁶⁶.

Ülkedeki şiddetin her geçen gün tırmandığı süreçte hazırlanan hükümet programında can güvenliğine yönelik önemler alınacağı özellikle belirtilmişti. Barışçı bir hükümet modeli vadeden program, adam kayırma, savurganlık, savurganlığa son vereceği iddiasındaydı. Doğu ve Güneydoğu’nun kalkınmasına öncelik verilmesi, halk sektörü yatırımlarına devlet desteği için Yatırım Bankasının açılması öngörülmüştü. Gelişmeyi köyden başlatmayı hedefleyen hükümet programında ileri tarım teknolojilerinden bahsedilmekte tarım iş yasası yapılacağı açıklanmıştı. Köykent projesiyle yeni yerleşim merkezleri tasarlanırken bu yerler etkin hizmet merkezleri olarak planlanmış olup, Türk köylüsünün toprağından ayrılmadan sanayileşip ve kentleşmesi hedeflenmişti. Ayrıca temel gereksinim maddelerinde yaşanan kıtlığı önleyecek çalışmalar yapılacağı, eski ve yeni emeklilik hakları arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılacağı da programda yer bulmuştu¹⁵⁶⁷.

Hükümet programının okunmasından sonra 1 Temmuz tarihli Meclis oturumunda hükümet programı tartışılmıştı¹⁵⁶⁸. Ancak toplantıda yine milliyetçi partiler bulunmamışlardı. Bülent Ecevit hükümet programına güvenoyu verilmesine ilişkin “*üç partinin üyeleri, programı dinlemeye ve Meclis’teki görüşmeleri katılmaları bile yasaklanmıştır*” açıklamasıyla milletvekillerine baskı yapıldığına dikkat çekmişti¹⁵⁶⁹. Nitekim 40. Türkiye Hükümeti 3 Temmuz tarihli Meclis oturumunda Anayasanın 103. ve İçtüzüğü’nün 105. Maddesi uyarınca yapılan oylamada 217 beyaz oy, 229 red, 2 çekimser, 2 katılmayan oy olarak güvenoyu alamamıştı¹⁵⁷⁰.

Ad okuması ile yapılan güven oylamasında AP, MHP ve MSP tam kadro red oyu kullanırken, CGP’li 3 üyeden ikisi çekimser oy kullanmışlardı. 2 bağımsız

¹⁵⁶⁶ **Tercüman**, 29 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1977; **Milliyet**, 29 Haziran 1977.

¹⁵⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:5, C:1, Bir: 8, (28 Haziran 1977).

¹⁵⁶⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:5, C:1, Bir: 11, (1 Temmuz 1977), ss.52-72.

¹⁵⁶⁹ **Milliyet**, 3 Temmuz 1977; **Tercüman**, 3 Temmuz 1977.

¹⁵⁷⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:5, C:1, Bir: 12, (3 Temmuz 1977) s.76.; Özdemir, “Siyasal..., s. 277.

milletvekili ve DeP’li Mehmet Faruk Sükan CHP’lilerle birlikte evet oyu kullanmışlardı¹⁵⁷¹.

Toplumu temsil eden sendika, iş adamları, sanayiciler, profesörler gibi birçok çevre Ecevit hükümetinin güvenoyu verilmesi konusunda açıklamalarda bulunmuşlardı. Disk Başkanı Kemal Türkler, Türk-İş Başkanı Halil Tunç işçileri temsil eden milletvekillerine güvenoyu verilmesi çağrısında bulunmuştu¹⁵⁷². Ancak bu çağrılar dikkate alınmamıştı. Bülent Ecevit hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı sunmasından sonra yaptığı açıklamada; *“İçinde bulunduğumuz koşullar, CHP’siz veya CHP’nin gücü olmaksızın kurulacak hükümetin geçerli ve gerçekçi olamayacağını gösteriyor. Uzlaştırıcı ve birleştirici davranışı bundan böyle de sürdüreceğiz”* demişti¹⁵⁷³. AP lideri Süleyman Demirel’in açıklamaları ise oldukça ağırdı. Demirel, II. Ecevit hükümeti için; *“Geldikleri gibi gittiler. İşgal hükümeti gitti. Yerine Cumhuriyet hükümeti kurulacaktır”* demişti. MSP lideri; *“Memleketi solcu görüşe bırakmadık”* açıklamalarda bulunurken MHP lideri: *“CHP’nin hesabı yanlış çıktı”* demektedir¹⁵⁷⁴. *Tercüman* güven oylamasından red kararının çıkmasını *“parlamentonun namusu kurtulmuştur”* şeklinde yorumlamıştı¹⁵⁷⁵.

Cumhuriyet ve *Milliyet*, Ecevit’in azınlık hükümeti modeli desteklerken *Tercüman* Ecevit hükümetine karşı çıkmış bunun yerine sağ partilere dayanan bir koalisyon hükümetinin kurulmasını istemişti.

2. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti

Süleyman Demirel’in “Çankaya Hükümeti” olarak nitelendirdiği Ecevit azınlık hükümetinin güvenoyu alamaması üzerine hükümeti kurma görevi Süleyman Demirel’e verildi¹⁵⁷⁶. Süleyman Demirel görevi almasının ardından MSP ve MHP

¹⁵⁷¹ *Tercüman*, 4 Temmuz 1977.

¹⁵⁷² Ünal Yaltırık, *11’ler Olayı*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s.29

¹⁵⁷³ İsmail Cem, *Siyaset Yazıları: 1975-1980*, Türkiye, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.55.

¹⁵⁷⁴ *Milliyet*, 4 Temmuz 1977; *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1977; *Tercüman*, 4 Temmuz 1977.

¹⁵⁷⁵ Yaşar Güngör, “Namus Kurtuldu”, *Tercüman*, 4 Temmuz 1977.

¹⁵⁷⁶ Ruscuklu, *a.g.e.*, s. 1973, s.175.; Arcayürek *Üç Adam...*, s.45.; Ahmad, *Modern...*, s. 358. *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1977; *Milliyet*, 5 Temmuz 1977; *Tercüman*, 5 Temmuz 1977.; Aydın, Taşkın, *a.g.e.*, s.284.

Genel Başkanlarıyla yaptığı görüşme sonucunda üç partinin ülke sorunlarında görüş birliğinde oldukları ve koalisyon için prensipte anlaştıkları açıklandı¹⁵⁷⁷. CHP liderinin Milliyetçi Cephe koalisyonuna yorumu “Bizim dışımızda hükümet kurulur ama bize rağmen hükümet edilemez” olmuştu¹⁵⁷⁸.

AP-MSP-MHP koalisyon görüşmelerinin başladığı günlerde Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit arasında bir görüşme gerçekleşmiş ve CHP lideri, Demirel’e AP-CHP koalisyonu teklif etmişti. AP lideri bu teklifi; “bir tarafta üç partiyi bir araya getirip hükümet kurmaya çalışırken diğer tarafta başka hükmet teşkili arayabilir miyiz? Bana yakışmaz kimseye yakışmaz” şeklindeki açıklamasıyla reddetmişti¹⁵⁷⁹. Bülent Ecevit AP’ye yaptığı koalisyon teklifiyle ilgili; “hiçbir sorunu çözemeyeceği bilinen, sorun çözecek yerde sorunlar yaratan ve sorunları ağırlaştıracak bir hükümete ülkemizin artık tahammülü yoktur. Çünkü önerimiz Türkiye’nin öyle bir hükümete mahkûm olmadığını hatırlatan bir öneridir” açıklamalarında bulunmuştu¹⁵⁸⁰. Basında yankı bulan bu teklif Nazlı Ilıcak tarafından “Sadaret mührünü Demirel’e kaptırınca son çareyi onu da başbakanlık koltuğuna oturtmamakta bulmuştur” şeklinde yorumlanmıştı¹⁵⁸¹. Cumhuriyet ise CHP liderinin teklifine sahip çıkan bir değerlendirmeye yer vermişti:¹⁵⁸² “CHP liderinin girimleri, ülkenin ulusal çıkarları bakımından barış ve uzlaşma yolunda ard niyetsiz birer olanaktır. Ecevit bu girişimleri tarihsel bir görev ve güncel bir zorunluluk saymıştır”.

AP lideri Süleyman Demirel Milliyetçi Cephenin hızlı bir şekilde kurulması için gerekli görüşmeleri koalisyonun diğer ortaklarıyla yapmıştı. Siyasi liderler kısa sürede koalisyonun protokol metninde anlaşma sağlamıştı. Demirel’in deyiimiyle “hükümetin çatısı” olan bakanlıkların paylaşılması zaman alan bir süreç olmuştu. MSP, İçişleri ve Milli Eğitim bakanlıklarıyla birlikte Meclis başkanlığını da istemekteydi. Özellikle AP ve MSP arasında yaşanan bakanlık krizi MSP’nin Milli

¹⁵⁷⁷ Cumhuriyet, 8 Temmuz 1977; Milliyet, 8 Temmuz 1977; Tercüman, 8 Temmuz 1977.

¹⁵⁷⁸ İCem, Siyaset Yazı..., s.55.; Milliyet, 6 Temmuz 1977.

¹⁵⁷⁹ Cumhuriyet, 9 Temmuz 1977.

¹⁵⁸⁰ Tercüman, 10 Temmuz 1977.

¹⁵⁸¹ Nazlı Ilıcak, “AP-CHP İşbirliği”, Tercüman, 10 Temmuz 1977.

¹⁵⁸² “Yeni MC”, Cumhuriyet, 10 Temmuz 1977.

Eğitim Bakanlığını AP'ye vermesiyle çözümlenebilmişti. Yaklaşık iki hafta süren bakanlıkların paylaşılması meselesinin ardından kabinenin dağılımı 15 AP, 8 MSP, 5 MHP şeklinde belirlenmişti. Bakanlık paylaşımı konusunda pürüzlerin giderilmesine Süleyman Demirel'in yanıtı: “Çatı Çatılmıştır” olmuştur¹⁵⁸³.

AP-MSP ve MHP arasında bakanlıkların paylaşılması konusunda görüşmelerin devam ettiği günlerde dönemin basını da gelişmeleri yakından takip etmişlerdi. Söz konusu koalisyonun oluşmasını sıcak bakmayan *Cumhuriyet* o günlerde toplumun ileri kesimlerinin bu ortaklığa karşı olduklarını dile getirmektedir. Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç'un hükümetin güvenoyu alması durumunda genel grev kararı alınacağına yönelik açıklaması bu durumun örneklerinden biridir. *Cumhuriyet*, olayın daha ileri boyutta olduğunu “ortalık cadı kazanına dönmüştür. Ordu müdahalesini isteyen sesler bile duyulmaktadır” sözleri ile üçlü koalisyonun istenmediğini açıklamıştı¹⁵⁸⁴. Üç partinin Milli Eğitim, İçişleri, Köyişleri, Gençlik ve Spor Bakanlıklarında anlaşamadığını belirten gazete, her bir partinin kendi ideolojisini devlet imkânlarıyla yurt geneline yaymak istediklerini iddia ederek¹⁵⁸⁵ böyle bir koalisyonun ülkeye yararlı olamayacağını ileri sürmüştü¹⁵⁸⁶.

Abdi İpekçi ise sağ partiler arasında bakanlık paylaşımının uzamasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti¹⁵⁸⁷. Anlaşma sağlanamıyorsa Demirel'in görevi iade etmesini isteyen gazetecinin bu görüşte olmasının asıl nedeni ise Demirel'in görevi bırakmasıyla hükümeti kurma görevinin yeniden Ecevit'e verilecek olmasıydı. İpekçi sürdürdüğü yayın siyasetinde görüşmelerin tıkanmış olmasını, partilerin birbirlerine güvensizliği olarak yorumlamakta daha işin başında anlaşamayan ortakların koalisyon hükümetini yönetemeyeceğini öne sürmüştü¹⁵⁸⁸.

¹⁵⁸³ **Tercüman**, 13 Temmuz 1977; **Tercüman**, 20 Temmuz 1977; **Milliyet**, 13 Temmuz 1977; **Milliyet**, 20 Temmuz 1977; **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1977; **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1977.

¹⁵⁸⁴ **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1977.; “Görev Bölümü”, **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1977.

¹⁵⁸⁵ “Felaket Mi, Gerçek Mi?” **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1977.

¹⁵⁸⁶ “Pazarlığın Koşulları”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1977.

¹⁵⁸⁷ Abdi İpekçi, “Demirel İçin Karar Zamanı Gelmedi Mi?”, **Milliyet**, 16 Temmuz 1977.

¹⁵⁸⁸ Abdi İpekçi, “Demirel Didindikçe, Erbakan Diredikçe”, **Milliyet**, 18 Temmuz 1977.; Abdi İpekçi, “Yılan Hikâyesinin Önemli Yanı”, **Milliyet**, 19 Temmuz 1977.

Sağ partiler arasında AP'nin politikasını takip eden *Tercüman*, koalisyon ortaklarından MHP ve özellikle de MSP'ye taviz verilmemesi görüşündeydi. AP'ye alternatif bir yol olarak CHP ortaklığını hatırlatan gazete, görüşmelerin tıkanmasıyla ilgili “*Erbakan'ın bu 'pazarlıkçılığı' kabak tadı vermiştir*” yorumuna sebep olmuştu¹⁵⁸⁹.

AP, MHP ve MSP arasında bakanlıklar arasında anlaşmanın sağlanmasından sonra hükümet listesini Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sunuldu. Başbakanı Süleyman Demirel'in “*azimle şevkle ve güvenle memleket meselelerini göğüsleyeceğiz*” dediği II. Milliyetçi Cephe hükümetinin Bakanlar Kurulu listesi şu şekildedir:

Başbakan	Süleyman DEMIREL
Başbakan Yardımcısı	Necmettin ERBAKAN
Başbakan Yardımcısı	Alpaslan TÜRKEŞ
Devlet Bakanı	Seyfi ÖZTÜRK
Devlet Bakanı	Süleyman Arif EMRE
Devlet Bakanı	Sadi SOMONCUOĞLU
Devlet Bakanı	Ali Şevki EREK
Adalet Bakanı	Necmettin CEVHERİ
Milli Savunma Bakanı	Saadettin BILGIÇ
İçişleri Bakanı	Korkut ÖZAL
Dışişleri Bakanı	İ. S. ÇAĞLAYANGİL
Maliye Bakanı	Cihat BILGEHAN
Milli Eğitim ve Kültür Bakanı	Nahit MENTEŞE
Bayındırlık Bakanı	Selahattin KILIÇ
Ticaret Bakanı	Agah Oktay GÜNE
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Cengiz GÖKÇEK
Gümrük ve Tekel Bakanı	Gün SAZAK
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı	Fehim ADAK
Ulaştırma Bakanı	Yılmaz ERGENEKON
Çalışma Bakanı	Fehmi CUMALIOĞLU
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Oğuzhan ASILTÜRK
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Kamran İNAN
Turizm ve Tanıtma Bakanı	İ. İnan EGE
İmar ve İskân Bakanı	Recai KUTAN

¹⁵⁸⁹ Mukbil Özyörük, “Kabak Tadı Verdi”, *Tercüman*, 19 Temmuz 1977.; Güneri Civaoglu, “Çözüm veya Çözülme”, *Tercüman*, 15 Temmuz 1977.; Nazlı Ilıcak, “Üçlü Koalisyon”, *Tercüman*, 16 Temmuz 1977. Ahmet Kabaklı, “Bu İhtimal Yatarsa”, *Tercüman*, 18 Temmuz 1977.; Mukbil Özyörük, Boşuna Uzatmayınız”, *Tercüman*, 18 Temmuz 1977.

Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı	Turgut YÜCEL
Orman Bakanı	Sebahattin SAVCI
Gençlik ve Spor Bakanı	Önol ŞAKAR
Sosyal Güvenlik Bakanı	Turhan KAPTANLI
Kültür Bakanı	Avni AKYOL
Kaynak: Resmi Gazete, 21 Temmuz 1977, S. 16003.	

Tablo 15: V. Demirel Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi

II. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasına yönelik Abdi İpekçi'nin yorumu; *“böylelikle Türkiye 5 Haziran’da kaldığı noktaya dönmüş, seçimlerin anlamı yitirilmiştir”* olmuştu¹⁵⁹⁰. *Tercüman* *“güvenoyu alacağı belli olan”* bir hükümetin kurulduğuna dikkat çekerken *“Türk demokrasisi, 27 Mayıs, 12 Mart ve 20 Haziran 1977 müdahalelerinden sonra, tekrar meşru zemine oturmuş bulunuyor”* sözleri ile II. Ecevit hükümetinin bir *“müdahale, dayatma”* olduğunu ön plana çıkarmaktaydı¹⁵⁹¹. Uğur Mumcu'nun hükümet listesi ile ilgili yorumu; *“Demirel, Başbakan olabilmek için her türlü pazarlığı yapmış ve oldukça ağır ödünler vermiştir. Önemli bakanlıklar Erbakan tarafından kapılmış, AP tarafından alınan bazı bakanlıklar da MHP militanlarının güdümüne terk edilmiştir. Böylece MHP, aldığı bakanlık sayısının üstünde bir güce kavuşturulmuştur”*¹⁵⁹² olmuştur.

Bakanlar Kurulu listesinin onaylanmasının ardından koalisyon protokolü açıklamıştı. 16 sayfa halinde basına açıklanan hükümet protokolünde; 5 Haziran seçimlerinden sonraki gelişmeler özetlenmiş, Ecevit azınlık hükümetine güvenoyu verilmemesi *“hür demokratik rejime sahip çıkmak”* olarak nitelendirilmişti. Protokolde ilk olarak şiddet ve anarşinin son bulması için komünizmle, müstehcen neşriyatlarla mücadele edileceği açıklanmıştı. TCK'nın 163. maddesinde değişiklik, seçmen yaşının 18'e çekilmesi, faizsiz kredi sisteminin geliştirilmesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kalkınmasına öncelik verilmesi, şehir ve köy farkının ortadan kaldırılması için Köy Hizmetleri Kanunu'nun çıkarılması, eski ve yeni emeklilik farklılıklarının eşitleneceği öngörülmekteydi¹⁵⁹³.

¹⁵⁹⁰ Abdi İpekçi, “İlahi Adalet”, **Milliyet**, 22 Temmuz 1977.

¹⁵⁹¹ Ahmet Kabaklı, “Meşruluk Zevki”, **Tercüman**, 23 Temmuz 1977.

¹⁵⁹² Uğur Mumcu, “İç Çelişki”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1977.

¹⁵⁹³ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1977.

Üçlü koalisyon liderleri arasındaki görev dağılımına göre asayiş ve şiddetin önlenmesiyle Süleyman Demirel, ekonomi, sanayi ve kalkınmayla ilgili işlerle Necmettin Erbakan, sosyal işlerle de Alpaslan Türkeş ilgilenecekti. Necmettin Erbakan, *Yankı* dergisine yaptığı bir açıklamada koalisyon çalışmaları yapılırken üç siyasi lider arasında iki protokol hazırlandığını ifade etmişti. Bunlardan birisinin hükümetin önündeki meselelerin nasıl çözüleceğine dair protokol olduğunu belirten Erbakan, ikinci metnin ise üç partiden meydana gelen koalisyonun ahenkli çalışması için dikkat edilmesi gereken hususları içeren protokol olduğunu bildirmişti¹⁵⁹⁴.

Süleyman Demirel'e hükümeti kurma görevinin verilmesinden sonra MHP ve özellikle de MSP'nin koalisyona ikna edilmesi bir hayli zaman almıştı. Uzun çabalar sonucunda MSP'nin ikna edilmesi dönemin basınında yer bulmuştu. Basın Demirel'in çabasını ve sabrını takdir etmişti. Ancak Demirel'in bu çabaları AP içerisinde tepkilere neden olmuştu. Bir kesim AP'li, MSP'ye fazla taviz verildiğini özellikle de önemli bakanlıkların MSP'ye bırakılmasına tepki göstermişti. Öte yandan parti liderleri arasında yapılan ve milletvekillerinden bile gizlenen "özel protokol" de AP içinde tartışmalara neden olan bir diğer gelişmeydi. Parti içerisindeki sorunların çözüme kavuşması ve hükümet programının görüşülmesi için AP Ortak Grubu 26 Temmuz günü toplandı. Toplantıya üyelerden sadece üçte birinin katılım göstermesi bile Süleyman Demirel'e olan tepkinin bir karşılığıydı. Partililer toplantıda Milliyetçi Cephe hükümetinin AP'ye zarar vereceğini belirtilmişti. Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar, CHP-AP koalisyonunu önermiş ve *"böylece memleket dört yıl huzur içinde olur MSP'de silinir gider"* demişti. AP İzmir Milletvekili Cemal Tercan da geçen koalisyonun partiye zarar verdiğini söyleyenlerdendi. Süleyman Demirel ise AP-CHP koalisyonuna ilişkin *"CHP ile koalisyon yapmamız eşyanın tabiatına aykırıdır"* karşılığını verirken gizli protokole ilişkin de *"Gizli protokol yoktur. Koalisyonun işlerliği için bir ön çalışma yapılmıştır. Fakat o da henüz imzalanmış değildir"* açıklamasında bulunmuştu. Dört gün süren görüşmeler sonunda hükümete güvenoyu verileceği kararı çıkmıştı¹⁵⁹⁵.

¹⁵⁹⁴ *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1977.

¹⁵⁹⁵ *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1977; *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1977.

Süleyman Demirel kabinesine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak atanan Kamran İnan'ın listenin açıklanmasından hemen sonra istifa etmesi de bakanlık seçimine duyulan tepkilerin en net örneklerindendi. Kamran İnan, bakanlık görevine atandığı güne kadar dış politika ile ilgili görevlerde bulunması sebebiyle Dışişleri Bakanlığı beklemekteydi. Beklentisinin dışında bir görevlendirme üzerine İnan, Enerji Bakanlığında istifa etmişti¹⁵⁹⁶. Yaşanan bu kriz hükümet programının ve koalisyon ve bakanlık konularının görüşüldüğü AP Ortak Grup toplantısında çözüme kavuşmuş, Kamran İnan, görevi teslim almıştı¹⁵⁹⁷.

AP içerisindeki tepkiye yönelik yapılan toplantı *Tercüman* tarafından “*ufuneti alınma toplantısı*” olarak yorumlanmıştı¹⁵⁹⁸. *Cumhuriyet*, II. Milliyetçi Cephe hükümetinde makul bir ortaklık yapılmadığına dikkat çekerek “*AP'deki kıpırdanmaları anlamak kolaylaşır*” yorumunu getirmişti¹⁵⁹⁹. Abdi İpekçi AP'lilerin sadece koalisyonun kuruluş şeklinde değil, aynı zamanda Demirel'in bakan seçimine de tepki gösterdiklerini paylaşmıştı. Demirel “*yıpranmamış elemanlar yerine “cunta” adıyla bilinen “bendegan”ı tercih etmiştir. Böyle olunca gruptaki birikimi harekete geçirmiştir*” sözleriyle parti içerisindeki muhalefeti tanımlayan Abdi İpekçi, “*çantada keklik*” gözüyle bakılan 229 beyaz oyun şüpheye düştüğünü belirtmişti¹⁶⁰⁰.

Tercüman AP'nin toplantısını parti içi muhalefeti yatıştırma hamlesi olarak değerlendirirken *Cumhuriyet*, siyasi partiler arasındaki anlaşmanın AP'lileri rahatsız ettiğini vurgulamıştı. *Milliyet* ise hem koalisyon görüşmelerinin hem de bakanlık seçiminin AP'de ciddi rahatsızlık uyandırdığını belirtirken, parti içi muhalefetin kurulacak hükümeti tereddütte düşürdüğünü vurgulamıştı. *Milliyet* ve *Cumhuriyet*'in genel yayın akışında II. Milliyetçi Cephe'den AP'lilerin bile memnun olmadığı düşüncesine yer verilmişti.

---

¹⁵⁹⁶ Tekin Önal, Kamran İnan, **Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Fikir Yapısı**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020, ss.44-45; Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin Son Baharı. 1977-1978**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s.151.

¹⁵⁹⁷ **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1977.

¹⁵⁹⁸ Güneri Cıvaoğlu, “AP Ortak Grubu Ufuneti Alma Toplantısıdır”, **Tercüman**, 27 Temmuz 1977.

¹⁵⁹⁹ “AP'de Ne Oluyor?”, *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1977.

¹⁶⁰⁰ Abdi İpekçi, “AP'deki Kıvılcımlar”, **Milliyet**, 24 Temmuz 1977. Abdi İpekçi, “Kıvılcımlar Parlar mı, Söner mi?”, **Milliyet**, 25 Temmuz 1977.

AP partiiçi muhalefeti görüşürken II. Milliyetçi Cephe hükümetinin programı 27 Temmuz'da Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda okundu. 36 sayfalık hükümet programında başta iç güvenlik ve asayişin sağlanacağı temenni edilmişti. Memleketi imar ve inşa etmek için girişimlerde bulunacak olan hükümet, başlamış olan projelerin tamamlanmasını hedeflemekteydi. Köy ve beldelelere cami yapılması, din görevlileri yetiştirmek için çalışmaların başlatılması, ihtiyaç duyulan din görevlileri kadrolarının ivedilikle tamamlanması amaçlanmaktaydı. Müstehcen neşriyatla mücadele edileceği, seçmen yaşının 18'e indirileceği, TRT'nin tarafsızlığı, emeklilik yasasında düzenleme, köy kanunu, basın çalışanlarının emeklilik süresinin 20 yıla düşürülmesi programda yer bulmuştu. İlk ve ortaöğretimde okutulan ahlak derslerinin İlahiyat Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü ve İmam Hatip mezunlarınca okutulması kararlaştırılmıştı. İslam Enstitüleri akademi haline getirilerek, akademi mezunlarının liselerde felsefe, ahlak, sosyoloji öğretmeni olarak görev yapması sağlanacak eğitimde fırsat eşitliğine önem verilecekti. Dar ve orta gelirli üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi, geçim imkânlarından yoksun vatandaşların devlet yardımı ile desteklenmesi, bankacılık ve sigortacılık işlemlerinin yeniden düzenlenmesi planlanmaktaydı. Dış politikada barış prensibine bağlı olarak uluslararası ilişkilerin gözetileceği Kıbrıs konusunda da toplumlararası görüşmelerle kalıcı çözüm yolları bulmak hedeflenmişti.¹⁶⁰¹

Hükümet programı öncelikle Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülmüştü. Milli Birlik Grubu adına konuşan Mucip Ataklı'nın hükümet programına eleştirisi sert olmuştu. I. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde denenmiş ve başarısız olmuş isimlerin yeniden sahnede olmasını eleştiren Ataklı, hükümeti oluşturan üç partinin birbirlerinin mirasına konma amacıyla oldukları için uyumlu bir hükümet oluşturamayacaklarını ileri sürmüştü. Cumhurbaşkanı'nca Seçilmiş Üyeler Gurubu Adına konuşan Nihat Erim kurulan II. Milliyetçi Cephe hükümetinin bünyesinde dengesizlik olduğunu yüzde 36'dan fazla oy alan AP'nin bakanlık paylaşımında

---

¹⁶⁰¹**TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:5, C.1, Bir: 23, (27 Temmuz 1977), ss.118-133. **TBMM CSTD**, C.33, Bir:67, 27 Temmuz 1977, ss.29-44.; **Tercüman**, 28 Temmuz 1977;**Milliyet**, 28 Temmuz 1977;**Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1977.

fedakâr davranarak halkın vermediği yetkiyi MHP ve MSP’ye AP’nin “*ikram*” ettiğini ifade etmişti¹⁶⁰². CHP Grubu adına konuşan Hüseyin Atmaca: “*dün birbirlerine ağır sözler söyleyen düşman kardeşlerin kurduğu hükümetten*” millete, ülkeye yarar gelmeyeceğini belirtmişti. Amacı ülkeyi barış ve huzur getirmek olamayan hükümetin tek amacının “*ülkeyi parsellemek, karanlık fikirlerini*” hayata geçirilmesi olduğunu iddia etmişti. AP Grubu adına konuşan Oral Karaosmanoğlu ise: Milliyetçi Cephenin kuruluşu için gerekli koşulları kendilerinin yaratmadığını, memleketin ağır, önemli meseleleri varken hükümeti “*bırakıp kaçtınız*” diyerek CHP’nin hükümetten çekilmesini eleştirmişti¹⁶⁰³.

Hükümet programı Senato görüşmelerinin ardından Millet Meclisi’nde de görüşüldü. Meclis’te MHP adına Nevzat Köseoğlu, MSP adına Hasan Aksay, AP adına İlhami Ertem konuşma yapmışlardır. MSP, parti olarak programın takipçisi olacağını, MHP ise programların birer imkân olduğunu ve önemli olanın uygulayıcılar olduğunu ifade ederek olumlu oy kullanacaklarını açıklamışlardı. AP Grubu adına konuşan İlhami Ertem, ülkenin ciddi sorunlarına değinerek ve siyasi partiler olarak millet ve memleket menfaatlerinin gerektirdiği şekilde Meclis çatısı altında diyalog geliştirmek gerektiğine dikkat çekmişti¹⁶⁰⁴.

CHP grubu adına Ali Nejat Ölçen’in yaptığı konuşmalar oturumun hayli tartışmalı geçmesine neden olmuştu. Hükümet programının önemli bir bölümünün I. Milliyetçi Cephe döneminde yerine getirilmeyen vaatlerden oluştuğuna dikkat çeken CHP sözcüsü, “*Cumhuriyet Halk Partisi Grubunun düşüncelerini, kanılarını ve kararlarını gözetmeden, İkinci Cephe ortaklığı kendisinin Hükümet olabileceğini zannetmemelidir. Hükümet olarak yapmayı tasarladıklarınızda Cumhuriyet Halk Partisine danışır, Cumhuriyet Halk Partisinin düşüncelerine yer vermeyi denerseniz, bundan yarar görürsünüz*” demişti. CHP sözcüsünün bu konuşmalarını Başbakan Süleyman Demirel, “*Halk Partisinin müsaadesi olmadan kanun çıkaramazsınız*

¹⁶⁰² TBMM CSTD, C. 33, Top: 16, Bir: 68, (29 Temmuz 1977), ss.41-52.

¹⁶⁰³ A.g.d., ss.65-76.

¹⁶⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dön: 5, C.1, Bir: 24, (30 Temmuz 1977), ss.174-184.

diyorsunuz. Bu, azınlığın çoğunluğa tahakkümüdür, demokrasi değildir bu; bu, tahakkümdür” sözleri ile karşılık vermişti¹⁶⁰⁵.

Hükümet programının görüşülmesinden sona 1 Ağustos 1977 günü Melis’te yapılan oylamada 229 kabul, 219 red, 2 katılmayan oy ile II. Milliyetçi Cephe hükümeti güvenoyu almıştı¹⁶⁰⁶.

Meclis’te güven oylamasının yapıldığı gün Abdi İpekçi, ülkenin bunalım yaratan hükümet modelinden umut veren bir hükümet modeline geçmeye ihtiyacı varken, Demirel’in Başbakanlık hırsı nedeniyle cephecilik politikasının devam ettiğini ifade etmişti¹⁶⁰⁷. İlhan Selçuk’un güven oylamasıyla ilgili yorumu ise şöyledir:¹⁶⁰⁸ *“İçimizdeki güneşi söndürmemek için gölgede dövüşmesini de bileceğiz özgürlük düşmanlarıyla..”*. Uğur Mumcu, ortak çıkarlar çerçevesinde birleşen üç sağcı partinin güven oyu almasını doğal karşılamaktaydı¹⁶⁰⁹. Nadir Nadi, Süleyman Demirel’in *“iki küçük ortağına”* büyük ödünler vererek oluşturduğu koalisyonun güvenoyu almasını; *“özgürlük düşmanları ele ele vermişler, azınlığın çoğunluğa egemen olduğu acayip bir hükümeti kurmayı başarmışlardır. Eşyanın tabiatına ne denli aykırı kaçsa da kurulan hükümet legaldir”* şeklinde yorumlamıştı¹⁶¹⁰.

5 Haziran 1977 seçimlerinin ardından usul olarak Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi’ne başkan seçimlerinin yapılması gündeme gelmiştir. Seçimlerin hemen ardından 16 Haziran 1977 günü Cumhuriyet Senatosu’na CHP adayı Sırrı Atay başkan olarak seçildi¹⁶¹¹.

Cumhuriyet Senatosu başkanlığı seçiminin aksine Millet Meclisi başkanının seçimi oldukça uzun sürmüştü. CHP Centilmenlik Anlaşması’nın uygulanması gerektiğini belirtirken AP ve MHP başkanın AP’li olmasını, MSP ise partisinden

---

¹⁶⁰⁵ A.g.d, s.137.196.

¹⁶⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dön: 5, C.1, Bir: 25, (1 Ağustos 1977), s.213.

¹⁶⁰⁷ Abdi İpekçi, “Bugünün Düşündürdükleri”, **Milliyet**, 1 Ağustos 1977.

¹⁶⁰⁸ İlhan Selçuk, “Güneş ve Gölge”, **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1977.

¹⁶⁰⁹ Uğur Mumcu, “Doğal Değil Mi?”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1977.

¹⁶¹⁰ Nadir Nadi, “Er Geç Mutlaka”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1977.

¹⁶¹¹ TBMM CSTD, C.:32, Top.:16, Bir:55, (16 Haziran 1977), s.506.

birinin başkan olmasını istemişti¹⁶¹². 2 Ağustos tarihinde Meclis, başkanlık seçimi için toplanmıştı. Adaylar Siirt Milletvekili Mehmet Nebil Oktay ve Van Milletvekili Kinyas Kartal'dır. Ancak çoğunluk olmadığı için tasnif yapılamamıştı¹⁶¹³. Milliyetçi partilerin anlaşamaması sebebiyle Meclis'te çoğunluk sağlanamadığı için tasnif dahi yapılamamaktaydı. Yaşanan başkanlık bunalımı üzerine Senato Meclis Başkanı Sırrı Atalay, TBMM Başkanının seçilememesi ve Meclis komisyonlarının kurulamaması sebebiyle Cumhuriyet Senatosu'nun da çalışamaz hale geldiğini, Anayasanın pek çok maddesinin askıya alındığını ve dondurulduğunu açıklamıştı. Koalisyon ortaklarından MHP ise başkanlık sorununun yapılacak yerel seçimlere kadar tamamlanmasını istemekteydi. Meclis'e gelmeyen milletvekillerini de *"Mecliste çıkması gereken bir sürü yasa varken milletvekillerinin Meclise gelmemeleri doğru değildir"* diyerek eleştirmişti¹⁶¹⁴. *Tercüman* gazetesi MHP'nin bu açıklamasına yer vererek başkanlık seçiminin tıkanmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmekteydi.

CHP, başkanlık sorununun çözülmesi için diğer parti liderlerine görüşme teklif etmişti. CHP'nin teklifi MHP tarafından olumlu karşılanırken üçlü koalisyon liderleri kendi aralarında da bir görüşme başlatmışlardı. Koalisyon ortakları arasındaki görüşmelerde MHP Centilmenlik Anlaşmasına geri dönülmesini veya AP'den bir adayın başkan seçilmesini teklif etmişti¹⁶¹⁵. Görüşmelerin ardından AP, Ali Naili Erdem'i aday göstermişse de aday, koalisyon ortakları tarafından beğenilmemiş, 22. tur görüşmelerine rağmen başkan seçilememişti¹⁶¹⁶. MHP, Ali Naili Erdem yerine Ahmet Çakmak veya Ömer Çakıroğlu isimlerine oy verebileceğini açıklaması üzerine Erdem 32. tur oylamadan sonra adaylıktan çekilmiş yerine Ömer Çakıroğlu aday gösterilmişti¹⁶¹⁷.

Tercüman, üçlü koalisyon liderleri arasında Meclis Başkanlığı ile ilgili görüşmelerin devam ettiğini bildirdiği haberde MSP'nin AP adayının başkan olması

---

¹⁶¹² **Milliyet**, 8 Ağustos 1977.

¹⁶¹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön. 5, C.1, Bir: 26, (2 Ağustos 1977), s.219.

¹⁶¹⁴ **Tercüman**, 14 Ağustos 1977.

¹⁶¹⁵ **Milliyet**, 4 Ekim 1977.

¹⁶¹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön. 5, C.1, Bir: 57, (19 Ekim 1977).

¹⁶¹⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön. 5, C.1, Bir: 64., (3 Kasım 1977).; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön. 5, C.1, Bir: 65, (9 Kasım 1977).

durumunda TRT Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı veya İstanbul Valiliği görevlerinden birini istediğini ileri sürmekteydi¹⁶¹⁸. Abdi İpekçi ise başkanlık seçiminde Centilmenlik Anlaşmasına geri dönülmesini isterken hükümetin tutumunu “*Millet Meclisi cebren değil ama fiilen vazifesini yapmaktan men edilmiştir*” sözleriyle eleştirmişti¹⁶¹⁹.

Üçlü koalisyon arasında MSP’nin uzlaşmaya yanaşmaması üzerinde AP, CHP ile müzakerelere başladı. AP, başkanın rotasyon usulüyle seçilmesini önermişti. Buna göre Meclis Başkanı iki yıl için AP’den iki yıl için de CHP’den seçilecekti¹⁶²⁰. Ancak bu teklif Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle CHP tarafından reddedilmişti. MSP başkanın koalisyon ortaklarından birinden seçilmesi konusunda ısrarcı davranırken, MHP ilerleme kaydedilememesi durumunda CHP adayını tek başına destekleyeceğini açıklamıştı¹⁶²¹. Başkanlık seçiminin düğümlendiği günlerde Nazlı Ilıcak, “*Bir Başkan Aranıyor*” adlı yazısında CHP’nin Centilmenlik Anlaşmasında ısrarını eleştirmekte ve bu tutumun sonunda AP veya MHP’nin CHP’yi desteklemek zorunda kalabileceğini ifade etmekteydi¹⁶²². Ilıcak’ın yazısı MSP’yle anlaşmanın mümkün olmayacağı anlamını taşımaktaydı.

Başkanlık seçimlerinin yerel seçimlerden sonraya kalmaması için harekete geçen CGP Genel Başkanı Tuhan Feyzioğlu partiler arasında yürüttüğü arabuluculuk görüşmelerinin “*umutlu*” geçtiğini ifade etmişti¹⁶²³. Üçlü koalisyonun kendi arasında anlaşamaması, CHP-AP arasında tarafların rotasyon ve centilmenlik anlaşmalarında ısrar etmesi Başkanlık sorununu krize çevirmişti. Bu durumda MSP veya MHP’den birinin CHP’yi destekleme seçeneği sorunun çözebilecekti. MSP, CHP’yi desteklemek için rotasyon şartını ileri sürmüştü. CHP’nin bu teklifi reddetmesiyle düğümü çözebilecek tek parti MHP’nin oylarıydı. Başından beri ılımlı başkanlık seçimi konusunda sorun çözme odaklı davranan MHP, “*komünizme karşı ve mutedil biri*

¹⁶¹⁸ **Tercüman**, 26 Ekim 1977.

¹⁶¹⁹ Abdi İpekçi, “Meclis’i, ‘Vazifesini Yapmaktan Men’e Teşebbüs”, **Milliyet**, 12 Ağustos 1977.

¹⁶²⁰ **Tercüman**, 5 Kasım 1977; **Tercüman**, 8 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1977; **Milliyet**, 5-8 Kasım 1977; **Milliyet**, 8 Kasım 1977.

¹⁶²¹ **Tercüman**, 9 Kasım 1977.

¹⁶²² Nazlı Ilıcak, “Bir Başkan Aranıyor!”, **Tercüman**, 11 Kasım 1977.

¹⁶²³ **Tercüman**, 14 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1977.

olması halinde”¹⁶²⁴ CHP adayını destekleyeceğini açıklamasıyla düğüm çözümlenmişti.

Nitekim uzun süren Meclis başkanlığı krizi 17 Kasım 1977 tarihli Meclis oturumunda 389 milletvekilinin katıldığı oylamada CHP adayı Cahit Karakaş, MHP desteğiyle 227 oy alarak seçilmişti¹⁶²⁵. Oylamaya 3 CHP’li, Necmettin Erbakan ve MSP’lilerin çoğu katılmamıştı. Tam kadro oylamaya katılan MHP’lilere Bülent Ecevit, teşekkür etmiş, Alpaslan Türkeş de buna karşılık “vazifemizi yaptık” açıklamasını bulunmuştu¹⁶²⁶.

Dönemin basını Meclis başkanının seçilmesinde önemli rolü olan MHP’yi tavrından dolayı yüceltmmişti. Özellikle *Tercüman*, MHP’nin tutumunu takdir etmişti. Ahmet Kabaklı “bugün eğer CHP’li bir Meclis başkanı varsa MHP’nin demokrasiye candan bağlı sorunluluk anlayışı sayesinde”¹⁶²⁷ diyerek MHP’yi onurlandırmıştı. MHP’nin tutumunu değerlendiren bir diğer gazeteci Abdi İpekçi, MHP’nin başkanlık seçimindeki uyumlu tutumuyla toplum nezdinde olumlu izler bırakacağı çıkarımında bulunmuştu¹⁶²⁸.

Güneri Cıvaoğlu, Meclis Başkanının CHP’den seçilmesiyle ilgili “*Cumhuriyet Senatosu, Anayasal kuruluşlarla arasına köprüler atılmış, Çankaya ile diyalogu sertleşmiş bir hükümet şimdi Meclis Başkanlığını da bırakmıştır. Yani civardaki bütün tepeleri karşı tarafın ele geçirdiği bir vadidedir, üçlü koalisyon*” yoruma yer vermişti. Milliyetçi Cepheyi daha çetin bir mücadele ortamının beklediğini belirten gazeteci, başkanlık seçimini CHP’ye bırakmakla üçlü koalisyonun “*derin bir yara*” yara aldığını bu duruma da bazı MSP’lilerin neden olduğunu ileri sürmüştü¹⁶²⁹.

Tercüman, Meclis başkanlığı seçiminde MHP’nin davranışını olumlu bir şekilde ele alırken, MSP’yi sorumlu göstermektedir. Centilmenlik Anlaşmasını terk

¹⁶²⁴ **Milliyet**, 16 Kasım 1977; **Tercüman**, 16 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1977.

¹⁶²⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**. Dön. 5, C.1, Bir: 69, (17 Kasım 1977). **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1977; **Milliyet**, 18 Kasım 1977; **Tercüman**, 18 Kasım 1977.

¹⁶²⁶ **Milliyet**, 18 Kasım 1977.

¹⁶²⁷ Ahmet Kabaklı, “Köşeye Sıkışmak”, **Tercüman**, 18 Kasım 1977.; Güneri Cıvaoğlu, “MHP’nin Tutarlı Politikası”, **Tercüman**, 17 Kasım 1977.

¹⁶²⁸ Abdi İpekçi, “MHP’nin Kararı” **Milliyet**, 16 Kasım 1977.

¹⁶²⁹ Güneri Cıvaoğlu, “Başkan Seçimi ve MHP, CHP, AP,...MSP”, **Tercüman**, 18 Kasım 1977.

ederek seçimin bu noktaya gelmesine asıl sebep olan AP'ye yönelik herhangi bir değerlendirmeye yer vermeyen gazetenin ideolojik kare metodunu uyguladığı gözlemlenmiştir.

Koalisyon ortakları II. Milliyetçi Cephe'yi yeniden sola karşı kurmuş olsalar da kendi içlerindeki anlaşmazlık devam etmişti. Özellikle MSP'nin isteklerindeki ısrarcı tutumu Meclis Başkanının 5 Haziran seçimlerinden 17 Kasım'a kadar seçilememesine neden olmuştu. Bu süreçte kendi aralarında anlaşmaya varamayan koalisyon ortakları, ancak CHP'yle anlaşarak başkanlık krizini çözebilmişti. Yayın politikası olarak Milliyetçi Cephe hükümetini savunan *Tercüman* ise bu süreçte özellikle MSP'nin tutumunu hatalı bulmuştur.

II. Milliyetçi Cephe koalisyonunun güvenoyu almasından sonra hükümeti bekleyen önemli meselelerden biri de Kara Kuvvetleri Komutanlığı(KKK) atamasıdır. Kara Kuvvetlerine atanacak komutan, geleneğe göre Genelkurmay Başkanı olacağı için göreve gelecek kişinin belirlenmesi önemliydi¹⁶³⁰. Kara Kuvvetleri Komutanlığının bir anda önemli bir mesele haline gelmesinin ilk işareti dönemin KKK. Org. Namık Kemal Ersun sağlık sorunları gerekçe gösterilerek emekliliğe sevk edilmiş olmasıdır¹⁶³¹. Bu karar üzerine Org. Ersun emeklilik kararının iptaline ilişkin “*müvekkilimizin saygın kişiliğinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin aklandırılmasına imkân sağlamaktan ibarettir*” gerekçesiyle Askeri Yüksek İdare Mahkemesinde dava açmıştı¹⁶³². Namık Kemal Ersun'un emekli olması üzerine göreve geçici olarak Org. Adnan Ersöz görevlendirilmiş, asıl atamanın ise seçimlerden sonra yapılmasına karar verilmişti¹⁶³³. Göreve kimin getirileceğine yönelik basında çeşitli haberler olmakla birlikte orduda göreve gelebilecek tecrübeli komutanlar; 1 Ordu Komutanı Org. Adnan Ersöz, 2. Ordu Komutanı Org. Şükrü Olcay, 3. Ordu Komutanı Org. Ali Fethi Esener ve 4. Ordu Komutanı(Ege Ordu Komutanı) Org Kenan Evren'di¹⁶³⁴. Kenan Evren de

¹⁶³⁰ Albayrak, **a.g.e.**, s.186.

¹⁶³¹ İlker Başbuğ, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Güç Odaklarının Mücadelesi (1961-1980)**,1. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021, İstanbul, s.331. **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1977.

¹⁶³² **Tercüman**, 20 Haziran 1977; **Tercüman**, 21 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1977; **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1977.

¹⁶³³ **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1977.

¹⁶³⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s.186

“*Eh Artık Ege Ordusundan Emekli Oluyoruz*” başlığını taşıyan anısında Kara Kuvvetleri Komutanlığı için kendisinden kıdemli üç komutanın olduğunu ve kendisine bu sıranın gelmeyeceğine dair düşüncelerini ifade etmişti¹⁶³⁵. Başbakan Süleyman Demirel’in askeri kurallar gereğince adaylar arasında 1. Ordu Komutanı Org. Adnan Ersöz’ün yerine 3. Ordu Komutanı Org. Ali Fethi Esener’i hükümet ortakları Erbakan ve Türkeş’in de isteği doğrultusunda Kara Kuvvetleri Komutanı olarak önermesi krize neden olmuştu¹⁶³⁶.

5 Ağustos 1977 tarihinde Süleyman Demirel başkanlığında toplanan Yüksek Askeri Şura’da(YAŞ) Kara Kuvvetleri Komutanlığına Ali Fethi Esener’in getirilmesine, 1. ve 2. Ordu Komutanları Org. Adnan Ersöz ile Org. Şükrü Olcay’ın da emekli olmasına karar verilmişti. Ancak Genelkurmay ve Başbakan tarafından onaylanan bu kararlar Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından temayüle aykırı olduğu gerekçesiyle onaylanmamıştı¹⁶³⁷.

Ordunun yüksek kademeleri arasında askerlik kurallarına aykırı atamaların yapılması kamuoyunun dikkatini çekerken, bu durum Cumhurbaşkanı ve hükümet arasında krize dönüşmüştü. Muhalefet lideri Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı ve hükümet arasındaki anlaşmazlığı verdiği bir demeçte dillendirmişti. II. Milliyetçi Cephe hükümetinin bazı ortaklarının Türk Silahlı Kuvvetlerini kendi siyasal hesaplarına göre düzenlemek istediğini belirten Ecevit, TSK’nın “*tartışma alanı dışına çıkarılması zorunludur*” diyerek ordunun siyasete alet edilmemesi gerektiğini ifade etmişti¹⁶³⁸. Başbakan Süleyman Demirel ise bu iddiaları “*yurdunda kuvvet komutanları ilk defa atanmıyor. Birçok defalar atanmıştır. Kuvvet komutanlarının atanmasının siyasi bir mahiyeti yoktur. Olamaz da*” sözleriyle reddetmişti¹⁶³⁹.

Nadir Nadi “*TSK cephe hükümetinin değil, Türk ulusunun ordusudur. Yarına güvenle bakabilmemiz için öyle kalması da şarttır*” diyerek hükümetin önerisine karşı

¹⁶³⁵ Baskın Oran, **Kenan Evren’in Yazılmamış Anıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989, s21.

¹⁶³⁶ Bilgiç, **a.g.e.**, ss.246-247.

¹⁶³⁷ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin Son Baharı...**, ss167.168.

¹⁶³⁸ **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1977

¹⁶³⁹ **Milliyet**, 20 Ağustos 1977; **Tercüman**, 20 Ağustos 1977; **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1977.

çıkmişti¹⁶⁴⁰. Yine *Cumhuriyet* başka bir yazısında MC hükümetinin yasa ve sınırları aşamayacağını, aşması halinde devlet gücünün meşruiyet sınırları dışına çıkacağını belirterek Cumhurbaşkanının kararından vazgeçmemesi gerektiğini hatırlatmaktaydı¹⁶⁴¹. *Tercüman* ise kararnameyi “‘sorumsuz’ bir cumhurbaşkanının geri çevirmesini parlamenter demokrasiye” aykırı bulmakta ve Cumhurbaşkanının kararına yönelik kamuoyu oluşturmaya çalışmaktaydı¹⁶⁴².

Süleyman Demirel’in teklifini Cumhurbaşkanının geri çevirmesiyle başlayan kriz, 2. Ordu Komutanı Org. Şükrü Olcay ve 3. Ordu Komutanı Org. Ali Fethi Esener’in istifalarını vermeleriyle çözüme ulaşmıştı¹⁶⁴³. İstifalarını veren komutanlar emekliye sevk edilmişlerdi¹⁶⁴⁴. Genelkurmay Başkanının önerisi üzerine Milli Savunma Bakanı ve Başbakanın imzasını taşıyan KKK atama kararnamesinin Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmasıyla 4. Ordu Komutanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı olmuştu¹⁶⁴⁵. Kendisi için de beklenmedik bir atama olan bu görev için Kenan Evren “*Tam Bir Mucize Oluyor*”¹⁶⁴⁶ düşüncesindeydi. Son değişikliklerle birlikte 1. Ordu Komutanı Org. Nurettin Ersin, 2. Ordu Komutanı Org. Vecihi Akın, 3. Ordu Komutanı Org. Mahmut Ülker, 4. Ordu Komutanı Org. Ali Sait Özçivit olmuştu¹⁶⁴⁷.

Nadir Nadi, “*Cumhuriyet ordusunun geleneklerine aykırı*” olduğunu belirttiği atamayı Cumhurbaşkanının onaylamayarak hükümetin siyaseti orduya sokma politikasına engel olduğunu ifade ederek, Cumhurbaşkanının kararından duyduğu memnuniyeti ifade etmişti¹⁶⁴⁸. Abdi İpekçi ise “*Demirel, KKK temelinde siyasal bir tercih olduğu açıkça belli olan bir atama yapmak istemiştir. Objektif koşullarda bu*

¹⁶⁴⁰ Nadir Nadi, “Ordunya Politika”, *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1977.

¹⁶⁴¹ Orhan Apaydın, “KKK Sorunu”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1977.

¹⁶⁴² Nazlı Ilıcak, “Cumhurbaşkanı ve KKK”, *Tercüman*, 29 Ağustos 1977.

¹⁶⁴³ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin Son Baharı...*s.179. İlker Başbuğ, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Güç Odaklarının Mücadelesi (1961-1980)*,1. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021, İstanbul, s.332.

¹⁶⁴⁴ *BCA*, 30.11.1.0/ 454.53.15.

¹⁶⁴⁵ *BCA*. 30.18.1.2/369.82.16.; *BCA*, 30.11.1.0/ 454. 53.18.

¹⁶⁴⁶ Oran, *Kenan Evren’in...*, s.21. Başbuğ, *a.g.e.* s. 333.

¹⁶⁴⁷ *Milliyet, Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1977.

¹⁶⁴⁸ Nadir Nadi, “Sorun ve Sorum”, *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1977.

makama gelmesi gereken komutanı aşarak yapılmak istenen bu işlem Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmamıştır” diyerek atamaya olan tepkisini ortaya koymuştu¹⁶⁴⁹.

Neticede hükümet ve Cumhurbaşkanlığı makamı arasında yaşanan kriz Kenan Evren’in de “*Muzice*” olarak gördüğü gelişmeyi doğurmuş ve 12 Eylül Askeri Darbesi’nin baş aktörü Org. Kenan Evren’in yolunu açmıştı. Nitekim dönemin basını da yayın politikası çerçevesinde konuyla ilgili tepkisini dile getirmişti. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* Başbakan’ın kararını doğru bulmayarak ve politikanın orduya girmemesi için yazılarıyla Cumhurbaşkanının kararını desteklediklerini açıklamışlardı. Bu görüşlerin tam aksi düşüncede yer alan *Tercüman* ise Cumhurbaşkanının kararnameyi imzalamamasına tepki göstermekte ve Cumhurbaşkanının bu kararıyla parlamenter demokrasiye gölge düşürdüğünü iddia etmişti.

3. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti Döneminde Yaşanan Şiddet Eylemleri ve Basına Yansıması

Ecevit hükümetinin güvenoyu alamaması özellikle sol düşünceye sahip eylemcileri endişelendirmişti. Özellikle dönemin sol basını tarafından Milliyetçi Cephe’nin “*vurucu gücü*” olarak nitelendirilen MHP’nin seçimlerden güçlenerek çıkması şiddet eylemlerinin daha yoğun ve sert geçeceği algısını yaratmıştı. Seçim sonuçları sonrasında *Cumhuriyet* gazetesi özellikle MHP’nin milletvekili sayısının artmış olmasına yönelik yapılan değerlendirme şu şekildedir;

*“üç kişilik grubuyla MC kabinesinde iki bakanlık elde eden Bay Türkeş, kurulması hayal edilen belki de türlü yollar, oyunlarla kurulacak olan yeni bir MC ortaklığında en önemli bakanlıklara kendi üyelerini atayarak ele geçirmesi akla hayale gelmez sonuçlar doğurabilecektir. MC iktidarında “devleti ele geçirmek” hesapları ardında koşan MHP’nin 16 kişilik grubuyla nasıl bir tehlike olduğunu herkes şimdiden görebilir, anlayabilir”*¹⁶⁵⁰.

¹⁶⁴⁹ Abdi İpekçi, “KKK Sorunu ve Beliren Bunalım”, *Milliyet*, 26 Ağustos 1977.

¹⁶⁵⁰ Oktay Akbal, “Genel Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1977.

Yapılan tahminleri haklı gösterir şekilde Süleyman Demirel hükümetinin güvenoyu aldığı gün bile İstanbul'un 6 farklı yerinde patlama meydana gelirken İstanbul ve Bursa'da yaşanan şiddet eylemlerinde 2 kişi hayatını kaybetmişti¹⁶⁵¹. *Milliyet* yaptığı haberde Süleyman Demirel'in hükümet kurma çalışmalarını yürüttüğü Temmuz 1977 ayı boyunca şiddet eylemlerinde 26 kişinin öldüğünü, 82 kişinin yaralandığını ve patlayıcı madde vb. şekilde zarar gören bina sayısının 87 olduğunu haberleştirmişti¹⁶⁵².

Şiddet eylemleri hükümetin güvenoyu aldığı ilk günlerde de yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. İstanbul'da MHP'li 1 işçi kurşunlanarak, Giresun'da 1 polis bıçaklanarak hayatını kaybetmiş, Diyarbakır cezaevinde ise tutuklular arasında güven oylaması ile ilgili çıkan tartışmada bir tutuklu ölmüştü. Aynı gün İzmir, Antalya ve Ankara'da çeşitli yerlere patlayıcı madde atılırken, İzmir'de ABD konsolosunun evi tabancayla taranmıştı¹⁶⁵³.

Hükümetin kurulduğu günlerde şiddetin artış göstermesine yönelik basın ilk yorumları benimsedikleri ideoloji çerçevesinde değerlendirilmişti. *Tercüman*'ın Genel Yayın Yönetmeni Güneri Cıvaoğlu şiddet eylemlerinin soldan geldiğine yönelik dikkat çektiği yazısında üçlü koalisyonun güvenoyu almasıyla birlikte kaba kuvvetin eyleme dönüştüğünü ileri sürmüştü. Bir süredir “*aba altından sopa*” gösteren sol grupların eylemlerini arttırarak üçlü koalisyon hükümetini düşürme çabasında olduğunu iddia etmişti¹⁶⁵⁴. Gazete bu fikriyle hükümetin yanında yer alarak şiddetin soldan geldiğine yönelik toplumsal inşa süreci yürütmekteydi.

Hükümetin kurulmasıyla şiddetin tırmanışa geçtiğini belirten *Cumhuriyet*, karşıt görüşlü grupların misilleme eylemlerine dönüşen şiddet olaylarında sadece 4 Ağustos günü Ankara'da 5 kişinin hayatını kaybettiğine dikkat çekmişti¹⁶⁵⁵. Başbakan Süleyman Demirel bir günde beş kişinin öldürülmesine ise “*vahşet*” olarak

¹⁶⁵¹ *Milliyet*, 2 Ağustos 1977; *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1977.

¹⁶⁵² *Milliyet*, 31 Temmuz 1977.

¹⁶⁵³ *Milliyet*, 3 Ağustos 1977; *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1977.

¹⁶⁵⁴ Güneri Cıvaoğlu, “Sopa Artık Aba Altında Değil”, *Tercüman*, 2 Ağustos 1977.

¹⁶⁵⁵ *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1977.

nitelendirmişti¹⁶⁵⁶. *Milliyet* ise II. Milliyetçi Cephe'nin göreve geldiği ilk 15 günde 26 kişinin hayatını kaybettiği bilgisini Başbakanın; *"Türk çocukları birbirlerini öldürerek bir yere varamazlar"* sözleri ile aktarmıştı¹⁶⁵⁷. Ülke gündeminde derin bir tepki uyandıran bu olaylar ülkücü kuruluşlar tarafından ise *"Ülkücü Katliamı"* olarak nitelendirilmişti¹⁶⁵⁸. Güneri Civaoglu da şiddet eylemlerinin doruk noktasında olduğunu şu cümlelerle aktarmıştı: *"Üçlü koalisyonun kurulmasıyla birlikte şarjörlerden boşalan kurşunlar... sel gibi akan kan.. Baskılar patlamalar adeta ir ölüm ve dehşet mekanizmasının düğmesine basılmıştır. Üçlü koalisyon hükümetinde teşebbüs aşamasında aba altından gösterilen sopanın küstahça ortaya çıktığını gaddarca vurduğunu tespit ediyoruz. Tehdit, kanlı eylem ve şiddete dönüşmüştür"*¹⁶⁵⁹.

İlhan Selçuk ise *"ortalık mezbahaya döndü"* yorumunu yaptığı olaylarla ilgili hükümet ortaklarından MHP'yi işaret etmişti. İktidarda olmanın gücüyle MHP'ye yakın örgütlerin rahatlıkla hareket ettiğini, buna karşılık solda yer alan eylemcilerin de *"kurbanlık koyun gibi boynunu celladına uzatmak"* istemediğini dikkat çekmişti¹⁶⁶⁰. *Milliyet* yazarı Abdi İpekçi şiddet eylemlerinin üniversitelerden sokağa taşıdığını *"Şiddet eylemlerinde artık üniversitelerin kapalı tutulması cinayetlerin işlenmesini engellemiyor. Öğrencilerin yanı sıra işçiler, memurlar, odacılar, kardeşler ölüyor"* sözleri ile anlatmıştı. Şiddet eyleminin boyutunu anlatan bu cümlelere ek olarak son zamanlarda ölenlerin daha çok sağcı olduğuna dikkat çeken gazeteci, saldırıların soldan geliyor olmasının II. Milliyetçi Cephe hükümetine yönelik sistematik bir tehdit olarak algılandığını açıklamıştı¹⁶⁶¹.

1970'li yılların değerli kalemlerinden Uğur Mumcu ele aldığı köşe yazısında şiddet eylemleri ile ilgili şu tespitte bulunmaktaydı:

"Her cinayet bir önceki cinayetin intikam tohumlarını içinde taşıyor. Bir siyasal kan davası her gün yeni kurbanlarını arıyor. Çünkü devlet görevini yerine getirmedi. Aksine devletin bir kesimine yerleşen silahlı militanlar, bazı hükümet üyelerince alkışlandı kışkırtıldı. Şimdi yıllardır ekilen tohumların acı

¹⁶⁵⁶ **Tercüman**, 6 Ağustos 1977; **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1977.

¹⁶⁵⁷ **Milliyet**, 6 Ağustos 1977.

¹⁶⁵⁸ **Tercüman**, 6 Ağustos 1977.

¹⁶⁵⁹ Güneri Civaoglu, "Vahşet ve Devlet", **Tercüman**, 6 Ağustos 1977.

¹⁶⁶⁰ İlhan Selçuk, "Mezbaha!", **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1977.

¹⁶⁶¹ Abdi İpekçi, "Silahlı Eylemler", **Milliyet**, 7 Ağustos 1977.

meyvelerini devşiriyoruz. Kıran kırana bir savaş, kana kan, dişe diş bir siyasal kan davası intikam duygularını besleyip büyütüyor. Ve gençlik sağcısıyla, solcusuyla kanlı intikam çiçekleri topluyor”¹⁶⁶².

Yaşanan şiddet olayları karşısında yetersiz kalan hükümet kanadının bir temsilcisi olan İçişleri Bakanı Korkut Özel ancak anarşinin önlenmesi konusunda kamuoyu ve siyasi partilerin destekleyecekleri çözümler bulunması gerektiğini dile getirebilmişti¹⁶⁶³.

4 Ağustos günü yaşanan olaylarda 5 kişinin ölmesinin ardından yaralı olan altıncı kişinin de ölmesi toplumsal duyarlılığı arttırmıştı. Ölen kişilerin sağcı olması dikkat çekerken misilleme yapmak niyetinde olan karşıt gruplar Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının mezarını tahrip etmişti. Olaylarda hayatını kaybeden MHP'lilerin cenazelerine hükümet kadrosundan bakanların katılması ise yine dönemin basını tarafından eleştirilmiş, yöneticilere tarafsız olma çağrısı yapılmıştı¹⁶⁶⁴. Hükümetin ilk aylarında şiddet eylemleri misilleme mantığıyla ilerlemekteydi. Şöyle ki Milliyetçi olarak tanımlanan 5 gencin öldürülmesiyle devrimci gençlerin kaldığı İstanbul'daki Kadirga Yurdu sağ grup eylemciler tarafından bombalanmıştı. Bu hareketlenme üzerine adı geçen yurtla birlikte 1970'li yıllardaki öğrenci eylemlerinde simge mekânlar haline gelmiş olan Site ve Sivas yurtlarına polis tarafından baskın düzenlenmiş, çok sayıda öğrenci de gözaltına alınmıştı¹⁶⁶⁵. Bu gelişmelerin hemen akabinde Ankara'da 1 genç, İstanbul da ise CHP'li 1 öğrenci öldürülmüştü¹⁶⁶⁶. Yine Ağustos ayında dikkat çeken olaylardan biri de MHP Turgutlu İlçe Başkanının otomobile binerken atılan bomba sonucunda hayatını kaybetmesiydi. Olayın ardından düzenlenen cenaze töreninde TÖB-DER binası taşlanırken, CHP amblemleri bayraklar yırtılmış, sol görüşlü 1 kişi öldürülürken misilleme mantığıyla CHP Aydın İl Başkanı “komando” saldırısına uğramıştı¹⁶⁶⁷.

¹⁶⁶² Uğur Mumcu” Kan Davası”, **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1977.

¹⁶⁶³ **Tercüman**, 8 Ağustos 1977; **Milliyet**, 8 Ağustos 1977; **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1977.

¹⁶⁶⁴ **Milliyet**, **Cumhuriyet**, **Tercüman**, 7 Ağustos 1977.; “İlk Görünümler”, **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1977.

¹⁶⁶⁵ **Milliyet**, 9 Ağustos 1977; **Tercüman**, 9 Ağustos 1977; **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1977.

¹⁶⁶⁶ **Milliyet**, 11 Ağustos 1977; **Milliyet**, 13 Ağustos 1977; **Tercüman**, 11 Ağustos 1977; **Tercüman**, 13 Ağustos 1977; **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1977; **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1977.

¹⁶⁶⁷ **Milliyet**, 15 Ağustos 1977; **Milliyet**, 20 Ağustos 1977; **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1977; **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1977.

II. Milliyetçi Cephe döneminin sonlarına yaklaşırken eylemciler bubi-tuzak (bombalı tuzak) tekniği kullanmaya başlamışlardı. Ne yazık ki bu yöntem ölü veya yaralı sayısının ciddi oranda artmasında etkili olmuştu. Bu süreçte gruplar arasındaki çatışmanın yanı sıra şehirlerde bombalı tuzak yönteminin kullanılmasıyla şehirlerin farklı noktalarında bombalar patlatılmıştı. İstanbul ve Ankara başta olmak üzere Konya, Akşehir, Adana, Diyarbakır illerinde patlamalar meydana gelirken ölümle sonuçlanan banka soygunları da oldukça yaygındı. O günlerde İstanbul Okmeydanı'ndaki bir bankayı soyarak kaçmaya çalışan soyguncuları durdurmak isteyen polis öldürülmüştü¹⁶⁶⁸.

Eylül ayının ilk günlerinde gündeme gelen bir diğer haber ise Ümraniye'de gecekondu yıkımı sırasında semt sakinleriyle polis arasında yaşanan olaylardı. Polisle gecekondu sakinleri arasındaki olaylarda 5 kişi ölmüş 9'u polis olmak üzere 43 kişi yaralanmıştı¹⁶⁶⁹.

II. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulduğu günlerde MHP'nin saldırgan gücü kamuoyunda tartışma konusu olmuş, özellikle sol görüşlü basında yer alan MHP'nin şiddet eylemlerinde sağ görüşlü grupları desteklediği iddiaları gündem olmuştu. Sol çevredeki MHP'ye yönelik bu algı üzerine II. MC döneminde daha ılımlı bir politika izlediği düşüncesini oluşturmak isteyen Türkeş'in bir takım açıklamalar yapmasına neden olmuştu. Alpaslan Türkeş'in "*Türk gençliğinin düşmanlığı silip kardeşlik tesis etmeye ve gönül seferberliğine davet ediyorum*"¹⁶⁷⁰ sözleri sokak eylemlerinin dozunu düşürmek adına atılan bir adımdı. MHP'nin şiddetin nabzını düşürmek üzere yaptığı çağrı CHP lideri tarafından "*bu partinin son zamanlarda üslup yumuşaklığını ben bir aldatmaca ve tuzak olarak görüyorum*" şeklinde algılanmıştı¹⁶⁷¹. Duvarlara siyasi yazıların yazılmasının yasak olduğu bu dönemde MHP'nin tutumuna paralel olarak Alanya MHP Başkanı, duvarlara yazılan sloganlara karşılık verenlerin partiden ihraç

¹⁶⁶⁸ **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1977; **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1977; **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1977; **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1977.

¹⁶⁶⁹ **Tercüman**, 3 Eylül 1977; **Milliyet**, 3 Eylül 1977; **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1977.

¹⁶⁷⁰ **Milliyet**, 10 Temmuz 1977. Milliyet gazetesi II. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulduğu ilk günlerde savunma refleksi ile şiddet eylemlerinin daha çok soldan geldiğine dikkat çeker. Vurucu güç olarak tanımlanan MHP'nin ve liderinin ise bu süreçte daha ılımlı politika izlediğini ifade eder.

¹⁶⁷¹ **Milliyet**, 3 Eylül 1977.

edileceğine yönelik açıklaması MHP'nin izlediği politikayla doğru orantılı gelişmişti¹⁶⁷².

Önceki öğrenim döneminin telafisini yapmak amacıyla Galatasaray Mühendislik Yüksek Okulu 1 Eylül tarihiyle birlikte açılmış olsa da okulun açıldığı gün karşıt görüşlü öğrenciler arasında yaşanan çatışmada 9 kişi yaralanmıştı¹⁶⁷³. İTÜ'de meydana gelen olaylarda 3'ü polis olmak üzere 4 kişi yaralanırken, hemen ertesi gün de Ankara'da MHP'li 1 genç öldürülmüştü. Erzurum Üniversitesi ise can güvenliği olmadığı gerekçesiyle eğitim öğretime başlamamıştı¹⁶⁷⁴. Eylül ayının son günlerinde Ankara'da 6 kişiye açılan yayılım ateşinde 1 kişi, Balıkesir'de de 1 kişi hayatını kaybetmişti. Yine İstanbul'da ülkücü gençlere açılan ateş sırasında anne babasının kucağındaki 1.5 yaşındaki çocuk ölmüştü¹⁶⁷⁵.

1977 yılının Ekim ayında da şiddet olayları da yoğun bir şekilde yaşanmıştı. 3 Ekim günü İzmir, Antalya ve Malatya'da meydana gelen olaylarda 5 kişi yaralanmıştı. 1977-1978 yılı orta dereceli okullarda eğitim öğretim dönemi olaylı başlamış, Gaziantep Atatürk Lisesi'nde yaşanan olaylar sonucunda okulların bir gün tatil edilmesine karar verilmişti¹⁶⁷⁶.

İstanbul'da yaşanan çatışmada kaza kurşunuyla 3 yaşında 1 çocuk hayatını kaybederken, İzmir'de bir dershaneye yapılan baskın sonucunda 1 ülkücü öğrenci de öldürülmüştü. Taksim'de ise duvarlara yazı yazan 4 kişi yetkililerce tutuklanırken Sivas'ta bildiri dağıtmak isteyen devrimci bir gençle karşıt görüşlüler arasında çıkan olaylarda 8 kişi ve 1 polis memuru yaralanmıştı¹⁶⁷⁷. Beşiktaş'taki olaylarda 2 öğrenci, Ankara'da ise bir lise müdürü öğrenciler tarafından ağır bir şekilde yaralanmıştı¹⁶⁷⁸.

---

¹⁶⁷² **Milliyet**, 6 Eylül 1977; **Tercüman**, 6 Eylül 1977.

¹⁶⁷³ **Milliyet**, 6 Eylül 1977.

¹⁶⁷⁴ **Tercüman**, 9 Eylül 1977; **Tercüman**, 11 Eylül 1977; **Tercüman**, 20 Eylül 1977; **Milliyet**, 9 Eylül 1977; **Milliyet**, 11 Eylül 1977; **Milliyet**, 20 Eylül 1977; **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1977; **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1977; **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1977.

¹⁶⁷⁵ **Milliyet**, 25 Eylül 1977; **Milliyet**, 30 Eylül 1977; **Tercüman**, 25 Eylül 1977; **Tercüman**, 30 Eylül 1977; **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1977; **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1977.

¹⁶⁷⁶ **Tercüman**, 4 Ekim 1977; **Tercüman**, 6 Ekim 1977; **Milliyet**, 4 Ekim 1977; **Milliyet**, 6 Ekim 1977; **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1977; **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1977.

¹⁶⁷⁷ **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1977; **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1977; **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1977; **Tercüman**, 11 Ekim 1977; **Tercüman**, 15 Ekim 1977; **Tercüman**, 16 Ekim 1977.

¹⁶⁷⁸ **Milliyet**, 18 Ekim 1977.

Gaziantep Atatürk Lisesi'nin müdür yardımcısı solcu gençler tarafından öldürülmüştü¹⁶⁷⁹. İzmir'de ise tutuklu bir Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Partisi(TİKKO) üyesi muayene için gittiği hastaneden 3 kişinin yardımıyla 1 jandarma erini öldürerek kaçırmıştı¹⁶⁸⁰.

Yurdun çeşitli yerlerinde 22 Ekim günü patlamalar ve şiddet eylemleri yaşanmıştı. Ankara İktisadi İlimler Akademisi'nde görevli 2 öğretim üyesinin evine ve Karabük'te 4 farklı yere patlayıcı madde atılırken, İstanbul Devlet Mimarlık Mühendislik Akademisi(İDMMA)'da çıkan çatışmada 5 öğrenci yaralanmıştı¹⁶⁸¹. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nde 2 öğretim üyesinin odasına patlayıcı madde atılmış, Darüşşafaka Lisesi'nden çıkmakta olan öğrencilere açılan ateşte 3 öğrenci de yaralanmıştı. Diyarbakır'ın Bağlar ilçesinde ise kimliği belirsiz kişiler tarafından 1 okul müdürü de öldürülmüştü. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi yaşananların ardından bir hafta kapatılmıştı. Ekim ayının son günlerinde İstanbul Işık Mühendislik Yüksek Okulu'nda çıkan olaylarda 1 genç, ODTÜ'de ise 1 öğrenci hayatını kaybetmişti. İstanbul'da liseliler arasındaki çatışmada 5 öğrenci yaralanırken 25 kişi de gözaltına alınmıştı. Bakırköy'de ise iki grup arasındaki çatışmada kazayla 13 yaşında bir çocuk hayatını kaybetmişti¹⁶⁸².

Ardı arkası kesilmeyen ve neredeyse her gün gazetelere konu olan şiddet olaylarıyla ilgili Uğur Mumcu iki buçuk aylık II. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde 27 yurttaşın hayatını kaybettiğini belirttiği yazısında hükümeti can güvenliği konusunda şu sözleri ile eleştirmektedir:

“İnsanlık yüzyılladır bir tek hakkın sağlanması için çalışıyor. Can güvenliği can güvenliği sağlanamazsa ortada ne hukuk nede hukuk devleti kalır. Can güvenliğini sağlayamayan sağlamayan bir hükümet varoluş nedenlerini yitirir. Bu noktadan sonra artık hükümetin “meşruluğu” tartışılır. I. ve II. Cephe hükümetinin iktidar dönemlerinde kaç yurttaşlarımız öldürülmüştür öldürülenlerin yüzleri aştı yok mu bunun sorumlusu, yok aramayın boş yere bulamazsınız. Ne diyeyim? Şu kanlı mezar taşları da size bir şeyler anlatmıyorsa,

¹⁶⁷⁹ **Tercüman**, 21 Ekim 1977; **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1977.

¹⁶⁸⁰ **Tercüman**, 19 Ekim 1977; **Milliyet**, 19 Ekim 1977.

¹⁶⁸¹ **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1977.

¹⁶⁸² **Milliyet**, 27 Ekim 1977; **Milliyet**, 28 Ekim 1977; **Milliyet**, 31 Ekim 1977; **Tercüman**, 27 Ekim 1977; **Tercüman**, 28 Ekim 1977; **Tercüman**, 31 Ekim 1977; **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1977; **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1977; **Cumhuriyet**, 31 Ekim 1977.

vicdanlarımıza seslenmek için, söyleyin, söyleyin, daha ne yapalım, ne yazalım hangi dilde konuşalım?”¹⁶⁸³.

Kasım ayının ilk günü basında Cerrahpaşa Tıp Fakültesi ve Çapa Tıp Fakültesi’nde yaşanan olaylarda 5 kişinin yaralandığı bilgisi yer almaktaydı¹⁶⁸⁴. İstanbul Üniversitesi de yine Kasım ayının ilk gününde yoğun güvenlik önlemleri altında 1977-1978 yılı öğrenim hayatına başlamıştı. “komandolar” olarak bilinen sağcı gruplar üniversitenin merkez binasını işgal etmişler, İktisat Fakültesi önünde de gösteri yapmışlardı. Fen Fakültesi’nin bahçesinde yaşanan olaylarda 4 öğrenci yaralanırken sağcıların “karargâhı” olarak nitelendirilen Sivas Yurdu ise polis tarafından boşaltılmıştı. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi ise lisans düzeyindeki eğitime süresiz ara verdiğini açıklamıştı¹⁶⁸⁵. Vefa Lisesi’nde öğrenciler arasında çıkan olaylarda 2 öğrenci yaralanmıştı. Olaylar sonrasında lise 1 gün tatil edilmişse de olaylardan sorumlu tutulan okul müdürü ve 6 öğretmenin görevine son verilmesi üzerine Vefa Lisesi öğrencileri derslere girmeyerek süresiz boykot kararı almış ve MEB önüne giderek kararı protesto etmek istedikleri sırasında polis copuyla dağıtılmışlardı¹⁶⁸⁶.

Kasım ayının ilk haftasında MHP’li Sağlık Bakanı Deniz Gökçek’in yeğeni MHP Gaziantep İlçe Başkanı öldürülmüştü. İktidar ortaklarından olan MHP’nin Sağlık Bakanı olayla ilgili; “*polis hangi olayın failini bulabiliyor ki bu olayın failini bulabilsin*” sözleriyle faili meçhul cinayetlere tepki göstermişti¹⁶⁸⁷. Yine aynı günlerde Diyarbakır CHP il binasında çıkan çatışmalarda 5 kişi yaralanmış, İzmit’te bir eve bomba atılması sonucunda bir genç hayatını kaybetmişti. ODTÜ’de ise gerilim durmamıştı. İki öğretim görevlisine saldırılmış öğretim görevlilerinden birinin evine diğerinin de özel otomobiline meçhul kişilerce patlayıcı madde atılmıştı¹⁶⁸⁸. Uşak’ta da Ülkücü Köylüler Başkanı öldürülmüştü. Ülkü Ocakları Başkanı ise yaptığı basın

¹⁶⁸³ Uğur Mumcu, “Devletle Övünün”, **Cumhuriyet**, 26 Ekim 1977.

¹⁶⁸⁴ **Tercüman**, 1 Kasım 1977; **Milliyet**, 1 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1977.

¹⁶⁸⁵ **Tercüman**, 2 Kasım 1977; **Tercüman**, 3 Kasım 1977; **Milliyet**, 2 Kasım 1977; **Milliyet**, 3 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1977.

¹⁶⁸⁶ **Tercüman**, 12 Kasım 1977; **Tercüman**, 16 Kasım 1977; **Milliyet**, 12 Kasım 1977; **Milliyet**, 16 Kasım 1977.

¹⁶⁸⁷ **Milliyet**, 6 Kasım 1977.

¹⁶⁸⁸ **Milliyet**, 8 Kasım 1977; **Milliyet**, 12 Kasım 1977; **Milliyet**, 14 Kasım 1977; **Tercüman** 8 Kasım 1977; **Tercüman**, 12 Kasım 1977; **Tercüman**, 14 Kasım 1977.

toplantısında “İstanbul’da öldürülen 16 ülkücünün katilleri bulunamadı”¹⁶⁸⁹ açıklaması da yine faili meçhul olarak geçen bu cinayetlerle ilgili hükümete yönelik eleştiri barındırmaktaydı. Doğubayazıt’ta 1 ülkücü öğrenci öldürülürken, Şanlıurfa’da iki sağcı grup arasında meydana gelen çatışmada 2 öğrenci yaralanmıştı. Üsküdar’da ise MHP ilçe binasına atılan patlayıcı madde sonucunda 1 çocuk yaralanmıştı. Aynı gün ODTÜ öğrencilerini taşıyan otobüste ise üniversite çalışanlarıyla öğrenciler arasında kavga çıkmış 3 kişi yaralanmıştı¹⁶⁹⁰.

İstanbul Zeytinburnu’nda 1 işçi, Amasya’da 1 öğretmen, İstanbul Bakırköy’de 2 kişi, Samsun’daki olaylarda 1 öğrenci, Kadıköy’de TİKKO üyesi bir genç hayatını kaybetmişti. ODTÜ’nün 6. Yurdu ise boşaltılırken İstanbul ve Ankara’da 4 farklı yere patlayıcı madde atılmış, Konya AP İl Başkanı saldırıya uğramıştı. İzmir’de ise afiş asan 6 kişi yakalanmıştı¹⁶⁹¹. Kasım ayının son günlerinde ise Konya’da MHP’li bir belediye başkanı öldürülürken, Ankara Devlet Mimarlık Mühendislikte okuyan İçişleri Bakanı Korkut Özal’ın oğlu ise ideolojik nedenlerle ülkücüler tarafından dövülmüştü¹⁶⁹².

Anarşinin eski boyutlarını aşarak arttığını “bombasız, soygunsuz, cinayetsiz tek gün geçmiyor” sözleriyle açıklayan Abdi İpekçi, olaylar karşısında Milliyetçi Cephe’nin aciz kaldığına ele almıştı. Gazeteci şiddet eylemlerinin son haliyle yeni bir ara rejimi çağrı niteliğini taşıdığına dikkat çekmişti¹⁶⁹³. Uğur Mumcu ise şiddet olaylarının tırmanışına sessiz kalan siyasilere; “Yahu adam ölüyor adam.. Vicdanlarınızı, artık lütfen seçim sandıklarından çıkarın” sözleri ile seslenmişti. Bütün siyasilerin “taş heykeller” gibi oturduğunu ve bunca cinayete tepkisiz kalınmasını; “Görüyorsunuz bütün bunları ve susuyorsunuz ne için? Ne İçin be bu kan

---

¹⁶⁸⁹ **Milliyet**, 16 Kasım 1977.

¹⁶⁹⁰ **Milliyet**, 18 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1977; **Tercüman**, 18 Kasım 1977.

¹⁶⁹¹ **Tercüman**, 19 Kasım 1977; **Tercüman**, 20 Kasım 1977; **Tercüman**, 26 Kasım 1977; **Tercüman**, 27 Kasım 1977; **Milliyet**, 19 Kasım 1977; **Milliyet**, 20 Kasım 1977; **Milliyet**, 26 Kasım 1977; **Milliyet**, 27 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1977.

¹⁶⁹² **Tercüman**, 29 Kasım 1977; **Tercüman**, 30 Kasım 1977; **Milliyet**, 29 Kasım 1977; **Milliyet**, 30 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1977; “Cumhuriyet gazetesinin 23-24-25 Kasım 1977 tarihli sayıları bulunmamaktadır”

¹⁶⁹³ Abdi İpekçi, “Şiddet Eylemleri ve Ara Rejime Çağrı” **Milliyet**, 17 Kasım 1977.

selinin vicdanınıza bir damlacık olsun kan sıçramıyor mu hiç?” cümleleriyle eleştirmişti¹⁶⁹⁴.

Tercüman gazetesi Aralık ayının ilk gününde yaptığı haberde liselerde başlayan boykot hareketlerinin büyüdüğüne dikkat çekmişti. İstanbul Fikir Tepe’de afiş asan 11 öğrenci öldürülürken, İzmir’de mahalli seçimlerle ilgili afiş asmak isteyen 1 kişi de yaralanmıştı¹⁶⁹⁵. Ankara Balat’ta Ülkü Ocakları önündeki liseliler çatışmasında 2 öğrenci yaralanırken Yozgat’ta 1 ortaokul öğrencisi öldürülmüştü¹⁶⁹⁶. Eskişehir’de ise otobüs durağındaki 1 öğrenci iki sol fraksiyonlara ait gruplar arasındaki çatışmada hayatını kaybetmişti¹⁶⁹⁷. Aralık ayında birçok yere, kurum ve kuruluşa da patlayıcı madde atılmıştı. Ankara’da Kayalar Ülkü Ocakları Binası ve Türk-Büro San’a, Ankara Halkevi şubesine, MHP Şişli ve Bakırköy İlçe binalarına, İstanbul, Ankara ve Antalya’da yedi farklı noktaya patlayıcı madde atılmıştı. Amerikalıların kaldığı pansiyonun önüne atılan patlayıcı madde de ciddi hasara neden olmuştu¹⁶⁹⁸. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Kıbrıs uyruklu 2 öğrenci okula giderken silah zoruyla kaçırılmış ve işkence edilerek biri öldürülmüştü. Öldüğü düşünülerek bırakılan diğer öğrenci ise ifadesinde; *“bizi önce Aksaray’da bir eve götürdüler, içerde Türkeş ve Bozkurt resimleri vardı”*¹⁶⁹⁹ sözleriyle failleri işaret etmişti. Ancak dönemin basınında da özellikle dikkat çekilen konu ise işlenen bütün cinayetlerin faili meçhul olmasıydı. Basın devletin cinayetleri çözme konusunda samimi olmadığını, soruşturmalara takipsizlik kararı verdiğini sık sık gündeme taşımıştı¹⁷⁰⁰. Uğur Mumcu bir başka yazısında yine siyasal cinayetlerin katillerinin bulunmamasına dikkat çekmişti. Cinayetlerin bir şekilde soruşturma dosyasından

¹⁶⁹⁴ Uğur Mumcu, “Kan Damlası”, **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1977.

¹⁶⁹⁵ **Tercüman**, 1 Aralık 1977.; **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1977.

¹⁶⁹⁶ **Milliyet**, 3 Aralık 1977.

¹⁶⁹⁷ **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1977; **Tercüman**, 6 Aralık 1977; **Milliyet**, 6 Aralık 1977.

¹⁶⁹⁸ **Tercüman**, 12 Aralık 1977; **Tercüman**, 19 Aralık 1977; **Tercüman**, 24 Aralık 1977 **Tercüman**, 25 Aralık 1977 **Tercüman**, 28 Aralık 1977; **Milliyet**, 12 Aralık 1977; **Milliyet**, 19 Aralık 1977; **Milliyet**, 24 Aralık 1977; **Milliyet**, 25 Aralık 1977; **Milliyet**, 28 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1977.

¹⁶⁹⁹ **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1977; **Milliyet**, 8 Aralık 1977.

¹⁷⁰⁰ “Bulmak İsterse”, **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1977.; Uğur Mumcu, “Kamu Oyundan Başka”, **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1977.

çıkarılarak üstünün kapatıldığını ve bu cinayetlerin faili meçhul kaldığına dikkat çekmek istemişti. Ancak “*gün gelir bu tozlu dosyalar yeniden açılır ve sorumlular tek tek ortaya çıkarılır. Hem de nasıl?*” sözleriyle faili meçhul cinayetlerin eninde sonunda aydınlatılacağını vurgulayan yazarın “*Hem de nasıl?*” sözleri tehdit barındırmaktaydı¹⁷⁰¹. Abdi İpekçi de failleri yakalama konusunda ipuçları olmasına rağmen devletin yetersiz kaldığını ön plana çıkaran bir diğer gazeteci idi¹⁷⁰².

Aralık ayında Ankara’da Hacettepe’li 1 genç evinde ölü bulunurken Çorum’un Osmancık ilçesinde sağ sol çatışmasında da 2 genç hayatını kaybetmişti¹⁷⁰³. Şiddetin liselerde bile normal karşılandığı bu dönemde Elazığ’daki Karakoçan Lisesi’nde öğrenciler arasında yaşanan çatışmada yoldan geçen 1 yurttaş kurşuna hedef olmuştu. Yine bu dönemde basında adı sık sık geçen Vefa Lisesi’ndeki olaylarda da 1 öğrenci hayatını kaybetmişti¹⁷⁰⁴. İstanbul Zeytinburnu’nda CHP’lilere yapılan saldırıda 1 kişi, Beşiktaş’ta İDMMA öğrencisi ise kurşunlanarak öldürülmüştü¹⁷⁰⁵. İstanbul Galatasaray Mühendislik Yüksek Okulu öğrencisi, Kadıköy Mühendislik Yüksek Okulu öğrencisi ve ODTÜ öğrencisi ideolojik temelli olaylarda hayatlarını kaybetmişlerdi. Batman’da ise bir lisede meydana gelen olaylarda 50 kişi yaralanmıştı¹⁷⁰⁶.

Bu dönemde öğretim üyelerine yönelik saldırılar da sık sık basında yer bulmuştu. Başta ODTÜ’ye bağlı öğretim üyeleri ile birlikte Aralık ayının son günlerinde Hacettepe Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Yalçın Sanalan kurşunlanarak ağır yaralanırken üniversitenin bir süreyle kapatılmasına karar verilmişti¹⁷⁰⁷. Kapatılmasına karar verilen bir başka üniversite ise İstanbul Teknik

---

¹⁷⁰¹ Uğur Mumcu, “Gün Gelir”, **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1977.

¹⁷⁰² Abdi İpekçi, “Bu Cinayet De Aydınlatılmazsa”, **Milliyet**, 11 Aralık 1977.

¹⁷⁰³ **Milliyet**, 10 Aralık 1977; **Milliyet**, 11 Aralık 1977; **Tercüman**, 10 Aralık 1977. **Tercüman**, 11 Aralık 1977.

¹⁷⁰⁴ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1977. **Milliyet**, 15 Aralık 1977; **Milliyet**, 16 Aralık 1977; **Milliyet**, 17 Aralık 1977; **Tercüman**, 15 Aralık 1977; **Tercüman**, 17 Aralık 1977; **Tercüman**, 17 Aralık 1977.

¹⁷⁰⁵ **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1977; **Tercüman**, 19 Aralık 1977; **Tercüman**, 20 Aralık 1977; **Milliyet**, 19 Aralık 1977; **Milliyet**, 20 Aralık 1977.

¹⁷⁰⁶ **Milliyet**, 24 Aralık 1977; **Tercüman**, 24 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1977.

¹⁷⁰⁷ **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1977; **Milliyet**, 28 Aralık 1977; **Milliyet**, 29 Aralık 1977.

Üniversitesi'dir. 29 Aralık günü İTÜ, ülkücüler tarafından yaklaşık 9-10 saat süreyle işgal edilince üniversitenin 2 Ocak 1978 tarihine kadar kapatılmasına karar verilmişti¹⁷⁰⁸. *Tercüman*, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinde 1977 yılına ait son şiddet Siverek'te 1 lise öğrencisinin öldürülmesidir¹⁷⁰⁹.

II. Milliyetçi Cephe döneminde şiddetle ilgili basının sıkça yer verdiği tartışma konularından biri sol fraksiyonların eylemlerini arttırmasıydı. *Milliyet*, soldan gelen eylemleri sağcı bir hükümete karşı savunma refleksi olarak açıklamıştı¹⁷¹⁰. Öte yandan MHP liderinin sık sık ılımlı siyaset çağrılarıysa basında sağ fraksyonlu eylemcilerin mağdur olduğu veya öldürüldüğü algısını oluşturmuştu. Mağdur olan sağ grupların eylemlerini misilleme mantığı üzerinden yürüttüğü düşünülmüşse de özellikle 1977 yılının Aralık ayıyla birlikte sağ grupların eylemlerini arttırmasıyla daha kanlı olaylar yaşanmıştı. Uğur Mumcu da Alpaslan Türkeş'in ılımlı siyaset gölgesi altında “barış meleği” rolü oynayarak kamuoyuna yaymak istediği ılımlı siyaseti samimi bulmayanlardandı. Türk siyasi hayatına kaba kuvveti Türkeş'in getirdiği düşüncesinde olan gazeteci, tariz yaparak barış çağrılarının sesinin ODTÜ'den duyulduğuna dikkat çekmişti¹⁷¹¹. Abdi İpekçi de kutuplaşmadan doğan düşmanlıklara son verilmedikçe ülkedeki şiddet olaylarının son bulmayacağını ifade ettiği yazısında siyasilerin tutumlarının sokağa yansıdığını açıklamıştı¹⁷¹².

Milliyet 31 Aralık 1977 günü Milliyetçi Cephe hükümeti dönemindeki şiddet olaylarında hayatını kaybedenlerin bilgisini paylaşmıştı. Gazete, I. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde 237 kişinin, II. Milliyetçi Cephe döneminde de 117 kişinin hayatını kaybettiğini 910 yurttaşın da yaralandığını bildirmişti¹⁷¹³.

II. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde şiddete yönelik basın tutumu bağlı olduğu yayın siyaseti doğrultusunda şekillenmişti. *Tercüman*, iktidar partilerinin söylemlerinden yola çıkarak şiddetin soldan geldiğine yönelik değerlendirmelerde

¹⁷⁰⁸ *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1977; *Milliyet*, 30 Aralık 1977; *Tercüman*, 30 Aralık 1977.

¹⁷⁰⁹ *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1977; *Milliyet*, 31 Aralık 1977.

¹⁷¹⁰ *Milliyet*, 10 Temmuz 1977.

¹⁷¹¹ Uğur Mumcu, “Türkeş ve Barış..”, *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1977.

¹⁷¹² Abdi İpekçi, “Değişiklik Olmadıkça Dramları Yaşayacağız”, *Milliyet*, 5 Aralık 1977.

¹⁷¹³ *Milliyet*, 31 Aralık 1977.

bulunmuştu. Bu görüşün karşısında yer alan *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri ise özellikle de *Cumhuriyet*'in vurucu güç olarak tanımladığı MHP desteğiyle sağ grupların eylemlerini ön plana çıkarmışlardı. İki gazetenin önem verdiği bir diğer husus ise bu dönemde meydana gelen cinayetlerin faili meçhul kaldığıydı. Söz konusu iki gazete iktidar partilerinin sağ grup eylemcileri koruyarak suçluları koruduğunu iddia etmişlerdi.

Kasım ayının ilk günlerindeki önemli gelişmelerinden biri de yaklaşık 8 aydır kapalı olan ODTÜ'nün 7 Kasım'da açılacak olmasıdır. ODTÜ Rektör Vekili Prof. Dr. Nuri Saryal düzenlediği basın toplantısında sıkı güvenlik önemlerinin alınması konusunda yetkilileri uyarırken CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu da “*ciddi kaynaklardan ODTÜ’de kanlı olaylar çıkacağını öğrendik, uyarıyoruz*” diyerek gerekli önlemlerin alınmasını istemişti. Uyarılarla birlikte 7 Kasım günü ODTÜ yüksek güvenlik önemleriyle açılış yapmıştı. ODTÜ öğrencileri polis ve jandarma gölgesinde öğrenime devam etmek istemediklerini aynı zamanda eski Rektör Hasan Tan döneminde işe alınan işçilerin işlerine son verilmesini, istekleri gerçekleşmezse derslere katılmayacaklarını açıklamışlardı¹⁷¹⁴.

Aralık ayının ilk günlerinde ODTÜ’de yaşanan gerginlikler had safhaya ulaşmıştı. MHP yanlısı eski Rektör Hasan Tan döneminde alınan komando oldukları iddia edilen işçilerin rektörlük binasından yaptıkları bombalı ve silahlı saldırıda 100 ODTÜ öğrencisini yaralamış 1 öğrenci de hayatını kaybetmişti¹⁷¹⁵. Yaşanan olayların ardından gözaltına alınan 162 işçiden 42’si Sorgu Hâkimlerinin kararıyla tutuklanmıştı¹⁷¹⁶.

Cumhuriyet ODTÜ olaylarını mercek altına almıştı. Uzun zamandır hükümetin üniversiteye MHP eliyle işçi kimliği altında silahlı komandolar yerleştirdiğini ileri süren gazete hükümetin bu hamlesini şu cümlelerle eleştirmişti: “*Hükümet yetki ve sorumluluğunu alan bir siyasal örgütün, güvenlik kuvvetleri dışında silahlı gruplarla*

¹⁷¹⁴ **Tercüman**, 4 Kasım 1977; **Tercüman**, 8 Kasım 1977; **Milliyet**, 4 Kasım 1977; **Milliyet**, 8 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1977.

¹⁷¹⁵ **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1977; **Milliyet**, 2 Aralık 1977; **Milliyet**, 3 Aralık 1977; **Milliyet**, 12 Aralık 1977.

¹⁷¹⁶ **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1977

iş birliği yapması ne anlam taşır? Başkentin yamacındaki bir bilim kurulunun içine 100 e yakın silahlı militanı işçi kimliğinde yerleştirmek sonra da gerektiğinde hazır kuvvet gibi kullanmak yollarına sapılırsa artık Türkiye’de demokrasiden asayıştan huzurdan söz açmak inandırıcı nitelik taşımaz”¹⁷¹⁷.

Uğur Mumcu ODTÜ’ye yerleştirilen işçi kılığındaki komandoların eylemlerini gerçekleştirdikten sonra jandarmanın gözü önünde ellerini kollarını sallayarak olay yerini terk ettiklerini iddia etmişti. Bu kişilerin devlet eliyle korunduğu görüşünü ileri süren gazeteci, olayları kamuoyundan başka şikâyet edecek merciinin bulunmadığına dikkat çekmekte; *“bir gün gelecek gelecek çocukları öldürülen yaralanan sakat kalan anne ve babaların gözyaşları bu kan selini akıtanları boğacaktır”*¹⁷¹⁸ sözleriyle de sessiz kalan hükümeti eleştirmektedir.

Devlet kuruluşlarının terör yuvalarına döndüğünü belirten İlhan Selçuk da MHP’nin üniversiteyi ele geçirmek için *“vurucu gücünü”* yani komandoları ODTÜ’ye yerleştirdiğini ileri sürmüştü. Yazara göre MHP’nin amacı ise öğrenci ve öğretim görevlilerini kullanarak hareket alanı sağlayamadığı bu üniversitede komando işçiler aracılığıyla faşist rejim kurma isteği idi¹⁷¹⁹. Nazlı Ilıcak ise *“işgal bölgesi”* olan ODTÜ’nün sadece solcuların barındığı bir mekân olmaktan çıkarılması gerektiğini savunmuştu. Dünyada derece yaparak adından söz ettiren bir kurumun *“anarşi yuvası”* haline geldiğini bu halden bir an önce uzaklaştırılması kanaatini taşıyan Ilıcak¹⁷²⁰, bu söylemleriyle işçilerin komando veya sağ görüşlülerden oluştuğu iddialarını desteklemektedir.

4. İktidarı Değiştiren Yerel Seçim: 11 Aralık 1977

Sağ partilerin Milliyetçi Cephe adı altında birleşerek ikinci kez hükümet kurması özellikle AP’li parlamenterlerin eleştirisine neden olmuştu. AP tabanında MHP’ye kayma endişelerinin yaşandığı dönemde 1977 seçimlerinden en çok oyu almasına rağmen iktidara gelemeyen CHP’de de parti içi kıpırdanmalar

¹⁷¹⁷“ODTÜ’deki Korkunç Oyun” **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1977.

¹⁷¹⁸ Uğur Mumcu, “ODTÜ Vahşeti”, **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1977.

¹⁷¹⁹ İlhan Selçuk “ODTÜ’de Terör”, **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1977.

¹⁷²⁰ Nazlı Ilıcak “ODTÜ’de Savaş Var”, **Tercüman**, 5 Aralık 1977.

yaşanmaktaydı. Parti içindeki kıpırdanmaları da bastırmak isteyen CHP, 11 Aralık'ta yapılacak olan yerel seçimleri referandum niteliği kazandırarak MC hükümetini düşürmeyi planlamıştı¹⁷²¹. CHP'nin bu iddiasında hareket eden Abdi İpekçi, yerel seçimlerin tüm partiler adına önemini değerlendirirken seçimlerin rejimi de değiştirebileceğine dikkat çekmişti. Gazeteci bu söylemiyle CHP söylemlerine sahip çıkmış ve kendi kaleminden ürettiği söylemlerle CHP'yi desteklemişti.

Haziran 1977 tarihinde yapılması gereken yerel seçimler I. Milliyetçi Cephe döneminde alınan bir kararla 11 Aralık 1977 tarihinde ertelenmiş, seçimlerin başlangıç tarihi olarak 3 Kasım 1977 işaret edilmişti¹⁷²². Seçim çalışmalarına başlayan siyasi partiler 6 Kasım günü belediye başkan adayları, belediye meclisi ve il genel meclisi adaylarını seçmişlerdi¹⁷²³.

Yerel seçimler için ilk seçim kampanyasını CHP lideri Bülent Ecevit, Ege'den başlamıştı. Buca, Selçuk ve Söke'de konuşan lider; *"Devleti de ekonomiyi de yönetemeyecekleri, topluma huzur getiremeyecekleri uluslararası alanda Türkiye'yi yararlı olamayacakları yıllardır kanıtlanmış olanlara 11 Aralık günü Türk seçmeni artık çekilin diyecektir"* demiştir. Seçimlerden sonra CHP hükümetinin kurulacağına yönelik inancını *"bu hükümet mutlaka düşecektir"* şeklinde kesin ifadelerle açıklamıştı. Muğla'da *"pahalılıkla mücadele"* temasıyla birlikte cephe hükümetini parlamentoyu çalıştırmamakla suçlamıştı¹⁷²⁴. *Tercüman* değerlendirmelerinde Ecevit'in Ege gezisinin sönük geçtiğine yönelik haber akışına yer vermişti. Ege gezisini değerlendiren Nazlı Ilıcak da Ecevit'in gezilerindeki konuşmalarıyla yerel seçimleri hükümeti çökmek için kullandığını iddia etmişti¹⁷²⁵.

Ege turunu hızlı bir şekilde tamamlayan Bülent Ecevit, İstanbul'da düzenlediği mitingte seçimlerden sonra cephe ortaklığının sona ereceğini, Çanakkale'de ise

¹⁷²¹ Yalansız, **Koalisyon Hük...**, s.389. Kabacalı, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁷²² "1977 Yılı Haziran Ayında Yapılacak Olan Mahalli İdare Seçimlerinin 11 Aralık 1977 Tarihinde Yapılması Hakkında Kanun", Kanun NO:2033, Kabul Tarihi: 1 Şubat 1977, **Resmi Gazete**, 10 Şubat 1977, S.15846, s.1.

¹⁷²³ **Milliyet**, 7 Kasım 1977.

¹⁷²⁴ **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1977; **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1977; **Milliyet**, 13 Kasım 1977; **Milliyet**, 14 Kasım 1977; **Tercüman**, 13 Kasım 1977; **Tercüman**, 14 Kasım 1977.

¹⁷²⁵ Nazlı Ilıcak, "Karaçekirge", **Tercüman**, 15 Kasım 1977.

“Demirel AP’yi kurtlara yediriyor” cümleleriyle kamuoyunda dikkat çekmeye devam etmişti. CHP lideri Çanakkale’deki *“11 Aralık yerel seçimleri yeni ve etkin hükümet kurulması için ve Türkiye’nin geri kalmışlıktan, bunalımdan kurtulması için bir halk oylaması niteliğindedir”* sözleriyle yerel seçimlere referandum niteliği kazandırmaya çalışmıştı¹⁷²⁶. Zonguldak’ta *“ülke bu hükümetle bu kışı çıkaramaz”*¹⁷²⁷ sözleriyle halkın MC’ye olan güveninin bittiğini ifade etmişti.

Yerel seçim kampanyasını Orta Anadolu’da devam eden Bülent Ecevit, Niğde, Nevşehir ve Kırşehir’de yaptığı konuşmalarda partisinin *“11 Aralık’tan sonra iktidar”* olacağını ileri sürmüştü¹⁷²⁸. CHP liderinin seçim kampanyalarını yakından takip eden *Milliyet* muhabiri paylaştığı miting notlarında; *“Ecevit’in yerel seçimler nedeniyle sürdürdüğü geziler, genel seçim havasında geçmektedir”* yorumuna yer vermişti¹⁷²⁹. CHP’nin yerel seçimler sebebiyle düzenlediği bir günlük Güneydoğu gezisi ise olaylı geçmişti. Nizip’te CHP’lilere taş, odun ve silahla saldırılırken yaşanan olaylarda CHP Genel Sekreteri Ali Topuz başından yaralanmıştı. Şanlıurfa’da ise miting alanının yakınına atılan patlayıcı madde sebebiyle 1 kişi hayatını kaybederken 4 kişi de yaralanmıştı. 80 kişinin gözaltına alındığı olayı ülkücü komandoların düzenlediği iddia edilmişti. Yaşanan şiddet olaylarına yönelik CHP liderinin açıklaması; *“İktidara gelince hesap soracağız”* olmuştu. Olaylı geçen Güneydoğu gezisinin hemen ardından Tekirdağ’da seçim kampanyasına devam eden Bülent Ecevit, cephe hükümetinin toplumu birbirine kırdırarak yerinde kalmaya çalıştığını iddia etmekte ve *“MC’nin tek kurtuluş yolu bir an önce çekip gitmektir”*¹⁷³⁰ diyerek koalisyon hükümetini istifaya davet etmişti. Ayrıca şiddet olaylarına da dikkat çektiği konuşmasında koalisyon hükümetini *“MC tarihimizde kanlı lekedir”* şeklinde tanımlamıştı¹⁷³¹.

¹⁷²⁶ *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1977; *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1977; *Milliyet*, 20 Kasım 1977; *Milliyet*, 21 Kasım 1977; *Tercüman*, 20 Kasım 1977; *Tercüman*, 21 Kasım 1977.

¹⁷²⁷ *Tercüman*, 26 Kasım 1977; *Milliyet*, 26 Kasım 1977; *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1977.

¹⁷²⁸ *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1987; *Tercüman*, 28 Kasım 1977.

¹⁷²⁹ *Milliyet*, 29 Kasım 1977.

¹⁷³⁰ *Milliyet*, 4 Aralık 1977; *Milliyet*, 5 Aralık 1977; *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1977; *Cumhuriyet*, 4-5 Aralık 1977.

¹⁷³¹ *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1977.

Adalet Partisi lideri ve aynı zamanda II. Milliyetçi Cephe hükümetinin Başbakanı Süleyman Demirel ise yerel seçim kampanyasına Polatlı'da 6 Aralık'ta başlamıştı. Bülent Ecevit'in yerel seçimin iktidarı değiştireceği iddialarını yanıtlayan AP lideri, "*CHP mahalli seçim ile nasıl iktidar olacağını açıklamaktadır*"¹⁷³² demişti. Hemen ertesi günü Çankırı'da konuşan Demirel mahalli seçimlerin iktidar değiştirmeyeceğini tekrarlamış, "*sorunlar karşısında yılmayız*" diyerek de MC'nin devam edeceğini açıklamıştı¹⁷³³. *Cumhuriyet* Süleyman Demirel'in seçim kampanyasını küçük bir ilçede başlamasını "*Böyyük Lider,,in Mini Kampanyası*" başlığı altında gündeme getirmişti¹⁷³⁴. Demirel gittiği seçim gezilerinde Bülent Ecevit'in yerel seçimlerin referandum niteliği taşıdığı iddialarına karşılık vermek durumunda kalmıştı. AP lideri Sakarya'da düzenlediği mitingte de CHP'nin "*yıldırma siyaseti*" izlediğini ifade etmişti¹⁷³⁵.

CHP'nin yerel seçimleri referandum niteliği kazandırmak istemesi dönemin basını tarafından da değerlendirme konusu olmuştu. Nadir Nadi, cephe hükümetinden kurtulmak "*hepimizin özlemidir*" dese de yerel seçimlerin iktidarı değiştireceğine inanmamıştı¹⁷³⁶. Gazeteci bir başka yazısında da CHP, Milliyetçi Cephe toplamından daha fazla oy olsa bile koalisyonun "*cepheyi kör topal sürdürmek uğruna*" elinden geleni yapacağı iddiasındaydı¹⁷³⁷. Oyların genel sonucu değiştirmeyeceği düşüncesinde olan bir başka yazar da İlhan Selçuk'tu¹⁷³⁸. Abdi İpekçi de seçim sonuçları CHP lehine olsa da MC'nin iktidarı terk etmeyeceği düşüncesindeydi¹⁷³⁹. *Tercüman* hitap ettiği okuyucu kitlesine CHP liderinin referandum iddialarını şu açıklamalarla cevaplandırmıştı:¹⁷⁴⁰ "*Üçlü koalisyon hükümeti daha beş ay önceki genel seçimlerin ürünüdür. Hükümet üç ay önce güvenoyu almıştır. Bu kadar taze*

---

¹⁷³² *Tercüman*, 7 Aralık 1977.

¹⁷³³ *Tercüman*, 8 Aralık 1977; *Milliyet*, 8 Aralık 1977.

¹⁷³⁴ *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1977.

¹⁷³⁵ Yaltırık, a.g.e., ss.121-122. *Tercüman*, 9 Aralık 1977; *Tercüman*, 9 Aralık 1977; *Milliyet*, 9-10 Aralık 1977; *Milliyet*, 10 Aralık 1977.

¹⁷³⁶ Nadir Nadi, "Yerel Seçimler", *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1977.

¹⁷³⁷ Nadir Nadi, "Yarın", *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1977.

¹⁷³⁸ İlhan Selçuk, "11 Aralık 1977", *Cumhuriyet*, 9 Aralık 1977.

¹⁷³⁹ Abdi İpekçi, "Yerel Seçim İktidarı Değiştirebilir Mi?", *Milliyet*, 8 Aralık 1977.

¹⁷⁴⁰ Güneri Civaoglu, "11 Aralık Öncesi CHP ve Üçlü Koalisyon", *Tercüman*, 27 Kasım 1977.

olaylar için referandum düşünülemez. Eğer aradan iki yıl geçmiş olsaydı Ecevit'in referandum tezi hak kazanabilirdi. 11 Aralık seçimlerine siyasal boyut vermeye çalışanlara rağmen bu seçimler mahalli seçim özelliğindedir". Güneri Cıvaoğlu'nun bu yazısı yerel seçimlerin iktidarı değiştirmeyeceğine yönelik cevap niteliği olmakla birlikte iktidar değişikliğiyle ilgili CHP'nin güçlü kamuoyu oluşturduğunu göstermekteydi.

Seçimlere bir hafta gibi bir süre kala 5 Aralık günü başlayan radyo konuşmalarıyla siyasi liderler seçmene seslenmişlerdi. İlk liderlerin yaptığı radyo konuşmalarında; Bülent Ecevit; iktidar değişikliğine vurgu yaparak; *"düzen değişikliği 11 Aralık'ta milletin oyları ile sağlanacak"* demiş, Süleyman Demirel ise milliyetçileri AP etrafında birleşmeye davet etmişti. Turhan Feyzioğlu; *"Bu iktidar sorunları çözemez"* sözleriyle iktidar değişikliğine vurgu yaparken, Necmettin Erbakan'ın ise; *"MSP bir an zayıflayacak olursa Kıbrıs elimizden gider"*¹⁷⁴¹ sözleriyle oylarını korumak istediği görülmektedir.

Seçim propagandasının tamamlanmasından sonra Türkiye, 11 Aralık günü yerel yöneticilerini seçmek üzere sandık başına gitmişti. Gazeteler seçim yasaklarını dikkate alarak yaptıkları yayınlarda halkı sandığa davet etmişlerdi. Abdi İpekçi, 11 Aralık seçimlerinin sadece yerel yöneticileri belirlemeyeceğini aynı zamanda siyasi partilerin kaderini de belirleyeceğini ifade ederek seçimlerde oy kullanmanın önemine dikkat çekmişti¹⁷⁴². Nadir Nadi *"Haydi Sandık Başına"* adlı yazısıyla seçmeni oy kullanmaya davet etmişti¹⁷⁴³. *Cumhuriyet*'in bir başka yazarı Oktay Akbal'da Milliyetçi Cephe hükümetini cezalandırmak için seçmeni sandık başına çağırıyordu¹⁷⁴⁴.

Siyasal ve sokak şiddetinin tırmandığı günlerde yapılan yerel seçimler olaylı geçmişti. Seçimler sırasında 5'i kadın olmak üzere 13 kişi hayatını kaybetmiş, 87 kişi yaralanmıştı. Mardin Çınarönü Köyü'nde sandık başında bekleyenlere otomatik

¹⁷⁴¹ Tercüman, Milliyet, Cumhuriyet, 6 Aralık 1977.

¹⁷⁴² Abdi İpekçi, "Hayırlı Olsun", Milliyet, 11 Aralık 1977.

¹⁷⁴³ Nadir Nadi, "Haydi Sandık Başına", Cumhuriyet, 11 Aralık 1977.

¹⁷⁴⁴ Oktay Akbal, "Kime Oy Vermeli", Cumhuriyet, 10 Aralık 1977.

tüfekle ateş açılmış, Şanlıurfa’da CHP’li muhtar adayı AP’li rakibini öldürmüş, Rize’de oy vermekten dönen 2 kişi vurulmuştu. Tokat Erbaa’da karşıt partililer arasında silahlı çatışma yaşanmıştı¹⁷⁴⁵.

İlk sonuçların ardından Bülent Ecevit; “*CHP’nin hükümet kurması güçlü olasılık*”; Süleyman Demirel; “*zorla hükümette kalacağım diye bir şey olamaz*” şeklinde açıklamada bulunmuştu. *Milliyet* Demirel’in seçim propagandası için gittiği yerlerin biri dışında hepsini kaybettiğini açıklamıştı¹⁷⁴⁶.

11 Aralık 1977 günü yapılan yerel seçim sonuçlarına katılım oranı oldukça düşüktü. 67 ildeki belediye başkanlığının 42’sini CHP, 15’ni AP, 5’ini MHP, 3’ünü MSP, 2’sini de bağımsız adaylar kazanmıştı¹⁷⁴⁷. Katılım oranının %62.2 olduğu 11 Aralık 1977 belediye başkanlığı seçim sonuçları şöyledir¹⁷⁴⁸:

Parti Adı	Oyların ve Başkanlıkların Partilere Dağılımı	Kazanılan Belediye Başkanlık Sayısı
AP	2.221.600	708
CHP	2.682.282	707
CGP	23,695	9
DeP	36.985	4
MHP	239.043	55
MSP	279.767	51
TBP	4.019	1
TİP	12.123	-
TSİP	8.261	-
SDP	5.575	-
Bağımsızlar	357.903	175

Tablo 16: 11 Aralık 1977 Yerel Seçim Sonuçları

¹⁷⁴⁵ Ataay, **a.g.e.**, s. 119.

¹⁷⁴⁶ **Milliyet**, 13 Aralık 1977.

¹⁷⁴⁷ Arif Ilman, “Cengiz Dönmez, 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 11, Sayı:21 Bahar 2015, s.189.

¹⁷⁴⁸ Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **11 Aralık 1977 Yerel Seçim Sonuçları**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Şubat 1979, s.2; <https://www.ysk.gov.tr/tr/11-aralik-1977-mahalli-i-CC%87dareler-genel-secimleri/80089>. (Erişim Tarihi. 23,09,2024)

Sonuçlara göre oylar AP ve CHP’de toplanmıştı¹⁷⁴⁹. Bu durum aynı zamanda 1980’e giden süreçte toplumun kutuplaştığını göstermekteydi

Sonuçların ardından kamuoyunda tartışılan konu hükümetin durumu olmuştu. *Tercüman*, seçimlerin hemen ertesi günü “*seçimlere katılım oranının düşük*” olduğuna dikkat çekerek, düşük katılım oranlı bir seçimin referandum niteliği taşımadığını öne sürmüştü¹⁷⁵⁰. Nazlı Ilıcak ise CHP’nin seçim başarısını taktir etmişti. MSP’nin durumunu koruduğunu, MHP oylarının arttığını ortaya koyan gazeteci, seçim sonuçlarının AP’yi kaybettirdiğine dikkat çekmişti. Üçlü koalisyon hükümetinin AP aleyhinde işlediği düşüncesini “*Demirel’in hükümeti kurmakla hata ettiği bugün bariz bir şekilde meydandadır*” sözleriyle açıklamıştı. Seçim kayıpları bağlamında AP’de oluşacak kopmaları durdurmanın tek çıkar yolu olarak AP’nin “derhal” koalisyondan çekilmesini önermişti¹⁷⁵¹. *Tercüman*’ın bir başka yazarı Ahmet Kabaklı da Milliyetçi Cephe partilerinin uyumsuz çalışmaları ve kendi aralarındaki rekabeti neticesinde seçimlerin kaybedildiğini açıklamıştı¹⁷⁵².

Seçim sonuçlarını değerlendiren bir diğer gazeteci Abdi İpekçi, CHP’nin önemli bir ilerleme kaydettiğini ortaya koymuş CHP’nin Ege ve Trakya’daki başarılarını ön plana çıkarmıştı. Öte yandan sağ cephede yer alan MSP’nin durumunu koruduğunu MHP’nin önemli ilerleyişini ortaya koyan gazeteci, AP’nin gerilemesini partinin oylarının MHP’ye kaymasıyla açıklamıştı¹⁷⁵³. Seçim değerlendirmesinin ardından hükümetin kaderi üzerine yorumda bulunan İpekçi, MC’nin Meclis’teki 226’lık çoğunluğu yitirdiğini yaşanacak yeni kopmalarla birlikte hükümetin ayakta kalamayacağı çıkarımında bulunmuştu¹⁷⁵⁴.

Seçim sonuçları sonrasında Demirel’in “*226’yı bulan hükümeti düşürür*” sözlerini gündeme taşıyan *Cumhuriyet* de iktidarın çoğunluğu kaybettiğine dikkat

¹⁷⁴⁹ Ali Eşref Turan, **Türkiye’de Yerel Seçimler**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s.180.

¹⁷⁵⁰ Güneri Civaoglu, “Ecevit’in Referandum’u İçin Nisap Sağlanamadı”, **Tercüman**, 12 Aralık 1977.

¹⁷⁵¹ Nazlı Ilıcak, “Mahalli Seçimler”, **Tercüman**, 13 Aralık 1977.

¹⁷⁵² Ahmet Kabaklı, “Her Seçim Bir Göstergedir”, **Tercüman**, 13 Aralık 1977.

¹⁷⁵³ Abdi İpekçi, “Sayısal ve Siyasal Değerlendirmeler”, **Milliyet**, 13 Aralık 1977.

¹⁷⁵⁴ Abdi İpekçi, “Zorla Güzellik Olmaz”, **Milliyet**, 14 Aralık 1977.

çekmişti¹⁷⁵⁵. Uğur Mumcu “*CHP önce Senato Başkanlığını, sonra Millet Meclisi başkanlığını aldı. Son seçimlerde de büyük kent belediyelerini ele geçirdi. Eh artık sıra başbakanlıkta değil mi? Haydi CHP, bu penaltıyı kaçırma*” şeklindeki değerlendirmesiyle hükümetin düşme ihtimalini yüksek görmekte ve aynı zamanda bunu CHP’nin tutumuna bağlamaktaydı¹⁷⁵⁶.

CHP, “referandum” niteliği kazandırdığı 11 Aralık 1977 yerel seçimlerini genel seçim havasında yürütmüştü. Oldukça etkili bir stratejiyle hareket eden parti, bütün seçim kampanyasını “referandum” hamlesi üzerine kurmuştu. CHP’nin bu stratejisi başarılı olmuş ki dönemin basını hatta Demirel’in seçim kampanyası bile CHP stratejisi üzerinden şekillenmişti. Süleyman Demirel’in seçim kampanyası Ecevit’in söylemlerini çürütmek, seçimlerin yerel seçim olduğunu ve iktidarı değiştirmek gibi bir özelliğinin olmadığını anlatmakla geçmişti. Neticede CHP referandum hamlesiyle yerel seçimlerde “oyun kurucu” parti olarak hareket etmiş, siyasi rakiplerini yönlendirmiş ve sonuçlar bakımından değerlendirildiğinde de Milliyetçi Cephe hükümetinin düşmesinde etkili olmuştur.

5. II. Milliyetçi Cephe Hükümetinin Sonu

Adalet Partisi II. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde hem parti içinde hem de koalisyon içerisindeki huzursuzluklarla karşı karşıya kalmıştı. Koalisyon ortakları arasındaki gerginlikler AP’ye parti içi muhalefet olarak yansımıştır. Hükümet ortağı MSP’nin kendine bağlı bakanlıkları AP’lilere kapalı tutması, işlerin geciktirilmesi AP içerisinde huzursuzluk yaratan nedenlerdendi. Öte yandan hükümetin Arap coğrafyasında yaşanan kolera salgını ve döviz krizi gibi önemli bir sebeple hac turlarının kısıtlanmak istenmesi koalisyonun MSP kanadı tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştı. Hükümet içerisinde yaşanan bir başka sorun ise AP’li Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in Mısır ziyaretiydi. Filistin Sorunu temalı bu görüşmeyi MSP’liler Mısır’ın İsrail’le uzlaşmaya çalıştığını iddia ederek karşı çıkmışlardı. Bu bağlamda MSP Dışişleri Bakanının konuyla ilgili açıklamalarının hükümeti

¹⁷⁵⁵ “226’yı Yitirenler”, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1977.

¹⁷⁵⁶ Uğur Mumcu, “Görünen Köy”, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1977.

bağlamayacağına yönelik açıklamalarda bulunmuştu. Koalisyon ortakları arasında net bir şekilde çözülemeyen bir diğer sorun Meclis Başkanı seçimi idi. Hükümet ortaklarının anlaşmazlığı Meclis Başkanı seçimini uzun bir süre aşılama krize dönüştürmüş bu durum ise Meclis komisyonlarını çalışamaz hale getirmişti. Koalisyon ortakları arasında çözülemeyen sorun MHP'nin CHP'ye verdiği destekle çözülebilirken Meclis'in çalışmalarına geç başlaması sebebiyle 4. 5 Yıllık Kalkınma Planı, 1978 yılı Bütçesi, 1978 yılı Programı da hazırlanamamıştı. Yaşanan gecikmeler sonucunda 1978 yılı Mali Bütçesi yasal sürenin son günü 30 Kasım 1977'de Meclis'e verilebilmişti¹⁷⁵⁷. Hükümetin durumu *Tercüman* yazarlarından Güneri Cıvaoğlu tarafından “*üçlü koalisyonun en zor*” dönemi olarak değerlendirilmişti. Gazeteci zor şartları; ekonomik krize bağlı olarak yapılan zamlar, IMF görüşmeleri, koalisyon ortakları arasındaki çekişmeler, yaklaşan yerel seçimler nedeniyle hükümet ortaklarının birbirlerini yıpratma çabası olarak sıralamıştı. Bütün bunlarla birlikte AP içerisindeki huzursuzluğa da dikkat çekerek üçlü koalisyonun yıkılırsa bu kritik süreçte yıkılacağı ileri sürmüştü¹⁷⁵⁸.

Koalisyon içerisindeki uyumsuzluk ve sorunlar AP'nin iç muhalefetine yansımıştı. Ancak AP'deki muhalefetin çeşitli nedenleri bulunmaktaydı. Partiye yönelik muhalefet hem partinin tabanından hem de piramidin tepesinden gelmekteydi. Tabandan gelen eleştiri AP tabanının MHP'ye kaydığına yönelikti. Yukarıdan gelen eleştiriler ise II. Milliyetçi Cephe hükümetinin tutarsızlığı, koalisyon içerisinde AP'nin eridiği idi. Hükümetin izlediği ekonomik politika sonucunda yaşanan, ekonomik kriz, zamlar karşısında halktan gelen tepkilere AP'nin muhatap olması eleştirilerin büyümesine neden olmuştu. AP içerisindeki huzursuzluğun temelleri II. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulduğu ilk günlere dayanmaktaydı. Hükümete AP'den seçilen bakanların yetersizliği/azlığı ve Süleyman Demirel'in etrafındaki kemik kadro dışındaki AP'lilere görev verilmemesi parlamenterler tarafından eleştirilmişti. AP iç muhalefeti filizlendiren bir diğer gelişme ise II. Milliyetçi Cephe koalisyonunun AP'ye zarar vereceği düşüncesi idi. Bazı partili milletvekilleri AP-CHP koalisyonunu

¹⁷⁵⁷ *Milliyet*, 30 Kasım 1977; *Milliyet*, 1 Aralık 1978.

¹⁷⁵⁸ Güneri Cıvaoğlu, “Üçlü Koalisyonun Kaderi”, *Tercüman*, 14 Ekim 1977.

savunurken bazıları da hükümet kurulurken MHP'ye özellikle de MSP'ye fazla taviz verildiği düşüncesindeydi. Hükümetin kurulduğu ilk günlerde ortaya atılan “özel protokol” iddiası da yine parti içinde ve kamuoyunda genişçe yer bulmuştu. AP içerisindeki bu çatlak sesler AP Ortak Grup Toplantısında görüşülerek rafa kaldırılmıştı¹⁷⁵⁹.

II. Milliyetçi Cephe hükümetinin büyük ortağı AP içerisindeki huzursuzluk Ekim ayıyla birlikte yeniden gündeme gelmişti. Koalisyonun rahatsız olan AP İzmir Milletvekili Cemal Tercan, MSP'li bakanlıkların AP'li parlamenterlere kapalı tutulduğunu öne sürmüş, MSP'yi koalisyon protokolüne ve hükümet programına uymamakla suçlamıştı¹⁷⁶⁰. AP İzmir İl Başkanı Kemal Serdaroğlu da koalisyon hükümetinden duyduğu rahatsızlığı dile getirerek MHP ve MSP'nin AP'yi yıprattığını iddia etmişti¹⁷⁶¹. Parti içerisindeki bu rahatsızlık AP Ortak Grup toplantısına yansımış üyeler, Demirel ve AP kabine üyelerini sert bir dille eleştirmişlerdi. Toplantıda; hükümetin bir an önce çekilmesi, MSP ile güçlü hükümet modeli oluşturulamayacağı, Başbakanın istifası, AP tabanının MHP'ye kaydığına yönelik eleştiriler belirtilmişti. Eleştiriler karşısında Süleyman Demirel, AP tabanının eridiğini kabul etmezken “*Biz gidersek sol gelir, şartlar elverdikçe hükümette kalacağız*”¹⁷⁶² açıklamasıyla parti içi muhalefeti susturmak istemişti. AP tabanının MHP'ye kaydığı eleştirisini destekleyen Abdi İpekçi, parti içindeki muhalefeti; “*köy görünmüş kılavuza gerek kalmamıştır. AP grubu rahatsızdır*”¹⁷⁶³ sözleriyle yorumlamıştı. Aynı şekilde CHP lideri de “*MHP'nin devleti ve AP'yi ele geçirme çabalarını artık AP'liler de görüyor*”¹⁷⁶⁴ açıklamasıyla parti içi muhalefeti desteklemişti. Koalisyon ortaklarından MHP'li Devlet Bakanı ve MHP Genel Sekreter Yardımcısı Sadi Somuncuoğlu AP'deki rahatsızlığı “*sol*

¹⁷⁵⁹ Abdi İpekçi, “Koalisyonun Durumu”, **Milliyet**, 1 Ekim 1977. Ünal Yaltırık, **11'ler Olayı**, İleri Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s.50; Kara, **a.g.e.**, s. 171

¹⁷⁶⁰ **Milliyet**, 1 Ekim 1977.

¹⁷⁶¹ **Tercüman**, 5 Ekim 1977; **Milliyet**, 5 Ekim 1977; **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1977.

¹⁷⁶² Sarıbay, **a.g.e.** s.204. **Tercüman**, **Milliyet**, **Cumhuriyet**, 6-13 Ekim 1977.

¹⁷⁶³ Abdi İpekçi, “MHP'ye Kayan Taban Sorunu ve Demirel”, **Milliyet**, 8 Ekim 1977.; Abdi İpekçi, “Görünen Köy”, **Milliyet**, 13 Ekim 1977.

¹⁷⁶⁴ **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1977

mihrakların” koalisyon hükümetini düşürme hamlesi olarak değerlendirmiş ve bunalımına fırsat verilmeyeceğini ifade etmişti¹⁷⁶⁵.

AP içerisindeki son tartışmalar üzerine Milli Savunma Bakanı Saadettin Bilgiç ve Gençlik ve Spor Bakanı Önal Şakar görevlerinden istifa etmişti. Bu hamle Demirel’in parti içi muhalefeti durdurma çabası olarak değerlendirilmişti. Başbakan Süleyman Demirel, Milli Savunma Bakanı olarak Turhan Kapanlı’yı, Gençlik ve Spor Bakanlığı’na Ali Şevki Ereke’e getirmiş, söz konusu kişilerden boşalan Devlet Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na ise geçici bir süreliğine atama yapmamıştı. AP lideri “*boş koltukları kullanarak*” bakanlık beklentisinde olan partililerin muhalefetini engellemek istemişti¹⁷⁶⁶.

Parti içi muhalefet 15-16 Ekim tarihlerinde AP’nin yetkili organlarında da gündeme alınmıştı. Hükümetin geleceği hakkında yapılan görüşmede AP-CHP ortaklığı önerilmişse de AP Genel İdare Kurulu(GİK); “*bugünkü hükümeti ortaya çıkaran sosyal, ekonomik ve siyasal şartların önemini arttırarak koruduğu*” belirtilmiş, “*CHP ile AP’nin ortak bir hükümette bulunması bahse konu olamaz*”¹⁷⁶⁷ açıklamasıyla AP-CHP koalisyonunu net bir şekilde reddetmişti. Süleyman Demirel “*iktidarı sola teslim eden vebal altındadır*” sözleriyle partideki huzursuzluğu sindirmek istese de ilk istifa hamlesi AP Ankara Milletvekili Orhan Alp’ten gelmişti¹⁷⁶⁸. İki gün süren görüşmeler sonunda “*AP’nin ne olursa olsun hükümet diye bir düşüncesi yoktur. AP Türkiye’ye lüzumlu olduğu müddetçe hükümette kalacak*” kararı alınmıştı¹⁷⁶⁹.

Abdi İpekçi Demirel’in konuşmasını “*yapıştırıcı*” etkisi olarak değerlendirmekte ve gerektiğinde CHP’yi komünistlikle suçlayıp koalisyonun sola karşı kurulduğu tezini sürdürerek istifaları engellemek istediğini ileri sürmekteydi¹⁷⁷⁰.

¹⁷⁶⁵ **Tercüman**, 11 Ekim 1977.

¹⁷⁶⁶ Yalıtık, **a.g.e.**, ss.52-55; “İstifalar”, Yalansız, **Koalisyon Hük....**, s.264. **Tercüman**, 15 Ekim 1977.

¹⁷⁶⁷ **Milliyet**, 15 Ekim 1977.

¹⁷⁶⁸ Yalıtık, **a.g.e.**, s.16. **Tercüman**, 15 Ekim 1977; **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1977; **Milliyet**, 15 Ekim 1977.

¹⁷⁶⁹ **Tercüman**, 18 Ekim 1977; **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1977.

¹⁷⁷⁰ Abdi İpekçi, “Eski Yapıştırıcı Etkili Olabilecek Mi?”, **Milliyet**, 15 Ekim 1977.

İpekçi'nin genel fikriyse II. MC'nin kuruluşundan beri izlenen bu taktiğin bu kez başarılı olamayacağıydı. *Tercüman* ise izlediği yayın siyaseti çerçevesinde AP içerisindeki muhalefeti yatıştırmak istemekteydi. Gazete yazarlarından Osman Kibar, partiye yapılan eleştirileri “*CHP'nin ve solun ekmeğine yağ sürmek*” olarak değerlendirmişti. MSP'ye yönelik eleştirileri haklı bulan yazar, “*ufacık hırslarımızı gömelim artık ağlarsak biz ağlarız*” sözleriyle AP'li parlamenterleri birleşmeye davet etmişti¹⁷⁷¹. Gazete AP içerisindeki güçlü muhalefetin farkında olarak bu muhalefetin hükümeti düşürebileceği kaygısını taşımaktaydı. Güneri Cıvaoğlu, AP'deki muhalefetin ciddiyetinin farkında olarak; “*rotanın sonunda denizin biteceğine karaya oturacağı görülmüyorsa ve buna rağmen rota değiştirilmiyorsa o tekneyi bırakmak kaçınılmaz olur*”¹⁷⁷² değerlendirmesiyle Demirel'i uyarmakta ve hükümetin çekilmesini anlamlı bulmaktaydı.

Ekim ortasında yapılan görüşmeler parti içerisindeki huzursuzlukların durdurulmasına engel olamamıştı. AP, 1977 yılının Kasım ayında yerel seçimlere giderken AP Meclis grubu parti içi problemleri ve hükümetin durumunu görüşmek zorunda kalmıştı. Meclis grubunda yapılan görüşmede özellikle MSP'nin dâhil olduğu bir koalisyonun yürümeyeceği bu nedenle de CHP ile bir ilişki kurulması isteği tekrarlanmıştı. Ancak Demirel yine “*misyonumuz buna manidir*” diyerek CHP ile hükümet kurmaya karşı çıkmıştı. Yapılan toplantıdan sonuç çıkmayınca 2 AP'li Kastamonu Milletvekili Fethi Acar ve Tuncer Mataracı partiden istifa etmişti¹⁷⁷³. Uğur Mumcu bu istifa haberlerini “*düşüş başlamış, çözülme bütün belirtileriyle ortaya çıkmıştır*” şeklinde yorumlamıştı¹⁷⁷⁴. Güneri Cıvaoğlu ise koalisyonun sürmesinde yarar olmadığını belirtmekte AP parti içi muhalefetteki asıl çözülmenin 11 Aralık yerel seçimlerinden sonra olacağına dikkat çekmekteydi¹⁷⁷⁵.

Nitekim beklendiği gibi olmuş ve 11 Aralık seçimlerinde AP'nin kent oylarının düştüğü gözlenirken özellikle MHP'nin oylarındaki artış partiden kopmaları

¹⁷⁷¹ Osman Kibar, “Solun Tuzağına Düşmeyelim”, *Tercüman*, 19 Ekim 1977.

¹⁷⁷² Güneri Cıvaoğlu, “AP Üzerine Spekülasyonlar”, *Tercüman*, 27 Ekim 1977.

¹⁷⁷³ *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1977; *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1977.

¹⁷⁷⁴ Uğur Mumcu, “Düşüş...”, *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1977.

¹⁷⁷⁵ Güneri Cıvaoğlu, “Aklın Yolu “Zaman Kazanmak”tır”, *Tercüman*, 29 Kasım 1977.

beraberinde getirmişti. Seçimlerin hemen ertesi günü partiden üç isim istifasını vermişti. AP Konya Milletvekili Oğuz Atalay, Ankara Milletvekili Mustafa Kılış ve Mardin Milletvekili Şerafettin Elçi istifa gerekçelerini; “*durumun düzelmediğini ve düzelmeyeceğini*” öne sürerek istifa etmişlerdi¹⁷⁷⁶. Bu istifalarla birlikte Millet Meclisi’ndeki 226’lık çoğunluğunu yitirmişti¹⁷⁷⁷. Mete Tan, Güneş Ongut, Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar, Rize Milletvekili Tuncay Mataracı, Kastamonu Milletvekili Fethi Acar, Balıkesir Milletvekili Cemalettin İnkaya’nın da istifalarını vermeleri üzerine Demirel’in istifalara tepkisi; “*Biz hükümet meczubu değiliz. Hükümetler gelir, hükümetler gider*” şeklinde olmuştu¹⁷⁷⁸. Son istifalarla birlikte AP liderinin “*bulsunlar 226’yı düşürsünler hükümeti*”¹⁷⁷⁹ sözleri hayata geçmişti. Milliyetçi Cephe hükümetinin Meclis çoğunluğu 220’ye düşmüştü.

Hükümetin Meclis çoğunluğunu yitirmesi kamuoyu ve basında tartışma konusu olmuştu. Abdi İpekçi her an düşmeye hazır bir hükümetle hükümet sorunlarının çözülemeyeceğine dikkat çekmişti¹⁷⁸⁰. İstifaların tehlikeli bir iktidar boşluğu oluşturduğu düşüncesinde olan *Cumhuriyet* ise iktidarın derhal çekilmesi gerektiği düşüncesindeydi¹⁷⁸¹. Uğur Mumcu da istifalarla ilgili değerlendirmesinde “*Kaşarlanmış müteahhit hırsıyla, ihaleye girer gibi siyasete girerseniz böyle olur işte... İflastan kurtulamazsınız*”¹⁷⁸² sözleriyle Milliyetçi Cephe hükümetinin sonuna geldiğini açıklamıştı. Gazeteci belirtilen sözlerle Süleyman Demirel’in siyasi anlayışına olan tepkisini dile getirmişti. *Cumhuriyet* ve *Milliyet*’in aksine *Tercüman* istifalara karşı çıkmakta ve istifa eden milletvekillerini sert bir dille eleştirmişti. Ahmet Kabaklı; “*Millet devleti şarlatanlık ve maceraya teslim etmemek komünizmden korunmak ve demokrasiyi yaşatmak için AP’yi tercih ediyor da siz partinizin değer ve kıymetini bilmiyorsunuz! Milletin muhterem idaresine sırf bazı kaprisler ve çıkarlar*

¹⁷⁷⁶ **Milliyet**, 12 Aralık 1977; **Tercüman**, 12 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1977.

¹⁷⁷⁷ **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1977.

¹⁷⁷⁸ Dilligil, **a.g.e.**, s.145; Arcayürek, **Demokrasinin Sonbaharı..**, s.233; Yaltırık, **a.g.e.**, ss.129-130; **Tercüman**, 15 Aralık 1977; **Tercüman**, 16 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1977; **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1977; **Milliyet**, 15 Aralık 1977; **Milliyet**, 16 Aralık 1977.

¹⁷⁷⁹ “226’yı Yitirenler”, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1977.

¹⁷⁸⁰ Abdi İpekçi, “Nasıl Bir Son”, **Milliyet**, 16 Aralık 1977.

¹⁷⁸¹ “Tehlikeli Boşluk”, **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1977.

¹⁷⁸² Uğur Mumcu, “Arınma Dönemi”, **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1977.

uğruna karşı çıkıyorsunuz halk size davanızı hatırlatıyor siz yan çiziyorsunuz”¹⁷⁸³ sözleriyle istifa eden milletvekillerini eleştirmişti. Nazlı Ilıcak ise daha temkinli bir dille istifaların hükümeti düşürebilme ihtimalini değerlendirdiği yazısında hükümetin son bulmasıyla AP’nin Demirel etrafına yeniden canlılık kazanabileceğine dikkat çekmek istemişti¹⁷⁸⁴.

Milletvekillerin istifaları sonrasında AP yetkili organları bir dizi yaptıkları görüşmelerde hükümetin durumunu görüşmüşlerdi. Görüşmelerde istifaların yerel seçimlerle ilgili olmadığına karar verilmişti. AP’nin bu düşüncesinin altında yatan neden ise Bülent Ecevit’in AP içerisinde muhalif parlamenterlere 8 bakanlık teklif ettiği iddialarıdır¹⁷⁸⁵. Süleyman Demirel’in *“ben kendi rızamla gitmem CHP beni nasıl düşürmek istiyorsa öyle düşürsün*”¹⁷⁸⁶ düşüncesinin temeli de buraya dayanmaktaydı. Bu bağlamda yapılan görüşmeler sonucunda hükümetin istifa etmesi veya güvenoyu istemesi seçeneklerine başvurulmayacağı kararı çıkmıştı. Hükümetin kaderinin gensoruya bırakılmasını Abdi İpekçi zaman kaybı olarak değerlendirirken,¹⁷⁸⁷ Uğur Mumcu *“hata zincirinin en son halkası”* olarak nitelendirmişti¹⁷⁸⁸. Nadir Nadi ise *“ne denli direnseniz, sonunda bir fiske ile devrilip gideceksiniz*”¹⁷⁸⁹ yorumuna yer vermişti. AP yönetimi hükümetin durumuna yönelik görüşmelere devam ettiği sırada partiden iki yeni istifa daha gelmişti. 20 Aralık günü Sivas Milletvekili Enver Akova ve Malatya Milletvekili Ahmet Karaaslan da AP’den istifa ettiklerini açıklamışlardı¹⁷⁹⁰. Süleyman Demirel istifalara yönelik *“gidiyoruz diyene güle güle git diyemeyiz*”¹⁷⁹¹ diyerek istifaları engellemek için son ana kadar çabalamışsa da başarılı olamamıştı.

¹⁷⁸³ Ahmet Kabaklı, “Seçim Sonuçları Hükümeti Etkiler”, **Tercüman**, 16 Aralık 1977.

¹⁷⁸⁴ Nazlı Ilıcak, “Durum”, **Tercüman**, 16 Aralık 1977.

¹⁷⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arcayürek, **Demokrasinin Sonbaharı...**, ss.239-241.; Hilmi Tutar, **Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar**, Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2006,s.226-267.

¹⁷⁸⁶ **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1977.

¹⁷⁸⁷ Abdi İpekçi, “Gecikme Neye Yayar”, **Milliyet**, 22 Aralık 1977.; Abdi İpekçi, “Öfke İle Kalkanlar”, **Milliyet**, 23 Aralık 1977.

¹⁷⁸⁸ Uğur Mumcu, “Gensoru”, **Cumhuriyet**, 23 Aralık 1977.

¹⁷⁸⁹ Nadir Nadi, “Beklerken”, **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1977.

¹⁷⁹⁰ **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1977; **Milliyet**, 21 Aralık 1977; **Tercüman**, 21 Aralık 1977.

¹⁷⁹¹ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1977; **Milliyet**, 20 Aralık 1977.

Süleyman Demirel ise bütün istifa haberlerine rağmen hükümetin düşmeyeceğine yönelik umudunu korumakta ve “kırmızı oy bir fazla çıksın gideriz”¹⁷⁹² demekteydi.

Diğer taraftan AP’den istifa eden 11 milletvekili ve bağımsız Elazığ Milletvekili Ali Rıza Septioğlu Meclis’te “Bağımsızlar Grubu” oluşturmuştu. Müstakil grup yaptıkları basın toplantısında ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik bunalımdan kurtulmasını can güvenliğini sağlayacak parlamento desteğine sahip hızlı kararlar alan ahenkli bir hükümetin kurulmasını makam ve mevki beklemeksizin destekleyeceklerini açıklamışlardı¹⁷⁹³. Ahmet Kabaklı 12’leri halk iradesine karşı çıkan “sivil cunta” olarak nitelendirmişti¹⁷⁹⁴. Hükümetin düşeceğinden emin olan Osman Kibar ise bir rahatlama yaşadığını ifade ettiği cümlelerinde artık MSP’nin başı ve kurmaylarının sonu gelmeyen kaprislerini tahammül etme zorunluluğunun kalmadığını yazmıştı. AP dışındaki bakanlıkların birer dükalık haline gelmesinden duyduğu rahatsızlığı açıkça ortaya koyan yazar, Süleyman Demirel’in de ortaklığın bitmesiyle rahatlayacağı düşüncesindeydi¹⁷⁹⁵.

Adalet Partisi’nin kendi kararıyla hükümetten çekilme seçeneklerine yanaşmaması üzerine CHP hükümeti düşürmek için harekete geçmiş ve Meclis’e gensoru önergesi vermişti. Gensoruya gerekçe olarak; “hükümetin içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışıyla ulusal birliği zedeleyip Türkiye’nin gelişimini engellediği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği ve Türkiye Cumhuriyet devletini Anayasanın belirlediği çevreden uzaklaştırmaya çalıştığı” gösterilmişti¹⁷⁹⁶. Nitekim Meclis 1977 yılının son günü gensoruyu görüşmek üzere toplanmıştır. İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti yapılan güven oylamasında 446 milletvekili katılmış, üç partinin 218 üyesi hükümete güvenoyu verirken 228 güvensizlik oyu çıkmıştı. Cephe hükümetine 213 milletvekili, CGP’li 1 üye ve 12 Bağımsız güvensizlik oyu vermişti. AP’den ayrılan 11’lerden Balıkesir Milletvekili

¹⁷⁹² **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1977.

¹⁷⁹³ **Tercüman**, 25 Aralık 1977; **Milliyet**, 25 Aralık 1977.

¹⁷⁹⁴ Ahmet Kabaklı, “Sivil Cunta”, **Tercüman**, 29 Aralık 1977.

¹⁷⁹⁵ Osman Kibar, “Oh Be”, **Tercüman**, 28 Aralık 1977.

¹⁷⁹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön: 5, Cilt:1, Bir:81, (22 Aralık 1977), s.570-571.; **Cumhuriyet**, 23 Aralık 1977.

Cemalettin İnkaya ve Siirt Milletvekili Abdülkerim Zilan ise oylamaya katılmamıştı¹⁷⁹⁷. Böylece Süleyman Demirel gensoruyla düşen ilk Başbakan olmuştu. Süleyman Demirel hükümetin gensoruyla düşürülmesini “*hükümet bunalımı başlamıştır*” şeklinde açıklarken Cumhuriyet hükümetin sona ermesini “*siyasal geçmişimizde olumsuzluk dönemini vurgulayan ikinci MC hükümeti tarihe karışmıştır*” sözleriyle ifade etmişti¹⁷⁹⁸. Ayrıca 1977 yılının son gününde hükümetin düşmesini “*yılbaşı armağanı*”¹⁷⁹⁹ olarak nitelendirirken “*halkımıza kan kusturan “MC modeli” iktidarı 228 tokatla gümbür gümbür devrilip gitti*” yorumuna yer vermişti¹⁸⁰⁰. Abdi İpekçi ise II. Milliyetçi Cephe hükümeti dönemini; “*Türkiye üç ehliyetiz hekimin eline düşmüş hasta gibiydi*” tanımlamasıyla açıklamıştı¹⁸⁰¹. Ahmet Kabaklı hükümetin gensoruyla düşürülmesini eleştirmişti. Böyle bir sonucu milli iradeye karıştırılan fesatlık olarak gören gazeteci, “*Bizans Oyunları*” olarak nitelendirdiği Bülent Ecevit ve 11’lerin bakanlık görüşmeleri sonucunda hükümetin son bulmuş olmasına duyduğu tepkiyi dile getirmişti¹⁸⁰². İlhan Selçuk’un ön plana çıkardığı “*10 akıllı adam Meclis’te kuracağı bağımsız grupla Türkiye’nin iktidar dengesini değiştirebilir*”¹⁸⁰³ sözleri gerçekleşmiş ve Türkiye’nin iktidar dengesi değişmiş 1975 yılından beri iktidarda olan Milliyetçi Cephe hükümeti son bulmuştur.

¹⁷⁹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dön: 5, Cilt:2, Bir: 85, (31 Aralık 1977), s. 117; Aydın, Taşkın, a.g.e., s.285; Cumhuriyet, 1 Ocak 1978.

¹⁷⁹⁸“Yeni Hükümeti Beklerken”, Cumhuriyet, 2 Ocak 1978.

¹⁷⁹⁹ Uğur Mumcu, “Dananın Kuyruğu”, Cumhuriyet, 31 Aralık 1977.

¹⁸⁰⁰ Uğur Mumcu, “Bunalım..”, Cumhuriyet, 2 Ocak 1978.

¹⁸⁰¹ Abdi İpekçi, “İnsan, Umut Ettiği Sürece Yaşar”, Milliyet, 1 Ocak 1978.

¹⁸⁰² Ahmet Kabaklı, “Milli Koalisyon”, Tercüman, 3 Ocak 1978.

¹⁸⁰³ İlhan Selçuk, “10 Adam”, Cumhuriyet, 6 Ekim 1977.

BEŞİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL'E GİDEN SÜREÇTE YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

1. III. Ecevit Hükümeti

II. Milliyetçi Cephe hükümetinin 1977 yılının son günü Meclis'te gensoruyla düşürülmesinin ardından Başbakan Süleyman Demirel istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuştur. Fahri Korutürk Demirel'in istifasının ardından Millet Meclisi'nde en çok milletvekiline sahip olan CHP'nin Genel Başkanı Bülent Ecevit'e hükümeti kurma yetkisini vermiştir¹⁸⁰⁴. Ecevit, Demirel hükümetini düşürmeden önce AP'den ayrılmak isteyen milletvekilleriyle Güneş Motel'de görüşme yapmıştı¹⁸⁰⁵. CHP liderinin bakanlık teklifini kabul eden 11 AP'li milletvekili partisinden ayrılarak, Bağımsızlar gurubunu oluşturmuşlardı. Zaten önceden anlaşılmış olan Bağımsızlar grubu, Ecevit'in hükümet kurma temaları sonrasında bir bildiri yayınlarak Ecevit hükümetine destek vermeyi kabul ettiklerini açıklamışlardı. Bu açıklamaların sonrasında Bağımsızlar, CGP ve DP ile ortak bir hükümetin kurulacağı belirlenmiş olsa da Bülent Ecevit tarafından Süleyman Demirel ve Alpaslan Türkeş'le nezaket görüşmeleri gerçekleştirilmişti.

Hükümeti kurma görevinin Ecevit'e verilmesi *Tercüman* yazarlarından Ahmet Kabaklı'nın kalemine yansımıştı. Köşe yazısında; “*Şimdi artık Enternasyonal Cephe Partisi ECP olan CHP yöneticilerini bilmeyenler yavaş yavaş tanıyacaklardır. Tarihe filan bakmaya, ana babalarına sormaya dahi lüzum kalmaksızın, güvercin yumurtasından nasıl bir oklu yılan çıktığını, bir iki ay içinde herkes görecektir*”¹⁸⁰⁶ sözleriyle CHP eleştirildi. Haberde CHP'nin çok yakında başarısız olacağı öne

¹⁸⁰⁴ Turan, **a.g.e.**, s.365.

¹⁸⁰⁵ Cüneyt Arcayürek, **Çankaya: Gelenler Gidenler**, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss.239-340.; Yaltırık, a.g.e., ss.126-131.; Tutar, **a.g.e.**, s.266.; Arcayürek, **Demokrasinin Sonbaharı..., 1977-1978**, s.239. Ayrıntılı bilgi için bkz: Süleyman Aşık, **Güneş Motel Olayı**, Kopernik Yayınları, İstanbul, 2021.

¹⁸⁰⁶ Ahmet Kabaklı, “Çarkıfelek”, **Tercüman**, 2 Ocak 1978.

çıkarılırken ele alınan konu yoruma dayalı ve taraflı bir yazı dili ile kurgulanmıştı. Aktif yapıda kurulan cümlelerle öteki konumuna yerleştirilen CHP, Sosyalist Enternasyal'e üye olması sebebiyle komünist parti olarak nitelendirilmişti. Kabaklı bir başka köşe yazında ise Bülent Ecevit'i şu şekilde eleştirmişti;¹⁸⁰⁷ *"1974'te Kıbrıs yarasının kanlarından siyasi çıkar sökmek ümidiyle hükümeti bırakıp kaçan bu zat'ın yeniden başbakan olduğunu göreceğiz. İnşallah bu sefer daha az hırçın, daha az partizan ve biraz sebatlı olarak, bazı hizmetler yapmaya çalışır. Maceralara girerek, ambargolara sebep olarak, halkımızı üçe dörde bölerek memlekete zararlı olmaz"*. Gazeteci yine CHP liderinin başarısızlığı üzerinden bir içerik aktarmıştı. *"siyasi çıkar sökmek", "hükümeti bırakıp kaçan", "hırçın", "partizan"* vb. iddiasını taşıyan sözcük seçimleriyle özne konumundaki Bülent Ecevit'i olumsuz haber üretme teknikleriyle ön plana çıkarmak istemişti.

Hükümeti kurma görevini alan Bülent Ecevit siyasi partilerle görüşmelerini tamamlamasının ardından CHP, Bağımsızlar, CGP ve DP'den oluşan hükümeti kurmuştur. Hükümeti oluşturan partiler, koalisyon protokolü imzalamayı gerek görmemişler, sadece can güvenliğinin hükümetin başta gelen görevi olacağını, devlet yönetiminde işlerlik, yasaların uygulanmasında eşitlik sağlayacağını ve aynı zamanda kurulan hükümetin birleştirici, toparlayıcı ve barışçı olacağını belirten ortak bildiri yayınlamışlardır¹⁸⁰⁸. Bu bağlamda CHP, CGP, DP ve Bağımsızlardan oluşan III. Ecevit hükümetinin Bakanlar Kurulu listesi şu şekildedir:

Başbakan	Bülent ECEVİT (CHP)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Orhan EYÜBOĞLU (CHP)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Turhan FEYZİOĞLU (CGP)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Faruk SÜKAN (DP)
Devlet Bakanı	Hikmet ÇETİN(CHP)
Devlet Bakanı	Enver OKAVA(BAĞIMSIZ)
Devlet Bakanı	Lütfü DOĞAN (CHP)
Devlet Bakanı	Salih YILDIZ (CGP)

¹⁸⁰⁷ Ahmet Kabaklı "Meydana Er Gerek", **Tercüman**, 4 Ocak 1978.

¹⁸⁰⁸ **Tercüman**, 5 Ocak 1978; **Milliyet**, 5 Ocak 1978; **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1978.

Devlet Bakanı	Ali Rıza SEPTİOĞLU (BAĞIMSIZ)
Devlet Bakanı	Mustafa KILIÇ (BAĞIMSIZ)
Devlet Bakanı	Ahmet ŞENER (BAĞIMSIZ)
Adalet Bakanı	Mehmet CAN(CHP)
Milli Savunma Bakanı	Hasan Esat IŞIK (CHP)
İçişleri Bakanı	İrfan ÖZAYDINLI (CHP)
Maliye Bakanı	Ziya MÜEZZİNOĞLU(CHP)
Milli Eğitim Bakanı	Necdet UĞUR(CHP)
Bayındırlık Bakanı	Şerafettin ELÇİ(BAĞIMSIZ)
Ticaret Bakanı	Teoman KÖPRÜLÜLER(CHP)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Mete TAN(BAĞIMSIZ)
Gümrük ve Tekel Bakanı	Tuncay MATARACI(BAĞIMSIZ)
Ulaştırma Bakanı	Güneş ÖNGÜT(BAĞIMSIZ)
Gıda, Tarım-Hayvancılık Bakanı	Mehmet YÜCELER(CHP)
Çalışma Bakanı	Bahir ERSOY(CHP)
İşletmeler Bakanlığı	Kenan BULUTOĞLU(CHP)
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Orhan ALP(BAĞIMSIZ)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Deniz BAYKAL(CHP)
Turizm ve Tanıtma Bakanı	Alev COŞKUN(CHP)
İmar ve İskân Bakanı	Ahmet KARAARSLAN(BAĞIMSIZ)
Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı	Ali TOPUZ(CHP)
Orman Bakanı	Vecdi İLHAN(CHP)
Gençlik ve Spor Bakanı	Yüksel ÇAKMUR(CHP)
Sosyal Güvenlik Bakanı	Hilmi İŞGÜZAR(BAĞIMSIZ)
Kültür Bakanı	Ahmet Taner KIŞLALI(CHP)
Yerel Yönetim Bakanı	Mahmut ÖZDEMİR(CHP)
Kaynak: “Bakanlar Kurulunun Kurulmasına Dair İşlemler”, Resmi Gazete , 6 Ocak 1978, S.16161, ss.1-3.	

Tablo 17: III. Ecevit Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi

Başbakan Bülent Ecevit, hükümeti AP'den ayrılan Bağımsızlara bakanlık vaat ederek kurabilmişti¹⁸⁰⁹. Bağımsızlara 10 bakanlık verilmesiyle kurulan 43. Cumhuriyet hükümetinde bakanlık sayısı ilk defa 35'e çıkarılmıştır. İlk kez devlet bakanlığı sayısı 7'ye çıkarılırken daha önceki kabinelerde bulunmayan İşletmeler ile Yerel Yönetim Bakanlıklarına da bu kabinede yer verilmiştir¹⁸¹⁰. Bağımsızlara 10 bakanlık verilmesi bakanlık sayısının artmasına neden olmakla birlikte AP'nin sert eleştirilerini de beraberinde getirmişti. Kurulacak hükümeti “*fesat hareketi*” olarak

¹⁸⁰⁹ Kongar, **21. Yüzyılda...**, s.186.

¹⁸¹⁰ Aydın, Taşkın, **a.g.e.**, s. 289.

nitelendiren AP Genel İdare Kurulu(GİK); “*Yeni hükümet, Türk tarihinde emsali görülmemiş bir entrikanın mahsulüdür*” şeklinde hükümeti eleştirirken, Süleyman Demirel “*1 oya, 1 bakan*” vaadiyle 11’lerin AP’den koparıldıklarını iddia etmişti. II. Milliyetçi Cephe hükümetinin ortaklarından Necmettin Erbakan’ın söylemleri ise “*Ecevit, hükümet değil, koltuk cephesi kurdu*” yönündeydi¹⁸¹¹. Süleyman Demirel’in eleştirilerine 11’lerin gelen cevap; “*Entrika, saray oyunları, ayak oyunları diye bilinen kötü yolların Türkiye başbayanın Demirel ve cuntası olduğunu bilmeyen kalmamıştır*”¹⁸¹² şeklide olmuştur. Yine AP Genel İdare Kurulu yaptığı başka bir açıklamada hükümetin onaylanmasını “*darbe*” olarak gördüğünü “*Korutürk’ün bu hükümeti onaylaması Demokrasiye bir darbedir*” sözleri ile açıklamıştı¹⁸¹³.

Her üç gazete ana sayfasında hükümetin kurulmasını, bakanlar listesini, konu ile ilgili köşe yazılarına yer vermişlerdir¹⁸¹⁴. *Tercüman* ana sayfasının yarısını kullanarak verdiği Bakanlar Kurulu listesini bakanların resimleriyle birlikte aktarmış ve diğer iki gazeteye göre daha dikkat çekici mizanpaj hazırlamıştı. *Tercüman* hükümetin kuruluş biçimini eleştirmiştir. CHP’nin 11’lere bakanlık teklif etmesi, teklifin kabul edilmesi ve buna bağlı olarak hükümetteki bakanlık sayısının artmasına dikkat çeken gazete kurulan hükümeti, “*ucube*” ve “*yamalı bohça*” olarak nitelendirmişti¹⁸¹⁵. Bununla birlikte gazete yazarlarından Nazlı Ilıcak’ın hükümetle ilgili yorumu; “*Ecevit AP’yi beğenmedi, onun artıkları olan DP ve Bağımsızları tercih etti. Milli irade hırsızlığıyla beslenen, disiplinli partiler yerine, parti atıklarına itibar eden bir hükümet başarısız olur ve fazla ayakta kalamaz*”¹⁸¹⁶ şeklindeydi. *Tercüman* yayın politikasına bağlı olarak içeriklerini hükümetin başarısız olma ihtimali üzerinden kurgulamıştı.

Cumhuriyet ise siyasi gerçekler gözetilerek kabinenin kurulduğunu ön plana çıkaran yazısıyla bakanlar kurulu sayısının fazla olmasını açıklamaya çalışmaktaydı.

¹⁸¹¹ **Tercüman**, 6 Ocak 1978.

¹⁸¹²“Hükümet Nasıl Kuruldu”, **Yankı**, 9-15 Ocak 1978.; **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 4-7 Ocak 1978.

¹⁸¹³ **Tercüman**, 4 Ocak 1978.

¹⁸¹⁴ **Tercüman**, 6 Ocak 1978; **Milliyet**, 6 Ocak 1978; **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1978.

¹⁸¹⁵ Ahmet Kabaklı, “Çocuk Kandırır Gibi”, **Tercüman**, 5 Ocak 1978.; Ahmet Kabaklı, “Yamalı Bohça”, **Tercüman**, 6 Ocak 1978.

¹⁸¹⁶ Nazlı Ilıcak, “Milli İrade Hırsızlığı”, **Tercüman**, 4 Ocak 1978.

Gazete muhalefetin eleştirilerinin aksine 11 Bağımsızdan 10'ına bakanlık verilmesini Ecevit'in "*usta taktiği*" olarak görmektedir. Parti kimliği olmayan bu grubun bakanlar kurulunda uyumlu çalışabilmesi için böyle bir yöntem uygulandığını gerekçe olarak sunan *Cumhuriyet*, bu yazısıyla adeta parti açıklaması gibi CHP'nin sözcülüğünü yapmıştı¹⁸¹⁷. *Cumhuriyet* yazarlarından İlhan Selçuk da; "*Faşizme karşı devrimci ve demokratik güçlerin ortak çabaları meyvasını vermiştir. Sevinmek ve başarıyı alkışlamak gerekir*"¹⁸¹⁸ sözleriyle kurulan hükümetten duyduğu memnuniyeti aktarmıştı. Abdi İpekçi'nin bakanlık sayısının arttırmasıyla ilgili yorumu ise "*Ecevit, Bağımsızlara ve CGP ile DP'ye bırakmak zorunda kaldığı 13 bakanlık karşısında CHP'nin belirli bir ağırlık kazanabilmesini sağlayabilmek için yeni bakanlıklar oluşturma gereği duymuştur*"¹⁸¹⁹ şeklindeydi. Kurulan hükümetteki bakanlık sayılarının ele alındığı köşe yazısında ana olayın sunumu bakanlık sayılarının neden arttırıldığı üzerinden verilmişti. Metinde yer verilen "*zorunda kalmak*" fiiliyle hükümetin kurulması için başka bir yol olmadığına vurgu yapılmıştı. *Milliyet* ve *Cumhuriyet* konuyla ilgili değerlendirmelerinde CHP çizgisine yakınlıklarını ortaya koymakta ve Ecevit'in kararlarını gerekçelerle açıklamaya çalışmışlardı.

Bülent Ecevit'e hükümeti kurma görevinin verilmesinden hükümet programının okunduğu 12 Ocak 1978 tarihleri arasındaki süreci basın yakından takip etmişti. *Milliyet* ve *Cumhuriyet* izledikleri yayın siyaseti çerçevesinde konuyla ilgili haberleri manşet veya dikkat çekici haber olarak haber hiyerarşisine yerleştirmişti. İki gazete arasındaki farklılık ise *Cumhuriyet*'in daha fazla köşe yazısına ve *Milliyetçi Cephe* partilerinin eleştirel açıklamalarına *Milliyet*'e göre daha ön planda vermesidir. *Tercüman*, hükümeti kurma çalışmalarını pasif yapıda cümlelerle yer verirken kurulan hükümet ve Ecevit'i "ideolojik kare" yöntemine bağlı kalarak öteki konumunda ele almıştı. Bu durum gazetenin yayın siyasetiyle doğru orantı taşımaktadır. Ayrıca gazete *Milliyetçi Cephe* partilerinin özellikle de AP'nin hükümete yönelik açıklamalarını haber hiyerarşisinde en üst sıralara yerleştirmiştir.

¹⁸¹⁷"İşte Bir Hükümet", *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1978.

¹⁸¹⁸ İlhan Selçuk, "Olan, Olması Beklenendir", *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1978.

¹⁸¹⁹ Abdi İpekçi, "Yeni Hükümet ve Dengeler", *Milliyet*, 6 Ocak 1978.

Başbakan Bülent Ecevit kabinesini açıkladıktan sonra 12 Ocak günü hükümet programı Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda okunmuştur. Program öncelikle ülkede iç barışı sağlamayı hedeflemiştir. Hükümetin birleştirici, toparlayıcı ve barıştırmacı olacağı, ulus yararlarının gözetileceği, okul kapısının dernek üyeliğine, iş kapısının parti rozetine göre açılmasına son verileceği, partizan atamaların durdurulacağı açıklanmıştı. Kalkınmanın köylüden başlaması gerektiğini öngören bahse konu programda yaygın, etkili ve demokratik bir kooperatifçilik anlayışının uygulanacağı ve yeni bir toprak reformu yasasının hazırlanacağı bildirilmişti. Programda ulusal güvenlik ve uluslararası ilişkilere verilecek önem “*ulusal güvenliğin başka ülkelerin kararlarına veya kararsızlığına bağlı tutulamayacağı*” şeklinde belirtilmekteydi. Aynı zamanda silah ambargosunun sakıncaları üzerinde de durulmuş olup ulusal güvenliğin tek kaynağa dayandırılmayacağı ifade edilmişti. AET ile ilişkilerin ülke ve ekonomik çıkarlarla doğru orantılı olarak yeniden düzenleneceği de programda yer almıştı¹⁸²⁰.

Hükümet programının Cumhuriyet Senatosu görüşmelerinde AP grubu adına konuşan Mustafa Deliveli; “*Bu hükümetle süreklilik iddia edemezsiniz, uyum bekleyemezsiniz, bu hükümete Bakanlık koltuğu karşısında oyunu satanların ortak bir bağları yoktur. Bağları altındaki koltuklarıdır*”¹⁸²¹ şeklindeki konuşmasıyla hükümet programını değil, hükümetin kuruluş biçimini eleştirmişti. Meclis görüşmeleri ise tartışmalı ve kavgalı geçmişti. MHP sözcüsü Ağâh Oktay Güner hükümetin kuruluş biçimini eleştirirken AP sözcüsü Ali Naili Erdem; “*bu hükümetin kurulmasıyla hükümet müessesesi Cumhuriyet tarihimizde görülmemiş ağır bir darbeye uğramıştır. Devletin en yüksek mevkileri ulufe dağıtılır gibi dağıtılmıştır*” tenkidinde bulunmuştu. MSP adına konuşan Temel Karamollaoğlu da hükümetin sorunlara çözüm getiremeyeceği iddiasında bulunmuştu. Siyasi partilerin eleştirilerinden sonra eleştirileri yanıtlamak için Ecevit'in kürsüde yaptığı konuşma sırasında özellikle AP ve CHP'li milletvekilleri arasında kavga çıkmıştı¹⁸²². Olaylı geçen hükümet programı

¹⁸²⁰ TBMM CSTD, C.:34, Bir:16, Top:17, (12 Ocak 1978), ss.616-627.; TBMM Tutanak Dergisi, Dön:5, Cilt:2, Bir: 91, (12 Ocak 1978), ss.659-276.

¹⁸²¹ TBMM CSTD, Cilt:34, Top:17, Bir:17, (14 Ocak 1978), ss.641-658.

¹⁸²² TBMM Tutanak Dergisi, Dön:5, C.2, Bir: 92, (15 Ocak 1978), ss.288-315.

görüşmelerinin ardından 17 Ocak 1978 günü hükümet programının oylamasına geçilmiştir. Oylama neticesinde Ecevit hükümeti 229 kabul, 218 red oyu ile güvenoyu almıştır¹⁸²³.

Hükümet programı görüşmeleri *Tercüman*, *Cumhuriyet* ve *Milliyet*'te manşet haber olarak yer almıştır. *Tercüman* programın Meclislerde okunmasından sonra yaptığı haberde programın iç huzur, barış ve can güvenliği ile ilgili başlıklarını spotlarla ön plana çıkarmıştır. *Milliyet* programın ekonomik boyutunu ele alırken *Cumhuriyet* birleştirici, eşitlikçi yönüne odaklanmıştır. *Milliyet* ve *Cumhuriyet*'ten farklı olarak *Tercüman*, Milliyetçi Cephe partilerinin eleştirilerini ilk sıralardan okuyucuya aktarmıştır. *Tercüman* hükümet programını “şerbetçi program” nitelemesiyle nabza göre şerbet veren bir program olduğunu ileri sürmüştü¹⁸²⁴. *Cumhuriyet*, “Ecevit hükümetinin programı dengeli, ılımlı, dikkatli bir uzlaşmayı topluma önermektedir. Barış arayan Türkiye'nin gereksinimleri öncelikle ve ağırlıklı Ecevit Hükümetinin politikasına dönüştürülmüştür”¹⁸²⁵ değerlendirmelerine yer vermişti. *Milliyet* ise ülkenin can güvenliği ve ekonomik kriz olmak üzere iki önemli sorunu olduğunu bu sorunlar çözülmeden de başka konulara öncelik verilemeyeceğini ileri sürerek programı onayladığını göstermişti¹⁸²⁶.

1.1. Ecevit Hükümeti Döneminde Yaşanan Şiddet Olaylarının Basına Yansıması ve Hükümete Yönelik Tepkiler

Güvenoyu alan III. Ecevit hükümeti özellikle ekonomi ve terör olmak üzere iki önemli konuyla karşı karşıya kalmıştır. Ecevit hükümeti iktidara geldiğinde kendisinden önceki hükümetlerin bıraktığı ekonomik mirasla başa çıkmak zorunda kalmıştı. Ekonomik anlamda 1973 yılında dünyada başlayan petrol krizinin etkileri bu dönemde ağır bir şekilde hissedilmişti. Petrol krizinin etkileri ile ham petrol fiyatları üç kat artmıştı. Ancak özellikle Milliyetçi Cephe hükümetlerinin uyguladığı seçim ekonomisi sebebiyle dünyada ciddi şekilde hissedilen petrol fiyatlarındaki artışa bağlı

¹⁸²³ A.g.d, s.342.; Esat Arslan, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM XVI. Dönem (197-1980), C.2*, TBMM Yayınları, Ankara, 2012, s.4.

¹⁸²⁴ *Tercüman*, 13 Ocak 1978.

¹⁸²⁵ “Hükümet Programı”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1978.

¹⁸²⁶ Abdi İpekçi, “Program”, 13 Ocak 1978.

kriz Türkiye’de fark edilmemişti. Çünkü hükümet petrol türevlerinden üretilen mallara ciddi bir zam yapmamıştı. Yaşanan ekonomik sorun pahalı bir yöntem olan Döviz Çevrilebilir Mevduat(DÇM) ile çözülmeye çalışılmıştı¹⁸²⁷. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’ndan sonra Türkiye’ye karşı uygulanan silah ambargosu da silahlı kuvvetler için gerekli malzemelerin daha pahalı tedarik edilmesine neden olmuştu. Başbakan Ecevit, iktidara geldikten sonra dış politika konularından biri olan silah ambargosunun kaldırılması konusunda samimi çaba sarf etmişti. Yürütülen diplomatik görüşmeler sonucunda silah ambargosu ancak 12 Eylül 1978 tarihinde kaldırılabilmişti¹⁸²⁸.

Bu şartlar altında ertelenen ekonomik kriz, 1977 yılında ağır bir şekilde patlak vermiştir. Böyle bir ekonomik kriz ortamında iktidara gelen Ecevit hükümeti, yaklaşık iki yıl boyunca ağır ekonomik mirasla uğraşmak zorunda kalmıştır¹⁸²⁹. Ekonomik kriz, bu dönemde iktidara gelen hükümetleri IMF güdümünde istikrar politikaları izlemeyi zorunlu kılmıştır. Bu şartlar altında hükümetin aldığı devalüasyon kararıyla TL’nin değeri diğer para birimlerine oranla % 32.1 oranında düşürülmüştü¹⁸³⁰. Bu karar muhalefetin “*devalüasyon görülmemiş pahalılık yaratacaktır*” tepkisine neden olsa da ekonominin düzelmesinde yeterli olamamış ve Ecevit hükümeti 11 Haziran 1979’da Cumhuriyet tarihinin 5. büyük devalüasyonunu gerçekleştirmişti. Böylece 1 doların 47 Türk Lirası olduğu Türkiye’de zam kararları da birbirini izlemişti. Benzinin karneyle dağıtıldığı bu ekonomik ortamda içkiden, temel tüketim mallarına, çimento, demir-çeliğe kadar birçok ürün zam görmüştü.

Hükümetin aldığı karar sadece muhalefet partilerinin değil sendikaların da tepkisine neden olmuştu. Ecevit hükümetinin yanında olan DİSK, zam kararlarının ardından yaptığı açıklamada “*CHP işçi desteğini kendi elinin tersiyle itti*” diyerek Ecevit hükümetine verdiği desteği geri çektiğini açıklamıştı. Ecevit ise aldığı kararlar

¹⁸²⁷ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.129; Akşın, *Kısa...*, 17. s.272.

¹⁸²⁸ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.710.*

¹⁸²⁹ *A.g.e.*, s.141.; Boratav, *a.g.e.*, ss.140-141

¹⁸³⁰ *Milliyet*, 2 Mart 1978

ve tepkiler sonucunda; “*Büyük sıkıntılarımız var. Bunları aşmak için bu biçimde gitmek zorundayız*” diyebilmişti¹⁸³¹.

Ecevit hükümeti ekonomik krizi hafifletmek için 1978’de IMF ile görüşmelere devam etmiş olsa da heyetin görüşmelere sıcak bakmaması üzerine Başbakan, gittiği İskandinav ülkelerinden yardım bulmayı hedeflemişti. Ecevit’in bu hamlesiyle Avrupa ülkeleri Türkiye’ye yardım amacıyla fon çalışmalarına başlamışlardı. Ancak AET’nin bu yardımı Ecevit hükümetinin istifasından sonra 1979 yılının Aralık ayında sağlanabilmişti¹⁸³². Uzun süre dış yardımın sağlanamadığı Bülent Ecevit hükümeti döneminde enflasyon 1978’de %50’yi aşmış, ülke yokluk, çift etiketli fiyatlar, kuyruklarla karşı karşıya kalmıştır¹⁸³³. 12 Eylül’e giden süreçte kurulan Ecevit hükümeti hem ekonomik tablo altında ekonomik krizi hem de ülkenin en önemli meselelerinden olan şiddet olaylarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Bülent Ecevit önderliğinde kurulan hükümetin en önemli sorunlarından biri gün geçtikçe toplumu kutuplaştıran ve etkisi her geçen gün artan şiddet olaylarıdır. Hükümet programının Meclislerde okunduğu 12 Ocak günü Bursa Eğitim Enstitüsü’nde bir öğrenci öldürülmüştü. Haberle ilgili en ayrıntı bilgiyi *Tercüman* yer vermişti. Öldürülen öğrencinin ülkücü olduğunu ve tabancayla vurulduğunu haber girişinde açıklayan gazete, retoriği güçlendirmek için fotoğrafa yer vermişti¹⁸³⁴. *Cumhuriyet*, 14 Ocak tarihli sayısında İstanbul’da 2 devrimci öğrenci ve 1 işçinin öldürüldüğünü ve sorumluların da ülkücüler olduğu ön plana çıkarılmıştı¹⁸³⁵. *Milliyet* ise habere yer vermekle birlikte hangi grubun öldüğünü veya şiddetin kimden geldiğine yer vermeyerek enformasyon eksilimine gitmişti¹⁸³⁶.

¹⁸³¹ **Tercüman**, 12 Haziran 1979; **Tercüman**, 25 Haziran 1979; **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1979; **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1979; **Milliyet**, 12 Haziran 1979; **Milliyet**, 25 Haziran 1979.

¹⁸³² Aydın, Taşkın, **a.g.e.**, s.293.

¹⁸³³ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler, (1929-2001)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.191.

¹⁸³⁴ **Tercüman**, 13 Ocak 1978.

¹⁸³⁵ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1978.

¹⁸³⁶ **Milliyet**, 14 Ocak 1978.

Yaşanan şiddet olaylarına yönelik Bülent Ecevit'in açıklamaları *Milliyet*'te “şiddet olaylarının devamına fırsat verilmeyecek” şeklinde yer bulmuştu¹⁸³⁷. *Tercüman*, “anarşide tırmanma hükümet değişikliği ile başladı”¹⁸³⁸ ifadelerini kullanırken; *Cumhuriyet* “bazı çevreler bunun kaçınılmaz olduğunu ispat etmek hevesindeler kendilerine bu fırsatı vermeyeceğiz” sözlerini ön plana çıkarmıştı¹⁸³⁹. Şiddete yönelik açıklamada bulunan bir diğer lider Alpaslan Türkeş'ti. MHP lideri parti teşkilatına yayınladığı bir bildiride MHP'lilerin “anarşik olaylara” karışmamasını istemişti¹⁸⁴⁰. Siyasilerin açıklamalarına rağmen şiddet olayları devam etmişti. Bursa'da devrimci 1 öğrenci, İstanbul'da bir Halkevi üyesi ve Gaziantep'te 1 lise öğrencisi öldürülmüştü. *Tercüman*, 1978'in ilk 15 gününde şiddet olaylarında hayatını kaybedenleri; “şiddet bilançosunu 323 ölü 221 yaralı” olarak açıklamıştı¹⁸⁴¹. Gaziantep'te liseliler arasında çıkan olaylarda 1 öğrenci hayatını kaybederken, İstanbul'da yaşanan olaylarda 2, Niğde'de 2, Ankara'da 1 öğrenci Bingöl'de de 1 işçi öldürülmüştü¹⁸⁴².

Başbakan Bülent Ecevit 20 Ocak 1978 günü şiddet olaylarını engellemeye yönelik alınan tedbirleri kamuoyuyla paylaşmıştı. Tedbirler kapsamında yasadaki görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyen kamu görevlileri, Vali, Kaymakam, Milli Eğitim Müdürü ve Okul Müdürleriyle öğretmenlerin görevden alınacağını açıklamıştı. Tüm öğretim kurumlarıyla kamu kurum ve kuruluşlarında her türlü siyasal anlamlı resim, rozet, simge, patlayıcı madde, silah bulunduranlar için soruşturma açılacağı, okul müdürleri ve öğretmenlerin öncelikle öğrencilerin can güvenliğini sağlayıcı önlemler almasını istenmişti. Ayrıca emniyet görevlileri ve gümrük muhafaza memurlarının bazı öğrenim kurumlarına özel olarak yerleştirildiklerini ve öğrenci gösterilerek olaylarda silah kullandıklarının belirlendiğini ifade ederek bunların öğrencilikleri boyunca silah taşıma haklarının alındığını açıklamıştı¹⁸⁴³.

¹⁸³⁷ *Milliyet*, 14 Ocak 1978.

¹⁸³⁸ *Tercüman*, 14 Ocak 1978.

¹⁸³⁹ *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1978.

¹⁸⁴⁰ *Milliyet*, *Tercüman*, 15 Ocak 1978.

¹⁸⁴¹ *Tercüman*, 16 Ocak 1978.

¹⁸⁴² *Tercüman*, 16 Ocak 1978; *Tercüman*, 20 Ocak 1978; *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1978; *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1978; *Milliyet*, 16 Ocak 1978; *Milliyet*, 20 Ocak 1978.

¹⁸⁴³ *Cumhuriyet*, , 21 Ocak 1978; *Milliyet*, , 21 Ocak 1978; *Tercüman*, 21 Ocak 1978.

Ocak ayının son günlerinde dikkat çeken bir diğer olay ise Milli Eğitim Bakanlığının ilk ve orta dereceli okullarla birlikte Eğitim Enstitülerini de tatil uygulamasına dâhil etmesi protestolara sebep olmuştu. İstanbul, Gaziantep, Ankara, Bursa, Erzurum olmak üzere 5 ilde yapılan eylemin, *Milliyet* ve *Cumhuriyet*'te ülkücüler tarafından yapıldığı ön plana çıkarılırken *Tercüman* eylemi eğitim hakkının engellenmesi olarak ele alarak genel bir eylem izlenimi yaratmak istemişti¹⁸⁴⁴.

Tercüman gazetesi Ecevit hükümeti döneminin şiddet olaylarını sık sık ön plana çıkaran yayın siyaseti izlemişti. Aylık olarak şiddet olaylarında hayatını kaybedenlerin sayılarına yer vererek Ecevit'in iktidarda olduğu sol görüşlü hükümet döneminde şiddet olaylarının arttığına yönelik toplumsal ikna sürecine hizmet etmişti. 1978 yılının Ocak ayında *Tercüman*'ın haberine göre 51 ölü, 401 yaralı, 144 patlama, 35 soygun olayı yaşanmıştı. “*Bir ayın kanlı hesabı*”¹⁸⁴⁵ manşetiyle aktarılan haberde anarşinin durmadan tırmandığı ve ülkede huzur kalmadığı ön plana çıkarılmıştı. Özellikle vurgulanmak istenen bir diğer nokta ise üçlü Koalisyon Hükümeti'nin düşmesinden sonra şiddet olaylarının hızla tırmandığıydı. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri ise Ocak ayında neredeyse her gün şiddet olaylarına ana sayfadan yer vermekle birlikte *Tercüman* gibi ölüm, yaralı, patlama sayılarını açık bir şekilde aktarmamışlardı. Bu da söz konusu iki gazetenin ideolojik bağlamda duruşunu göstermektedir. *Cumhuriyet* şiddet olaylarına yönelik değerlendirmesinde şiddetin özellikle tırmandırıldığına dikkat çekmişti. Nadir Nadi; “*yeni hükümet, ister sağda, ister solda olsun, her türlü düşünceye kısıntısız özgürlük tanıdığını açıkça belirttiğine göre bu saldırıların her şeyden önce özgürlüğe hedef aldığını inanmak gereğini duyuyoruz*”¹⁸⁴⁶ sözleriyle şiddetin demokrasiye hedef aldığını aktarmıştı.

Ocak ayının son günlerinde şiddet olaylarına ilişkin yeni tartışmalar gündeme gelmişti. CHP Erzincan Senatörü Niyazi Ünsal, Bütçe Karma Komisyonu görüşmeleri sırasında Silahlı Kuvvetleri içerisinde Seferberlik Tetkik Kurulu adında gizli bir

¹⁸⁴⁴ *Tercüman*, 31 Ocak 1978; *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1978; *Milliyet*, 31 Ocak 1978.

¹⁸⁴⁵ *Tercüman*, 1 Şubat 1978.

¹⁸⁴⁶ Nadir Nadi, “Güç Görev”, *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1978.

örgütün gençleri birbirine vurdurduğunu iddia etmişti¹⁸⁴⁷. Ünsal'ın bu açıklamaları basına kontrgerilla tartışması olarak yansımış, basın tarafından da ilgiyle takip edilmişti. Bu açıklamaların üzerine Emekli General aynı zamanda AP Bursa Milletvekili Ali Elverdi, “*Özel Harp İdaresi ile STK aynı kuruluştur. Kontrgerilla diye bir örgüt yoktur*” açıklamasında bulunmuştu. Ali Elverdi söz konusu açıklamayı *Tercüman* gazetesine özel demeçle vermişti¹⁸⁴⁸. Tartışmalara dâhil olan bir diğer siyasi ise Adalet Partisi Genel Başkanı'ydı. Demirel; Ecevit'in 4 Şubat 1974'te söylediği; “*resmi devlet örgütü olan MİT'in bu gibi işlemlerdeki rolü inkâr edilmeyecek kadar ortaya çıkmıştır. Sıkıyönetim kanatlarında faaliyet gösterdiği anlaşılan kontra-gerilla diye bir örgütün faaliyeti bütün dünyada duyulduğu halde resmi makamlarca üzerinde bile durulmamıştır*” sözleri yeniden gündeme taşımıştı. Bununla birlikte eğer gerçekten söylediği gibi bir örgüt var ise “*geçen bir ay zarfında ölen 65 vatandaşın sorumlusu ve katili olmak suçu bugünkü hükümetin omuzlarındadır*”¹⁸⁴⁹ diyerek Başbakanı konuyla ilgili açıklama yapmaya çağırmıştı. Demirel'in açıklamalarının ardından Bülent Ecevit “*kontrgerilla yoktur*”¹⁸⁵⁰ açıklamasında bulunsu da AP lideri bu açıklamaları yeterli bulmamış, “*devletin üzerine çamur atanla bunu temizlemek zorundadır*”¹⁸⁵¹ sözleriyle Başbakanı polemiğe çekmek istemişti. Ancak Bülent Ecevit konuyla ilgili yaptığı “*orduyu polemik konusu yapma amacı güden oyunlara gelmeyeceğim*”¹⁸⁵² açıklaması tartışmaları sonuçsuz bırakmıştı. Dönemin yazılı basınında yer bulan kontrgerilla tartışmasında *Tercüman* özellikle Demirel'in açıklamalarını ön plana çıkararak O'nun düşüncelerine katıldığını göstermekteydi. Bülent Ecevit hükümetini destekleyen *Cumhuriyet* gazetesi ise Süleyman Demirel'in tartışmayı uzatmasından duyduğu rahatsızlığı “*laklakiyat*” olarak değerlendirmişti¹⁸⁵³. Gazete laklakiyat kelimesiyle Demirel'in boş, zamansız, yararsız lakırdı yaptığını ima etmişti. *Tercüman* ise Başbakanın açıklamalarını “*ECP*

¹⁸⁴⁷ *Tercüman*, 31 Ocak 1978; *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1978; *Milliyet*, 31 Ocak 1978.

¹⁸⁴⁸ *Tercüman*, 4 Şubat 1978.

¹⁸⁴⁹ *Tercüman*, 2 Şubat 1978.

¹⁸⁵⁰ *Tercüman*, 4 Şubat 1978; *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1978; *Milliyet*, 4 Şubat 1978.

¹⁸⁵¹ *Tercüman*, 5 Şubat 1978.

¹⁸⁵² *Milliyet*, 6 Şubat 1978.

¹⁸⁵³ “Laklakiyat Neye Yarıyor”, *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1978.

Başkanının çok yiğit geçinen, kaypak ve atak politik stratejisi”¹⁸⁵⁴ olarak değerlendirmişti. Gazete “*ECP Başkanı*” sözleriyle Bülent Ecevit’in komünist olduğuna vurgu yaparken “*kaypak ve atak politik strateji*” söylemiyle de 1974 yılında yaptığı açıklamaların arkasında durmadığını sert ve argo bir dille eleştirmişti.

Siyasiler arasındaki kontrgerilla tartışmaları devam ederken sokakta şiddet eylemleri hız kesmeden devam etmişti. Erzurum’da polisle öğrenciler arasında çıkan çatışmada 118 kişi gözaltına alınmış, Elazığ’da 1 öğretmen hayatını kaybederken İstanbul, Ankara, Kayseri, Denizli, Siirt, İzmir gibi şehirlerde ölümlü şiddet eylemleri gerçekleşmişti. Ardahan’da ve Gaziantep’te 1 lise öğrencisi öldürülmüş, Gaziantep’te öldürülen öğrencinin cenaze töreninde çıkan olaylar sonucunda 2 öğrenci daha hayatını kaybetmişti. Yaşanan olaylar üzerine gerekli tedbirleri almadığı gerekçesiyle vali görevinden alınmıştı¹⁸⁵⁵.

Bu dönemde olaylara adı karışan ülkücüler tutuklanmıştı. İstanbul Ülkü Ocakları birinci ve ikinci başkanlarının tutuklanmasının ardından 5 ülkücünün daha tutuklanması dönemin basınında yer almıştı. Polisin yaptığı araştırmalar sonucunda İstanbul ve Ankara’da da 20 ülkücü daha tutuklanmıştı. Ülkücü gençlerin tutuklanmasını *Tercüman*; “*bu tutumla Maoucular, Leninciler, Taşnakçı ve bölücü örgütler ‘nasıl olsa Milliyetçi failler’ hazır diyerek cinayetleri arttıracaklar, anarşi büsbütün kuduracaktır*” yorumunu yapmıştı. Ülkücü gençlerin tutuklanmasıyla sol ve aşırı solda bulunan grupların faaliyetlerini arttıracakları fikrindeydi¹⁸⁵⁶. Yine bir başka köşe yazısında; “*Bilmiyor musunuz “kimden ve nereden” geldiğini?.. Boşu boşuna Milliyetçilere çullanarak “öküz altında buzağı” arayıp durmasanıza!*” sözleriyle hükümetin tutumunu eleştirmişti. Örtük anlamda şiddet olaylarının temelinde sol fraksiyonların olduğu düşüncesinde olan gazete, Milliyetçi gençlerin boşu boşuna tutuklandığını ön plana çıkarmıştı¹⁸⁵⁷.

¹⁸⁵⁴ Ahmet Kabaklı, “Vurup Kaçmak”, *Tercüman*, 6 Şubat 1978.

¹⁸⁵⁵ *Tercüman*, 5-26 Şubat 1978; *Milliyet*, 5-26 Şubat 1978; *Cumhuriyet*, 5-26 Şubat 1978.

¹⁸⁵⁶ Ahmet Kabaklı, “Faili Malum”, *Tercüman*, 14 Şubat 1978.

¹⁸⁵⁷ Mukbil Özyörük, “Anarşinin Bütçesi”, *Tercüman*, 27 Şubat 1978.

Cumhuriyet yazarlarından Uğur Mumcu ise Ecevit hükümeti döneminde şiddet olaylarının birdenbire kesilmesinin mümkün olmayacağını ifade etmekteydi. Milliyetçi Cephe hükümetlerini ötekileştiren bir üslupla ele aldığı yazısında MC dönemindeki faili meçhul cinayetlere dikkat çekmişti. Ecevit hükümeti döneminde en azından katillerin yakalandığını; “*Ülkücü saldırganlar birer ikişer yakalanıyorsa, o zaman sormak gerek neden şimdiye kadar yakalanmıyordu da şimdi yakalanmaya başladılar?*” sorusuyla ele alan gazeteci, Ecevit hükümetinin şiddet konusunda çaba gösterdiğini vurgularken, MC döneminde sağcı eylemcilerin korunduğunu ileri sürmüştü¹⁸⁵⁸. Yazar, izlediği yayın siyasetinde ideolojik kare metoduna bağlı kalarak Ecevit hükümetinin olumlu yönlerini, MC döneminin ise olumsuz yönlerini ortaya çıkarmıştı.

Tercüman gazetesi bu dönemde sık sık şiddet olaylarının tırmanışta olduğunu ele almıştı. Mart ayının ilk günü “*Anarşi Durmuyor, İki Ayın Kanlı Hesabı*” başlık manşetinde 1978 yılının Ocak ve Şubat ayında meydana gelen şiddet olaylarıyla ilgili rakamları günün en önemli haberi olarak paylaşmıştı. 1978 Ocak ve Şubat aylarında 89 kişinin öldüğünü, 735 kişinin de yaralandığını aktaran gazete, haberin devamında 1977 yılının Ocak ve Şubat ayında 23 kişinin öldüğünü, 254 kişininse yaralandığını bildiriyordu¹⁸⁵⁹. Milliyetçi Cephe hükümeti dönemiyle Ecevit hükümeti dönemindeki şiddet olaylarının bilançosunu karşılaştıran gazetenin bu hareketinde ideolojik kare metodu göze çarpmaktadır. Bizden olanın olumsuz yönlerini ortaya çıkarmak adına uygulanan yöntemle Ecevit hükümeti döneminde ölümlü şiddet olaylarındaki artış ele alınmıştı. *Tercüman* konuyla ilgili bir başka köşe yazısında ise üniversitelerin tatil sürecinde olduğu halde şiddet olaylarının arttığına dikkat çekerek şiddetin boyutunu aktarmak istemişti. Gazetenin şiddet olaylarına çözüm önerisi ise “*sıkıyönetim*” uygulamasıydı¹⁸⁶⁰.

¹⁸⁵⁸ Uğur Mumcu, “Hükümet ve İktidar”, *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1978.

¹⁸⁵⁹ *Tercüman*, 1 Mart 1978.

¹⁸⁶⁰ Güneri Cıvaoglu, “Şiddet Olayları ve Çözüm”, *Tercüman*, 1 Mart 1978.

Mart ayının ilk haftasında Giresun’da camiden çıkan 2 kişi, Gaziantep’te 1, Erzurum’da 1 öğrenci, Ankara’da ise 1 işçi bıçaklanarak hayatını kaybetmişti¹⁸⁶¹. İstanbul’da bir gecede 7 farklı yere patlayıcı madde atılmış, gençler arasındaki çatışmada ise yoldan geçen genç bir kız hayatını kaybetmişti¹⁸⁶². Ankara ve İstanbul’da 2 öğrenci, Burdur’da ülkücü 1 genç, Ankara ve Malatya’da 4 kişi öldürülmüştü¹⁸⁶³. Mart ayının ortasında meydana gelen bir olay şiddet olaylarının bundan sonra farklı şekillerde cereyan edeceğinin habercisiydi. 16 Mart günü İstanbul Üniversitesi’nden çıkan öğrenci kalabalığının üzerine bomba atılmış, hemen ardından telaşa kaçmaya çalışan gençlerin üzerine ateş açılmıştı. Olaylar sonucunda 6 kişi hayatını kaybederken 44 kişi de yaralanmıştı. *Tercüman* haberi; “*Anarşi Dorukta, Halk Dehşet İçinde*” üst başlığı kullandığı “*İstanbul Savaş Alanına Döndü*” manşetiyle duyurmuştu. *Milliyet*, “*Üniversiteden Çıkan Öğrencilere Bomba Atıldı:5 Ölü, 5’i Ağır 44 Yaralı var*” manşetine yer vermiş üst başlıkta da İstanbul Üniversitesi’nin süresiz olarak kapatıldığı bilgisini paylaşmıştı. *Cumhuriyet* de “*Öğrenci Grubuna bomba Atıldı:6 ölü var*” manşetine yer vermişti¹⁸⁶⁴. Olayla ilgili *Tercüman* ve *Cumhuriyet*’in enformasyon eksilimine giden başlıklar kullandığı görülmektedir. *Milliyet* ise durum bildiren bir başlık kullanmayı tercih etmiş ve olayı ülkücü bir grubun gerçekleştirdiğini açıklamıştı. Söz konusu gazeteler, haberle ilgili görsellere yer vererek söylemlerle üretilen haberin retorikini güçlendirmişlerdi. Ayrıca *Cumhuriyet* gazetesi ölenlerin sayısını 6, *Milliyet* ise 5 olarak vermiştir. Olayların ardından İstanbul Üniversitesi süresiz kapatılırken, öğrenciler ise 23 saat süreyle üniversiteyi işgal etmişlerdi. Ankara Üniversitesi, ODTÜ, Hacettepe Üniversitesi, Ege Üniversitesi öğrencileri olayı protesto etmek için yürüyüşler yapmışlardı. DİSK de yine olayı protesto etmek için işçi eylemi gerçekleştiren kuruluşlardandı¹⁸⁶⁵. İstanbul

¹⁸⁶¹ *Tercüman*, 5 Mart 1978; *Tercüman*, 6 Mart 1978; *Tercüman*, 7 Mart 1978; *Milliyet*, 5 Mart 1978; *Milliyet*, 6 Mart 1978; *Milliyet*, 7 Mart 1978; *Cumhuriyet*, 5 Mart 1978; *Cumhuriyet*, 6 Mart 1978; *Cumhuriyet*, 7 Mart 1978.

¹⁸⁶² *Cumhuriyet*, 7 Mart 1978; *Tercüman*, 7 Mart 1978.

¹⁸⁶³ *Tercüman*, 10 Mart 1978; *Tercüman*, 11 Mart 1978; *Tercüman*, 16 Mart 1978; *Cumhuriyet*, *Cumhuriyet*, 10 Mart 1978. *Cumhuriyet*, 11 Mart 1978; *Cumhuriyet*, 11 Mart 1978, *Milliyet*, 10 Mart 1978; *Milliyet*, 11 Mart 1978; *Milliyet*, 16 Mart 1978

¹⁸⁶⁴ *Tercüman*, 17 Mart 1978; *Cumhuriyet*, 17 Mart 1978; *Milliyet*, 17 Mart 1978.

¹⁸⁶⁵ *Tercüman*, 18 Mart 1978; *Milliyet*, 18 Mart 1978; *Cumhuriyet*, 18 Mart 1978.

Üniversitesi'nde yaşanan olayın ardından dönemin sağ parti liderleri, Ecevit hükümetine sıkıyönetim ilan etmesi konusunda çağrıda bulunmuşlarsa da Başbakan sıkıyönetime gerek olmadığını açıklamıştı.

Tercüman gazetesi konuya ilişkin ele aldığı köşe yazılarında şiddetin arttığını ve sıkıyönetim ilan edilmesi gerektiğini ön plana çıkarmıştı. Bu bağlamda; “*Kan durmuyor, kan lekesi büyüyerek yurda yayılıyor*” diyerek ifade ettiği şiddet olaylarında hükümetin sıkıyönetim ilan etmesi gerektiğini vurgulamıştı¹⁸⁶⁶. Bir başka köşe yazısında “*Önceki gün İstanbul adeta bir iç harp günü yaşadı. TİKKO’cu anarşistler Hukuk Fakültesinden çıkan gençleri acımasızca ve kudurmuşçasına taradılar.. Sayın Ecevit ise anarşinin önüne geçtiklerinden dem vururlar. Bir günde yedi ölü. Tavuk mu bunlar?*”¹⁸⁶⁷ diyerek hükümetin yetersizliğini eleştirmişti. Olayın büyüklüğünü “*harp*” benzetmesiyle vurgulayan gazete, saldırıyı gerçekleştirenlerin “*TİKKO’cu anarşistler*” olduğunu iddia etmişti. “*Acımasızca*”, “*kudurmuşçasına*” söylemleriyle saldırıyı gerçekleştirenlerin hareket biçimini vurgu yapan *Tercüman*, “*Tavuk mu bunlar*” sözleriyle hem hükümetin yetersizliğini hem de insanların kolaylıkla öldürülebilmesini eleştirmişti. *Milliyet* gazetesi ise olayın sorumlularının ülkücüler olduğunu ileri sürmüştü. Bu bağlamda gazetelerin özellikle yayın siyaseti doğrultusunda haber üretimi yaptığı görülmektedir.

Cumhuriyet gazetesi ise İstanbul Üniversitesi'nde meydana gelen olaylar üzerinden sıkıyönetimi ele almıştı. İlhan Selçuk; “*Öğrenci kanı dökerek sıkıyönetime kavuşmak isteyenler de sıkıyönetim düzeni gelse bile, o düzenin kendilerine dönük olmayacağını yaşayarak öğrenecekler*” diyerek olayların sıkıyönetim ilan edilmesi için hükümete baskı yapmak adına çıkarıldığı iddiasındadır¹⁸⁶⁸. Nadir Nadi ise Başbakan Bülent Ecevit’e sıkıyönetim ilan etmemesi konusunda uyarı niteliğinde bir yazı kaleme almıştı. Şöyle ki; “*Demokratik hukuk kurallarından ayrılmayacağına inandığımız Ecevit hükümeti o kuralları gereği gibi uygularsa bu çılgınlığı her halde kısa sürede durdurmayı başaracaktır. Yoksa birileri heveslenip bir gün demokrasiye*

¹⁸⁶⁶ Güneri Cıvaoğlu, “Sıkıyönetim”, *Tercüman*, 17 Mart 1978.

¹⁸⁶⁷ Ergun Göze, “İstanbul’da Katliam”, *Tercüman*, 18 Mart 1978.

¹⁸⁶⁸ İlhan Selçuk, “Canavarlık”, *Cumhuriyet*, 18 Mart 1978.

paydos borusu salmayı deneyebilir”¹⁸⁶⁹. Nadir Nadi, hükümetin demokratik hukuk kurallarından ayrılmaması gerektiği düşüncesindedir. Demokratik kuralların gereği gibi uygulanması durumunda kısa süre sonra anarşinin son bulacağı fikrinde olan yazar, demokratik kurallardan uzaklaşırsa bir müdahalenin olabileceğini “*demokrasiye paydos borusu*” sözleri ile ön plana çıkarmaktadır. Cumhuriyet’in önemli isimlerinden Uğur Mumcu da son şiddet olaylarına ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştı;¹⁸⁷⁰ “*Aynı filmi yeniden izler gibiyiz: Sokak olayları, kanlı saldırılar.. Belki aynı senaryo, belki aynı perde ve belki de aynı alkışlar eylem, karşı eylem, buna karşı yeni eylemler, arada kışkırtıcı ajanlar, yeni bir kargaşa ortamı, ondan sonrada gelsin askeri yönetim... Sizi bilmem, bende bu duygu var. Bir filmi, 12 Mart öncesi izlediğimiz bir filmi, yeniden izler gibiyiz*”. Şiddet olaylarının planlı bir şekilde yapıldığını ele alan Mumcu, ülkeyi yeniden askeri müdahaleye sürükleyen bir sürece girildiğini ortaya koymaktadır.

Milliyet gazetesi konuyla ilgili gelişmeleri manşet haber aktarmakla birlikte özellikle Abdi İpekçi’nin konuya ilişkin değerlendirmesi saptanmamıştır. Ali Gevgilili Türkiye’deki terörün 1977 baharında tırmanmaya başladığını ve özgürlükleri hedef aldığına dikkat çekmişti. “*Tarihsel süreçte özgürlük alanlarına yönelmeyen hiç bir deneyim kurtarıcı yanı olamaz. Demokratikleşme, ekonomik, sosyal ve politik açıdan dönüşen bir toplumun modern üst yapısını açan en güvenli anahtardır*”¹⁸⁷¹. Söz konusu cümleyle örtük anlamda kısıtlayıcı tedbirlerin çözüm olmadığını belirten yazar, demokratik düzenin olumlu yanlarına yer vererek kısıtlayıcı tedbirlerin zararlarını ortaya koymuştur.

İstanbul Üniversitesi’nden yaşanan olayların ardından ülkedeki şiddet olaylarının siyasi cinayetlere ve suikast girişimlerine evrildiği süreç yine 1978 yılının Mart ayında gerçekleşmişti¹⁸⁷². Gazeteler bu kez Cumhuriyet Savcı Yardımcısı Doğan Öz’ün sabah işe giderken silahlı saldırı sonucunda öldürüldüğü bilgisini manşetlerine

¹⁸⁶⁹ Nadir Nadi, “Ne Denir?”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1978.

¹⁸⁷⁰ Uğur Mumcu, “Uyarı”, **Cumhuriyet**, 21 Mart 1978.

¹⁸⁷¹ Ali Gevgilili, “Kanlı İlkbahar ve Terör”, **Milliyet**, 21 Mart 1978.

¹⁸⁷² Orhan Gökdemir, **Faili Meçhul Cinayetler Tarihi**, İstanbul, 2015, s.312

taşımışlardı. Üç kurşunla öldürülen Savcı Öz, 19 Ocak 1978 günü Ticaret ve Turizm Gece Okulu'nda bir gencin öldürülmesi olayını soruşturmaktaydı. Doğan Öz'ü öldüren ise Ticaret Okulu'ndaki olayı işlediği gerekçesiyle tutuklanan ve komando olarak tanınan Naci Üner olarak tespit edilmişti. Savcı, aynı zamanda Necmettin Erbakan ve Süleyman Demirel'in yakınları olan Akgün Erbakan ve Ali Demirel'in adının karıştığı yolsuzluk davalarını da yürütmekteydi. Aynı zamanda ülkücü gençlerin bulunduğu meşhur Sivas Yurdu'nun aranması kararını da veren savcıydı¹⁸⁷³. *Tercüman* olayı “*Anarşinin devlete yönelen silahları ölüm kusuyor*” üst başlığını kullanarak “*Ankara Savcı Yardımcısı Öldürüldü*” manşetiyle aktarmıştı. *Tercüman* katili; “*yeşil parkalı, kıvrıkcık saçlı, esmer, 22 yaşındaki katil*” sözleriyle tanımlamaktaydı. Gazetenin özellikle “*yeşil parkalı*” sözleriyle örtük anlamda cinayetin sol gruplar tarafından işlendiği algısı oluşturmak istediği görülmektedir. *Cumhuriyet*; “*Komando Yurtlarını Aratan Savcı Öldürüldü*” başlığıyla duyurduğu haber başlığı tamamen gazetenin yayın siyaseti bağlamında haber üretimi yaptığını göstermektedir. Haberin bu şekilde başlığa taşınmasıyla olayı sağ grupların yaptığı algısını gazetenin özellikle vurgulamak istediği görülmektedir¹⁸⁷⁴. AP lideri Süleyman Demirel ise şiddet olaylarıyla ilgili hükümeti sorumlu tutmuş “*Hükmettin başı dökülen kanların tek sorumlusudur*”, “*Ülkeyi ıstırap veren bu hükümet tükendi*” sözleriyle sert bir şekilde eleştirmişti¹⁸⁷⁵.

Şiddet olaylarındaki tırmanış ve son olaylarla birlikte şiddetin devlet görevlilerine kadar yükselmesi üzerine Adalet Partisi, İçişleri Bakanı hakkında gensoru önergesi hazırlamıştı. Anarşinin büyük boyutlara ulaştığı, can ve mal güvenliğinin ortadan kalktığı ve olaylar karşısında sorumsuz ve yetersiz kaldığı iddiasıyla hazırlanan gensorunun gündeme alınması 192 kabul, 224 red oyu ile reddedilmişti¹⁸⁷⁶. İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı 5 Ocak 1978 tarihinden 27 Mart 1978 tarihine kadar meydana gelen şiddet olaylarına ilişkin Meclis'te yaptığı açıklama şu şekildedir:

¹⁸⁷³ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1978; *Milliyet*, 25 Mart 1978.

¹⁸⁷⁴ *Tercüman*, 25 Mart 1978; *Cumhuriyet*, 25 Mart 1978.

¹⁸⁷⁵ *Milliyet*, 1 Nisan 1978; *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1978; *Tercüman*, 1 Nisan 1978.

¹⁸⁷⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dön:56, C.:5, Bir:124, (28 Mart 1978), s.131.

“5 Ocak 1978 tarihinden 27 Mart 1978 tarihine kadar ölümle sonuçlanan siyasal ve ideolojik nitelikte 90 olay cereyan etmiştir. Bu olaylar sırasında sağ kanattan 30, sol kanattan 56 ve eğilimi bilinmeyen ya da tarafsız 16 kişi olmak üzere ceman 105 kişi ölmüştür. Meydana gelen bu ölüm olaylarının 48’i tespit edilmiş, 97 kişi tutuklanmış, 32 kişi gözaltına alınmıştır. Tutuklananların ve gözaltına alınanların yarıya yakını sol ideolojik görüntülü ise, en az o kadarı da Ülkü Ocaklı veya sağ görüntülü kişilerdir. Faillerin 41’i firar etmiş, 42 olayın faili ise meçhul kalmıştır. Yine bu tarihler arasında güvenlik kuvvetlerine mukavemet, saldırı ile sonuçlanan 27 olay meydana gelmiştir. Olaylar sırasında 7 güvenlik mensubu hayatını kaybetmiş, 40 güvenlik mensubu da yaralanmış olaylarla ilgili olarak 65 kişi gözaltına alınmış, bunlardan 24 tutuklanmıştır. Cereyan eden olaylar sırasında 940 kişi yaralanmıştır. Aynı tarihler arasında asayişe müessir ideolojik olmayan polis ve jandarma bölgelerinde meydana gelen olay ve ölüm adedi ise şöyledir: 678 olayda 603 yurttaşımız ölmüştür”¹⁸⁷⁷.

Nisan ayının ilk günlerinde Malatya’da sol görüşlü 1 öğrenci, Kahramanmaraş’ta bir kahvehaneye ateş açılması sonucunda 1 vatandaş, Ankara’daki olaylarda 1 öğrenci hayatını kaybederken 18 kişi de yaralanmıştı. İstanbul Fatih’te ise CHP Gençlik Kolları üyesi 1 genç tabancayla vurulmuştu¹⁸⁷⁸.

Savcı Doğan Öz ile başlayan suikast girişimlerine bir yenisi daha eklenmiş, devrimci olarak tanınan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Kürsüsü Doçenti Server Tanilli evine giderken silahla vurulmuş ve ağır yaralanmıştı. Ağır yaralanan Server Tanilli’nin felç kalma ihtimali gündeme gelmiş ilerleyen süreçte devlet yardımıyla hocanın yurtdışında tedavi edileceği dönemin basınında yer almıştı. *Cumhuriyet*’in konuya ilişkin haberi manşetten duyurduğu görülürken, *Milliyet* ana sayfasının altlarında yer vermiş, *Tercüman* gazetesi ise konuyu sayfasında değinmemiştir. Her bir gazetenin haber hiyerarşisinde Server Tanilli konusunu ön plana çıkarma şekilleri gazetelerin izlediği yayın politikası ile bağlantılıdır.

Ülke gençliğinin her geçen gün sağ ve sol olarak giderek ayrıştığı günlerde MSP’ ile bağı bulunan, şeriat talepleriyle öne çıkan “Akıncılar” isimli bir grup Çalışma Bakanlığı’na giderek “*Dinsiz devlet yıkılır, yaşasın İslam devleti mücadelesi*” sloganları atmıştı¹⁸⁷⁹. İstanbul Üniversitesi, olayların ardından 12 Nisan günü yüksek güvenlik önlemleri altında açılırken, Ankara Üniversitesi’nde büyük bir eylem

¹⁸⁷⁷ A.g.d., s.125.

¹⁸⁷⁸ *Milliyet*, 5 Nisan 1978; *Milliyet*, 6 Nisan 1978; *Tercüman*, 5 Nisan 1978; *Tercüman*, 6 Nisan 1978;

¹⁸⁷⁹ *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1978.

meydana gelmişti. Ankara Devlet Mimarlık Mühendislik Akademisi(ADMMA) öğrencileri bombalı saldırıya uğramış 7'si ağır olmak üzere 23 öğrenci yaralanmıştı¹⁸⁸⁰.

Cumhuriyet gazetesi Nisan ayında yaşanan şiddet olaylarının boyutunu; *“bugün Türkiye’de kitle eylemleri, öğrenci olayları, anarşik ve başıbozuk çıkışlar önemini yitirmişlerdir. Artık MC döneminde devlet örgütlerinde yuvalanmış karanlık güçlerin hükümet değişiminden sonra hücreleşerek kişisel terörü yürütme planları söz konusudur”* şeklinde değerlendirmişti. Gazete şiddet olaylarının şekil değiştirdiğine dikkat çektiği yazısında şiddetin artık siyasi cinayete ve suikast girişimine evrildiğini ve bu durumun sorumlusu olarak da MC iktidarını hedef göstermişti. Öte yandan gazetenin köşe yazarlarından Oktay Akbal, Ecevit hükümetinin şiddet olayları karşısında yetersiz kaldığına dikkat çekmekteydi. *“Ecevit Türk halkının büyük bir umudu olarak iktidara geldi. Bir yandan yoksul halkımızı daha da ezen ezecek olan vergiler, bir yandan her gün güçleşen tedhiş örgütlerinin ortalığı kana boyaması, iktidardaki partinin politikacılarının bütün bunlara sessiz ve güçsüz kalışı bu umudu söndürmekte soldurmaktadır. Ecevit’in başında bulunduğu hükümetin artık birşeyler yapması gerek”*¹⁸⁸¹. Yazar, *“umut”* hükümeti olarak iktidara gelen Ecevit hükümetinin her geçen gün halkı hayal kırıklığına uğrattığını, hükümet olarak artık etkili tedbirler alınması gerektiğine vurgu yapmıştı.

Tercüman 14 Nisan günü Ecevit Hükümeti’nin iktidara gelişinin 100. günü olduğunu belirten *“100. GÜN”* manşetine yer vermişti. Gazetenin ön plana çıkardığı konu ise yine şiddet olaylarıydı. 100 günde 210 kişinin hayatını kaybettiğini, 1036 yaralı, 411 patlama ve 43 soygun olayının gerçekleştiğini belirten *Tercüman*, Güneri Cıvaoğlu’nun kaleminden 100 günü değerlendirmişti. *“Bu siyasi kadro şiddet olaylarını bıçak gibi kesmek iddiasıyla iktidar olmuştur. O iddialar öne sürüldüğü zaman ihtiyatlıydık. Şimdi de o konuyu polemik malzemesi yapmıyoruz. Ancak 100. günde hala kan akıyorsa ölü sayısı 210’u bulmuşsa ve siyasi iktidar kanı durdurmak*

¹⁸⁸⁰ Cumhuriyet, 13 Nisan 1978; Milliyet, 13 Nisan 1978.

¹⁸⁸¹ Oktay Akbal, “Daha Kaç Kişi Ölecek”, Cumhuriyet, 13 Nisan 1978.

konusunda yetersizse bunu açıkça ortaya koymak gerekir”¹⁸⁸². Açıkça hükümetin şiddet olayları karşısında yetersizliği ön plana çıkarılmıştı.

Nisan ayında meydana gelen bir diğer gelişme ise Malatya Bağımsız Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu’nun bombalı saldırı sonucunda hayatını kaybetmesidir. “Hamido” lakabı ile tanınan Fendoğlu, gelini ve 2 torunuyla evine gelen bombalı bir paketi açması sonucunda yaşamını yitirmişti¹⁸⁸³. Fendoğlu’nun öldürülmesinden sonra “*Başkanı komünistler öldürdü*” propagandası toplumsal kargaşayı da beraberinde getirmişti. *Cumhuriyet*’te göre AP-MSP ve MHP’lilerden oluşan eylemci grup CHP, TÖB-DER, PTT, Vali Konağı, solcu olarak bilinen alevi yurttaşların evlerine saldırmıştı. Yaşanan olaylarda 4 kişi hayatını kaybederken 30 kişi de yaralanmıştı. *Tercüman* haberi manşetten duyururken 100 kadar iş yerinin tahrip edildiğini, halk kitlesinin “*Katil Ecevit*”, “*Komünistler*” diye bağırıldığını kaydetmiş, olayı ise “*İnsanlığı utandıracak vahşet tablosu*” olarak değerlendirmişti. Hamid Fendoğlu’nun öldürülmesi ardından Malatya’da yaşanan olaylar Alevi-Sünni çatışmasının ilk örneği olarak kabul edilmişti¹⁸⁸⁴.

Uğur Mumcu konuya ilişkin değerlendirmesinde; “*Ülke çapında durdurulmaya çalışılan terörün, bu kez, yön değiştirterek Güneydoğu bölgesine sıçraması burada da CIA kökenli kışkırtmalarla siyasal ve etnik niteliklere bürünmesi önümüzdeki günlerin en büyük ve ciddi tehlikesidir*” demektedir. Şiddet olaylarının siyasal ve etnik temele dönüştürülmeye çalışıldığını belirten Mumcu, olayın sorumlusu olarak açıkça CIA’yi işaret etmişti. Şiddetin bu yönüyle hareket etmesini “*en büyük ve en ciddi tehlike*” olarak gören yazar aynı zamanda bu yönde şiddet haberlerinin devam edeceğinin de sinyallerini vermektedir¹⁸⁸⁵. Öte yandan *Tercüman*, “*Liderler, siyasal kadrolar, güvenlik kuvvetleri basın olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin birlik ve bütünlüğü için gönül ve güç birliğini gerçekleştirmek için belki de son şanslara sahibiz. Demokrasiyi hukuk devletini korumak için yarınlara çok ama çok geç olabilir*”

¹⁸⁸² Güneri Cıvaoglu, “100. Gün”, *Tercüman*, 14 Nisan 1978.

¹⁸⁸³ Ayrıntılı bilgi için bkz. **.Hamit(Hamido) Fendoğlu Belgeseli**, <https://www.youtube.com/watch?v=VMx2N0BIMeg>. (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2024).

¹⁸⁸⁴ Çavdar, *Türkiye’nin Dem...*, ss. 248-249.; *Cumhuriyet, Tercüman*, 19 Nisan 1978.

¹⁸⁸⁵ Uğur Mumcu, “Fendoğlu Olayı”, *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1978.

şeklindeki yazısıyla birlik çağrısında bulunmuştu¹⁸⁸⁶. Abdi İpekçi’de konuya ilişkin; “*evet bu gidiş değişmezse çiban, irin toplamaya devam edecek ve günün birinde patlayacaktır*” yorumunda bulunmuştu¹⁸⁸⁷. İpekçi, söz konusu cümlesinde şiddeti mecazi olarak aktarmış ve yetkililerin şiddeti önleme konusunda yetersizliğini ön plana çıkarmakla birlikte gerekli önlemlerin alınmaması durumunda daha büyük bir tehlikenin yaşanacağını ima etmişti.

Fendoğlu olayının hemen ardından Kars’ın Iğdır ilçesinde de Alevi-Sünni şiddetinin örnekleri görülmüştü. Ülkücü bir gencin cenaze töreninden sonra komando olarak bilinen ülkücü gençler kentteki CHP ve Alevilere ait iş yerlerini tahrip etmiş, 2 kişi yaralanmış, olaylar ise askeri birliklerin müdahalesiyle durdurulabilmişti¹⁸⁸⁸. Yine aynı günlerde Kars’ta Eğitim Enstitüsü’ndeki sağcı gençlerin Meslek ve Ticaret Lisesi öğrencilerine saldırmasıyla başlayan olaylar kente sıçramış, 10 iş yeri tahrip edilmişti. *Tercüman* olayla ilgili “*Doğu barut fıçısı gibi*” yorumuna yer vermişti¹⁸⁸⁹. Kars’taki olaylar ilerleyen günlerde de devam etmişti. Iğdır’da lise ve ortaokul öğrencileri arasında çıkan çatışma yine sokağa taşmış birçok ev ve iş yeri tahrip edilmişti¹⁸⁹⁰. Doğu’daki şiddet olaylarının artış göstermesi üzerine özellikle Ağrı ve Iğdır’da olası şiddet eylemlerini önleyebilmesi için askeri birliklerin devriye gezmesine karar verilmişti¹⁸⁹¹. *Tercüman* yaptığı haberde Doğu Anadolu’dan gelen şiddet haberlerinin artması üzerine yapılan MGK toplantısında “*12 il ve birçok ilçe hassas bölgeler*” olarak kabul edildiğini duyurmaktaydı¹⁸⁹².

Sağ sol çatışmasının giderek etnik çatışmaya döndüğü günlerde şiddet eylemlerini demokratik yollarla çözmek isteyen Ecevit hükümeti, Mayıs ayında 61 ilin valisiyle toplantı gerçekleştirmişti. Toplantının temel konusu valiliklerin sorumluluklarını sonuna kadar kullanmasıydı. Toplantıda görüşülen konulardan biri

¹⁸⁸⁶ “Yarınlar Çok Geç Olabilir”, *Tercüman*, 19 Nisan 1978.

¹⁸⁸⁷ Abdi İpekçi, “Bu Çiban Patlar”, *Milliyet*, 21 Nisan 1978.

¹⁸⁸⁸ *Tercüman*, 22 Nisan 1978; *Milliyet*, 22 Nisan 1978; *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1978.

¹⁸⁸⁹ *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1978; *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1978; *Tercüman*, 27 Nisan 1978; *Tercüman*, 28 Nisan 1978.

¹⁸⁹⁰ *Milliyet*, 4 Mayıs 1978.

¹⁸⁹¹ *Tercüman* 5 Mayıs 1978.

¹⁸⁹² Hassas Bölge kapsamına alınan iller; Gaziantep, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Hakkâri, Kars, Ağrı, Erzincan, Elazığ, Malatya”. *Tercüman*, 6 Mayıs 1978.

de polisin toplumsal olaylar nezdinde kendi içerisinde bölündüğü, toplumsal olaylarda polisin etkin bir şekilde kullanılması için polis derneklerinin kapatılmasına ilişkin hazırlanmakta olan yasa tasarısıydı¹⁸⁹³.

1978 yılının Haziran ayının son günlerinde yapılan MGK toplantısında şiddet önlemlerinin görüşülmesinin ardından hemen asayişe yönelik operasyonlar yapılmıştı. Bu bağlamda İstanbul Teknik Üniversitesi'nin bahçesinde kamp kuran solcu gençlerin barınakları jandarma tarafından dağıtılırken, 242 kişi gözaltına alınmıştı. Güneydoğu illerinde sürdürülen operasyonlarda ise 1 ölü 24 kanun kaçağı yakalanmış, 20 den fazla silah ele geçirilmişti¹⁸⁹⁴. Haziran ayının ilk günlerinde Ankara'da iki grup arasında çıkan çatışma sonucunda 4 yaşında bir çocuk hayatını kaybederken, Şanlıurfa'da 1 ülkücü genç, 1 öğretmen, Kayseri'de ise 1 polis, İstanbul ve Konya 4 kişi öldürülmüştü¹⁸⁹⁵. Haziran ayı içerisinde meydana gelen bir diğer olay ise Maltepe operasyonu olarak bilinen 1 Haziran 1971'de Mahir Çayan'ın yaralandığı ve arkadaşı Hüseyin Cevahir'in ise öldürüldüğü olayın keskin nişancısı Emekli Yarbay Ahmet Cihangir Erdeniz İstanbul Pendik'te öldürülmesiydi¹⁸⁹⁶.

Tercüman 1 Temmuz 1978 tarihli nüshasında Ecevit hükümetinin 6 aylık döneminde şiddet olaylarında öldürülenlerin sayısını 369 olarak vermişti. Ölenlerden 143'ünün öğrenci, 12'sinin öğretmen, 16'sının polis-bekçi, 3'ünün er-subay, 2'sinin askeri hâkim-savcı ve 47'sinin işçi olduğu açıklanmıştı. *Milliyet*'e göre bu sayı 288'dir. *Cumhuriyet* gazetesi ise konuya ilişkin veri paylaşmamıştı¹⁸⁹⁷.

Temmuz ayının ilk gününde gazetelerde Ankara, Erzurum ve Mersin'de yaşanan şiddet olaylarında 3 gencin hayatını kaybettiği belirtilmişti¹⁸⁹⁸. İstanbul'da üzerlerinde “POL-DER kapatılamaz”, “POL-DER üzerindeki faşist baskılar

---

¹⁸⁹³ *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1978.

¹⁸⁹⁴ *Tercüman*, 30 Haziran 1978; *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1978.

¹⁸⁹⁵ *Tercüman*, 2 Haziran 1978; *Tercüman*, 4 Haziran 1978; *Tercüman*, 5 Haziran 1978; *Tercüman*, 10 Haziran 1978; *Milliyet*, 2 Haziran 1978; *Milliyet*, 4 Haziran 1978; *Milliyet*, 5 Haziran 1978; *Milliyet*, 10 Haziran 1978; *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1978; *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1978; *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1978; *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1978.

¹⁸⁹⁶ *Tercüman*, 24 Haziran 1978; *Milliyet*, 24 Haziran 1978; *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1978.

¹⁸⁹⁷ *Tercüman*, 1 Temmuz 1978; *Milliyet*, 1 Temmuz 1978; *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1978.

¹⁸⁹⁸ *Tercüman*, 1 Temmuz 1978; *Milliyet*, 1 Temmuz 1978; *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1978.

kaldırılınsın” şeklinde ifadeler bulunan posterleri asmaya çalışan 3 Komiser, 28 polis hakkında soruşturma başlatılmıştı. Güvenlik önlemleri kapsamında polis teşkilatı içindeki kutuplaşmayı ortadan kaldırmak isteyen hükümet yetkilileri, valilik kararıyla POL-DER ve POL BİR’in faaliyetlerini durdurmuştu. Polis derneklerinin dışında şiddet olaylarına karışan diğer derneklerin de faaliyetlerinin durdurulacağı basına açıklanmıştı¹⁸⁹⁹.

1978 yılının Temmuz ayında şiddet hedefini eğitimcilere çevirmişti. İstanbul Kadıköy Atatürk Eğitim Enstitüsü Müdür Yardımcısı, durakta öldürülürken, olaydan yaklaşık iki gün sonra aynı enstitünün resim öğretmeni de kurşunlanmıştı. Ortaköy Eğitim Enstitüsü Müdür Yardımcısı da vurulan bir diğer eğitimciydi¹⁹⁰⁰. Aynı günlerde suikaste kurban giden bir diğer eğitimci ise Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Bedrettin Cömert’ti¹⁹⁰¹. Sağcı terör örgütlerinin eylemlerini soruşturan komisyonda yer alan Cömert, sabah saatlerinde otomobilden açılan ateş sonucunda hayatını kaybetmişti. Aynı gün yurdun çeşitli yerlerinde birçok şiddet olayı da yaşanmıştı. Ankara’da bir kahvehaneye açılan ateş sonucunda 1 kişi hayatını kaybederken, 3 kişi de yaralanmıştı. Isparta’da sağ gruplar, CHP binasına saldırmışlardı. Adana’da ise bir yüksekokul öğrencisi komando olduğu ileri sürülen bir grup tarafından bıçaklanmıştı¹⁹⁰².

Şiddet olaylarının yaz aylarında daha da artması basının değerlendirme konusu olmuştu. Uğur Mumcu, şiddetin toplumda yansımaları şu sözleri ile açıklamıştı: *“Böyle giderse herkes silahlanacak. Hiç çaresi yok, herkes silahlanacak! O zaman insanları neden tabanca taşıyorsun diye suçlayamazsınız. Hakkınız olmaz böyle suçlar yöneltmeye. Bu kan seline basa basa, bu kurbanların cesetlerini çiğneye çiğneye*

¹⁸⁹⁹ **Tercüman**, 4 Temmuz 1978; **Tercüman**, 6 Temmuz 1978; **Tercüman**, 7 Temmuz 1978; **Milliyet**, 4 Temmuz 1978; **Milliyet**, 6 Temmuz 1978; **Milliyet**, 7 Temmuz 1978; **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1978; **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1978; **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1978.

¹⁹⁰⁰ **Tercüman**, 6 Temmuz 1978; **Tercüman**, 9 Temmuz 1978; **Tercüman**, 11 Temmuz 1978; **Milliyet**, 6 Temmuz 1978; **Milliyet**, 9 Temmuz 1978; **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1978; **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1978; **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1978; **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1978.

¹⁹⁰¹ Orhan Gökdemir, **Faili Meçhul Cinayetler Tarihi**, İstanbul, 2015, s.312; Yıldırım Yavuz, “M. Bedrettin Cömert Kaynakçası”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, C.4, S1(1978), s.8. <https://jfa.arch.metu.edu.tr/uploads/docs/sayilar/sayi-4-1/7-30.pdf>. (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2024)

¹⁹⁰² **Tercüman**, 12 Temmuz 1978; **Milliyet**, 12 Temmuz 1978; **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1978.

iktidar olmak isteyenler varsa Allah kahretsin onları”¹⁹⁰³. Durum değerlendirmesinin yer verildiği metinde şiddetin önlenemediği ön plana çıkarılmaktaydı. Devletin halkı koruyamaması durumunda halkın kendi çözümünü üreterek silahlanacağına dikkat çekilmişti. Bununla birlikte yayın siyasetine bağlı olarak iktidar olmak isteyen bazı partilerin şiddet eylemlerini teşvik ettiği de iddia edilmişti. *Tercüman* ise “*CHP iktidarı zamanla yarışarak SIKIYÖNETİM uygulamasına geçerse, çok şey için henüz umut vardır. Aksi halde son süratle yaklaşıyor. Nasıl bir son bilmiyoruz*”¹⁹⁰⁴ demektedir. Sıkıyönetimi bir “umut” olarak gören gazete şiddetin ancak sıkıyönetimin ilanıyla durdurulabileceğini topluma yansıtmaktaydı. Bu söylemiyle aynı zamanda sağ partilerin söylemini göğüslemişti. Sıkıyönetimin ilan edilmemesi durumunu “*son süratle yaklaşıyor*” sözleriyle açıklayan gazete, hem hükümete yönelik uyarı yapmakta hem de olası bir müdahaleyi hatırlatmaktaydı. Gazete yazarlarından Nazlı Ilıcak’ın da her geçen gün artan şiddet eylemlerini demokrasi rejimine tehdit olarak gördüğü ve Demirel ve Ecevit’i birlikte hareket etmeye davet ettiği değerlendirmesi şu şekildedir:

“İktidardaki zavallılar, hala gerçeği görmemekte ısrarlı; devlete ve rejime yönelik saldırıları, hükümeti düşürmek için tertiplenen vur kaç eylemleri olarak niteliyorlar... Çare, Demirel’le el –ele vermektir, sıkıyönetim ilanıdır; seçim sistemini değiştirip, tek partiyi iktidara getirecek düzenlemelerin yapılmasıdır, halkoyuna dayalı, yetkilerle donatılmış Cumhurbaşkanlığı müessesesidir. Bir varmış bir yokmuş, bir zamanlar bağımsız ve özgür bir Türkiye Cumhuriyeti varmış dedirtmemek için herkese fedakârlık ve görev düşüyor”¹⁹⁰⁵.

Abdi İpekçi de ele aldığı yazısında; “*Terörizmi bu hale getiren en büyük etkenlerden biri cepheleşme çığırı olmuştur. Bu çığır sona erdirilip zorunlu uzlaşmalara gidilmedikçe işlenen günahla birlikte terörizmin boyutu daha büyüyecektir*” birliktelik vurgusuna yer vermişti¹⁹⁰⁶. Ülkede yaşanan şiddet olaylarını

¹⁹⁰³ Uğur Mumcu, “Cömert”, **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1978.

¹⁹⁰⁴ Güneri Cıvaoğlu, “Sıkıyönetim Düşünceleri”, **Tercüman**, 12 Temmuz 1978.

¹⁹⁰⁵ Nazlı Ilıcak, “Bir Varmış Bir Yokmuş”, **Tercüman**, 12 Temmuz 1978.

¹⁹⁰⁶ Abdi İpekçi, “Çağrı”, **Milliyet**, 13 Temmuz 1978.

“terör” olarak niteleyen gazete sözcük seçiminde kullandığı “cepheleşme” kelimesiyle sağ partilerin kendisini cephe olarak konumlandırmasını eleştirmişti.

Tercüman gazetesi, şiddet olaylarında hayatını kaybedenlerin Temmuz ayında 86, Ağustos ayında 85 kişi olduğunu okuyucusuna duyurmuş; sayıların yüksek olmasını ele alan gazete yazarlarından Ergun Göze; “*Bu anarşi durmaz. Çünkü bu anarşinin dışarda kökleri içerde dalları vardır. Ve daha acısı, bu içindeki dalları çiçek açması, tomurcuklanması ve acı meyvelerini vermesi için uzun zamandır devam eden çalışmalar, bu çalışmaları kolaylaştıran siyasi iktidar ihtiraslıları, neticeyi görmediği için yardımcılık yapan cehalet ‘uzmanları’ vardır... Bu adamlarla, bu zihniyetle anarşi tükenmez, bitmez*” yorumunda bulunmuştu¹⁹⁰⁷.

1978 yılında meydana gelen mezhepsel çatışmalardan biri de 3 Eylül günü bayram arifesinde Sivas’ta meydana gelmişti¹⁹⁰⁸. Bazı kaynaklara göre pazar yerinde çıkan bir kavgadan bazı kaynaklara göre ise sağ eğilimli kişilerin yaşlı birini ve çocuğu dövmeleri üzerine çıkan kavgada 2 kişi hayatını kaybetmişti. Bu olay üzerine “*Aleviler camilere saldırıyor*” şeklinde halkın tahrik edilmesiyle büyüyen olaylar kısa sürede tüm kente yayılmıştı. Kavgayla başlayan olaylar kısa sürede önce sağ-sol daha sonra da Alevi-Sünni çatışmasına dönüşürken, sağ eğilimli kişiler Alibaba Mahallesi’ndeki bazı evleri benzin dökerek yakmış, çok sayıda ev ve iş yeri de tahrip edilmişti. Olayların önlenmesi için sokağa çıkma yasağı ilan edilirken; Niğde ve Kayseri’den getirilen komando birlikleriyle kentin güvenliği sağlanabilmişti. *Milliyet* olaylar sonucunda 5 kişinin hayatını kaybettiğini 92 kişininse yaralandığını duyurmuştu. *Tercüman* gazetesi ise ölen sayısını 6, yaralı sayısını 100 olarak verirken, *Cumhuriyet* 5 ölü, 51 yaralı bilgisi vermişti¹⁹⁰⁹.

Sivas’ta yaşananları köşe yazısında değerlendiren *Tercüman*; “*Sünni-Alevi, yok bilmem Türk-Kürt ayrımı yalandır. Sivas’tan Elâzığ’a, Van’a, İstanbul ve Uşak’tan Antalya’ya kadar yalan yanlış bir sürü ayırıcı, bölücü kündeğe getirilmek*

¹⁹⁰⁷ Ergun Göze, “Bu Anarşi Bitmez ve Tükenmez”, *Tercüman*, 1 Eylül 1978.

¹⁹⁰⁸ Feza Erdendoğdu, *Türkiye Basınında 1978-1980 Yıllarında Yaşanan Alevi Katliamlarına Dair Manşet Haberlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 4

¹⁹⁰⁹ *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1978; *Milliyet*, 4 Eylül 1978; *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1978.

*istenen vatandaşlarımız, hep aynı rezil çetelerin, aşırı sol kanlı fraksiyonların baskısı, yumruğu altındadır” yorumuna yer vermişti*¹⁹¹⁰. Etnik ve mezhepsel ayrılıkları ele alan gazete olayların çıkışını sol fraksiyonlara dayandırmıştı. Ülkenin her bir köşesinin sol eğilimli kişilerce şiddete maruz bırakıldığı algısının yer verildiği metinde, sol fraksiyonlar “*rezil, çete, kanlı*” gibi sözcük seçimleriyle ötekileştirilmişti. Metnin aktif yapıda kurgulanmasıyla özne konumuna yerleştirilen “*sol fraksiyonlara*” yönelik nefret söylemi güçlendirilmiştir.

Şiddet olayları karşısında muhalefet partileri ise hükümete sıkıyönetim ilan edilmesi yönünde uyarılarda bulunurken Ecevit, hukuk devleti kuralları dışına çıkmadan önlem almakta kararlı olduğunu söyleyerek sıkıyönetime karşı çıkmıştı¹⁹¹¹. AP lideri ise “*Ülkenin baş meselesi hükümettir*” diyerek bütün sorunların kaynağı olarak hükümeti işaret etmişti¹⁹¹².

Bireysel terör eylemlerinden etkilenen bir diğer şehir Elazığ’dır. 12 Eylül günü MHP’li 1 yöneticinin öldürülmesinin ardından aynı gün içerisinde farklı görüşlerdeki 2 kişi daha öldürülmüştü. Bu son olayla birlikte Elazığ’da son bir hafta içerisinde 8 kişi şiddet olaylarında hayatını kaybetmişti. İlerleyen günlerde Elazığ’dan ölüm haberlerinin gelmeye devam etmesi üzerine vali görevden alınmıştı¹⁹¹³. Görüldüğü üzere karşıt gruplar adeta misilleme mantığıyla hareket ederek birbirlerini öldürmekteydi. Eylül ayının son günlerinde ise İstanbul, Şanlıurfa, Adana ve Diyarbakır olmak üzere dört ilde 6 kişi yaşanan şiddet olaylarında hayatını kaybetmişti. Hayatını kaybedenler arasında Vefa Lisesi Müdür Yardımcısı da bulunuyordu. Ayrıca Ülkü-Bir İstanbul Başkanı da öldürülmüştü¹⁹¹⁴.

Tercüman gazetesi Eylül 1978’de şiddet olaylarında hayatını kaybedenlerin sayısını 138 olarak kaydetmişti. Diğer aylarla kıyaslandığında ölümle sonuçlanan

¹⁹¹⁰ Ahmet Kabaklı, “Sünnisi-Alevisi”, *Tercüman*, 11 Eylül 1978.

¹⁹¹¹ *Milliyet*, 8 Eylül 1978.

¹⁹¹² *Tercüman*, 13 Eylül 1978.

¹⁹¹³ *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1978; *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1978; *Tercüman*, 13 Eylül 1978; *Tercüman*, 17 Eylül 1978; *Milliyet*, 13 Eylül 1978; *Milliyet*, 17 Eylül 1978.

¹⁹¹⁴ *Tercüman*, 26 Eylül 1978; *Tercüman*, 28 Eylül 1978; *Milliyet*, 26 Eylül 1978; *Milliyet*, 28 Eylül 1978; *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1978; *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1978.

şiddet olaylarında “*rekor*” denebilecek bir artış görülürken Abdi İpekçi de özellikle Doğu bölgesindeki olayların etnik kökenli olduğunu ön plana çıkarıyor ve hükümet ile muhalefeti birlikte hareket etmeye davet ediyordu¹⁹¹⁵.

Başbakan Bülent Ecevit, iktidara geldiğinde şiddet olaylarını demokratik yöntemlere bağlı kalarak çözmek istemişti. Başbakanın bu kararı dönemin muhalefet partileri başta olmak üzere hem hükümet içerisinde hem de CHP’de tepkilere neden olmuştu. 1978 yılının Eylül ayında koalisyon ortaklarından CGP, hükümetin şiddet olayları karşısında sert önlemler almadığını gerekçe göstererek koalisyondan çekilme kararı almıştı. CGP’li Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu istifa ederken hükümet ortağı bir diğer CGP’li Salih Yıldız partisinin kararına uymayarak hükümette kalmıştı¹⁹¹⁶. CGP’nin hükümetten çekilme kararı alması olası bir hükümet bunalımı tartışmalarını gündeme getirse de diğer hükümet ortaklarının DeP ve Bağımsızların hükümete bağlılıklarını açıklaması üzerine hükümetin durumu açıklığa kavuşmuştu. Hükümet 1 eksikle 228 üyeye Meclis çoğunluğunu korumaya devam etmişti. Feyzioğlu’ndan boşalan koltuğa ise CHP İstanbul Milletvekili Hikmet Çetin getirilmişti¹⁹¹⁷. Hükümet bunalımı yaratmayan Feyzioğlu’nun bu hamlesi ise gelecek istifaların habercisi olmuştu. Turhan Feyzioğlu’nun istifası Abdi İpekçi tarafından hükümet bunalımı yaratmayacak bir karar olarak değerlendirilirken¹⁹¹⁸, *Tercüman* istifa kararını “*Koalisyon’da Çatlak*” manşetiyle ön plana çıkarmış ve Feyzioğlu’nun istifası “*sonun başlangıcı*” olarak yorumlamıştı¹⁹¹⁹. İstifanın hükümetin kaderini etkilemeyeceğini düşünen bir diğer gazete ise *Cumhuriyet*’ti¹⁹²⁰.

CGP’nin kararı hükümetin şiddet politikasında değişik yaratmamış bununla birlikte sokaktaki şiddet ise tırmanmaya devam etmişti. Ekim ayının ilk günü İstanbul Sirkeci araba vapur iskelesinde ve Sultanahmet’te 3 bomba patlamış 1 vatandaş hayatını kaybederken, 12 kişi de yaralanmıştı. 3 Ekim günü MHP İstanbul İl Başkanı

¹⁹¹⁵ **Tercüman**, 1 Ekim 1978.; Abdi İpekçi, “Hükümetin Aczi, Muhalefetin Gafleti”, **Milliyet**, 25 Eylül 1978.

¹⁹¹⁶ Çınar, Yıldız, **a.g.e.**, s.343.

¹⁹¹⁷ **Milliyet**, 6 Mart 1978.; **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1978.

¹⁹¹⁸ Abdi İpekçi, “CGP’nin Kararı ve Meclis’in Bugünkü Toplantısı”, **Milliyet**, 19 Eylül 1978.

¹⁹¹⁹ Güneri Cıvaoglu, “Hükümette Çatlak”, **Tercüman**, 19 Eylül 1979.

¹⁹²⁰ “Feyzioğlu’nun İstifası”, **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1979.

Recep Haşatlı ve oğlu evinin önünde öldürmüşlerdi. İl Başkanının cenaze töreni için İstanbul'da sıkı güvenlik önlemleri alınırken, MHP lideri Türkeş ise hükümete sıkıyönetim çağrısında bulunmuştu. Hasköy PTT binasını basan kişiler MHP eğilimli olduğu bilinen 1 genci öldürmüştü. İstanbul'da 2 işçi, Elazığ'da 1 memur yaşamını yitirmişti¹⁹²¹. İstanbul'da İETT otobüsünü kaçırarak eylemciler de 3 kişiyi öldürmüşlerdi. *Tercüman* gazetesi “İstanbul'da durum çok gergin: Orta, lise ve yüksekokullar kapatıldı, polis ve jandarma alarında” cümlesiyle o günün İstanbul tablosunu ifade etmişti¹⁹²². Otobüs kaçırma olayından iki gün sonra 3 kişi daha otobüsten indirilerek kaçırılmıştı. *Tercüman* olayla ilgili “İstanbul caddeleri dağ başına döndü” yorumuna yer vererek örtük anlamda hükümetin yetersizliğine dikkat çekmişti¹⁹²³. *Tercüman* MHP İstanbul İl Başkanının öldürülmesi üzerine Ahmet Kabaklı tarafından kaleme alınan yazıda Ecevit hükümeti döneminde MHP'ye ve MHP'lilere yönelik bir saldırı olduğu düşüncesi öne çıkarılmıştı¹⁹²⁴.

Ekim ayında yaşanan önemli bir şiddet eylemi de “Bahçelievler Katliamı” olarak tarihe geçen 7 TİP'li gencin öldürülmesi olayıdır. 8-9 Ekim 1978 tarihlerinde TİP İl Temsilcileri Toplantısı için Ankara'ya gelen 7 TİP üyesi gencin Ankara Bahçelievler'de kaldıkları eve 3 kişi baskın yapmıştı. TİP'li öğrencilerden 3'ü tabancayla biri de telle boğularak öldürülmüştü¹⁹²⁵. Diğer ikisinin cesedi ise Eskişehir yoluna bırakılmıştı. *Cumhuriyet*'in haberine göre katiller tarafından öldüğü düşünüldükten bırakılan öğrencilerden biri hastanede alınan ilk ifadesinde katliamı işleyenlerin “MHP yanlısı faşist kişiler” olduğunu açıklamıştı¹⁹²⁶. *Tercüman* olayı, “7 kişiden 5'i kurşuna dizildi, biri de telle boğuldu” manşetiyle, *Milliyet* “TİP'li 6 genç öldürüldü” başlığıyla, *Cumhuriyet* “6 TİP'li hunharca öldürüldü” manşetiyle

¹⁹²¹ *Tercüman*, 8 Ekim 1978; *Milliyet*, 8 Ekim 1978.

¹⁹²² *Tercüman*, 2 Ekim 1978; *Tercüman*, 3 Ekim 1978; *Tercüman*, 4 Ekim 1978; *Tercüman*, 5 Ekim 1978; *Milliyet*, 2 Ekim 1978; *Milliyet*, 3 Ekim 1978; *Milliyet*, 4 Ekim 1978; *Milliyet*, 5 Ekim 1978; *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1978; *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1978; *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1978; *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1978.

¹⁹²³ *Tercüman*, 6 Ekim 1978.

¹⁹²⁴ Ahmet Kabaklı, “Bir Cinayetin Sabahı”, *Tercüman*, 5 Ekim 1978.

¹⁹²⁵ *Cumhuriyet Ansk...*, C.3 s.27.

¹⁹²⁶ *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1978.

vermişti. *Cumhuriyet* ön plana çıkardığı spotlarla¹⁹²⁷ olayın nasıl gerçekleştiğini ele alırken, *Milliyet*, “*Ankara’da Hunharca Cinayet*” spotuyla durumun vahşetini belirten vurgulamaya yer vermişti. *Tercüman* üst başlık olarak aktardığı bilgide olayın Ankara’da ve üç kişi tarafından gerçekleştirildiğini belirtiyordu. Her üç gazete de hayatını kaybeden gençlerin resimlerini ana sayfada yer vererek haberin retoriğini güçlendirmişlerdir¹⁹²⁸. Olayın faillerinin yıllar sonra Haluk Kırıcı ve Abdullah Çatlı ortaya çıkmıştı¹⁹²⁹.

Cumhuriyet gazetesi Bahçelievler Katliamının, sıkıyönetimin ilanını isteyenlerin hükümete baskı yapmak amacıyla işledikleri düşüncesini sürdürmüştü¹⁹³⁰. Abdi İpekçi ise olayların toplumda panik ve umutsuzluk yaratmak için yapıldığını ve bunda da başarılı olduğunu ifade etmişti¹⁹³¹. *Tercüman*’ın konuya ilişkin bir değerlendirmede bulunmamıştı.

Bahçelievler’de 7 öğrencinin öldürülmesinden kısa süre sonra İstanbul Teknik Üniversitesi’nde bir dönem rektörlük yapan ve Elektrik Fakültesi Dekanlığı görevini yürüten Ord. Prof. Dr. Bedri Karafakioğlu Bakırköy’de cadde ortasında yayılım ateşine tutularak öldürülmüştü¹⁹³². Karafakioğlu’nun öldürülmesi başta İTÜ olmak üzere İstanbul’daki tüm öğretim kurulmalarında şok etkisi yaratırken, birçok demokratik kuruluş tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Olayın ardından İTÜ’nün süresiz olarak kapatılmasına karar verilirken, İstanbul Devlet Mimarlık Mühendislik Akademisi(İDMMA)’da kendisine bağlı okullarda eğitime ara verilmişti. Ecevit olaya ilişkin “*köşeye kısırıldıklarını anlayan eylemciler her şeyi göze alıyorlar*”

---

¹⁹²⁷ “Spot: Bir haber başlığının altında veya etrafında yer verilen kısa bilgilendirmelerden oluşan haber türünü içermektedir. Spotta olay ayrıntılarına yer verilmez. Konuya yönelik dikkat çekici özellikler ön plana çıkarılmak için kullanılır” Erkan Yüksel, *Haber Yazma Teknikleri*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayımları No:2687, s.26. <https://iletisimkutuphanem30419862.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/01/haber-yazma-teknikleri.pdf>.

¹⁹²⁸ *Tercüman*, 10 Ekim 1978; *Milliyet*, 10 Ekim 1978; *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1978.

¹⁹²⁹ Aydın, Taşkın, *a.g.e.*, s.298.; Bahçelievler Katliamını Gerçekleştiren Haluk Kırıcı’dan Açıklama, *Haber Global*, https://www.youtube.com/watch?v=M3v0_XGRCfI.

¹⁹³⁰ Uğur Mumcu, “İnsanlık Görevi”, *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1978.

¹⁹³¹ Abdi İpekçi, “Hak Ettiğimizi Buluruz”, *Milliyet*, 10 Ekim 1978.

¹⁹³² Aydın, Taşkın, *a.g.e.*, s.284; ; Hüsnüye Hazal Erdoğan, “Türkiye’de Akademisyen Suikastları 1970-2000”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir, 2017, s.97.

açıklamasında bulunmuştu. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri haberi manşetten yayınlarken *Tercüman* gazetesinin söz konusu sayısına ulaşamamıştır¹⁹³³.

Ecevit hükümeti şiddet eylemlerini önlemeye yönelik tedbirler almaya çalışsa da sonuç alamamıştı. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı nedeniyle açıklama yapan Genelkurmay Başkanı Kenan Evren “*Cumhuriyetin yozlaştırılmasına Silahlı Kuvvetler izin vermez*” diyerek açıklamalarda bulunurken, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk “*Partilerin birleşmesi gerekir*” diyerek birliktelik çağrısında bulunmuştu¹⁹³⁴.

Şiddet olaylarının bir türlü engellenememesi üzerine 30 Ekim 1978 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Cumhurbaşkanıca seçilen üye Zeyyat Baykara ve arkadaşlarının, şiddet olayları üzerinde bir genel görüşme açılmasına dair önergesinin görüşülmesine karar verilmişti¹⁹³⁵. 7 Kasım tarihli görüşmelerde ülkede yaşanan şiddet olaylarının nedenleri, olaylar karşısında alınması gereken önlemler konusunda genel görüşme gerçekleştirildi. Görüşmeler sırasında AP Grubu adına konuşan Ömer Ucuzal, 5 Ocak 1978’den 31 Ekim 1978 tarihleri arasında şiddet olayları ile ilgili istatistik verileri şu şekilde açıklamıştı: Olay sayısı 4.976, öldürülen insan 850, yaralı insan 5.020, bombalı saldırı 1.603, silahlı saldırı 1.503, tahrip edilen otomobil 283, öğrenci çatışması 825, soygun 357, polise saldırı 217, yaralı polis 263, hayatını kaybeden polis memuru 23 kişiydi¹⁹³⁶.

Hükümet yetkilileri şiddet olaylarını görüşürken Kasım ayının ilk haftasında sokaktaki terör devam etmişti. Sağmacılar Cezaevinden 13 ülkücü tutuklu kaçmış, İzmir’de ise THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu) üyesi olduğu belirlenen kişiler polisle çatışmış 1 kız hayatını kaybetmişti. Elazığ, Bingöl, Şanlıurfa’da 2 si öğrenci 4, Kars’ta 2 kişi, İstanbul ve Adana’da 2 öğrenci, Ankara ve Diyarbakır’da 2 kişi hayatını

¹⁹³³ *Milliyet*, 22 Ekim 1978; *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1978.

¹⁹³⁴ *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1978; *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1978; *Milliyet*, 29 Ekim 1978; *Milliyet*, 29-30 Ekim 1978.

¹⁹³⁵ *TBMM CSTD*, C: 38, Top: 17, Bir: 78, (30 Ekim 1978), s.586.

¹⁹³⁶ *TBMM CSTD*, C. 39, Top: 18, Bir: 3, (7 Kasım 1978), s. 53.

kaybetmişti¹⁹³⁷. *Milliyet* 18 Kasım günü Üsküdar'da 3, Bursa'da 1, Adana'da 2 gencin şiddet olaylarında yaşamını yitirdiğini aktarmıştı. 20 Kasım günü Kadıköy vapuru kaçırılmış, eylemciler tarafından iki buçuk saat işgal edilmişti. Ayın son günlerinde ise Urfa'da MHP Gençlik Kolları Başkanı ile babasının sol eğilimli gençler tarafından öldürülmesi üzerine çıkan olaylarda 2 kişi daha hayatını kaybetmişti¹⁹³⁸. 26 Kasım gecesi ağır yaralanan KATÜ Bilgisayar Merkez Yönetmeni Dr. Necdet Bulut, tedavi gördüğü Hacettepe Tıp Fakültesinde hayatını kaybetmişti¹⁹³⁹.

Karaman'da lise öğrencileri arasında çıkan olaylarda 13 kişi yaralanmıştı. Adana ve Elazığ'da çıkan olaylarda 2 genç hayatını kaybetmişti. Elazığ'da bir süredir devam eden olaylar doruk noktasına ulaşarak bir günde 5 kişi hayatını kaybetmişti. *Cumhuriyet* manşet olarak, “Ülkücüler Elazığ'da terör yarattı, 5 kişi öldü” ifadeleriyle aktardığı haberde özellikle ülkücü ve terör kelimelerini aynı cümle içerisinde vererek şiddetin kaynağı olarak sağ grupları işaret etmişti. *Milliyet* ise hedef göstermeden “Elazığ'da öğrencilere açılan ateşten sonra olaylar çıktı: 5 Ölü, 9 yaralı var” başlıklı durum bildiren bir başlığa yer vermişti. Olayda 30 yakın işyeri tahrip edilirken, şehrin güvenliği 8. Kolordu desteği ile sağlanabilmiş, orta dereceli okullar ise tatil edilmişti¹⁹⁴⁰. İzmir'de ise THKO'cular ile polis arasında yaşanan çatışmada 2 polis, Adana'da 3, Kars'ta 1, Artvin'de 1 kişi hayatını kaybetmişti. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dekanının makam odası bombalanmıştı¹⁹⁴¹. 19 Aralık günü, Şanlıurfa, Diyarbakır, Adana, İstanbul, Ankara, Muş olmak üzere altı ilde 9 kişi yaşamını yitirmişti¹⁹⁴². Hemen ertesi günü Malatya'da MHP Yeşilyurt İlçe Başkanı evine

---

¹⁹³⁷ *Tercüman*, 2 Kasım 1978; *Tercüman*, 6 Kasım 1978; *Tercüman*, 7 Kasım 1978; *Tercüman*, 16 Kasım 1978; *Tercüman*, 22 Kasım 1978; *Milliyet*, 2 Kasım 1978; *Milliyet*, 6 Kasım 1978; *Milliyet*, 7 Kasım 1978; *Milliyet*, 16 Kasım 1978; *Milliyet*, 22 Kasım 1978; *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1978; *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1978; *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1978; *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1978; *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1978.

¹⁹³⁸ *Milliyet*, 18 Kasım 1978; *Milliyet*, 21 Kasım 1978; *Milliyet*, 30 Kasım 1978. *Tercüman*, 18 Kasım 1978; *Tercüman*, 21 Kasım 1978; *Tercüman*, 30 Kasım 1978.

¹⁹³⁹ Erdoğan, a.g., s.166.

¹⁹⁴⁰ *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1978; *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1978; *Milliyet*, 3 Aralık 1978; *Milliyet*, 5 Aralık 1978.

¹⁹⁴¹ *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1978; *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1978; *Cumhuriyet*, 11 Aralık 1978; *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1978; *Milliyet*, 6 Aralık 1978; *Milliyet*, 10 Aralık 1978; *Milliyet*, 11 Aralık 1978; *Milliyet*, 17 Aralık 1978.

¹⁹⁴² *Tercüman*, 20 Aralık 1978; *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1978; *Milliyet*, 20 Aralık 1978.

yapılan baskın sonucunda öldürülmesiyle şehirde olaylar çıkmış ve bir kişi daha öldürülmüştü. *Tercüman* 21 Aralık günü Ecevit hükümeti dönemindeki şiddet olaylarındaki bilançoyu “*Ölü Sayısı 1000’i aştı*” manşetiyle duyurmuştu. “*Anarşi*” spotuna yer veren gazete 6 Ocak-20 Aralık 1978 tarihleri arasında şiddet olaylarında hayatını kaybedenlerin sayısını 1005 olarak aktarmıştı¹⁹⁴³.

1978 yılının son günlerinde yaşanan “Kahramanmaraş Olayları” sancılı dönemin en kanlı olaylarından biri olarak hafızlarda yer etmiştir. Olaylar 19 Aralık günü Çiçek Sineması’nda “*Güneş Ne Zaman Doğacak*” adlı filmin gösterimi sırasında sinemanın bombalanmasıyla başlamıştı¹⁹⁴⁴. Bombalanma olayından kısa bir süre sonra sağ görüşlü bir grup, “*Katil İktidar*”, “*Komünistler Moskova’ya*” gibi sloganlar atarak bazı iş yerlerini tahrip etmiş, çıkan olaylarda 8 kişi yaralanmıştı. Olayın hemen ertesi günü ise ağırlıklı olarak Alevi yurttaşların gittiği bir kahvehane bombalanmış ve 2 kişi yaralanmıştı. 21 Aralık günü Endüstri Meslek Lisesi’nde görevli TÖB-DER’li 2 öğretmen öldürülmesiyle olaylar Alevi-Sünni çatışmasına dönmüş ve adeta iç savaş yaşanmıştı¹⁹⁴⁵. Cuma namazından çıkan öfkeli grup, “*Komünistlerin ve Alevilerin cenaze namazı kılınmaz*” diyerek öldürülen öğretmenlerin cenazelerini camiye sokmak istememesi üzerine çıkan olaylarda 3 sağ görüşlü kişi hayatını kaybetmişti. Ertesi günü ölen 3 sağcının cenazesini kaldırılacaktı. Belediye hoparlöründen tüm halkı cenaze törenine davet eden anonslar, camilerde ise “*dinsizlere ölüm*” provokasyonları yapılmıştı. Kahramanmaraş Valisi ise sokağa çıkma yasağını duyuramamıştı. Öfke dolu olan halk, harekete geçerek Alevi mahallelerine saldırmış ve Cumhuriyet tarihinin en kanlı mezhep çatışmalarından biri yaşanmıştı. Olaylar karşısında “*Yeterli gücümüz yok*” açıklamasında bulunan Genelkurmay Başkanı Kenan Evren liderliğindeki ordu, şehrin kontrolünü ancak ilan edilen sıkıyönetim sonrasında tam anlamıyla sağlayabilmişti¹⁹⁴⁶. 19 Aralık günü başlayan ve 26 Aralık

¹⁹⁴³ **Tercüman**, 21 Aralık 1978.

¹⁹⁴⁴ M. Ali Birand, Hikmet Bila, Rıdvan Akar, **12 Eylül Türkiye’nin Miladı**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s.101.

¹⁹⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Karaca, “Akaahramanmaraş’ın Tarihinde Karanlık Dönem 1978 Maraş Olayları”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Y.9, S.57(2022), ss427-447). [fdd6f700-e614-456c-9a7b-c3791762a390.pdf](https://doi.org/10.1501/456c-9a7b-c3791762a390.pdf).

¹⁹⁴⁶ **TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu**, Rıdvan Akar, Gazeteci, Dinleme Tutanağı, 8 Ekim 2012, s.17

1978 günü sıkıyönetim ilanına kadar devam eden olaylar ülkede yaşanan şiddetin doruk noktası olmuştu¹⁹⁴⁷. Bu süreçte çoğu Alevi olmak üzere 100'ü aşkın vatandaş hayatını kaybederken, 1000'den fazla vatandaşa yaralanmıştı. Özellikle Alevilerin kaldığı evler yakılmış, mahalleler tahrip edilmişti¹⁹⁴⁸. Maraş olayları basında da yankılanmıştı. *Tercüman* olaylarla ilgili “K. Maraş'ta İç Savaş” manşetine yer verirken, “*Bitsin artık bu kardeş kavgası*” çağrısında bulunmuştu. Maraş olaylarına gerekli basın duyarlılığını gösteren gazete fazlaca köşe yazısına da yer vermişti. Ele alınan ilk köşe yazısında “*İstilacı Fransızlara karşı milli mücadelenin ilk bayrağını açan Sütçü İmam'ın yeri olan Kahramanmaraş'ın iç savaşa sahne olması, Türkiye'nin içine sürüklendiği kardeş kavgasının ne boyutlara ulaştığını açıkça sergilemektedir. ... Beklenen nedir?...gözü dönmüş çetecilere bu devletin, bu şehit kanlarıyla yoğrulmuş toprakların sahipsiz olmadığı gösterilmelidir. Yeter artık*” değerlendirmesiyle Kahramanmaraş'ta yaşananlar iç savaş olarak nitelendirilirken hükümetin yetersizliğine dikkat çekilmiş ve sert tedbirler alınması istenmişti¹⁹⁴⁹. Güneri Cıvaoglu konuyu mezhepsel çatışma bağlamında şu şekilde değerlendirmişti:

*“Türkiye’de bir iç savaş çıkarsa, hiç kimse şüphe etmesin, kitleler sağ ve sol ayrımından, etnik farklardan değil mezheplerin kışkırtılmasından dolayı vuruşacaklardır. Dehşet verici olan büyük tehlike budur. Kardeşin kardeşi vurması, yüzyıllar boyunca barış içinde yaşayanların birbirinin boğazına sarılması için karanlık planlar mezhep farklılıklarını elektrik yüklü bulutlar haline getirmiş bulunuyor. Yılların gerginliğini taşıyan kitleler arasında en ufak bir sıcak temas, patlamalara yetmekte”*¹⁹⁵⁰.

Bununla birlikte “*Kahramanmaraş'ta vuku bulan iç savaş yaklaşan yangının ilk alevidir*” yorumuyla özellikle hareketli bölgelerde olası olayların çıkabileceğine yönelik hükümet uyarılmıştı¹⁹⁵¹. Ayrıca tüm olayların sorumlusu olarak Ecevit işaret

¹⁹⁴⁷ “Adana, Ankara, Bitlis, Elazığ, Bingöl, Erzincan, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas, Urfa İllerinde Sıkıyönetim İlanına Dair”, Karar No: 518, Kabul Tarihi: 26/12/1978, **Resmî Gazete**, 27 Aralık 1978, S.16502.

¹⁹⁴⁸ Hayatını kaybedenlerin sayısı 111'dir. Mehmet Ali Birand, **12 Eylül Saat: 04.00**, Karacan Yayınları, İstanbul, 1984, s. 44.; Arcayürek, **Demokrasinin Sonbaharı...**, s.542.

¹⁹⁴⁹ “Yeter Artık”, **Tercüman**, 24 Aralık 1978.

¹⁹⁵⁰ Güneri Cıvaoglu” Çok Zor Günler”, **Tercüman**, 25 Aralık 1978.

¹⁹⁵¹ “Bulunur Kurtaracak Bahtı Kara Maderini”, **Tercüman**, 26 Aralık 1978.

edilmiş ve Ecevit'in "koltuk aşkı herkese pahalya mal oluyor" diyerek Ecevit istifaya davet edilmişti¹⁹⁵².

Cumhuriyet haberi "Kahramanmaraş'ta sağ terör sürdü" manşetiyle duyurmuştu. Başbakan Bülent Ecevit'in; "Cana kıyanların canına kıyılmıyorsa bu devlet gücünün insanca kullanılmasındandır" sözleriyle Demirel'in "Bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz" sözleri de spot olarak ön plana çıkarılmış her iki liderin olaylar karşısında durdukları yere dikkat çekilmişti¹⁹⁵³. Uğur Mumcu ele aldığı köşe yazılarında Kahramanmaraş olaylarıyla ilgili yaptığı yorum dikkat çekmişti. Mumcu "katliam" olarak nitelediği olaylar üzerinden Ecevit'e şöyle seslenmişti:

*"En acımasız savaşlarda bile silahsız insanlara kurşun sıkılmaz. Kahramanmaraş'a önceki gün bir düşman alayı saldırıyordu, kent baştanbaşa düşman askerleriyle işgal edilseydi, bu kadar hunharca, bu kadar namussuzca ve alçakça cinayetler işlenmezdi. Bunun adı "iç savaş" değildir. Çünkü iç savaşın silahlı iki tarafı olur. Kahramanmaraş'ta iç savaş değil, bir "katliam" yaratılmıştır... Kahramanmaraş'taki katiller, Kıbrıslı Türkleri boğazlayan katil Sampson çetelerinden daha da alçak, daha da hunhar ve namussuzdur. Sayın Ecevit, faşist odakların üzerine "barış" değil, "savaş hareketi" ile gidin. Böyle yapmazsanız gün gelecek bu kan seli, sizi de evet sizi de sürükleyip götürecektir. Geç kalamayın ve zaman yitirmeyin artık"*¹⁹⁵⁴.

Uğur Mumcu, bir sonraki yazısında "Kıbrıs Harekâtı" örneğinden giderek Ecevit'e seslenmeye devam etmişti:

*"Ve Ey Başbakan Ecevit, sen ki, Kıbrıs'ta soydaşlarımız kanlı Rum çetelerince boğazlandığında savaş kararı alan Hükümetin Başbakanısın... içimizdeki bu katil çetelerinin yakalarına yapış... İşte parti grupları, işte Silahlı Kuvvetler, işte namuslu Türk yargıçları ve içinde insan yüreği taşıyan milyonlar, senin arkanda.. Akan yurttaş kanını yerde bırakma"*¹⁹⁵⁵.

Milliyet gazetesi Kahramanmaraş olaylarını "Kahramanmaraş'ta 30 kişi öldü, yüzlerce yaralı var" manşetiyle duyurmuştu. Üst başlıkta sokağa çıkma yasağı ilan edilmesine rağmen çatışmaların sürdüğünü belirten gazete, bölgede devlet gücü olduğuna dikkat çekmişti. 25 Aralık tarihli ana sayfasında bölgeye giden askeri birliklerin görsellerini mizanpaj tasarımında üst sıralara yerleştiren gazete, devletin

¹⁹⁵² Ergun Göze, "Oy Maraş Oy", Tercüman, 25 Aralık 1978.; Ergun Göze, "Yüce Divan, Yüce Divan", Tercüman, 26 Aralık 1978.

¹⁹⁵³ Cumhuriyet, 24 Aralık 1978; Cumhuriyet, 25 Aralık 1978.

¹⁹⁵⁴ Uğur Mumcu, "Katliam", Cumhuriyet, 25 Aralık 1978.

¹⁹⁵⁵ Uğur Mumcu, "İnsanlık Kalmadı", Cumhuriyet, 26 Aralık 1978.

bölgede hakim olduğuna dair algı yaratmak istemişti¹⁹⁵⁶. Abdi İpekçi'nin Maraş olayları üzerinden şiddet eylemlerini demokrasi rejimine tehdit olarak gördüğü ve siyasilere birlik çağrısında bulunduğu değerlendirmesi şu şekildeydi:

“Aslında yıllardır karşımızda apaçık duran tablo bu tür felaketlerin her an olacağını haber veriyordu. En ufak bir kıvılcımla vatandaşların her an birbirine düşürmeye yetecek ortam çoktan yaratılmıştı. Evet, başlangıçta bu ortamı oluşturmaya amaçlayanlar, belli niyetler güden yasa dışı örgütlerdi. Gerçi ülkenin sosyo-ekonomik koşulları onların işlerini kolaylaştıracak nitelikteydi. Ama buna karşın başlattıkları eylemler halka mal olmadı... İşi bu hale getiren, hiç değilse getirilmesine yardımcı olan, siyaset adamlarının yıllardır güttükleri düşmanca kışkırtmalardır. Ne yazık ki bu konuda yıllardır yazılanlar, söylenenler durumda hiçbir değişiklik yapmamıştır. Ne Kars olayları, ne Erzincan olayları, ne Sivas olayları ne Elâzığ olayları, ne Malatya olayları, ne Gaziantep olayları ne Urfa olayları uyarabilmiştir onları.. Ve son iki gündür verilen demeçlere, takılan tavırlara bakılırsa Kahramanmaraş'ta doruğuna erişen ve şiddet olaylarına en kanlı sayfayı ekleyen son dram dahi bu konuda değişiklik yapmamıştır. Kahramanmaraş'ta faciayı görüp birleşme gereği duyan, ortak bir bildiri yayınlayan Kahramanmaraşlı parlamenterlere karşılık, parti liderleri bu ortamda dahi kışkırtmalardan vazgeçmemişlerdir. Bu durum, Kahramanmaraş faciasının son uyarı olarak değerlendirilebileceği olasılığını zayıflatmaktadır. Eğer böyle olacaksa son un başlangıcındayız demektir¹⁹⁵⁷.”

Milliyet gazetesinin bir başka yazarı Örsan Öymen'in Kahramanmaraş olaylarını değerlendirdiği köşe yazısı şu şekildeydi:

“K.Maraş kıyımını, salt siyasal amaçlar için “küfür malzemesi” yapmadan önce, takkeyi öne koyup biraz düşünmek gerek... Hele hele “ar”dan, “haya”dan söz etmek yok mu? Bu kelimeleri kullanmadan önce de.. Evet, kardeş kanı bugün ağlanası boyutlara ulaştı, ülkemizde... Ama bu boyutların altındaki tohumlarda acaba hangi bahçıvanların emeği yatıyor.. Biraz da bunu görelim.. Görmek için de hep birlikte aynaya bakalım... Belki biraz yüzümüz kızarır.. Eğer “ar”dan, “haya”dan nasimiz varsa”¹⁹⁵⁸.”

Örsan Öymen'in metinde kullandığı sözcük seçimleri dikkat çekicidir. Kahramanmaraş'ın isminin önündeki “Kahraman” kelimesinin kısaltılarak “K. Maraş” şeklinde verilmesiyle bilgi eksiltilimini bilerek yapan yazar, özellikle alevi vatandaşlara yönelik kanlı eylemlerin gerçekleştirildiği bu şehrin önündeki “Kahraman” ismini kullanmamıştı. “Bu boyutların altındaki tohumlarda”, “Hele hele “ar”dan, “haya”dan söz etmek yok mu” sözleri arasında bağ kuran gazeteci, isim vermeden

¹⁹⁵⁶ Milliyet, 24 Aralık 1978; Milliyet, 25 Aralık 1978.

¹⁹⁵⁷ Abdi İpekçi, “Son Uyarı mı, Sonun Başlangıcı mı?”, Milliyet, 25 Aralık 1978.

¹⁹⁵⁸ Örsan Öymen, “Maraş'ın Öteki Kahramanları”, Milliyet, 27 Aralık 1978.

Süleyman Demirel'i eleştirmişti. Çünkü Süleyman Demirel, Maraş olaylarının basına yansıdığı günlerde yaptığı açıklamada; *“Türkiye’yi idare edenler ar ve haya’dan yoksundur”* diyerek hükümeti eleştirmiş ve olaylarla ilgili hükümeti sorumlu tutmuştu. Demirel’in bu sözlerine gönderme de bulunan gazeteci, *“bu boyutların altındaki tohumlarda acaba hangi bahçıvanların emeği yatıyor”* derken geçmişte Milliyetçi Cephe hükümetinin izlediği siyaseti eleştirmişti.

Hükümetin sıkıyönetim kararı da basının değerlendirme konusu olmuştu. Abdi İpekçi sıkıyönetim kararına ilişkin *“sıkıyönetime, yeni bir umut yaratabilmek üzere fakat sıkıyönetimin kesin çözüm olmayacağını bilerek geçmekte yarar var. Böyle bir yönetimin amacının dışına çıkarılmasını sağlamakta ise zorunluluk var”* diyerek dikkatli olunması gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştu¹⁹⁵⁹. Nazlı Ilıcak ise; *“Başbakanımız nihayet ikna olabildi. Ama ölenlerin hesabını, gafletten yeni silkinenlerden sormayacak mıyız?”* sözleriyle sıkıyönetimi geç kalınmış bir karar olarak değerlendirmekte ve hükümetten hesap sorulmasını gerektiğini ön plana çıkarmıştı¹⁹⁶⁰.

Tercüman gazetesi 1979 yılının ilk günü *“1978’in Anarşi Bilançosu 1170 Ölü”* manşetiyle çıkmış ve 1978 yılında şiddet olaylarında hayatını kaybedenlerin sayısını vermişti. Manşetin üzerinde de sıkıyönetimin ilanından sonra *“anarşik”* olayların büyük çapta azaldığını belirtmişti¹⁹⁶¹. *Milliyet* ise 1978 yılında toplamda 918 kişinin hayatını kaybettiğini açıklamıştı¹⁹⁶².

Hükümetin şiddet olaylarını zabıta yöntemleriyle çözmek istememesi karşısında şiddet olayları karşısında yetersiz kaldığı algısı gün geçtikçe toplumda güçlenmişti. Nitekim 19 Aralık 1978 günü başlayan Kahramanmaraş olayları hükümetin 26 Aralık günü sıkıyönetim kararı almasıyla engellenebilmişti. Siyasi partiler hükümetin sıkıyönetim kararını geç kalınmış bir karar olarak eleştirirken aynı

¹⁹⁵⁹ Abdi İpekçi, “Gerekli Seferberlik Havası ve Sıkıyönetim”, **Milliyet**, 26 Aralık 1978.

¹⁹⁶⁰ Nazlı Ilıcak, “Sıkıyönetim”, **Tercüman**, 27 Aralık 1978. Ayrıca bkz. “Merhaba Asker”, **Tercüman**, 27 Aralık 1978.; Ergun Göze, “Sıkıyönetim ve Ötesi”, **Tercüman**, 27 Aralık 1978.

¹⁹⁶¹ **Tercüman**, 1 Ocak 1979.

¹⁹⁶² **Milliyet**, 4 Şubat 1979; **Milliyet**, 5 Şubat 1979; **Milliyet**, 6 Şubat 1979; **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1979; **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1979; **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1979.

zamanda 1402 Sayılı Sıkıyönetim Yasasının 5. maddesine dayanarak; Başbakanlık Sıkıyönetim Eşgüdüm(Koordinasyon) Başkanlığının kurulmasına da karşı çıkmışlardı. Hükümet aldığı bu kararla sıkıyönetim süresince iplerin sadece asker kontrolünde olmasının önüne geçmek istemiş, sıkıyönetim ilişkilerinin sıkıyönetim komutanlıkları ve eşgüdüm(koordinasyon) başkanlığınca sağlanmasını amaçlamıştı. AP ve MHP liderleri güvenliğin tamamen orduya bırakılmasını “*Ecevit müdahaleyi bırakmalı*” sözleriyle eleştirmişlerdi¹⁹⁶³.

Cumhuriyet gazetesi muhalefetin bu tavrını şu şekilde değerlendirmişti: “*Askeri yönetimde bütün yetki ve sorumluluk silahlı kuvvetlerindir. Sıkıyönetimde ise silahlı kuvvetler hükümet adına yetki ve sorumluluğu taşır. Bu eş güdüme karşı çıkanlar ‘bizim istediğimiz sıkıyönetim değil, askeri yönetim’ demek istemiyorlar mı?’*”. Metinde askeri yönetim ve sıkıyönetim arasındaki farkı açıklayan gazete, “*eşgüdümüne karşı çıkanlar*” sözleriyle ifade ettiği Demirel ve Türkeş’in baskı rejimi yani askeri yönetim istediği iddiasını ön plana çıkarmıştı¹⁹⁶⁴. *Tercüman* eşgüdümle ilgili olarak “*Mesele, sıkıyönetimin sivil mareşal ve düşmesi artık dostları-düşmanları tarafından ittifakla istenir hale gelmiş bulunan Ecevit tarafından sulandırılmak tehlikesine maruz kalması*” yorumuna yer vermişti. Gazete silahlı kuvvetlerin işine hükümetin de dâhil edilerek durumun “*sulandırıldığı*” düşüncesini ortaya koymuştu. “*Sivil mareşal*” söylemiyle dönemin Milli Savunma Bakanı olan Hasan Esat Işık’ı tanımlayan gazete, Esat Işık’ı, Ecevit’in “*askeri işlerdeki danışmanı*” olarak görerek eşgüdüm meselesini Milli Savunma Bakanının planladığını ileri sürmüştü¹⁹⁶⁵. *Milliyet* yazarı Örsan Öymen eşgüdüm konusunu demokratik bir karar olarak ele almıştı. General de Gaulle’nin “*Yasaları, askerlerin uyguladığı bir memlekette, iktidarın zemberekleri geriler ve kırılabilir*” sözlerini örnek vererek açıkladığı konuya ilişkin sıkı bir askeri yönetim isteyen Demirel ve Türkeş’in böylece Ecevit hükümetini zor durumda bırakmak istediklerini ön plana çıkarmıştı. Sıkı askeri tedbirlerin Demirel ve

¹⁹⁶³ *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1978; *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1978.

¹⁹⁶⁴ Uğur Mumcu, “Sıkıyönetim ve Eşgüdüm”, *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1979.

¹⁹⁶⁵ Ergun Göze, “Eşgüdüm’den Koordinasyona”, *Tercüman*, 1 Ocak 1979.

Türkeş'in "aşık olduklarını söylediği demokratik rejimi" sekteye uğratacağı ihtimaline değinen Öymen, hükümetin eşgüdüm kararına destek vermişti¹⁹⁶⁶.

Adalet Partisi Kahramanmaraş olaylarına yönelik hükümeti eleştirmekle kalmamış bu durumu bir fırsat olarak değerlendirerek hükümeti düşürmek için gensoru hazırlamıştı. Süleyman Demirel ve 45 arkadaşı hükümetin ülkede yıkıcı, bölücü, anarşik olayları engellemede yetersiz kaldığı için Kahramanmaraş olaylarının gerçekleştiği iddiasıyla Bakanlar Kurulu hakkında gensoru önergesi vermişti¹⁹⁶⁷. Gensoru önergesinin gündeme alınması 4 Ocak tarihli Meclis oturumunda reddedilmişti¹⁹⁶⁸.

Tercüman gensoru önergesini "Hükümet için kader haftası" spotuyla ön plana çıkarmıştı. Milliyetçi Cephe Hükümeti partilerinin söylemlerinden ürettiği haber akışında Güneri Cıvaoglu CHP'li milletvekillerine seslenmişti: "Ecevit ve arkadaşlarının yönetimindeki bir Türkiye'de 'rejimin çökme tehlikesinin eşiğine getirildiğini' haykıran CHP milletvekilleri, eğer Ecevit ve arkadaşlarına güvenoyu verirlerse, ağır sorumluluğun failleri arasına girmeyecekler midir?"¹⁹⁶⁹. Haber sunumu CHP'li milletvekillerinin de hükümetten rahatsız olduğu üzerinden aktarılmış ve CHP'li milletvekillerine hükümeti düşürmek için çağrı yapılmıştı.

Milliyet ise gensoru kurumunun muhalefet partileri tarafından aşındırıldığına yönelik "Gensoru önergesi, hükümeti denetim yollarından biridir. Ama ilke olarak ancak olağanüstü hallerde başvurulmalıdır. MC partileri, muhalefete düştüklerinden beri bunu olur-olmaz her fırsatta kullanmaya kalkmışlardır. Ve her defasında sonuçsuz kalan elleriyle "gensoru" kurumunu aşındırmışlar bunu olağanüstü bir olay olmaktan çıkarmışlar, sıradan bir iş haline getirmişlerdir"¹⁹⁷⁰ değerlendirmede bulunmuştu.

¹⁹⁶⁶ Örsan Öymen, "Eşgüdüm", **Milliyet**, 2 Ocak 1979.

¹⁹⁶⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:5, C.8, Bir:29, (2 Ocak 1979), s.209.

¹⁹⁶⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:5, C.8, Bir:31, (4 Ocak 1979), s.328.

¹⁹⁶⁹ Güneri Cıvaoglu, "Kader Haftası", **Tercüman**, 2 Ocak 1979.

¹⁹⁷⁰ "Bir Gensorunun Düşündürdükleri", **Milliyet**, 6 Ocak 1979.

Hükümetin sıkıyönetim kararı alması CHP içerisinde de bir takım huzursuzluklar yaşanmasına neden olmuştu. AP'nin hükümet hakkında gensoru önergesi vermesinin ardından Bülent Ecevit hükümetinden ikinci istifa haberi gelmişti. Ülkenin içine düştüğü şiddet sarmalının birinci derecede muhataplarından biri olan ve sürekli olarak muhalefet partilerinin eleştirilerine hedef olan İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı “*bu bir hizmet değişimidir*” diyerek istifasını vermişti¹⁹⁷¹. *Tercüman* manşetten duyurduğu haberin üst başlığında istifanın gerekçesini “*İçişleri Bakanı'nın, özellikle Doğulu parlamenterlerin isteği ile istifaya zorlandığı belirtiliyor*” şeklinde açıklamıştı. Haberin hemen altında “*Özaydınlı Dün Yalnız Adamdı*” spotunu taşıyan bakanın fotoğrafına yer verilerek Özaydınlı'nın CHP tarafından yalnız bırakıldığı imajı yaratılmak istenmişti¹⁹⁷². *Milliyet* de “*Özaydınlı istifa etti*” manşetine “*Ecevit hükümetinde 1 yıl sonra ikinci istifa oldu*” üst başlığı eklenmişti. Haber girişinde bakanın istifa gerekçesini öne çıkaran ve tırnak içerisinde aktaran gazete, aktif yapıda kullandığı manşetiyle haberin önemine atıf yapmıştı. Üst başlıkla verilen “*ikinci istifa*” vurgulamasıyla hükümetin Meclis çoğunluğunu giderek kaybettiğine dikkat çekilmişti. *Milliyet* de Özaydınlı'nın fotoğrafına ana sayfasında yer veren bir diğer gazeteydi¹⁹⁷³. Ancak *Tercüman* İrfan Özaydınlı'nın tek başına fotoğrafını vererek yalnızlaştırıldığı algısına karşılık *Milliyet*, Özaydınlı'nın gazetecilerin sorularını yanıtladığı ve gülümsediği bir fotoğrafa yer vermiştir. İki gazetenin mizanpajına yerleştiği farklı görseller gazetelerin/ medya kuruluşlarının kullandıkları görsellerle de söylem algısı oluşturdıklarını göstermektedir. *Cumhuriyet* de istifa kararını sayfasında genişçe yer veren gazetelerdendi. Özaydınlı'nın hakkında 1 yılda 8 gensoru önergesi verilerek en fazla gensoruya muhatap olan bakan olması ön plana çıkarılmıştı¹⁹⁷⁴. Uğur Mumcu, Özaydınlı'nın istifasını “Kurban” adlı köşe yazıyla değerlendirmişti. “*Bilirsiniz, “Tanrılar kurban ister”. Böyle bunalımlı dönemlerde, birkaç bakanın çekilmesi istenir. Parti gruplarında öfke dalgaları kabarır. Bu öfke*

¹⁹⁷¹ Çınar, Yıldız, **a.g.e.**, s.343.

¹⁹⁷² **Tercüman**, 3 Ocak 1979.

¹⁹⁷³ **Milliyet**, 3 Ocak 1979.

¹⁹⁷⁴ Fisun Özbilgen, “Bir İstifanın Öyküsü”, **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1979.

dalgaları bir ya da birkaç bakanın istifa dilekçelerini de sürükler götürür...” diyerek istifayı parti içi huzursuzluğa dayandırmıştı¹⁹⁷⁵.

Tercüman yazarlarından Ahmet Kabaklı ise Özyaydınlı’nın istifasına yönelik ağır eleştiriler getirmiş, değerlendirmesinde şu noktalara dikkat çekmişti: “Özyaydınlı, N. Uğur’la birlikte, 1978’in kanlı suratını çizen iki “sivri” bakandan birisidir. Bir yılda anarşinin götürdüğü 1170 ölü ve şehit. Yani çok büyük bir gençler mezarlığı, Ecevit ve Özyaydınlı’nın Türkiye’ye bıraktıkları yegane eserlerdir... Özyaydınlı gider de, onun ve ona benzer bütün bakanların icraatından, kıyımından haksızlığından baş sorumlusu olan Ecevit nasıl durur? Ecevit, yerinde kalmak için “kelle vermek” dönemine girmiş bulunuyor”¹⁹⁷⁶. İrfan Özyaydınlı Ecevit hükümeti döneminde yaşanan şiddet olaylarının sorumlularından biri olarak vurgulanmıştı. Sağ partilerinin söylemleri üzerinden oluşturulan metinde Özyaydınlı’nın istifası yeterli görülmemiş Ecevit’in istifa etmesi istenmişti.

İçişleri Bakanı İrfan Özyaydınlı’nın istifasının ardından yerine CHP Sakarya Senatörü Hasan Fehmi Güneş getirilmişti. Atama kararının hemen ardından bu kez hükümetten istifa eden bir diğer isim Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık’tı¹⁹⁷⁷. Bakan istifa gerekçesini; “hükümete gerektiği kadar yararlı olamadığım kanısına vardığım için istifa ettim” şeklinde açıklarken istifa kararı *Milliyet*, *Tercüman* ve *Cumhuriyet*’te manşet haber olarak ön plana çıkarılan tema olmuştu. Ecevit hükümetine muhalefetiyle tanınan *Tercüman* istifa kararını “kabinede çözülme devam ediyor” şeklinde yorumlamıştı¹⁹⁷⁸.

Milli Savunma Bakanı’nın istifasından sonra *Cumhuriyet*, “Kabineden istifalar, hükümet ve parti içinde sorunlar yarattı” başlıklı haberinde Başbakan Bülent Ecevit’in kimseye danışmadan işleri yürütme tavrının parti ve hükümette rahatsızlık

¹⁹⁷⁵ Uğur Mumcu, “Özyaydınlı Olayı”, *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1979.

¹⁹⁷⁶ Ahmet Kabaklı”, Kelle Vermek”, *Tercüman*, 4 Ocak 1979.

¹⁹⁷⁷ Çınar, Yıldız, a.g.e., s.344; Turay Yayla, “Diplomat Hasan Esat Işık’ın Biyografisi”, *Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*”, İstanbul, 2014, s.103.; Ümit Cizre, AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss.162-163.

¹⁹⁷⁸ Hasan Esat Işık’tan boşalan Milli Savunma Bakanlığı’na Neşet Akmandor getirilmiştir”, *Milliyet*, 15 Ocak 1979; *Tercüman*, 15 Ocak 1979; *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1979.

uyandırdığı öne sürülmüştü. *Milliyet* konuya ilişkin haber yapmazken *Tercüman*, “*Hükümet’ten yeni istifalar bekleniyor*” manşetinde bakanları istifaya iten sebepleri ordudaki huzursuzluk, teslimiyetçi dış politika ve yolsuzluk dosyaları olarak açıklamıştı¹⁹⁷⁹. *Tercüman* yazarlarından Nazlı Ilıcak; “*Feyzioğlu, Özaydınlı ve Hasan Esat Işık.. Bakanlar batan gemiyi terk ederken, CHP içindeki huzursuzluk da büyüyor*”, Güneri Cıvaoğlu “*testi çatlamıştır, su tutmaz artık...Bu hükümetin sonu çok yakındır*” sözleriyle CHP içerisindeki huzursuzluğu vurgulamakta ve Ecevit hükümetinin her an düşeceğine yönelik algı oluşturmaktaydı¹⁹⁸⁰.

Hasan Esat Işık’ın istifasından sonra partideki huzursuzluk her geçen gün artmış kısa süre sonra yapılan CHP Ortak Grup toplantısında Adalet Bakanı Mehmet Can’ın başarısız bir bakanlık süreci yürüttüğü tartışılmıştı. Bunun üzerine Bakan Can, Ortak Grup’tan güvenoyu istemiş ve istifasını hazırlamıştı. Ancak devreye Başbakan Bülent Ecevit’in girmesiyle sorun çözülmüş ve istifa kabul edilmemişti¹⁹⁸¹. Ancak bu durum CHP parti içinde huzursuzlukların devam ettiğini göstermekteydi.

Ecevit hükümetinde istifalar devam ederken 1978 yılının son haftasında hassas bölge olarak tanımlanan 13 ilde sıkıyönetim kararının alınmasıyla nispeten şiddet eylemleri azalmıştı. *Milliyet* Ocak ayının ilk haftasında yurdun çeşitli yerlerinde yaşanan olaylarda 3 kişinin, ikinci hafta 5 kişinin hayatını kaybettiğini açıklamıştı¹⁹⁸². 15 Ocak günü İstanbul ve Trabzon’da 2 öğrenci, 17 Ocak günü İstanbul’da 1 öğretmen ve 1 öğrenci, 19 Ocak günü İstanbul’da devriye gezen iki bekçi öldürülmüştü¹⁹⁸³. Sıkıyönetim eşgüdüm toplantısında ise sıkıyönetim ilan edilen 13 ilden 10 tanesinde ölümle biten olay olmadığına dair haber verilmişti¹⁹⁸⁴. *Milliyet*, Ocak ayının üçüncü haftasında 10 kişinin öldüğünü 21 kişinin de yaralandığına sütunlarında yer

¹⁹⁷⁹ *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1979; *Tercüman*, 16 Ocak 1979; *Milliyet*, 16 Ocak 1979.

¹⁹⁸⁰ Nazlı Ilıcak, “Demokrasi Yolunda”, *Tercüman* 16 Ocak 1979.

¹⁹⁸¹ *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1979; *Tercüman*, 24 Ocak 1979; *Milliyet*, 24 Ocak 1979.; Güneri Cıvaoğlu, “Çözülüyor”, *Tercüman*, 16 Ocak 1979.

¹⁹⁸² *Milliyet*, 8 Ocak 1979; *Tercüman*, 16 Ocak 1979; *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1979; *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1979.

¹⁹⁸³ *Milliyet*, 17 Ocak 1979; *Milliyet*, 18 Ocak 1979; *Milliyet*, 20 Ocak 1979; *Tercüman*, 17 Ocak 1979; *Tercüman*, 18 Ocak 1979; *Tercüman*, 20 Ocak 1979.

¹⁹⁸⁴ *Milliyet*, 20 Ocak 1979; *Tercüman*, 20 Ocak 1979; *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1979.

vermişti¹⁹⁸⁵. 23 Ocak günü Tunceli ve Mardin de TÖB-DER mensubu 2 öğretmen öldürülmüştü. Ayın son günlerinde Uşak'ta eski ülkücü başkan ve Amasya, Taşova Savcısı yaylın ateşine tutularak öldürülmüştü¹⁹⁸⁶.

Kahramanmaraş olaylarıyla alınan sıkıyönetim kararının ardından Hükümet, 25 Ocak 1979 günü sıkıyönetimin 2 ay daha uzatılmasına karar vermişti¹⁹⁸⁷. AP ise sıkıyönetim görüşmeleri öncesinde alınacak karara karşı çıkacaklarını açıklamış, uygulanmakta olan sıkıyönetimin *“gevşek ve yasak savma niteliğinde olduğunu”* öne sürmüştü¹⁹⁸⁸. AP'nin açıklamaları üzerine konuya dâhil olan Genelkurmay Başkanı Kenan Evren bu açıklamaları *“maksatlı olarak”* nitelendirmiş, *“Sıkıyönetim komutanlarının çok yumuşak bir tutum izledikleri ve henüz anarşinin kökenine inemedikleri iddiasını ileri sürenlerin amacı, bu komutanları gayri kanuni yollara sürerek, sanıklara işkence yapmayı, zamanlı zamansız aramalarla vatandaşı huzursuz etmeyi telkin ise, aldanmaktadırlar”* ifadesinde bulunmuştu¹⁹⁸⁹. Başbakan Bülent Ecevit de Kenan Evren'in açıklamalarına paralel olarak; *“halkı incitmeden etkinlik göstermeye özen gösteren bir sıkıyönetim uygulamasının bazı çevrelerce sürekli tartışma konusu yapılması üzücüdür”* açıklamasında bulunmuştu. AP lideri Demirel, hükümet ve askeri kanattan gelen açıklamaların ardından hükümetin Kenan Evren'i zorla açıklama yaptırdığını iler sürmesi üzerine Başbakan Ecevit konuya ilişkin *“iktidarı yıpratmak uğruna silahlı kuvvetler rencide edilemez”* karşılığını vermişti. Sıkıyönetim meselesinin ordu, hükümet ve muhalefet ekseninde tartışma konusu olması üzerine olaya dâhil olan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, *“ordu politika dışında tutulmalıdır”* diyerek hükümeti ve özellikle de muhalefeti uyarmıştı¹⁹⁹⁰. Uğur Mumcu ise AP'nin amacını; *“sıkıyönetim aracılığı ile hükümeti güç koşullara sürüklemek önce CHP grubu içinde hükümet yapısında sürtüşme yaratmak ve bu ortamda hükümeti düşürmek”* şeklinde açıklamıştı¹⁹⁹¹.

---

¹⁹⁸⁵ **Milliyet**, 23 Ocak 1979.

¹⁹⁸⁶ **Milliyet**, 29 Ocak 1979; **Milliyet**, 31 Ocak 1979; **Tercüman**, 29 Ocak 1979; **Tercüman**, 31 Ocak 1979; **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1979; **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1979.

¹⁹⁸⁷ **TBMM Tutanak Dergisi, Birleşik Toplantı**, C.1, Top:18, Bir:5, (25 Şubat 1979), s. 106.

¹⁹⁸⁸ **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1979.

¹⁹⁸⁹ **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1979.

¹⁹⁹⁰ **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1979; **Cumhuriyet**, 9 Mart 1979.

¹⁹⁹¹ Uğur Mumcu, “Yeni Dönem”, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1979.

1979 yılının ilk günlerinde azalan şiddet olaylarıyla birlikte basında bu yönde haberler artık manşet olmamış, daha sınırlı düzeyde yer almaya başlamıştı. Basın haber hiyerarşisi içerisinde günlük şiddet olaylarını ilk sıralarda değil, orta haber ya da küçük ölçekli haberler olarak veriyorlardı ki 2 Şubat tarihli gazeteler, ülkenin gündemini sarsacak suikast haberini manşetlerinden duyurmuşlardı. *Milliyet* gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni ve başyazarı Abdi İpekçi, Ankara’da Başbakan Bülent Ecevit ile yaptığı söyleşi sonrasında İstanbul Nişantaşı’ndaki evine yakın bir köşe de arabasında vurularak öldürülmüştü¹⁹⁹². Yayın Yönetmeni olduğu *Milliyet* gazetesi İpekçi’nin öldürülmesini “*Abdi İpekçi Öldürüldü*” şeklindeki edilgen yapıdaki manşetiyle duyurmuştu. Üst başlıkta da evine giderken saldırıya uğradığı belirtilmişti. Kurşunlanan arabanın görselleri ve “*kurşunun kırdığı kalem*” şeklindeki spotlu fotoğrafla, İpekçi’nin biyografisinin paylaşılmasıyla haber retoriği güçlendirilmişti. Haber girişinde cinayetin saat 20.00’de, evine 100 metre uzaklıkta, 5 kurşunla işlendiği ifade edilmişti. Olay sonrasına Bülent Ecevit’in “*Bu cinayet demokrasiye ve Türkiye’nin saygınlığına karşıdır*” sözleri de ön plana çıkarılan bilgiler arasındaydı. *Milliyet* gazetesi 3 Şubat tarihli “*Herkes Üzgün*” manşetine yer verdiği sayısında Abdi İpekçi’nin 29 Mart 1977 tarihli bir yazısını paylaşmıştı:

*“Okullarda, sokaklarda birbirlerini öldürenler...
Yaygın bir iç savaşa hazırlanırcasına tepeden turnağa silahlananlar,
Banka soyanlar,
Kitapları, kitapçıları benzin döküp yakanlar,
Konutları, dernekleri bombalayanlar,
Bütün bunları kışkırtanlar..
Daha iyi bir Türkiye, daha adil bir düzen için savaştıklarını sananlar...
Sadece birkaç yıl geride kalmış maceralardan ders almayanlar...
Emellerinizin, tasarılarınızın, hedeflerinizin ne olduğunu biliyoruz.
Ama Türkiye’yi yeni bir 12 Mart’a zorla sürüklediğiniz ortada. Ve hızla
olgunlaştırdığınız ortamın sonunda getirteceğiniz yeni 12 Mart dönemi, eminiz
eskisini arattıracak.. ne sağın, ne de solun özgürlüğü kalacak...
O zaman Türkiye daha iyi, düzen daha mi adil olacak?*

¹⁹⁹² Birand, 12 Eylül..., s.75.; *Cumhuriyet Ansk...*, C.III, s.479.; Hıfzı Topuz, II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, ss.253-254.

Ama uğruna savaştığınızı sandığınız halka, terörist eylemlerinizle o kadar ters düşüyorsunuz, ona o kadar yabancılaşıyorsunuz ki, oluşturduğunuz ortamdan ötürü sağa da sola da özgürlük tanımayan otoriter bir rejimin özlemini duymaya başlayanların sayısı çoğalıyor”¹⁹⁹³.

Tercüman “Abdi İpekçi Öldürüldü” manşetine yer vermişti. Üst başlıkta “*Türk basınına yönelen alçakça bir suikast*” cümleleri yer almakta, haber girişinde ise *Milliyet* gazetesi Genel Yayın Yönetmeninin otomobilinde 3 terörist tarafından öldürüldüğü ifade edilmişti. İpekçi’nin son anını gösteren bir fotoğraf ana sayfanın ortasında yer verilirken olaya ilişkin siyasilerin açıklamaları da “*Tepkiler*” spotu altına yerleştirilmişti¹⁹⁹⁴. *Tercüman* köşe yazılarıyla Abdi İpekçi’nin ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getirmişti. Nazlı Ilıcak, “*Büyük isimler, şimşekleri kolayca üzerlerine çekerler. Abdi İpekçi, büyüklüğünün, yaygın prestijinin kurbanı odu. Demokrasi ve hürriyet düşmanları, basını en hassas noktasından vurdular... Hepimizin üzüntüsü sonsuzdur. Türk basınının kolu-kanadı kırıldı*”¹⁹⁹⁵ ifadelerinde bulunmuştu. Güneri Cıvaoglu da kaleme aldığı yazısında Abdi İpekçi’yi “*Türk basınında bir ekoldü*” şeklinde tanımlamış “*Hürriyetçi basının bir burcu*” olarak nitelemişti. Bülent Ecevit’in de yakın arkadaşı olduğunu belirten yazar, yazısında Ecevit’e seslenerek; “*Hükümet ya acele iktidar olsun ya acele gitsin Yeter artık*” diyerek hükümetin şiddet olayları karşısındaki yetersizliğini vurgulamış ve olayın sorumlusu olarak hükümeti işaret etmişti¹⁹⁹⁶. *Tercüman*, yayınladığı bir başyazıda da şu değerlendirmeye yer vermişti: “*Kanlı anarşi ortamını sürdürmeye devam edenler silahlarının namlularını Türk basınına da çevirdiler, gazeteci Abdi İpekçi’yi öldürdüler.. Unutulmamalıdır ki, her geçen gün Türkiye’yi iç savaşa ve bölünmeye götüren anarşik olaylar karşısında devletin gücünü ve otoritesini balyoz gibi indirmekten kaçınanlar, milletin ve tarih huzurunda sorumluluktan yakalarını kurtaramayacaklardır*”¹⁹⁹⁷. Görüldüğü üzere *Tercüman* İpekçi’nin öldürülmesinden duyduğu derin üzüntüyü dile getirmekle birlikte hükümetin şiddeti engelleme konusunda yetersiz kalmasına büyük öfke beslemektedir.

¹⁹⁹³ Abdi İpekçi, “O Zaman Türkiye Daha İyi, Düzen Daha Adil Mi Olacak?”, *Milliyet*, 3 Şubat 1979.

¹⁹⁹⁴ *Tercüman*, 2 Şubat 1979.

¹⁹⁹⁵ Nazlı Ilıcak, “Değerli Bir Dostun Ardından”, *Tercüman*, 3 Şubat 1979.

¹⁹⁹⁶ Güneri Cıvaoglu, “Yeter”, *Tercüman*, 4 Şubat 1979.

¹⁹⁹⁷ “Tekrar Uyarıyoruz”, *Tercüman*, 3 Şubat 1979.

Abdi İpekçi'nin öldürülmesi *Cumhuriyet*'e “*Cinayet Şimdi De Basına Yönelde, Abdi İpekçi Öldürüldü*” manşetiyle yansımıştı. Gazete, “*Basın özgürlüğüne, demokrasiye ve anayasal düzene kurşun sıkılmıştır*” sözlerini ön plana çıkararak, “*Tüm meslek yaşamında barışı, demokrasiyi, dengeli siyaseti ve özgürlükçü rejimi savunmuş..*” şeklinde devam eden yorumdan oluşan bir metinde gazetenin gözünden Abdi İpekçi anlatılmıştır¹⁹⁹⁸.

Uğur Mumcu'nun Abdi İpekçi'nin ölümü üzerine Ecevit hükümetinin şiddet karşısında yetersiz kalmasından duyduğu öfkeyi sert bir dille kaleme almıştı:

*“O uygar gazeteci, o an yetkin gazete yöneticisi, kanlı kefenler içinde ilerici Türk basınının namusunu simgeliyor şimdi.. Ey hükümeti “karınca ezmez” hükümeti uyan artık! Bu aymazlıktan uyan artık. İstanbul’da kan kusan çetelerin hakkından gelemiyorsan onurunla çekil git. Senin iktidarında insanlar kurbanlık koyunlar gibi, birer birer öldürülüyorlar. Ve istihbarat örgütlerin tek satır rapor bile veremiyorsa, bu olaylardan sorunlu olan sensin! Ye çekil, git, ya da görevini yap!”*¹⁹⁹⁹.

Abdi İpekçi cinayetini Mehmet Ali Ağca'nın işlediği belirlenmiş ve olaydan kısa süre sonra yakalanmıştır. İlk ifadesinde İpekçi'yi öldürdüğünü kabul eden Ağca, ceza evine girdikten sonra her şeyi inkâr etmiş, yargılanması durumunda her şeyi açıklayacağına dair söylemlerde bulunması üzerine cezaevinden kaçırılmıştı²⁰⁰⁰.

Abdi İpekçi'nin Şubat ayının ilk günlerinde öldürülmesi toplumda “*şimdi ne olacak?*” sorusunu gündeme getirirken MC döneminden beri birlikte hareket edemeyen iktidar ve muhalefet bile birlik mesajları vermişlerdi. Başbakan Bülent Ecevit; “*Daha acı olaylar zorlamadan AP ile anlayış birliği zorunludur*” derken Süleyman Demirel, “*Anarşi için hükümetle görüşmeye hazırız*” açıklamalarında bulunmuştu. Adalet Partisi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri Yasası ve şiddet eylemlerini önlemeye yönelik yasaların çıkarılması için siyasi partilere çağrıda bulunmuştu. AP Genel İdare Kurulu, tarafsız bir başbakan önderliğinde AP-CHP

¹⁹⁹⁸ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1979.

¹⁹⁹⁹ Uğur Mumcu, “Abdi İpekçi”, *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1979.

²⁰⁰⁰ Turan, a.g.e., s.374.; Uğur Mumcu, *Ağca Dosyası*, Um:ag Yayınları, 2019, ss.76-77.; Aydın, Taşkın, a.g.e., s. 301.

koalisyonun hükümetine hazır olduğunu açıklamıştı. CHP ise hükümetin istifası gibi bir durumun olmadığını belirterek cevaplandırdığı AP teklifinin üzerine Süleyman Demirel, “226’yı bulduğumuzda hükümeti düşürmek için durmayız” şeklinde karşılık vermiş ve birlik havası çok kısa sürmüştü²⁰⁰¹.

Abdi İpekçi cinayeti, basın ve siyasilerin birlik çağrıları şiddetin devam etmesini engelleyememişti. Gazeteler Adana, Diyarbakır, Trabzon’da bu kez 3 kişinin hayatını yitirdiğini haber yapmıştı. Hemen ertesi günü ise Gaziantep Ülkücü Gençler Derneği 2. Başkanı öldürülürken, 13 Şubat günü Beşiktaş’ta bir kahveye konan bomba sonucundan yoldan geçen 1 kadın şiddetin kurbanı olmuştu. Adana’da da bir kahve silahla taranmış ve 4 kişi yaşamını yitirmişti²⁰⁰². 21 Şubat günü CHP Genel Merkezi’nin bahçesine bomba atılmış, Ankara, Kars ve İzmir’de yaşanan olaylarda 3 kişi ölmüştü²⁰⁰³.

Mart ayının ilk günlerinde Cerrahpaşa Tıp Fakültesi’nin personeline ait maaş ve ücretlerini taşıyan aracına saldırılmış ve soyguncular 15 milyon lira çalmıştı. *Milliyet* terör olaylarının sürekli boyut değiştirdiğini belirtirken, hükümetin bu konudaki yetersizliğini de ön plana çıkarmıştı. Yine aynı günlerde bu kez Ankara’daki bir bankanın soyulduğu haberi gazetelerde yer bulmuştu²⁰⁰⁴. Mart ayında Adana’da sol görüşlü 1 öğrenci, Kahramanmaraş’ta b1 genç ve Pazarcık Lisesi’nin Müdür Yardımcısı, Ağrı’da iki grup arasında çıkan çatışmada 2 vatandaş, Antalya, Konya, Gaziantep’te 4 kişi, Samsun’da 1 öğretmen, Konya’da sağ görüşlü 1 genç, Ankara ve Bursa’da 2 öğrenci, Gaziantep’te 1 işçi, Adana’da 3 öğrenci hayatını kaybetmişti. Mart ayının son günlerinde MHP Eyüp eski başkanı öldürülmüş, Adana Belediye

---

²⁰⁰¹ **Tercüman**, 8 Şubat 1979; **Tercüman**, 10 Şubat 1979; **Tercüman**, 16 Şubat 1979; **Milliyet**, 8 Şubat 1979; **Milliyet**, 10 Şubat 1979; **Milliyet**, 16 Şubat 1979; **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1979; **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1979; **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1979.

²⁰⁰² **Milliyet**, 9 Şubat 1979; **Milliyet**, 14 Şubat 1979; **Tercüman**, 9 Şubat 1979; **Tercüman**, 14 Şubat 1979; **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1979; **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1979.

²⁰⁰³ **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1979.

²⁰⁰⁴ **Cumhuriyet**, 4 Mart 1979; **Cumhuriyet**, 6 Mart 1979; **Milliyet**, 4 Mart 1979; **Milliyet**, 6 Mart 1979; **Tercüman**, 4 Mart 1979; **Tercüman**, 6 Mart 1979.

Başkanının aracı taranmıştı²⁰⁰⁵. 29 Mart günü *Tercüman* gazetesinin Adana Bürosu kurşunlanmıştı²⁰⁰⁶.

Nisan ayının başında Manisa'nın Turgutlu ilçesindeki Emniyet Müdürlüğü, bir grup tarafından taranmış nöbet tutan 2 bekçi hayatını kaybederken 1 polis memuru da yaralanmıştı. 12 Nisan günü İzmir'de 2 Amerikalı subayı hedef alan kurşunlar sonucunda 1 Amerikalı asker ölmüştü²⁰⁰⁷. İstanbul'da yürütülen geniş çaplı aramalar sırasında polisin arama yapmak istediği bir evden güvenlik kuvvetlerine ateş açılması sonucunda 2'si polis 4 kişi yaşamını yitirmişti²⁰⁰⁸. Adana da bir karakola yapılan saldırı sonucunda 1 polis ölmüştü²⁰⁰⁹. 20 Nisan günü Yozgat'ta sağ ve sol görüşlü öğrenciler arasında çıkan olaylar kısa sürede büyümüş, bu sırada Büyük Cami'nin taşlandığı gibi söylentilerin çıkması üzerine provoke olan halk, şehirdeki Halkevi binası başta olmak üzere 30 kadar iş yerini tahrip etmişti. Olaylar gece sokağa çıkma yasağının ilan edilmesiyle durdurulabilmişti²⁰¹⁰. TÖB-DER İstanbul Şubesi eski Başkanı öldürülmüş, 23 Nisan etkinlikleri sebebiyle Kayseri'de öğrenciler arasında çıkan olaylarda 20 öğrenci yaralanarak hastaneye kaldırılmıştı²⁰¹¹.

Şiddet olaylarını değerlendirmek için 24 Nisan günü Milli Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanmıştı. MGK'da sıkıyönetimin 2 ay daha uzatılması ve Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Siirt, Hakkâri, Tunceli olmak üzere 6 ilin de sıkıyönetim kapsamına alınması görüşülmüştü. *Tercüman* sıkıyönetim ilanını haklı gerekçeye dayandırmak için sıkıyönetimin ilan edildiği 26 Aralık 1978'den 24 Nisan 1979 tarihine kadar geçen 4 aylık zaman diliminde 1534 olayda 313 kişinin hayatını kaybettiğini haber yapmıştı. Ecevit hükümetinin iktidara geldiği günden sıkıyönetimin ilan edildiği tarihe kadar 5769 olayda 1152 kişi hayatını kaybetmişti²⁰¹².

²⁰⁰⁵ **Milliyet**, 7-11-12-15-16-17-22-25-27-31 Mart 1979; **Tercüman**, 7-11-12-15-16-17-22-25-27-31 Mart 1979; **Cumhuriyet**, 7-11-12-15-16-17-22-25-27-31 Mart 1979.

²⁰⁰⁶ **Tercüman**, 30 Mart 1979.

²⁰⁰⁷ **Milliyet**, 8 Nisan 1979; **Milliyet**, 13 Nisan 1979; **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1979; **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1979; **Tercüman**, 8 Nisan 1979; **Tercüman**, 13 Nisan 1979.

²⁰⁰⁸ **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1979.

²⁰⁰⁹ **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1979.

²⁰¹⁰ **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1979.

²⁰¹¹ **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1979; **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1979; **Milliyet**, 23 Nisan 1979; **Milliyet**, 24 Nisan 1979.

²⁰¹² **Tercüman**, 25 Nisan 1979.

Neticede sıkıyönetimin uzatılması ve kapsamının genişletilmesi önerisi 25 Nisan tarihli Meclis Birleşik toplantısında kabul edilmişti²⁰¹³.

Ecevit hükümeti her geçen gün tırmanan şiddet eylemleriyle ve buna karşılık yükselen muhalefetle mücadele etmeye çalışırken bir taraftan da ekonomik darlık ve bütçe açığını kapatmak amacıyla 1979 yılının Mart ayında temel maddelere yönelik zam kararı almak zorunda kalmıştı. Feul Oil'in karneye bağlanması, petrol darlığı sebebiyle Ankara gibi bazı illerde sadece ticari taşıtlara akaryakıt verilmesi kararlaştırılmıştı. Özel otomobillerin plakalarının son rakamlarına göre, tek veya çift günlerde trafiğe çıkması öngörülmüştü. Benzine yapılan zamlarla normal benzinin fiyatı 9 TL'den 16 TL'ye çıkmıştı. Demir-çeliğe %40, çimentoya %60, şeker %25-35 arasında zam yapılması iktidarı düşürmek isteyen muhalefetin elini güçlendirmişti²⁰¹⁴. Süleyman Demirel; “*bu bir soygundur*” diyerek zam kararlarına karşı çıkarken *Tercüman*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri Mart ayı boyunca manşetten tematik olarak zam kararlarını ön plana çıkarmışlardı. Zam kararları sadece muhalefetin değil esnafın da tepkisine neden olmuştu. Türkiye Şoförler ve Otomobilciler Dernekleri Federasyonu 2 Nisan'dan itibaren “*Kontak Kapatma*” eylemi yapacağını duyurmuştu. Eylem savcılık soruşturması, sıkıyönetimin karşı çıkması ve hükümet açıklamaları ile önlenebilmişti²⁰¹⁵.

Ecevit hükümeti döneminde bir taraftan şiddetin tırmandığı bir taraftan alınan zam kararlarının halkın temel gereksinimlerine kadar yansıdığı özellikle de döviz darlığının had safhaya ulaşmasıyla ithal edilemeyen ürünlerde yaşanan yokluk kuyruğunun her geçen gün arttığı bir döneme tanıklık edilmekteydi. Ülkenin bunalımlı günler yaşadığı bu dönemde hükümet içerisinde yer alan Bağımsız Bakanlardan 6 tanesi 14 Nisan 1979 günü hükümeti “*muhtıra*” niteliğinde bir bildiriyle uyarmıştı.

---

²⁰¹³ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1979; **Milliyet**, 25 Nisan 1979; **Tercüman**, 25 Nisan 1979.; **TBMM Tutanak Dergisi, Birleşik Toplantı**, C.1, Top:18, Bir: 7, (25 Nisan 1979), ss.120.147. ; Adıyaman, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Siirt ve Tunceli İllerinde Sıkıyönetim İlanına Dair”, Karar No: 520, **Resmi Gazete**, 25 Nisan 1979, S:16619.; Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas ve Urfa İllerinde İlan Eidlmiş Bulunan Sıkıyönetim Süresinin Uzatılmasına Dair”, Karar No:521, **Resmi Gazete**, 25 Nisan 1979, S.16619.

²⁰¹⁴ **Cumhuriyet**, 16 Mart 1979.

²⁰¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: **Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman**, Mart 1979.

Bakanlar, şimdiye kadar alınan ekonomik önlemlerin bilgileri dışında olmasından, ülkede güvenliğinin sağlanmasında yetersiz kalınmasından rahatsızlık duyduklarını açıklamışlardı. Ayrıca Anayasa'nın 141 ve 142. maddelerinin değiştirilmesine de karşı çıkıyorlardı. Söz konusu altı Bakan; Enver Akova, Ali Rıza Septioğlu, Mustafa Kılıç, Güneş Öngüt, Orhan Alp ve Ahmet Karaaslan'dı. Altı bağımsız bakanın bildirisi *Tercüman* gazetesine; "*Hükümet Çatırdıyor*", *Cumhuriyet*'e "*6 Bağımsız bakan Hükümeti Uyardı*", *Milliyet*'e "*Bağımsız 6 bakan: Hükümet önlem almazsa vebali bize ait olmaz*" şeklindeki manşetlerle yansımıştı. *Tercüman*'ın yorumuna dayalı, *Milliyet* ve *Cumhuriyet*'in ise durum bildiren içeriklerden haber üretimi yaptığı görülmektedir. Bağımsızların açıklamalarına ilişkin Başbakan Bülent Ecevit, "*hükümet meselesi hükümet içerisinde konuşulur*" diyerek tepki gösterirken, sorun Ecevit ve Bakanlar arasında gerçekleştirilen 17 saatlik görüşme sonucunda çözülebilmisti²⁰¹⁶.

Cumhuriyet'in altı bakanın uyarısına ilişkin yaptığı değerlendirmede şu noktalar öne çıkarılmıştı:

*"Altı'ların ortak bildirisi AP-MHP cephesinin bir yıldan beri sürdürdüğü muhalefet politikasının bir özeti biçimindedir... Dar zamanlarında siyasal iktidarlar en zayıf halkalarından çözülürler. Demirel hükümetinin zor zamanlarında en zayıf halkasından çözüldüğünü ve 11'lerin CHP'ye geçmesiyle kabinenin düştüğünü biliyoruz. Şimdi bir yıl 3 ay sonra, 11'ler topluma aynı olayı mı yaşatacaklardır? ...Geçen yıl Demirel hükümetini çözenlerin, ikinci kez Ecevit'e karşı aynı eyleme girişmelerinin yaratacağı kanı bütün sözleri aşan bir ağırlık kazanacaktır. Bu ağırlığın altından kalkmak, kişiler için tüm yaşamları boyunca kolay değildir"*²⁰¹⁷.

Gazete, bağımsız altı bakanın muhtırasını olumsuz bir tema üzerinden ele almış, arka planda söz konusu bakanların AP'den ayrıldığı döneme gönderme yapılmıştı. Hükümetin zor zamanlardan geçtiğine de dikkat çeken gazete, hükümetteki bağımsızları "*en zayıf halka*" olarak nitelemişti.

Cumhuriyet, Bakanlar ve Başbakan arasında krizin atlatılmasına; "*Cumhuriyet tarihimizde eşine az rastlanır uzunluktaki bir Bakanlar Kurulu toplantısından sonra Ecevit hükümetinin siyasal varlığını sürdüreceği ortaya çıkmıştır. Aşamalı olarak*

²⁰¹⁶ *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1979; *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1979; *Milliyet*, 15 Nisan 1979; *Milliyet*, 18 Nisan 1979; *Tercüman*, 15 Nisan 1979; *Tercüman*, 18 Nisan 1979.

²⁰¹⁷ "6'lar Bildirisi", *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1979.

kurulacak yeni bir hükümet formülünün peşinde olanların çabalarının bugün için başarısızlığa uğradığı anlaşılmaktadır” yorumunu getirmişti²⁰¹⁸.

Tercüman yazarlarından Güneri Cıvaoğlu’nun bakanların tavır ve düşüncelerine ilişkin yorumu şu şekildeydi: “Toplumda dalga dalga yayılan söylentilerin, tehlikeli ilişkilerin, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmezliğine yönelik tehdit iddialarının dile getirildiği bu muhtıra, CHP ağırlıklı hükümetin verdiği çöküntü sesidir. Hükümet meselelerinin hükümet içinde konuşulmadığı, konuşulamadığı bir noktaya varılmışsa.. o zaman “son” gelmiş demektir... Dikkat ediniz CHP ağırlıklı hükümet, kendisini oluşturanlar tarafından çökertilmektedir. İlahi adalet”²⁰¹⁹. Cıvaoğlu, muhtırayı hükümet içerisindeki huzursuzluk üzerinden ele alarak, altı bakanın uyarı metnini hükümetin sonu söylemiyle geliştirmiş ve “ilahi adalet” vurgusuyla söz konusu bakanların AP hükümetini düşürdüğünü bugün de Ecevit hükümetini düşürmekte olduğuna vurgu yapmıştı.

Hükümet içindeki krizin atlatılmasına ilişkin ise Nazlı Ilıcak’ın değerlendirmesi şöyleydi:

“Hükümet bir kere çatlamıştır. Ayrılan parça yapıştırılsa bile bir süre sonra gene kopacaktır. Türkiye’nin yoğunlaşan meselelerine, bu yapıda bir hükümet çözüm bulamaz, 6’lar, ortaya koydukları iddialarda, zaafı bir kere daha tescil etmişler, uyumsuzluğu gözler önüne sermişlerdir.. 6’ların hareketine ümit bağlayanlar, onların kendi seviyelerini aşmalarını bekleyenler belki hayal sukutuna uğramışlardır. Aslında 6 bağımsızın deklarasyonu, hükümet içindeki uyumsuzluğun su yüzüne çıkmasıdır. Hastalığın ilerlediğinin artık gözden saklanamaz hale geldiğinin belirtisidir. Kaçınılmaz sonun başlangıcıdır”²⁰²⁰.

Bakanların uyarısını “deklarasyon” olarak niteleyen Ilıcak, olayı hükümet sorunu olarak ele almıştı. Ilıcak yaşananları, şu an için hükümet sorunu atlatılmış olsa da yeniden yaşanma olasılığı üzerinden kurgulamıştı. Bu düşüncesini “parça yapıştırılsa bile bir süre sonra gene kopacaktır” sözleriyle desteklemişti. Hükümet sorununu ilerlemiş bir hastalık olarak değerlendiren yazar, deklarasyonu Ecevit hükümeti için “sonun başlangıcı” olarak görmüştü.

²⁰¹⁸ “Bilanço”, **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1979.

²⁰¹⁹ Güneri Cıvaoğlu, “İlahi Adalet”, **Tercüman**, 15 Nisan 1979.

²⁰²⁰ Nazlı Ilıcak, “Sonun Başlangıcı”, **Tercüman**, 18 Nisan 1979.

Milliyet yazarlarından Refik Erduran ise hükümetin zayıflığına dikkat çekerek, konuya ilişkin değerlendirmesinde şu ifadelerle yer vermişti: “*Altı bakanın çıkışına üzüldüm. Hayır, Ecevit iktidarı gidiyor diye değil. Öyle bir iktidar kurulmadı ki, gitmesi söz konusu olsun*”²⁰²¹. Ecevit hükümetinin güçlü bir iktidar kuramadığını öne çıkaran Erduran’ın sözlerinin ideolojik olarak Ecevit hükümetine uzak olmayan *Milliyet*’te yer verilmesi kayda değerdir. Bununla birlikte *Milliyet* gazetesinde Mümtaz Soysal tarafından yapılan değerlendirmede “*Bağımsızların çıkışı dış politika karşısında direnmeye çalışan bir hükümeti teslim olma ya da yıkma seçenekleriyle karşı karşıya bırakmıştır*” ifadelerine yer verilerek altı bakanın açıklaması olumsuz anlamda eleştirilmişti²⁰²².

Ecevit hükümetinde yer alan Bağımsızlar grubunun hükümeti uyarıcı açıklamalarından kısa süre sonra CHP’li 3 milletvekili istifa kararını açıklamıştı. Vekiller yaptıkları ortak açıklamada; “*Türkiye’nin sosyal, ekonomik ve siyasal durumu bugün içler acısıdır*” diyerek istifalarını vermişlerdi. İstifa eden milletvekilleri; Mardin Milletvekili Metin Musaoğlu, Diyarbakır Milletvekili Eşref Cengiz, Adıyaman Milletvekili Ramazan Yıldırım’dı. *Tercüman*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde istifa haberi ön plana çıkarılan tema olmuştu. Gazeteler habere ana sayfalarında genişçe yer ayırarak konunun önemini vurgulamış, Meclis aritmetiğini ise tablo halinde aktararak hem retorik gücünü güçlendirmişler hem de hükümetin kaderine ilişkin açıklayıcı veri paylaşımında bulunmuşlardı. *Tercüman* konuya ilişkin “*Hükümet çöküyor*”²⁰²³ üst başlığını kullanarak kurgulayıcı bir başlıkla haber söylemini yoruma bağlı olarak üretirken; *Milliyet*, “*CHP, Meclis’te salt çoğunluğunu kaybetti*” şeklinde durum bildiren bir başlığa yer vermişti²⁰²⁴. *Cumhuriyet* ise Doğulu 3 milletvekilinin istifa ettiğini öne çıkarmıştı²⁰²⁵.

²⁰²¹ Refik Erduran, “Doğru Ray”, *Milliyet*, 16 Nisan 1979.

²⁰²² Mümtaz Soysal, “Zamanlama”, *Milliyet*, 17 Nisan 1979.

²⁰²³ *Tercüman*, 24 Nisan 1979.

²⁰²⁴ *Milliyet*, 24 Nisan 1979.

²⁰²⁵ *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1979.

Uğur Mumcu, üç milletvekilinin istifasını AP tarafından hükümeti düşürmek için oluşturulan “tuzak” olarak yorumlamıştı²⁰²⁶. *Milliyet*’in değerlendirmesi konuya farklı bir bakış açısı getirmişti: “Görünen o ki, hükümet şu ya da bu biçimde bir yerlere doğru çekilmektedir bugün. Bu iş yurt dışından kredilerle ilgili olumlu haberler alınmaya başladığı zaman, altılıların açıklamalarıyla başlamış, IMF ile görüşmelerin başlamasından birkaç gün önce üç milletvekilinin istifasıyla sürmüştür”²⁰²⁷. *Milliyet* uyarı açıklamalarının ve istifa kararlarının planlı bir şekilde yapıldığını vurgulamıştı.

Tercüman ise istifaları “Hükümet, üç CHP’li milletvekilinin istifasıyla Millet Meclisi’nde azınlığa düşmüş bulunmaktadır. 15 ayın sonunda ülkeyi uçurumun kenarına sürüklemiş yetenezsiz, tecrübesiz ve amatör kadro, son günlerine gelmiştir. İstifa edecek ya da düşürülecektir” şeklinde yorumlamıştı²⁰²⁸.

Ecevit hükümetinde gerçekleşen son istifalarla birlikte Meclis aritmetiğinde hükümet 225’e düşmüştü. Hükümeti düşürmek için 226 oya ihtiyaç vardı. Muhalefet henüz hükümeti düşürmek için yeterli sayıya ulaşamadığı için gensoru önergeleriyle hükümeti düşürme çabasına devam etmekteydi. Bu bağlamda *Tercüman* AP’nin “Ecevit hükümetini düşürmek üzere, önümüzdeki hafta yoğun faaliyete” gireceğini ve yolsuzluk iddiasıyla 7 gensorunun hazırlandığına dikkat çekmişti. Turhan Feyzioğlu ve 9 AP’li milletvekilinin imzasıyla Meclis’e gensoru önergelerinden biri verilmişti. Yolsuzluk iddiasıyla hazırlanan gensoru önergelerinin içeriği SSK, Bağ-Kur, arsa alımları gibi konularla ilgiliydi²⁰²⁹. AP, Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İşgüzar hakkında SSK ilaç fabrikası, hastane inşaatı, SSK fonları ile ilgili gensoru önergelerini arka arkaya vermişti²⁰³⁰.

Hükümet bir taraftan muhalefetin gensoru önergelerine direnmeye çalışırken bir taraftan da şiddeti engellemeye yönelik yeni tedbirler getirmeye çalışmaktaydı. Yaklaşan 1 Mayıs kutlamalarının yeni kanlı eylemlere dönüşmesini engellemek için

²⁰²⁶ Uğur Mumcu, “Tuzak”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1979.

²⁰²⁷ “Meclis’te Salt Çoğunluğu Kaybeden Hükümet”, **Milliyet**, 25 Nisan 1979.

²⁰²⁸ “Hükümet Bunalımı ve Sıkıyönetim Uzaması”, **Tercüman**, 24 Nisan 1979.

²⁰²⁹ **Tercüman**, 4 Mayıs 1979.

²⁰³⁰ **Tercüman**, 9 Mayıs 1979; **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1979.

İstanbul’da 1 Mayıs günü sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti²⁰³¹. Sıkıyönetim kararına rağmen yaklaşık 200 TİP üyesinin Taksim Meydanı’na çıkmak istemesi güvenlik görevlilerinin direnciyle karşılaşmış, 1 Mayıs kutlamalarına izin verilmemesi ise hükümetle işçi ilişkisinin bozulmasına neden olmuştu. 1 Mayıs tarihli *Cumhuriyet* gazetesi; “*İstanbul, Samsun, Gaziantep ve Adana’da toplam 7 kişi öldürüldü*” haberini taşımaktaydı. *Tercüman* ise “*Anarşi Dün Tırmanış İçindeydi*” spotunda 5 şehirde 8 kişinin öldürüldüğünü haber yapmıştı²⁰³². 7 Mayıs günü Mersin 1. Ağır Ceza Mahkemesi Yargıcı Halit Velioğlu evinde öldürülmüştü. 10 Mayıs günü Gaziantep, Hatay, Adana ve Eskişehir’de yaşanan olaylarda 8 kişi hayatını kaybetmişti²⁰³³. İstanbul’da meydana gelen olaylarda TÖB-DER’li 1 lise müdürü ve MHP Şişli İlçe Başkanı, Gaziantep ve Akhisar’da 2 kişi, Ankara’da bir kahve baskını sonucunda ise 6 kişi öldürülmüş, 20 Mayıs günü Sirkeci’de bir bombanın patlatılması sonucunda 8 kişi yaralanmıştı²⁰³⁴.

CHP, iktidar partisi olarak ülke sorunlarına karşı çetin bir mücadele verdiği dönemde 24-26 Mayıs 1979 tarihleri arasında 24. Olağan Kurultayı düzenlemişti. Aynı zamanda Ekim 1979’da seçimlere gidilecek olan süreçte toplanan CHP Kurultayı parti içi muhalefetin boyutunu anlamlandırmak açısından önem taşımaktadır. Tüzük değişikliğine gidilmesinin istendiği Kurultay’da delegelerden 769’u değişiklik önerisine hayır derken 571 delege öneri lehine oy kullanmıştı. Tüzük değişikliği gerçekleşmese de evet oyu veren delege sayısı parti içi muhalefetin ciddiyetini ortaya koyan bir durumdu. Nitekim Ecevit’in 1347 delegeden 1218’inin oyunu alarak yeniden Genel Başkan seçildiği Kurultay’da parti içindeki muhalefet kanadıyla genel merkeziler arasında tartışma da yaşanmıştı²⁰³⁵.

Cumhuriyet’in CHP Kurultayı’na yönelik değerlendirmesi şu şekildeydi:

²⁰³¹ **Tercüman**, 30 Nisan 1979; **Milliyet**, 30 Nisan 1979; **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1979.

²⁰³² **Tercüman** 1 Mayıs 1979; **Milliyet**, 1 Mayıs 1979.

²⁰³³ **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1979; **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1979.

²⁰³⁴ **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1979; **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1979; **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1979.

²⁰³⁵ Birand, **12 Eylül...**, 116.; Cüneyt Arcayürek, **12 Eylülle Koşar Adım, Kasım 1978- Nisan 1980**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986, ss.321-322.; **Milliyet**, 24 Mayıs 1979; **Milliyet**, 27 Mayıs 1979; **Tercüman**, 24 Mayıs 1979; **Tercüman**, 27 Mayıs 1979; **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1979; **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1979.

“Parti içinde oluşan ve genel başkana dönük boyutları da içermeye başlayan muhalefet, ülkenin içinden geçtiği bunalımlı ortamın doğal bir uzantısıdır. CHP bir buçuk yıldır hükümettedir. Ancak, muhalefet yıllarında söyledikleriyle uyumlu bir görünüm henüz ortaya çıkmamıştır. Parti tabanı bunun rahatsızlığını duymaktadır... CHP önümüzdeki dönemde hükümette çizeceği doğrultu ve parti yönetiminin parti içi meselelere yaklaşımı parti birliği konusunda belirleyici olacaktır”²⁰³⁶.

CHP Kurultayı’ndaki huzursuzluğu işleyen Cumhuriyet, sorunun temel gerekçesini CHP iktidarının başarısızlığı üzerinden aktarmıştı. Aynı zamanda parti içi muhalefetin sebebini de iktidarın *“muhalefet yıllarında söylediklerine uyumlu”* politika üretememesine dayandırmıştı. Hükümetin izleyeceği politikanın hem parti birliğini hem de hükümetin kaderini etkileyeceğini belirtmişti. Milliyet ise Kurultay sürecindeki parti içi muhalefeti ele alan yayın siyasetine yer vermemişti.

Tercüman yazarlarından Güneri Cıvaoğlu’nun yorumu; *“İşte CHP içinde bir yeni hareketin ertelendiği olay budur. Eğer senato seçimlerinde CHP gelirse ve mesela yüzde 41.5’ten yüzde 37’lere düşerse CHP içinde fırtınalar o zaman kopacaktır. Yaprak dökümü o zaman beklenmelidir. CHP sahasında oyun budur”²⁰³⁷* şeklindeydi. 14 Ekim 1979 tarihinde yapılacak seçimlerin şimdilik CHP’deki parti içi muhalefeti engellediğine dikkat çeken gazeteci, CHP’nin seçimleri kaybetmesi durumunda parti içi muhalefetin yükselişe geçeceği çıkarımında bulunmuştu. Bu söylemini, *“fırtınalar o zaman kopacaktır. Yaprak dökümü o zaman beklenmelidir”* sözleriyle güçlendirmişti.

CHP Kurultayı’nın bitmesinden kısa bir süre sonra hükümetten yeni bir istifa daha gelmişti. Devlet Bakanı Bağımsız Enver Akova; *“hükümetin ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında gerekli önlemleri almadığı için istifa ettiğini”* bildirmişti. Böylece altı bakanın uyarı niteliğindeki bildirisinden sonra 6 Bağımsız Bakan arasından ilk istifa eden Akova olmuştu. Cumhuriyet ve Milliyet istifayı haber hiyerarşisi içerisinde en üstlerde yer vermiş olsalar da manşet haber olarak aktarmamış

²⁰³⁶ “Tek Liste’li Kurultay”, Cumhuriyet, 28 Mayıs 1979.

²⁰³⁷ Güneri Cıvaoğlu, “Hikaye-i CHP”, Tercüman, 26 Mayıs 1979.

durum bildiren başlık kullanmışlardı. *Tercüman* ise istifa haberini “*Hükümet sallanıyor*” diye kurguya dayalı bir başlıkla duyurmuştu²⁰³⁸.

Enver Akova’nın yerine hızlı bir şekilde Hasan Korkut getirilmişti. Cumhurbaşkanının kararı hızlı bir şekilde onaylamasına AP lideri Süleyman Demirel “*Korutürk tarafsızlığını yitirmiştir*” şeklinde tepki göstermişti²⁰³⁹. Bu tartışmaların tam ortasında Turhan Feyzioğlu ve 14 AP’linin imzasıyla Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İşgüzar hakkında verilen yolsuzluk önergesi Meclis gündemine alınmıştı²⁰⁴⁰. Ancak Hilmi İşgüzar’ın araştırmanın selameti için aldığı istifa kararı gensoru önergesinin görüşülmesini otomatik olarak düşürmüştü²⁰⁴¹. Böylece Ecevit hükümetini düşürmek için hamlede bulunan muhalefetin çabası bir kere daha başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İşgüzarın istifasından sonra Meclis aritmetiği Ecevit hükümeti 223, muhalefet partileri 222 olarak belirlenmişti.

Muhalefetin iktidarı düşürme çabaları *Tercüman*’a “*muhalefet bastırıyor*” sözleriyle yansımıştı. Gazete, AP’nin Gümrük ve Tekel Bakanı Bağımsız Tuncay Mataracı, Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu hakkında da gensoru hazırlığında olduğunu bildirmişti. Nazlı Ilıcak, Ecevit hükümetine yönelik değerlendirmesinde “*Hükümet uzun bir müddet ayakta kalamaz. Septioğlu, Kılıç, Karaaslan ilk kopacak üyeler arasında gözükmüyor. Mataracı hakkında gensoru verilmiştir. İşgüzar oyununun bu defa sergilenmesi zordur. Kurultayda Başbakanla ters düşen Eyüboğlu ise zorla kabinede tutulmaktadır*”²⁰⁴² diyerek hükümet içerisindeki huzursuzluklara dikkat çekmiş ve hükümetteki en zayıf halkaların bağımsız bakanlar olduğunu açıklamıştı.

²⁰³⁸ **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1979; **Milliyet**, 31 Mayıs 1979; **Tercüman**, 31 Mayıs 1979.

²⁰³⁹ **Tercüman**, 3 Temmuz 1979; **Tercüman**, 4 Temmuz 1979; **Tercüman**, 7 Temmuz 1979; **Milliyet**, 3 Temmuz 1979; **Milliyet**, 4 Temmuz 1979; **Milliyet**, 7 Temmuz 1979; **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1979; **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1979; ; **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1979.

²⁰⁴⁰ Ecevit Hükümetine yönelik önerge şu şekildedir: “Tekirdağ Milletvekili Nihan İlğün ve 9 arkadaşının; Sosyal Sigortalar Kurumunca yaptırılan hastane inşaatlarındaki yolsuzluklara göz yumarak görev ve yetkilerini kötüye kullandığı iddiasıyla Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İşgüzar hakkında Anayasanın 89 ncu, Millet Meclisi içtüzüğünün 107 nci maddeleri uyarında gensoru açılmasına ilişkin önergesi”, Önergenin gündeme alınması 411’e 1 red ile kabul edilmiştir”. **TBMM Tutanak Dergisi**; Dön:5, C. 12, Bir: 99, (5 Haziran 1979), s.565

²⁰⁴¹ Çınar, Yıldız, **a.g.e.**, ss.344-345.; **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1979; **Tercüman**, 8 Haziran 1979.

²⁰⁴² Nazlı Ilıcak, “Eşyanın Tabiatına Aykırı”, **Tercüman**, 13 Haziran 1979.

Milliyet ise; “*insan, iktidar arıyorsa, rakiplerini yıpratacak her şeyi kullanabilir! Muhalefetinizi ortadan kaldırmaya yarayan her yola başvurmak mubahtır*” sözleriyle muhalefetin tutumunu etik bulmadığını ortaya koymuştu²⁰⁴³. Süleyman Demirel’in “*bunalım stratejisi*” izlediğini öne süren Uğur Mumcu ise; “*Türk siyasal yaşamında biraderli yeğenli yolsuzluk dosyaları armağan eden ve bunların gün ışığına çıkarılmasına bugüne kadar türlü- çeşitli yollarla önleyen Demirel’in yolsuzluklarla savaşıyor görünmesi, yalnızca AP grubunun gözü bağlı üyelerini kandırır*” yorumuna yer vermişti²⁰⁴⁴. İdeolojik kare metodunun kullanıldığı metinde kendinden olmayanın olumsuz yönleri ön plana çıkarılmıştı. Ecevit hükümeti hakkında gensoru önergesi veren AP’nin hükümeti dönemindeki yolsuzluk iddiaları referans ve retorik olarak kullanılarak AP hakkında olumsuz söylem üretimine yer vermişti.

Başta AP olmak üzere muhalefet partilerinin hükümeti düşürme çabasıyla birlikte Ecevit hükümetinin IMF ile dış kredi konusunda anlaşabilmek için 11 Haziran 1979 günü gerçekleştirmiş olduğu Cumhuriyet tarihinin 5. Büyük devalüasyon kararı hükümeti zor durumda bırakmıştı. 1 doların 47 liraya yükseldiği bu karar sonrasında zamlar da dalga dalga gelmişti. İlk zam alkol ve bezine yapılmış normal benzin 16.70’den 22 liraya yükselmişti²⁰⁴⁵. Zam kararlarının her gün kamuoyuna duyurulduğu günlerde 6 Bağımsız Bakandan biri olan Devlet Bakanı Ali Septioğlu da istifa kararını açıklamıştı. Septioğlu ve daha önce AP’den ayrılan Cemalettin İnkaya AP’ye geçtiklerini kamuoyuyla paylaşmıştı²⁰⁴⁶. Bu son istifa kararını *Tercüman* “*Hükümet azınlığa düştü*” başlığıyla duyurmuştu.²⁰⁴⁷

Meclis aritmetiğinde hükümetin durumu kritik bir süreçteyken, muhalefet bu durumu bir fırsat olarak kullanarak gensoru önergeleriyle hükümeti düşürmek için çaba göstermişti. Ecevit hükümeti seçimlere kadar ayakta kalabilmek için muhalefet karşısında geliştirdiği taktiklerden birini daha devreye sokmuştu. Gensoruyla düşmek

²⁰⁴³ “İşgüzar.. ve Fısıltı Gazetesi”, **Milliyet**, 8 Haziran 1979.

²⁰⁴⁴ Uğur Mumcu, “Bunalım Stratejisi”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1979.

²⁰⁴⁵ **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1979; **Tercüman**, 13 Haziran 1979; **Milliyet**, 13 Haziran 1979.

²⁰⁴⁶ Çınar, Yıldız, **a.g.e.**, s.346.

²⁰⁴⁷ **Tercüman**, 19 Haziran 1979.

istemediğini açıkça gösteren bir şekilde Meclis oturumlarına katılım sağlamayarak Meclis çoğunluğunu engellemeye çalışmış böylece gensoru önergelerinin gündeme alınmasını engellemek istemişti. *Tercüman* hükümetin bu tavrını “*CHP Meclis’ten kaçtı*” spotlarıyla ön plana çıkarırken Demirel; “*Elimizden kurtulamayacaklar, onlar kaçmaya biz kovalamaya devam edeceğiz*” diyerek hükümeti düşürmekte kararlı olduğunu göstermişti²⁰⁴⁸.

CHP’den istifa eden bir diğer isim Ahmet Karahan’ın AP’ye geçmesi üzerine Süleyman Demirel’in “*titreyen aritmetik*” dediği Meclis aritmetiği neredeyse eşitlenmişti. 20 Haziran’da sıkıyönetimin ilanından sonra parlamentonun fiilen tatile girmesi üzerine AP lideri hükümeti düşürmek için gereken 226 Meclis çoğunluğunu sağlayarak Meclisi olağanüstü toplantıya çağırarak istemişti. Bu bağlamda CHP’den istifa eden Doğulu Milletvekillerinden Eşref Cengiz ve Metin Musaoğlu’nun da AP’ye geçmesiyle Meclis’te iktidar ve muhalefet eşitlenmişti²⁰⁴⁹.

Cumhuriyet iktidar ve muhalefetin Meclis aritmetiğinde eşitlenmesine; “*Mecliste hükümetin 222, muhalefetin 222 oya sahip olması, Türkiye için ne anlam taşıyor? Bilindiği gibi karşıt güçler, eşit olduğunda ne bir adım ileri gidileler, ne geri, ne bir adım, sağa ne sola*” diyerek hükümetin durumunu koruduğu ön plana çıkarılmıştı²⁰⁵⁰.

Milliyet Süleyman Demirel’in 226’yı bulma çabasını Demirel’in bir an önce seçimlere gitme çabası olarak yorumlamıştı:

“Umudumuz Ecevit” sloganlarıyla başlamış bir dönemin düş kırıklıklarını, AP lehine bir oy patlamasına dönüştürmek, Demirel’in büyük özlemidir. Bunun ana koşulu ise acele etmektedir. Öyle ki Ecevit, dıştan yeni sağlayacağı olanaklarla kitleleri bir ölçüde olsun azaltıp, görünümünü yeniden düzeltme olasılığını bile bulamasın. Bu hesabın daha gerisinde ise, yakın yıllarda İslamcı gruplar üstündeki etkinliği iyice azalan MSP’yi daha da silkelemek ve hatta Milliyetçi MHP’den de AP’nin derleyebildiği kadar oyu geri almak düşüncesinin yattığı kuşkusuzdur. O zaman ağır basmak ve sinir savaşını son

²⁰⁴⁸ *Milliyet*, 20 Haziran 1979; *Tercüman*, 20 Haziran 1979.

²⁰⁴⁹ *Tercüman*, 17 Haziran 1979; *Tercüman*, 22 Haziran 1979; *Milliyet*, 17 Haziran 1979; *Milliyet*, 22 Haziran 1979; *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1979; *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1979.

²⁰⁵⁰ “222+222+?”, *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1979.

aşamasına kadar çıkartarak Ecevit'i destekleyen kesimleri bile yılgınlığa düşürmek, AP'nin temel taktiğini oluşturmaktadır”²⁰⁵¹.

Hükümet seçimlere kadar ayakta kalmaya çalışırken 1979 yılının Temmuz ayıyla birlikte şiddet olaylarının yeniden tırmanışa geçtiği görülmüştü. MHP Genel Merkezi taranmış, MİSK bombalanmıştı. *Tercüman* 18 ayda MHP'nin 39 ilçe ve 4 il başkanının öldürüldüğünü, AP Genel Merkezi'ne ise 2 defa saldırı düzenlendiğini haber yaparak, anarşinin söz konusu kesimlere yapıldığına dair yayın siyaseti izlemişti. Olaylar karşısında Alpaslan Türkeş; “*terör sıkıyönetimi aşacak güce ulaştı*” açıklamalarında bulunurken, siyasi ve sosyal kuruluşları Anayasa etrafında birlikte hareket etmeye davet etmişti²⁰⁵². Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk 30 Ağustos Zafer Bayramı sebebiyle gerçekleştirdiği seslenişte; “*Artık bu topraklar üzerinde kurtarılmış bölgelere, dil, ırk, sınıf, mezhep ayrımına dayandırılmak istenen faaliyetlere yer yoktur*” ifadelerini kullanmıştı²⁰⁵³.

Seçimlere giderken gündeme gelen konulardan biri ise bölücü terörün Doğu'da eyleme başladığına ilişkindi. Süleyman Demirel, 10 Ağustos 1979'da Cumhurbaşkanı'na gönderdiği bir mektupta; Apocuların halk mahkemesi kurduğunu, bölge halkını haraca bağladığını, hükümetin ise meclis desteğini kaybetmemek için bu çetenin üzerine gidemediğini belirterek “*vatandaşın kendi kendini savunma mecburiyeti doğmamalıdır*” demişti²⁰⁵⁴. Olaylar sonrasında Kenan Evren 30 Ağustos Zafer Haftası dolayısıyla yaptığı konuşmada; “*Kendisini, Milliyetini idrakten aciz vatan hainleri, karşılarında Türk Silahlı Kuvvetlerini bulacaktır*” sözleriyle uyarı mesajı vermişti. Konuya ilişkin Fahri Korutürk'ün mesajı ise “*bazılarının başları ezilecek*” olmuştu. Hükümet konuya yönelik açıklamasında Doğu Anadolu'da Apo'cu ve Kürtçü hareketin Türkiye'nin bütünlüğünü tehdit ettiğini, çözüm olarak ise askeri ve silahlı harekâta gidilmeyeceğini bölgedeki 12 valinin değişikliği için çalışmaların başlatıldığını duyurmuştu. *Tercüman* olaylarla ilgili “*ordu Doğu'daki durumdan*

²⁰⁵¹ “Ecevit de, Bunalımı Donduruyor”, **Milliyet**, 21 Haziran 1979.

²⁰⁵² **Tercüman**, 1 Temmuz 1979; **Tercüman**, 2 Temmuz 1979; **Tercüman**, 3 Temmuz 1979.

²⁰⁵³ **Tercüman**, 31 Ağustos 1979; **Milliyet**, 31 Ağustos 1979; **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1979.

²⁰⁵⁴ **Tercüman**, 19 Ağustos 1979.

rahatsız” yorumuna yer vermişti²⁰⁵⁵. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* ise konuya ilişkin habere yer vermemişti.

1979 yılının yaz ayları şiddetin ve anarşinin gölgesinde geçerken sonbaharla birlikte ülke seçim atmosferine girmiş, fakat terör eylemleri artarak devam etmişti. Çukurova Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Fikret Ünsal sabah saatlerinde evinin önünde öldürülmüştü. Kısa süre içinde cinayet zanlısının sağ görüşlü bir genç olduğu tespit edilmişti²⁰⁵⁶. Akademisyenin öldürülmesi üzerine *Milliyet* en modern bilim yuvalarında bile yaşam hakkının kalmadığına dikkat çekerken, *Cumhuriyet* yaklaşan seçimler sebebiyle siyasilerin seçim atmosferine kapılıp şiddet olaylarını göz ardı etmelerinden yakınmıştı²⁰⁵⁷. Siyasiler her geçen gün seçime hazırlanırken, sokaktan şiddet haberleri gelmeye devam etmişti. İstanbul, Siverek, Elazığ ve Bursa’da 8 kişi, Gaziantep’te 1 kadın doktor ve 1 genç, Turgutlu’da basılan bir berber dükkânında 2 kişi, Adana’da bir öğretmen lojmanına yapılan baskın sonucunda 5 öğretmenin öldürüldüğü bilgileri gazetelerde yer almıştı. *Milliyet* 6 öğretmenin öldürüldüğünü kaydetmişti²⁰⁵⁸. 28 Eylül günü ise Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul, sabah saatlerinde işe giderken öldürülmüştü²⁰⁵⁹. *Milliyet* kullandığı spotlarla Urfa’da CHP’li Belediye Başkanı ve eşinin saldırı sonucunda ağır yaralandığını ve Bitlis’te CHP’li Belediye Başkanının evinin bombalandığını haberleştirmişti²⁰⁶⁰. *Milliyet* 1 Ekim günü Tarsus’ta slogan yazmaya çalışan bir gruba engel olmak isteyen jandarmanın öldürüldüğünü manşetten duyurmuştu²⁰⁶¹. 2 Ekim günü bir siyasi cinayet haberi daha gelmişti. AP Kars Senatör adayı Salim Dursunoğlu

²⁰⁵⁵ *Tercüman*, 10 Ağustos – 7 Eylül 1979.

²⁰⁵⁶ Tolga Uslubaş, *Kronolojik Türkiye Tarihi Geçmişten Günümüze Türkiye*, İstanbul, 2013, s.253. ; Aydın, Taşkın, *a.g.e.*, s. 303; *Milliyet*, 12 Eylül 1979; *Milliyet*, 13 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1979; *Tercüman*, 12 Eylül 1979; *Tercüman*, 13 Eylül 1979.

²⁰⁵⁷ “Terör, üniversiteye Yine Uzanırken”, *Milliyet*, 12 Eylül 1979.; “Kimliği Bilinen”, *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1979.

²⁰⁵⁸ *Milliyet*, 13 Eylül 1979; *Milliyet*, 15 Eylül 1979; *Milliyet*, 16 Eylül 1979; *Milliyet*, 19 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1979; *Tercüman*, 13 Eylül 1979; *Tercüman*, 15 Eylül 1979; *Tercüman*, 16 Eylül 1979; *Tercüman*, 19 Eylül 1979.

²⁰⁵⁹ Aydın, Taşkın, *a.g.e.*, s. 303.; Gökdemir, *a.g.e.*, s.312

²⁰⁶⁰ *Milliyet*, 29 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1979; *Tercüman*, 29 Eylül 1979.

²⁰⁶¹ *Milliyet*, 1 Ekim 1979.

öldürülmüşü. Olay üzerine Bülent Ecevit, seçim kampanyası için gideceği Doğu gezisini iptal ederken, Süleyman Demirel, “*AP adayı Dursunoğlu’nun katili bu hükümettir*” diyerek sert bir çıkış yapmıştı²⁰⁶². *Milliyet* haberi manşetinden duyururken *Cumhuriyet* orta sayfalarda yer vermişti.

Eylül ayıyla birlikte seçim atmosferine girilmişti. Şiddet olaylarının da artarak devam etmekte olduğu günlerde Ecevit hükümetinde istifalar sürmüştü. DeP’li Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Faruk Sükan ülkenin ağır bunalımda olduğunu ileri sürerek istifa kararını açıklamıştı²⁰⁶³. İstifa kararından sonra hükümet içerisindeki huzursuzluk giderek artmış 29 Eylül’de Bağımsızlardan İmar ve İskân Bakanı Ahmet Karaaslan, 5 Ekim günü de İçişleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş adının yasak bir aşk ilişkisine karışması üzerine hükümetten ayrılmıştı. Son istifalarla birlikte Meclis’te azınlığa düşen Ecevit hükümeti ağır ekonomik bunalım koşullarında muhalefet partilerinin sert eleştirileri ve hükümeti düşürme çabalarına dayanarak 14 Ekim 1979 tarihinde yapılacak seçimlere kadar gelebilmişti.

Ülke içinde 14 Ekim 1979 tarihinde ara seçimler gerçekleştirilecekti. Seçimlere giderken şiddet hızını daha da arttırarak devam etmiş, yaşanan şiddet olaylarında toplumun çeşitli kesimlerinden birçok kişi hayatını kaybetmişti. Dönemin siyasileri şiddet olaylarının gölgesinde seçim kampanyalarını gerçekleştirmiş, bir noktada şiddet olayları seçimler sebebiyle gündemden düşmüştü. Ülke siyasal şiddetin gölgesinde ara seçimlere gitmişti.

2. 14 Ekim 1979 Seçimleri ve Ecevit Hükümetinin İstifası

CHP-Bağımsızlar-CGP ve DP’den oluşarak yola çıkan Ecevit hükümeti 14 Ekim seçimlerine birkaç bağımsız milletvekili ve CGP’nin hükümetten ayrılma kararına uymayan Salih Yıldız ile gelebilmişti.

Siyasi şiddetin gölgesinde gerçekleşen 14 Ekim seçim kampanyasını AP 12 Eylül günü Konya’dan başlamıştı. AP’nin ilk seçim gezisi *Cumhuriyet*’e Demirel’in “*hükümet askeri helikopterlerle üstünden aşmaya çalıştığı millete hesap verecek*”,

²⁰⁶² *Milliyet*, 3 Ekim 1979; *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1979.

²⁰⁶³ Birand, *12 Eylül Saat...*, s.119.

Tercüman'a “*Oy, sandık tutanak korunacaktır*” sözleriyle yansıdı. *Milliyet* ise Demirel'in konuştuğu sırada AP binasının taşlandığını ön plana çıkarmıştı²⁰⁶⁴. Seçim konvoyu iki kere saldırıya uğrayan Demirel, Konya'nın ilçelerindeki gezilerinde “*hükümet her şeyi kaybetti, koltuğa sarıldı*” diyerek hükümete yönelik propaganda yürütmüştü²⁰⁶⁵. AP liderinin Karaman'da yaptığı seçim turu ise *Tercüman*'ın manşetine Demirel'in “*oyları AP'de birleştirin ve ırmak yapın*” çağrısıyla yansıdı²⁰⁶⁶. Edirne ve ilçelerindeki konuşmalarında, “*Millet yalancılarla hesaplaşacak ve 14 Ekim seçimleri ile bu aciz hükümetten kendisini kurtaracaktır*” eleştirisi yapan AP lideri, bir sonraki seçim rotası Isparta, Burdur'da seçim sonuçlarının “*5-0*” olacağını iddia etmişti²⁰⁶⁷. Samsun, Tokat, Amasya, Yozgat ve çevrelerindeki seçim gezilerinde 14 Ekim'in önemi vurgulanmıştı²⁰⁶⁸. AP'nin bu mitingleri “*Bu hükümet entrika hükümetidir*” manşetiyle *Tercüman*'da yer bulmuştu. Artvin, Rize, Erzincan gibi seçim bölgelerinde terör ve bölücülük üzerinde durulmuş, Genel Başkanın konuşması *Tercüman*, *Milliyet* ve *Tercüman* gazetelerine “*Maceracı hainler doğduklarına pişman olacak*” başlığıyla yansıdı²⁰⁶⁹. Sultanahmet Meydanı'nda düzenlenen “*Yeter Söz Milletindir*” mitingiyle de halka seslenilmişti. Seçim kampanyasının son günlerinde İstanbul'da bulunan Demirel, Bakırköy, Kartal, Fikirtepe, Bağcılar gibi ilçelerde “*14 Ekimde CHP'yi sandığın içinde bırakarak cezalandırın*” diyerek oy istemişti²⁰⁷⁰. AP'nin hazırladığı seçim sloganlarından bazıları ise şöyleydi: “*Sağlam Türkiye, hasta hükümet*”, “*CHP ile kış geçmez*”, “*Çarık devri hortladı*”, “*Boş file, boş tencere, mutfak döndü kevgire*”, “*Tüten bacaları söndürdüler*”²⁰⁷¹.

²⁰⁶⁴ *Tercüman*, 13 Eylül 1979; *Milliyet*, 13 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1979.

²⁰⁶⁵ *Milliyet*, 14 Eylül 1979.

²⁰⁶⁶ *Tercüman*, 16 Eylül 1979.

²⁰⁶⁷ *Tercüman*, 18 Eylül 1979; *Tercüman*, 20 Eylül 1979; *Milliyet*, 18 Eylül 1979; *Milliyet*, 20 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1979.

²⁰⁶⁸ *Tercüman*, 23 Eylül 1979; *Tercüman*, 26 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1979; *Milliyet*, 23 Eylül 1979; *Milliyet*, 26 Eylül 1979.

²⁰⁶⁹ *Tercüman*, 26 Eylül 1979; *Tercüman*, 27 Eylül 1979; *Tercüman*, 2 Ekim 1979; *Milliyet*, 26 Eylül 1979; *Milliyet*, 27 Eylül 1979; *Milliyet*, 2 Ekim 1979; *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1979; *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1979.

²⁰⁷⁰ *Tercüman*, 6-7-12-13 Ekim 1979; *Cumhuriyet*, 6-7-12-13 Ekim 1979; *Milliyet*, 6-7-12-13 Ekim 1979.

²⁰⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Tercüman*, 11 Eylül 1979.

AP ve CHP eleştirileriyle seçim turuna çıkan MSP lideri Necmettin Erbakan Isparta ve Burdur çevresinde 6 gün süren seçim gezisini tamamlamıştı. Egridir'deki konuşmasında, “*AP ve CHP’yi alet olarak kullanan Siyonizm, Türk ulusuna 7 çeşit zulüm yapmıştır*” sözleriyle iki büyük rakibini eleştirmişti²⁰⁷². Erbakan 16 Eylül günü çıktığı Van, Muş, Hakkâri, Bitlis’i kapsayan Doğu gezisinde Güney Doğu Anadolu bölgesinde en güçlü partinin MSP olduğunu ileri sürmüştü. MSP’nin iktidarında Ayasofya’yı ibadete açacağını açıklayan MSP lideri Konya’da “*Ecevit 14 Ekimde Şah gibi kaçacak yer arayacaktır*” iddiasında bulunmuştu²⁰⁷³.

CHP lideri ilk seçim kampanyasını Hatay’da başlamıştı. *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri Ecevit’in seçim kampanyasını ön plana çıkarırken *Tercüman*, “*Ecevit, Hatay’da bütün muhalefeti hedef aldı*” yorumuna dayanan başlıkla haberi paylaşmıştı. Bununla birlikte Ecevit’in kalabalık olmayan bir halk kitlesine konuşma yaptığını gösteren fotoğrafa yer verilerek CHP mitinglerinin sönük geçtiği algısı yaratılmıştı²⁰⁷⁴. *Milliyet*, Ecevit’in “*AP, MSP ve MHP sorunlara çare değil, ayak bağıdır*” sözlerini başlığa taşımış ve CHP’nin seçim kampanyasına yönelik gerçekleştirmiş olduğu değerlendirmede Ecevit’in uzun süre sonra ilk kez umut teması üzerinden kampanya yürütmediğini partinin yeni seçim stratejisinin sağ partiler üzerinden şekillendiğini değerlendirmişti²⁰⁷⁵. CHP lideri seçim kampanyasının ikinci gününde Rize ve Artvin’de yaptığı konuşmasında; “*Halk bunalıma heves edenleri susturacak*” demişti²⁰⁷⁶. *Tercüman*, Ecevit’in Karadeniz gezisinin ilgi görmediğine yönelik algı yürütürken *Milliyet* ve *Cumhuriyet* ise çeşitli görsellerle CHP mitingine ilgi olduğunu ön plana çıkarmaya çalışmıştı²⁰⁷⁷. CHP’nin Manisa’da düzenlediği miting ise olaylı geçmiş CHP’lilerle bir grup arasında çıkan olaylarda 2 kişi yaralanmış CHP konvoyu ise taşlanmıştı. Ecevit, Manisa’daki konuşmasında taban fiyatları üzerine konuşma yaparken “*Halktan aldığımız güçle, kurmaya başladığımız halkça*

²⁰⁷² **Milliyet**, 14 Eylül 1979; **Milliyet**, 15 Eylül 1979; **Tercüman**, 14 Eylül 1979; **Tercüman**, 15 Eylül 1979.

²⁰⁷³ **Tercüman**, 17 Eylül 1979.; **Tercüman**, 18 Eylül 1979; **Tercüman**, 21 Eylül 1979; **Milliyet**, 13 Ekim 1979.

²⁰⁷⁴ **Tercüman**, 16 Eylül 1979; **Milliyet**, 16 Eylül 1979; **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1979.

²⁰⁷⁵ “14 Ekim’i Beklerken Büyük Sorunlar”, **Milliyet**, 16 Eylül 1979.

²⁰⁷⁶ **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1979.

²⁰⁷⁷ **Tercüman**, 17 Eylül 1979; **Milliyet**, 17 Eylül 1979; **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1979.

*düzeni sağlamlaştıracamız” sözleriyle düzen değişikliğini ön plana çıkarmıştı*²⁰⁷⁸. Trakya gezisinde ise “*CHP’yi hükümetten indirmek uğruna demokrasiyi yıkmayı göze alıyorlar*” diyerek rejim temasını ele almıştı²⁰⁷⁹. Van’daki seçim konuşmasında CHP iktidarında Doğu’ya yapılan yatırımları anlatmış, daha sonra da Zile, Turhal, Amasya, Samsun’da seçim faaliyetlerinde bulunmuştu. *Cumhuriyet* gazetesi Ecevit’in bu gezilerinin kalabalık olduğunu ön plana çıkarırken özellikle Samsun’daki mitingin Ecevit’i bile şaşırtacak derecede ilgiyle karşılandığını ifade etmişti²⁰⁸⁰. Sultanahmet Meydanı’nda seçim propagandasında “*Demokrasiyi süs çiçeği yaptırmayacağız*” diyen Ecevit, oyların bölünmemesini istemişti. *Cumhuriyet*, manşet olarak aktardığı mitinge yönelik görsellere de yer vererek mitingin kalabalık olduğuna yönelik algı oluşturmayı hedeflemişti. Seçim kampanyasının son günlerini Kars ve çevresindeki gezilerinden sonra da Nazilli ve Muğla’da geçiren CHP lideri, seçime boykot etmek isteyenlerin sağdan emir aldığını iddia etmiş, birlik mesajı vermişti²⁰⁸¹.

Seçim kampanyasını CHP eleştirisi üzerinden şekillendiren bir başka parti MHP, seçim kampanyasını 20 Eylül günü Balıkesir’den başlamıştı. *Cumhuriyet* MHP’nin mitinginin sönük ve olaylı geçtiğini belirtirken *Tercüman*, Türkeş’in “*Ecevit iktidarı tarihe kara bir leke olarak kalacaktır*” sözlerinden ürettiği haberi ana sayfasında yer vermişti²⁰⁸². Liderlerin seçim kampanyaları olaylı geçmekteydi MHP, Kütahya’nın ardından Burdur’da da saldırıya uğramıştı. Burdur’da CHP’ye çatarak Ecevit’i ülkeye komünizmi getirmeye çalışmakla suçlayan Türkeş, Konya’da Ecevit’in Milliyetçilik ilkesine düşman olduğunu ileri sürmüştü. *Tercüman* CHP aleyhine seçim kampanyası yürüten MHP’nin seçim turlarına ilişkin haberleri küçük

²⁰⁷⁸ **Tercüman**, 23 Eylül 1979; **Tercüman**, 26 Eylül 1979; **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1979; **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1979; **Milliyet**, 23 Eylül 1979; **Milliyet**, 26 Eylül 1979.

²⁰⁷⁹ *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1979.

²⁰⁸⁰ Uğur Mumcu, “Seçime Doğru”, **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1979.

²⁰⁸¹ **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1979; **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1979; **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1979.

²⁰⁸² **Tercüman**, 21 Eylül 1979; **Milliyet**, 21 Eylül 1979.

de olsa yer vermişti²⁰⁸³. MHP lideri Yozgat'taki konuşmasında da “*Ecevit'in halkın yüzüne bakacak hali yok*” sözleriyle CHP liderine yüklenmeye devam etmişti²⁰⁸⁴.

Siyasiler bir taraftan seçim kampanyalarını yürütürken bir taraftan da kanlı şiddet olayları devam etmişti. *Milliyet* gazetesi “*İskenderun'da ilk seçim kurbanı verildi*” başlıklı haberinde MHP'nin İskenderun'da düzenlediği seçim mitinginde 1 işçinin hayatını kaybettiğini yazmıştı. Aynı günlerde *Cumhuriyet* ise MSP lideri Erbakan'ın Doğubayazıt'ta konuşturulmadığını aktarmıştı. Hemen ardından Adana Emniyet Müdürü bir suikast sonucu hayatını kaybetmiş, Bitlis Belediye Başkanının evine dinamit atılmış, Urfa Belediye Başkanı ve eşi de saldırıya uğramıştı. AP Kars Senato adayı ise bir saldırıda hayatını kaybetmişti²⁰⁸⁵. Demirel yaşanan bu olaylar üzerine Konya'da gerçekleştirdiği mitinginde “*Vatandaş canının derdine düşmüştür*” diyerek Ecevit hükümetini eleştirmişti. Ecevit ise seçim kampanyası için gittiği Konya'nın Çumra ilçesinde ülkücülerin saldırısına uğramış seçim otobüsünün camları kırılmış, bir partili de yaralanmıştı²⁰⁸⁶.

14 Ekim seçim günü *Milliyet* “*Sandık Başına*”, *Tercüman*, “*Korkmadan Sandık başına*”, *Cumhuriyet*, “*Demokrasi için sınav günü*” manşetlerini kullanarak oy kullanmanın önemini vurgulamışlardı. *Milliyet*, halkı sandığa davet etmiş, *Tercüman* ise kullandığı başlıkla bir tehdit olduğunu ön plana çıkarmıştı. *Cumhuriyet* ise rejimin geleceğini ön plana çıkaran başlık tercih etmişti²⁰⁸⁷. *Cumhuriyet* seçime yönelik köşe yazısına yer vermezken *Milliyet* “*Şimdi, Seçme'nin Tam Sırasıdır*” adlı köşe yazısıyla *Tercüman* gazetesi de “*Sandık Başına*” adlı yazısıyla vatandaşın kendisini yönetenleri seçme iradesi göstermesi gerektiğini değerlendirmişlerdi²⁰⁸⁸.

²⁰⁸³ “MHP'nin “Türk Milletine Sesleniş” adlı seçim beyannamesi için bkz. **Tercüman**, 24-25 Eylül 1979.

²⁰⁸⁴ **Tercüman**, 22- Eylül-13 Ekim 1979; **Cumhuriyet**, 22- Eylül-13 Ekim 1979; **Milliyet**, 22- Eylül-13 Ekim 1979.

²⁰⁸⁵ **Milliyet**, 28 Eylül 1979; **Milliyet**, 29 Eylül 1979; **Milliyet**, 3 Ekim 1979; **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1979; **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1979; **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1979.

²⁰⁸⁶ “Tercüman gazetesinin 1-10 Ekim tarihli sayılarına ulaşılammıştır”. **Tercüman**, 11 Ekim 1979.

²⁰⁸⁷ **Tercüman**, 14 Ekim 1979; **Milliyet**, 14 Ekim 1979; **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1979.

²⁰⁸⁸ “Şimdi, Seçme'nin Tam Sırasıdır”, **Milliyet**, 14 Ekim 1979.; Güneri Cıvaoğlu, “Sandık Başına”, **Tercüman**, 14 Ekim 1979.

Benimsediği yayın siyasetiyle 14 Ekim seçimlerinde AP'yi destekleyen ve *Tercüman* seçimler yaklaştıkça AP lehine propagandasını arttırmıştı. Ele aldığı bir köşe yazısında; “Ecevit’in bugünkü çırpınışı “kendisini” kurtarmak iken, Demirel’in bütün gayreti “Memleketi ve Devleti kurtarmak” yolunun açılması içindir. Eğer bu yol açılın istiyorsanız, o zaman da Demirel’e oy vereceksiniz” açık açık AP adına oy istemişti²⁰⁸⁹. Propaganda süreci boyunca, CHP’nin mitinglerinin sönük geçtiğine yönelik haberler yaparak AP adına propaganda sürecini yürütmüşü. Buna karşılık *Cumhuriyet*, AP’nin mitinglerinin sönük geçtiğini CHP’nin ise gittiği yerlerde büyük halk kitleleri tarafından karşılandığını yayın sürecine dahil etmişti. Sık sık seçim alanlarından kullandığı görsellerle bu iddiasını desteklemişti. *Milliyet*, günlük haber akışında siyasi partilerin seçim kampanyalarını ana sayfada genel hatlarıyla yer vererek ayrıntılı seçim bilgilerini iç sayfalara taşımıştı. Özellikle CHP ve AP taraftarlığı yapmayarak daha ılımlı siyaset izlemişti. 9 Ekim günü aynı Sultanahmet Meydanı’nda miting yapan AP ve CHP’nin miting alanlarından görsellerine yer vermişti. Buna karşılık *Cumhuriyet*, CHP’nin mitingine yer verirken *Tercüman* da AP’nin mitingini ön plana çıkarmıştı.

14 Ekim seçimlerine 9 siyasi parti katılmışsa da AP, CHP, MHP, MSP olarak 4 siyasi parti Cumhuriyet Senatosu’na girebilmiştir. Katılımın %70 olduğu seçimlerde 25 ilde Cumhuriyet Senatosu Üyeliği seçimi, 5 ilde ise Milletvekili Ara Seçimleri gerçekleştirildi. Seçim sonuçlarına göre milletvekili seçimlerindeki 5 koltuğun hepsini AP kazanmış, senato seçimlerinde AP 33, CHP 12, MSP 4, MHP 1 senatörlük kazanmıştı²⁰⁹⁰.

14 Ekim seçim sonuçlarına *Tercüman*’ın yorumu “*Millet CHP’yi Ezdi*” olmuştu. Seçim kampanyası sürecinde de desteklediği AP’nin başarısını ön plana taşıyan gazete, Demirel’in farklı görsellerini ana sayfasına yerleştirmişti. Gazete yazarlarından Ahmet Kabaklı, seçim sonuçlarını şu cümlelerle; “*Milletin her ferdi için*

²⁰⁸⁹ Mukbil Özyörük, “Ecevit Mi? Demirel Mi?”, *Tercüman*, 11 Ekim 1979.

²⁰⁹⁰ Seçime katılan siyasi partiler: AP, CHP, MHP, MSP, CGP, TSİP, TBP, TİP, SDP. Seçime katılan partilerin oy oranları ve oy sayısı için bkz. “Yüksek Seçim Kurulu Kararı”, *Resmi Gazete*, 8 Kasım 1979, S.16803.

bir referandum değeri taşıyan 14 Ekim seçimlerinin, cinayetler, yokluğu ve küstahlığı protesto ettiğini... Parlamentomuza, milli bir talimat vererek yeni iktidar, yeni ümit, yeni kalkınma ve yükselme ufukları açacağını bugün inşallah göreceğiz” değerlendirmişti²⁰⁹¹. Seçimlere referandum niteliği yükleyen gazeteci Ecevit hükümetinin istifasını beklemekteydi. Bununla birlikte gazetede yayınlanan “Bambaşka Bir Seçim”, “Devam Değil Tamam” gibi köşe yazılarıyla da seçim sonuçları AP adına başarı olarak nitelendirilen yazılardandı²⁰⁹².

Milliyet gazetesi seçim sonuçlarını bildiren “AP:5-CHP:0” manşetine yer vermişti. Manşeti açıklayan üst başlıkta “Milletvekili seçimlerinde AP’nin dediği oldu” cümlesine yer veren gazete haber başlığını seçim sonuçlarıyla birlikte Süleyman Demirel’in söyleminden üretmişti. Manşetin hemen altında Demirel’in mutlu olduğu bir fotoğrafa ve senato seçim sonuçları tablosuna yer verilerek retorik güçlendirilmişti²⁰⁹³.

Milliyet’te seçim sonuçlarını değerlendiren Çetin Altan Ecevit’in seçimi kaybetme sebeplerini; başta CHP-MSP iktidarı döneminde beklenmedik bir anda istifa etmesi, CHP örgütü ile mesafeli ilişki geliştirmesi, asayiş düzeltme konusunda yetersiz kalması, halka ağır ekonomik şartlara maruz bırakması şeklinde açıklamıştı. Ecevit’in izlediği stratejiyi “ve maalesef tam on beş yıllık yoğun bir birikim, bir ara seçimlerinde harman sonu samanı gibi havaya savrulmuştur” sözleriyle yorumlamıştı. CHP’nin uğradığı yenilgide “küsün” vatandaşın da payının büyük olduğunu belirten Çetin Altan, AP için yaptığı değerlendirmede şunları ifade etmekteydi; “Sorun Türkiye’yi gerçekten iyi tanımaktır. Şimdilik Sayın Demirel en iyi kendisinin tanıdığını kanıtladı. Daha ötelerde düşünmek nasıl insanlık borcu, eleştirmek nasıl meslek borcu ise kutlamak da centilmenlik borcudur”²⁰⁹⁴. Bülent Ecevit’in siyasi hayatı boyunca çabaladığı emeğinin bir takım yanlış strateji sonucunda tükendiğini belirten Çetin Altan CHP’nin bu önemli kaybının bir ara seçimde olmasına dikkat çekmişti. Genel

²⁰⁹¹ Ahmet Kabaklı, “Karamsarlık ve Ümit”, **Tercüman**, 14 Ekim 1979.

²⁰⁹² Güneri Cıvaoğlu, “Devam Değil Tamam”, **Tercüman**, 14 Ekim 1979. Ergun Göze, “Bambaşka Bir Seçim”, **Tercüman**, 1 Ekim 1979.

²⁰⁹³ **Milliyet**, 1 Ekim 1979.

²⁰⁹⁴ Çetin Altan, “Seçim Sonuçlarına Bakarken”, **Milliyet**, 16 Ekim 1979.

anlamda seçimin kazanan ve kaybedenin değerlendirildiği yazıda Süleyman Demirel'in seçimleri kazanması da tebrik edilmiştir. Bu bağlamda *Milliyet* her zamanki gibi ortada/ılımlı/makul bir yayın politikasıyla seçim sonuçlarını değerlendirmişti.

Cumhuriyet seçim sonuçlarını “*Muhalefet Millet Meclisinde çoğunluğu sağladı*” manşetiyle yer vermişti. Manşetten sonra büyük puntolarla yer verilen bir diğer bilgi senato seçimlerine ilişkin verilerdi. Gazetenin ana sayfasında milletvekilliği sonuçlarına yer vermediği görülmektedir. Bu bağlamda CHP'nin büyük kayıp yaşadığı seçim sonuçlarına yer vermemesiyle enformasyon eksilimine gidilmişti. Yan yana yer alan iki haberde CHP Genel Yönetim Kurulu'nun hükümetin durumunu görüşmek üzere toplanacağı ve Demirel'in hükümetin istifasına yönelik söylemleri aktarılmıştı. İki haber birlikte değerlendirildiğinde CHP yönetim kadrosunun, hükümetin istifa kararını almak için toplanacağı algısı doğmaktadır. Uğur Mumcu'nun seçim sonuçlarına yönelik yorumu ise şu şekildedir²⁰⁹⁵:

“Seçim yapılmış, sonuçlar alınmış, ak koyun, kara koyun belli olmuştur. AP umulanın da üzerinde bir başarı sağlamış: CHP ise kesin bir yenilgiye uğramıştır. Sonuç budur. Bu sonucun gerek parlamentoda gerek CHP içinde yeni dalgalanmalara yol açması sürpriz sayılmamalıdır. Çünkü yeni siyasal dengelerin yeni bunalımlara ve çözümlere kapılar açması kaçınılmazdır... Seçimden başarı ile çıkan AP Genel Başkanı Demirel'in bundan sonraki hedefi, yeni bir MC kurmaktan çok her türlü siyasal olanağı zorlayarak bir erken seçime gitmektir”.

Seçim sonuçlarının kazananı ve kaybedeniyle değerlendirildiği yazıda CHP'nin seçimi kaybetmesinin parti içinde yeni gelişmelere neden olacağı belirtilmişti. Öte yandan seçimin kazananı olarak AP'nin olumlu havadan yararlanarak erken seçime gitmek isteyeceği düşüncesi paylaşılmıştı.

Ağır ekonomik koşullar ve şiddet olaylarının gölgesinde geçen Ecevit hükümeti döneminde Başbakan Ecevit, ekonomik anlamda silah ambargosunu kaldırmak, Cumhuriyet tarihinin 5. Büyük devalüasyonunu gerçekleştirmek gibi bir takım radikal kararlara imza atmıştı. Ağır ekonomik koşulların yanında 1980'e giden süreçte hızla tırmanan şiddet olaylarını demokratik yollarla çözmek istese de yaşanan

---

²⁰⁹⁵ Uğur Mumcu, “Olasılıklar”, *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1979.

Kahramanmaraş olaylarından sonra sıkıyönetim ilanına mecbur kalmıştı. Hükümetin şiddet karşısında sıkıyönetime olan mesafeli tutumu başta muhalefet partileri olmak üzere, hükümet ve CHP'nin kendi içerisinde de eleştirileri beraberinde getirmişti. Ecevit'in başta Güneş Motel'de ikna ettiği AP'den ayrılan bağımsızların desteğiyle kurduğu hükümet, kendi içerisinde de anlaşmazlıklar yaşamıştı. Öte yandan hükümetteki ilk kopmaların bağımsızlardan olması beklenirken CHP'nin kendi içinden gelmişti. Nitekim kendi içerisinde farklı dinamikler barındıran Ecevit hükümeti, sağ partilerin sert muhalefeti karşısında farklı refleksler geliştirerek Meclis aritmetiğinde çoğunluğu kaybetmiş olsa da 14 Ekim seçimlerine kadar gelebilmişti. Ancak seçimlerde özellikle milletvekili ara seçimlerindeki 5 koltuğun hepsini AP'ye kaptırması sonucunda toplanan CHP Yönetim Kurulu, Ecevit hükümetinin durumunu görüşmüş ve hükümetten çekilme kararı almıştı. Karar sonrasında Başbakan Bülent Ecevit 16 Ekim günü hükümetinin istifasını Cumhurbaşkanına sunmuştur²⁰⁹⁶. *Tercüman*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* hükümetin istifa haberini manşetlerinden duyurmuşlardı. *Tercüman*, Ecevit'in istifa kararı ile ilgili şu sözlerle yer vermişti: “*Bu millet, “ya devlet başa, ya kuzgun leşe!” diye başlattığı, hürriyetçi demokratik mücadelesinde, Ecevit-CHP iktidarının anarşiye, bölücülüğe, komünizme vuramadığı öldürücü darbeyi bu seçimde indirmiş, yeni bir destan yaratmıştır. Milletın siyasi seviyesine ulaşmak, birinci görevimiz olmalıdır*”²⁰⁹⁷. Başka bir köşe yazısında; “*Bu bir Ak Devrim'dir. 14 Ekim bir şey değiştirmeyecek diyenler sandıktan çıkan mesajlara bakarak kendilerine çeki düzen vermelidir*” cümlesiyle AP'nin seçim başarısını değerlendirmişti²⁰⁹⁸. Bununla birlikte gazetede Ecevit hükümetinin istifasından sonra kurulacak yeni hükümet için AP'nin geleceğini anlatan “*Devlet Sahnesi*” adlı karikatürde sahnede kırat resmine yer vermişti²⁰⁹⁹.

Milliyet'in değerlendirmesi ise şu şekildeydi; “*Bir genel seçimde tek başına iktidar olabilecek kadar güçlü duruma gelen AP liderinin çağrısına uyarak, istifasını*

²⁰⁹⁶ Rıdvan Akın, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 404.; Cüneyt Arcayürek, *Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985, s.374.

²⁰⁹⁷ “Devlete ve Millete Zeval Yoktur”, *Tercüman*, 17 Ekim 1979.

²⁰⁹⁸ Rauf Tamer, “Ak Devrim”, *Tercüman*, 17 Ekim 1979.

²⁰⁹⁹ *Tercüman*, 18 Ekim 1979.

Cumhurbaşkanı'na sunan Başbakan Ecevit, bir dönemi geride bırakmaktadır. Bu, AP kökenli bağımsızlarla yapılan siyasi koalisyonun sonu ve yepyeni siyasal iktidar arayışlarının da başlangıç noktasıdır”²¹⁰⁰. Milliyet, Ecevit'in istifasını ele aldığı metinde AP'nin seçim başarısını ön plana çıkarmış hatta AP'nin tek başına iktidar olabilecek kadar güçlendiğine dikkat çekmişti. Ecevit hükümetindeki AP'li bağımsızlardan memnun olmadığını hissettiren gazetenin özellikle de Ecevit'in istifasını Demirel'in çağrısına bağlamış olması ise dikkat çekicidir.

Cumhuriyet yazarlarından İlhan Selçuk 1977 seçimlerine oranla CHP'nin yaklaşık yüzde 10 oy kaybettiğini belirttiği yazısında istifa eden Ecevit hükümeti ile ilgili şunları ifade etmişti:

“Seçim terazisi böylesin sağa yatınca, hükümetin çekilmekten başka çaresi kalmadı.. Hem İsa'ya hem Musa'ya yaranmak isteyen Ecevit yönetimi, bu ikircikli tutumun cezasını çekti... Ben bu hükümetin yaşamasını çok isterdim. Çünkü parlamentonun ve Türkiye'nin siyasal dengeleri içinde daha demokratik nitelikte hükümet oluşamazdı ve devlet kadrolarında örgütlü faşizmin ayıklanmasıyla, terör odaklarının kurutulmasında hükümetin büyük katkısı yadsınamazdı”²¹⁰¹.

14 Ekim seçimlerinden yenik çıkan Ecevit hükümetinin istifasından sonra CHP tarafından parti içi muhalefet sebebiyle 8. Olağanüstü Kurultay kararı alınmıştı. Kurultayda kaybedilen seçim sonuçlarının değerlendirmesi yapılırken, seçimlerden sonra istifa eden Genel Yönetim Kurulu yerine seçim yapılmıştı. Deniz Baykal ve Ali Topuz etrafındaki parti içi muhalefet grupları Bülent Ecevit'e karşı birlikte hareket etmişlerdi. Ancak Bülent Ecevit'in “*ya ben ya hizipçiler*” çıkışı, 1341 evet, 20 red oyu ile O'nu yeniden CHP Genel Başkanı seçilmesini sağlamıştı²¹⁰². Kurultay Cumhuriyet'te, “*CHP'de özeleştirisi bugün başlıyor*”, “*Ecevit: Partiye asıl iç muhalefet zarar verdi*” gibi başlıklarla ön plana çıkarılmıştı. Tercüman Ecevit'in yeniden genel başkan seçilmesini “*eski hamam eski tas*” deyiimiyle yorumlarken, Kurultayın ardından CHP'deki huzursuzluğun devam edeceğine dikkat çekmişti. Milliyet de

²¹⁰⁰ “Demirel, Açık Bir Tavra Çağrılıyor”, **Milliyet**, 17 Ekim 1979.

²¹⁰¹ İlhan Selçuk, “Yapılacak İlk İş”, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1979.

²¹⁰² Ali Topuz, **Düzeni Değiştirmek 1972-1980**, Doğan Kitap, 2011,s471.

Kurultayla ilgili haber akışını, “*CHP’de hesaplaşama bugün başlıyor*”, “*Ecevit, yan ben ya hizipler*”, *Ecevit’e Evet*” gibi başlıklarla ana sayfasına taşımıştı. *Milliyet*, Kurultay değerlendirmesini Ecevit üzerinden yapmıştı. CHP içindeki parti içi muhalefetin seçim sonuçlarını Ecevit’e yıkmak isteğinde olduğunu ortaya koyan gazete, tarihi bir olay olarak aktardığı Kurultay’daki Ecevit’in “*ya ben ya hizipçiler*” çıkışını Ecevit’in başarısı, parti içi muhalefetin ise kaybedişi olarak yorumlamıştı²¹⁰³.

3. VI. Demirel Azınlık Hükümeti

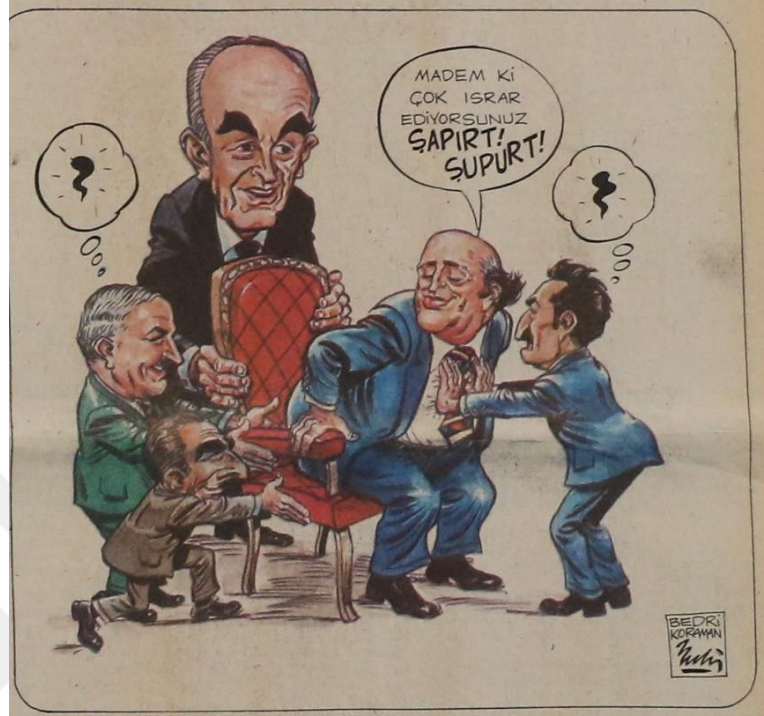
Bülent Ecevit’in istifasından sonra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, dönemin önde gelen iki siyasi karakteri Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit ile 19 Ekim günü görüşmüştü²¹⁰⁴. Bülent Ecevit’in yeni hükümet kurma konusunda olumsuz yanıt vermesinden sonra Cumhurbaşkanı, 24 Ekim günü Süleyman Demirel’i hükümeti kurmakla görevlendirdi²¹⁰⁵. *Milliyet*, Demirel’e hükümet kurma yetkisinin verilmesini bir karikatürle değerlendirmişti. Yer verilen karikatürde MSP, CGP, MHP ve CHP liderlerinin AP lideri Demirel’i kırmızı bir makam koltuğuna hep birlikte oturtmaya çalıştıkları şeklindedir. *Cumhuriyet*’te de Bülent Ecevit’in zorluklarla taşıdığı bir koltuğu 1981 tabelasının hemen yanında bekleyen Süleyman Demirel’e taşıması resmedilmiştir²¹⁰⁶.

²¹⁰³ **Tercüman**, 5 Kasım 1979; **Tercüman**, 6 Kasım 1979; **Tercüman**, 7 Kasım 1979; **Milliyet**, 5 Kasım 1979; **Milliyet**, 6 Kasım 1979; **Milliyet**, 7 Kasım 1979; **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1979; **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1979; **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1979.

²¹⁰⁴ **Tercüman**, 19 Ekim 1979; **Milliyet**, 19 Ekim 1979; **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1979.

²¹⁰⁵ **Milliyet**, 25 Ekim 1979.

²¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1979; **Milliyet**, 25 Ekim 1979.

Milliyet, 25 Ekim 1979.

Görevi alan Süleyman Demirel siyasi parti liderleriyle hükümeti kurma görüşmelerini tamamladıktan sonra MSP'nin ve MHP'nin dışarıdan desteklediği Türkiye'nin ilk azınlık hükümetini kurmuştur²¹⁰⁷.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından onaylanan Türkiye'nin 43. Bakanlar Kurulu listesi şu şekildedir:

Başbakan	Süleyman DEMİREL
Devlet Bakanı	Ekrem CEYHUN
Devlet Bakanı	Orhan EREN
Devlet Bakanı	Metin MUSAOĞLU
Devlet Bakanı	Ahmet KARAHAN
Devlet Bakanı	Muhammet KELLECI
Devlet Bakanı	Köksal TOPTAN
Adalet Bakanı	Ömer UCUZAL
Milli Savunma Bakanı	A.İhsan BİRİNCİOĞLU
İçişleri Bakanı	Mustafa GÜLCÜGİL
Dışişleri Bakanı	Hayrettin ERKMEN

²¹⁰⁷ Tuncer, a.g.e., s.301.; Akşin, Kısa..., s.272.; Arcayürek, Koşar Adım ..., s.71.

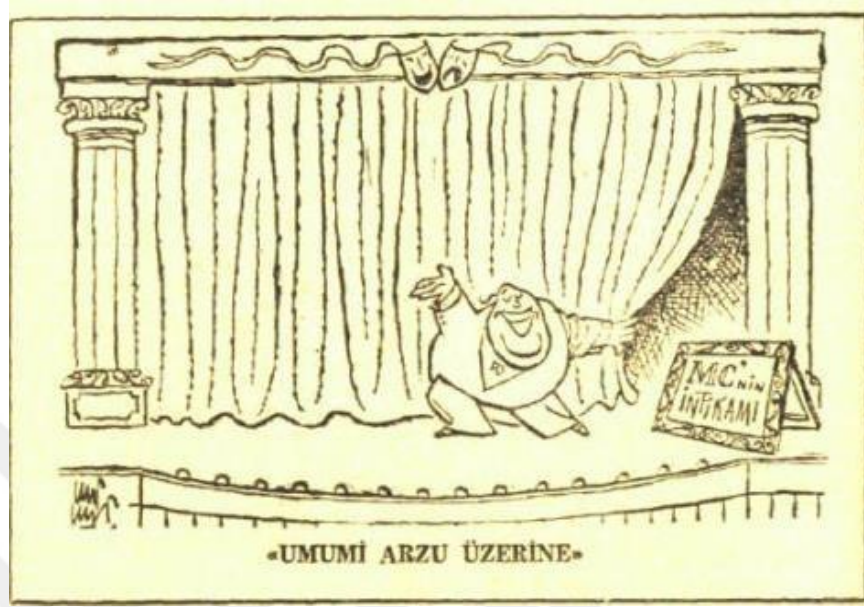
Maliye Bakanı	İsmet SEZGIN
Milli Eğitim Bakanı	Orhan Cemal FERSOY
Bayındırlık Bakanı	Selahattin KILIÇ
Ticaret Bakanı	Halil BAŞOL
Sağlık-Sosyal Yardım Bakanı	Münif İSLAMOĞLU
Gümrük ve Tekel Bakanı	Ahmet ÇAKMAK
Gıda-Tarım-Hayvancılık Bakanı	Cemal KÜLAHLI
Ulaştırma Bakanı	Hüseyin ÖZALP
Çalışma Bakanı	H. Cavit ERDEMİR
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Nuri BAYAR
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Esat KIRATLIOĞLU
Turizm ve Tanıtma Bakanı	Barlas KÜNTAY
İmar ve İskân Bakanı	Turgut TOKER
Köy İşleri Bakanı	Ahmet KARAYIĞIT
Orman Bakanı	Hasan EKINCI
Gençlik ve Spor Bakanı	Talat ASAL
Sosyal Güvenlik Bakanı	Sümer ORAL
Kültür Bakanı	Tevfik KORALTAN
Kaynak: Resmi Gazete, 25 Ekim 1979, S.16795.	

Tablo 18: VI. Demirel Azınlık Hükümetinin Bakanlar Kurulu Listesi

Hükümetin kuruşu *Tercüman*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet*'in manşetinde yer bulmuştu²¹⁰⁸. *Cumhuriyet*'te manşetten daha dikkat çeken ise “*Umumi Arzu Üzerine*” yazılı Demirel'in tiyatro sahnesine çıktığı bir karikatüre yer verilmesidir. Karikatürde aynı zamanda tiyatronun konusu olarak nitelendirilen “*MC'nin İntikamı*” tabelası bulunmaktadır²¹⁰⁹.

²¹⁰⁸ *Tercüman*, 13 Kasım 1979; *Milliyet*, 13 Kasım 1979; *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1979.

²¹⁰⁹ *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1979.

Cumhuriyet, 13 Kasım 1979.

Milliyet'in Süleyman Demirel'in azınlık hükümeti kurduğunun bilinciyle ılımlı bir kabine oluşturduğuna yönelik değerlendirmesi şöyleydi:

“Başbakan olarak Demirel'in ilan ettiği yeni kabinenin en büyük özelliği, kendisine, “yeni bir MC” dedirtmemek için gösterdiği özendir: Kabinede ne 12 Mart'ı izleyen karanlık 1971 Rejiminin unutulmaz aktörlerine yer verilmiştir ve ne de AP'nin aşırılarına... Demirel, özellikle “anahtar” nitelikteki bütün siyasal postları, kişilikleri ya da daha önceki deneyimleriyle “ılımlı” not alan bakanlarla doldurmayı seçmiştir. Tartışılabilir birkaç ad dışta tutulursa, kabine, Çankaya kadar özellikle CHP'nin de onayına sunulmuşa benzemektedir. Geline nokta, fazla şaşırtıcı sayılmamalıdır. “azınlık hükümeti” denilen kurum, zaten bu tür bir yapıyı gerektirmektedir. Demirel'in açıkça gördüğü gibi, Adalet Partisi halk yığınlarından en büyük oyu almış bulunmakla birlikte, var olan parlamento aritmetiği içinde herhangi bir çoğunluğu temsil etmemektedir. Demirel'in özlemi, herhalde, belli bir süre sonunda bu aritmetiği aşmak ve onun yerine, ilk genel seçimde, gerçek bir AP çoğunluğu yaratmaktır.”²¹¹⁰

AP hükümetinin yanında yer alan Tercüman yazılarında Demirel azınlık hükümeti hakkında olumlu haber üretimine yer vermişti. Azınlık hükümetini; *“Belli ki Demirel, bakanların adlarını tespit ederken, yeni hükümetle doğan umut havasını sürdürmek istemiş ve listeye birçok denenmemiş isim almıştır. Böylece “eski hamam,*

²¹¹⁰ “İlmlı Başlangıç”, **Milliyet**, 13 Kasım 1979.

eski tas” gibi bir hükümde, ilk anda kendini kurtarmıştır” şeklinde yorumlamıştı²¹¹¹. AP’nin seçimlerdeki olumlu havasını sürdürmek isteyen Demirel’in bakan seçimlerini özenle seçtiği belirtilirken, hükümet işlerliğinde olumsuz bir durum olan azınlık hükümeti modeli olumlu bir şekilde yansıtılmıştı.

Tercüman’ın aynı zamanda genel yayın yönetmeni Güneri Cıvaoğlu Demirel hükümetindeki bakan seçimlerini erken seçim stratejisi olarak değerlendirmişti:

“14 Ekim’de sağlanan oy patlamasının bir erken seçimle “tek başına AP iktidarına dönüştürülmesi” için şu dört-beş ay içinde hiçbir politik gaf yapılmaması, dahası, iktidar döneminde sergilenebilecek küçük küçük başarılarla, olumlu puanların arttırılması gerekir. O yüzdendir ki, AP lideri Demirel’in bu hükümette hiçbir şeyi şansa ya da yan katkılara bırakmaması, direksiyonu hep elinde tutması gerekir. Seçtiği kadro da bu espri doğrultusundadır.”²¹¹².

Kabinedeki isimleri farklı bir açıdan değerlendiren Uğur Mumcu ise *“Bakanlar Kurulu açıklanınca, ben kendi hesabıma bazı AP’lilerin haklarının yendiği sonucuna vardım... Kıta marş, uygun adım, rap, rap, rap, esas duruş rahat”* yorumuna yer vermişti²¹¹³. AP’nin tanınan isimlerine yer verilmemiş olmasına değinmiş AP’lilerin adeta asker gibi Demirel’den emir aldıklarını ön plana çıkarmıştı.

Demirel Azınlık hükümetinin açıklanmasından kısa süre sonra hükümet programı 19 Kasım günü her iki mecliste de okunmuştur. Türkiye’nin huzur, güven arayan bir ülke olduğunu belirten Başbakan Süleyman Demirel, enflasyonun ekonomik hayatı felce uğratacak bir noktaya geldiğini belirtmişti. *“anarşi, terör, bölücülük, yıkıcılık enflasyon milli meselelerdir”* diyen Demirel, bu sorunların halledilmesinde devlete ve hükümete yardımcı olunmasını istemişti. Can ve mal güvenliğinin sağlanacağını, DGM Kanunun çıkarılacağını, ceza ve usul kanunlarının özellikle toplu suç fikrini önleyecek şekilde değiştirileceğini, Sendika ve Dernekler kanunlarında değişiklikler yapılacağını, Emniyet Teşkilatı Kanunu’nda polisin eğitim, disiplin ve moral yönünden güçlendirilmesini sağlayacak değişikliklere gidileceğini açıklamıştı. Hazırlanacak 1980 yılı mali bütçesinin enflasyonla ve işsizlikle mücadele

²¹¹¹ Nazlı Ilıcak, “Yeni Hükümet”, *Tercüman*, 13 Kasım 1979.

²¹¹² Güneri Cıvaoğlu, “AP Hükümeti Anatomisi”, *Tercüman*, 13 Kasım 1979.

²¹¹³ Uğur Mumcu, “Hakları Yendi”, *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1979.

eden bir bütçe olarak hazırlanacağı, enflasyonla mücadelede arz-talep dengesinin sağlanacağı, üretimi arttırıcı tedbirlerin alınacağı belirtilmişti. Yarım kalan Ankara-İstanbul hızlı demir yolu hattının, Yeşilköy, Kars, Dalaman, İzmir gibi hava alanlarının tamamlanacağı, limanların kapasitelerinin arttırılacağı vaat edilmişti. Tarımın ıslah edileceğini belirten Başbakan, Köy Kanunu hazırlanacağını, esnaf ve sanatkârlara önemli kolaylıklar getirileceğini açıklamıştı. 65 yaşını doldurmuş yardım talep eden bütün yaşlılara, hiçbir geliri olmayan dul ve çocuklu kadınlara maaş bağlanacağı belirtilmişti. Dış politikada Kıbrıs meselesinde iki bölge, iki toplumlu federasyon çözümünü tek adil çözüm yolu olarak gören hükümet, Yunanistan ile Türkiye arasında çözüm bekleyen konuları önemseyeceğini ifade etmişti²¹¹⁴.

Cumhuriyet gazetesinin hükümet programına ilişkin yorumu şu şekildedir:

“Hükümet programı, olaylara sağcı açıdan yaklaşan, dertleri birer birer sayarak hepsine çare bulacağını vadeden, ama hastalığı nasıl ve hangi ilaçlarla iyileştireceğini söyleyemeyen bir belgedir. Ekonomik alanda doktor hastaya ilaçsız bir reçete kâğıdı sunmaktadır. İç güvenlik konusunda programlaşan faşizan önlemlerin ise 1980’ler Türkiye’sinde nasıl yasalaşacağını ve nasıl uygulanacağı bir soru işaretidir. Böyle bir girişim, ekonomik bunalım içinde çırpınan ülkeyi demokrasi savaşımının anaforuna büsbütün sürükleyecektir. Çünkü fikir özgürlüklerini genişleterek terörle savaşımın cephesini daraltmak stratejisi yerine özgürlükleri kısıtlayarak terör cephesinin ekmeğine yağ sürmek akıllıca bir tutum sayılmaz”²¹¹⁵.

Hükümet programının gerçekçi olmadığını ele alan gazete, programa yönelik eleştirilerini programın sağcı bir bakış açısıyla hazırlanması üzerinden gerçekleştirmişti. Çıkarılması öngörülen kısıtlayıcı maddelerin ülke sorunlarının çözümünde başarı getirmeyeceği görüşündeydi. Programda yer alan antidemokratik maddelerin demokratik anayasa düzenine aykırı olduğu savunulmuştu.

Milliyet gazetesinin Demirel hükümetinin azınlık programına yönelik yorumu şu şekildedir:

“Türkiye’de hükümet programları bir “siyasal antoloji”ye dönüşmüşlerdir. Her hükümet, daha önceki programlarda yer almış ama uygulanamamış ne kadar ilginç öneri varsa, onları yeniden alt alta sıralamayı, ilk görev saymaktadır. Onların arasında da bu kez iktidara yeni gelen partinin,

²¹¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dön: 5, C.13, Bir:6, (19 Kasım 1979), ss.85-96; TBMM CSTD, C.46, Bir:5, Top:19, (19 Kasım 1979), ss.81-93.

²¹¹⁵ “İlaçsız Reçete”, Cumhuriyet, 20 Kasım 1979.

kendince “çok zorunlu” bulduğu ilkeler serpiştiriliyor... Devlet Güvenlik Mahkemesi tasarısını, bir daha hortlatmanın acaba kime, nasıl bir yararı dokunabilecektir? Cumhuriyetin koskoca yarı yüzyılını zaten sonu gelmeyen olağanüstü rejim koşulları içinde geçirmiş bir ülkede bugün de en gerekli olan şey, yeni bir olağanüstü durumlara yasası mıdır?” Bunların yerine vatandaşın asgari ücretin vergi dilimi dışında tutulması ve askerlik süresinin 12 aya indirilmesini beklediğini belirtmektedir. “İlk 100 gün’ü içinde gündemindeki ilginç iki önerisini gerçekleştirmesi bile, Demirel hükümetinin uzun yıllar unutulmamasını sağlayacaktır”²¹¹⁶.

Hükümet programının yüzeysel olduğunu belirten *Milliyet*, kısıtlayıcı maddeler üzerinden programa eleştiri getirmişti. Özellikle Devlet Güvenlik Mahkemeleri tasarısı üzerinden eleştirilerini yaparak sona ermiş bir durumun yeniden gündeme getirilmesine karşı çıkmıştı. DGM’ler yerine halkın önemli kesimini memnun edecek asgari geçim indiriminde düzenleme, askerlik süresinin kısaltılması gibi çalışmaların yapılması gerektiğini önerirken bu önerisiyle programın toplumun ihtiyaçlarını yansıtmadığını ifade etmişti.

Tercüman yazarlarından Nazlı Ilıcak, hükümet programında DGM’lerin kurulması, Sendika ve Dernekler Kanunu’nda yapılacak değişiklikler, Olağanüstü Haller Yasası’nın çıkarılması gibi bazı maddeleri “sivri” bulduğunu açıklamamıştı. Ancak bu maddeleri; “*Hürriyetlerin suiistimal edildiği noktada, otorite ve hürriyet arasındaki denge yeniden kurulana kadar bu gibi tedbirlerin alınması zaruridir*” sözleriyle savunmuştu²¹¹⁷. Kısıtlayıcı maddelerinin değiştirilmesini özgürlüklerin suiistimal edilmesine gerekçe sunan Ilıcak, otorite ve özgürlükler arasında denge olmadığı iddiasıyla söz konusu maddeleri AP adına savunmuştu.

Programın Meclislerde görüşmelerinin tamamlanmasının ardından geçilen oylamada Süleyman Demirel Azınlık Hükümeti, 438 milletvekilinin katıldığı oylamada, 229 üye güven 208 üyeninse güvensizlik oyu vermesi ile güvenoyu almış ve iş başına geçmişti²¹¹⁸.

²¹¹⁶ “Ya Halka Sorsak?”, **Milliyet**, 20 Kasım 1979.

²¹¹⁷ Nazlı Ilıcak, “Hükümet Programı”, **Tercüman**, 20 Kasım 1979.

²¹¹⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön: 5, C.13, Bir:8, (25 Kasım 1979), s.127.

3.1.Demirel Azınlık Hükümeti Dönemindeki Şiddet Olaylarının Basına Yansıması

14 Ekim seçimlerinden sonra iktidarın değişmesi şiddet olaylarının hızında değişiklik yaratmamıştı. Demirel hükümetinin programının Meclislerde okunduğu 19 Kasım 1979 günü gazeteci İlhan Darendelioğlu, İstanbul’da arabasına bindiği sırada uğradığı suikast sonucunda hayatını kaybetmişti²¹¹⁹. *Tercüman* olayı “*Darendelioğlu öldürüldü*” başlığıyla duyururken, haber girişlerinde verilen spotlarla Darendelioğlu’nun “*Milliyetçi*” kimliğine vurgulamakta ve tematik olarak cinayetin komünist militanlar tarafından işlendiğini ön plana çıkarmaktaydı. *Tercüman* Darendelioğlu’nun öldürülmesinden bir gün sonra yayınladığı haberde ise İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dekan Yardımcısı Ümit Doğanay’ın Etiler’deki evinin önünde biri kız 4 militan tarafından yaylım ateşine tutularak öldürüldüğü haberine yer vermişti²¹²⁰.

Milliyet Darendelioğlu cinayetini “*MHP’li yazar Darendelioğlu Öldürüldü*” başlığıyla aktarmış, *Tercüman*’ın aksine suçluların kimliğinin belirsiz olduğunu bildirmişti. Prof. Ümit Doğanay’ın öldürülmesi haberini *Cumhuriyet* ve *Tercüman*’a göre daha geniş bir alanda yer veren *Milliyet*’in karikatüristi Bedri Koraman tarafından çizilen bir karikatürle cinayetlerin “*Bir Bizden Bir Onlardan*” teması üzerinden şekillendiği anlatılmıştı²¹²¹. “*Bir Sizden Bir Bizden*” temasını köşe yazısıyla da sürdüren *Milliyet* durumu şu şekilde değerlendirmişti: “*Bir başka grup, bu kez, işi antikomünizmden ibaret MHP’li yazara, İlhan Darendelioğlu’yla yönelecek ve O’nu, bir başka kuytuda delik deşik edecek. Sonra, bir başkası da, ertesi sabah, yılların aydınlık ve ı ışık saçmış öğretim üyesi Prof. Ümit Doğanay’ı gerçek kimliğini bile doğru dürüst tanımaksızın, kanlı silahıyla yokluğun dünyasına gönderecek*”²¹²².

Cumhuriyet Darendelioğlu’nun gazeteci ve MHP İl Yönetim Kurulu üyesi kimliği ön plana çıkarılmıştı. İlhan Darendelioğlu cinayetini manşet olarak

²¹¹⁹ Selim Yıldız, “İlhan (Egemen) Darendelioğlu ve Siyasi Mücadelesi”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Tokat, 2013,s.42.

²¹²⁰ **Tercüman**, 20 Kasım 1979; **Tercüman**, 21 Kasım 1979.

²¹²¹ **Milliyet**, 20-21 Kasım 1979; **Milliyet**, 21 Kasım 1979.

²¹²² “Alacakaranlığın Kör Baykuşları” **Milliyet**, 21 Kasım 1979.

vermemişse de Prof. Ümit Doğanay'ın öldürülmesini manşet olarak aktarmıştı. Bu durum da gazetenin yayın siyasetini anlamamız bağlamında ipucu vermektedir²¹²³.

Son suikastlerle ilgili Ahmet Kabaklı'nın yorumu; *“Sağ sol, parti marti düşünülmemeli artık, bu ülkede huzur ve nizamla yaşamak isteyen, çoluk çocuğunu büyütmek isteyen her fert, her zümre, cemiyet, topluluk, parti bir araya gelmeli... Türkiye'nin hiçbir meselesi bu kadar acil, bu kadar lüzumlu değildir. Kışlar, soğuklar geçer, açlar doyar, yiyecek giyecek bulunur. Ama eşkıyalığın aldığı canlar, bir daha yerine gelmez. Üst üste ölüm şokları geçiren bu cemiyet, tedavi edilemez ve iflah olamaz”* şeklindeydi²¹²⁴. Birlik vurgusunun yer aldığı metinde şiddet olaylarının acil çözüme kavuşması gerektiğini belirtmişti.

Uğur Mumcu'nun Darendelioğlu ve Ümit Doğanay cinayetlerine yorumu; *“Ülkemiz, sağcısıyla, solcusuyla, bu kan gölünde kulaç ata ata, bir iç savaşın içine sürükleniyor. Ve devler, nice büyüklüğü ile bütün olup bitenleri tören geçidi izlercesine kılı kıpırdamandan ve bir “kapalı tribün seyircisi” gibi aldırmandan göz ucuyla izliyor”* olmuştu²¹²⁵. Türkiye'nin yaşadığı şiddet olaylarıyla adım adım bir iç savaşa sürüklendiğini belirten Mumcu, olaylar karşısında hükümetin duyarsız olduğunu ön plana çıkarmıştı.

Başbakan Süleyman Demirel, İlhan Darendelioğlu ve Prof. Dr. Ümit Doğanay'ın öldürülmesinden sonra tüm siyasi partileri anarşiye karşı iş birliğine davet etmişti²¹²⁶. Ancak şiddet olayları hız kesmeden devam etmekteydi. *Cumhuriyet* ve *Tercüman* 25 Kasım tarihli sayısında yurdun çeşitli yerlerinde sağ sol çatışmasında 10 kişinin hayatını kaybettiğini bildirirken *Milliyet* bu sayıyı 14 olarak vermişti. *Cumhuriyet* izlediği yayın siyasetinde şiddetin ülkeyi sağ-sol mezarlığına dönüştürdüğü temasını işlemişti²¹²⁷. Şiddet olaylarının tırmanışa geçtiği günlerde, Demirel hükümetinin güvenoyu aldığı 25 Kasım'da gazeteler bu kez Abdi İpekçi'nin

²¹²³ *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1979; *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1979.

²¹²⁴ Ahmet Kabaklı, “Ağıt Yılları”, *Tercüman*, 21 Kasım 1979.

²¹²⁵ Uğur Mumcu, “Kan Gölü”, *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1979.

²¹²⁶ *Tercüman*, 24 Kasım 1979.

²¹²⁷ *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1979; *Tercüman*, 25 Kasım 1979; *Milliyet*, 25 Kasım 1979.

katili Mehmet Ali Ağca'nın tutuklu bulunduğu Maltepe Askeri Cezaevi'nden kaçtığı bilgisi kamuoyuna duyurmuştu. *Milliyet* bu haber sürmanşetten yayınlamıştı²¹²⁸.

Kayseri'de sol görüşlülerin bulunduğu bir kahvehanenin taranması sonucunda 5 kişinin hayatını kaybetmesiyle başlayan olaylar devam etmiş ve 3 günün sonunda 9 kişi sadece Kayseri'de hayatını kaybetmişti, şehirde ise sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti²¹²⁹. Aralık ayının ilk haftasında gelen bir başka cinayet haberi İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden ve *Cumhuriyet* gazetesinin eski Yönetim Kurulu üyesi Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil silahlı saldırı sonucunda hayatını kaybetmesiydi²¹³⁰. Tütengil'in cenaze töreninde slogan atmak isteyen öğrencilerin güvenlik güçleri tarafından engellenmek istenmesi üzerine çıkan olaylarda *Cumhuriyet*'in haberine göre 12, *Milliyet*'e göre 13, *Tercüman*'a göre 30 kişi yaralanmıştı. *Tercüman* haber üretimini solcu grupların eylemleri üzerinden kurarken, *Cumhuriyet*, “cenazeye katılanların dipçiklendiğini” ön plana çıkarmıştı²¹³¹.

Uğur Mumcu Tütengil'in öldürülmesi üzerine ele aldığı köşe yazısı şu şekildeydi:

*“Kanlı katil çeteleri hedeflerine adım adım ulaşıyorlar. Sağ-sol çatışması değil, ülkücü-devrimci kavgası değil bir başka olay bu! Evet, içinde sağcılık, solculuk var, evet içinde ülkücülük-devrimcilik var. Ama bunların çok ötesinde bir olay bu... Bu ortamda tozdan dumandan geçilmiyor. Bu ortamda neyin, ne olduğu serinkanlı gözlemlerle ortaya konmuyor. Ama toplum, adım adım ölmek ve öldürmek üzerine koşullanıp, bir yıkıntıya, bir depreme doğru sürükleniyor”*²¹³².

Uğur Mumcu yaşanan şiddet olaylarının kaynağı dışarıda olan bir güç tarafından organize edildiği çıkarımında bulunmuştu. Ülkeninse adım adım bir iç savaşa sürüklendiğini ön plana çıkarmıştı.

14 Aralık günü gazetelerin manşetleri 4 Amerikalının öldürüldüğünü bildirmektedir. Hadımköy'deki Çakmak Askeri Üssü'nde görevli olan 4 Amerikalı,

²¹²⁸ *Milliyet*, 26 Kasım 1979; *Tercüman*, 26 Kasım 1979; *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1979.

²¹²⁹ *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1979; *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1979; *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1979.

²¹³⁰ Gökdemir, a.g.e., s.312.

²¹³¹ *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1979; *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1979; *Milliyet*, 8 Aralık 1979, *Milliyet*, 10 Aralık 1979; *Tercüman*, 8 Aralık 1979; *Tercüman*, 10 Aralık 1979.

²¹³² Uğur Mumcu, “Tütengil”, *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1979.

Florya'daki evlerinin önünde biri kız 4 eylemci tarafından öldürülmüştü²¹³³. Devam eden şiddet olaylarında Beşiktaş'ta bir kahvede bomba patlaması sonucu 5 kişi ölmüş 22 kişi de yaralanmıştı. İstanbul'da MHP'li, Eşme'de ise AP'li 1 yönetici öldürülmüştü. Sıkıyönetimin ilan edildiği gün 3 ilde ise 4 kişi hayatını kaybetmişti²¹³⁴. Şiddet olaylarının önlenememesi üzerine 1979 yılının Aralık ayında sıkıyönetimin bir kez daha uzatılmasına karar verilmişti²¹³⁵. Sıkıyönetimin ilanı şiddeti engellemeye yetmemişti. Manisa CHP Merkez İlçe Yönetim Kurulu üyesinin, Antakya'da 1 polisin, Eskişehir, Manisa, İstanbul'da 3 vatandaşın hayatını kaybettiği şiddet haberlerinden bazılarıydı. Yaşanan ölümlü şiddet olaylarının ülke gündeminin en önemli konusu olması üzerine Başbakan Demirel, “*Anarşi hükümet sorunu olmaktan çıktı*” diyerek milleti huzur ve sükûnetin sağlanması konusunda birlik olmaya davet etmişti²¹³⁶. 24 Aralık günü İstanbul'da sağ görüşlü 1 ortaokul öğretmeni öldürülmüştü. Maraş Katliamının yıl dönümü ise olaylı geçmişti. *Milliyet* gazetesi, “*Anarşiyle dolu bir gün yaşandı*” manşetini attığı sayısında Kahramanmaraş olaylarının yıldönümü sebebiyle birçok ilde TÖB-DER'li öğretmenlerle öğrencilerin boykot yaptığını, tüm yurttan 5000'e yakın kişinin gözaltına alındığını bildirmişti. *Tercüman* ise olayları “*Dün yurt'ta kızıl terör estirildi*” manşetiyle duyurmuştu. Gazetenin TÖB-DER boykotunu “*kızıl terör*” algısıyla aktardığı görülmektedir. Aynı gün Ankara'da yaşanan çatışmalarda 3 kişi öldürülmüştü. Sıkıyönetim Komutanlığı ise Kahramanmaraş olaylarına yönelik boykotu gerekçe göstererek TÖB-DER Genel Merkezi'ni kapatma kararı almıştı²¹³⁷.

26 Aralık tarihli gazeteler bu kez de Tunceli Savcısı Mehmet Gürün'ün gece evinde saldırganlar tarafından öldürüldüğünü yazmıştı. *Cumhuriyet* bu haberi manşetten verirken Ankara'da MHP Çankaya İlçe Başkanı, İstanbul'da 1 öğretmenle

²¹³³ **Tercüman**, 15 Aralık 1979; **Milliyet**, 15 Aralık 1979.

²¹³⁴ **Tercüman**, 16 Aralık 1979; **Tercüman**, 18 Aralık 1979; **Tercüman**, 20 Aralık 1979; **Milliyet**, 16 Aralık 1979; **Milliyet**, 18 Aralık 1979; **Milliyet**, 20 Aralık 1979.

²¹³⁵ “Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas, Urfa, Adıyaman, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt, Tunceli illerinde ilan edilmiş bulunan Sıkıyönetimin Süresinin Uzatılmasına İlişkin”, Karar No: 584, **Resmî Gazete**, 20 Aralık 1979, S.16845.

²¹³⁶ **Milliyet**, 21 Aralık 1979; **Milliyet**, 22 Aralık 1979.

²¹³⁷ **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1979; **Milliyet**, 25 Aralık 1979; **Tercüman**, 25 Aralık 1979.

bakkalın silahlı saldırıcı sonucunda hayatını kaybettikleri gazetede yer alan diğer şiddet haberleriydi²¹³⁸. *Milliyet*'in manşeti “*Tunceli Savcısı ve MHP Çankaya İlçe Başkanı Öldürüldü*” başlığından oluşmaktaydı. Haber girişinde ise “*Anarşi dün de çeşitli illerde 6 kurban aldı*” bilgileri yer almaktaydı²¹³⁹. *Tercüman* “*MHP Çankaya İlçe Başkanı Öldürüldü*” şeklinde büyükçe bir başlığa yer vermişti. Başlığın hemen üzerinde daha cılız bir başlıkla Tunceli Savcısının öldürüldüğü bilgisi paylaşılmıştı. İki haberin kıyaslaması yapıldığında ülkücü/partilinin öldürülmesi haberi, devlet bürokrasisinde yer alan bir savcının öldürülmesi haberinin önüne geçmişti. *Tercüman* bir başka haberinde ise MHP'ye yönelik şiddet eylemlerinin arttığını ön plana çıkarmıştı²¹⁴⁰ 26 Aralık tarihli üç gazetenin savcı ve MHP'li yönetici üzerinden ürettikleri haber söylemleri aynı zamanda açıkça gazetelerin yayın siyasetini de ortaya koymaktadır.

1979 yılının son günlerindeki şiddet haberleri arasında, Ankara Ülkücü İşçiler Derneği Başkanı ve 1 MHP'li, Malatya'da Petrol-İş Şube Başkanı, Giresun'da 1 polis, Erzurum ve Bursa'da 2 işçinin öldürüldüğü yer almaktaydı²¹⁴¹. *Milliyet* “*Öldürülmek istenenlerin listesini polis buldu*” manşetiyle paylaştığı haberin içeriğinde Ülkücü Gençler Derneği'nin(ÜGD) öldürmeyi planladığı kişilerin listesinin polis tarafından ele geçirildiğini bildiriyordu. Ele geçen listede; Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Aziz Nesin, Etiler Karakolunda görevli olan polisler, İ. Ü Rektörü Haluk Alp gibi isimler bulunmaktaydı²¹⁴².

Yılın son günlerinde hükümet adına açıklama yapan Demirel ise “*Eşkıyanın beli mutlaka kırılacaktır. Oluk oluk kan akarken, dünyanın hiçbir memleketinde meclis, anarşi kanunlarına karşı çıkamaz. Çareyi beğenmeyenler çare söylesinler*” diyerek şiddetin önlenmesine yönelik sert tedbirler alınacağını açıklamıştı. Başbakanın açıklamalarına rağmen 1979 yılının son aylarında şiddetin olağanüstü tırmanışa

²¹³⁸ *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1979.

²¹³⁹ *Milliyet*, 26 Aralık 1979. Bkz. **EK-4**.

²¹⁴⁰ *Tercüman*, 26 Aralık 1979.

²¹⁴¹ *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1979; *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1979; *Tercüman*, 27 Aralık 1979; *Tercüman*, 28 Aralık 1979; *Milliyet*, 27 Aralık 1979; *Milliyet*, 28 Aralık 1979.

²¹⁴² *Milliyet*, 28 Aralık 1979.

geçmesi ordunun tepkisine neden olmuştu. Ordu 27 Aralık günü “*Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü*” adlı uyarı mektubuyla siyasilere son uyarısını yapmıştı²¹⁴³.

1980 yılının ilk günlerinde de basın şiddet olaylarını ilk sıradan vermekteydi. Siverek Cezaevi’nden solcu eylemci 5 tutuklu kaçmış, Niğde, İstanbul, Tarsus, Hatay’da yaşanan olaylarda 4 kişi hayatını kaybetmiş, Antalya MHP İl binasına patlayıcı madde atılmıştı. İskenderun’da ise bir karakola yapılan baskın sonucunda 3 polis şehit edilmişti. İstanbul AP İl Genel Meclis Üyesi Necdet Balcıoğlu kendi işyerinde öldürülmüştü. Urfa, Adana, Kars, Antep ve İstanbul’da 9 kişi hayatını kaybetmişti²¹⁴⁴. Türkiye Emekçi Partisi Genel Başkanı Mihri Belli ruhsatsız silah taşıdığı gerekçesiyle tutuklanmıştı. AP’ye yakınlığıyla bilinen *Tercüman*, Demirel hükümeti döneminde şiddetle mücadele edildiğini sık sık dile getirirken hükümetin ilk 54 günde 264 “*komünist militanı*” yakaladığını açıklamıştı²¹⁴⁵. *Tercüman* bu söylemiyle hem kendisinin hem de Demirel azınlık hükümetinin şiddet eylemlerinde solcuları veya komünistleri sorumlu tuttuğunu ortaya koymaktaydı.

1980 yılının Ocak ayındaki önemli gelişmelerden biri de Tarih olaylarıydı. Bülent Rusçuklu Tarih’i “*siyasilerin üzerinde her zaman hâkimiyet kurmaya çalıştığı, iktidarlara göre kendi yapısında sürekli değişimlerin yaşandığı bir kuruluş*” olarak tanımlamaktadır²¹⁴⁶. Dönemin siyaseti etkisi altında kalan Tarih, Demirel hükümeti tarafından DİSK’e bağlı sendika üyesi işçilerin çoğunlukta olduğu bir işletme olarak görülmekteydi. Hatta o dönemde yaygın olan “Kurtarılmış Bölgeler”den biri olarak kabul edilmekteydi. Demirel hükümeti, iktidara geldikten sonra Tarih yönetimini değiştirmiş ve sol görüşlü işçilerin en azından belli bir kısmını tasfiye edilerek yerine ülkücü/sağ görüşlü işçilerin alınmasını istemişti. Bu bağlamda İçişleri Bakanlığının direktifiyle Tarih’te arama yapmak isteyen güvenlik kuvvetleri işçilerin direnişiyle karşılaşmıştı. Polisin zorla işletmeye girmek istemesi üzerine Tarih Çiğli İplik

²¹⁴³ Arcayürek, 12 Eylül Koşar Adım..., ss.293-294.; *Tercüman*, *Milliyet*, *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1980.

²¹⁴⁴ *Tercüman*, 8-9-12-13-19 Ocak 1980; *Cumhuriyet*, 8-9-12-13-19 Ocak 1980; *Milliyet*, 8-9-12-13-19 Ocak 1980.

²¹⁴⁵ *Tercüman*, 7 Ocak 1980; *Tercüman*, 23 Ocak 1980.

²¹⁴⁶ Rusçuklu, *a.g.e.*, s.359

Fabrikası, zeytinyağı kombinası ve üzüm işletmelerinde olaylar çıkmış, 50 kadar polis ve işçi yaralanmıştı²¹⁴⁷. *Cumhuriyet* Tariş olaylarıyla ilgili yürüttüğü yayın politikasında işçi ve polisin karşı karşıya getirildiğini öne sürmüştü. Asıl amacın Tariş'te DİSK'e bağlı sendikaların ve sendika üyelerinin tasfiye edilmesi olduğunu ileri sürmüş çıkan olaylar gerekçe gösterilerek İzmir'in de sıkıyönetim kapsamına alınmak istendiğini iddia etmişti²¹⁴⁸.

Tariş'te güvenlik kuvvetlerinin işçi direnişiyle karşılaşması üzerine olaylar büyümüş ve 16 işçi gözaltına alınmıştı. Olayların büyümesi üzerine Tariş işçilerinin başlattığı direnişe Ege Üniversitesi gençliği de destek olmuştu. DİSK önderliğinde 26 Ocak 1980 günü "*Tariş Direnişi, Demokrasi Mitingi*" düzenlenmişti. Türkiye tarihinde bile önemli bir yeri olan bu miting *Tercüman*'a göre ilgi görmemişti²¹⁴⁹. Tariş'te üretim durmuş, işçi ise tutuklanan arkadaşlarının serbest bırakılmasını ve polis gücünün çekilmesini istemişti. Başlangıçta işçileri destekleyen DİSK sonraki gelişmelere bağlı kalarak 31 Ocak 1980 günü direnişin sona erdirilmesine karar vermişti²¹⁵⁰. Tariş yönetimi, eylemin sonlanmasından sonra hasar tespiti ve eyleme katılmayanların saptanması için işletmeyi bir hafta kapatma kararı aldığını gazetelere verdiği paralı ilanla duyurmuştu. Yine aynı ilanda yasada dışı olarak eyleme katılan bütün işçilerin işten çıkarılacağı bildirilmişti. *Cumhuriyet*, Tariş çalışanlarının sayısını ve durumunu "*Tariş'ten 11 bin işçi çıkarılıyor*" manşetiyle duyururken *Tercüman* "*Tariş'teki direnişin elebaşları işten çıkarıyor*" bilgisini paylaşmıştı²¹⁵¹. *Cumhuriyet* ise konuya yönelik değerlendirmesinde; "*TARİŞ'te oynanmak istenen oyun artık açıkça su yüzüne çıkmıştır. MHP'lilerin önce dıştan kuşattığı TARİŞ'in faşistleştirilmesi eylemi başlamak üzeredir*" yorumuna yer verilmişti²¹⁵².

İşletme yönetiminin 3 bin civarında işçiyi işten çıkarmasından sonra işletmenin bazı üniteleri polis zoruyla boşaltılmıştı. Tariş üzüm işletmelerinde polisle

²¹⁴⁷ **Tercüman**, 23 Ocak 1980; **Milliyet**, 23 Ocak 1980; **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1980.

²¹⁴⁸ **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1980.

²¹⁴⁹ **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1980.

²¹⁵⁰ Aydın, Taşkın, **a.g.e.**, s.314.; **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1980.

²¹⁵¹ **Tercüman**, 7 Şubat 1980; **Milliyet**, 7 Şubat 1980.

²¹⁵² **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1980.

işçi arasında çıkan olaylarda 50 kişi yaralanırken yaklaşık 600 kişi de gözaltına alınmıştı²¹⁵³. İşletmedeki tüm ünitelerin kapatılması kararının ardından Çiğli İplik Fabrikası'nda bulunan işçilerin de işletmeden çıkarılmak istenmesi üzerine yaşanan olaylarda ise 15 kişi yaralanmıştı. İşçi ve polis arasındaki olaylarda bölgeye yakın olan ve aynı zamanda “Kurtarılmış Bölge” olarak bilinen Çimentepe halkı da işçi direnişine destek olmuştu. İşçilerin direnişine destek amacıyla İzmir ve Ankara’da gösteriler yapılmıştı. Bazı gruplar Çiğli karayolunu kapatmış, iki benzin istasyonunu kundaklamak istemişti. İzmir’de AP il binası bombalanmıştı²¹⁵⁴. Tariş İplik Fabrikası ancak 10 bin kadar güvenlik kuvvetinin büyük operasyonu ile boşaltılabilmiş, 1500 kadar işçi ise gözaltına alınmıştı. *Tercüman* polisin bu operasyonuna devletin gücünü vurgulayan “*Devlet Tariş’e girdi*” manşetiyle yayınlarken *Milliyet* “*İzmir’de Tariş Boşaltıldı*” şeklindeki pasif yapıda başlık kullanmıştı²¹⁵⁵. Tariş’in boşaltılmasından sonra güvenlik kuvvetleri eylemlere destek olan Gültepe semtine yönelmişlerdi. Çıkan çatışmalarda ise 3 polis hayatını kaybetmişti. 19 Şubat 1980 günü sıkıyönetimin uzatılması kararında İzmir ve Hatay’ın da sıkıyönetim bölgesine dahil edilmesiyle işçi direnişi son bulmuş, 20 Şubat günü Tariş yeniden çalışmaya açılmıştı²¹⁵⁶.

Milliyet Tariş olaylarının yaşandığı dönemde gerçekleştirdiği haber üretiminde; “*işçiler polisle çatıştı*”, “*Tariş’te otomatik silahlı militanlar polisle çatıştı*” gibi söylemlere yer vermişti. Tariş’in polis tarafından boşaltıldığı gün ana sayfasında panzerlerle ve silahlı polis denetiminde Tariş işçilerinin kontrol altına alındığını gösteren yani devlet otoritesini/ gücünü gösteren temaya sahip bir fotoğrafa yer vermişti²¹⁵⁷. Gazetenin Tariş olaylarına yönelik yorumu ise şu şekilde olmuştu; “*Tariş emekçisini kapı dışarı edip, yerine militanları yerleştirme bahanesiyle terör estirilmedi mi bu kentte? Kimin emriyle? İzmir valisi olarak gönderilen devlet yöneticisinin... Bile bile estirilen terör her an kıvılcım bekleyenlerin işine yaradı.*

²¹⁵³ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1980; *Tercüman*, 8 Şubat 1980; *Milliyet*, 8 Şubat 1980.

²¹⁵⁴ *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1980; *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1980.

²¹⁵⁵ *Tercüman*, 15 Şubat 1980; *Milliyet*, 15 Şubat 1980.

²¹⁵⁶ *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1980; *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1980. “İzmir ve Hatay İllerinde Sıkıyönetim İlanına Dair”, Karar No. 588, *Resmî Gazete*, 21 Şubat 1980, S.16907.; *Cumhuriyet Ansk...*, C.3, s.34.

²¹⁵⁷ *Milliyet*, 23 Ocak 1980; *Milliyet*, 24 Ocak 1980; *Milliyet*, 15 Şubat 1980.

Ülkede kargaşa çıkmasını bekleyenlerin işine yaradı”²¹⁵⁸. Tariş olaylarını günlük haber akışında ana sayfasından aktararak gündemde tutan *Milliyet*, konuya yönelik değerlendirmesinde olayların İzmir’in sıkıyönetim kapsamına alınabilmesi için çıkarıldığını ileri sürmüştü.

Tercüman eylem yapan işçileri “*militan işçiler*” olarak tanımlayıp, eylemleri “*terör havası*”, “*sokak savaşı*” olarak değerlendirmişti. Gazetenin sözcük seçiminde kullanmış olduğu kelimelerle Tariş işçileri devlete karşı olan bir örgüt gibi tanımlanmıştı. Tariş’le ilgili yapılan haber metinlerinde “*militan, terör, sokak savaşı*” gibi kelimeler kullanılarak yasal olmayan bir durum teması çizilmişti²¹⁵⁹. Gazetenin köşe yazarlarından Nazlı Ilıcak’ın Tariş yorumu ise şu şekildedir:

*“Geçen zaman içinde Tariş çeşitli sol fraksiyonların üssü haline getirilmiştir. Tariş elbette kurtarılmış bölge halince bırakılmazdı... Kanunsuz direniş yüzünden işten atılan sadece 650 civarında işçidir, daha doğrusu binlerce işçinin ve üreticinin ekmeğiyle oynayan, çeşitli sol fraksiyonlara mensup militanlardır. Hem devlet bütçesinden senede milyarlarca lira alacaksın, hem kadroları silahlı eylemcilerle dolduracaksın... Ne ala! Suçluyu masum, devleti suçlu gösteren bu kafayla zaten bugünkü noktaya gelmedik mi?”*²¹⁶⁰.

Tariş’i adeta sol fraksiyonların üssü olarak gören Nazlı Ilıcak, devlet müdahalesini desteklemişti.

Cumhuriyet olaylara ilişkin “*Tariş işçileri bazı bölümleri işgal etti*”, “*direnişçi işçiler*” gibi söylemlerle haber üretimi yapmıştı. Olaylarda mağdur olan kadınların çaresizlikleri, işçiler tarafından kurulan barikatları aşmaya çalışan panzer görselleri kullanılarak olayların önemi vurgulanmak istenmişti. Ayrıca işçilere yönelik siyasilerin sağduyu çağrıları da gazetenin ön plana çıkardığı bir diğer önemli husus olmuştu. “*Tariş’te oynanmak istenen oyun artık açıkça su yüzüne çıkmıştır. MHP’lilerin önce dıştan kuşattığı Tariş’in faşistleşmesi eylemi başlamak üzeredir*” yorumuyla açıkça işletmeye yönelik hareketi devlet baskısı olarak değerlendirmişti. Köşe yazılarında da aynı temayı sürdüren *Cumhuriyet*; “*Tariş, bugün girişilen operasyonlarla siyasi iktidarın çıkarlarını savunduğu zümrelerin yararına dayalı*

²¹⁵⁸ Örsan Ötmen, “İzmir Olayları”, *Milliyet*, 19 Şubat 1980.

²¹⁵⁹ “Devleti Yıkma Suçu”, *Tercüman*, 13 Şubat 1980.

²¹⁶⁰ Nazlı Ilıcak, “Tariş Olayları”, *Tercüman*, 19 Şubat 1980.

ekonomik politikasının yörüngesinde oturtulmak istenmektedir” sözleriyle işçilerin yanında olduğunu göstermişti²¹⁶¹ Uğur Mumcu’nun da “Tariş” adlı köşe yazısında konuya yönelik değerlendirmesi gazetenin genel yayın siyasetiyle doğru orantılıdır. Şöyle ki;

“Tariş, MC dönemlerinde, tam anlamıyla MHP kalesiydi... CHP ağırlıklı hükümet döneminde bu işgal kırılmış ve militanlar Tariş’ten uzaklaştırılmıştır... Ülkücü militanlar, Tariş’in ellerinden alınmasını hiç unutmamışlardır. İzmir üreticilerinin kalbi olan Tariş’i ele geçirmek için her an bir zorlama yapacakları, bunun için Ticaret Bakanlığındaki kendilerine yakın bürokratları eyleme geçirecekleri bekleniyordu. Ve bürokratları eyleme geçirdiler. Ticaret Bakanlığındaki ülkücü bürokratların amacı, bu on bin kişiyi tedirgin ederek, bunları Tariş’ten atmak ve yerlerine yine “ülkücü militanları” yerleştirmektir. Şimdi bu plan yürürlüğe konuyor... bir takım güçler, Tariş olayları nedeniyle İzmir’e de sıkıyönetim getirmek isteyebilirler. Tariş bu amaç için bir araç olarak kullanılabilir”²¹⁶².

Mart ayının ilk günlerinde Ankara’da bir kahvehanenin taranması sonucunda 2 kişi ölmüş 9 kişi de yaralanmıştı. Zile lisesi öğrencileri arasında çıkan olaylara halkın da dâhil olması sonucunda 1 kişi hayatını kaybederken 12 kişi de yaralanmıştı²¹⁶³. Sıkıyönetim komutanlıkları güvenliği sağlayabilmek adına gece aramalarını sıklaştırma yoluna gitmişlerdi. İstanbul’da yapılan operasyonda ise 100 kişi gözaltına alınmıştı. *Tercüman*’a göre yakalananlar komünist militanlardı²¹⁶⁴. İstanbul’da bir pasajın silahla taranması sonucunda 5 kişi hayatını kaybetmişti²¹⁶⁵. *Tercüman* olayın suçlularını her zamanki gibi komünistler olduğunu iddia etmişti. Pasaj baskını bir intikam cinayetine dönüşmüş, öldürülen solcu 1 gencin mezarının başında 1 kişi kurşuna dizilerek infaz edilmişti. Urfa’da da 6 kişi kurşuna dizilerek öldürülürken, Van cezaevinde tünel kazan 33 mahkûm da kaçmıştı²¹⁶⁶.

Cumhuriyet 1 Nisan tarihli nüshasında Ağrı, İstanbul, Malatya, Bandırma, Tunceli, Erzurum, Muş, Gaziantep, Urfa, Mardin, Uşak’ta meydana gelen olaylarda

²¹⁶¹ Orhan Apaydın, “Tariş’in Gerçekleri”, *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1980.

²¹⁶² Uğur Mumcu, “Tariş”, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1980.

²¹⁶³ *Milliyet*, 3 Mart 1980; *Milliyet*, 6 Mart 1980; *Tercüman*, 3 Mart 1980; *Tercüman*, 6 Mart 1980; *Cumhuriyet*, 3 Mart 1980; *Cumhuriyet*, 6 Mart 1980.

²¹⁶⁴ *Tercüman*, 7 Mart 1980; *Tercüman*, 9 Mart 1980.

²¹⁶⁵ “*Milliyet* ve *Tercüman* gazeteleri ölü sayısını 4 olarak vermiştir”. *Tercüman*, 11 Mart 1980.; *Milliyet*, 11 Mart 1980; *Cumhuriyet*, 11 Mart 1980.

²¹⁶⁶ *Tercüman*, *Cumhuriyet*, 12-13-17 Mart 1980.

2'si polis 14 kişinin hayatını kaybettiğini haberleştirmişti²¹⁶⁷. Nisan ayıyla birlikte sokakta yaşanan şiddet olaylarında ölüm sayısının arttığı gözlemlenmiştir. Urfa'da 1 başkomiser, Antep'te 2, Ankara'da 2, Batmanda 2, Tarsus, İstanbul, Denizli ve Nizip'te birer kişi olmak üzere bir günde 12 kişi hayatını kaybetmişti. Eskişehir'de aynı gün 3 farklı yerde yaşanan olaylarda 5 kişi ölmüştü²¹⁶⁸. MHP İstanbul İl Yönetim Kurulu Üyesi, Ağrı'da MHP İl Gençlik Kolları üyesi öldürülmüştü. Ağrı'daki cinayetin ardından olaylar çıkmış ve *Tercüman* bu duruma “*Ağrı barut fıçısı gibi*” yorumuyla değerlendirmişti²¹⁶⁹. Yaşanan şiddet olaylarının gölgesinde sıkıyönetimin yeniden uzatılmasına karar verilmişti. *Tercüman* “*büyük firar*” manşetiyle duyurduğu haberin içeriğinde Sağmacılar Cezaevi mahkûmlarından 23 tutuklunun İstanbul Adliyesi'ne götürülürken kaçtığını duyurmuştu. Diyarbakır'da ise evine gitmekte olan bir polis memuru, kızı ile birlikte öldürülmüş, şehrin farklı noktalarında yaşanan olaylarda aynı gün 5 kişi hayatını kaybetmişti²¹⁷⁰. Mecidiyeköy'de bir ailenin kurşuna dizilmesi, CHP Kayseri İl Başkanının, Bayrampaşa'da solcu 1 öğretmenin, MHP Antalya 2. Başkanın öldürülmesi şiddet haberlerinden bazılarıydı²¹⁷¹.

1980 yılının Mayıs ayında özellikle MHP tabanının büyük tepkisini çeken bir siyasi cinayet meydana gelmişti. MHP Genel Başkan Yardımcısı ve aynı zamanda II. MC döneminin Gümrük ve Tekel Bakanı Gün Sazak 27 Mayıs akşamı evinin önünde öldürülmüştü²¹⁷². *Milliyet*, *Tercüman*, *Cumhuriyet* gazeteleri Sazak'ın ölüm haberini manşetlerinden duyururken, siyasilerin terörü lanetleyen mesajlarını da ön plana çıkarmışlardı. MHP lideri Alpaslan Türkeş ise Gün Sazak cinayetiyle ilgili “*cinayetlerin sorumlusu Ecevit'tir*” suçlamasında bulunarak CHP liderini hedef göstermişti. *Tercüman* MHP liderinin bu sözlerini manşetinden duyurarak haber

²¹⁶⁷ *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1980.

²¹⁶⁸ *Tercüman*, 3 Nisan 1980; *Tercüman*, 6 Nisan 1980.

²¹⁶⁹ *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1980; *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1980; *Tercüman*, 5 Nisan 1980; *Tercüman*, 9 Nisan 1980.

²¹⁷⁰ *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1980; *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1980; *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1980; *Tercüman*, 22 Nisan 1980; *Tercüman*, 24 Nisan 1980; *Tercüman*, 25 Nisan 1980.

²¹⁷¹ *Tercüman*, 8 Mayıs 1980. *Tercüman*, 11 Mayıs 1980; *Tercüman*, 14 Mayıs 1980. *Milliyet*, 8 Mayıs 1980; *Milliyet*, 11 Mayıs 1980; *Milliyet*, 14 Mayıs 1980; *Milliyet*, 18 Mayıs 1980; *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1980; *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1980; *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1980; *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1980.

²¹⁷² Gökdemir, a.g.e., s.312

üretimi yaparken aynı tarihli *Milliyet* şiddeti lanetleyen bir temayla yayınlanmıştı. *Milliyet*, “*Cinayet Lanetlendi*” diyerek katiller bulunana kadar güvenliğin alarm seviyesinde arttırıldığına dikkat çekmişti. *Cumhuriyet* ise “*Sazak’ın Öldürülmesi Sola Saldırıları Arttırdı*” diyerek Sazak’ın ölümünden sol görüşün sorumlu tutulduğunu belirtmiş ve Yozgat, Fethiye, Ayvalık, Gölcük gibi yerlerde CHP binalarının ve parti üyelerinin iş yerlerine saldırıldığını Sivas’ta ise sokağa çıkma yasağının ilan edildiğini bildirmişti²¹⁷³.

Uğur Mumcu Gün Sazak’ın öldürülmesi üzerine ele aldığı köşe yazısında cinayetlerin ülkeyi bir iş savaşa götürmek için planlı olarak yapıldığını ileri sürmüştü;

*“Bu cinayetler, toplumda daha büyük kargaşaların misillemelerin, öç duygularının, kan davalarının artması için planlanıyor... Gün Sazak’ın öldürülmesi, ülkemizde kanlı kargaşalardan siyasal gelecek uman çevre ya da çevrelerin alçakça cinayetlerden birisidir. Ama ne yazık ki, sonuncusu değildir. Çünkü terör kurbanlarının cesetlerine basabasa, yeni kurbanlar, yeni hedefler seçenler, devletin gözünün içine baka baka eylemlerini sürdürüyor”*²¹⁷⁴.

Tercüman da *Cumhuriyet* gibi ülkenin iç savaşa sürüklenmek istendiğini ele almıştı. Konuya ilişkin gazetenin başyazısı; “*Türkiye’yi bir kardeş kavgasına, bir iç savaşa sürüklemek için tezgahlanan tertipler, tahrikler ve hedef tayin etmeler, doruk noktasına kadar ulaşmıştır. Siyasi partilerin yöneticilerine kadar işlenen cinayetler, zirvedekilere kadar uzanmıştır*” şeklindeydi²¹⁷⁵.

Milliyet gazetesi de Gün Sazan cinayeti üzerinden devlet ve milleti topyekün şiddete karşı birlik olmaya davet etmekteydi; “*Başta yüce parlamentomuz olmak üzere tüm anayasal kurumların ve kuruluşların terör ile mücadelede ortak bir tavır takınmasının zamanı gelmiş ve hatta geçmektedir. Bunca dökülen kandan, bunca kaybedilen candan sonra umuyoruz ki anarşi, terör, yıkıcılık ve kışkırtıcılık bir devlet ve millet meselesi olarak kabul edilsin... Bunu ısrarla bekliyoruz ve istiyoruz*”²¹⁷⁶.

²¹⁷³ *Tercüman*, 28 Mayıs 1980; *Tercüman*, 29 Mayıs 1980; *Milliyet*, 28 Mayıs 1980; *Milliyet*, 29 Mayıs 1980; *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1980; *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1980.

²¹⁷⁴ Uğur Mumcu, “Gün Sazak”, *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1980.

²¹⁷⁵ “Vatanseverlik ve Akılcı Yol”, *Tercüman*, 29 Mayıs 1980.

²¹⁷⁶ “Yeter!”, *Milliyet*, 29 Mayıs 1980.

Gün Sazak'ın öldürülmesinden sonra MHP'liler farklı şehirlerde yürüyüşler düzenlemişlerdi. Yozgat'ta ülkücülerin yürüyüş gerçekleştirmesi üzerine okulların 2 Haziran'a kadar tatil edilmesine kadar verilmişti. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde gösteri yapılmıştı. Erzincan'da bazı orta dereceli okullarda ders yapılmamıştı. Antakya cezaevindeki sağ görüşlüler protesto eylemi yaparken Konya da eylemlere sahne olan iller arasındaydı. Sivas'ta ise sokağa çıkma yasağı getirilmişti. *Tercüman* ülkenin çeşitli yerlerinde yaşanan olaylarda 20 kişinin hayatını kaybettiğini bildirmişti. Olaylardan en büyüğü ise Çorum'da yaşanmıştı. Sağ görüşlü kişiler sol görüşlü vatandaşlara ait 50'ye yakın iş yerini tahrip edip yakmıştı. Olaylar sırasında ise 1 vatandaş ve olaya müdahale eden 2 polis görevlisi de hayatını kaybetmişti. Çorum'da ikinci bir Kahramanmaraş vakası yaşanmaması için Valilik kente sokağa çıkma yasağı getirmişti²¹⁷⁷. Olayları incelemek için Çorum'a giden CHP Milletvekilleri Şükrü Bütün ve Etem Eken ise saldırıya uğramıştı²¹⁷⁸. Sokağa çıkma yasağıyla sakinleşen Çorum olayları Temmuz ayında yeniden hareketlenmiş sağ görüşlülerin kentin çeşitli noktalarında çıkardığı olaylar sokağa çıkma yasağına rağmen önlenememişti. 4 Temmuz Cuma günü bir caminin bombalandığı söylentilerinin yayılması üzerine sağ görüşlülerin başlattıkları saldırılar kısa sürede kitlesel saldırıya dönüşmüştü²¹⁷⁹. Olaylarda hayatını kaybedenlerin sayısı 24 olarak açıklanırken, bazı sol görüşlü vatandaşlar da kentten göç etmek zorunda kalmıştı²¹⁸⁰. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren de Çorum'a giderek bölgede incelemelerde bulunmuştu.

Çorum olayları *Cumhuriyet*'in yakından takip ettiği bir konu olmuştu. Olaylarla ilgili haberlerde; “*Faşist terör*”, “*ikinci bir Kahramanmaraş katliamı*”, “*Çorum kanlı olaylara sahne oldu*” gibi söylemlerin yanı sıra “*Faşistler Çorum’u yine kana buladı*” gibi sürmanşet başlıklarla haber üretimi yapılmıştı. Çorum olaylarını ideolojik çatışmanın alevi-solcu yurttaşlara saldırısı olarak değerlendiren

²¹⁷⁷ **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1980; **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1980; **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1980.

²¹⁷⁸ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1980.

²¹⁷⁹ Erhan Görükmez, “Tanıkların ve Basının Gözünden 1980 Çorum Olayları”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Tokat, 2021,ss.75-80.

²¹⁸⁰ Cihangir Güven, “**Türk Siyasi Hayatında Çorum Olaylarının Tespiti ve Değerlendirilmesi**”, **Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Bartın, 2022, ss.151-158.

gazete, ülkenin sağ terör tarafından iç savaşa sürüklendiğini ileri sürmüştü. Ele aldığı köşe yazısında; *“Her olayın üstüne somut biçimde gidilerek gerçekler ortaya çıkarılmalı, Türkiye’yi kan ve ateş uçurumuna sürüklemek isteyenlerin kimlikleri artık saptanmalıdır. Çünkü bu gidişle ülke içinde büyüyen çatışmalar, Silahlı Kuvvetlerimizi salt içeriye dönük kollama görevinin bir aracı niteliğine dönüştürmek isteyenlerin ekmeklerine yağ sürmektedir. Gidiş büyük bir tehlikeyi haber vermektedir”* diyerek endişe duyduğu bir durumu dile getirmişti²¹⁸¹. Olası bir müdahalenin çok yakın olduğu dillendirilmiş Çorum’da yaşananlar üzerinden hükümet uyarılmıştı.

Tercüman Çorum olaylarına yönelik neredeyse hiç dikkat çekici habere yer vermemişti. Sadece olayların doruk noktasına ulaştığı 5 Temmuz günkü olayları *“Çorum savaş alanına döndü”* manşetiyle duyuran gazete yaşanan olayların sorumluları ve mağdurlarına yönelik haber içeriğine yer vermemişti. Olayların *“Alaattin Cami’ne saldırıldı”* haberleri üzerine çıktığı gerekçe gösterilmiş, resmi kişilerin açıklamaları üzerinden haber aktarımı yapılmıştı. Mağdur olan sol-alevi vatandaşların göç etmek zorunda kalmaları ise *“bir kısım Çorumlu göç ediyor”* şeklinde yansıtılmıştı. Olaylar sonrasında Kenan Evren’in bölgede incelemeler yapması da aktarılmayan bir diğer gelişmeydi²¹⁸². Bu bağlamda gazetenin Çorum olaylarına yönelik enformasyon eksiltimine gittiği gözlemlenmiştir.

Milliyet gazetesi *“sağcı teröristler”, “bir köyü basan sağcı teröristler, 1 kişiyi öldürdü”,* gibi söylemlerle Çorum’da yaşanan şiddet olaylarının sorumlularını sağcı teröristler olarak aktarılmıştı. Köşe yazısında göç etmek zorunda kalan yurttaşların dramı; *“Çorum’da patlayan silahlar, Orta Anadolu’nun Temmuz sıcağını cehennem alevine çevirdiler. Artık orada, ne yaz, ne başaklar ne harman konuşuluyor. Ama bir kan revan oluşun, bir insanlık utancının yakıcı buhranı alev alev sokaklarda yükseliyor”* cümleleriyle aktarılmıştı²¹⁸³.

²¹⁸¹ Uğur Mumcu, “Susan Basın”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1980.; “Bu Terazi Bu Sikleti Çekmez”, **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1980.

²¹⁸² **Tercüman**, 1-10 Temmuz 1980.

²¹⁸³ Nilgün Alacakaptan, “Göç ve Çorum”, **Milliyet**, 8 Temmuz 1980.

12 Eylül'e giden süreçte başta Çorum olmak üzere birçok ilde yaşanan şiddet olaylarına her gün bir yenisi daha eklenmekteydi. Şiddet, 1980 yılının Temmuz ayında ilk kez bir parlamenterini hedef almıştı. 15 Temmuz günü CHP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu öldürülmüştü. Gazeteler konuya ilişkin haberi manşetten duyururken köşe yazılarında siyasi partilere birlik çağrısında bulunmuşlardı²¹⁸⁴. CHP Milletvekilinin öldürülmesinden birkaç gün sonra bu kez gazeteler "*Nihat Erim öldürüldü*" manşetine yer vermişlerdi. 12 Mart döneminin Başbakanı Nihat Erim, Cevizli Dragos'ta eşi ve yakın korumasıyla birlikte Anadolu marka bir araçtan açılan silahlı saldırı sonucunda hayatını kaybetmişti²¹⁸⁵. *Tercüman*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* Nihat Erim'i öldürenlerin "*Gün Sazak'ı cezalandırdık, şimdi de Nihat Erim'i cezalandırıyoruz*" yazılı Dev-Sol'un olduğunu yazmışlardı²¹⁸⁶.

Uğur Mumcu Nihat Erim'in öldürülmesini değerlendirdiği yazısında da; "*bir kanlı plan yürüyor ve devlet, bütün bu olup bitenleri göz ucuyla izliyor. Kanlı plan her gün biraz daha can alarak, biraz daha kan dökerek uygulanıyor. Ve devlet "kapalı tribün" izleyicisi gibi rahat koltuğuna gömülmüş, bu kanlı "Resmi geçidi" izliyor*" cümleleriyle bir planın işlediğini ve hükümetin yetersizliğini yeniden gündeme getirmişti²¹⁸⁷. *Tercüman*; "*Ateş çemberinin, kan denizinin ortasında çırpınıyoruz. Polis yalgın, hâkimler, savcılar tehdit altında, sıkıyönetime rağmen terör çeteleri eylemlerini fütursuzca sürdürebiliyor. Siyaset kadroları, kısır politika hesaplarıyla birbirini suçlama, hatta tahrik yarışında. Bürokrasi laçka. Toplum, mezhep ve etnik ayrılıklarla parçalanmakta. Ve böylesine temellerinden sarsılan Türkiye, çatırdayarak çökmekte...Akıllar artık başa gelmelidir. Hala bir şeyler yapılabilecek son şans dönemindeyiz*" sözleriyle siyasilere birlik çağrısı ve kritik süreç uyarısı yapmıştı²¹⁸⁸. *Milliyet* ise "*Erim'in Vasiyeti*" başlıklı yazıda Nihat Erim'in "*2 büyük parti diyalog*

²¹⁸⁴ Örsan Öymen, "Mafya usulü Cenaze Töreni", *Milliyet*, 19 Temmuz 1980.; "Falcı Olmaya Gerek Yok", *Milliyet*, 19 Temmuz 1980.; "Artık Yeter", *Tercüman*, 16 Temmuz 1980.

²¹⁸⁵ Gökdemir, *a.g.e.*, s.312. Ayrıca bkz. İsmail Karataş, "İsmail Nihat Erim'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri(1912-1980)", *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Antalya, 2020, s.836.

²¹⁸⁶ *Tercüman*, 20 Temmuz 1980; *Milliyet*, 20 Temmuz 1980; *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1980.

²¹⁸⁷ Uğur Mumcu, "Kanlı Plan", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1980.

²¹⁸⁸ "Birleşmeye Çağrı", *Tercüman*, 20 Temmuz 1980.

kurmalıdır” sözleri üzerinden siyasi partilere birlik çağrısında bulunmuştu²¹⁸⁹. Görüldüğü üzere *Tercüman*, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri Nihat Erim cinayeti üzerinden siyasilere birlik çağrısı yapmışlardı.

Nihat Erim olayından sadece birkaç gün sonra bu kez Maden-İş genel Başkanı Kemal Türkler, evinden çıkıp arabasına bindiği sırada öldürülmüştü²¹⁹⁰. Gazetelerin manşetini kaplayan Kemal Türkler olayına yönelik *Milliyet*’in tepkisi “*Bitsin Artık!*” olmuştu. *Milliyet* yayınladığı bir başyazıda dönemin siyasi parti liderlerine seslenerek; “*Tartışmayı kesin.. Bu yangını söndürmek için ortak eyleme geçin... Bunu vakit kaybetmeden derhal yapın. Yoksa yarın çok geç olacaktır*” diyerek siyasi liderlere yönelik birlik çağrısını tekrarlamıştı²¹⁹¹. *Tercüman* gazetesinin de birlik teması üzerine kurduğu değerlendirmesi “*Umarız ki, birden hız kazanan artarda cinayetler, siyaset kadroları üzerinde “şok etkisi” yapmış olsun, daha henüz her şey bitmeden, iki büyük partinin liderleri teröre karşı ortak mücadele için bir araya gelebilsinler*” şeklindeydi²¹⁹². *Cumhuriyet* ise son günlerde Türkiye üzerinde kanlı planların uygulandığını ileri sürmekte ve “*Türkiye kaygan bir düzeyde bayır aşağıya yuvarlanmaktadır. Ap’lilerin bu gidişi görmeleri, kendileri için bir yaşam sorunu niteliği kazanmıştır*” diyerek yetkilileri uyarmıştı²¹⁹³.

Temmuz ayının son günlerinde *Cumhuriyet* “*Devletle Alay Ediyorlar*” manşetiyle Mamak Cezaevinden 2 sağcı mahkûmun kaçırıldığını duyurmuştu²¹⁹⁴. Bir sonraki gün de Sivas kapalı cezaevinden 5 mahkûm kaçmıştı. Temmuz ayının son gününde gazeteler İstanbul’da eski bir MİT görevlisinin ve Hatay Dört Yol Emniyet Müdürü Tekin Sungur’un öldürüldüğünü haberleştirmişti²¹⁹⁵. *Milliyet* 1 Ağustos 1980 tarihli sayısında “*8 ildeki anarşist olaylarda 15 kişi can verdi*” diyerek günlük ölüm sayılarının arttığını ortaya koymaktaydı. Yine *Milliyet* aynı sayısında “*7 Aylık Anarşi*

---

²¹⁸⁹ *Milliyet*, 20 Temmuz 1980.

²¹⁹⁰ Birand, 12 Eylül..., s.225.; Ahmad, *Modern...*, s.424.

²¹⁹¹ “Tartışmayı Artık Kesiniz”, *Milliyet*, 23 Temmuz 1980.

²¹⁹² Güneri Cıvaoglu, “Türkler de Öldürüldü”, *Tercüman*, 23 Temmuz 1980.

²¹⁹³ “Türkler de Öldürüldükten Sonra”, *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1980.; “Uğur Mumcu, “Türkler”, *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1980.

²¹⁹⁴ *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1980.

²¹⁹⁵ *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1980; *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1980; *Tercüman*, 29 Temmuz 1980; *Tercüman*, 31 Temmuz 1980; *Milliyet*, 29 Temmuz 1980; *Milliyet*, 31 Temmuz 1980.

Tablosu” başlıklı tabloda Demirel Azınlık hükümeti dönemindeki şiddet olaylarında hayatını kaybedenlerin sayısını paylaşmıştı. *Milliyet*in bu haberine göre; Ocak 98, Şubat; 146, Mart 157, Nisan 167, Mayıs 196, Haziran 194, Temmuz 301, Toplam 1259 kişi 7 aylık dönemde şiddet olaylarında hayatını kaybetmişti. *Milliyet* 2 Ağustos 1980 tarihli sayısında bu kez “*Anarşide Zirve*” başlığı altında “*10 ilde dün 25 kişi öldürüldü*” haberine yer vermişti²¹⁹⁶.

Tercüman gazetesi ise bir günde terörün 27 can aldığına dikkat çekmekte ve terörün devlete meydan okuduğunu ileri sürmekteydi. Ele aldığı “*Bu Ne Bitmeyen Kavga*” başlıklı köşe yazısında da “*devlet aciz değildir, olsa olsa bayrak yanlış ellerdedir*” diyerek ilk kez Demirel hükümetini şiddet olayları karşısında eleştirmişti²¹⁹⁷. *Cumhuriyet* de bir günlük şiddet bilançosunu, “*Terör dün de yurttta 15 kişinin ölümüne yol açtı*” başlığıyla duyurmuştu²¹⁹⁸. *Cumhuriyet*, “*3’ü DİSK’li, 3’ü CHP’li 3’ü MHP’li 19 kişi öldü*” şeklindeki bir başka manşetinde şiddetin toplumun tüm kesimine hedef aldığına ortaya koymaktaydı²¹⁹⁹.

19 Ağustos’ta sıkıyönetimin 20 ilde iki ay daha uzatılmış olması şiddet önlemlerini durdurmaya yetmemişti²²⁰⁰. Denizli’de bir köy kahvehanesinde çıkan olaylarda 2 vatandaş hayatını kaybetmişti. Tarabya Karakolu Ağustos ayının son günlerinde bombalanmış ve 1 polis yaşamını yitirmişti. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri 12 Eylül’e giderken günlük ölüm sayılarını 10’un üzerine de vermekteydi. “*8 Kentteki olaylarda 13 kişi öldürüldü*”, “*şiddet olaylarında 17 kişi daha öldü*”, “*Yurttta dün de 20 kişi öldürüldü*”, “*8 kentte ikisi eczacı biri muhtar ve 2 kız olmak üzere 14 kişi öldürüldü*”, “*7 ilde 9 kişi öldürüldü*”, “*anarşik olaylarda 25 kişi öldürüldü*” gibi başlıklarla da şiddet temasını ön plana çıkarmışlardı²²⁰¹.

²¹⁹⁶ *Milliyet*, 1 Ağustos 1980; *Milliyet*, 2 Ağustos 1980.

²¹⁹⁷ Nazlı Ilıcak, “Bu Ne Bitmeyen Kavga!”, *Tercüman*, 3 Ağustos 1980.

²¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1980.

²¹⁹⁹ *Tercüman*, 5 Ağustos 1980; *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1980.

²²⁰⁰ Adama, Adıyaman, Ağrı, Ankara, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Mardin, Siirt, Tunceli ve Urfa İllerinde İlân Edilmiş Bulunan Sıkıyönetimin Süresinin Uzatılmasını» İlişkin, Karar No:592, *Resmî Gazete*, 19 Ağustos 1980, S.17080.

²²⁰¹ *Milliyet*, 1 Ağustos 1980; *Milliyet*, 31 Ağustos 1980; *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1980; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1980.

Milliyet 2 Eylül tarihli sayısında 8 aylık Demirel hükümeti döneminde 1606 kişinin yaşamını yitirdiğini açıklamıştı. 1980 Ağustos ayında 347 hayatını kaybettiğini belirten gazete ölüm sayısının en yüksek düzeye ulaştığını ve günde ortalama 10 kişinin hayatını kaybettiğini dikkat çekmişti²²⁰². 3 Eylül tarihli *Milliyet* bir günde 29 kişinin öldürüldüğünü bildirirken aynı tarihli *Cumhuriyet* gazetesi bu sayıyı 23 olarak vermişti²²⁰³. *Cumhuriyet* gazetesinin haberine göre 12 Eylül'den bir gün önce yurt genelinde şiddet olaylarında hayatını kaybedenlerin sayısı 17'yd²²⁰⁴. *Tercüman* gazetesi Ağustos ve Eylül'deki şiddet olaylarını *Milliyet* ve *Cumhuriyet* kadar ön plana çıkarmamıştı. 12 Eylül'e giden süreçte siyasilerin özellikle de Demirel hükümetinin gündemi erken seçim çalışmalarıydı. *Tercüman*'ın yayın siyaseti de Demirel hükümetiyle paralel ilerlediği için erken seçim haberleri ön plana çıkmıştı. Şiddet haberleri haber hiyerarşisi içerisinde erken seçim haberlerinden sonra gelen haberler olarak aktarılmıştı²²⁰⁵.

4. 12 Eylül'e Giden Süreçte Yaşanan Gelişmeler

12 Eylül'e giden süreçte iktidara gelen Demirel Azınlık hükümeti bir taraftan ülke siyasetiyle ve şiddetini arttıran eylemlerle mücadele ederken bir taraftan da ağır ekonomik koşullardan kurtulmak için bir takım kararlar alma yoluna gitmişti. Dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik daralma ve 1973'te başlayan petrol krizinden gelişmekte olan bütün ülkeler etkilenmişti. Dünyadaki ekonomik daralamaya ek olarak 1970'lerin Türkiye'sinde, Kıbrıs Barış Harekâtı, silah ambargosu gibi sorunlar da Türk ekonomisini derinden etkilemişti. 1970'li yılların ilk yarısında dönemin hükümetleri tarafından uygulanan seçim ekonomisi ise 1977'den sonra ekonomik krizin derinleşmesine neden olmuştu. Petrolün tamamına yakınının ithal ediliyor olması ödemeler dengesinde sorunlar yaratırken, alınan kredilerin geri ödemeleri aksamış, ülke yeni kredi imkânları bulmakta zorlanmıştı²²⁰⁶. Üretimin durma noktasına gelmesiyle artan maliyetler fiyat artışlarını da beraberinde getirmişti. Enflasyonun

²²⁰² *Milliyet*, 2 Eylül 1980.

²²⁰³ *Milliyet*, 3 Eylül 1980; *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1980.

²²⁰⁴ *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1980.

²²⁰⁵ *Tercüman*, 27 Ağustos 1980; *Tercüman*, 8 Eylül 1980; *Tercüman*, 11 Eylül 1980.

²²⁰⁶ Uğur Eser, *Türkiye'de Sanayileşme*, İmge Yayınları, Ankara, 1993, s.69.

sürekli olarak artması buna bağlı olarak yaşanan döviz darlığı ve ertelenerek 1980 yılına gelen dış borçların kapıya dayanması ekonomiyi işlemez hale getirmişti²²⁰⁷. Bu ekonomik dar boğazdan çıkmak isteyen Demirel Azınlık hükümeti, IMF gölgesi altında bir takım ekonomik tedbirler paketi yayınlamak zorunda kalmıştı. Mimarı Turgut Özal olan ve tarihe “24 Ocak Kararları” olarak geçen ekonomik tedbirler paketiyle amaçlanan kriz ortamından kurtulmaktı²²⁰⁸. IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi kuruluşların talepleri doğrultusunda hazırlanan ve serbest piyasa ekonomisini de beraberinde getiren istikrar paketi; enflasyonu kontrol altında tutmayı, devletin ekonomideki alanını ve müdahalesini sınırlandırmayı, dış ticaretin serbestleşmesi, faizlerin serbest bırakılması, sıkı para politikası ve vergi yasalarında değişiklik içermekteydi²²⁰⁹. Alınan kararlarla 1 ABD doları 47,5 TL’den 70 TL’ye çıkarılmıştı²²¹⁰.

Demirel hükümetinin bir taraftan şiddete yönelik önlem paketlerini çıkarmaya çalıştığı bir taraftan da Tariş olaylarının yaşandığı dönemde aldığı ekonomik istikrar paketinin basının manşetine şu şekilde yansımıştı; *Cumhuriyet*, “*Devalüasyon: Dolar 70 lira*”, *Milliyet*, “*1 Dolar 70 TL*”, *Tercüman*, “*1 Dolar 70 TL. Oldu*”. *Milliyet* kararların gerekçesi olarak Demirel’in, “*Yoklukları kaldırmak için önlem aldık*” sözlerini ön plana çıkarırken, *Tercüman* ekonomik tedbirler paketine bağlı olarak “*2 milyon dolar yardım sözü alındı*” diyerek kararlara yönelik olumlu haber üretimi

---

²²⁰⁷ Resul İzmirli, Ramazan Gökbnar, Buğra Özer, “Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.42, Ekim 2014, s. 246. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/56020>.

²²⁰⁸ IMF’ye 1947 yılında katılan Türk ekonomisi, 1954 yılından itibaren yaşanan ekonomik darlık sebebi ile 1958 yılında ekonomik tedbirler paketinin ilkinde deneyimlemiştir. Türk ekonomisinin IMF ile olan ilişkisi, 1970, 1978 ve 1979 yıllarında uygulanan istikrar paketleri ile devam etmiştir. Yakup Kepenek, Nuran Yentürk, **Türk Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, ss.193-196.; Nuran Yentürk, **Körlerin Yürüyüşü: Türk Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.129.

²²⁰⁹ Sezen Kocadağ, “Ekonomik Krizlerle Mücadele Maliye Politikasının Rolü: Türkiye’de 1980 Sonrası Döneme Yönelik Bir İnceleme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2010, s.70.; Satı Tatlısu, “Türkiye’de Maliye Politikalarının Dönemsel Etkinliği: 24 Ocak Kararları Çerçevesinde Turgut Özal Döneminin Değerlendirilmesi”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Bilecik, 2017, s.71.

²²¹⁰ Aydın, Taşkın, **a.g.e.**, s.310.; Seyfettin Gürsel, “1980’li Yıllar ve Sonrası”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000)**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 2

yapmıştı. *Cumhuriyet* ise sadece “*Petrole yüzde 100 zam geliyor*” spotuyla gelecek zamların haberini vermişti²²¹¹.

Cumhuriyet ekonomik tedbirler kapsamında TL’ye yapılan devalüasyonun ardından gelen zamları ana sayfasında ilk sıralarda yer veren bir haber politikası izlemişti. 24 Ocak kararlarını savunan bir yaklaşımı olmayan gazete gelen zam haberlerini; “*Devalüasyonu Zamlar İzliyor*”, “*Petrol, kömür, demir, çimento ve kâğıda büyük zam yapıldı*”, “*Kesme şekerin kilosu 40, toz şekerin kilosu 30 lira oldu*”, “*Tekel, çimento, demir zamları açıklandı*”, “*Sümerbank ürünleri %100 pahalandı*”, “*Defter ve kitap kâğıtları fiyatı da yüzde 400 arttı*” gibi ana ve ara başlıklarla duyurmuştu. Ele aldığı bir köşe yazısında; “*bunun başarı olduğunu, hüner olduğunu, marifet olduğunu cesaretli bir iş olduğunu söylemek ve bunun kusurlarını başkasında bulmak, çılgınlıktır, cinnettir bu bir sadizm örneğidir*” cümlelerine yer verilmişti²²¹². Belirtilen sözler Süleyman Demirel’in Ecevit hükümeti döneminde yapılan devalüasyondan sonra söylediği sözlerdi. Demirel’in ekonomi kararı kendi sözleri üzerinden eleştirilmişti.

Tercüman Demirel hükümetinin aldığı istikrar paketleri karşısında dengeli bir yayın siyaseti izlemişti. Kararların ardından “*Demirel hükümeti sevimsiz ama alternatif olmaya bir operasyon yapmıştır*” yorumunu yapan gazete, alınan ekonomik kararların ciddiyetini ve mecburiyetini ortaya koymuştu²²¹³. Yapılan zamları ana sayfasında yer vererek enformasyon eksiltimine gitmeyen gazete, “*Devalüasyon sonrası gelişmeler*” başlığı altında “*Temel ürünlere zam*” yapıldığını açıklamıştı. Zam haberlerinin hemen yanında da tedbirler sonrası olumlu gelişmelerinde olduğunu gösteren Merkez Bankasının “*500 milyon dolar taze para geliyor*” açıklamalarına yer verilmişti. Köşe yazısında ise “*sonuncu devalüasyon ve zam furyası, inşallah acılığı ölçüsünde şifalı olsun ve son olsun dileriz*” sözleriyle alınan ekonomik tedbirlerin ağırlığı ön plana çıkarılırken, sonuçların olumlu olması

²²¹¹ *Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman*, 25 Ocak 1980.

²²¹² *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1980; *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1980.; Uğur Mumcu, “Çılgınlık, Cinnet, Sadizm”, *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1980.

²²¹³ *Tercüman*, 25 Ocak 1980.

ümit edilmişti²²¹⁴. Nazlı Ilıcak da hükümetin ekonomi kararlarına yönelik tedbirli/temkinli yaklaşımını sürdürmüştü. Türkiye'nin 4 istikrar paketi gördüğünü belirten yazar, bu paketlerin ülkeye istikrar getirmediğine dikkat çekmişti. Bu gerekçeden yola çıkarak “sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yemiş. Bu yüzden peşin parayı görmeden sevinemiyor, istikrar yolunda atılan cesur adımları olumlu neticelerini almadan alkışlayamıyoruz” yorumunu yer vererek kararlara karşı temkinli olduğunu ortaya koymuştu²²¹⁵. Ekonomik tedbirler paketinin açıklanmasından sonra kâğıt, matbaa, basım ürünleri, nakliye gibi kalemlerdeki artıştan tüm dönemin basını olduğu gibi *Tercüman* ve *Milliyet* gazeteleri de etkilenmişti. Bu bağlamda satış bedeli 500 kuruş olan gazeteler 1 Şubat 1980'den itibaren 10 TL olarak ücretlendirilmişti. *Cumhuriyet* ise 24 Ocak kararları öncesinde 6 Ocak 1980 günü enflasyonu gerekçe göstererek satış bedelini 10 TL olarak açıklamıştı.

Milliyet gazetesi de *Tercüman* ve *Cumhuriyet* gazeteleri gibi gelen zam haberlerini manşetinden aktarmıştı. Gazetenin zam haberlerine yönelik ön plana çıkardığı bazı başlıklar “gazete kâğıdının kilosu 9 liradan 40 liraya çıkarıldı, kömüre yüzde 100 zam, demir-çeliğe yüzde 50 zam” “Elektrik, Petkim, PTT, Deniz yolları, DDY ve Sümerbank zamları belli oldu” şeklindeydi. Haber akışında “bu kararlar neyin bedeli?” sorusunun cevabını “234 milyon dolarlık IMF kredisi toptan veriliyor” şeklinde cevaplandırarak okuyucusuna bir noktada açıklama yapmıştı. *Milliyet*, 24 Ocak kararlarını *Tercüman* ve *Cumhuriyet*'ten farklı değerlendirmişti. *Tercüman* Demirel hükümetinin kararlarına yönelik dengeli ve temkinli bir üslup kullanırken, *Cumhuriyet*, Demirel hükümetini eleştirmişti. *Milliyet* gazetesi ise söz konusu kararlarının Türk ekonomisindeki önemi üzerinde durmuştu. Ali Gevgilili; “Türkiye’de ekonomiye, piyasa egemen olacaktır. Demirel, kuşkusuz, siyasal yaşamın en güç yolculuğuna şimdi başlamaktadır” yorumuna yer vererek 24 Ocak kararlarıyla Türk ekonomisinin serbest ekonomi politikasına geçiş yaptığını açıklamıştı²²¹⁶.

²²¹⁴ Ahmet Kabaklı, “Acı Şerbet”, **Tercüman**, 26 Ocak 1980.

²²¹⁵ Nazlı Ilıcak, “Sütten Ağzı Yanan Yoğurdu Üfleyerek Yer”, **Tercüman**, 26 Ocak 1980.

²²¹⁶ Ali Gevgilili, “Keseniz Yetiyorsa”, **Milliyet**, 26 Ocak 1980.

Hükümetin 24 Ocak kararları muhalefet partilerinin eleştirilerine neden olmuştu. Ecevit, hükümetin uygulamakta olduğu ekonomik ve sosyal politikaları; *“şimdi izlenmekte olan ekonomik ve sosyal politikalar bir dikta rejimine oturmadan uygulanması olanağı olmayan bir maddedir. O nedenle hükümetin dikta rejimi oturtma çabası içinde olduğu kaygısını taşıyorum”* şeklinde eleştirmişti. Hükümetin bir Güney Amerika modeline yani baskıcı yönetime kaydığına yönelik endişelerini dile getiren Ecevit, ülkenin müdahale noktasına getirilmek istendiğini ileri sürmüştü²²¹⁷. Demirel ise, *“Türkiye’de demokrasinin bütün müesseseleri var, hepsi de ayakta. Bir takım hayali tehlikeler ile zihin karıştırmakta mana yok”* diyerek karşılık vermişti²²¹⁸. Şubat ayının sonlarında MSP liderinin yapmış olduğu *“son ekonomik kararlar sömürüyü arttıracak”* açıklamalarını *Milliyet* Demirel hükümetinin MSP tarafından sonlandırılacağı yorumunu yapmıştı²²¹⁹.

Alınan ekonomik kararların dışında Demirel Azınlık hükümeti döneminde yaşanan siyasal gelişmelerden biri de Cumhurbaşkanlığı seçimleridir. 1980 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimlerini üç dönemde sınıflandırmak mümkündür. 25 Mart-9 Nisan arası adayların kendi başvurularını yaptıkları dönemdir. Sonuç alınamayan bu dönemden sonra 10 Nisan-12 Haziran arasındaki dönemde AP ve CHP’nin adaylarının yarıştığı dönem olmuştu. Her iki Meclis’teki toplam üye sayısı 634’tür. Cumhurbaşkanı seçimi için adayın ilk turda üçte iki çoğunluğu sağlaması yani 423 oy alması, ikinci turdan sonra da 318 salt çoğunluğun sağlanması gerekmektedir. Meclis aritmetiğine göre hiçbir partiye tek başına Cumhurbaşkanı seçebilme imkânı tanımamaktaydı. Bu durum ise siyasi partilerden hepsinin ya da sayıyı sağlayacak kadarının bir aday etrafında birleşmesini gerektiriyordu. Kısacası ikinci dönem olarak tanımladığımız 10 Nisan-12 Haziran arasındaki Cumhurbaşkanlığı seçim turları da siyasi partiler arasında uzlaşma sağlanamadığı için sonuçsuz kalmıştı. 13 Haziran-11 Eylül arasındaki dönem ise siyasal şiddetin parlamenterlere kadar hedef alması

²²¹⁷ *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1980; *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1980.

²²¹⁸ *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1980; *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1980; *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1980.

²²¹⁹ *Milliyet*, 24 Şubat 1980.

Demirel hükümetine yönelik gensoru önergeleri, erken seçim tartışmaları gibi nedenlerle genellikle çoğunluğun sağlanamadığı dönem olmuştur²²²⁰.

Mevzuat gereği Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresinin bittiği 6 Nisan 1980 tarihinden 15 gün önce yani 22 Mart tarihinde TBMM Birleşik Toplantısı'nda Cumhurbaşkanlığı seçimi başlatılmalıdır. 22 Mart tarihli birleşik toplantıda cumhurbaşkanlığı adaylığına yönelik herhangi bir başvuru söz konusu olmamıştı. 22 Mart tarihinde herhangi bir adaylık başvurusu olmadığı için turlara 25 Mart tarihli oturumda başlanmıştır. 556 üyenin katıldığı birinci oturumda Bağımsız Mardin Milletvekili Nurettin Yılmaz tek aday olarak 80 oy almış, sonra da adaylıktan çekilmişti. 2. turda üçte iki çoğunluk sağlanamayınca turlara devam edilmesine kadar verilmişti²²²¹. 9 Nisana kadar süren turlarda Hasan Celalettin Ezaman, İbrahim Öztürk gibi isimler aday olarak çıkmış olsa da sonuç alınamamıştı. *Cumhuriyet* gazetesinin Cumhurbaşkanının seçilememesine yönelik değerlendirmesi şu şekildedir: “*seçim adeta buzdolabına konmuştur. İki büyük parti CHP ile AP'nin diyalog için şu aşamada bir araya gelemeyeceğinin Demirel tarafından ifade edilmesinden sonra, sorunun çözümü için MSP yine anahtar parti durumuna girmiştir*”²²²².

Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk dönem turlarında gazetelerin değerlendirmeleri de bağımsız adaylar üzerinde uzlaşmanın sağlanamayacağına yönelikti. Yapılan turların sonuçsuz kaldığı ve seçimin kısa sürede sonuçlanmayacağı ön plana çıkarılmıştı. *Milliyet* bu düşüncesini; “*AP-CHP'nin kısa sürede aday bulması güç*”, “*bugün de sonuç beklenmiyor*”, “*dün de sonuç alınamadı*” gibi cümleleri ana sayfasında yer vererek ifade etmişti²²²³. *Cumhuriyet* de aynı temada hareket ederek “*seçimin ilk iki turundan sonuç alınamadı*”, “*TBMM'de sonuçsuz turlara devam*

²²²⁰ Erol Tuncer, **1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, TESAV Vakfı, Ankara, 2013, s. 72.

²²²¹ **TBMM Tutanak Dergisi, Birleşik Toplantı**, C.:1, Top:19, Bir:7, (25 Mart 1980), s.179.

²²²² **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1980.

²²²³ **Milliyet**, 26 Mart 1980; **Milliyet**, 27 Mart 1980, **Milliyet**, 31 Mart 1980; **Milliyet**, 2 Nisan 1980; **Milliyet**, 8 Nisan 1980.

ediyor”, “sonuçsuz iki tur daha” başlıklarıyla seçim sürecini ön plana çıkarmıştı²²²⁴. *Tercüman* da “*Göstermelik turlar devam etti*” başlığını kullanmıştı²²²⁵.

Cumhurbaşkanlığı için parti adaylarının yarıştığı 10 Nisan-12 Haziran arasındaki dönemde AP’nin adayı Saadettin Bilgiç, CHP’nin adayı Muhsin Batur olmuştu²²²⁶. Siyasi partilerin adaylarıyla turlara başlanması *Milliyet* tarafından “*önemli turlar başladı*” şeklinde değerlendirilmişti²²²⁷. CHP’nin adayı Muhsin Batur, Saadettin Bilgiç’e göre daha fazla oy olsa da sonuca ulaşamamıştı. Mayıs ayının ilk iki haftası çoğunluk sağlayamadığı için görüşmelere devam edilemezken Genelkurmay Başkanı Kenan Evren siyasilere “*Başkanlık seçimi artık sonuçlandırılmalı*” çağrısında bulunmuştu²²²⁸. CHP’nin adayı Muhsin Batur 15 Mayıs günü adaylıktan çekilmiş olsa da 4 Haziran’da yeniden aday gösterildi. Bu süreçte AP’nin adayı Saadettin Bilgiç çekilmiş yerine Faik Türün getirilmişti²²²⁹. Başkanlık seçiminin 75. gününde CHP adayı Muhsin Batur 303 oy almış olsa da gerekli çoğunluğu sağlayamadığı için 6 Haziran günü yapılan oylamalar sonucunda adaylıktan çekilmiş, aynı zamanda Batur’un görev süresi dolduğu için senatörlüğü de sona ermişti²²³⁰.

Siyasi partilerin bir isim üzerinde uzlaşamaması üzerine CHP lideri partiler arasında diyalog kurulmasını tezini savunurken AP, Anayasa değişikliğine gidilerek Cumhurbaşkanını halkın seçmesini istemişti. Ancak AP’nin teklifi diğer siyasi partilerin karşı çıkması üzerine hayata geçmemişti²²³¹.

Milliyet yazarlarından Ali Gevgilili, Cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelik “*Halkın ya da onun temsilcilerinin oyunun bir formaliteye döndüğü yerde ise*

---

²²²⁴ **Cumhuriyet**, 26 Mart, 1980; **Cumhuriyet**, 27 Mart 1980; **Cumhuriyet**, 28 Mart 1980; **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1980.

²²²⁵ Rauf Tamer, “80 Oy’un Tercümesi”, **Tercüman**, 27 Mart 1980.

²²²⁶ Birand, **12 Eylül...**, s.175.

²²²⁷ **Milliyet**, 11 Nisan 1980.

²²²⁸ **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1980; **Milliyet**, 14 Mayıs 1980; **Tercüman**, 14 Mayıs 1980.

²²²⁹ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1980; **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1980; **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1980; **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1980; **Milliyet**, 16 Mayıs 1980; **Milliyet**, 3 Haziran 1980; **Milliyet**, 4 Haziran 1980; **Milliyet**, 5 Haziran 1980; **Tercüman**, 16 Mayıs 1980; **Tercüman**, 3 Haziran 1980; **Tercüman**, 4 Haziran 1980; **Tercüman**, 5 Haziran 1980.

²²³⁰ **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1980; **Tercüman**, 7 Haziran 1980; **Milliyet**, 7 Haziran 1980.

²²³¹ **Tercüman**, 22 Mayıs 1980; **Milliyet**, 22 Mayıs 1980; **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1980.

gelişmenin çarkları tersine döndürülüyor demektir” değerlendirmesinde seçimlerin hür iradeyle yapılmasını ele almıştı²²³². Bununla birlikte Gevgilili, “Cumhurbaşkanlığı seçiminin önemi şudur: bu seçim, Türkiye’nin saplanıp kaldığı çıkmazlardan sıyrılmaya başladığını gösterecek, yaygınlaşan kötümserlik havasını dağıtmaya yardımcı olacaktır” sözleriyle partiler arasında diyalogun önemini vurgulamıştı²²³³.

Tercüman Cumhurbaşkanlığı seçimleri sürecinde de CHP muhalefeti sürdürmüştü. Gazetenin bu bağlamda dikkat çeken eleştirilerinden biri de CHP’nin Muhsin Batur’u aday göstermesi olmuştu. Nazlı Ilıcak, Batur’un CHP tarafından aday gösterilmesini; “anayasa tadilinin gündemde olduğu bir dönemde böyle bir adayın ortaya atılmasını bir kara rejim pardon bir ara rejim arayışı sayabilir miyiz” diyerek eleştirmişti²²³⁴. 12 Mart Muhtırasında imzası olan bir askerin, CHP tarafından aday gösterilmiş olması *Tercüman* tarafından CHP’nin bir askeri rejim arayışı olarak nitelendirilmişti.

Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde anayasa değişikliğini gündeme getiren AP’nin söylemleri üzerinden haber içeriklerini oluşturan *Tercüman*; “yeni yolları denemek yerine, çıkmaz sokaklarda ısrar edenler hiçbir zaman engeli aşamayacaktır. Anayasayı tabu haline getirmeden tartışmak, sistem arayışlarını rejim arayışları şeklinde değerlendirmek gerekir” sözleriyle anayasa değişikliğini savunmuştu²²³⁵. Aynı anlayışı bir başka köşe yazısında da sürdüren gazete “diyalog değil anayasa değişikliği” sözlerini vurgulamakta “diyalog kurun diye tutturmak değil, rejim önündeki tikanıklıkları çözmeye çalışmak bir vatan görevi olmalıdır” demektedir²²³⁶.

Cumhuriyet de *Tercüman* gibi Muhsin Batur’u aday gösterilmesini değerlendirmişti. *Cumhuriyet*, *Tercüman*’ın aksine Muhsin Batur’un adaylığını 1979 seçimlerinden sonra CHP’nin ilk kez bir aday etrafında kenetlenmiş olmasını olumlu

²²³² Ali Gevgilili, “Artık Çankaya’ya Aday Çıkanlar Var”, **Milliyet**, 13 Nisan 1980.

²²³³ Ali Gevgilili, “Diyalog Zorunluluğu”, **Milliyet**, 21 Mayıs 1980.

²²³⁴ Nazlı Ilıcak, “Cumhurbaşkanı Adayı Batur”, **Tercüman**, 16 Nisan 1980.

²²³⁵ Nazlı Ilıcak, “Siyasi Buhran ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi”, **Tercüman**, 15 Nisan 1980.

²²³⁶ Nazlı Ilıcak, “Cumhurbaşkanlığı Seçiminin yolu”, **Tercüman**, 16 Nisan 1980.

bir gösterge olarak sunmuştu²²³⁷.Partiler arasında bir diyalog geliştirilmesi gerektiğine inanan gazete, Demirel'in seçim sürecinde “*bunalım stratejisi*” izlediğini ileri sürmüştü. Uğur Mumcu AP'nin stratejisini; “*AP Genel Başkanı, bu bunalım süreci içinde anayasanın işlemediğini kanıtlamaya çalışıyor. Bu hükümetin 1981 seçimlerine kadar ayakta kalması AP'nin bitmesi tükenmesi demektir. Bunun içindir ki Demirel yakaladığı ilk fırsatta erken seçime gitmeyi planlamaktadır. Amacı, planı, stratejisi hep budur. Cumhurbaşkanlığı seçimini bu plan içinde değerlendirmek gerekiyor*” şeklinde açıklamıştı²²³⁸.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 13 Haziran–11 Eylül tarihleri arasını kapsayan üçüncü döneminde seçim ciddiyetini kaybetmişti. 13 Haziran'dan sonra yapılan 61 birleşimin 52'sinde çoğunluk sağlanamadığı için görüşmelere bile başlanamamış, 61 birleşimin 7'sinde ise oylamaya geçilecek çoğunluk sağlanamadığı için cumhurbaşkanlığı seçimi turları sonucuz kalmıştı²²³⁹. Ülkede şiddetin parlamento üyelerine kadar tırmanması, ekonomik bunalım gibi nedenler dönemin siyasilerini erken seçim tartışmalarına götürmüştü. Devam eden sıkıyönetim gölgesi altında siyasi partilerin en önemli gündemi erken seçim ve AP azınlık hükümetinin düşürülmesine yönelik gensoru önergeleri olduğu için 23 Mart 1980'da başlayan Cumhurbaşkanı seçimleri 11 Eylül'e kadar devam etmiş, yaklaşık beş buçuk aylık zaman diliminde ülkenin Cumhurbaşkanı seçilememiştir. Uzun süre Cumhurbaşkanının seçilememesi ise askeri müdahalenin gerekçelerinden biri olarak tarihte yerini almıştı.

12 Eylül'e giden süreçte dönemin siyasi parti liderleri ülkenin ağır siyasal ve ekonomik koşullarına rağmen ortak hareket edememiştir. Aylardır devam eden sıkıyönetime rağmen siyasilerin uzlaşmaz tavırları sonucunda dönemin basını 3 Ocak 1980 tarihinde “*Silahlı Kuvvetlerin Görüşü*” başlıklı TSK'nın uyarı metnini kamuoyuyla paylaşmıştı. Ordu; “*Türk Silahlı Kuvvetleri, Cumhurbaşkanını ülkemizin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm getirmeyen, anarşi ve bölücülüğün ülke*

²²³⁷ Uğur Mumcu, “Şimdi Başladı”, **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1980.

²²³⁸ Uğur Mumcu, “Durum”, **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1980.

²²³⁹ Mustafa Serhan Yücel, “Türk Siyasal Hayatında Cumhurbaşkanlığı Seçimleri” **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Bilecik 2012, s.118.

bütünlüğünü tehdit eden boyutlara varmasını önleyemeyen bölücü ve yıkıcı gruplara tavizlere veren ve kısır siyasi çekişmeler nedeniyle uzlaşmaz tutumlarını sürdüren siyasi partileri uyarmaya davet etmiştir” şeklinde uyarı metni ile partilere birlikte hareket etmeye davet etmişti²²⁴⁰. Ordunun bu son uyarısı dönemin siyasileri tarafından farklı bakış açılarıyla değerlendirilmişti. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, TSK’nın uyarı metni karşısında “*bu durumun ne olduğunun adını koymak istemiyorum. Mesele soğukkanlılık ile mütalaa edilecek*” derken, Ecevit “*komutanların yazılı metni bunalımı yeni bir boyuta ulaştırdı*” şeklinde yorumlamıştı²²⁴¹.

Tercüman, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* ordunun uyarısını farklı yorumlamıştı. *Tercüman* uyarının hükümete yönelik olmadığını savunmuştu. Güneri Cıvaoğlu; “*Silahlı kuvvetlerin açıklamasını “yazılı uyarı hiç de bu hükümet için tereddütlere kaynak olmamalıdır. Tersine.. Silahlı Kuvvetlerin yazılı uyarısında yaralan satırların çoğunluğu, AP hükümetinin bir aydır yakındığı şeylerdir*” diyerek ürettiği temayı ortaya koymuştu²²⁴². Nazlı Ilıcak da aynı temayı sürdürerek; “*yürütme organı çerçevesinde herkesi toplamaya, icra gücünü takviye etmeye yönelmiş görünüyor. Çünkü istenilen şey, tedbir tasarılarının engellenmemesi, anarşi önünde bütün siyasi partilerin, yargı organlarının ve Anayasa kuruluşlarının birlikte hareket etmeleri. Demek bu muhtıra, daha ziyade muhalefete dönük bir uyarı mahiyetindedir*” değerlendirmesinde bulunmuştu²²⁴³. Her iki köşe yazısında ordunun uyarısının hükümete yönelik olmadığı ön plana çıkarılmıştı. Ordunun istekleriyle hükümetin Meclis’ten geçirmek istediği yasaların aynı olduğu üzerinden yapılan değerlendirmede uyarının CHP’ye yapıldığı algısı yaratılmak istenmişti.

Uyarı metninin önemini vurgulayan Ali Gevgilili, ülkenin iç ve dış politikadaki kritik durumu üzerinden konuyu değerlendirmişti:

“80’lerin ilk günlerinde Türkiye’nin tam ortalarında durmakta olduğu bütün bir dünya dengesi de için için kaynıyor bulunmasaydı, yeni gelişimler,

²²⁴⁰ Arcayürek, 12 Eylül’e Koşar Adım..., ss.285-288.

²²⁴¹ *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1980; *Tercüman*, 3 Ocak 1980.

²²⁴² Güneri Cıvaoğlu “Ordu ve Politika”, *Tercüman*, 3 Ocak 1980.

²²⁴³ Nazlı Ilıcak, “Mini-Muhtıra”, *Tercüman*, 3 Ocak 1980.

yalnız ülke içindeki bunalımların, terör ve sosyal depremlerin bir karşı tepkisi olarak görülebilirdi. Oysa Silahlı Kuvvetlerin gönderdikleri uyarı Türkiye'nin durumunun, bir ABD-SSCB güç çekişmesine dönüşen bu sıcak bunalım ortamından da ayrı düşünülmeceğini duyurmaktadır”²²⁴⁴.

Uğur Mumcu ise uyarı metnini AP üzerinden ele alarak şu şekilde değerlendirmişti:

“AP, uyarı mektubunu daha dar açıdan yorumlamak eğilimindedir... Demirel'e göre bu uyarının amacı parlamentoda sıra bekleyen terör ile ilgili yasaların bir an önce çıkarılmasını sağlamaktır..12 Mart dönemi Anayasa maddelerinin hemen hemen yarısını değiştirmekle işe başladı. Bunun arkasından bazı yasalar da değişti. Eğer anayasa değişiklikleri çare olsaydı. Eğer yasa değişiklikleri ile terör önlenseydi bu değişikliklerden sonra bu kanlı serüvenlere sürüklenmiş olur muyduk? Öyleyse olaylara, gelişmelere çok değişik açılardan bakmak ve toplumu derinden sarsan olayların kökenine eski ve alışılmış reçetelerin dışında başka reçeteler ve başka ilaçlar bularak eğilmek, kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur. Büyük sancıları ağrı kesici ilaçların aldatıcı ve geçici etkileriyle gidermeye çalışmak sancıları kesip atmaz, belki daha büyük sancılara yol açar”²²⁴⁵.

Uğur Mumcu, AP'nin uyarı mektubunu yanlış anladığını ele almıştı. AP'nin uyarıyı tedbir paketlerinin bir an önce parlamentodan geçirilmesi olarak algılamasını “dar açıdan yorumlamak” şeklinde değerlendirerek AP'nin uyarının ciddiyetinin farkında olmadığını ortaya koymuştu.

Silahlı Kuvvetlerin uyarı mektubundan sonra siyasi partiler arasında uzlaşma konusu gündeme gelmişti. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk AP ve CHP liderleriyle yaptığı temaslar sonucunda CHP lideri, demokratik rejimin geleceği için AP ile iş birliğine hazır olduklarını açıklamıştı. Ancak Başbakan Süleyman Demirel, CHP ile herhangi bir iş birliğine ya da koalisyona girmeyeceklerini bildirmişti. Cumhurbaşkanının diyalog kurma girişimleri Demirel'in tavrı nedeniyle sonuçsuz kalmıştı²²⁴⁶. Uğur Mumcu ise Demirel'in bu görüşmelerde samimi olmadığını “Demirel, olanca hüneriyle bu uyarı mektubunu da bu diyalog çağrılarını da kendi iktidarını güçlendirmek için kullanıyor” sözleriyle yorumlamıştı²²⁴⁷. Süleyman Demirel CHP ile bir koalisyon kurmak gibi bir düşünceye sahip değildi. O'nun kurmak

²²⁴⁴ Ali Gevgilili, “Görüş”, **Milliyet**, 3 Ocak 1980.

²²⁴⁵ Uğur Mumcu, “Uyarı Mektubu”, **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1980.

²²⁴⁶ Arcayürek, **12 Eylül'e Koşar Adım...**, ss.321-322.; **Tercüman, Milliyet, Cumhuriyet**, 10-11 Ocak 1980.

²²⁴⁷ Uğur Mumcu, “Diyalog”, **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1980.

istediği diyalog, meclisten geçirmek istediği şiddeti engelleyen tedbir paketlerinin kendi istediği tasarılar çerçevesinde kanunlaşmasıydı. Bunun için gerekli olan CHP oyları için çabalayan Demirel, Ecevit ile yaptığı görüşmelerde CHP'yi ikna etmeye çalışmıştı. Bu bağlamda önlem paketi olarak adlandırılan kamu güvenliğine ve kolluk hizmetlerine ilişkin bazı yasalarda değişiklik yapılması ve bunlara yeni hükümler eklenmesi hakkındaki yasa tasarısı CHP'nin uyarıları da dikkate alınarak değiştirilmişti²²⁴⁸. Partiler arasındaki bu diyalog *Tercüman* tarafından eleştirilmişti. Demirel'in "ya hep, ya hiç" stratejinden uzaklaşarak tavır değiştirdiğine değinen gazete, AP liderinin "yapılan değişiklikler kanunun özünü zedelemiyor" anlayışına geçerek tasarıları kanunlaştırmasını doğru bulmamıştı. Nazlı Ilıcak "Birçok ciddi meseleye sahip olan Türkiye, kendisini istikrarsızlıktan kurtaracak yolu artık bulmalıdır. Günlük menfaat hesaplarından sıyrılarak, bütün gayretimizi bu noktaya teksif etmenin zamanı gelmiştir. Esas olan, iktidarda kalmak değil, iktidardayken muktedir olabilmektir" sözleriyle şiddete karşı önlemler paketinin hızlı bir şekilde kabul edilmesini AP'nin iktidarda kalma çabası olarak değerlendirmişti²²⁴⁹. Ecevit'in işbirliği teklifi Nisan aylarında yeniden gündeme gelmişti. Ülkenin ekonomik, sosyal, şiddet olaylarında sonuca ulaşabilmesi için geniş tabanlı hükümet modeli, AP-CHP-MSP, önerisi Demirel'in "Ecevit'in yüreği varsa hükümeti millette arasın" çıkışıyla bir kez daha sonuçsuz kalmıştı.²²⁵⁰

Demirel'in geniş tabanlı hükümet modelini reddetmesiyle birlikte CHP yönetiminde, Demirel hükümetinin düşürülmesine yönelik görüşler ağırlık kazanmıştı. *Cumhuriyet* gazetesi, "Ecevit, Demirel'le diyalogdan umudunu kesti" diyerek CHP'nin bir başka planı olduğunu açıklamıştı. *Tercüman*, "Ecevit, "diyalog sonuç vermedi" derken, "CHP, çözümü AP ve MHP dışında arıyor" spotuyla CHP'de ağırlık kazanan görüşe dikkat çekmişti. *Milliyet* de Ecevit'in başbakan ile diyalogun imkânsız olduğu sözlerine yer vermişti²²⁵¹. CHP'ye göre Demirel hükümetinin CHP ile ortak hareket etmemesinin sebebi "bunalım politikası" izliyor olmasıydı. CHP, Demirel'in

²²⁴⁸ *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1980.

²²⁴⁹ Nazlı Ilıcak, "İktidar Olmak ve Muktedir Olmak", *Tercüman*, 20 Ocak 1980.

²²⁵⁰ *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1980; *Milliyet*, 3 Nisan 1980; *Tercüman*, 3 Nisan 1980.

²²⁵¹ *Milliyet*, 31 Mayıs 1980; *Tercüman*, 31 Mayıs 1980; *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1980.

düşüncesinin bunalım politikası izleyerek ülkeyi en kısa sürede erken seçime götürmek olduğunu ileri sürmüştü. Bu fikirlerin tartışıldığı günlerde *Tercüman* “*Demirel erken seçim istedi*” manşetini atmıştı²²⁵². Demirel’in erken seçim çağrısını değerlendiren *Tercüman*’a göre erken seçim “*tahrip gücü çok yüksek iki kelimedir. Telaffuz edilmesi halinde AP hükümetinden MSP desteği kayabilir. Demirel’in sağlam bir ekonomik zemin içinde, dört yıl sürecektir istikrarlı bir hükümetle ve devletin zirvesinde güvenilir, tecrübeli bir politikası ile yönetim için uçurumun kenarındaki yürüyüşü, zor yolculuktur, risklidir*”²²⁵³. AP’nin söylemlerinden etkilenecek haber yapan *Tercüman*, erken seçim konusunu gündeminde tutmuştu. Buna bağlı olarak yine Demirel’in “*Gücü olan milletin karşısına gelsin*” şeklindeki erken seçim çağrısı yapan sözlerini manşete taşımaya devam etmişti. *Tercüman*, ülke sorunlarının partiler arası diyalogla çözülmeyeceğini ileri sürerek erken seçim için kamuoyu oluşturmak istemişti. Gazetenin bu iddiası Nazlı Ilıcak’ın “*teşhiste birleşmeyenler, nasıl tedavi için bir araya gelecekler? Bugün, en iyi çare, erken seçimdir. Karanlık tünelden geçerken sözü millete bırakalım*” sözleriyle desteklenmiş ve seçim en makul yol olarak gösterilmişti²²⁵⁴. *Tercüman*, erken seçimin ülkeye istikrar getirebileceğine yönelik izlediği yayın siyasetinde erken seçim ülkenin zorlukları aşmasını kolaylaştıracak bir aşama olarak değerlendirilmişti²²⁵⁵. *Cumhuriyet* ise gündemini erken seçime ayırmadan, CHP’nin stratejileri üzerinden belirlemişti. Gazete, MSP desteği sağlarsa CHP’nin hükümeti yıkmak için harekete geçeceği bildirilmişti *Milliyet* gazetesi ise sadece AP’li il başkanlarının erken seçim talebi olduğunu ana sayfasına taşımıştı²²⁵⁶. Uğur Mumcu da CHP’yle aynı düşüncüyü paylaşarak Demirel’in hükümeti kurduğu günden beri bunalım stratejisi izlediğine dikkat çekmişti. Şöyle ki; “*Demirel, her sorunu erteliyordu. Cumhurbaşkanı mı seçilecek? “Millete gidelim”. Terör her gün beş-on canı mı alıyordu? “yeni yasalar çıkaralım”. Ve böylece her sorun, yeni bunalım ile bir başka sorun ile içiçe geçiyor ve sorunlar bir kartopu gibi büyüdükçe*

²²⁵² *Tercüman*, 1 Haziran 1980.

²²⁵³ Güneri Cıvaoglu, “Uçurumun Kenarındaki Demirel”, *Tercüman*, 1 Haziran 1980.

²²⁵⁴ Nazlı Ilıcak, “Diyalog mu Seçim mi?”, *Tercüman*, 10 Ağustos 1980.

²²⁵⁵ Nazlı Ilıcak, “Erken Seçim”, *Tercüman*, 17 Ağustos 1980.; Nazlı Ilıcak, “Ya Vatan Kurtulursa!”, *Tercüman*, 19 Ağustos 1980.

²²⁵⁶ *Milliyet*, 2 Haziran 1980; *Tercüman*, 2 Haziran 1980; *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1980.

*büyüyordu. Demirel'in bu aşamadaki tek ve vazgeçilmez taktiği, yeni bunalımlar yaratmaktır. Çünkü bunalım sürdükçe Demirel'in "Millete gidelim" çağrısı güç kazanmaktadır"*²²⁵⁷.

Demirel hükümeti erken seçim tartışmalarını gündeme getirerek siyasilerin nabzını yoklarken, CHP ise hükümeti düşürmenin planlarını yapmaktaydı. Bu süreçte MSP'nin dışarıdan desteklediği AP hükümetini destekleyip desteklemeyeceği gündeme gelmişti. MSP, hükümetten AET'den vazgeçmesini, alınan faiz kararlarının kaldırılmasını istemişti. İsteklerinin bir ay gibi bir sürede gerçekleşmemesi durumunda Demirel hükümetini desteklemekten vazgeçeceğini bildirilmişti. Cumhurbaşkanlığı seçiminin kitlendiği bir süreçte Ecevit bir kez daha *"devleti ve rejimi kurtarmak için"* tarafsız bir başbakan liderliğinde AP-CHP-MSP geniş tabanlı hükümet istediğini yinelemişti²²⁵⁸. *Cumhuriyet* gazetesi yazarlarından Uğur Mumcu ise *"artık iyice iflas ettiğini anlayan AP erken seçime gidelim çağrılarını sımsıkı sarıldı"* diyerek AP'nin bu teklifi değerlendirmeyeceğini açıklamıştı²²⁵⁹. AP ve CHP arasında kurulmak istenen diyalog bir kez daha başarısızlıkla sonuçsuz kalınca CHP, Ortak Grubunda son siyasal gelişmeler değerlendirilmiş *"hükümetin düşürülmesi için koşulların olgunlaştığı"* kararına varılmıştı. Bu karardan sonra 12 Eylül'e giden süreçte CHP, gensoru önergeleri hazırlayarak Demirel hükümetini düşürmeyi deneyecekti²²⁶⁰. CHP'nin hükümeti düşürmek üzere hazırladığı ilk önerge 17 Haziran 1980 günü Millet Meclisi'nde okunmuştu. Önerge; *"hükümetin anarşi konusunda gerekli önlemleri alamayarak can güvenliğini sağlayamadığı, toplumda ve Meclislerde her türlü uzlaşma yollarını tıkayarak parlamento çalışmalarını engellediği, yanlış ekonomik uygulamalarla geçim sıkıntısını halkın güvenliğini tehlikeye düşürecek boyutlara ulaştırdığı"* gibi gerekçelerle Süleyman Demirel Başbakanlığındaki Bakanlar Kurulu hakkında verilmişti²²⁶¹. Önerge 24 Haziran tarihinde Meclisteki bütün grupların olumlu oy kullanmasıyla gündeme alınmıştı²²⁶².

²²⁵⁷ Uğur Mumcu, "Neye Yarar", **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1980.

²²⁵⁸ **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1980.

²²⁵⁹ Uğur Mumcu, "Millet Aldanmazmış", **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1980.

²²⁶⁰ **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1980.

²²⁶¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:5, C:16, Bir: 96, (17 Haziran 1980), s. 367.

²²⁶² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön: 5, C. 16, Bir:99, (24 Haziran 1980), s.463

Gensorunun gündeme alınması üzerine Ecevit ve Erbakan yeni hükmet üzerine pazarlıklara başlamıştı. Bir “*onarım hükümeti*” modeli üzerinde duran liderler, MSP’nin Erbakan’ın Başbakan olması talebinde ısrarcı olması üzerine anlaşma sağlayamamışlar ve bu durum AP’nin güvenoyu almasıyla sonuçlanmıştı²²⁶³. Demirel hükümetinin güvenoyu almasını *Cumhuriyet*, “*CHP ile MSP Anlaşamadı*” manşetiyle açıklamıştı. Spotlarla ön plana çıkarılan bilgiler ise MSP’nin son anda olumlu oy kullandığı ve Erbakan’ın “*karanlığa kurşun sıkamazdık*” sözleriydi²²⁶⁴. *Milliyet* de Erbakan’ın “*Biz, karanlığa kurşun atamayız. Bu hükümeti her an düşünebiliriz. Ancak, önce nasıl bir hükümet kurulacağı belli olmalıdır*” sözlerini ön plana çıkararak henüz CHP ve MSP arasında anlaşmanın sağlanmadığını aktarmıştı²²⁶⁵. *Tercüman* yazarı Ahmet Kabaklı, Ecevit ve Erbakan’ın yeni hükümet kurma girişimlerini; “*Yıksınlar bakalım, enkazın altında ezileceklerdir. Koparsınlar bakalım, dananın kuyruğu ellerinde kalacaktır. Bu iki huysuz, asla hükümet kuramayacaklardır. İster istemez seçimlere gidilecektir. Seçimlere iktidar olarak giden Demirel, eğer 200 milletvekili çıkaracak ise, bu biçarelerin muhalifi olarak gittiği takdirde şüphesiz 250 sandalye kazanacaktır. Meşhur söz ya: Arayan Mevla’sını da belasını da bulacaktır*” şeklinde yorumlamıştı²²⁶⁶.

MSP ve CHP yeni hükümet kurma görüşmelerinde ilk etapta anlaşma sağlayamamış olsalar da diyalog yollarını kapatmamışlardı. Temmuz ayında Çorum olaylarının yaşanmasının hemen ardından CHP bu kez hükümeti düşürmek için yeni bir gensoruyu İçişleri Bakanı Mustafa Gülcügil hakkında hazırlamıştı. Gensoru; “*anarşi ve terörün ülkemizde iç savaş boyutlarına ulaşmasına ve zamanında gerekli önlemleri almayarak Çorum olaylarına neden olduğu iddiasıyla*” verilmişti²²⁶⁷. Ancak İçişleri Bakanı Gülcigil’in makamından istifa etmesi üzerine gensoru kendiliğinden düşmüştü. *Tercüman*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri İçişleri Bakanın istifasını ön

²²⁶³“Demirel hükümeti: 227 kabul, 214 red oyu ile güvenoyu aldı”. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:5, C:16, Bir:104, (2 Temmuz 1980), s. 367.

²²⁶⁴ **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1980; **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1980; **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1980; **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1980.

²²⁶⁵ **Milliyet**, 29 Haziran 1980; **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1980.

²²⁶⁶ Ahmet Kabaklı, “Dananın Kuyruğu”, **Tercüman**, 2 Temmuz 1980.

²²⁶⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:5, C:16, Bir: 112, (22 Temmuz 1980), s.648.

plana çıkarmamıştı. O günlerde Çorum olaylarının hemen sonrasında Nahit Erim'in suikast haberleri üzerine partiler arası birlik çağrıları basının asıl gündemi olmuştu.

Temmuz ayının son günlerinde Demirel hükümeti hakkında gensoru önergesi veren bir diğer parti MSP'ydi. Necmettin Erbakan ve 2 arkadaşı; *"tutum ve davranışlarıyla dış politika konusunda milli menfaatlerimize aykırı hareket ettiği iddiasıyla Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen hakkında"* gensoru açılmasını istemişti. Gensoru, Meclis çoğunluğunun sağlanamaması üzerine ancak 21 Ağustos'ta Meclis gündemine getirilebilmişti²²⁶⁸. MSP lideri gensoru gerekçesi olarak basına yaptığı açıklamada İsrail ile ilişkilerin kesilmesi gerektiğini belirtmişti. *Tercüman*, *"Gensoru Yağmuru"* başlığı altında yer verilen *"Gensoru Müessesesi Ucuzlatıldı"* spotu ile örtük anlamda muhalefetin gereksiz gensoru verdiği algısını oluşturmaktaydı²²⁶⁹. MSP'nin Dışişleri Bakanı Mustafa Erkmen adına verdiği gensoru önergesi, AP ve MHP milletvekillerinin çabalarıyla gündeme alınması bir süre engellenmiş olsa da 28 Ağustos tarihli Meclis oturumunda önergenin 2 Eylül 1980 günkü Meclis oturumunda görüşülmesine karar verilmişti²²⁷⁰. Gensorunun görüşüleceği günlerde Erbakan, Hayrettin Erkmen hakkında verilen gensoru önergesinin oylanması sırasında Demirel hükümetinin güvenoyu istemesi durumunda MSP'nin güvensizlik oyu kullanacağını açıklamıştı²²⁷¹. Meclis çoğunluğunun sağlandığı 5 Eylül tarihli Meclis oturumunda Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen, hakkında yapılan güvenoyu sonucunda 2 güvenoyuna karşılık 231 güvensizlik oyuyla bakanlıktan düşürülmüştü²²⁷².

Dışişleri Bakanının düşürülmesini *Cumhuriyet* *"Demirel ilk aşamada Erkmen'i feda etti"* şeklinde yorumlamıştı. Ayrıca gazete Hayrettin Erkmen'in *Cumhuriyet* tarihinde ilk kez gensoruyla düşürülen bakan olduğuna da ön plana çıkarmıştı²²⁷³. *Milliyet*, Erkmen'in düşürülmesini *"ilk kurban"* olarak nitelendirmişti²²⁷⁴. Dışişleri Bakanı Erkmen adına istenen güven oylamasına yönelik

---

²²⁶⁸ A.g.d., s.712.

²²⁶⁹ *Tercüman*, 30 Temmuz 1980.

²²⁷⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dön:5, C:16, Bir: 126, (28 Ağustos 1980), s.789.

²²⁷¹ *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1980.

²²⁷² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dön:5, C:16, Bir: 130, (5 Eylül 1980), s.849.

²²⁷³ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1980.

²²⁷⁴ *Milliyet*, 3 Eylül 1980; *Milliyet*, 6 Eylül 1980.

Tercüman’ın düşüncesi netti. Demirel hükümetiyle aynı fikirde değildir. Güvenoyu alamayacak bir hükümetin görevden çekilmesinin en doğru karar olduğunu düşünen gazete bu düşüncelerini şu şekilde ifade etmişti: *“her şeye rağmen iktidar, formülü benimsenirse taviz üzerine kurulan ve suni teneffüsle yaşamasına çalışılan bir bünye içindeki her bozukluğun hesabı, mutlaka AP’den ve liderlerinden sorulacak, “neden iktidarı bırakıp kaçtın” değil “neden zamanında iktidardan ayrılmadın” denilecektir*²²⁷⁵. *Tercüman*’ın son süreçte genel düşüncesi, Demirel azınlık hükümetinin gensoruyla düşürülmesi ve erken seçime gidilmesidir. O’na Demirel hükümetinin düşürülmüş olması hükümetin sorunu değil, halk nezdinde muhalefeti olumsuz etkileyecek bir durumdu. Azınlık hükümetiyle kısa sürede AP’nin yıpranacağını ve bu nedenle muhalefetin de çabasını fırsata çevirerek hükümetin düşmesi için yolların açılması gerekmektedir. Zaten gazeteye göre Erbakan’ın kabul edilemez isteklerinden dolayı CHP-MSP hükümeti de kurulamayacak ve böylece erken seçim zorunlu bir seçeneğe dönüşecekti.

Dışişleri Bakanının düşürülmesinden sonra Necmettin Erbakan yeni hükümet kurulması için; *“Milletin meselelerini onaracak bir hükümet kurulmalıdır. Ancak nasıl bir hükümet gelirse gelsin diyemeyiz. Yeni hükümet seçime kadar onarım yapmalıdır”* açıklamasında bulunmuştu. CHP lideri Bülent Ecevit ise daha önce öne sürdüğü geniş tabanlı onarım hükümeti modeline talep olmadığını, samimi bir talep olması durumunda CHP’nin görüşmelere hazır olduğunu açıklamıştı. Nitekim 12 Eylül’e giden süreçte CHP ve MSP arasında devam eden hükümet görüşmelerinden sonuç alınamamıştı. *Cumhuriyet*, hükümet kurma konularının siyasiler tarafından konuşulduğu günlerde CHP-MSP ortaklığının sağlanamayacağı fikrini paylaşmıştı. Erbakan’ın kurulacak yeni bir hükümette Başbakan olma isteğinden vazgeçmeyeceğini savunan gazete CHP’nin de böyle bir teklifi kabul etmeyeceği düşüncesindeydi. Bu bağlamda yaptığı yorumda; *“CHP ile MSP’nin ortak bir hükümet kurmaları hayli uzak bir olasılıktır. Bu nedenle, azınlık hükümetinin düşürülmesi de yakın geleceğin işi değil gibi gözüküyor”* diyerek Demirel azınlık hükümetinin yakın

---

²²⁷⁵ Nazlı Ilıcak, “İktidardan Kaçmak”, *Tercüman*, 2 Eylül 1980.

gelecekte muhalefet birliği sağlanamadığı için siyasal yaşamına devam edeceğini ileri sürmüřtü²²⁷⁶. *Milliyet*'te dikkat çeken durum ise dönemin günlük siyasetini ve aynı zamanda gazetenin bakış açısını bir karikatürle anlatmış olmasıdır. Bedri Koraman tarafından kuklacı olarak tasvir ettiği Necmettin Erbakan'ın elinde Ecevit ve Demirel kuklalarını karikatürize edilmişti. Ecevit kuklasının üzerinde oluşturulan spotta “çözüm hükümeti”, Demirel kuklasının üzerinde “erken seçim” spotuna yer verilmişti²²⁷⁷. Karikatürü değerlendirdiğimizde *Milliyet*'in Erbakan'ı siyasetin kilit anahtarı olarak tanımladığını ve dönemin iki önemli siyasetçisi Demirel ve Ecevit'i oyaladığını ifade etmişti.

Milliyet, 19 Ağustos 1980.

CHP, Demirel hükümetini düşürmek için başka gensoru önermeleri de hazırlamıştı. 3 Eylül 1980 tarihli Meclis'te Demirel hükümeti hakkında üç tane gensoru açılmasına ilişkin sunulan önermelerden ilki Maliye Bakanı İsmet Sezgin, ikincisi Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Esat Kıratlıoğlu ve üçüncüsü Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Münif İslamoğlu hakkındaydı²²⁷⁸. Ancak 12 Eylül'e giden

²²⁷⁶ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1980; *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1980.

²²⁷⁷ *Milliyet*, 19 Ağustos 1980.

²²⁷⁸ Maliye Bakanı İsmet Sezgin hakkındaki önerge “uygulanmış çağdışı modelle ekonomik bunalı yoğunlaştırdığı, banka faizlerini serbest bırakarak esnaf, küçük ve orta sanayiciyi zor durumda bıraktığı, Merkez Bankasının yetkilerini kısıp devreden çıkardığı ve enflasyonla gerekli mücadeleyi yapmayarak ekonomimizi çöküntüye sürüklediği iddiasıyla”; Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Esat Kıratlıoğlu hakkındaki önerge; sorumluluğunu taşıdığı kamu kuruluşlarının yüklenme işlerini yürüten özel firmalara ticari ilişkide bulunarak Anayasanın 78. Maddesine aykırı hareket ettiği iddiasıyla”, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Münif İslamoğlu hakkındaki önerge; “sağlık hizmetlerinin

süreçte Meclis çoğunluğu sağlanamadığı için önergelerin gündeme alınıp alınmaması bile görüşülememişti.

5. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesinin Tercüman, Milliyet ve Cumhuriyet Gazetelerine Yansıma

12 Eylül'e giden süreçte toplumun her kesiminde yaşanan şiddet olayları giderek mezhepsel çatışmalara dönüşmüş ve dönemin önde gelen gazeteci, savcı emniyet müdürü, sendika başkanları gibi önemli kişileri hedef almaya başlamıştı. 26 Aralık 1978 tarihinde ilan edilen sıkıyönetim bile şiddeti engelleyememiş ve şiddet parlamento üyelerine kadar tırmanmıştı. Nitekim 1978'de 1095, 1979'da 1362, 1980 Eylül'üne kadar 282 kişi olmak üzere 1970-1980 yılları arasında toplamda 3282 kişi şiddet olaylarında hayatını kaybetmişti²²⁷⁹.

Türk siyasetinde izlenen politikanın orduyu rahatsız etmesi, cumhurbaşkanının bile yaklaşık 6 aylık bir sürede seçilememesi, ülke sorunları karşısında siyasilerin birlikte hareket edememesi orduda müdahale gerekçesini olgunlaştırmıştır. Ordunun dikkatini çeken gelişmelerden biri de MSP lideri Necmettin Erbakan'ın bir din adamının cenaze töreni sebebiyle 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlama törenine katılmamasıydı. Erbakan'ın törene katılmaması üzerine Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in; *"Erbakan 30 Ağustos'a karşı mı değil mi"* sorusuna MSP lideri, *"Biz 30 Ağustos'un karşısında değil tam içindeyiz"* cevabını vermişti²²⁸⁰.

12 Eylül'e giden süreçte MSP'nin 6 Eylül 1980 günü Konya'da düzenlemiş olduğu *"Kudüs'ü Kurtarma Günü Mitingi"* ordunun dikkatini çeken son olaydı. Nitekim Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Haydar Saltık'ın *"Konya mitingi 12 Eylül'e gelinmesinde bardağı taşıran son damla olmuştur"* sözleri bu durumun göstergesidir²²⁸¹. İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesini protesto etmek amacıyla

---

yürütülmesinde partizan tutum ve davranışlarıyla Anayasa ve yasalara aykırı hareket ettiği iddiasıyla" verilmişti. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dön:5, C:16, Bir: 128, (3 Eylül 1980), s.797-798.

²²⁷⁹ Keleş, Ünsal, **a.g.e.**, Ankara, 1982,s.35.

²²⁸⁰ **Milliyet**, 31 Ağustos 1980.

²²⁸¹ Aydın, Taşkın **a.g.e.**, ss. 317-321-

düzenlenen mitinge radikal İslamcı olarak tanımlayabileceğimiz oldukça kalabalık grup katılım göstermişti. Miting sırasında bir grup İstiklal Marşı'nın okunmasını protesto etmiş, “ezan sesi istiyoruz, bu marşı söylemiyoruz”, “düzene isyan, şeriat isteriz” gibi sloganlar atmıştı²²⁸². *Milliyet* MSP'nin mitinginde yaşanan olayları manşetinden aktarmış ve radikal İslamcıların sloganlarını ön plana çıkarmıştı. *Cumhuriyet* ve *Tercüman* savcılık soruşturmasına kadar mitinge yönelik kayda değer bir haber içeriği oluşturmamıştı²²⁸³.

Ordu tarafından müdahale gerekçelerinin olgunlaşmasından sonra geçmişi 11 Temmuz 1980'e kadar uzanan müdahale planı 12 Eylül 1980 günü hayata geçirildi. “*Bayrak Harekâtı*” olarak tanımlanan plan TSK'nin emir komuta zinciri içerisinde uygulamaya konulmuş ve 12 Eylül günü sabah saat 04:00'te radyoda ilk önce İstiklal Marşı sonrasında Harbiye Marşı'nın çalınmasından sonra TSK, yönetime el koyduğunu açıklamıştı²²⁸⁴. Demirel hükümeti, parlamento fesh edilirken her türlü siyasal, toplumsal ve kültürel faaliyet yasaklanmış, siyasi partiler kapatılmış, sokağa çıkma yasağı ve tüm ülkede sıkıyönetim ilan edilmişti. Müdahaleyi gerçekleştiren Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve kuvvet komutanları Kara Kuvvetleri Komutanı(KKK) Org. Nurettin Ersin, Deniz Kuvvetleri Komutanı(DKK) Ora. Nejat Tümer, Hava Kuvvetleri Komutanı(HKK) Org. Tahsin Şahinkaya, Jandarma Genel Komutanı Org. Sedat Celasun 1982 genel seçimlerine kadar “Milli Güvenlik Konseyi” adı altında yasama yürütme faaliyetlerini sürdürmüşlerdi²²⁸⁵.

Milliyet askeri müdahale haberini tam sayfa ve manşetten duyurmuştu. “*Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu*” manşetine “*Parlamento ve hükümet feshedildi, bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edildi*” üst başlığı eklenmişti. Aktif ve basit yapıda kullanılan başlıkla TSK'nın gücüne ve aynı zamanda müdahalenin önemi ön plana çıkarılmıştı.

²²⁸² Işıl Arpacı, **Türk Siyasetinde Erbakan**, Kopernik Yayınları, İstanbul, 2017, s.256.; Serkan Yorgancılar, *Milli Görüş 1969-1980*, Pınar Yayıncılık, 2012, s.356.

²²⁸³ **Milliyet**, 7 Eylül 1980; **Milliyet**, 8 Eylül 1980; **Tercüman**, 7 Eylül 1980; **Tercüman**, 8 Eylül 1980; **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1980; **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1980.

²²⁸⁴ Hasan Cemal, **Tank Sesiyle Uyanmak**, 7. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986, s. 22.; Hayati Tek, **Darbeler ve Türk Basını**, Elips Kitap, Ankara, 2007, s.394.

²²⁸⁵ Yılmaz Özdemir, Ayvaz Gökdemir, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, Tercüman Tesisleri Basımı, İstanbul, 1987, ss.187-188.

Ana sayfanın geri kalanında ise Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Milli Güvenlik Konseyi'nin kurulduğu bildirilmişti. Açıklayıcı nitelikte kullanılan spotun hemen ardından ana sayfanın geri kalanında Milli Güvenlik Konseyi'nin 1, 2, 3 nolu bildirilerine yer verilmişti²²⁸⁶. *“Devlet ve toplum kapısındaki dramatik gelişmeler sürüp giderken başka çare kalmadığı için, 12 Eylül Harekâtı'na girişilmiştir”*²²⁸⁷ diyen Milliyet gazetesinin askeri müdahaleye yönelik değerlendirmesi şu şekildedir:

*“Başka ülkelerde yönetim olağanüstü bir yoldan el değiştirirken genellikle kan akar. Bizde ise 12 Eylül 1980, yıllardır kansız geçen ilk gün oldu... Bu somut durumun büyük çoğunluğa rahat bir soluk aldıracağı gerçeğini hesaba katmamak yanıltıcı sonuçlara götürür yorumcu. ... Bir dış hekimi “istediği için” çekmez çürük dişi. Çürümüş olduğu ve ağrısına dayanılmadığı için çeker. Sonuç gerçekleştikten sonra olay üstüne gevezelik etmenin anlamı ve yararı yoktur. Yanıtının araştırılması gerekli soru bellidir: Dış neden çürüdü ve yeni çürümelerin önlenmesi için ne yapılabilir? Şimdi hepimiz her şeyden önce bunu düşünmeliyiz serinkanlılıkla”*²²⁸⁸.

Bir başka metinde de *“ülkesini seven herkese, yeni yönetimi hedeflerine başarı ile ulaşmasına yardımcı olması düşünüyor. Türk Silahlı Kuvvetlerini müdahaleye zorlayan şartlar normale döndüğü anda, yani 12 Eylül başarı kazandığı ölçüde, Türk demokrasisi yeniden hayat bulacaktır”* yorumuna yer verilmişti²²⁸⁹. Milliyet, bir zorunluluk olarak sunduğu askeri müdahaleyi meşru gösteren bir yazı dili kullanmıştı. Otoriteye karşı zorluk çıkarılmaması çağrısında bulunan gazete, ilk etapta 12 Eylül'ü “müdahale” olarak tanımlamıştı.

Tercüman gazetesi askeri müdahale haberini *“Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu”* manşetine eklediği *“İç Hizmet Kanunu'nun Cumhuriyeti korumak ve kollamak görevi hükmü gereğince”* gerekçe bildiren üst başlıkla duyurmuştu. Ana sayfanın tamamını müdahale haberlerine ayıran gazete; *“Bütün Türkiye'de sıkıyönetim ilan edildi, Parlamento ve Hükümet fes edildi, parlamenterlerin dokunulmazlığı*

²²⁸⁶ Milliyet, 12 Eylül 1980.; Bkz. EK-7.

²²⁸⁷ “Demokrasi ve Devlet Kavramı”, Milliyet, 17 Eylül 1980.

²²⁸⁸ Refik Erduran, “Serinkanlılıkla” Milliyet, 13 Eylül 1980.

²²⁸⁹ “Demokrasi için, “12 Eylül'ün başarısı şarttır!”, Milliyet, 14 Eylül 1980.

kaldırıldı” gibi spot bilgileri de ön plana çıkarmıştı²²⁹⁰. *Tercüman* köşe yazılarında askeri müdahalenin sürpriz olmadığına dikkat çekmişti²²⁹¹.

Ülkenin iç savaşın eşiğindeyken emir komuta zinciri içerisinde yapılan müdahalenin Türk demokrasisine işlerlik kazandıracağı belirtilmişti²²⁹². Askeri müdahalenin gerekçesini “*Türk Silahlı Kuvvetleri, çok zor, çok önemli, fakat Türk milletinin bütünlüğü, mutluluğu ve güvenliği için mutlaka yerine getirilmesi zorunlu olan bir görevi üstlenmiştir*” sözleriyle açıklayan *Tercüman*, 12 Eylül’ün başarıya ulaşması için kamuoyuna şu sözlerle seslenmişti: “*Ve bu belki de son şansımızdır. O yüzdendir ki, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu çetin, bu hayati görevinde başarılı olması, yüz akıyla sonuç alması için herkesin, hepimizin elimizden geleni yapması gerektiğine yürekten inanıyoruz*”²²⁹³. Nazlı Ilıcak müdahaleye yönelik değerlendirmesinde 12 Eylül Askeri Müdahalesini “*kadife eldivenli*” diye tanımlamakta ve bu vasfını ve iyi niyetini her zaman koruması gerektiğini ifade etmekteydi²²⁹⁴. Nazlı Ilıcak’ın müdahaleye yönelik durum bildiren bir başka köşe yazısı şu şekildeydi:

“*Ve kıyamet koptu. Dünyanın sonu değilse bile, demokrasinin sonu geldi. Siyasi partilerin faaliyetlerine ara verildi, parlamento fesh edildi. Milletvekili ve senatörlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı... Balık suda yaşar, gazeteci çok partili demokraside. Çünkü görevimiz sadece alkışlamak değildir, harekâtı öğrenince, bu sebepten dolayı derin bir Ah çektik. Türkiye’de demokrasi, demagojiye ve anarşiye dönüşmüştür. Otorite ve hürriyet arasındaki denge, birincisi aleyhine bozulmuş, bir otorite boşluğu doğmuştu. Türk Silahlı Kuvvetleri, bu boşluğu doldurdular. Açıklanan hedef, “Demokrasinin işlemesine müsait ortamı hazırlamaktır”. Bu ortam ne kadar süratle oluşursa, milletimiz, memleketimiz o kadar çabuk huzura kavuşacaktır*”²²⁹⁵.

Tercüman 14 Eylül tarihli sayısında gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Güneri Cıvaoglu imzasıyla yayınladığı “*Tercüman Taraftır*” adlı yazıda gazetenin askeri müdahaleye yönelik tutumunu açıkça ifade etmişti. TSK’nin yönetime el koyma gerekçelerini; “*Devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğünü korumak... Atatürk Milliyetçiliğini, Atatürk ilkelerini yeniden egemen yapmak. Cumhuriyeti korumak ve*

²²⁹⁰ *Tercüman*, 12 Eylül 1980.; Bkz. **EK-5**.

²²⁹¹ Mukbil Özyörük, “Perşembenin Gelişi”, *Tercüman*, 14 Eylül 1980.

²²⁹² Ahmet Kabaklı, “Devlet ve Millet Hayrına”, *Tercüman*, 13 Eylül 1980.

²²⁹³ “Allah Yardımcıları Olsun”, *Tercüman*, 14 Eylül 1980.

²²⁹⁴ Nazlı Ilıcak, “27 Mayıs-12 Eylül”, *Tercüman*, 16 Eylül 1980.

²²⁹⁵ Nazlı Ilıcak, “12 Eylül Harekâtı”, *Tercüman*, 14 Eylül 1980.

kollamak. Can ve mal güvenliğinin var olacağı, örgütlü terörün başının ezileceği hukuk devletinin kurulması. Devlet otoritesinin yeniden sağlanması. Hürriyetçi demokratik parlamenter rejimi daha sağlam kurallara oturtmak için Anayasayı değiştirmek, siyasi partiler kanununu seçim kanunu değiştirmek” şeklinde sıralamıştı. Ve yazının devamında; “Bu gerekçeler Tercüman’ın “Tarafta olduğu” daima “TARAF olacağı” değerlidir... Temel ilkelerdir... Bütün Türk milletinin özlemi olan hedeflerine bir an önce erişmeleri için Allah yardımcıları olsun” sözleri ile ordunun yanında yer aldığını ifade etmişti²²⁹⁶.

Cumhuriyet gazetesi askeri müdahale haberini Tercüman ve Milliyet ile aynı manşeti paylaşarak duyurmuştu. “Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu” manşetine parlamento ve hükümetin fesh edildiğini bildiren bir üst başlık eklenmişti. Manşetin hemen yanında Milli Güvenlik Konseyinin 1 numaralı bildirisine yer veren gazete, Kenan Evren’in selam veren askeri üniformalı bir fotoğrafına da yer vererek, Kenan Evren karakterini ön plana çıkarmıştı. Böylece hem retoriğini güçlendiren Cumhuriyet, hem de 12 Eylül’ün mimari olarak Evren’i kamuoyuna tanıtmıştı. Ayrıca ana sayfada tüm yurttaki sıkıyönetim ilan edildiği ve sokağa çıkma yasağının getirildiği spotlarla ön plana çıkarılan bilgilerdi²²⁹⁷.

Cumhuriyet müdahaleye yönelik değerlendirmelerinde ordunun yönetime el koymasını doğal bir sonuç olarak ön plana çıkarmıştı. Bu temayla hareket ederek değerlendirme yapan Uğur Mumcu şunları yazmaktaydı:

“Silahlı Kuvvetlerin emir-komuta zinciri içinde yönetime tümüyle el koyması, yağmurun yağması gibi, doğal bir olaydır! Kuraldır, belli nedenler, belli sonuçları doğurur. Devlet, devlet olmaktan çıkar, parlamento on beş gün içinde seçilmesi gereken Cumhurbaşkanı seçemez ve ülke baştanbaşa örtülü bir iç savaşın kanlı arenasına dönüşürse, Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koymasından doğal ne olabilir ki? Sonuç, şaşırtıcı değildir²²⁹⁸.

Uğur Mumcu ele aldığı metinde askeri müdahalenin emir komuta zinciri içerisinde yapılmasına dikkat çekmişti. Çünkü müdahalenin özellikle Genelkurmay Başkanı Kenan Evren liderliğinde ve TSK’nın tüm birimlerinin dâhil olarak yapılması

²²⁹⁶ Güneri Cıvaoğlu, “Tercüman Taraftır”, Tercüman, 14 Eylül 1980.

²²⁹⁷ Cumhuriyet, 12 Eylül 1980.; Bkz. EK-6.

²²⁹⁸ Uğur Mumcu, “Bundan Sonra”, Cumhuriyet, 14 Eylül 1980.

olayın ciddiyetini gösteren bir durumdu. Metinde askeri müdahalenin “yağmurun yağması” kadar doğal olduğu ifade edilmişti.

Cumhuriyet 12 Eylül’ü “eylem” olarak tanımladığı köşe yazısında askeri müdahalenin toplum tarafından kabul gördüğünü ön plana çıkarmıştı. “*Türkiye’de 12 Eylül’de bir değişiklik gerçekleşti. Ordu yönetime el koydu. Bunca büyük değişikliğin böylesine sessiz, kolay, gürültüsüz biçimde gerçekleşmesi ve bütün kesimlerde onaylanıp benimsenmesi toplumun bekleyişlerine karşılık vermesi anlamını taşır*” cümlesi bu kabul görüşün gerekçesi olarak sunulmuştu²²⁹⁹. Gazetenin bir başka köşe yazısındaki kesitte: “*Şimdi yeni bir yaprak açılmıştır. Bu yeni yaprağın, Atatürk’ün izlediği devrimci demokrasi çizgisinde ileri aşamalar yaratması beklenir. Halkımız da böyle bir demokrasiyi gerçek demokrasiyi özlemle istemektedir. Gelecek günlerin yurdumuza ve ulusumuza güvenli aydınlıklar getirmesi dileğiyle*” sözlerine yer verilmişti²³⁰⁰. Bu cümlelerle 12 Eylül müdahalesini yapanlara müdahalenin çizgisi, tavrı, izleyeceği yol bir temenni bağlamında açıklanmıştı.

12 Eylül Askeri Müdahalesi dönemin haber organlarında olduğu gibi *Milliyet*, *Tercüman* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde de yer almıştı. Gazeteler haberi tam sayfa ve manşet haberlerle duyurmuşlar ve genellikle durum bildiren başlıklara yer vermişlerdi. Müdahalenin gerçekleşmesi gazeteler tarafından beklenen bir durum olarak değerlendirilmişti. Her gazete temkinli olmakla birlikte yayın siyasetine bağlı kalarak 12 Eylül’ü kendi perspektifinde değerlendirmişti.

12 Eylül’ün gerçekleştiği ilk günlerde *Milliyet* tarafından “*harekât, sistem, müdahale*”, *Cumhuriyet* tarafından “*eylem*”, *Tercüman* tarafından da “*harekât*” olarak nitelendirilmişti²³⁰¹. O gün henüz yeni başlamış ve sonuçları henüz bilinmeyen bir olayla ilgili ve dönemin şartları itibarıyla yapılabilen değerlendirmeler bu

²²⁹⁹ “Durum ve Zaman”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1980.

²³⁰⁰ Oktay Akbal, “Yeni Bir Tarih Yaprağı” *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1980.

²³⁰¹ “Hareket; ‘belli bir amaç gözetilerek bir askeri birliğe yaptırılan manevra, çarpışma, kovalama vb. işler’dir. Eylem; ‘siyasal veya toplumsal amaçlarla yasa dışı gerçekleştirilen silahlı hareket’tir. ‘Darbe; ülkede bir grup tarafından örgütlü bir biçimde silah zoruyla baskı kurularak veya seçim dışındaki demokratik usuller kötüye kullanılarak mevcut hükümeti istida ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi’”. <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2024)

şekilleyken, günümüzden baktığımızda sonuçları bilinen 12 Eylül'ün eylem, harekât gibi kelimeleri karşılamadığı bunun yerine demokrasiyi kesintiye uğratan askeri bir müdahale kelimesine karşılık geldiği görülmektedir.

SONUÇ

12 Mart'tan 12 Eylül'e giden siyasi sürecin yazılı basında nasıl ele alındığını incelediğimiz çalışmada eleştirel söylem analizinin Teun A. van Dijk modeli yöntem olarak uygulanmıştır. Çalışmanın kapsamı olan yaklaşık on yıllık süreç örneklem olarak belirlenen *Tercüman*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri üzerinden değerlendirilmiştir. Gazetelerin söylemlerindeki ideoloji, iktidar-güç konumlanması, söylemsel farklılıklar, ideolojik farklılıkların haber söylemlerinde nasıl karşılık bulduğu ve basının zihinsel algıyı yönlendirmedeki rolünü ortaya koymak hedeflenmiştir. Bununla birlikte kitle iletişim araçlarından olan yazılı basının siyasi hayattaki yeri ve önemi değerlendirilmiş olup, egemen güç veya karşıt ideoloji söylemlerinin medya aracılığıyla nasıl yeniden üretilerek topluma aktarıldığı ve toplumsal inşa sürecindeki değeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız kapsamında yapılan çıkarım doğrultusunda farklı ideolojik reflekslere sahip olan üç gazetenin de farklı boyutta söylem ve haber sunumuna yer verdiği gözlemlenmiştir. *Tercüman* gazetesi kendisini Milliyetçi olarak tanımlamış ve dönem itibariyle merkez sağda yer alan bir yayın politikası izlemiştir. Başta AP olmak üzere bu dönemde kurulan Milliyetçi Cephe hükümetlerinin politikaları, olumlu editöryal bakış açısıyla söylemlerine yansımıştır. 12 Mart rejimi döneminde ürettiği söylemleriyle sağ merkezli bir koalisyon hükümeti kurulması isteğini dillendiren gazete, Milliyetçi Cephe iktidarında hükümetin politikalarını savunmuş, seçim dönemlerinde ise AP'nin sözcülüğünü yapmıştır. Desteklediği hükümetin uygulamalarını, politikalarını, siyasi liderlerin sözlerini ise çoğu zaman manşete taşımış, bağlı bulunduğu ideolojinin toplum tarafından kabul edilmesi misyonu üstlenerek köşe yazıları ele almıştır. Öte yandan ideolojik kare metodunu sıklıkla kullanarak CHP'yi öteki konumuna yerleştirerek değerlendirmiştir.

Cumhuriyet gazetesi, *Tercüman*'ın tam aksine kendisini solda konumlandırmıştır. Siyasi süreç içerisinde CHP'nin yanında yer alan gazete, önce İsmet İnönü ve ardından Bülent Ecevit gibi liderleri ön plana çıkaran bir yayın siyaseti

izlemiştir. CHP tarafından kurulan hükümetlerde CHP'nin yanında yer alan gazete, partinin toplumsal rıza sürecine de hizmet etmiştir. Haber hiyerarşisi içerisinde CHP, CHP lideri ve CHP hükümetlerine yönelik gelişmeleri ana sayfanın üstlerine veya manşetine taşıyarak aktif yapıda kurguladığı cümlelerle ideolojisine bağlı bir yayın politikası izlemiştir. Merkez sağ partilerini ve hükümetlerini ise ideolojik kare metodu, cümle yapıları, sürü mantığı, olumsuz haber üretme vb. tekniklerle haberleştirmiştir.

Milliyet, *Tercüman* ve *Cumhuriyet*'ten farklı olarak daha çok dengeli bir yayın siyaseti izleyen gazetedir. Olayları demokratik çizgiden ele almaya çalışan gazetenin Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi döneminde *Milliyet*'in Ecevit'i destekleyen bir çizgisi söz konusudur. Haber akışında kullanılan tekniklerle, CHP lideriyle yapılan röportajlarla Ecevit'in ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bununla birlikte gazetenin özellikle sağ partilere ya da Milliyetçi Cephe partilerine ve hükümetlerine de mesafeli bir yaklaşımı bulunmaktadır. *Milliyet*'in hem köşe yazarlığını hem de genel yayın yönetmenliğini yapan Abdi İpekçi'nin öldürülmesinden sonra gazetenin izlediği yayın siyasetinde olmasa da sayfa tasarımında bir dağınıklık/düzensizlik hâkimdir. Önemli haberler manşete taşınsa da birbiriyle yarışan başlıkların bir arada olduğu, haber hiyerarşisinin çok dikkat edilmediği gözlemlenmiştir. Ayrıca Abdi İpekçi'nin önemli olayları değerlendirdiği "Durum" köşesi boş bırakılmış, uzun bir süre ana sayfada köşe yazısına yer verilmemiştir. Abdi İpekçi'den sonra Ali Gevgilili belli konularda ana sayfada "Görüş" adlı bir köşede değerlendirmelerde bulunmuşsa da bu yazılara düzensiz aralıklarla yer verilmiştir.

1971-1980 yıllarını ele aldığımız süreçte *Tercüman*'ın aynı zamanda Genel Yayın Yönetmeni olan Güneri Cıvaoğlu, köşe yazarlarından Nazlı Ilıcak ve Ahmet Kabaklı, Ergun Göze, Tarık Buğra *Cumhuriyet*'te Nadir Nadi, Uğur Mumcu, İlhan Selçuk, Orhan Apaydın *Milliyet* gazetesinde başta Abdi İpekçi, İsmail Cem, Ali Gevgilili gibi isimler ele aldıkları içeriklerle dönemin nabzını tutarak siyasetin şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır.

Basın özelinde örneklem olarak seçilen gazeteler 12 Mart Muhtırasını önemli bir haber olarak ön plana çıkararak manşetlerine taşımışlardır. *Cumhuriyet* gazetesi ilk

etapta muhtırayı “*devrimci ordunun sesi*” olarak tanımlamış, *Tercüman* ise Demirel hükümetine yönelik olan bu olayı sürmanşetine taşımıştı. *Milliyet* gazetesi muhtıra hareketini antidemokratik bir hamle olarak değerlendirmekle birlikte demokrasi düzeninin korunması için gerekli gördüğünü belirterek dengeli bir yayın siyaseti izlemişti.

12 Mart rejiminde kurulan Erim hükümetleri siyasi süreç içerisinde bir takım gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte özellikle CHP’de köklü değişimleri yaşatacak gelişmelerin tohumları atılmıştı. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit’in 12 Mart’a ve Erim’in Başbakanlığa getirilmesine yönelik çıkışı sol fraksiyonun temsilcilerinden olan *Cumhuriyet* gazetesinin tepkisine neden olmuştu. Özellikle köşe yazılarında sıklıkla Ecevit’i öteki konumuna yerleştirerek açık ve sert bir dille eleştirmiş, CHP’deki yol ayrımında İnönü’nün yanında yer almıştı. *Milliyet* ise Erim hükümetini demokratik düzenin işlemesi için ümit olarak görmeye çalışmış, İnönü ve Ecevit arasındaki yol ayrımında ise daha dengeli bir tutum sergilemişti. *Tercüman*, Nihat Erim’in Başbakanlığının ilk günlerinde daha temkinli bir politika izlemiştir. Ancak Başbakan olarak Erim’in “*alacağımız tedbirler kafalarına balyoz gibi inecektir*” sözleri gazetelerin bakış açılarını değiştiren bir cümle olmuştu. Bu cümleden sonra *Cumhuriyet*, Erim’in bakış açısını sorgulamış, *Tercüman* ise hükümeti destekleyen bir politika izlemişti. Erim hükümetinin başbakanlığı döneminde alınan sıkıyönetim ve Anayasa değişikliği kararları *Milliyet* ve *Cumhuriyet* tarafından eleştirilirken *Tercüman* bu kararları desteklemiş hatta Anayasa değişikliğini yetersiz bulduğunu açıklamıştı.

Siyasi süreç içerisinde yaşanan bir diğer gelişme Cumhurbaşkanlığı seçimidir. Ordunun rejim üzerindeki baskısını kırmak isteyen dönemin siyasileri Fahri Korutürk’ü Cumhurbaşkanı seçmişlerdi. Siyasilerin asker karşısındaki başarısını *Tercüman*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri manşetlerine taşıyarak desteklemiş ve ele aldıkları köşe yazılarında da demokrasi adına siyasilerin yanında yer alan bakış açısına yer vermişlerdi.

12 Mart rejiminin ardından demokrasiye dönüş bağlamında 1973 yılında seçimlere gidilmiştir. Seçimler öncesinde üç gazetede bir partinin tek başına iktidar olamayacağı konusunda hemfikridir. Siyasilerin seçim kampanyaları, mitingleri, demeçleri, bu süreçteki faaliyetleri gazetelerin yayın siyasetine bağlı olarak farklı söylemlerle okuyucuya aktarılmıştır. *Tercüman* gazetesi AP'nin sözcülüğünü yapmakla birlikte sürekli istikrar ve güvenilir iktidar temalarını işlemiştir. Bülent Ecevit döneminde CHP'yi destekleyen *Milliyet* gazetesi de 1973 seçimlerinde propaganda sürecini CHP üzerinden yürütmüştü. Seçimler öncesinde Türkiye genelinde yaptığı bir seçim anketinin sonucunu hemen seçimler öncesinde paylaşarak anket sonuçlarına göre CHP'nin iktidara geleceğini açıklayarak seçmen üzerinde algı oluşturmak istemiştir. Manipülasyon tekniğini kullanarak seçimler sonrasında ülke adına kötü bir sosyo-ekonomik tablo çizen köşe yazısıyla özellikle kararsız seçmen üzerinde etki yaratmayı hedeflemiştir. CHP adına seçim propagandası yapan bir diğer gazete *Cumhuriyet*'tir. Gazete, seçimin önemine dikkat çekerek küçük partilere oy verilememesi konusunda çağrıda bulunmuştu. CHP'nin seçim kampanyası, seçim vaatleri, CHP liderinin söylemleri ana sayfada yer verilerek okuyucuyla buluşturulmuştu.

1973 seçimleri bir partiyi tek başına iktidara taşıyamamış ve bu durumun sonucu olarak ülkede yaşanan hükümet krizi yaklaşık üç ay sonra CHP-MSP koalisyon hükümetinin kurulmasıyla çözülmüştü. *Milliyet* söz konusu koalisyonu “zoraki nikah” olarak değerlendirmiş, hükümetin uygulamalarında koalisyonun CHP kanadının yanında yer almıştı. *Cumhuriyet* de koalisyonun Ecevit kanadını açık bir şekilde desteklemiştir. Bununla birlikte hükümetin MSP kanadına olan mesafesi de net bir şekilde bellidir. Ötekileştirilen konumunda olan MSP çağdışılıkla suçlanmış ve her fırsatta kararları ve eylemleri eleştirilmiştir. *Tercüman*, CHP'nin başta olduğu bir hükümeti yayın politikası çerçevesinde eleştirmiş ve ötekileştirmiştir. Nitekim CHP-MSP hükümeti döneminde yaşanan zam meseleleri ve af kanunu gibi iç politika gelişmeleri gazetelerinde gündemini oluşturmuştur.

CHP-MSP hükümetinin istifasından sonra 1975-1977 yılları arasında iktidarda olan Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde de basının editöryal bakış açısı

ideolojileri çerçevesinde şekillenmiştir. Merkez sağ partilerin en önemli basın temsilcilerinden olan *Tercüman*, koalisyonun kuruluş sürecinde ve hükümetler döneminde kullandığı bir takım haber oluşturma teknikleriyle Milliyetçi Cephe hükümetlerinin yanında yer almıştı. *Cumhuriyet* gazetesi ise *Tercüman*'ın tam tersi düşüncede konumlanarak yayın siyasetine devam etmiş hükümetin kuruluşunu rejim bunalımı olarak değerlendirmişti. *Milliyet*, Milliyetçi Cephe hükümetine mesafeli yaklaşımıyla birlikte sık sık hükümetlerin uzun ömürlü olamayacağını, koalisyonun kendi içerisindeki anlaşmazlıkları ve uyumsuzluğu ön plana çıkarmıştı.

Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde iktidar ve muhalefetin sık sık karşı karşıya geldiği konulardan biri de şiddet olayları olmuştu. İktidar konumunda yer alan sağ partiler şiddetin soldan geldiğini, CHP'nin çıkardığı af yasasından sonra şiddetin arttığını ve CHP'nin sol eylemcileri şemsiyesi altında koruduğunu ileri sürmüşlerdi. CHP ise olayları başta MHP olmak üzere hükümetin ülkede korku havası yaratmak amacıyla bilinçli bir şekilde çıkardığını iddia etmişti. Dönemin basını da siyasilerin bu söylemleri çerçevesinde konumlanarak yayın siyaseti yürütmüşlerdi. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri şiddet olayları karşısında hükümetin tarafsız davranmadığını okuyucuya aktarmıştı. *Milliyet*, hükümetin ülkeyi kutuplaştırdığını ileri sürmekte *Cumhuriyet* ise özellikle 1976 yılından sonra ele aldığı yazılarda şiddet olaylarının nitelik değiştirdiğine dikkat çekmişti. Öte yandan gazetenin önemli yazarlarından Uğur Mumcu şiddet olaylarında MHP vurgusunu sıklıkla işlemişti. MHP'yi Milliyetçi Cephe hükümetinin “*vurucu gücü*” olarak tanımlamış ve şiddetin sorumlusu olarak göstermişti. *Tercüman* ise Milliyetçi Cephe hükümetinin ideolojisinde hareket ederek, şiddetin soldan geldiğini ileri süren bir yayın politikası izlemişti. Basın siyasi arenadaki kutuplaşmanın ürünü olarak şekillense de dönem dönem şiddet olayları karşısında birlik çağrısında bulunmuştu. Her üç gazete de toplumun iki kesimini temsil eden CHP ve AP'yi şiddet olayları karşısında birlikte hareket etmeye davet etmişti. Ancak gazetelerin şiddetin ancak AP ve CHP ortaklığı ile son bulacağına yönelik ortak hareket etme çağrıları dönemin siyasileri tarafından dikkate alınmamıştır.

1975 ve 1977 yıllarında yapılan seçimler şiddet olaylarının gölgesinde gerçekleşmişti. Siyasiler seçim kampanyaları sürecinde şiddete maruz kalmış özellikle

CHP'ye yönelik saldırılar *Cumhuriyet* ve *Milliyet* tarafından eleştirilmişti. İki gazete güvenliğin sağlanamamasına ve olaylardaki MHP rolüne dikkat çekerken *Tercüman* Ecevit'in hırçın tavrı nedeniyle şiddete maruz kaldığına yönelik yayın politikası izlemişti. Ayrıca gazete her fırsatta CHP'nin seçim kampanyasını "*fesat kampanyası*" şeklinde nitelendirerek CHP adına ötekileştirme tekniğini kullanmıştı. AP'nin 1977 yılı seçim kampanyasını 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden aldığı ilhamla 14 Mayıs'ta başlatması *Tercüman*'ın editöryal bakış açısına da yansımış ve gazete bu durumu tek parti iktidarı mesajıyla okuyucuya aktarmıştı. *Milliyet* Ecevit ile birlikte CHP tabanının genişlediğine dikkat çeken yazılarla CHP'nin seçimleri kazanacağına yönelik algı oluşturmak isterken *Cumhuriyet* ise Milliyetçi Cephe iktidarından kurtulmak isteyenleri CHP'ye davet etmişti.

1978 yılının ilk günlerinde kurulan III. Bülent Ecevit hükümetine yönelik *Tercüman* gazetesi sert bir yayın politikası izlemişti. Özellikle AP'den istifa eden milletvekilleriyle hükümetin kurulmasını eleştiren gazete, Ecevit hükümetini "*ucube*", "*yamalı bohça*" gibi nitelemelerle kamuoyuna açıklamıştı. *Milliyet* ve *Cumhuriyet*'in desteklediği Ecevit hükümetinin en önemli meselesi ise siyasal şiddetti. Şiddetin önlenememesi bu dönemde hükümeti destekleyen *Milliyet* ve *Cumhuriyet*'in bile eleştirilerine neden olmuştu. *Tercüman* ise bu dönemde "*Anarşinin Bilançosu*" başlığı altında aylık olarak şiddet sonucunda hayatını kaybedenlerin sayısını açıklayarak hükümetin şiddeti engelleyemediğini ve bu dönemde şiddetin arttığına yönelik algı oluşturma misyonu taşımıştı. Bununla birlikte merkez sağ partilerinin sıkıyönetim isteklerini de yayın politikası doğrultusunda sık sık gündeme taşımıştı.

Bu dönemde İstanbul Üniversitesi'nde yaşananlar, Bahçeli Evler Katliamı, Kahramanmaraş olayları meydana gelmiş, Savcı Doğan Öz, Server Tanili, Abdi İpekçi gibi pek çok isim öldürülmüştü. Şiddetin şekil değiştirerek mezhepsel boyuta taşınmasıyla meydana gelen Kahramanmaraş olayları da basında genişçe yer bulmuştu. *Tercüman* gazetesi Kahramanmaraş'ta yaşananları "*iç savaş*", *Cumhuriyet*, "*katliam*", *Milliyet* ise "*kıyım*" olarak nitelendirmişti. Özellikle *Milliyet* gazetesi yaşanan gelişmeler karşısında dönemin siyasilerini birlikte hareket etme çağrısında bulunmuştu. 12 Eylül'e giden süreçte ılımlı yayın siyasetiyle tanınan Abdi İpekçi'nin

öldürülmesi ise tüm siyasiler, basın ve toplum tarafından kınanmıştı. Hatta *Cumhuriyet* gazetesinin önemli yazarlarından Uğur Mumcu, İpekçi'nin öldürülmesinden sonra Ecevit hükümetinin şiddet karşısında yetersiz kalmasından duyduğu öfkeyi sert bir dille kaleme almıştı.

Ecevit hükümetinin iki önemli meselesi olan ekonomi ve şiddet olayları karşısındaki tutumu kısa sürede hem hükümetin hem de muhalefet partilerinin tepkilerine neden olmuştu. Şiddet olayları karşısında yetersiz kalındığı düşüncesiyle hükümette istifalar yaşanırken dönemin muhalefet partileri ardı ardına gensoru önergeleriyle hükümeti düşürmek istemişlerdi. *Milliyet*, muhalefetin özellikle de AP'nin hamlelerini erken seçim stratejisi olarak değerlendirmiş, *Cumhuriyet* ise Ecevit hükümetini hükümetler içerisinde en çok gensoru önergesi verilen hükümet olarak ön plana çıkararak muhalefetin yıpratma stratejisinin sertliğine dikkat çekmişti. *Tercüman* gazetesi ise “*kader haftası*”, “*muhalefet bastırıyor*” gibi söylemlerle sürekli hükümetin düşmekte olduğuna yönelik bir algı oluşturma stratejisi gütmüştü.

1977 yılı ara seçimlerinde CHP başarı gösterememiş ve hükümet seçimlerden sonra istifa etmişti. 12 Eylül'e giden süreçte kurulan VI. Süleyman Demirel hükümetinin en önemli meseleleri ekonomi, şiddet ve cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur. Demirel hükümetinin ülkeyi serbest ekonomi piyasasına açan 24 Ocak gibi radikal ekonomik kararlar alması ve kararın sonrasında gelen zamlar üç gazetenin de yakından ilgisini çekmişti. Bu dönemde yaşanan bir diğer önemli gelişme olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde siyasiler ortak hareket edememiş ve 12 Eylül'e geldiğinde henüz Cumhurbaşkanı seçilememişti. Dönemin basını seçimlerin ilk günlerinde konuyu yoğun olarak aktarmışsa da ilerleyen süreçte siyasilerde olduğu gibi Cumhurbaşkanlığı seçimi basının da gündeminden düşmüştü. 12 Eylül'e giden süreçte her geçen gün şiddet artmış ve toplumun ileri gelenleri bir sağdan bir soldan olmak üzere öldürülmüştü. Bu durumun en net ve açık örnekleri Gün Sazak ve Nihat Erim'in öldürülmesiydi. Şiddet karşısında *Tercüman*, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri siyasilere birlik çağrısında bulunarak ortak tutum sergilemişler ve askeri müdahale uyarısında bulunmuşlardı. Öte yandan her gazete kendi editöryal bakış açısına bağlı kalarak şiddet olaylarını değerlendirmişti. *Cumhuriyet*, 12 Eylül'e giden

süreçte şiddet olaylarının bir iç savaşa dönüşerek devam ettiğini işlemiş, Demirel azınlık hükümetini destekleyen *Tercüman* ise hükümetin sözcülüğünü yaparak siyasal şiddetin çözümü olarak erken seçimi işaret etmişti. *Milliyet*, özellikle Abdi İpekçi'nin öldürülmesinden sonra siyasi konuları değerlendiren pek fazla köşe yazısına yer vermemiş, daha çok günlük haber akışlarını aktarmıştı.

12 Eylül'e giden süreçte siyasilerin şiddet olayları karşısında ortak hareket edememesi, Cumhurbaşkanı'nın seçilememesi, MSP'nin 6 Eylül günü Konya'da düzenlemiş olduğu miting gibi siyasi gelişmeler sonucunda ordu 12 Eylül günü emir komuta zinciri içerisinde hükümete el koymuştur. Getirilen yayın yasaklarıyla birlikte askeri müdahalenin henüz ilk günlerinde müdahalenin basına yansması olumlu olmuştur. *Tercüman*, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri ordunun hareketini beklenen bir hamle olarak değerlendirmişlerdir. Müdahalenin gerekçelerini her gazete kendi perspektifinden açıklamış olsa da sonuç anlamında müdahalenin gerçekleştirmiş olması üç gazetede de şaşkınlık yaratmamıştır. 12 Eylül Askeri Darbesi gerçekleştiği ilk günlerde *Milliyet* tarafından "*harekât, sistem*", *Cumhuriyet* tarafından "*eylem*", *Tercüman* tarafından da "*harekât*" olarak nitelendirilmişti.

Sonuç olarak *Tercüman*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri yakın buldukları siyasi ideoloji çerçevesinde söylemlerini üretmişlerdir. Farklı ideolojilerde olsalar da manşete taşıma, etken ve edilgen yapılar, köşe yazıları, görsel öğelere yer verilmesi, karikatür, ideolojik kare metodu, ima, sürü psikolojisi oluşturma, haber hiyerarşisi gibi benzer yöntemlerle haber üretimi yapmışlardır. Gazetelerin bağlı bulunduğu veya hizmet ettiği ideolojinin eşik bekçiliğinden geçmiş olan haberin seçiminden haber söylemlerinde kullanılan dile kadar haber üretim sürecinde kendisini gösterdiği gözlemlenmiştir. Gazetelerin editöryal bakış açıları bağlı oldukları yayın siyasetine, ideolojik değerlerine ve siyasi partilere yakınlık durumlarına göre farklılık göstermiş, her gazete, benimsediği ideoloji adına toplumsal rıza sürecine hizmet etmiştir. Toplumsal olaylar konusunda zaman zaman ortak refleksler göstermiş olsalar da 1971-1980 yılları arasındaki gelişmeler üç gazetede farklı şekilde ele alınıp farklı söylemlerle okuyucuya aktarılmıştır. Bu doğrultuda basının siyasal söylemleri yansıtmadaki önemi ortaya çıkarılmıştır. Böylece haber üretim sürecine yönelik

tarafsızlık, nesnellik, haberi olduğu gibi aktarma olgusunun ihlal edildiği gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

BCA: 30.11.1.0/ 454.53.15.

BCA: 30.11.1.0/ 454.53.18.

BCA: 30.18.01.02/ 264.26.12.

BCA: 30.18.01.02/ 369.82.16.

BCA: 30.18.1.2/252.43.15.

BCA: 30.18.1.2/ 277.9.13.

BCA: 30.18.1.2/285.58.4.

II. RESMİ YAYINLAR

Resmi Gazete

TBMM Cumhuriyet Senatosu

TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu, (Rıdvan Akar, Gazeteci, Dinleme Tutanağı, 8 Ekim 2012.

TBMM Tutanak Dergisi

Toprak Mahsulleri Ofisi, **2009 Yılı Haşhaş Raporu**, Ankara 2010.

Toprak Mahsulleri Ofisi, **Haşhaş Raporu 2019**, Ankara, 2020.

III. SEÇİM BEYANNAMELERİ

1973 Yılı MSP Seçim Beyannamesi, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1973.

1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1977.

Ak Günlere Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi, TBMM Kütüphanesi Yayını, Ankara, 1973.

Demokratik Parti Seçim Beyannamesi, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1973.

Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012.

Millî Selamet Partisi 1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1977.

IV. SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Cumhuriyet

Hergün

Milliyet

Ortam

Tercüman

Ulus

Dergiler

Yankı

V. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ (Kitaplar, Makaleler, Tezler, Belgeseller)

A. KİTAPLAR

AGAOĞULLARI Mehmet Ali, “Aşırı Milliyetçi Sağ”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, Hil Yayınevi, İstanbul, 2010.

-----, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, Ankara, 2009.

AKIN, Rıdvan, **Türk Siyasal Tarihi 1908-2000**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012.

AKŞİN, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2004.

-----, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul, 2014.

AKYAZ, Doğan, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

ALATLI, Ertuğrul, **Müdahale**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

ALBAYRAK, Sadık, **Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı**, İstanbul, Araştırma Yayınları, 1989.

ALKAN, Mehmet Ö., **Türkiye’nin 1970’li Yılları, “Yetmişli Yıllarda Seçimler ve Plakla Propaganda”**, (Der. Mete Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit**, Detay yayınları, İstanbul, 2014.

-----, **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor 7 Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

-----, **Çankaya: Gelenler Güdenler**, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007.

-----, **Çankaya'ya Giden Yol: 1971-1973**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.

-----, **Demokrasi Dönemecinde Üç Adam**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

-----, **Demokrasinin Son Baharı:1977-1978**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

-----, **Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.

-----, **12 Eylül'e Koşar Adım Kasım 1979-Nisan 1980**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986.

ARPACI, Işıl, **Türk Siyasetinde Erbakan**, Kopernik Yayınları, İstanbul, 2017.

ARSLAN, Esat, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM XVI. Dönem (197-1980), C.2**, TBMM Yayınları, Ankara, 2012.

ÂŞIK, Süleyman, **Güneş Motel Olayı**, Kopernik Yayınları, İstanbul, 2021.

ATAAY, Faruk, **12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kışkıracındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti**, Deki Basım Yayım, Ankara, Ocak 2007.

ATABAY, Mithat, **Partiler, Seçimler, İktidarlar ve Müdahalelerle Türk Demokrasi Tarihi**, Paradigma Kitabevi, Edirne, 2014.

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, İstanbul, Tekin Yayınevi, Bas.y.y.,

AYDEMİR, Talat, **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.

AYDIN Suavi, TAŞKIN, Yüksel, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

AYKAN, Cevdet **Demokratik Süreç ve Anılar**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2003.

AZİZ, Aysel, **Siyasal İletişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

BAĞCE, H. Emre, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-XV. Dönem(1973-1977) C.1**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları N1.:148.

Basın Yayın Genel Müdürlüğü, **Ayın Olayları, Temmuz-Ağustos-Eylül-Ekim 1976**, Gündüz Matbaacılık, Ankara, 1976.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **11 Aralık 1977 Yerel Seçim Sonuçları**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Şubat 1979.

BAŞBUĞ, İlker, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Güç Odaklarının Mücadelesi (1961-1980)**,1. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2021.

BERİŞ, Hamit Emrah, **Adı Konmayan Darbe 12 Mart Muhtırası**, TBMM Yayınları, Ankara, 2023.

BİLA, Hikmet, **CHP 1919-2009**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

-----, **Sosyal Demokrat Süreç İçerisinde CHP ve Sonrası**,2.baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları,1987.

BİLGİÇ, Saadettin, **Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.

BİRAND, M. Ali, **12 Eylül Saat 04:00**, Karacan Yayınları, İstanbul, 1985.

-----, **30 Sıcak Gün**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1980,s.361.

BİRAND, M. Ali, BİLA, Hikmet, AKAR, Rıdvan, **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.

BİRAND, M. Ali, DÜNDAR, Can, ÇAPLI, Bülent, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, 9. Baskı, Ankara 2008.

----- , **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, Milliyet Yayınları, İstanbul, Mart 1993.

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

BOZDAĞ, İsmet; **Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar: Türk milletine Vasiyeti**, İstanbul, Emre Yayınları, 2005.

BÖLÜKBAŞI, Deniz, **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası: Osman Bölükbaşı**, Doğan Kitabevi, İstanbul, 2005.

CEBECİ, S. Yüksel, **Silahların Gölgesinde Demirel**, Ufuk Matbaası, İstanbul, 1980.

CEM, İsmail, **Siyaset Yazıları: 1975-1980**, Türkiye, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

----- , **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.

----- , **TRT’de 500 Gün**, Hilal Matbaası, İstanbul, 1976.

-----, **Türkiye’de Geri kalmışlığın Tarihi**, Cem Yayınları, İstanbul, 1983.

CEMAL, Hasan, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

----- , **Tank Sesiyle Uyanmak**, 7. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986.

CİNİSLİ, Rasim, **“Bir Devrin Hafızası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980 Cilt 3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

ÇAĞRI, Erhan, **Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

ÇAKMAK, Fevzi, “Koalisyonlar Dönemi (1961-1965), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1960 Sonrası Türkiye(1960-2000)**, C 3, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2023.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze**, İSTANBUL, İmge Kitabevi, 2019.

-----, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, “Adalet Partisi”, C.8,İletişim Yayınları(yy), İstanbul.

-----, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

ÇETİNGÜLEÇ, Mehmet, **Ecevit’in Anıları 12 Yıl Saklı Tutulan Veda Sohbetleri**, Doğan Kitap İstanbul 2018.

ÇETİNKAYA, Hikmet, Sancılı Yıllar Kuşatılmış Sokaklar:68’den 78’e, Yeni Gün Yayıncılık, İstanbul, 2010.

ÇINAR, Hüseyin, YILDIZ, Gültekin, **Osmanlı’dan Günümüze Demokrasi Tecrübesi ve Parlamento**, TBMM Basımevi, Ankara, Nisan 2023.

DALKIRAN, Nesrin, **Siyasal Reklamcılık ve Basının Rolü**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1995,

DEMİR, Yeşim, **Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri ve Türk Demokrasi Sürecine Olan Etkileri**, Andaç Yayınları, İstanbul, 2017.

DEMİREL, Hüseyin, “**12 Mart’ın İçyüzü: Nasıl Geldi, Nasıl Geçti?**”, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977.

DEMİREL, Süleyman, **1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru**, Doğu Matbaası, Ankara 1973.

-----, **1979 Yılına Girerken**, Doğu Matbaası, Ankara, 1979.

-----, **1975’ten 1976’ya: Türkiye’nin Siyasal Görünüşü**, Ankara, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1976.

DEMİREL, Tanel, **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

DİLLİGİL Turhan, **27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Adalet'ten Mektuplar**, Adalet Yayınları, Ankara, 1983.

EMRE, Süleyman Arif, **Siyasette 35 Yıl**, Cilt: II, Keşif Yayınları, İstanbul 2002.

ERDEM, Ali Naili, **Siyaset Yolunda**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.

ERDENDOĞDU, Feza, **Türkiye Basınında 1978-1980 Yıllarında Yaşanan Alevi Katliamlarına Dair Manşet Haberlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

ERHAN, Çağrı, **Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

ERİM, Nihat, **12 Mart Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 2004.

-----, **Günlükler 1925-1979 , Cilt.II.**, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

ERSAN, Vehbi **1970'lerde Türkiye Solu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

ERTEM, Hüsamettin, **Yaşayanların Dilinde Milli Görüş**, Ravza Yayınları, İstanbul, 2013.

ESER, Uğur, **Türkiye'de Sanayileşme**, İmge Yayınları, Ankara, 1993.

FİNCANCIOĞLU, Yurdagül, **Demirel Demokrasisinin Duraklama Yılları**, Büke yayınları, İstanbul, 2000.

GEVGİLİLİ, Ali **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1981.

GÖKDEMİR, Orhan, **Faili Meçhul Cinayetler Tarihi**, İstanbul, 2015.

GÜMÜŞTEKİN, Uğur, **Ufuk ve Çizgi Olaylar/Seçimler/Buhranlar**, Gümüştekin Yayınları, İstanbul, 1976.

GÜNAL, Erdoğan, **Türkiye’de Demokrasi’nin Yüzyıllık Serüveni (1908–2008)**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2009.

GÜNAL, Erdoğan, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

GÜRSEL, Seyfettin, “1980’li Yıllar ve Sonrası”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000)**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005.

GÜZEL, M.Şehmus. **İşçi Tarihine Bakmak**, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2007.

HASIRCI, Metin, Milli Görüş Zaviyesinden 1974 Kıbrıs Barış Harekatı, Merve Yayınları, İstanbul.

Hürriyet 1975 Ansiklopedik Yıllığı, Hür Ofset Matbaası, İstanbul, 1975.

İŞİK, Yüksel, **Osmanlıdan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi (1876-1994)**, Ankara, Öteki Yayınları, 1995.

İBA, Şaban, **Ordu Devlet Siyaset**, Sezai Ekinci Matbaası, İstanbul, 1998.

İNÖNÜ, İsmet, **Defterler(1919-1973)**, C.2 Yay. Haz.: Ahmet Demirel, YKY Yayınları, İstanbul, 2001.

KABACALI, Alpay, **1977 Yılında Sağ Basın Ne Dedi**, Derinlik Yayınları, İstanbul, 1977.

KARA, Muzaffer Ayhan, **Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, Nisan 2007.

KARİB, Zafer, **Kıbrıs Meselesi Beynelmilel Güçler ve Yıktırılan CHP-MSP Hükümeti**, Çığır ve İhya Yayınları İstanbul 1975.

KAYA, Asil, **CHP’de İnönü-Ecevit Mücadelesi, Paradigma Akademi**, 2. Baskı, Çanakkale, 2023.

KAYNAR, Mete Kaan, KALKAN Nurettin (Edt), **Cumhuriyet Dönemi Partiler, Seçimler, Beyannameler (1923-1980)**, TBMM Basımevi, Ankara, 2022.

KAYRA, Cahit, **38 Kuşağı Cumhuriyetle Yetişenler**, Türkiye İş Bankası

Yayınları, İstanbul, 2021.

KAZGAN, Gülten, **Türkiye Ekonomisinde Krizler, (1929-2001)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

KELEŞ, Ruşen, ÜNSAL, Artun, **Kent ve Siyasal Şiddet**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:507, Ankara, 1982.

KEPENEK, Yakup, YENTÜRK, Nuran, **Türk Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.

KESKİN, Kadri, **Devlet Güvenlik. Mahkemelerinin Yapısı, Görevleri ve Yargılama Usulleri.** (y.y): Kazancı Hukuk Yayınları. 1987.

KİLİ, Suna, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler- Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1976.

KOÇ, Yıldırım, **Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**,

KONGAR, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.

KÖSEOĞLU, Nevzat, **Millet Meclisinde ve Askeri Mahkemede Tarihe Konuşmalar**, 3. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010.

KUNTER, Nurullah, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1989.

KÜÇÜK, Yalçın, **Türkiye Üzerine Tezler 4**, Tekin yayınevi, İstanbul, 2005.

MAHİROĞULLARI, Adnan **Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de İşçi Sendikacılığı**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2005.

Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Haziran 2012.

MUMCU, Uğur, **Ağca Dosyası**, Um:ag Yayınları, 2019.

MÜLAYİM, Ziya Gökalp, **Toprak Reformu ve Kooperatifleşme**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2.bs., 1976.

NEZİROĞLU İrfan, ve YILMAZ Tuncer, **“Hükümetler-Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri C.5**, TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s.584.

NEZİROĞLU, İrfan, YILMAZ, Tuncer,(Haz) **Türkiye Büyük Millet Meclisi, Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşleri**, C.2,TBMM Basımevi, Haziran 2015.

ORAL, Baskın, **Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989.

-----, **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

ÖNAL, Tekin, İNAN, Kamran, **Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Fikir Yapısı**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020.

ÖNGİDER, Seyfi, **Lider Biyografilerindeki Türkiye**, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖRTÜLÜ, Erdoğan Örtülü, **Üç İhtilalin Hikayesi**, Milli Ülkü Yayınevi, Konya, 1977.

ÖZBUDUN, Ergun, **Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

ÖZÇELİK, Ayfer, “1960’dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, “(Edt.) Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.

ÖZDEMİR, Hikmet, “**Siyasal Tarih (1960- 1980)**”, **Türkiye Tarihi-4 Çağdaş Türkiye 1908- 1980**, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin,) Cem Yayınevi, İstanbul 2011.

----- , **Türkiye Cumhuriyeti**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.321.

ÖZDEMİR, Yılmaz, GÖKDEMİR, Ayvaz, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, Tercüman Tesisleri Basımı, İstanbul, 1987.

ÖZKAN, Necati, **Seçimi Kazandıran Kampanyalar Türkiye ve Dünyadan Örneklerle**, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2002.

ÖZTAN, Güven Gürkan, “I Milliyetçi Cephe İktidarında Devletin Zor ve İdeolojik Aygıtlarının Yapılandırılması(1975-1977)”, **Türkiyenin 1970’li Yılları**, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.

ÖZTÜRK, Osman Metin, **Ordu ve Politika**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.

RUSCUKLU, Bülent, **Demokrat Parti’ den 12 Eylül’e**, Alfa yayınları, İstanbul, 2008.

SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre, **AP-Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1993.

SANAL, Türker, **Türkiye’nin Hükümetleri**, Sim Matbacılık Ltd Sti., Ankara, 1997.

SARIBAY, Ali Yaşar, “Milli Nizam Partisi’nin Kuruluşu ve Programının İçeriği”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, 2.baskı, VI. cilt İslamcılık, Ed. Yasin Aktay, İletişim Yayınları, , İstanbul, 2005.

-----, **Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örnek Olayı**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985.

SAYARI, Sabri, **Parlamentar Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1980.

Sendikacılık Ansiklopedisi, C:1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

SEVİLGİN, M. Gündüz, **MSP’de Dört Yıl (1973-1977)**, İstiklal Matbaası, Ankara, 1979.

SUNAY, Cengiz, **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010

SÜLKER, Kemal, **Türkiye’de İşçi Hareketleri**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1968.

ŞANLI, Sezer, **Türkiye'nin 1970'li Yılları**; “İşçinin Emekçinin Bayramı’ndan “Kanlı 1 Mayıs’a”, İletişim Yayınları, 2020,

TANÖR, Bülent, **İki Anayasa 1961-1982**, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş, İstanbul, 1994.

TEK, Hayati, **Darbeler ve Türk Basını**, Elips Kitap, Ankara, 2007.

TEKELİ, İlhan, GÖKÇELİ, Raşit, **1973 ve 1975 Seçimleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977.

TEKİL, Firuzan, **Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel**, Göktürk Yayınları, İstanbul, 1978.

TEZİÇ, Erdoğan, 100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.

TOKATLI, Orhan, **“Kaybolan Yıllar (1961-1973)**, Doğan Kitapçılık A.Ş, Aralık 2000,s.500.

TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları; İsmet Paşa’nın Son Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara,1993.

TONAK, E.Ahmet, SCHICK, Irvin Cemil (Der.), **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları, İstanbul, 2014.

TOPRAK, Zafer, **Türkiye’de İşçi Sınıfı 1908-1946**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.

TOPUZ, Ali, **Düzeni Değiştirmek 1972-1980**, Doğan Kitap, 2011.

TOPUZ, Hıfzı, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

----- , **Siyasal Reklamcılık**, “Dünyadan ve Türkiye’den Örneklerle”, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991.

TOSUN, Tanju, **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, İstanbul, Boyut Matbaacılık, 199.

- TUNCER, Acar **Milliyetçi Cephe Birliği**, İzmir, Karınca Matbaacılık, 1976.
- TUNCER, Erol, **1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, TESAV Vakfı, Ankara, 2013.
- , **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-2002**, TESAV Yayınları, Ankara, 2003.
- TUNÇAY, Mete, “Siyasal Gelişmelerin Evreleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, s.1989-1990.
- TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, İmge Yayınevi, Ankara, 2013.
- TURAN, Ali Eşref, **Türkiye’de Yerel Seçimler**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Şubat 2008.
- TUTAR, Hilmi, **Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar**, Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2006.
- ULUSOY, Celalettin, **“26 Mayıs 1977”, Cumhuriyet Halk Partisi 1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1977.
- USLU, Nasuh, Çatlak İttifak, Nobel Yayınları, Anlara, 2016.
- USLUBAŞ, Tolga, **Kronolojik Türkiye Tarihi Geçmişten Günümüze Türkiye**, İstanbul, 2013.
- UYAR, Hakkı Uyar, **İki Darbe Arasında CHP 1960-1971**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.
- ÜSKÜL, Zafer, **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, İmge Kitabevi Yay. Nisan 1997.
- YALANSIZ, Nedim, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002**, Büke Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- YALÇIN, Soner, **Erbakan: Eziyet Edilerek Yalnızlığa Yükseltilen Bir Siyasal Liderin Portresi**, 2.baskı, Kırmızı Kedi Yayıncılık, İstanbul, 2012.

YALÇINTAŞ, Nevzat, **Türkiye’yi Yükselten Yıllar Hatıralar**, İşaret Yayınları, İstanbul 2012.

YALTA, Bahtiyar, **Bir Darbeci Subayın Hatıraları**(Haz. Erhan Çiftçi), Kronik Kitap, İstanbul, 2020.

YALTIRIK, Ünal, **11’ler Olayı**, İleri Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.

YAZICI, Serap, **Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.

YENTÜRK, Nuran, **Körlerin Yürüyüşü: Türk Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

YEŞİLYURT, Süleyman, **Türkiye’nin Başbakanları**, Kültür-Sanat Yayınları, 1. Baskı, 2006.

YETKİN, Barış, **Kırılma Noktası: 1 Kasım 1977 Olayı**, Yeniden Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2. Baskı, Antalya, 2007.

YETKİN, Çetin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980**, Yeniden Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 4.bs., 2007.

YORGANCILAR, Serkan, **Milli Görüş 1969-1980**, Pınar Yayıncılık, 2012.

YURDSEVER Nevin, **Türkiye’de Askeri Darbe Girişimleri (1960-1964)**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.

YURTSEVER, Haluk, **Yükseliş ve Düşüş: Türkiye Solu 1960–1980**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008.

B. MAKALELER

Tercüman, Milliyet Cumhuriyet Gazetelerinde Yer Alan Makaleler

“1 Mayıs’ı Kutlamak”, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1977.

“222+222+?”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1979.

- “Aşıl’ın Topluluğu”, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1974.
- “Bilanço”, **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1977.
- “Bugün Demokrasiye Bağlılığımızı İspatlama Günüdür”, **Tercüman**, 14 Ekim 1973.
- “Devleti Tahrip”, **Tercüman**, 6 Mayıs 1975.
- “Ecevit de, Bunalımı Donduruyor”, **Milliyet**, 21 Haziran 1979.
- “En Akılcı Yol”, **Tercüman**, 24 Mayıs 1972.
- “Hükümetler ve Milletler”, **Tercüman**, 16 Haziran 1974.
- “İğrenç Bir Saldırı”, **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1975.
- “İşgüzar.. ve Fısıltı Gazetesi”, **Milliyet**, 8 Haziran 1979.
- “Millete Çevrilen Silahlar”, **Tercüman**, 23 Haziran 1975.
- “Nihat Erim Özgürlüğe Şal Örtmeye Mi Hazırlanıyor”, **Ortam**, Sayı:2, (26 Nisan – 3 Mayıs 1971), s.4;
- “Oktay Akbal, “Trt Değil MCRT Mi?”, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1975.
- “Olasılıklar”, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1977.
- “Öldürülen öğrencinin adı Ahmet Ağaoğlu’dur”, **Cumhuriyet, Milliyet**, 20-23 Şubat 1977.
- “Örnek Anayasaya Doğru”, **Tercüman**, 2 Mayıs 1971.
- “Pazar Katliamı DİSK ve CHP”, **Tercüman**, 4 Mayıs 1977.
- “Reformları Atatürkçü Bir Görüşle Ele Almak”, **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1971.
- “Saldırganlıkta Tırmanma”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1975.
- “Seçimli ve Çizgili Bir Hükümet”, **Tercüman**, 16 Mayıs 1972.
- “Sokak Eylemlerine Karşı Halk”, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1975.
- “Tecavüze Uğrayan Devlettir”, **Tercüman**, 25 Haziran 1975.

“Tehlikeli Bir Deneme”, **Tercüman**, 21 Haziran 1977.

“Tehlikeli Oyunlar”, **Tercüman**, 13 Haziran 1977.

“Merhaba Asker”, **Tercüman**, 27 Aralık 1978.;

“Nihat Erim Kimdir”, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1971.

“Şansı Fazla Fakat İşi Daha Zor”, **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1971.

“Tek Liste’li Kurultay”, **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1979.

“TRT Üzerine Savaş”, **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1975.;

“Umut Düşmanları”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1977.

“Üç Gün Sonra”, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1977.

“Vatanseverlik ve Akılcı Yol”, **Tercüman**, 29 Mayıs 1980.

“Yeter!”, **Milliyet**, 29 Mayıs 1980.

“Zamanlama”, **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1974.

“Hükümet Bunalımı ve Sıkıyönetim Uzasması”, **Tercüman**, 24 Nisan 1979.

“Bulunur Kurtaracak Bahtı Kara Maderini”, **Tercüman**, 26 Aralık 1978.

“Yeni Hükümet ve Halkın Güveni”, **Tercüman**, 10 Nisan 1971.

“Patlamalar”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1971.

“Asayiş Konusu”, **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1971.

“Şimdi Ne Olacak”, **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1971.

“Ümitli Bekleyiş”, **Tercüman**, 5 Aralık 1971.

“Emri Hak ve Emri Halk”, **Tercüman**, 6 Aralık 1971.

“2. Erim Hükümetine Başarılar Dilerken”, **Tercüman**, 12 Aralık 1971.

“Artan İşler ve 2. Erim Hükümeti”, **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1971.

“Tereddütler Dağılırken”, **Tercüman**, 17 Aralık 1971.

“Tereddütler Dağılırken”, **Tercüman**, 17 Aralık 1971.

“Halkça Beklerken”, **Tercüman**, 23 Aralık 1971..

“Vergiler ve Haraç”, **Tercüman**, 25 Ocak 1972.

“Maskeler Düşmüştür”, **Tercüman**, 18 Mart 1972.

“Dengeden Dengeye”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1972.

“Devlet Yürür”, **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1972.

“Parlamento Desteği”, **Tercüman**, 18 Nisan 1972.

“Formül Açıktır”, **Tercüman**, 19 Nisan 1972.;

“Doğru Bir Hareket”, **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1972.

“Çıkar Yol”, **Tercüman**, 6 Kasım 1972.;

“CHP’siz Anayasa Değişikliği”, **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1973.

“Sürpriz Beklenmiyor”, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1973.

“Anayasa Doğrultusu”, **Tercüman**, 8 Mart 1973.

“Bir Dönüm Noktası”, **Cumhuriyet**, 8 Mart 1973.

“Hak Bilinen Yol”, **Tercüman**, 13 Mart 1973.

“Kişiler Değil, Koşullar”, **Cumhuriyet**, 16 Mart 1973.

“Yenileşme Hareketi ve Beklenenler”, **Tercüman**, 8 Nisan 1973.

“Kesinlik ve Açıklık İhtiyacı”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1973.

“Sağduyu ve İnanç”, **Tercüman**, 14 Nisan 1973.

“Talu Kabinesi”, **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1973.

“Kayıpları Telafiye Doğru”, **Tercüman**, 17 Nisan 1973.

“Af ve İstismar”, **Tercüman**, 20 Nisan 1973.

“Hükümet Programı”, **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1973.

“Af Konusunda Tartışmalar”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1973.

“Büyük Mağazalar Tartışması”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1973.

“İstikrarlı Bir Dönemde Girmeye Mecburuz”, **Tercüman**, 11 Ekim 1973.

“Koalisyon Değil Tek Parti İktidarı”, **Tercüman**, 13 Ekim 1973.

“İlk İzlenimler”, **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1973..

Acele Edenler”, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1973.

“Program Açıklık Getirmemiştir”, **Tercüman**, 3 Şubat 1974.

“MSP, Turizm ve Beliren Kuşkular”, **Milliyet**, 21 Mart 1974.

“226”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1974.

“Koalisyon ve Ötesi”, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1974.

“Kim Vekâlet Edecek?”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1974.

“Temennimiz Buhrana Düşmemek”, **Tercüman**, 17 Ekim 1974.

“Kapıyı Kapayan Kim”, **Tercüman**, 5 Kasım 1974.

“Bu Tahribat Önemlidir”, **Tercüman**, 9 Kasım 1974.

“Çıkar Yol Kalmayınca”, **Tercüman**, 16 Kasım 1974.

“Çaresizlik Hükümeti”, **Tercüman**, 17 Kasım 1974.

“Sakıncalı Hiyerarşi”, **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1974.

“Bu Güçlükleri Kimse Tek Başına Aşamaz”, **Tercüman**, 21 Kasım 1974.

“Geliyorum Diyen Tehlike”, **Tercüman**, 27 Kasım 1974.

“Milli Cephe’yi Kim Hançerliyor?”, **Tercüman**, 8 Aralık 1974.

“Tavanın Tabana İhaneti”, **Tercüman**, 9 Aralık 1974.

“Gerekçesi De Hatalı Formülü De”, **Tercüman**, 3 Mart 1975.

“Türk Milletinin Zaferi”, **Tercüman**, 21 Mart 1975.

“Kutuplaşma”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1975.

“Milli İrade ve Biz”, **Tercüman**, 14 Nisan 1975.

“Komando Huzuru”, **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1975.

“Demek ki Oluyormuş!”, **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1975.

“Silkinmek İçin Yeni Bir Fırsat”, **Tercüman**, 2 Ekim 1975.

“Dur Demenin Zamanı Geldi”, **Tercüman**, 5 Ekim 1975.

“Seçmenin Verdiği Ders”, **Tercüman**, 14 Ekim 1975.

“Çanlar Kimin İçin Çalışıyor”, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1975.

“Pazarcılar, Yönelişler”, **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1975. ;

“Daha Fazla Vakit Kaybetmeden”, **Tercüman**, 4 Aralık 1975.

“Kışkırtmalar ve Sonuçları”, **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1975.

“Araba Devrilmeden”, **Tercüman**, 27 Aralık 1975.

“Değişen Türkiye”, **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1975.

“MSP’nin Durumu”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1976.

“Kanunsuz Eylem”, **Tercüman**, 18 Eylül 1976.

“Gerekirse Sıkıyönetim?”, **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1976.

“İşçimizin Sağduyusuna Güveniyoruz”, **Tercüman**, 19 Eylül 1976.

“DGM’ler Pazartesi Günü Kalkıyor”, **Milliyet**, 8 Ekim 1976.

“Siyasal Cinayet Salgını”, **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1976.

“Erken Seçim”, **Tercüman**, 19 Ocak 1977.

“Kurban Kanı”, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1977.

“Referandum”, **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1977.

“Yeni MC”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1977.

“Görev Bölümü”, **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1977.

“Felaket Mi, Gerçek Mi?” **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1977.

“Pazarlığın Koşulları”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1977.

“AP’de Ne Oluyor?”, **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1977.

“İlk Görünümler”, **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1977

“İstifalar”, **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1977.

“ODTÜ’deki Korkunç Oyun” **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1977.

“Bulmak İsterse”, **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1977.

“226’yı Yitirenler”, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1977.

“Tehlikeli Boşluk”, **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1977.

“Yeni Hükümeti Beklerken”, **Cumhuriyet**, 2 Ocak 1978.

“İşte Bir Hükümet”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1978.

“Hükümet Programı”, **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1978.

“Hükümet Nasıl Kuruldu”, **Yankı**, 9-15 Ocak 1978.

“Laklakiyat Neye Yarıyor”, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1978..

“Yarınlar Çok Geç Olabilir”, **Tercüman**, 19 Nisan 1978.

“Yeter Artık”, **Tercüman**, 24 Aralık 1978.

“Bir Gensorunun Düşündürdükleri”, **Milliyet**, 6 Ocak 1979.

“Tekrar Uyarıyoruz”, **Tercüman**, 3 Şubat 1979.

“Bilanço”, **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1979.

“Kimliği Bilinen”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1979.

“Terör, üniversiteye Yine Uzanırken”, **Milliyet**, 12 Eylül 1979.;

“14 Ekim’i Beklerken Büyük Sorunlar”, **Milliyet**, 16 Eylül 1979.

“Feyzioğlu’nun İstifası”, **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1979.

“Şimdi, Seçme’nin Tam Sırasıdır”, **Milliyet**, 14 Ekim 1979.;

“Demirel, Açık Bir Tavra Çağrılıyor”, **Milliyet**, 17 Ekim 1979.

“Devlete ve Millete Zeval Yoktur”, **Tercüman**, 17 Ekim 1979.

“İlımlı Başlangıç”, **Milliyet**, 13 Kasım 1979.

- “İlaçsız Reçete”, **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1979.
- “Ya Halka Sorsak?”, **Milliyet**, 20 Kasım 1979.
- “Alacakaranlığın Kör Baykuşları” **Milliyet**, 21 Kasım 1979.
- “Devleti Yıkma Suçu”, **Tercüman**, 13 Şubat 1980.
- “Bu Terazî Bu Sikleti Çekmez”, **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1980.
- “Artık Yeter”, **Tercüman**, 16 Temmuz 1980.
- “Falcı Olmaya Gerek Yok”, **Milliyet**, 19 Temmuz 1980.;
- “Birleşmeye Çağrı”, **Tercüman**, 20 Temmuz 1980.
- “Tartışmayı Artık Kesiniz”, **Milliyet**, 23 Temmuz 1980.
- “Türkler de Öldürüldükten Sonra”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1980.;
- Uğur Mumcu, “Türkler”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1980.
- “Allah Yardımcıları Olsun”, **Tercüman**, 14 Eylül 1980.
- “Durum ve Zaman”, **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1980.
- “Demokrasi ve Devlet Kavramı”, **Milliyet**, 17 Eylül 1980.
- “Meclis’te Salt Çoğunluğu Kaybeden Hükümet”, **Milliyet**, 25 Nisan 1979.
- “Hükümet, Suni Desteklerle Ayakta Duramaz!”, **Tercüman**, 7 Kasım 1972.
- “Adi Suçların Affını Geciktiren Tutum ve CHP”, **Tercüman**, 21 Nisan 1973
- “Demokrasi için, “12 Eylül’ün başarısı şarttır!”, **Milliyet**, 14 Eylül 1980.
- “Hoşgörüler Tükenirken”, **Tercüman**, 25 Şubat 1977.
- AKBAL, Oktay, “Ak Günler Doğarken”, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1973.
- , “Aydınlığa Çıktık”, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1977.
- -----, “Bugünün Önemi”, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1974.
- , “Daha Kaç Kişi Ölecek”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1978.
- , “Devletten Daha Güçlü!”, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1975.

- , “Düzen Değişiyor”, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1973.
- , “Erbakan Çıkamaz”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1974.
- , “Erken Seçim Mİ?”, **Milliyet**, 21 Şubat 1977.
- , “Genel Bir Değerlendirme”, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1977.
- AKBAL, Oktay, “Güç Bir Döneme Girerken”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1976.
- , “Kanlı Çıkamaz”, **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1975.
- AKBAL, Oktay, “Kıyımcılar Çılgık Çılgığa”, **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1974.
- -----, “Kime Oy Vermeli”, **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1977.
- -----, “Seçim Değil Halkoylaması”, **Cumhuriyet**, 19 Mart 1977.
- -----, “Yarınki Görev”, **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1973.
- -----, “Yeni 31 Martlar”, **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1975.
- -----, “Yeni Bir Dönem Başlarken”, **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1977.
- -----, “Yeni Bir Tarih Yaprağı” **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1980.
- -----, “Yumruklar Konuşuyor”, **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1976.
- -----, “Seçim Sonrası”, **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1973.
- ALACAKAPTAN, Nilgün, “Göç ve Çorum”, **Milliyet**, 8 Temmuz 1980.
- ALP, Ali Rıza, “Reform Kadrosu”, **Tercüman**, 2 Ekim 1971.
- ANIK, Selahaddin, “İşçi Mi, Memur Mu?”, **Tercüman**, 8 Ocak 1975.
- ALTAN, Çetin “Seçim Sonuçlarına Bakarken”, **Milliyet**, 16 Ekim 1979.
- APAYDIN, Orhan , “Çözüm Yolu Var”, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1974.
- , Orhan Apaydın, “DGM’lerin Sonu”, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1976.
- , “Demirel’in Çekilmesi, Hukuksal Bir Zorunluluktur”, **Cumhuriyet**, 29 Şubat 1976.
- , “DGM’lerin Sonu”, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1976.

- , “Hükümet Görevi Terk Edebilir”, **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1974.
- , “Kapanan Üniversiteler”, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1976.
- , “KKK Sorunu”, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1977.
- , “Profilo Olayı”, **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1976.
- , “Tariş’in Gerçekleri”, **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1980.
- AYDAR, Kemal, “Ürgüplü Başbakan”, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1972.
- , “Melen Hükümeti”, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1972.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, “Haşhaşın Ardından”, **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1971.
- BABAN, Cihad, “Bir Harakiri”, **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1971.
- , “İstifanın Arkasından”, **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1972.
- , “Yeni hükümet Teşebbüsü”, **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1972.
- BATUR, Muhsin, “12 Mart Sonrası ve DMG’ler”, **Milliyet**, 23 Eylül 1976.
- BAYDAN, Sadi, “İlköğretimde Reform Meselesi”, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1971.
- BİLGİLİ, Alaaddin, “Nasıl İdamlık Olmuşlardı?”, **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1972.
- BUĞRA, Tarık, “Beklenen Ses!”, **Tercüman**, 14 Mart 1971.
- , “Bu Kadar”, **Tercüman**, 19 Eylül 1975.
- , “Daha Ne Kadar?”, **Tercüman**, 3 Aralık 1975.
- , “Faşist Yapı”, **Tercüman**, 29 Haziran 1975.
- , “Fildişi Kule ve Politika”, **Tercüman**, 12 Nisan 1971.
- , “İşimize Bakalım”, **Tercüman**, 8 Nisan 1973.
- , “Memur-İşçi Ayrımı”, **Tercüman**, 15 Ocak 1975.

- , “Neden Bahsediyorsunuz Siz?”, **Tercüman**, 22 Mart 1971.
- BUĞRA, Tarık, “Niçin?”, **Tercüman**, 29 Eylül 1973.
- , “Planlama Yoluyla Devrim-”, **Tercüman**, 14 Ekim 1972.
- , “Söze ve Çekilmeye Dair”, **Tercüman**, 23 Mayıs 1974.
- , “Ülkenin En İyi Beyinleri”, **Tercüman**, 27 Mart 1971.
- , “Hükümet Programı”, **Tercüman**, 4 Şubat 1974.
- , “Lüks Anayasa”, **Tercüman**, 6 Mayıs 1971.
- CEM, İsmail, “CHP Neden Büyüyor”, **Milliyet**, 10 Ekim 1973.
- , “Demirel ve Ecevit”, **Milliyet**, 23 Mart 1971.
- , “Hükümet ve CHP”, **Milliyet**, 7 Kasım 1972.
- , “Seçim ve Millet”, **Milliyet**, 13 Ekim 1973.
- , “Seçim ve Tahmin”, **Milliyet**, 21 Ağustos 1973.
- CIVAOĞLU, Güneri, “Ordu ve Politika”, **Tercüman**, 3 Ocak 1980.
- , “100. Gün”, **Tercüman**, 14 Nisan 1978.
- , “Aklın Yolu “Zaman Kazanmak”tır”, **Tercüman**, 29 Kasım 1977.
- , “AP Hükümeti Anatomisi”, **Tercüman**, 13 Kasım 1979.
- CIVAOĞLU, Güneri, “AP Üzerine Spekülasyonlar”, **Tercüman**, 27 Ekim 1977.
- , “AP’nin Açması Gereken Pencere”, **Tercüman**, 19 Nisan 1977.
- CIVAOĞLU, Güneri, “Çözülüyor”, **Tercüman**, 16 Ocak 1979.
- , “Devam Değil Tamam”, **Tercüman**, 14 Ekim 1979.
- , “Haşhaş”, **Tercüman**, 5 Temmuz 1974.
- , “Hikaye-i CHP”, **Tercüman**, 26 Mayıs 1979.

- , “Hükümette Çatlak”, **Tercüman**, 19 Eylül 1979.
- , “İlahi Adalet”, **Tercüman**, 15 Nisan 1979.
- , “Kader Haftası”, **Tercüman**, 2 Ocak 1979.
- , “MHP’nin Tutarlı Politikası”, **Tercüman**, 17 Kasım 1977.
- , “Sandık Başına”, **Tercüman**, 14 kim 1979.
- , “Seçim Meydanı Tabloları”, **Tercüman**, 22 Mayıs 1977.
- , “Seçim Sonuçları Üzerine”, **Tercüman**, 7 Haziran 1977.
- , “Sıkıyönetim Düşünceleri”, **Tercüman**, 12 Temmuz 1978.
- , “Sıkıyönetim” , **Tercüman**, 17 Mart 1978.
- CIVAOĞLU, Güneri, “Şiddet Olayları ve Çözüm”, **Tercüman**, 1 Mart 1978.
- , “Tercüman Taraftır”, **Tercüman**, 14 Eylül 1980.
- , “Türkler de Öldürüldü”, **Tercüman**, 23 Temmuz 1980.
- , “Uçurumun Kenarındaki Demirel”, **Tercüman**, 1 Haziran 1980.
- , “Utanç Verici Yollar”, **Tercüman**, 12 Haziran 1977.;
- , “Üçlü Koalisyonun Kaderi”, **Tercüman**, 14 Ekim 1977.
- , “Yeter”, **Tercüman**, 4 Şubat 1979.
- ,Koalisyon Protokolü”, **Tercüman**, 27 Ocak 1974.
- , “Çok Zor Günler”, **Tercüman**, 25 Aralık 1978.
- , “11 Aralık Öncesi CHP ve Üçlü Koalisyon”, **Tercüman**, 27 Kasım 1977.
- , “13 ve Gensoru”, **Tercüman**, 13 Haziran 1974.
- , “AP Ortak Grubu Ufuneti Alma Toplantısıdır”, **Tercüman**, 27 Temmuz 1977.

-----, “Başkan Seçimi ve MHP, CHP, AP,...MSP”, **Tercüman**, 18 Kasım 1977.

-----, Güneri, “Çözüm veya Çözülme”, **Tercüman**, 15 Temmuz 1977

CIVAOĞLU, Güneri, “Ecevit’in Referandum’u İçin Nisap Sağlanamadı”, **Tercüman**, 12 Aralık 1977.

-----, “Koalisyon Hikâyesi”, **Tercüman**, 20 Eylül 1974.

-----, “Milli Bütünlük”, **Tercüman**, 26 Temmuz 1974.

-----, “Sopa Artık Aba Altında Değil”, **Tercüman**, 2 Ağustos 1977.

-----, “Vahşet ve Devlet”, **Tercüman**, 6 Ağustos 1977.

-----, “Zam’ın Sorumluluğu”, **Tercüman**, 28 Şubat 1974.

DERVİŞ, Kemal, “Kolay Bir Tercih”, **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1973.

DOĞAN, Yalçın, “10. Yıldönümünde Kıbrıs Barış Harekâtı’nı Bülent Ecevit Anlatıyor”, **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1984.

DÖLEK, Sulhi, “Afişomania”, **Milliyet**, 28 Mayıs 1977.

EKİNCİ, Fikret, “Görev Sırası Parlamentoda”, **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1971.

ERDURAN, Refik, “Doğru Ray”, **Milliyet**, 16 Nisan 1979.

-----, “Serinkanlılıkla” **Milliyet**, 13 Eylül 1980.

EREZ, Dr. Selçuk, “AP’nin Mor Afişleri”, **Milliyet**, 18 Mayıs 1977.

ERGİN, Feridun “Yeni Vergiler”, **Milliyet**, 12 Ocak 1972.

GÖZE, Ergun, “Generallerin Beş Çayı”, **Tercüman**, 1971.

-----, “Anayasa Değişikliğinin Manası”, **Tercüman**, 19 Temmuz 1972.

-----, “Bambaşka Bir Seçim”, **Tercüman**, 1 Ekim 1979.

-----, “Bitmeyen Terör, Durmayan Anarşi”, **Tercüman**, 9 Nisan 1980.

-----, “Bu Anarşi Bitmez ve Tükenmez”, **Tercüman**, 1 Eylül 1978.

- , “Çankaya Sürprizi”, **Tercüman**, 15 Mayıs 1972.
- , “İnfazlar Meselesi”, **Tercüman**, 21 Mart 1972.
- , “İstanbul’da Katliam”, **Tercüman**, 18 Mart 1978.
- , “Kırkorun Döktüğü Kan”, **Tercüman**, 21 Ağustos 1975.
- GÖZE, Ergun , “Mali ve Zihni Denge”, **Tercüman**, 11 Ocak 1972.
- , “Meclis Başkanlığı”, **Tercüman**, 16 Kasım 1975.
- , “MSP’den Beklenen”, **Tercüman**, 12 Haziran 1974
- , “Oy Maraş Oy”, **Tercüman**, 25 Aralık 1978.
- , “Generallerin Beş Çayı”, **Tercüman**, 1971.
- GÖZE, Ergun, “Sandık Başına”, **Tercüman**, 9 Ekim 1975.
- GÖZE, Ergun, “Tahsil Devresi Mi, Tahrip Devresi Mi?”, **Tercüman**, 6 Kasım, 1975.
- , “Türkeş Korku’su”, **Tercüman**, 25 Nisan 1975.
- , “Üstündağ Destanı”, **Tercüman**, 8 Haziran 1974.
- , “Üstündağ’dan MSP’ye Ne”, **Tercüman**, 13 Haziran 1974.
- , “Yüce Divan, Yüce Divan”, **Tercüman**, 26 Aralık 1978.
- , “Sıkıyönetim ve Ötesi”, **Tercüman**, 27 Aralık 1978.
- GÖZE, Ergun, “Eşgüdüm’den Koordinasyona”, **Tercüman**, 1 Ocak 1979.
- ERİM, Nihat, “Demokrasi Gaye Midir Vasıtamıdır”, **Ulus**, 30 Mayıs 1946.
- ERÖZ, Mehmet, “İlke ve Stratejileri İle Toprak Reformu I”, **Tercüman**, 19 Ağustos 1971.
- , “İlke ve Stratejileri İle Toprak Reformu II”, **Tercüman**, 20 Ağustos 1971.
- FAİK, Bedii, “Kıyım Değil Onarım”, **Son Havadis**, 4 Haziran 1976.

FELEK, Burhan, “Hadi Hayırlısı”, **Milliyet**, 19 Eylül 1974.

-----, “Haftada İki Gün”, **Milliyet**, 5 Haziran 1974.

-----, “Haydi Hayırlısı”, **Milliyet**, 4 Haziran 1977.

-----, “Nihat Beyin Kaderi”, **Milliyet**, 19 Nisan 1972.

GEVGİLİLİ, Ali, “AP ve CGP Tarih Önünde”, **Milliyet**, 18 Nisan 1973

-----, “Artık Çankaya’ya Aday Çıkanlar Var”, **Milliyet**, 13 Nisan 1980.

-----, “Bu Seçim Kentlerin Seçimidir”, **Milliyet**, 11 Ekim 1973.

-----, “CHP Neyi Çözmeli?”, **Milliyet**, 9 Haziran 1977.

-----, “Diyalog Zorunluluğu”, **Milliyet**, 21 Mayıs 1980.

-----, “En “Stratejik” Seçim, Bu”, **Milliyet**, 7 Nisan 1977.

-----, “Görüş”, **Milliyet**, 3 Ocak 1980.

-----, “Kanlı İlbahar ve Terör”, **Milliyet**, 21 Mart 1978.

-----, “Keseniz Yetiyorsa”, **Milliyet**, 26 Ocak 1980.

-----, “Türkiye’de Büyük Uyanış ve Başbakan Irmak”, **Milliyet**, 14 Kasım 1974.

GİRİTLİ, İsmet, “Haşhaş ve Türk Amerika İlişkileri”, **Tercüman**, 15 Temmuz 1974.

GİRİTLİOĞLU, Sahir, “Grevler ve Ücret Sorunu”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1975.

GÖNGÖR, Yaşar, “Ateşle Oynamayınız”, **Tercüman**, 10 Nisan 1977.

-----, “Namus Kurtuldu”, **Tercüman**, 4 Temmuz 1977.

Gümüşbaş, Yılmaz, “Uşak 1973”, **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1973.

GÜNYOL, Vedat, “Haramiliğin Sonu!”, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1977.

HAMİTOĞULLARI, Beşir, “Tarımsal Devrim”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1971.

-----, “Çeşitli nedenler”, **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1971.

- -----, “Ve Sonuç”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1971.

İLİCAK, Nazlı, “Meclis Soruşturması ve Demirel”, **Tercüman**, 3 Nisan 1977.

İLİCAK, Nazlı, ODTÜ’de Savaş Var”, **Tercüman**, 5 Aralık 1977.

-----, “1 Mayıs ve Türk İşçisi”, **Tercüman**, 1 Mayıs 1976.

-----, “12 Eylül Harekâtı”, **Tercüman**, 14 Eylül 1980.

-----, “14 Mayıs: Halkın Zaferi”, **Tercüman**, 14 Mayıs 1977.

-----, “27 Mayıs-12 Eylül”, **Tercüman**, 16 Eylül 1980.

-----, “Anarşi ve Diktatörlük”, **Tercüman**, 9 Ocak 1977.

-----, “Anarşi: CHP’nin Seçim Beyannamesi”, **Tercüman**, 18 Mayıs 1977.

-----, “Anarşist Başkan”, **Tercüman**, 6 Ekim 1976.

-----, “AP-CHP İşbirliği”, **Tercüman**, 10 Temmuz 1977.

-----, “Bir Başkan Aranıyor!”, **Tercüman**, 11 Kasım 1977.

-----, “Bir Varmış Bir Yokmuş”, **Tercüman**, 12 Temmuz 1978.

İLİCAK, Nazlı, “Bu Ne Bitmeyen Kavga!”, **Tercüman**, 3 Ağustos 1980.

-----, “CHP mi Yoksa AP mi?”, **Tercüman**, 13 Haziran 1977.

-----, “CHP-DİSK EYLEM BİRLİĞİ”, **Tercüman**, 25 Eylül 1976.

-----, “Cumhurbaşkanı Adayı Batur”, **Tercüman**, 16 Nisan 1980.

-----, “Cumhurbaşkanı ve KKK”, **Tercüman**, 29 Ağustos 1977.

-----, “Cumhurbaşkanını Seçmenin yolu”, **Tercüman**, 16 Nisan 1980.

- -----, “Değerli Bir Dostun Ardından”, **Tercüman**, 3 Şubat 1979.

- ILICAK, Nazlı, “Demokrasi Yolunda”, **Tercüman** 16 Ocak 1979.
- -----, “ “Dereyi Görmeden”, **Tercüman**, 8 Haziran 1977.
- -----, Devlet Güvenlik Mahkemeleri”, **Tercüman**, 5 Eylül 1976.
- ILICAK, Nazlı, “Diyalog mu Seçim mi?”, **Tercüman**, 10 Ağustos 1980.
- , “Durum”, **Tercüman**, 16 Aralık 1977.
- , “Erken Seçim ve MSP”, **Tercüman**, 28 Mart 1977.
- , “Erken Seçim”, **Tercüman**, 17 Ağustos 1980.;
- , “Ya Vatan Kurtulursa!”, **Tercüman**, 19 Ağustos 1980.
- , “Eşyanın Tabiatına Aykırı”, **Tercüman**, 13 Haziran 1979.
- , “Hesap Soracağız”, **Tercüman**, 24 Mayıs 1977.
- , “Hükümet Programı”, **Tercüman**, 20 Kasım 1979.
- , “Merhaba Asker”, **Tercüman**, 27 Aralık 1978.;
- , Ergun Göze, “Sıkıyönetim ve Ötesi”, **Tercüman**, 27 Aralık 1978.
- -----, “İktidar Olmak ve Muktedir Olmak”, **Tercüman**, 20 Ocak 1980.
- ILICAK, Nazlı, “ “İktidardan Kaçmak”, **Tercüman**, 2 Eylül 1980.
- -----, “Karaçekirge”, **Tercüman**, 15 Kasım 1977.
- , “Kavga Körükleyicileri”, **Tercüman**, 6 Ocak 1976.
- -----, “Mahalli Seçimler”, **Tercüman**, 13 Aralık 1977.
- -----, “Milli İrade Hırsızlığı”, **Tercüman**, 4 Ocak 1978.
- , “Mini-Muhtıra”, **Tercüman**, 3 Ocak 1980.
- , “Sıkıyönetim”, **Tercüman**, 27 Aralık 1978.
- ILICAK, Nazlı, “ “Siyasi Buhran ve Cumhurbaşkanı Seçimi”, **Tercüman**, 15 Nisan 1980.
- -----, “Sonun Başlangıcı”, **Tercüman**, 18 Nisan 1979.

-----, “Sorumuz Cumhurbaşkanının Ağır Mesuliyeti”, **Tercüman**, 22 Haziran 1977.

İLİCAK, Nazlı, “Sütten Ağzı Yanan Yoğurdu Üfleyerek Yer”, **Tercüman**, 26 Ocak 1980.

- -----, “Tariş Olayları”, **Tercüman**, 19 Şubat 1980.

- -----, “Uluslararası Birlik ve Soldaki Bölünme”, **Tercüman**, 1 Mayıs 1977.

- -----, “Üçlü Koalisyon”, **Tercüman**, 16 Temmuz 1977.

İLİCAK, Nazlı, “Yeni Hükümet”, **Tercüman**, 13 Kasım 1979.

İRMAK, Sadi, “Üniversiteler Reform Tasarısı”, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1971.

İPEKÇİ, Abdi, “Demirel’in Kapattığı Kapı ve Ecevit’in Açmayı Tasarladığı Yol”, **Milliyet**, 4 Kasım 1974.

-----, “116 Ölü, 2977 Yaralı ve Seçimler”, **Milliyet**, 13 Nisan 1977.

-----, “12 Mart ve İnönü”, **Milliyet**, 17 Mart 1972.

-----, “Anarşiye Karşı: Evet Demokratik Haklara Karşı: Hayır”, **Milliyet**, 28 Nisan 1971.

-----, “Anayasa Değişikliği ve Hükümetin Geleceği”, **Milliyet**, 22 Eylül 1972.

-----, “Anayasa Değişikliği”, **Milliyet**, 2 Mayıs 1971.

-----, “Anayasa Değişiklikleri İçin Çözüm Yolu”, **Milliyet**, 13 Ocak 1973.

-----, “Anayasa Üzerindeki Anlaşmazlık”, **Milliyet**, 12 Ocak 1973.

İPEKÇİ, Abdi, “AP’deki Kıvılcımlar”, **Milliyet**, 24 Temmuz 1977.

-----, “AP’nin Taktik Hataları”, **Milliyet**, 17 Nisan 1977.

-----, “Beklemeye Devam”, **Milliyet**, 23 Aralık 1973.

- , “Bir Hükümet Kurulsun Da”, **Milliyet**, 30 Mart 1975.
- İPEKÇİ, Abdi, “Bu Cinayet De Aydınlatılmazsa”, **Milliyet**, 11 Aralık 1977.
- , “Bu Çıban Patlar”, **Milliyet**, 21 Nisan 1978.
- , “Bu Telaş Niye?”, **Milliyet**, 16 Haziran 1977.
- , “Bu Umudu Engellemeyin”, **Milliyet**, 29 Mart 1977.
- , “Bugünkü Seçim”, **Milliyet**, 13 Mart 1973.
- , “Bugünün Düşündürdükleri”, **Milliyet**, 1 Ağustos 1977.
- , “Buhran Sona Eerken”, **Milliyet**, 24 Mayıs 1972.
- İPEKÇİ, Abdi, Bunca Acı Derse Rağmen”, **Milliyet**, 4 Mayıs 1972.
- , “Büyük Mağazalar Sorunu”, **Milliyet**, 28 Nisan 1973.
- , “Cephelerde Yeni Bir şey Yok”, **Milliyet**, 23 Ocak 1975.
- , “CGP’nin Girişimi be Demirel’in Gücü”, **Milliyet**, 5 Şubat 1977.
- , “CGP’nin Kararı ve Meclis’in Bugünkü Kararı”, **Milliyet**, 19 Eylül 1979.
- İPEKÇİ, Abdi, “CHP ve Köylü Oyları”, **Milliyet**, 25 Temmuz 1973.
- , “Cumhurbaşkanının Görüşleri”, **Milliyet**, 11 Ocak 1975.
- , “Çağrı”, **Milliyet**, 13 Temmuz 1978.
- , “Çalışma Barışını Koruyabilmek İçin”, **Milliyet**, 23 Ağustos 1975.
- , “Daha Çok Bekleriz”, **Milliyet**, 14 Aralık 1974.
- İPEKÇİ, Abdi, “Daha Ne Kadar Bekleyeceğiz”, **Milliyet**, 30 Ocak 1977.
- , “Değişiklik Olmadıkça Dramları Yaşayacağız”, **Milliyet**, 5 Aralık 1977.

----- , “Demirel Didindikçe, Erbakan Direndikçe”, **Milliyet**, 18 Temmuz 1977.;

----- , “Demirel İçin Karar Zamanı Gelmedi Mi?”, **Milliyet**, 16 Temmuz 1977.

----- , “DGM ve Temel Sorun”, **Milliyet**, 15 Eylül 1976.

İPEKÇİ, Abdi, “Dışarıdan Bakınca”, **Milliyet**, 17 Mayıs 1974.

-----, “Ecevit Görevi İade Etsin Peki. . Sonra”, **Milliyet**, 7 Kasım 1974.

----- , “Ecevit’in İstifası”, **Milliyet**, 22 Mart 1971.

-----, “Ecevit-Demirel ve İç Barış Hayali”, **Milliyet**, 1 Temmuz 1975.

----- , “Erken Seçim İçin Erken Tahminler 1”, **Milliyet**, 11 Nisan 1977.

----- , “Erken Seçim İçin Erken Tahminler2”, **Milliyet**, 12 Nisan 1977.

- ----- , “Erken Seçim”, **Milliyet**, 18 Ocak 1977.

----- , “Erken Seçimin Yararlı Olması İçin 1”, **Milliyet**, 17 Şubat 1977.

----- , “Eski Yapıştırıcı Etkili Olabilecek Mi?”, **Milliyet**, 15 Ekim 1977.

----- , “Etkili ve Etkisiz Taktikler”, **Milliyet**, 30 Mayıs 1977.

----- , “Gazeteciler Bayramı Kutlanırken”, **Milliyet**, 24 Temmuz 1972.

----- , “Gecikme Neye Yarar”, **Milliyet**, 22 Aralık 1977.;

İPEKÇİ, Abdi, “Gelecek Kuşaklar İçin...”, **Milliyet**, 7 Mayıs 1972.

-----, “Gensoru Arifesinde-1 AP’nin Hesapları”, **Milliyet**, 11 Haziran 1974.

-----, “Gensoru Arifesinde-2 Anahtar Yine MSP’de”, **Milliyet**, 12 Haziran 1974.

----- , “Gensoru: Koalisyon İçin Yararlı Bir Test”, **Milliyet**, 9 Haziran 1974.

----- , “Gerekli Seferberlik Havası ve Sıkıyönetim”, **Milliyet**, 26 Aralık 1978.

----- , “Gerginlik ve Ecevit”, **Milliyet**, 10 Nisan 1977.

İPEKÇİ, Abdi, “Görünen Köy”, **Milliyet**, 13 Ekim 1977.

----- , “Gözü Kararmış Çılgınlar”, **Milliyet**, 2 Mayıs 1977.

-----, “Gübreyi Ucuzlatmanın Düşündürdükleri”, **Milliyet**, 6 Nisan, 1975

----- , “Günah Ecevit’ten Gitti”, **Milliyet**, 20 Haziran 1977.

----- , “Gündemdeki Üç Yeni Konu”, **Milliyet**, 26 Nisan 1973.

----- , “Güven Oyu ve Partiler”, **Milliyet**, 22 Aralık 1971.

----- , “Hadi Hayırlısı”, **Milliyet**, 12 Nisan 1975.

----- , “Hak Ettiğimizi Buluruz”, **Milliyet**, 10 Ekim 1978.

İPEKÇİ, Abdi, “Hasta Koalisyonun Rahatsız Üyeleri”, **Milliyet**, 2 Şubat 1977.

----- , “Haşhaş Kararı”, **Milliyet**, 30 Haziran 1971.

----- , “Hata Nasıl Sonuçlanacak?”, **Milliyet**, 23 Aralık 1975.

----- , “Hayale Kapılmayın”, **Milliyet**, 12 Nisan 1971.

----- , “Hayırlı Olsun”, **Milliyet**, 11 Aralık 1977.

----- , “Hükümet İlan Edildi; Bağımsızlar Tavır Değiştirdi!”, **Milliyet**, 1 Nisan 1975.

İPEKÇİ, Abdi, “Hükümetin Geleceği”, **Milliyet**, 29 Aralık 1975.

----- , “İktidar ve Olaylar”, **Milliyet**, 30 Nisan 1975.

İPEKÇİ, Abdi, “İlahi Adalet”, **Milliyet**, 22 Temmuz 1977.

----- , “İlginç ve Zor Bir Dönem”, **Milliyet**, 8 Şubat 1974.

----- , “İnsan, Umut Ettiği Sürece Yaşar”, **Milliyet**, 1 Ocak 1978.

- , “Kaderin Cilvesi”, **Milliyet**, 19 Haziran 1974.
- , “Kıvılcımlar Parlar mı, Söner mi?”, **Milliyet**, 25 Temmuz 1977.
- , “KKK Sorunu ve Beliren Bunalım”, **Milliyet**, 26 Ağustos 1977.
- , “Koalisyonun Durumu”, **Milliyet**, 1 Ekim 1977.
- , “Korutürk’ün Sağduyusu”, **Milliyet**, 2 Mart 1975.
- , “Meclis ve Hükümet Sorunu ve AP’nin Tutumu”, **Milliyet**, 1 Kasım 1973.
- , “Meclis’i, ‘Vazifesini Yapmaktan Men’e Teşebbüs”, **Milliyet**, 12 Ağustos 1977.
- İPEKÇİ, Abdi, “Melen”, **Milliyet**, 17 Mayıs 1972
- , “Memurların Dramı”, **Milliyet**, 4 Ocak 1976.
- , “MHP’nin Kararı” **Milliyet**, 16 Kasım 1977.
- , “MHP’ye Kayan Taban Sorunu ve Demirel”, **Milliyet**, 8 Ekim 1977.;
- , “MSP’nin Rahatsızlığı ve Koalisyonun Durumu”, **Milliyet**, 3 Ocak 1976.
- İPEKÇİ, Abdi, “MSP’nin Şansı ve Sorumluluğu”, **Milliyet**, 11 Haziran 1977.
- , “MSP’ye Yönelen Tepkiler ve AP”, **Milliyet**, 26 Ağustos 1976.
- , “Muhtıra ve Gerçekler”, **Milliyet**, 13 Mart 1971.
- İPEKÇİ, Abdi, “Mümkün Olduğu Kadar Erken Seçim”, **Milliyet**, 21 Eylül 1974.
- , “Nasıl Bir Son”, **Milliyet**, 16 Aralık 1977.
- , “Normale Geçiş Sağlamak İçin”, **Milliyet**, 15 Nisan 1973.
- , “O Zaman Türkiye Daha İyi, Düzen Daha Adil Mi Olacak?”, **Milliyet**, 3 Şubat 1979.

İPEKÇİ, Abdi, “OOOOOH...”, **Milliyet**, 25 Aralık 1975.

- -----, “Oyalamayın Bizi Boş Yere”, **Milliyet**, 5 Aralık 1974.

- -----, “Öfke İle Kalkanlar”, **Milliyet**, 23 Aralık 1977.

- -----, “Peki Ama Çare Ne?”, **Milliyet**, 11 Ocak 1972.

- -----, “Plan, Hükümet ve Partiler”, **Milliyet**, 27 Ekim 1972.;

- -----, “Plan”, **Milliyet**, 28 Ekim 1972.

- -----, “Program/Protokol”, **Milliyet**, 26 Ocak 1974.

İPEKÇİ, Abdi, “Program”, **Milliyet**, 13 Ocak 1978.

- -----, “Program”, **Milliyet**, 2 Şubat 1974.

- -----, “Program”, **Milliyet**, 21 Nisan 1973.

- -----, “Programın Özellikleri”, **Milliyet**, 8 Nisan 1975.

- -----, “Reform Programı”, **Milliyet**, 3 Nisan 1971.

İPEKÇİ, Abdi, “Reformlar ve Meclis”, **Milliyet**, 9 Mayıs 1973.

- -----, “Sağduyuya 5 Kala”, **Milliyet**, 17 Ocak 1977.

- -----, “Saldırıları ve Cepheciler”, **Milliyet**, 7 Eylül 1975.

- -----, “Sarsıntının Kaçınılmaz Sonuçları”, **Milliyet**, 23 Mart 1971.

- -----, “Sayısal ve Siyasal Değerlendirmeler”, **Milliyet**, 13 Aralık 1977.

İPEKÇİ, Abdi, “Seçim Gezileri”, **Milliyet**, 19 Nisan 1977.

- -----, “Sıkıyönetim”, **Milliyet**, 27 Nisan 1971.

- -----, “Silahın Geri Tepme Olasılığı”, **Milliyet**, 19 Eylül 1976.

- -----, “Silahlı Eylemler”, **Milliyet**, 7 Ağustos 1977.

- -----, “Son Uyarı mı, Sonun Başlangıcı mı?”, **Milliyet**, 25 Aralık 1978.

- -----, “Sonra Ne Olacak İşte Asıl Sorun”, **Milliyet**, 29 Mart 1975.

----- , “Sonradan Giderilemeyecek Hataları Önlemek”, **Milliyet**, 3 Nisan 1975.

İPEKÇİ, Abdi, “Sorun Bunalıma Dönüşürken”, **Milliyet**, 9 Ekim 1974.

----- , “Şeytanın Oyuncakları”, **Milliyet**, 4 Aralık 1975.

----- , “Şiddet Eylemleri ve Ara Rejime Çağrı” **Milliyet**, 17 Kasım 1977.

----- , “Şiddetçi Uçların Buluşmasına Karşı”, **Milliyet**, 20 Ağustos 1975.

----- , “Şiddete Karşı Birlik Gerek”, **Milliyet**, 9 Ocak 1976.

----- , “Şiddetten Yana Mıyız? Karşı Mıyız?”, **Milliyet**, 27 Nisan 1971.

----- , “Taban Fiyat Sorunu”, **Milliyet**, 27 Nisan 1973.

----- , “Tahminleri Güçleştiren Yeni Faktörler”, **Milliyet**, 15 Ağustos 1973.

----- , “Takkeleri Öne Koyma Zamanı”, **Milliyet**, 24 Kasım 1974.

----- , “Talihsiz Deneme”, **Milliyet**, 15 Mayıs 1972.

----- , “Tasarılar ve Meclisin Temposu”, **Milliyet**, 3 Mayıs 1973.

----- , “Tek Başına İktidar Yolu İki Partiye de Açılırken”, **Milliyet**, 14 Ekim 1975.

İPEKÇİ, Abdi, “Tepki Yasaları”, **Milliyet**, 21 Haziran 1973.

----- , “Türklerin Kendilerine Özgü Sağduyusu”, **Milliyet**, 7 Nisan 1973.

----- , “Ümit”, **Milliyet**, 8 Nisan 1971i

----- , “Ürgüplü”, **Milliyet**, 30 Nisan 1972.

İPEKÇİ, Abdi, “Ürgüplü”, **Milliyet**, 30 Nisan 1972.

----- , “Ya CHP Hükümeti, Ya da Eski Film”, **Milliyet**, 8 Haziran 1977.

----- , “Yakayı Ele Verenler”, **Milliyet**, 30 Haziran 1975.

----- , “Yasalar ve İnsanlar”, **Milliyet**, 10 Temmuz 1971.

----- , “Yazık Oldu”, **Milliyet**, 4 Aralık 1971.

----- , “Yeni Hükümet ve Dengeler”, **Milliyet**, 6 Ocak 1978.

----- , “Yeni Hükümet: Yeni Sorun”, **Milliyet**, 8 Nisan 1973.

----- , “Yeni Hükümet”, **Milliyet**, 12 Aralık 1971.

----- , “Yeni Hükümet”, **Milliyet**, 17 Nisan 1973.

İPEKÇİ, Abdi, “Yeni Program: Yeni Tutum”, **Milliyet**, 17 Aralık 1971.

-----, “Yerel Seçim İktidarı Değiştirebilir Mi?”, **Milliyet**, 8 Aralık 1977.

----- , “Yılan Hikâyesinin Önemli Yanı”, **Milliyet**, 19 Temmuz 1977.

----- , “Zamlar ve Umutlar”, **Milliyet**, 26 Şubat 1974.

----- , “Zoraki Nikâh Sona Eerken”, **Milliyet**, 11 Eylül 1974.

----- , “Zorla Güzellik Olmaz”, **Milliyet**, 14 Aralık 1977.

İPEKÇİ, Abdi, Toprak Reformu, **Milliyet**, 25 Temmuz 2021.

KABAKLI, Ahmet, “Meydana Er Gerek”, **Tercüman**, 4 Ocak 1978.

----- , “Acı Bir Gün”, **Tercüman**, 3 Mayıs 1977.

KABAKLI, Ahmet, “Acı Şerbet”, **Tercüman**, 26 Ocak 1980.

----- , “Ağıt Yılları”, **Tercüman**, 21 Kasım 1979.

----- , “Ahenkli Bir Hükümet”, **Tercüman**, 24 Haziran 1975.

----- , “Ahlaksızlar”, **Tercüman**, 4 Mayıs 1977.

----- , “Alık Mefisto”, **Tercüman**, 23 Ekim 1975.

----- , “Anarşi’nin Suçluları”, **Tercüman**, 19 Ocak 1976.

-----, “Anayasa-Anafikir”, **Tercüman**, 7 Eylül 1971.

----- , “Aydınlığa Doğru”, **Tercüman**, 17 Aralık 1974.

----- , “Balyoz Gibi”, **Tercüman**, 24 Nisan 1971.

----- , “Bir Cinayetin Sabahı”, **Tercüman**, 5 Ekim 1978.

-----, “Böyle Gitmez Bu...”, **Tercüman**, 16 Ocak 1977.

----- , “Bu Bir Taktiktir”, **Tercüman**, 18 Eylül 1974.

KABAKLI, Ahmet, “Bu İhtimal Yatarsa”, **Tercüman**, 18 Temmuz 1977.

----- ,Büyük Mağaza”, **Tercüman**, 23 Nisan 1973.

----- , “Çarkıfelek”, **Tercüman**, 2 Ocak 1978.

----- , “Çocuk Kandırır Gibi”, **Tercüman**, 5 Ocak 1978.

KABAKLI, Ahmet, “Dananın Kuyruğu”, **Tercüman**, 2 Temmuz 1980.

----- , “Değişen Üslup”, **Tercüman**, 19 Aralık 1971.

----- , “Devlet ve Milletin Hayrına”, **Tercüman**, 13 Eylül 1980.

----- , “Ecevit Haklıdır”, **Tercüman**, 8 Mart 1973.

- ----- , “Erken Seçim”, **Tercüman**, 14 Ekim 1975.

- ----- , “Eski Tüfek”, **Tercüman**, 25 Haziran 1975.

- ----- , “Faili Malum”, **Tercüman**, 14 Şubat 1978.

KABAKLI, Ahmet, “Fesat Kampanyası”, **Tercüman**, 6 Eylül 1975.

----- , “Genel Af Derken”, **Tercüman**, 19 Nisan 1973.;

----- , “Görün Ey Millet”, **Tercüman**, 7 Kasım 1974.

----- , “Görüşler”, **Tercüman**, 8 Nisan 1971.

----- , “Güvenoyu”, **Tercüman**, 23 Haziran 1977.

----- , “Hadi Hayırlısı”, **Tercüman**, 6 Nisan 1977.

----- , “Hafta Tatili”, **Tercüman**, 3 Haziran 1974.

- ----- , “Haşhaş Mutluluğu”, **Tercüman**, 6 Temmuz 1974.

KABAKLI, Ahmet, “Hayırlı oldun”, **Tercüman**, 17 Ocak 1974.

----- , “Her Seçim Bir Göstergedir”, **Tercüman**, 13 Aralık 1977.

----- , “İngiliz Demokrasisi’ Kamuoyu”, **Tercüman**, 11 Nisan 1971.

----- , “İşçi Sağduyusu”, **Tercüman**, 2 Ekim 1975.

----- , “Kaçış”, **Tercüman**, 19 Eylül 1974.

----- , “Karamsarlık ve Ümit”, **Tercüman**, 14 Ekim 1979.

----- , “Köşeye Sıkışmak”, **Tercüman**, 18 Kasım 1977.;

----- , “Kuş Bakışı”, **Tercüman**, 4 Nisan 1971.

----- , “Mecburi Hükümet”, **Tercüman**, 18 Kasım 1974.

KABAKLI, Ahmet, “Memleket Hükümeteşizdir”, **Tercüman**, 8 Aralık 1974.

----- , “Meşruluk Zevki”, **Tercüman**, 23 Temmuz 1977.

----- , “Milli Koalisyon”, **Tercüman**, 20 Nisan 1972

----- , “Milli Koalisyon”, **Tercüman**, 3 Ocak 1978.

----- , “Milliyetçi Cephe”, **Tercüman**, 18 Aralık 1974.

KABAKLI, Ahmet, “Milliyetçi Cephe”, **Tercüman**, 19 Haziran 1974.

----- , “Milliyetçi İktidar”, **Tercüman**, 3 Haziran 1977.

----- , “Ne İktidar Ne Muhalefet”, **Tercüman**, 20 Mayıs 1974.

----- , “Oyuna gelmek, Gelmemek”, **Tercüman**, 22 Ekim 1975.

----- , “Perde Aralanıyor”, **Tercüman**, 21 Mart 1971.

KABAKLI, Ahmet, “Profilo Skandalı”, **Tercüman**, 6 Ekim 1976.

----- , “Seçim Sonuçları Hükümeti Etkiler”, **Tercüman**, 16 Aralık 1977.

----- , “Sıkıyönetim”, **Tercüman**, 30 Nisan 1971.

----- , “Sivil Cunta”, **Tercüman**, 29 Aralık 1977.

----- , “Solcu Cephe”, **Tercüman**, 3 Eylül 1975.

----- , “Sorumşuzluk Faciası”, **Tercüman**, 16 Eylül 1974.

----- , “Sünnisi-Alevişi”, **Tercüman**, 11 Eylül 1978.

KABAKLI, Ahmet, “Şu Bizim Haşhaş”, **Tercüman**, 18 Temmuz 1971.

-----, “Temennimiz Şu Ki:”, **Tercüman** 14 Mart 1971.

-----, “Ümit Kabine”, **Tercüman**, 28 Mart 1971.

-----, “Vurup Kaçmak”, **Tercüman**, 6 Şubat 1978.

-----, “Yamalı Bohça”, **Tercüman**, 6 Ocak 1978.

-----, “Yeni hükümet”, **Tercüman**, 1 Mayıs 1972.

-----, “Yine Program”, **Tercüman**, 5 Nisan 1971.

-----, “Yorum”, **Tercüman**, 7 Haziran 1977.

KABAKLI, Ahmet, Kelle Vermek”, **Tercüman**, 4 Ocak 1979.

KETENCİ, Şükran, “Gençlik Kesiminde Neler Oluyor?”, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1975.

KILIÇBAY, Ahmet, “Gübre Fiyatları”, **Tercüman**, 28 Nisan 1975.

-----, “Zam Talepleri Ekonomik Kurulda”, **Tercüman**, 19 Şubat 1974.

KİBAR, Osman, “Konumuz: Erken Seçim”, **Tercüman**, 23 Mart 1977.

-----, “Oh Be”, **Tercüman**, 28 Aralık 1977.

-----, “Seçimden Kaçmayınız”, **Tercüman**, 30 Mart 1977.

-----, “Seçime Doğru”, **Tercüman**, 8 Mart 1977. ;

-----, “Solun Tuzağına Düşmeyelim”, **Tercüman**, 19 Ekim 1977.

-----, “Yeni Bir Oyuna Daha Gelmeyelim”, **Tercüman**, 27 Ağustos 1975.

KUBALI, Hüseyin Nail, “Anayasa Değişikliği”, **Milliyet**, 8 Eylül 1971.

MUMCU, Uğur, “Abdi İpekçi”, **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1979.

-----, “Alışmak” **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1977

-----, “Arınma Dönemi”, **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1977.

- , “Belgeler Ortada”, **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1975.
- , “Bir Örnek”, **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1976.
- , “Bu Kan Kurumaz”, **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1976.
- , “Bu Kanda Boğulacaklar”, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1977.
- , “Bunalım Stratejisi”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1979.
- MUMCU, Uğur, “Bunalım ”, **Cumhuriyet**, 2 Ocak 1978.
- , “Bundan Sonra”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1980.
- , “Cömert”, **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1978.
- , “Çılgınlık, Cinnet, Sadizm”, **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1980.
- , “Dalokay Yalnız Değildir”, **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1976.
- , “Dananın Kuyruğu”, **Cumhuriyet**, 31 Aralık 1977.
- , “Demir, Ökçe ” **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1976.
- , “Demirel’in Hesapları”, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1977.
- MUMCU, Uğur, “Devletle Övünün”, **Cumhuriyet**, 26 Ekim 1977.
- , “Diyalog”, **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1980.
- , “Doğal Değil Mi?”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1977.
- , “Durum”, **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1980.
- , “Erken Seçime Doğru”, **Cumhuriyet**, 25 Mart 1977.
- , “Eşkıyanın Kökü Dışarıdadır”, **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1976.
- , “Fendoğlu Olayı”, **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1978.
- , “Gensoru”, **Cumhuriyet**, 23 Aralık 1977.
- , “Görünen Köy”, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1977.
- MUMCU, Uğur, “Gücünüz Yeterse”, **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1976.
- , “Gün Gelir”, **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1977.

- , “Gün Sazak”, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1980.
- , “Hakları Yendi”, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1979.
- , “Hükümet ve İktidar”, **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1978.
- , “İç Çelişki”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1977.
- , “İnce Taktik,,. ” **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1975.
- , “İnsanlık Görevi”, **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1978.
- MUMCU, Uğur, “İnsanlık Kalmadı”, **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1978.
- , “İşbirliği”, **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1975.
- , “İşçi mi, Memur Mu? 3 ”, **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1976.
- , “İşçi mi, Memur Mu?”, **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1976.;
- , “Kamu Oyundan Başka”, **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1977.
- , “Kan Damlası”, **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1977.
- , “Kan Gölü”, **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1979.
- , “Kanlı Plan”, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1980.
- MUMCU, Uğur, “Katliam”, **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1978.
- , “Kim Bunlar”, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1975.
- , “Millet Aldanmazmış”, **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1980.
- , “Neye Yarar”, **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1980.
- , “ODTÜ Vahşeti”, **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1977.
- , “Olasılıklar”, **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1979.
- MUMCU, Uğur, “Oyuna Gelmemek”, **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1976.
- , “Özaydınlı Olayı”, **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1979.
- , “Sıkıyönetim ve Eşgüdüm”, **Cumhuriyet**, 2 Ocak 1979.
- , “Sol Kazandı”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1977.

- , “Sol Oylar Artıyor”, **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1975.
- , “Son Sağcı Hükümet”, **Cumhuriyet**, 26 Mart 1975.
- MUMCU, Uğur, “Sorular...”, **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1977.
- , “Susan Basın”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1980.
- , “Şimdi Başladı”, **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1980.
- , “Tariş”, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1980.
- , “Tuzak”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1979.
- , “Türkeş ve Barış..”, **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1977.
- , “Tütengil”, **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1979.
- , “Uyarı Mektubu”, **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1980.
- , “Uyarı”, **Cumhuriyet**, 21 Mart 1978.
- , “Üç Gün Kaldı”, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1977.
- MUMCU, Uğur, “Yeni Dönem”, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1979.
- , “Kanlı Kaldırımlar”, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1975.
- , “Ne Bekliyorsunuz”, **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1976.
- , “Seçime Doğru”, **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1979.
- , “Ülkücüler Eylemde”, **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1975.
- , “Zahmet Olur Mu?”, **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1977
- , “Düşüş...”, **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1977.
- MUMCU, Uğur, “Kan Davası”, **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1977.
- NADİ, Nadir, “Acele İşe”, **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1977.
- , “İstikrar,,ın Şartı”, **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1973.;
- , “3 Hafta Kala”, **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1975.
- , “Açıklığa Doğru”, **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1972.

----- , “Asıl Sorun”, **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1974.

NADİ, Nadir, “Beklerken”, **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1977.

----- , “Bir Nokta”, **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1974.

----- , “Bir Yıl Daha geçti”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1971.

----- , “Bugün Söz Yurttaşın”, **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1975.

----- , “Bugünkü Olay”, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1974.

----- , “Büyük Görev”, **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1977.

----- , “Cem’den Öteye”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1975.

----- , “CHP Başarısı Üstüne”, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1973.

----- , “Çıkar Yol: Seçim”, **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1974.

----- , “Çorba”, **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1977.

NADİ, Nadir, “Devrimci Ordunun Sesi”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971.

----- , “Devrimci Ordunun Sesi”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971.

----- , “Dönüm Noktası”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1971.

----- , “Dün ve Bugün”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1975.

----- , “Er Geç Mutlaka”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1977.

----- , “Gerçeği Görmek”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1977.

----- , “Gözdağı Politikası”, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1977.

----- , “Güç Görev” **Cumhuriyet**, 28 Mart 1971.

----- , “Güç Görev”, **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1978.

----- , “Hadi Göreve”, **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1973.

NADİ, Nadir, “Hangisi?”, **Cumhuriyet**, 21 Mart 1975.

----- , “Haydi Sandık Başına”, **Cumhuriyet**, 11 Aralık 1977.

----- , “İşte Cephe”, **Cumhuriyet**, 19 Mart 1975.

- , “Ne Denir?”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1978.
- , “Olaylar ve Nedenler”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1973.
- , “Orduya Politika”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1977.
- , “Plansız Plan Politikası”, **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1972.
- , “Program Okunurken”, **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1974.
- ,Protokol Üstüne”, **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1974.
- , “Sakat Bir Çıkış”, **Cumhuriyet**, 23 Mart 1971.

NADİ, Nadir, “Seçenek”, **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1977.

- ----- , “Sorun ve Sorum”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1977.
- , “Vur Abalıya”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1974.
- , “Yarın”, **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1977.
- , “Yazık Oldu”, **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1974.
- ----- , “Yerel Seçimler”, **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1977.
- ----- , “Yerimiz Neresi”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1971.
- ----- , “Yeter Artık”, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1974.
- ----- , “Zamlar”, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1974.
- ----- , “Zorla Güzellik Olmaz”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1974.

NADİ, Nadir, Hadi Hayırlısı”, **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1973.

OMAY, İbrahim Saffet, “Toprak Reformu Yeniden Ele Alınırken”,
Cumhuriyet, 9 Temmuz 1971.

OYTAM, Fikret, “Ne Mi Oldu?”, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1972.

ÖRSAN, Öymen, “İzmir Olayları”, **Milliyet**, 19 Şubat 1980.

----- , “Ayıp Oluyor Ama...”, **Milliyet**, 23 Haziran 1977.

----- , “Eşgüdüm”, **Milliyet**, 2 Ocak 1979.

----- , Mafya usulü Cenaze Töreni”, **Milliyet**, 19 Temmuz 1980.;

----- , “Maraş’ın Öteki Kahramanları”, **Milliyet**, 27 Aralık 1978.

-----, “MC-İC’ye Karşı”, **Milliyet**, 11 Mayıs, 1975.

----- , “Güzel İstanbul ve Erbakan’ın Buyruğu”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1974.

ÖYMEN, Altan, “1 ay 26 gün”, **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1975.

----- , “Başbakan Yardımcısı ve Yardımcıları”, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1975

----- , “Başbakan Yardımcısı ve Yardımcıları”, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1975.

----- , “Demirel Niçin Kaçıyor”, **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1977.

----- , “Demirel’in Şükran Borcu”, **Milliyet**, 2 Aralık 1976.

----- , “Gerçeği Görmelidir”, **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1973.

----- , “İkili Ölçü”, **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1975.

-----, “Yarın İçin. ”, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1975.

ÖZBİLGEN, Fısun, “Bir İstifanın Öyküsü”, **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1979.

ÖZTURANLI, M. İskender, “Anayasa İstendikçe Değişmez”, **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1973.

ÖZYÖRÜK, Mukbil, “Anarşinin Bütçesi”, **Tercüman**, 27 Şubat 1978.

----- , “Ecevit Mi? Demirel Mİ?”, **Tercüman**, 11 Ekim 1979.

-----, “Ecevit’i İktidara Kim Getirecek”, **Tercüman**, 7 Mayıs 1977.

----- , “Gene Koalisyon Olacaksa”, **Tercüman**, 24 Mayıs 1977.

----- , “Kabak Tadı Verdi”, **Tercüman**, 19 Temmuz 1977.;

----- , “Perşembenin Gelişi”, **Tercüman**, 14 Eylül 1980.

-----, “Sandıktan Çıkmayan Gazeteden Çıkamaz”, **Tercüman**, 10 Haziran 1977

- -----, Boşuna Uzatmayınız”, **Tercüman**, 18 Temmuz 1977.

POLİTİKACI, “Bu Tesri Su Tutmaz”, **Tercüman**, 11 Eylül 1974.

-----, “Çatlak Testiyi Kim Kıracak”, **Tercüman**, 14 Eylül 1974.

SELÇUK, İlhan, “ODTÜ’de Terör”, **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1977.

- -----, “10 Adam”, **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1977.

- -----, “11 Aralık 1977”, **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1977.

-----, “5 Haziran’ın Anlamı”, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1977.

-----, “AP’nin Seçim Beyannamesi”, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1977.

-----, “Beynelmilel Komünizm Türkiye’de Ne Yapıyor”, **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1975.

-----, “Canavarlık”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1978.

SELÇUK, İlhan, “Demirel’den Sonra Ecevit de Ayrıldı”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1971.

-----, “Doğu ve DGM”, **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1976.

-----, “Güneş ve Gölge”, **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1977.

- -----, “Isparta Olayı”, **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1973.

- -----, “İkellik”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1977.

SELÇUK, İlhan, Mezbaha!”, **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1977.

- -----, “Muhtırasal Halklaşma”, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1971.

- -----, “Olan, Olması Beklenendir”, **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1978.

- -----, “Oyun!”, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1974.

-----, “Özgürlüğe Doğru”, **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1974.

- , “Sıkıyönetim Kalktı”, **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1975.
- SELÇUK, İlhan, “Yapılacak İlk İş”, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1979.
- SOYSAL, Mümtaz, “Alışmak”, **Milliyet**, 9 Mart 1977.
- SÖNMEZSOY, Refik, “DİSK, CHP’nin de Desteği İle İşçiyi Sokağa Döküyor”, **Tercüman**, 19 Eylül 1976.
- , “İktidar Kördüğümü”, **Tercüman**, 8 Haziran 1977.
- TAMER, Rauf, “13 Satılım Adam”, **Tercüman**, 12 Haziran 1977.
- , “80 Oy’un Tercümesi”, **Tercüman**, 27 Mart 1980.
- , “Açık Konuşalım” **Tercüman**, 13 Nisan 1971.
- , “Ak Devrim”, **Tercüman**, 17 Ekim 1979.
- , “Nasıl Söylesem”, **Tercüman**, 14 Ocak 1977.
- TOKATLI, Orhan, “Koalisyonu Kim Bozuyor”, **Milliyet**, 12 Eylül 1974.
- TOKER, Metin, “Kabine İçin En Büyük Tehlike: Kabine”, **Milliyet**, 29 Mart 1971.
- , “Küçük Hesaplar ve Küçük Adamlar”, **Milliyet**, 8 Haziran 1974.
- TOPUZ, Hıfzı, “Televizyon, Radyo, Basın ve Afiş’le Seçim Savaşları”, **Milliyet**, 26 Mayıs 1977.
- TUNCEL, Bedrettin, “Üniversite Reformu”, **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1971.
- ----- , “Üniversite ve Özerklik”, **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1971.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, “Tek Umut Ecevit”, **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1973.
- UĞRASIZOĞLU, Fahri, “Üniversite ve Gençlik Olayları Karşısında CHP”, **Tercüman**, 26 Ocak 1977.
- UZLUK, Feridun N, “Haşhaş Çok Yanlı Bir Tarım Ürünüdür”, **Milliyet**, 16 Temmuz 1974.
- ÜNER, Ragıp, “Afyon sorunu ve Amerika”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1971.

VURAL, Savaş, “Vergiler ve Kalkınma”, **Tercüman**, 10 Ocak 1972.

Araştırma Makaleleri

AKYÜREK, “Fatma, “İstanbul’un Heykelleri”, **MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, S.8(2013).

ALTAN, Cemal, “Genel Seçimler - Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005.

ANTMEN, Ahu, “Türk Kültüründe Beden ve “Güzel İstanbul” Olayı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.8, S.30(2009).

BOZKIR, Gürcan, “Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.15, Yıl:2007.

BULUT, Sedef, 27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:19, (Mayıs 2009).

COŞKUN, Yasin, “I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin İlk Üç Ayında Türk Siyasal Hayatı ve Mecliste İktidar- Muhalefet İlişkisi”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.20, S.38(2017).

DPT, “Türkiye’de Demokratik Planlı Kalkınma”, **Planlama Dergisi**, 42.Yıl Özel Sayısı, Ankara, 2002.

DUMAN Doğan, İPEKŞEN, Serçin Sun, “Türkiye’de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002)”, **Turkish Studies**, V.8/7Summer 2013.

EMRE KAYA, Ayşe Elif, “Cumhuriyet Gazetesi’nin Kuruluşundan Günümüze Kısa Tarihi”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.39, 2010.

ERTEM, Barış, “Atatürk’ü Koruma Kanunu’nun Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Tartışılması”, **Turkish Studies**, V8/5, İlkbahar 2013.

GÜLEN, Ahmet, “Nihat Erim Hükümetleri’nin Haşhaş Politikası”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 15, S.30(Güz 2019).

ILMAN, Arif, “Cengiz Dönmez, 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 11, Sayı:21 Bahar 2015.

İZMİRLİ, Resul, GÖKBUNAR, Ramazan, ÖZER, Buğra, “Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.42, Ekim 2014.

KARACA, Yaşar, “Akahramanmaraş’ın Tarihinde Karanlık Dönem 1978 Maraş Olayları”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Y.9, S.57(2022).

KIYANÇ, Sinan, “Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’a İfadeitibar Süreci”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, S.1(2020).

ÖRMECİ, Ozan, “Türk-Amerikan İlişkilerinde 8 Büyük Kriz” **International Journal of Economics Administrative and Social Sciences**, 3 (2), 63-84. 2020.

ÖZKANDAŞ, Yaşar, “12 Mart Muhtırası’nın Türk Siyasetini Şekillendirmesi Ekseninde Cumhuriyet Halk Partisi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.68, Bahar 2021.

POLAT, Vedat, “Medyatik Lider ve Medyatik Seçim Kampanyaları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Medya Özel Sayısı, 1(11), 1996.

ŞİMŞEK Ülkem Irmak, Türkiye’nin İlk Profesyonel Siyasal Reklam Kampanyası: Adalet Partisi, Cenajans ve 1977 Genel Seçimleri, **Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi**, Sayı 11/Güz 2023.

TEKİN, Ahmet Coşkun, DOKUYAN, “Sabit, Haşhaş Sorunu ve Türk Diplomasisindeki Yeri (Osmanlı’dan 1980’e Kadar)”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Cilt 132, Sayı 260, İstanbul 2022,

TİKVEŞ, Özkan, “Anayasada Onbeş Yıllık Dönemde (1961-1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.34.No.1-4, 1997.

YAĞBASAN, Mustafa, DEMİR, Ümit, “Basın Dili ve Gazete manşetlerinin Dilbilimsel Analizi”, e-Journal of New Worlds Sciences Academy Social Sciences, 2006 (3/1).

YALANSIZ, Nedim, “27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri”, **Turkish Studies**, Cilt.7 Sayı:3, Yaz:2012.

YAVUZ, Yıldırım, “M. Bedrettin Cömert Kaynakçası”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, C.4, S1(1978).

C. TEZLER

BULUT, Sedef, “Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri”, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Ankara 2006.

Seda Dural, Eleştirel Söylem Çözümlemesi Çerçevesinde Siyasi Gündeme İlişkin Gazete Metinlerinin Çevirilerinde Yeniden İdeoloji Üretimi, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Ankara, 2019

ÇELİKER, Derya , “1961-1980 Arası Koalisyon Hükümetlerine Bir Örnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu”, **Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Denizli, 2009.

ERDOĞAN, Hüsniye Hazal, “Türkiye’de Akademisyen Suikastları 1970-2000)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2017.

ERKMEN, Ayşe, “Türkiye’de Siyasi Partilerin Genel Seçim Propagandaları ve Seçim Sonrası Faaliyetleri(1983-2011)”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Kahramanmaraş, 2017.

ERYILMAZ, Hamza Gökhan, “Zoraki Bir Koalisyon: 37. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti(CHP-MSP)”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2019.

GÖRÜKMEZ, Erhan, “Tanıkların ve Basının Gözünden 1980 Çorum Olayları”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Tokat, 2021.

GÜVEN, Cihangir, “Türk Siyasi Hayatında Çorum Olaylarının Tespiti ve Değerlendirilmesi”, **Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Bartın, 2022.

ILIMAN, Arif, “Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2014.

KARATAŞ, İsrail, “İsmail Nihat Erim’in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri(1912-1980), **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Antalya, 2020.

KOCADAĞ, Sezen, “Ekonomik Krizlerle Mücadele Maliye Politikasının Rolü: Türkiye’de 1980 Sonrası Döneme Yönelik Bir İnceleme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2010.

KUŞ, Yasin, “Milliyetçilik ve Türkiye’de Milliyetçi Cephe Hükümetlerinin Kurulma ve Dağılma Süreçleri”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2018.

TATLISU, Satı, “Türkiye’de Maliye Politikalarının Dönemsel Etkinliği: 24 Ocak Kararları Çerçevesinde Turgut Özal Döneminin Değerlendirilmesi”, **Bilecik**

Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilecik, 2017.

UÇAR, Fuat, “Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2014.**

YAYLA, Turay, “Diplomat Hasan Esat Işık’ın Biyografisi”, **Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014.**

YILDIZ, Selim, “İlhan (Egemen) Darendelioğlu ve Siyasi Mücadelesi”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2013.**

YÜCEL, Mustafa Serhan, “Türk Siyasal Hayatında Cumhurbaşkanı Seçimleri”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilecik 2012.**

SOYSÜREN Ali Haydar, “12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri”, **Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.**

TORAMAN, Burak, “31 Mart ve 23 Haziran İstanbul Yerel Seçimleri Haberlerinin Karşılaştırmalı Söylem Analizi: Sabah, Sözcü, Yeniçağ, Milli Gazete, Birgün Örnekleme”, **Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2022.**

D. BELGESELLER

Hamit(Hamido) Fendoğlu Belgeseli,

Bahçelievler Katliamını Gerçekleştiren Haluk Kırıcı'dan Açıklama, **Haber Global**, https://www.youtube.com/watch?v=M3v0_XGRCfI.

Mehmet Ali Birand(Haz), **12 Eylül Belgeseli, 1. Bölüm, Renklerin Çatışması.**

EKLER

EK-1

Tercüman gazetesinin 1973 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimini anlatan karikatürü

Tercüman, 7 Nisan 1973.

EK-2

Cumhuriyet gazetesinin 1973 seçimlerinde CHP lideri Bülent Ecevit'e yönelik şiddet olaylarını anlatan karikatürü

Cumhuriyet, 30 Eylül 1973.

EK-3

CHP-MSP hükümeti döneminde müstehçen bulunarak MSP'liler tarafından Güzel İstanbul Heykeli'nin kaldırılmasını eleştiren karikatür

Cumhuriyet, 20 Mart 1974.

EK-4

Milliyet gazetesinin şiddet eylemlerinin boyutunu ele alan karikatürü

Milliyet, 26, Aralık 1979.

Tercüman gazetesinin 12 Eylül 1980 tarihli sayfası

Tercüman, 12 Eylül 1980.

Cumhuriyet gazetesinin 12 Eylül 1980 tarihli sayfası

Cumhuriyet, 12 Eylül 1980.

Milliyet gazetesinin 12 Eylül 1980 tarihli sayfası

Milliyet, 12 Eylül 1980.

ÖZGEÇMİŞ

Aslı SOLAK ŞENER, ilk ve orta öğrenimini Alaşehir’de tamamladı. 2013 yılında Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun olduktan sonra aynı yıl Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde tezli yüksek lisansa başladı. 2017 yılında aynı enstitüde doktora eğitimine başladı. Evli ve bir çocuk annesi olup İzmir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde çalışmaktadır.

Aslı SOLAK ŞENER

İZMİR-2025